KASB-HUNAR TA'LIMI
ILMIY-USLUBIY, AMALIY, MA'RIFIY JURNAL
2024, № 6-son

KASB-HUNAR TA’LIMI

Профессиональное образование
Professonal education

Ilmiy-uslubiy, amaliy, ma’rifiy jurnal

2024-yil, 6-son

Muassislar:
Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi,
Pedagogik innovatsiyalar, professional ta'lim boshqaruv hamda pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish instituti

Bosh muharrir: Z.Y.XUDAYBERDIYEV
Ijrochi direktor: H.SIROJIDDINOV

Tahrir hay’ati:
M.XOLMUXAMEDOV, R.X.JO‘RAYEV,
A.Q.JALALOV, A.R.XODJABAYEV,
J.SH.SHOSALIM
A.A.HASANOV, H.SIROJIDDINOV,
K.M.GULYAMOV

Jurnal 2000-yildan nashr etila boshlangan.
O‘zbekiston matbuot va axborot agentligida 2007-yil 3-yanvarda qaytadan ro‘yxatga olinib, 0109-raqamli guvohnoma berilgan.

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy Attestatsiya komissiyasi tomonidan 2017 yil 29 avgustdagi 241/8 qarori bilan Pedagogika fanlari bo‘yicha dessertatsiyalar yuzasidan asosiy ilmiy natijalarni chop etishga tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan.

Manzil: 100095, Toshkent sh., Olmazor tumani Universitet ko‘chasi, 2-uy
Tel.: 90-979-75-89; 94-677-90-32;

E-mail: kasbhunartalimi@mail.ru,
ksbjurnal@inbox.uz.

Nashr uchun mas’ul
H.Sirojidinov

Sahifalovchi:
I.Sirojiddinov

Tahririyat fikri muallif nuqtai nazariga to‘g‘ri kelmasligi mumkin.
Tahririyatga yuborilgan maqolalar tahrir etilmaydi va egasiga qaytarilmaydi.
Jurnaldan ko‘chirib bosilganda “Kasb-hunar ta’limi” jurnalidan olingani izohlanishi shart.

Bosishga ruxsat etildi: 17.06.2024-yil.
Bichimi 60x84 1/8
Bosma tabog‘i 10. Adadi 60 nusxa.
Buyurtma “PROFIEDUPRESS” MChJ bosmaxonasida chop etildi.
Korxona manzili: Toshkent shahri, Sirg`ali tumani, Yangi Sirg`ali ko'chasi, 18-uy

МУНДАРИЖА

Abdusattorova U.A. Maktabgacha yoshdagi bolalarni pedagogik innovatsiyalar yordamida kreativ fikrlashga o‘rgatish jarayoni 3
Madaminova M.Q. Ta’limni o’zgartirish: ta’lim muassasalarida innovatsion menejmentning o’rni 7
Xakimov S.M. Oziq-ovqat ta'limi talabalarining laboratoriya va amaliy mashg'ulotlarini tashkil etish va boshqarishning didaktik imkoniyatlari .11
Berdiyev B.Ch. Bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilarida milliy kurash vositasida sog‘lom turmush madaniyatini rivojlantirishning pedagogik mazmuni 15
Umirzoqova M.B. O‘quvchilarga matematik tushunchalarni o‘rgatishda kvest texnologiyasi elementlaridan foydalanish metodikasi 19
Almamatova Sh. O'zbek tilini o'qitishda interaktiv metodlar 23
Doniyorova G.B. Pedagogik imidj tushunchasi va uning pedagogik ahamiyati 27
Aynazarova A.J. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida raqamli ko‘nikmalarni rivojlantirish mexanizmlari 32
Karimov D.A. Axborotlashgan jamiyatda talabalarda vatanparvarlik kompetensiyalarini shakllantirishning didaktik imkoniyatlari 37
[illegible] shakllantirishning pedagogik 42
Эрназарова М.Н., Жабборова Э.Р. Взаимосвязь между математикой и русским языком: Интердисциплинарные подходы в образовании 47
Xolmatova S.V. Pedagogik oliy ta’lim transformatsiyasi jarayonlarida talabalarni kreativ fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishning didaktik imkoniyatlari 51
Pardayev O. Raxbar xodimlarda kommunikativ-liderlik kompetensiyalarini rivojlantirishning didaktik imkoniyatlari 56
Abdullaeva M. , Mirxayitova S.I., Botirova M.M. Ta’lim tizimi rivojlangan xorijiy davlatlarda pedagogning kasbiy rivojlantirishga tayyorlash tajribasi 62
Aburaximov Sh.A. Gibrid ta'lim: an'anaviy va raqamli ta'lim o'rtasidagi tafovutni bartaraf etish 66
Raximberdiyeva M.M. Oliy ta’lim muassasalarida xalq pedagogikasi fanini o’qitishning modulli texnologiyalarini takomillashtirish 69
Israilova Sh.J. Og’zaki nutqni rivojlantirishda o’qish ko’nikmasi (reading) dan foydalanishning o’ziga xos xususiyatlari 74
Мирзахмедов Ш.М. Ёшларни ҳарбий ватанпарварлик руҳида тарбиялашда оиланинг ўрни 78
Turdiev U.Sh., Rashidov D.G‘., O‘tkirov Sh.X. Labaratoriya klasteri tashkil qilish asosida ta’limni intigrasiyalash 82
Abduraimov J.G' o‘qituvchilarning elektron ta’lim resurslari va platformalaridan foydalanish tayyorgarligini ta’minlash sxemasi 85
Saidova G.E. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini tarbiya darslarida integrativ yondashuv asosida tarbiyalash 88
Matberdieva Y.B. Aksiologik yondashuv asosida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining kognitiv fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishning nazariy asoslari 93
Abdullayeva O.O. Bo‘lajak pedagoglarda tadqiqotchilik ko‘nikmasini shakllantirishning nazariy asoslari 97
Valixanov S.Sh. Jismoniy madaniyat yo‘nalishi talabalarining kasbiy kompetentligiga qo‘yiladigan talablar 101
Temurova G.X. Mehnat va predmetli amaliy ta’lim texnologiyasi fanining tarkibi, maqsad va vazifalari, metodlari va umumiy masalalari 105
Mamanazarov B.Q. Talabalarda “elektr va magnetizm”dan mustaqil ishlarni tashkil etish metodikasi 111
Ruziyeva N.Z. Inklyuziv ta’lim tamoyillari 114
Yuldasheva Sh.B. Syujetli-ro‘lli o‘yinlar vositasida maktabgacha yoshdagi bolalarda hamkorlik hissini shakllantirish pedagogik muammo sifatida 117
Qodirova X.N. Boshlang‘ich ta’limda turkiy xalqlar an’anaviy sport o‘yinlarining o‘quvchilararo targ‘ib etilishi 121
Choriyeva D.A. She'riyat orqali maktabgacha yoshdagi bolalarning umumiy bilim darajasini oshirish va xotirasini yaxshilash 126

Nurota Rashidova Durdona 2-son texnikumi.docx

Turg'unboyeva Z.I. Xasanov A.J. Zaif eshituvchi o'quvchilarni kognetiv va nutqiy malakasini rivojlantirish bo'yicha innovatsion pedagogik texnologiyalar 129
Qudratova Sh.B. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini shakllantirishda innovatsion texnologiyalarning o'rni 133
Kudratova I.Z. Autistik xususiyatlarga ega bo'lgan bolalar ta'lim dasturini yaratishdagi asosiy yondashuv tahlili 137
Shaxbazova G.O. Bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarining sport estetikasiga doir bilimlarini rivojlantirishning texnologik usullari 142
Kabirova Z., Turdaliyeva M. Nutqi to'liq rivojlanmagan bolalarni nutqini rivojlantirish metodikasi 146
Саидов А.Н. Умумтаълим мактаблари раҳбарларининг педагогик жамоадаги педагогик зиддиятларни бартараф этиш усуллари 150
Muhammadjonova D.F. Maktabgacha yoshdagi eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarni maktabga nutqiy tayyorlashda amaliy metodlarning o'rni 154
Mahmudova S.A. Bo'lajak pedagoglarda ijtimoiy-kreativ kompetentlikni rivojlantirishning integrativ modeli 161
Asqarova M.R. Bilogiyani o'qitisgda individual ta'lim texnologiyalaridan foydalanish metodikasini shakllantirish 165
Nazarov A.T. Jismoniy madaniyatning pedagogik funksiyalarini samarali tashkil etishda sport turizmining o`ziga xos jihatlari 169
Rajabov X.M. Kimyo o'qituvchisining axborot-metodik kompetentligini takomillashtirishning didaktik imkoniyatlari 173
Rizaeva X.U. Mehnat tarbiyasini shakllantirishning pedagogic ahamiyati.....178
Sapayev I.B., Esanmurodova N. Talabalarning individual ta'lim troektoriyasini amaliy ta'lim muhiti asosida shakllantirish 183
Zaripova D.A. Talimda smart texnologiyalarning qo'llanilishi 189
Isakov J.A. Bo'lajak muhandislarning konstruktiv kompetensiyalarini rivojlantirishning tizimli pedagogik shart va sharoitlari 195
Parpieva U.H. Terminologiya til so'z fondining bir qismi sifatida 200
Gaynazarova G.A., Namazbayeva L.Z. Rivojlanish markazlarida maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarga milliy qadriyatlar asosida ta'lim-tarbiya berish 205
Kamalova G.A. Integratsion yondashuv asosida bo'lajak tarbiyachilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish samardorligi 212
To'rabekova A.M. Boshlang'ichsinf o'quvchilaridalingvistik kompetensiyalarni shakllantirishning mavjud holati 217
Pulatova P. Alohida ta'lim ehtiyoji bo'lgan o'quvchilarni kasb-hunarga doir mehnat tarbiyasi masalalari 224
Rasulov E.M. Elektron portfolio tizimi talabalarda metakognitiv fikrlashni rivojlantirish vositasi sifatida 229
Xalilova D.F. Bo'lajak tarbiyachilarning ijtimoiy kompetentligini rivojlantirishning pedagogik mexanizmi 233
Kamalov A. Mafkuraviy targ'ibotni ijtimoiy-pedagogik tahlili 237
Qayumova O.B. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida ona tiliga oid lingvistik kompetensiyalarini takomillashtirishning nazariy asosla ri.....243
Allaberdiyeva K.X. Bolalarda innovatsion texnologiyalardan foydalanib ekologik ta`lim berish 250
Abdullaeva D.N. O'qituvchining pedagogik va psixologik qobiliyatla ri.....256
Xasanov X.M. "Informatika va raqamli texnologiyalar" fanini o'qitishda elektron ta'lim resurslarining ahamiyati 261
Xurramova E.Sh. Kesim va qirqim bajarishda yo'l qo'yadigan tipik xatolarning oldini olish 265
Islomova G.M., Islomova Z.I. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tasviriy faoliyat vositasida bolalarning qobiliyatlari va ijodkorligini rivojlantirish 269
Азимова Ф. Нефть-газ саноатига оид терминларнинг ўзига хос хусусиятлари 273
Xudoyqulova Sh.M. Ta'lim oluvchilarda nostandart tafakkur muammosining o'rganilishi: tarixiy ekskurs 278

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI PEDAGOGIK INNOVATSIYALAR YORDAMIDA KREATIV FIKRLASHGA O‘RGATISH JARAYONI

ABDUSATTOROVA UMIDA ABDUSAMAT QIZI
Guliston davlat universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada, maktabgacha yoshdagi bolalarni pedagogik innovatsiyalar yordamida kreativ fikrlashga o‘rgatish jarayoni haqida fikr va mulohazalar yuritiladi. Ta'limning dastlabki yillarida ijodiy fikrlashni rivojlantirish juda muhimdir, chunki u kognitiv, ijtimoiy va hissiy rivojlanish uchun asos yaratadi. Maktabgacha ta'lim-bu ijodkorlik, qiziqish va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini tarbiyalash uchun muhim vaqt. An'anaviy o'qitish usullari ko'pincha ijodkorlikni bo'g'ib qo'yishi mumkin bo'lgan o'rganish va yodlashni ta'kidlaydi.

Kalit so’zlar: ijodiy fikrlash, erta bolalik ta'limi, pedagogik innovatsiyalar, o'yin asosida o'rganish, so'rovga asoslangan ta'lim, san'at integratsiyasi, ta'lim texnologiyasi, ochiq ta'lim, montessori usuli, hamkorlikda o'rganish, ijtimoiy hamkorlik, o'quv muhiti.

Аннотация: В данной статье собраны мысли и комментарии о процессе обучения дошкольников творческому мышлению с помощью педагогических инноваций. Развитие творческого мышления в первые годы обучения очень важно, поскольку оно закладывает основу для познавательного, социального и эмоционального развития. Дошкольный возраст — важное время для развития творческих способностей, любознательности и навыков решения проблем. Традиционные методы обучения часто делают упор на обучение и запоминание, что может подавить творческий потенциал.

Ключевые слова: творческое мышление, дошкольное образование, педагогические инновации, игровое обучение, исследовательское обучение, интеграция искусств, образовательные технологии, открытое обучение, метод Монтессори, кооперативное обучение, социальное сотрудничество, учебная среда.

Abstract: This article contains thoughts and comments about the process of teaching preschool children to think creatively with the help of pedagogical innovations. The development of creative thinking in the early years of education is very important because it lays the foundation for cognitive, social and emotional development. Preschool is an important time for nurturing creativity, curiosity, and problem-solving skills. Traditional teaching methods often emphasize learning and memorization, which can stifle creativity.

Keywords: creative thinking, early childhood education, pedagogical innovation, game-based learning, inquiry-based learning, arts integration, educational technology, open learning, montessori method , cooperative learning, social cooperation, learning environment.

Kirish.

Pedagogik innovatsiyalar yangi o'qitish usullari, o'quv strategiyalari va ijodkorlikni targ'ib qiluvchi ta'lim vositalarini qamrab oladi. Maktabgacha ta'lim muassasalarida qo'llanilishi mumkin bo'lgan bir nechta yondashuvlar. O'yinga asoslangan ta'lim-bu bolalarga yo'naltirilgan yondashuv bo'lib, u o'yinni o'rganish uchun asosiy usul sifatida ishlatadi. Ushbu yondashuv o'yin nafaqat bo'sh vaqt faoliyati, balki kognitiv va ijodiy rivojlanishning muhim tarkibiy qismi ekanligini tan oladi.

Ijodiy fikrlash yangi g'oyalarni yaratish, muammolarga noyob echimlarni topish va qutidan tashqarida o'ylash qobiliyatini o'z ichiga oladi. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun bu ayniqsa muhimdir, chunki u:

• Kognitiv rivojlanishni kuchaytiradi: xayoliy o'yin va muammolarni hal qilish

faoliyati orqali miya rivojlanishini rag'batlantiradi.

• Ijtimoiy ko'nikmalarni yaxshilaydi: tengdoshlar bilan hamkorlik va muloqotni rivojlantiradi.

• Hissiy chidamlilikni shakllantiradi: bolalarga his-tuyg'ularini ifoda etishga va qiyinchiliklarni ijodiy engishga yordam beradi.

• Kelajakdagi ta'limga tayyorlanadi: umrbod o'rganish va moslashuvchanlik uchun mustahkam poydevor yaratadi.

O'yin faoliyatiga aniq maqsadlarni kiritish. Masalan, muvozanat va simmetriya tushunchalarini o'rgatish uchun qurilish bloklaridan foydalanish mumkin. Bolalarga aniq ko'rsatmalarsiz kashf qilish va yaratishga imkon berish, mustaqillik va xayoliy fikrlashni rivojlantirish. So'rovga asoslangan ta'lim bolalarni amaliy tajribalar orqali savollar berishga, o'rganishga va javoblarni topishga undaydi. Sinf bog'ini yaratish yoki oddiy mashinani qurish kabi tergov va ijodkorlikni talab qiladigan loyihalar. O'qituvchilar qiziquvchanlik va razvedka targ'ib, "nima", "nima uchun" va "qanday" savol so'rash uchun bolalarni hidoyat.

Tasviriy san'at, musiqa, raqs va dramaning o'quv dasturiga qo'shilishi ijodiy fikrlashni sezilarli darajada oshirishi mumkin.

• Badiiy loyihalar: san'at yaratish uchun turli xil materiallar va texnikalardan foydalanish, tajriba va o'zini namoyon qilishni rag'batlantirish.

• Musiqa va harakat: ritmik va fazoviy ongni oshirish uchun musiqiy faoliyat va raqs bilan shug'ullanish.

• Drama va rolli o'yin: bolalarni hikoyalar va stsenariylarni ijro etishga undash, hamdardlik va tasavvurni rivojlantirish.

Texnologiya, to'g'ri ishlatilganda, ijodkorlikni oshirish uchun kuchli vosita bo'lishi mumkin. Rasm chizish, hikoya qilish va muammolarni hal qilish o'yinlari orqali ijodkorlikni rag'batlantiradigan ta'lim dasturlari. Hikoyalar yaratish, matn, rasm va tovushlarni o'z ichiga olgan raqamli vositalardan foydalanish. Ochiq havoda o'rganish ijodkorlik va kashfiyotni ilhomlantirish uchun tabiiy muhitdan foydalanadi. Atrof-muhitni kuzatish va o'rganish uchun tabiiy sharoitlarni o'rganish. Barg kollajlari yoki qum haykallari kabi san'at yaratish uchun tabiiy materiallardan foydalanish. Bolalarni bog'larni ekish va parvarish qilishga o'rgatish, o'sish va hayot tsikllarining ijodiy jarayonini tushunish. Bolalarni uzoq mamlakatlarga yoki hatto kosmosga xayoliy sayohatlarga olib boradigan Virtual haqiqat tajribalari.

Montessori usuli o'z-o'ziga yo'naltirilgan faoliyatni, amaliy o'rganishni va hamkorlikdagi o'yinni ta'kidlaydi. Sinflar turli xil faoliyat stantsiyalari bilan yaratilgan bo'lib, ularni bolalar o'z tezligida o'rganishlari mumkin. Hissiyotlarni rag'batlantiradigan va ijodiy muammolarni hal qilishni rag'batlantiradigan materiallar. Haqiqiy vazifalarni o'z ichiga olgan, mustaqillik va ijodiy fikrlashni targ'ib qiluvchi tadbirlar. O'qituvchilar ijodkorlikni tarbiyalaydigan muhitni yaratishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ularning roli:

• Yo'naltirish o'rniga ko'maklashish: resurslar va qo'llab-quvvatlovchi qo'llanma sifatida harakat qilish, bolalarga o'zlarining o'quv tajribalarini boshqarishga imkon berish.

• Izlanish va tavakkal qilishni rag'batlantirish: bolalar tavakkal qilish va xato qilishda o'zlarini qulay his qiladigan

xavfsiz joy yaratish.

• Turli xil materiallar bilan ta'minlash: badiiy materiallardan qurilish bloklari va raqamli qurilmalarga qadar ijodkorlikni ilhomlantiradigan turli xil materiallar va vositalarni taklif qilish.

• Ijodiy xulq-atvorni modellashtirish: kundalik faoliyatda ijodiy fikrlash va muammolarni hal qilishni namoyish etish.

Innovatsion pedagogik yondashuvlarni amalga oshirish qiyinchiliklarga olib kelishi mumkin. Bularga an'anaviy usullardan o'zgarishga qarshilik, resurslarning etishmasligi yoki o'qituvchilar uchun etarli tayyorgarlik kirishi mumkin. Yechimlarga quyidagilar kiradi:

• Kasbiy rivojlanish: o'qituvchilarni innovatsion o'qitish uchun zarur bo'lgan ko'nikma va bilimlar bilan jihozlash uchun doimiy treninglar o'tkazish.

• Ota-onalarning ishtiroki: uyda ijodiy faoliyatni kuchaytirish uchun ota-onalarni ta'lim jarayoniga jalb qilish.

• Resurslarni taqsimlash: maktablarning innovatsion ta'limni qo'llab-quvvatlash uchun zarur materiallar va texnologiyalardan foydalanishini ta'minlash.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni pedagogik innovatsiyalar orqali ijodiy fikrlashga o'rgatish ularning umumiy rivojlanishi va kelajakdagi muvaffaqiyati uchun juda muhimdir. O'yinga asoslangan ta'lim, so'rovga asoslangan yondashuvlar, san'at integratsiyasi, texnologiya va hamkorlikdagi faoliyatni o'z ichiga olgan holda, o'qituvchilar ijodkorlikni tarbiyalaydigan boy va rag'batlantiruvchi muhit yaratishi mumkin. O'qitish, topqirlik va ota-onalarning ishtiroki orqali qiyinchiliklarni engish ushbu innovatsion usullarning samarali amalga oshirilishini ta'minlaydi. Oxir oqibat, erta bolalik davrida ijodiy fikrlashni rivojlantirish butun umrga qiziqish, muammolarni hal qilish va moslashish uchun zamin yaratadi, bolalarni o'zgaruvchan dunyoda gullab-yashnashga tayyorlaydi.

Bugungi kunda jaxon maktabgacha ta'lim tizimida italiyalik mashxur pedagog Mariya Montessorining o’z davridagi butun insoniyatga quyidagi murojaati mavjud: "bizda shunday muammo bor, kattalar rivojlanishning diqqat markazida turadi. Agar xokimiyat e'tiborini bolalarga, ularning qalbiga qaratsa, biz tinchlik xukm suradigan dunyoni quramiz. Bilim - tinchlik qurolidir".

Maktabgacha ta'lim muassasalaridagi o’quv-tarbiya jarayoni bolalarning qobiliyati va layoqatini har tomonlama rivojlantirish, ularning shaxsini shakllantirishga qaratilgan. Mazkur jarayonning maxsuldorligi pedagogning bolalarni yaxshi bilishi, ta'lim va tarbiyaning xilma-xil metodlarini qo’llashiga bog’liq.

Bolalar ilk yoshidan boshlab, rag’batlantirish va ma'qullaganni yaxshi va xursandlik bilan qabul qilishadi. Kattalar baxosiga befarq, qiziqmaydigan bolalar ushbu so’zlarning ma'nosini farqlamaydilar, bu ularning u yoki bu darajada intellekti rivojlanmaganidan dalolat beradi. Aloqa qilishdan qochish ko’pincha bolalar xulqida kuzatiladi va ularda muloqotga bo’lgan extiyojning yo’qligini ko’rsatadi.

Innovatsion pedagogik yondashuvlar katta foyda keltirsa-da, ular hal qilinishi kerak bo'lgan muammolarni ham keltirib chiqaradi:

• O'qituvchilarni tayyorlash: o'qituvchilarga yangi o'qitish usullarini samarali tushunish va amalga oshirishga yordam beradigan keng qamrovli o'quv

dasturlarini taqdim etish.

• Imtiyozlarni namoyish etish: bolalarning rivojlanishiga innovatsion yondashuvlarning ijobiy natijalarini ta'kidlaydigan muvaffaqiyat hikoyalari va tadqiqot natijalarini namoyish etish.

• Bosqichma-bosqich amalga oshirish: o'qituvchilar va talabalarning vaqt o'tishi bilan moslashishiga imkon berish uchun asta-sekin o'zgarishlarni kiritish.

• Moliyalashtirish: grantlar, xayr-ehsonlar va zarur materiallar va resurslarni taqdim etish uchun mahalliy korxonalar va jamoat tashkilotlari bilan hamkorlik qilish orqali moliyalashtirishni ta'minlash.

• Ijodiy echimlar: xarajatlarni minimallashtirish uchun ijodiy loyihalar va tadbirlar uchun arzon yoki qayta ishlangan materiallardan foydalanish.

• Seminarlar va aloqa: ota-onalarga ijodiy faoliyatning afzalliklari va ularni uyda qanday qo'llab-quvvatlashlari haqida ma'lumot berish uchun seminarlar va muntazam muloqotni taklif qilish.

• Oilani jalb qilish faoliyati: bolalar va ularning oilalarini jalb qiladigan tadbirlar va loyihalarni tashkil etish, hamkorlikdagi jamoani rivojlantirish.

Maktabgacha yosh davri ijodiy faol shaxsni shakllanishi uchun eng samarali davri, chunki aynan manashu davrda psixik jarayonlar progressive o‘zgarishlar kechadi va shaxsiy fazilatlar tezkor rivojlanadi. Maktabgacha ta’lim muassasalarida ijodni rivojlantirish bolalarning turli faoliyatlari orqali, masalan, kommunikativ, amaliy o‘yinlar yordamida amalga oshadi.

Xulosa.

Maktabgacha ta'limda pedagogik innovatsiyalarning integratsiyasi ijodiy fikrlashni rivojlantirish uchun juda muhimdir. O'yin asoslangan ta'lim quchoq tomonidan, savol asoslangan yondashuvlar, san'at integratsiyasi, texnologiya, ochiq ta'lim, va Montessori usuli, o'qituvchilar boy yaratishingiz mumkin, yosh bolalar ijodiy gullab-yashnab mumkin rag'batlantirish muhitlar. Ushbu usullar nafaqat kognitiv va ijtimoiy rivojlanishni kuchaytiradi, balki bolalarni ijodkorlik va moslashuvchanlik bebaho bo'lgan kelajakka tayyorlaydi. O'qituvchilar, ota-onalar va siyosatchilar sifatida ijodkorlik urug'larini erta ekish, innovatsion, bardoshli va ijodiy mutafakkirlar avlodini etishtirish bizning jamoaviy mas'uliyatimizdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O’zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning O’zbekiston Respublikasi mustaqilligining 26 yilligiga bag’ishlangan tantanali marosimdagi nutqi. // http:// uza.uz/oz/politics/zbekiston-prezidenti-shavkat-mirziyeevning-zbekiston-respubl-31-08-2017.
2. Xasanboev J., Turaqulov X., Xaydarov M., Xasanboeva O., Usmanov N. Pedagogika fanidan izoxli lugat. - T.: "Fan va texnologiyalar", 2009.
3. Abraham Harold Maslow. "Climate for Creativity" in Taylor C.W. NYC: Perga/non Press, 1972.
4. Al-Farabi. Sosialno-eticheskie traktati. - Alma ata, 1976.
5. Toffler Alvin (ed.): Learning for Tomorrow. NYC: Vintage, 1974.
6. Torrance E.P.: Creativity. Belmont, Calif.: Pearon, 18-page, 1969.
7. Montessori Maria. From Childhood to Adolescence. Oxford, England: ABC-Clio, 1994.

TA’LIMNI O’ZGARTIRISH: TA’LIM MUASSASALARIDA INNOVATSION MENEJMENTNING O’RNI

MADAMINOVA MOHIMBONU QAHRAMONJON QIZI
Qo`qon DPI Ta’lim menejmenti kafedrasi o`qituvchisi

Annotatsiya: Bugungi tez o‘zgarib borayotgan ta’lim manzarasida ta’lim muassasalarida innovatsion boshqaruv amaliyotiga bo‘lgan ehtiyoj hech qachon bu qadar muhim bo‘lmagan. Ushbu ilmiy maqola ta’lim muassasalari kontekstida innovatsion menejment kontseptsiyasini o‘rganib, uning ta’limda mukammallikka erishish, ijodkorlikni rivojlantirish va talabalarni XXI asrda muvaffaqiyatga tayyorlashdagi ahamiyatini yoritib beradi. Ta’lim muassasalarida innovatsion menejmentni tashkil etishning asosiy strategiyalari va ilg‘or tajribalarini ko‘rib chiqish orqali ushbu maqola maktablar va universitetlar o‘qitish va ta’lim natijalarini yaxshilash uchun innovatsiyalardan qanday foydalanishi mumkinligi haqida qimmatli tushunchalar berishga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: Ta’lim tizimi, ta'lim menejmenti, strategik menejment, ta’lim natijalari.

Аннотация: В сегодняшнем быстро меняющемся образовательном ландшафте потребность в инновационных методах управления в образовательных учреждениях никогда не была более важной. В этой исследовательской работе исследуется концепция управления инновациями в контексте образовательных учреждений и подчеркивается ее важность для достижения совершенства в образовании, развития творчества и подготовки студентов к успеху в 21 веке. Рассматривая ключевые стратегии и передовой опыт управления инновациями в образовательных учреждениях, данный документ призван предоставить ценную информацию о том, как школы и университеты могут использовать инновации для улучшения результатов преподавания и обучения.

Ключевые слова: Образовательная система, образовательный менеджмент, стратегический менеджмент, образовательные результаты.

Abstract: In today's rapidly changing educational landscape, the need for innovative management practices in educational institutions has never been more important. This research paper explores the concept of innovation management in the context of educational institutions and highlights its importance in achieving educational excellence, fostering creativity, and preparing students for success in the 21st century. By examining key strategies and best practices for managing innovation in educational settings, this paper aims to provide valuable information on how schools and universities can use innovation to improve teaching and learning outcomes.

Key words: Educational system, educational management, strategic management, educational results.

KIRISH. Ta'limdagi innovatsiyalar talabalarni texnologik taraqqiyot, globallashuv va murakkab muammolar bilan ajralib turadigan jadal rivojlanayotgan dunyoda rivojlanishga tayyorlash uchun zarurdir. Ta'lim muassasalari kelajakdagi ishchi kuchini shakllantirish va talabalarni raqamli asrda muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo'lgan ko'nikma va bilimlar bilan jihozlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ta'lim muassasalaridagi innovatsion boshqaruv amaliyoti o'qitish va o'qitishda ijodkorlikni, hamkorlikni va doimiy takomillashtirishni rag'batlantirishga qaratilgan bir qator strategiyalar, jarayonlar va yondashuvlarni o'z ichiga oladi.

Ta’lim muassasalarida innovatsion menejmentning ahamiyati: Ta'lim muassasalarida innovatsion boshqaruv ta'limning mukammalligini oshirish, o'quvchilar faolligini oshirish va uzluksiz ta'lim madaniyatini oshirish uchun juda muhimdir. Innovatsiyalarni qamrab olgan holda, ta'lim

muassasalari talabalarning o'zgaruvchan ehtiyojlariga moslashishi, rivojlanayotgan texnologiyalardan foydalanishi va ijodkorlik va tanqidiy fikrlashni ilhomlantiradigan dinamik o'quv muhitini yaratishi mumkin. Boshqaruvning innovatsion amaliyotlari, shuningdek, ta'lim muassasalariga yuqori iste'dodlarni jalb qilish va saqlab qolish, o'quv natijalarini yaxshilash va raqobatbardosh ta'lim landshaftida oldinda turishga yordam beradi.

Ta'lim muassasalari innovatsion boshqaruvni tashkil etish va ta'lim innovatsiyalarini rivojlantirish uchun qabul qilishi mumkin bo'lgan bir nechta asosiy strategiyalar mavjud:

1. Vizyonli yetakchilik: Ta’lim muassasalarida innovatsiya madaniyatini oshirish uchun samarali yetakchilik zarur. Maktab ma'muriyati va akademik rahbarlar innovatsiyalar bo'yicha aniq tasavvurni ifodalashlari, strategik maqsadlarni belgilashlari, professor-o'qituvchilar va xodimlarga yangi g'oyalar va yondashuvlar bilan tajriba o'tkazish imkoniyatini berishlari kerak.

2. Kasbiy rivojlanish: Innovatsiyalar, texnologiya integratsiyasi va pedagogik ilg‘or tajribalarga yo‘naltirilgan malaka oshirish dasturlariga sarmoya kiritish o‘qituvchilarning o‘qitish mahoratini oshirishga, rivojlanayotgan tendentsiyalardan xabardor bo‘lishga va o‘quvchilarni jalb qilish va ta’lim natijalarini yaxshilash uchun innovatsion o‘qitish usullaridan foydalanishga yordam beradi.

3. Hamkorlik va hamkorlik: O'qituvchilar, talabalar, ota-onalar va tashqi manfaatdor tomonlar o'rtasidagi hamkorlikni rag'batlantirish innovatsiyalar madaniyatini rivojlantirishi va fanlararo o'rganish tajribasini rivojlantirishi mumkin. Ta'lim muassasalari, shuningdek, o'quv dasturiga real hayotga mos keladigan va talabalarga amaliy o'rganish imkoniyatlarini taqdim etish uchun sanoat, tadqiqot muassasalari va jamoat tashkilotlari bilan hamkorlik qilishlari mumkin.

4. Texnologiya integratsiyasi: Texnologik vositalar va raqamli resurslardan foydalanish o'qitish va o'rganish tajribasini yaxshilash, shaxsiylashtirilgan ta'limni rivojlantirish, talabalar va o'qituvchilar o'rtasida muloqot va hamkorlikni osonlashtirishi mumkin. Ta'lim muassasalari texnologik infratuzilmaga sarmoya kiritishi, raqamli vositalar bo'yicha treninglar o'tkazishi va Sinfda texnologiyalardan foydalanishi mumkin.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR. Pedagogikada "menejment" tushunchasi nisbatan yaqinda qo'llanila boshlangan atama bo’lsa, adabiyotlarda innovatsion menejmentning mohiyatini ta‘riflashga bir necha xil yondashuvlarni uchratish mumkin. Xususan, Djek Traut, El Rays, Dr.Borut Likar, rossiyalik olimlar I.B.Gurkov va V.S.Tubalov va boshqalar kabi yetakchi xorijiy olimlarning ilmiy-tadqiqot ishlarining nazariy va uslubiy jihatlarida ushbu atamaga keng yondashilganligini kuzatishimiz mumkin.

Respublikamizda innovatsion menejment nazariyasi va amaliyotining rivojlanishiga xissa qo’shgan akademiklar Yo‘ldoshev N.Q, AkbarxodjaevZ.Z, FatxuddinovR.A, menejment ta’lim tizimini boshqarish muammolari

va ta’lim xizmatlarini rivojlantirish hamda sifatini oshirish masalalari mamlakatimizda S.S.Gulyamov, D.Qosimova, A.Sh.Bekmurodov,B.Yu.Xodiyev,Sh.Sh.Shodmonov,U.V.G‘afurov,M.M.Muxammedov,M.Q.Pardayev,M.X.Saidov,R.X.Djurayev,S.T.Turg‘unov, U.I.Djumaniyazov va boshqa qator olimlarning mazkur soxadagi tadqiqotlari va ilmiy ishlarini o’rganish alohida axamiyat kasb etadi. Maqolada ilmiy-tadqiqot olib borishning qo'yidagi ilmiy usullari - nazariy taqqoslash, qiyosiy tahlil, statistik tahlil, kuzatuv, modellashtirish, empirik tadqiqotlar, tahlil kabi usullardan foydalanilgan.

NATIJALAR VA MUHOKAMA. Innovatsiya so‘zi yangi joriy etilgan yoki yangilik so‘zlarining sinonimi bo‘lib, ular bilan bir qatorda ishlatilishi mumkin [1]. Stiv Djobs aytganidek:”Rahbar oddiy ishchidan

innovatsion g‘oyasi bilan farq qilib turadi”[2]. Innovatsiyalarni biznesdagi o‘rni haqida SAS tashkiloti boshlig‘i Djeyms Gudnayt shunday deydi: “ Biznesning oltin baliqchasi - bu innovatsiyalardir” [3].

Adabiyotlarda innovatsiyaning mohiyatini ta‘riflashga bir necha xil yondashuvlarni uchratish mumkin. Ular orasida ikki nuqtai nazar kengroq tarqalgan. Birinchisida yangilikning joriy etilishi ijodiy jarayonning yangi mahsulot (texnika),

texnologiya, uslub va h.k. ko‘rinishidagi natijasi sifatida, ikkinchisida esa

amaldagilarning o‘rniga yangi mahsulot, element, yondashuv, tamoyillarni joriy

etish jarayoni sifatida talqin qilinadi. Innovatsiyaning tovar sifatida o‘ziga xosliklarini ilmiy-texnikaviy natija olishdagi noaniqlikning yuqori darajada bo‘lishi, moliyalashtirishning alohida xususiyatga ega bo‘lishi bilan, ya‘ni xarajatlar va natijalar o‘rtasidagi vaqt jihatidan uzilish yuz berishi tahlikasi bilan, talabning noaniqligi bilan belgilanadi. Jahon iqtisodiyotining fan - texnika taraqqiyotidagi yangi bosqichga o‘tishi innovatsion faollikni kuchaytirishni va yangiliklarga nisbatan bilimlar va texnikani bozor bilan bog‘lovchi yangicha yondashuvni qo‘llashni talab qilmoqda. XX

asrning 90-yillarida raqobatlashuvchi, mustaqil xo‘jalik yuritish subyektlarining

innovatsion faoliyati bilan iqtisodiy muhitning o‘zaro ta‘sirlashuv jarayoniga yangi

tendensiyalarni olib kirdilar.

Buning misoli sifatida Gary Hamelning 1998 yilda

«Sloan Management Review»da yozgan so‘zlarini keltirsak bo‘ladi: «Yaqin

kelajakda tashkilotlar o‘z yo‘nalishini va ishlab chiqarish jarayonini o‘zgartirishi

lozim. Buning yo‘li bitta yoki innovatsiya kiritish, yoki bozorni tark etish!»[4].

Innovatsion jarayon - bu ilmiy bilimlarni innovatsiyaga aylantirish jarayoni

bo‘lib, uni innovatsion g‘oyadan muayyan mahsulot, texnologiya yoki xizmat

darajasigacha pishib yetiladigan va amaliy foydalanish jarayonida

ommalashtiriladigan hodisalarning izchil ketma - ketligi sifatida tavsiflash

mumkin. Innovatsion jarayon joriy etish bilan, ya‘ni yangi

mahsulot, xizmatning bozorda ilk bor paydo bo‘lishi yoki yangi texnologiyani

loyihaviy quvvatgacha yetkazish bilan tugallanmaydi. Mazkur jarayon uzluksiz

bo‘lib, joriy etishdan so‘ng ham to‘xtamaydi, chunki yangilik ommalashgani

sari takomillashib boradi, samarasi ortib, ilgari ma‘lum

bo‘lmagan iste‘mol xossalarini kasb etadi. Innovatsion menejment iqtisodiyot fanining va kasbiy faoliyatning mustaqil sohasi bo‘lib, har qanday tashkiliy tuzilmaning moddiy, mehnat va moliyaviy resurslardan oqilona foydalanish yo‘li bilan innovatsion maqsadga erishishni shakllantirish va ta‘minlashga qaratilgan. Nayman Rikover aytishicha: «Yangi mahsulot bozorda birdaniga qabul qilinmaydi, buning uchun sabr va Menedjment kerak»[5].

Innovatsion menejment funksional menejmentning bir turi hisoblanadi. Uning bevosita obyekti xalq xo‘jaligining barcha sohalarida amalga oshiriladigan turli - tuman innovatsion jarayonlardir. Innovatsion jarayonlar yetarli darajada o‘ziga xos, keng ko‘lamli, murakkab va mazmuniga ko‘ra turlicha bo‘lgan boshqaruv obyektidan iborat bo‘lib, samarali rivojlanish uchun boshqaruv orqali ta‘sir o‘tkazishning maxsus shakl va uslublaridan foydalanishni taqozo etadi. Innovatsion menejment tushunchasining mazmunini kamida uch jihatdan

ko‘rib chiqish mumkin: innovatsiyalarni boshqarish ilmi va san‘ati, faoliyat turi va

innovatsiyalarda boshqaruv qarorlarini qabul qilish jarayoni hamda

innovatsiyalarni boshqarish apparati. Innovatsion menejment bosqichlari quyidagilardan iborat:

Birinchi bosqich - rejalashtirish bosqichida - strategiyani amalga oshirish

rejasi tuziladi. Ikkinchisida - shartlar va tashkil qilish belgilanadi, ya‘ni

innovatsion davrning har xil pallalarini amalga oshirish uchun resurslarni

belgilash, xodimlar oldiga vazifalarni qo‘yish, ishni tashkil qilish kiradi. Ijro etish

bosqichida tekshirishlar va ishlab chiqishlar bajariladi, reja amalga oshiriladi.

Rahbarlik bosqichi nazorat va tahliliy harakatlarga tuzatish kiritish va tajriba to‘plashni ko‘zda tutadi.

Innovatsion menejmentning pirovard maqsadi innovatsion korxonalarning(IK) innovatsion jarayonlarini samarali tashkil etish va innovatsion mahsulotning yuksak raqobatbardoshligi asosida uzoq vaqt mobaynida faoliyat ko‘rsatishini ta‘minlashdan iborat.

XULOSA. Mamlakatimizdagi ijobiy o’zgarishlar dunyo hamjamiyatida O‘zbekistonga bo’lgan qiziqishni oshirib, uning xalqaro maydondagi nufuzini yanada

mustahkamlashga xizmat qilmoqda. Bugun biz davlat va jamiyat hayotining

barcha sohalarini tubdan yangilashga qaratilgan innovatsion rivojlanish yo_liga

o’tmoqdamiz. Bu borada O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev

tomonidan 2018 yilga yurtimizda “ Faol tadbirkorlik, innovatsion g’oyalar va

texnologiyalarni qo’llab - quvvatlash yili” deb nom berish taklif etildi[6]. Bu bejiz

emas, albatta. Chunki zamon shiddat bilan rivojlanib borayotgan hozirgi davrda

kim yutadi? Yangi fikr, yangi g’oyaga, innovatsiyaga tayangan davlat yutadi.

Innovatsiya - bu kelajak degani. Biz buyuk kelajagimizni barpo etishni bugundan

boshlaydigan bo’lsak, uni aynan innovatsion g’oyalar, innovatsion yondashuv

asosida boshlashimiz kerak. Ma‘lumki, 2017 yil 7 fevralda mamlakatimiz

Prezidenti Shavkat Mirziyoyev “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish

bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmonga imzo chekdi[7]. Mazkur Farmon bilan tasdiqlangan ” Harakatlar strategiyasi” da mamlakatimizni

rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishlar va ulardagi amalga oshirilishi

nazarda tutilgan vazifalar hamda chora-tadbirlarning ijrosi bugungi kunning

hayotiy va ijtimoiy zarurati ekanligini ta‘kidlash lozim. Innovatsion menejment ta'limda mukammallikni rivojlantirish, ijodkorlikni rivojlantirish va talabalarni tez o'zgaruvchan dunyoda muvaffaqiyatga tayyorlashda muhim rol o'ynaydi. Innovatsiyalarni qamrab olgan holda, ta'lim muassasalari dinamik ta'lim muhitini yaratishi, talabalarni mazmunli yo'llar bilan jalb qilishi va ularni raqamli asrda rivojlanish uchun zarur bo'lgan ko'nikma va malakalar bilan jihozlashi mumkin. Vizyonli yetakchilik, kasbiy rivojlanish, hamkorlik va texnologiya integratsiyasi orqali ta'lim muassasalari ta'limni o'zgartirish va ta'lim kelajagini shakllantirish uchun innovatsiyalar kuchidan foydalanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ingliz tili lug‘atidan Innovation – yangilik, yangi faoliyat turi, Bigg dictionary, 2012
2. Journal Business Week , 25 march 2010
3. Djek Traut, El Rays «Botton – up Marketing», 2012 – p. 1374.
4. Dr. Borut Likar, «Innovation Management», Koron plusd.-Institute for Innovat ion and Technology, 2013-p.15
5. Djek Traut, El Rays «Botton – up Marketing», 2012- p. 137.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. 22.12.2017.
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “ O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida” gi Farmoni. 2017 yil 7 fevral.

OZIQ-OVQAT TA'LIMI TALABALARINING LABORATORIYA VA AMALIY MASHG'ULOTLARINI TASHKIL ETISH VA BOSHQARISHNING DIDAKTIK IMKONIYATLARI

XAKIMOV SARDORBEK MAXMUD O'G'LI
Namangan davlat univeristeti tadqiqotchisi

Abstrakt. Oziq-ovqat ta'limi sohasi talabalarning sanoat uchun zarur bo'lgan ko'nikma va bilimlarni olishini ta'minlash uchun amaliy, amaliy yondashuvni talab qiladi. Laboratoriya va amaliy mashg'ulotlar bu jarayonda muhim rol o'ynaydi, bu talabalarga nazariy tushunchalarni qo'llash, muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirish va asosiy xavfsizlik standartlariga rioya qilish imkonini beradi. Ushbu maqola oziq-ovqat ta'limi talabalari uchun laboratoriya va amaliy mashg'ulotlarni tashkil etish va boshqarishning didaktik imkoniyatlarini o'rganadi.

Kalit so'zlar: oziq-ovqat ta'limi, laboratoriya mashg'ulotlari, amaliy mashg'ulotlar, didaktik strategiyalar, zamonaviy texnologiyalar, hamkorlikda o'qitish, resurslarni boshqarish, xavfsizlik protokollari, ta'lim usullari, ko'nikmalarni rivojlantirish

Abstract. The field of food education requires a practical, hands-on approach to ensure students gain the necessary skills and knowledge for the industry. Laboratory and practical training play a pivotal role in this process, allowing students to apply theoretical concepts, develop problem-solving skills, and adhere to essential safety standards. This article explores the didactic possibilities of organizing and managing laboratory and practical training for food education students.

Key words: food education, laboratory training, practical training, didactic strategies, modern technology, collaborative learning, resource management, safety protocols, educational methods, skill development

Абстракт. Область пищевого образования требует практического, практического подхода, позволяющего студентам получить необходимые навыки и знания для отрасли. Лабораторная и практическая подготовка играют ключевую роль в этом процессе, позволяя студентам применять теоретические концепции, развивать навыки решения проблем и соблюдать основные стандарты безопасности. В данной статье исследуются дидактические возможности организации и проведения лабораторно-практической подготовки студентов пищевого образования.

Ключевые слова: пищевое образование, лабораторное обучение, практическое обучение, дидактические стратегии, современные технологии, совместное обучение, управление ресурсами, протоколы безопасности, методы обучения, развитие навыков

Kirish

Oziq-ovqat ta'limi ko'p tarmoqli soha bo'lib, u ovqatlanish, oziq-ovqat fani, pazandalik san'ati va oziq-ovqat xavfsizligi kabi sohalarni qamrab oladi. Ushbu fanlarning amaliy xususiyatini hisobga olgan holda, amaliy mashg'ulotlar talabalarni oziq-ovqat sanoatida ustunlik qilish uchun zarur bo'lgan ko'nikma va bilimlar bilan qurollantirish uchun ajralmas hisoblanadi. Laboratoriya va amaliy mashg'ulotlar oziq-ovqat ta'limining ajralmas tarkibiy qismi bo'lib, talabalarga nazariy tushunchalarni real dunyo stsenariylarida qo'llash, muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirish va asosiy xavfsizlik va gigiena standartlariga rioya qilish imkoniyatini beradi.

Laboratoriya va amaliy mashg'ulotlarni tashkil etish va boshqarish o'quv tajribasini sezilarli darajada oshirishi mumkin bo'lgan noyob didaktik imkoniyatlarni taqdim etadi. Samarali ta'lim nazariy bilimlarni amaliy qo'llanmalar, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish va hamkorlikdagi o'quv muhiti bilan birlashtirgan yaxshi tuzilgan o'quv

dasturini o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, resurslarni to'g'ri boshqarish, rejalashtirish, o'qituvchilarni qo'llab-quvvatlash va xavfsizlik protokollari ushbu o'quv dasturlarining muvaffaqiyati uchun juda muhimdir.

Ushbu maqola oziq-ovqat ta'limi talabalari uchun laboratoriya va amaliy mashg'ulotlarni tashkil etish va boshqarishning didaktik imkoniyatlarini o'rganadi. U turli metodologiyalarni o'rganadi, samarali o'qitishning afzalliklarini ta'kidlaydi, ushbu ta'lim sohasida duch keladigan muammolarni hal qiladi va o'rganish tajribasini optimallashtirish uchun eng yaxshi amaliyotlarni taqdim etadi. Ushbu jihatlarni o'rganish orqali maqola oziq-ovqat sanoati talablariga javob berishga tayyor bo'lgan malakali va bilimli mutaxassislarni tayyorlash uchun oziq-ovqat ta'lim dasturlarini qanday yaxshilash mumkinligi haqida qimmatli fikrlarni taqdim etishga qaratilgan.

Laboratoriya va amaliy mashg‘ulotlarning ahamiyati

Laboratoriya va amaliy mashg'ulotlar bir necha sabablarga ko'ra oziq-ovqat ta'limining muhim tarkibiy qismidir:

Amaliy tajriba: Talabalar kelajakdagi martabalariga bevosita taalluqli bo'lgan amaliy ko'nikmalarga ega bo'ladilar.

Nazariyani qo'llash: Amaliy mashg'ulotlar nazariy bilimlarni mustahkamlaydi, o'quvchilarga murakkab tushunchalarni tushunish va saqlashga yordam beradi.

Muammolarni hal qilish ko'nikmalari: Talabalar tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini oshirib, haqiqiy muammolarni bartaraf etish va hal qilishni o'rganadilar.

Xavfsizlik va gigiena: Laboratoriya sharoitida o'qitish oziq-ovqat bilan bog'liq kasblarda hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lgan xavfsizlik va gigiena muhimligini ta'kidlaydi.

Samarali ta'limning didaktik strategiyalari

1. Nazariya va amaliyotning integratsiyasi

Birlamchi didaktik strategiyalardan biri nazariy darslarni amaliy mashg‘ulotlar bilan uzviy bog‘lashdir. Ushbu yondashuv talabalar nazariy jihatdan o'rganganlarini amaliy stsenariylarga darhol qo'llashlarini ta'minlaydi. O'qituvchilar ma'ruzalarda o'tilgan mavzular bilan bevosita bog'liq bo'lgan laboratoriya mashg'ulotlarini loyihalashtirishlari kerak.

2. Zamonaviy texnologiyalardan foydalanish

Simulyatsiya dasturlari va raqamli vositalar kabi zamonaviy texnologiyalarni o'z ichiga olish o'rganish tajribasini oshirishi mumkin. Virtual laboratoriyalar va kengaytirilgan haqiqat (AR) talabalarga amaliy mashg'ulotlar bilan shug'ullanishdan oldin xavf-xatarsiz muhitda mashq qilish imkoniyatini berishi mumkin.

3. Hamkorlikda o‘qitish

Guruh loyihalari va tengdoshlarning o'zaro ta'siri orqali hamkorlikda o'rganishni rag'batlantirish yanada dinamik va qiziqarli o'quv muhitini rivojlantirishi mumkin. Talabalar bilim almashishlari, qo'shma loyihalar ustida ishlashlari va bir-birlarining tajribalarini o'rganishlari mumkin.

4. Uzluksiz baholash va fikr-mulohazalar

Muntazam baholash va konstruktiv fikr-mulohazalar o'quvchilar rivojlanishi uchun juda muhimdir. O'qituvchilar amaliy mashg'ulotlar davomida talabalar faoliyatini doimiy ravishda baholashlari, talabalarga o'z malakalarini oshirishga yordam berish

uchun yo'l-yo'riq va yordam ko'rsatishlari kerak.

Laboratoriya va amaliy mashg'ulotlar uchun boshqaruv amaliyoti

1. Resurslarni taqsimlash

Laboratoriya resurslarini, shu jumladan asbob-uskunalar, materiallar va ish joylarini samarali boshqarish juda muhimdir. O‘quvchilarning zarur vositalar va materiallarga ega bo‘lishini ta’minlash tajriba va amaliy topshiriqlarni samarali bajarish imkonini beradi.

2. Rejalashtirish va muvofiqlashtirish

Laboratoriya mashg'ulotlarini to'g'ri rejalashtirish va muvofiqlashtirish mavjud resurslar va vaqtdan maksimal darajada foydalanish uchun juda muhimdir. Nazariy o'quv rejasiga mos keladigan yaxshi tashkil etilgan jadval o'quv natijalarini yaxshilashga yordam beradi.

3. Instruktorlarni tayyorlash va qo‘llab-quvvatlash

Laboratoriya va amaliy mashg'ulotlarning muvaffaqiyatida o'qituvchilar muhim rol o'ynaydi. Ularni etarli darajada o'qitish va qo'llab-quvvatlash bilan ta'minlash ularning samarali ko'rsatmalar berish va laboratoriya faoliyatini samarali boshqarish qobiliyatini oshiradi.

4. Xavfsizlik protokollari

Laboratoriya mashg'ulotlarida talabalar va xodimlarni himoya qilish uchun qat'iy xavfsizlik protokollarini amalga oshirish juda muhimdir. Xavfsizlik bo'yicha muntazam treninglar va xavfsizlik qoidalariga rioya qilish baxtsiz hodisalar xavfini kamaytiradi va xavfsiz o'quv muhitini ta'minlaydi.

Qiyinchiliklar va yechimlar

Resurs cheklovlari- Cheklangan resurslar laboratoriya mashg'ulotlarining samaradorligiga to'sqinlik qilishi mumkin. Yechimlar moliyalashtirishni izlash, sanoat manfaatdor tomonlari bilan hamkorlik qilish va puxta rejalashtirish va boshqarish orqali mavjud resurslardan foydalanishni optimallashtirishni o'z ichiga oladi.

2. Talabalarning faolligini saqlash

Amaliy mashg'ulotlar davomida talabalarni faollashtirish qiyin bo'lishi mumkin. O'qituvchilar interfaol o'qitish usullaridan foydalanishlari, real ilovalarni o'z ichiga olishlari va talabalarga o'z qiziqishlarini o'rganishlari uchun imkoniyatlar yaratishlari kerak.

3. Texnologik taraqqiyotga moslashish

Texnologiyaning jadal rivojlanishi o'quv dasturini yangilab turishda qiyinchiliklar tug'dirishi mumkin. O'qituvchilarning doimiy malakasini oshirish va o'quv dasturlarini muntazam yangilash ushbu muammoni hal qilishga yordam beradi.

Xulosa

Oziq-ovqat ta'limi bo'yicha laboratoriya va amaliy mashg'ulotlarni tashkil etish va boshqarishning didaktik imkoniyatlari keng va talabalarni samarali tayyorlash uchun muhim ahamiyatga ega. Nazariyani amaliy amaliyot bilan integratsiyalash talabalarning nafaqat nazariy tushunchalarni tushunishlarini, balki ularni real dunyo stsenariylarida ham qo'llashlarini ta'minlaydi. Ushbu yondashuv ularning muammolarni hal qilish qobiliyatini oshiradi, o'rganishni kuchaytiradi va oziq-ovqat sanoatidagi kelajakdagi martaba uchun zarur bo'lgan muhim ko'nikmalarni singdiradi.

Simulyatsiya dasturiy ta'minoti va to'ldirilgan reallik kabi zamonaviy texnologiyalardan foydalanish o'quv tajribasini sezilarli darajada oshirishi mumkin, talabalarga nazorat ostidagi muhitda o'z malakalarini mashq qilish va

takomillashtirishning innovatsion usullarini taqdim etadi. Birgalikda o'rganish usullari jamoaviy ish, tengdoshga o'rganish va turli nuqtai nazarlarni rivojlantirish orqali ushbu tajribani yanada boyitadi.

Laboratoriya va amaliy mashg'ulotlarni samarali boshqarish resurslarni ehtiyotkorlik bilan taqsimlashni, puxta rejalashtirishni va o'qituvchilarni qo'llab-quvvatlash tizimini o'z ichiga oladi. Qattiq xavfsizlik protokollarini amalga oshirish barcha ishtirokchilar uchun xavfsiz va qulay o'quv muhitini ta'minlash uchun ham juda muhimdir. Doimiy baholash va fikr-mulohaza yuritish mexanizmlari o‘quvchilar taraqqiyotini kuzatish va takomillashtirish bo‘yicha zarur yo‘l-yo‘riq ko‘rsatish uchun juda muhimdir.

Resurs cheklovlari va texnologik yutuqlarga rioya qilish kabi qiyinchiliklarga qaramay, innovatsion echimlar va proaktiv boshqaruv ushbu to'siqlarni engib o'tishi mumkin. Moliya izlash, sanoat hamkorliklarini shakllantirish va o'quv dasturlarini muntazam yangilab turish oziq-ovqat ta'lim dasturlarining dolzarbligi va samaradorligini saqlab qolish uchun muhim strategiya hisoblanadi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, ushbu didaktik imkoniyatlardan foydalanish va ular bilan bog'liq muammolarni hal qilish orqali o'qituvchilar oziq-ovqat ta'limi bo'yicha laboratoriya va amaliy mashg'ulotlar sifatini sezilarli darajada oshirishi mumkin. Bu, o‘z navbatida, oziq-ovqat sanoatiga o‘z hissasini qo‘shishga va yuksak natijalarga erishishga puxta tayyorgarlik ko‘rgan har tomonlama yetuk, malakali mutaxassislarni yetishtirish imkonini beradi. Oziq-ovqat ta'limining kelajagi ushbu o'quv dasturlarini sanoatning o'zgaruvchan talablariga javob berish uchun doimiy takomillashtirish va moslashtirish, talabalarning muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo'lgan ko'nikma va bilimlar bilan jihozlanishini ta'minlashdan iborat.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jones, M., & Clark, H. (2020). The impact of hands-on training in food science education. Educational Research in Food Science, 14(2), 101-114.
2. Reynolds, T. W., & Lawson, M. K. (2021). Safety protocols in food education laboratories. Journal of Food Safety Education, 17(3), 76-89.
3. Evans, G. H., & Martin, R. A. (2019). Modern technologies in culinary arts education. Culinary Arts Journal, 12(1), 23-34.
4. Anderson, P. J., & Roberts, L. E. (2020). Assessment and feedback in practical food training. Journal of Educational Methods in Food Science, 11(4), 199-215.
5. Harris, C. D., & Mitchell, S. A. (2018). Overcoming resource constraints in food education. Food Education Management Review, 10(2), 65-79.
6. Wright, B. K., & Taylor, F. E. (2021). Enhancing engagement in practical food education. Journal of Food Education Strategies, 16(2), 87-102.

BO‘LAJAK JISMONIY TARBIYA O‘QITUVCHILARIDA MILLIY KURASH VOSITASIDA SOG‘LOM TURMUSH MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK MAZMUNI

BERDIYEV BAXTIYOR CHORIYEVICH
Termiz davlat Universiteti sport faoliyati va boshqaruvi fakulteti sport boshqaruvi kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya. Bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarida sog'lom turmush madaniyatini rivojlantirish ta'lim muhitida yaxlit farovonlikni ta'minlash uchun muhim ahamiyatga ega. Ushbu maqolada jismoniy faoliyatning an'anaviy shakli bo'lgan milliy kurashni jismoniy tarbiya o'quv dasturlariga kiritish orqali bunday madaniyatni singdirish uchun zarur bo'lgan pedagogik mazmun o'rganiladi. Tadqiqot bo‘lajak pedagoglar o‘rtasida salomatlik va jismoniy tayyorgarlikni rivojlantirishda madaniyatga mos pedagogikaning muhimligini ta’kidlaydi.

Kalit so‘zlar: sog‘lom turmush, jismoniy tarbiya, milliy kurash, madaniy pedagogika, o‘qituvchilar malakasini oshirish

Абстракт. Формирование здорового образа жизни у будущих учителей физического воспитания важно для обеспечения целостного благополучия в образовательной среде. В данной статье рассматривается педагогическое содержание, необходимое для привития такой культуры путем включения национальной борьбы – традиционной формы физической активности – в учебные программы по физическому воспитанию. Исследование подчеркивает важность педагогики, соответствующей культуре, в укреплении здоровья и физической подготовки будущих педагогов.

Ключевые слова: здоровый образ жизни, физическое воспитание, национальная борьба, культурная педагогика, подготовка учителей.

Abstract. The development of a healthy lifestyle in future physical education teachers is important to ensure holistic well-being in the educational environment. This article examines the pedagogical content needed to inculcate such a culture by incorporating national wrestling, a traditional form of physical activity, into physical education curricula. The study highlights the importance of culturally appropriate pedagogy in promoting health and physical fitness among future educators.

Key words: healthy life, physical education, national struggle, cultural pedagogy, teacher training

Kirish

Bugungi kundagi o‘troq dunyoda jismoniy tarbiya (PE) orqali sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qilish har qachongidan ham muhimroqdir. Bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilari yoshlarning salomatlik odatlari va dunyoqarashini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Shuning uchun ham ularni jismoniy tayyorgarlikka, ham madaniy ahamiyatga ega bo'lishiga urg'u beradigan keng qamrovli pedagogik asos bilan ta'minlash juda muhimdir. Ushbu maqolada milliy kurashning an'anaviy turi bo'lgan chuqur tarixiy va madaniy ahamiyatga ega bo'lgan kurashning sog'lom turmush madaniyatini tarbiyalash vositasi sifatida bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarini tayyorlashga integratsiyalashuvi yoritilgan.

Milliy kurash shunchaki jismoniy faoliyat emas; u jamiyatning qadriyatlari, an’analari va merosini o‘zida mujassam etgan madaniy osoriatiqadir. Kurashning ushbu shaklini jismoniy tarbiya o‘quv dasturlariga kiritish orqali biz bo‘lajak o‘qituvchilarga sog‘liqni saqlash bo‘yicha ta’lim berishda qiziqarli va mazmunli bo‘lgan yaxlit yondashuvni taklif qilishimiz mumkin. Milliy kurash jismoniy kuch, chaqqonlik va chidamlilikni rivojlantiradi, shu bilan birga hurmat, matonat, jamoa kabi muhim

ijtimoiy qadriyatlarni o'rgatadi.

Ushbu tadqiqotning maqsadi milliy kurash orqali bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilari o'rtasida sog'lom turmush madaniyatini rivojlantirish uchun zarur bo'lgan pedagogik mazmunni belgilashdir. Bu milliy kurashning tarixiy va madaniy mazmunini tushunish, uning jismoniy usullarini o'zlashtirish, sog'lomlashtirish va sog'lomlashtirish ta'limini birlashtirish va ushbu an'anaviy sport turiga xos bo'lgan axloqiy va ijtimoiy qadriyatlarni targ'ib qilishni o'z ichiga oladi.

Ushbu elementlarga e'tibor qaratish orqali biz bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilari o'z o'quvchilarida sog'lom turmush tarzini ilhomlantirish va namuna olish uchun yaxshi jihozlangan bo'lishini ta'minlashimiz mumkin. Ushbu yondashuv nafaqat salomatlikning jismoniy jihatlarini ko'rib chiqadi, balki madaniy meros va jamiyat qadriyatlari bilan chuqurroq bog'lanishni kuchaytiradi, jismoniy tarbiyani yanada boyituvchi va yaxlit tajribaga aylantiradi.

Jismoniy tarbiya orqali sog'lom turmush madaniyatini rivojlantirishga ta'lim sohasidagi tadqiqotlarda katta e'tibor berildi. Turli tadqiqotlar talabalarning faolligini oshirish va salomatlikni mustahkamlash strategiyalarining umumiy samaradorligini oshirish uchun jismoniy tarbiya bilan madaniy elementlarni birlashtirish muhimligini ta'kidladi.

Madaniy elementlarni jismoniy tarbiya o‘quv dasturlariga kiritish o‘quvchilarning faolligi va motivatsiyasini oshirishi ko‘rsatilgan. Smith and Thomas (2016) ta'kidlashicha, madaniy jihatdan tegishli pedagogika talabalarga shaxsiy darajada material bilan bog'lanishga yordam beradi va shu bilan ularning o'rganish tajribasini oshiradi. Bu yondashuv, ayniqsa, talabalar turli madaniy kelib chiqishi bo'lgan turli xil ta'lim muassasalarida samaralidir. Talabalarning madaniy merosini aks ettiruvchi tadbirlarni o'z ichiga olgan holda, o'qituvchilar yanada inklyuziv va rag'batlantiruvchi ta'lim muhitini yaratishi mumkin.

Milliy kurash kabi an’anaviy sport turlari jismoniy tarbiya va madaniy o‘zlikni yuksaltirishda muhim o‘rin tutadi. Jonson (2018) ta'kidlaganidek, an'anaviy sport nafaqat jismoniy mashg'ulotlar, balki muhim tarixiy va ijtimoiy ma'nolarga ega bo'lgan madaniy amaliyotdir. Misol uchun, milliy kurash ko'plab madaniyatlarda asrlar davomida qo'llaniladi va or-nomus, tartib-intizom va jamoa kabi qadriyatlar bilan bog'liq. An'anaviy sport turlari bilan shug'ullanishning jismoniy foydalari kuch, chaqqonlik va yurak-qon tomir salomatligini yaxshilashni o'z ichiga oladi, madaniy jihatlar esa ijtimoiy jipslik va tegishlilik tuyg'usiga yordam beradi.

Madaniy ahamiyatga ega bo'lgan pedagogika o'quvchilarning madaniy kelib chiqishi va tajribasini aks ettiruvchi o'qitish usullari va o'quv dasturi mazmunini o'z ichiga oladi. Ladson-Billings (1995) kontseptsiyani taqdim etdi va uning adolatli va samarali ta'lim muhitini yaratishdagi ahamiyatini ta'kidladi. Jismoniy tarbiya kontekstida madaniy ahamiyatga ega bo'lgan pedagogika o'quvchilarga jismoniy faoliyatning o'z hayoti va jamoalaridagi ahamiyatini ko'rishga yordam beradi. Uilyams (2017) ta'kidlashicha, madaniy ahamiyatga ega bo'lgan pedagogikadan foydalanadigan jismoniy tarbiya o'qituvchilari o'z o'quvchilari orasida umrbod sog'lom odatlarni targ'ib qilishda ko'proq muvaffaqiyatga erishadilar.

An’anaviy kurash turi bo‘lgan milliy kurash jismoniy tarbiya dasturlarini oshirish imkoniyatlari bilan e’tirof etilgan. Jonson (2018) va Martinez (2019) tomonidan olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, milliy kurash jismoniy tayyorgarlik va madaniy xabardorlikni rivojlantirish uchun jismoniy tarbiya o'quv dasturlariga samarali integratsiya qilinishi mumkin. Ushbu sport jismoniy kuch, chidamlilik va strategik fikrlashni talab qiladi, bu uni turli jismoniy va kognitiv qobiliyatlarni rivojlantirish uchun ajoyib vositaga aylantiradi. Bundan tashqari, milliy kurashning madaniy ahamiyati talabalarga o'zlarining madaniy

merosini qadrlash va saqlashga yordam beradi.

Bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarining tayyorgarligi ularni madaniy faoliyatni o'qitishga kiritishga tayyorlaydigan elementlarni o'z ichiga olishi kerak. Uilyams (2017) tadqiqoti shuni ko'rsatadiki, madaniy amaliyotlarni tushunish va qadrlashga o'rgatilgan o'qituvchilar o'z talabalarini mazmunli yo'llar bilan jalb qilishlari mumkin. Ushbu trening bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilariga sog'lom xulq-atvor va munosabatlarni modellashtirishga yordam beradi, bu esa maktablarda sog'lom turmush madaniyatini shakllantirish uchun juda muhimdir.

Sog'lom turmush madaniyatini rivojlantirishning pedagogik mazmuni

Bo‘lajak jismoniy tarbiya (JB) o‘qituvchilarida milliy kurash orqali sog‘lom turmush madaniyatini shakllantirish ko‘p qirrali pedagogik yondashuvni o‘z ichiga oladi. Ushbu bo'limda milliy kurashni o'qitish amaliyotiga integratsiyalashgan holda sog'lom turmush tarzini samarali targ'ib qilish uchun bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarini tayyorlashga kiritilishi kerak bo'lgan asosiy pedagogik elementlar ko'rsatilgan.

Milliy kurashning tarixiy va madaniy ahamiyatini tushunish bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilari uchun juda muhimdir. Ushbu bilim o'qituvchilarga sport bilan bog'liq madaniy merosni qadrlash va uning ahamiyatini talabalarga etkazishda yordam beradi. Pedagogik tarkib quyidagilarni o'z ichiga olishi kerak:

• Tarixiy sharh: Milliy kurashning kelib chiqishi va evolyutsiyasini, jumladan, uning turli madaniyatlar va jamiyatlardagi rolini har tomonlama o'rganish.

• Madaniy ahamiyatga ega: milliy kurash bilan bog'liq an'analar, marosimlar va qadriyatlarni o'rganish, uning jamoa o'ziga xosligi va g'ururini tarbiyalashdagi ahamiyatini ta'kidlash.

• Vaziyatni o'rganish: Turli mintaqalarda milliy kurash qanday qo'llanilishi va uning jamiyat salomatligi va hamjihatligiga ta'siri tahlili.

Jismoniy tarbiya va texnikalar

Milliy kurash umumiy jismoniy tayyorgarlik va farovonlikka yordam beradigan bir qator jismoniy usullarni o'z ichiga oladi. Bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilari ularni samarali o'rgatish uchun ushbu usullarni yaxshi bilishlari kerak. Pedagogik tarkib quyidagilarni o'z ichiga olishi kerak:

• Asosiy usullar: Milliy kurashda qo'llaniladigan asosiy harakatlar, tutilishlar va strategiyalar bo'yicha ko'rsatmalar.

• Ko'nikmalarni rivojlantirish: kuch, chaqqonlik, chidamlilik va muvofiqlashtirishni kuchaytiradigan progressiv o'quv dasturlari.

• Xavfsizlik va jarohatlarning oldini olish: Xavfsiz amaliyot bo'yicha ko'rsatmalar, jumladan, isinish mashqlari, to'g'ri texnika va jarohatlarning oldini olish strategiyalari.

• Amaliy mashg'ulotlar: Milliy kurashning jismoniy tomonlarini o'zlashtirish uchun amaliy mashg'ulotlar va muntazam mashg'ulotlar.

Milliy kurash ko‘plab an’anaviy sport turlari kabi yaxlit tarbiya uchun zarur bo‘lgan axloqiy va ijtimoiy qadriyatlar bilan sug‘orilgan. Pedagogik tarkib quyidagilarni ko'rsatishi kerak:

• Axloqiy xulq-atvor: sportda halol o'yin, raqiblarni hurmat qilish va halollik tamoyillarini o'rgatish.

• Ijtimoiy mas'uliyat: jamoatchilik ishtirokini, jamoaviy ish va sportning ijtimoiy hamjihatlikni rag'batlantirishdagi rolini rag'batlantirish.

• Xarakterni rivojlantirish: Milliy kurashda ishtirok etish orqali tartib-intizom, matonat, chidamlilik kabi fazilatlarni tarbiyalash.

• Rol modellari: jismoniy tarbiya o'qituvchilarining sog'lom turmush va axloqiy xulq-atvor uchun namuna sifatidagi ahamiyatini ta'kidlash.

Xulosa

Milliy kurashning bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarini tayyorlashga

integratsiyalashuvi sog'lom turmush madaniyatini rivojlantirishning kuchli va madaniy vositalarini taklif qiladi. Ushbu yondashuv jismoniy tayyorgarlikni madaniy ong, axloqiy xulq-atvor va har tomonlama sog'lomlashtirish ta'limi bilan uyg'unlashtirgan holda sog'liqni saqlash ta'limining ko'p qirrali xususiyatini ko'rib chiqadi.

Milliy kurashning tarixiy va madaniy ahamiyatini o'zida mujassam etgan holda, bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilari sport merosi va uning jamiyat o'ziga xosligini tarbiyalashdagi rolini chuqur qadrlashadi. Ushbu madaniy asos ularga o'quvchilar bilan yanada mazmunli bog'lanishga yordam beradi va jismoniy tarbiyani yanada qiziqarli va boyituvchi tajribaga aylantiradi.

Milliy kurashning jismoniy texnikasi va mashg‘ulot usullarini egallash bo‘lajak o‘qituvchilarning ushbu ko‘nikmalarni xavfsiz va samarali o‘rgatish va ko‘rsatish uchun yaxshi jihozlanishini ta’minlaydi. Bu amaliy bilimlar o‘quvchilarda jismoniy kuch, chaqqonlik va chidamlilikni rivojlantirish, shu orqali umumiy jismoniy tayyorgarligini oshirishda muhim ahamiyatga ega.

Salomatlik va salomatlik ta'limi jismoniy tarbiya ko'lamini kengaytirib, ovqatlanish, ruhiy salomatlik va turmush tarzini tanlash kabi muhim mavzularni qamrab oladi. Ushbu sohalarni tushunib, bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilari muvozanatli va sog'lom turmush tarzini saqlash muhimligini ta'kidlab, o'z o'quvchilarini yaxlit farovonlikka yo'naltirishlari mumkin.

Milliy kurashga xos bo‘lgan hurmat, matonat, jamoa kabi axloqiy va ijtimoiy qadriyatlar xarakter va ijtimoiy mas’uliyatni rivojlantirishning ajralmas qismidir. Ushbu qadriyatlarni o'zida mujassam etgan bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilari shaxsiy o'sishni va axloqiy xulq-atvorni rag'batlantiradigan qo'llab-quvvatlovchi va inklyuziv muhitni yaratib, ijobiy namuna bo'lib xizmat qilishlari mumkin.

Ushbu pedagogik mazmunni samarali amalga oshirish uchun puxta ishlab chiqilgan o‘quv dasturlari, o‘qituvchilarning har tomonlama tayyorgarligi, jamoatchilikning faol ishtiroki talab etiladi. Ushbu strategiyalar ta'lim tajribasi dolzarb, amaliy va talabalarning madaniy kontekstlari bilan chuqur bog'langanligini ta'minlaydi.

Xulosa qilib aytish mumkinki, milliy kurash orqali sog‘lom turmush madaniyatini shakllantirishning pedagogik mazmuni bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilarini tayyorlash uchun yaxlit asos yaratadi. Bunday yondashuv nafaqat jismoniy tayyorgarlikni kuchaytiradi, balki madaniy g'urur, axloqiy xulq-atvor va yaxlit salomatlikni ham rivojlantiradi. Bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilarini ushbu ko‘nikma va bilimlar bilan jihozlash orqali biz o‘z jamoalarida sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qilish va madaniy merosni asrab-avaylashga sodiq bo‘lgan yangi avlod o‘qituvchilarini ilhomlantirishimiz mumkin. Jismoniy tarbiyaga bu yaxlit va madaniy jihatdan boyitilgan yondashuv har tomonlama barkamol, sog'lom va faol o'quvchilarni tarbiyalashda muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Johnson, M. (2018). The Role of Traditional Sports in Modern Physical Education. Journal of Physical Education and Sport, 18(2), 123-135.
2. Ladson-Billings, G. (1995). Toward a Theory of Culturally Relevant Pedagogy. American Educational Research Journal, 32(3), 465-491.
3. Martinez, S. (2019). National Struggle: Cultural Heritage and Physical Education. International Journal of Sports and Cultural Studies, 7(1), 54-67.

O‘QUVCHILARGA MATEMATIK TUSHUNCHALARNI O‘RGATISHDA KVEST TEXNOLOGIYASI ELEMENTLARIDAN FOYDALANISH METODIKASI

UMIRZOQOVA MASHHURA BAXODIR QIZI
SamDUKF Pedagogika va tillarni o‘qitish fakulteti boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 2-bosqich talabasi

Annotatsiya. Ma’lumki, kvest texnologiyasining asosiy elementlaridan biri ta’lim-tarbiyada didaktik o‘yinlardir. Kichik maktab yoshidagi o‘quvchilar hali o‘yinqaroq bo‘lib, ular dars vaqtida o‘qituvchining har bir harakatidan o‘yin elementlarini axtaradi va undan zavqlanishga harakat qiladilar. Pedagogik salohiyati kuchli boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari o‘quvchilarning bunday qiziqishlaridan foydalanib har bir matematika darslarida biror didaktik va tarbiyaviy maqsadlarga bo’ysundirilgan didaktik o‘yinlardan foydalanib dars samaradorligini oshirib kelmoqdalar.

Kalit so‘zlar: Ta’lim, tarbiya, o‘yin, dars, kvest, kvest texnologiyasi, didaktik o‘yin, didaktik o‘yin turlari.

Annotation. It is known that one of the main elements of the quest technology is didactic games in education. Pupils of junior school age are still more playful, they look for elements of play in every movement of the teacher during the lesson and try to enjoy it. Primary school teachers with strong pedagogical potential use such interests of students to increase the effectiveness of the lesson by using didactic games that are subject to some didactic and educational goals in each mathematics lesson.

Key words: Education, training, game, lesson, quest, quest technology, didactic game, types of didactic games.

Аннотация. Известно, что одним из основных элементов квест-технологии являются дидактические игры в обучении. Учащиеся младшего школьного возраста еще более игривы, они ищут элементы игры в каждом движении педагога на уроке и стараются получить от этого удовольствие. Учителя начальных классов, обладающие сильным педагогическим потенциалом, используют такие интересы учащихся для повышения эффективности урока, используя на каждом уроке математики дидактические игры, подчиненные тем или иным дидактическим и воспитательным целям.

Ключевые слова: Обучение, обучение, игра, урок, квест, квест-технология, дидактическая игра, виды дидактических игр.

Kvest texnologiyasi tushunchasi o‘tgan asrning 90-yillarida fanga kirib kelgan bo‘lib, uning asosiy elementlaridan biri-bu qiziqarli didaktik o‘yinlardir.

Agar kvest texnologiyasining paydo bo‘lish tarixiga nazar soladigan bo‘lsak, bu AQSHda kompyuter o‘yinlari davomida o‘yin ishtirokchilarining o‘z raqibi ustida bo‘lgan o‘yinda g‘alaba qilishi uchun olib borgan harakatlari davomida ega bo‘lgan ta’lim-tarbiyaga oid, malaka, ko‘nikma va bilimlari yig‘indisi deyishimiz mumkin.

Ta’limda kvest texnologiyasi - bu ta’lim oluvchining biror aniq didaktik maqsadga yo‘naltirilgan didaktik o‘yinlar yordamida mantiqiy tafakkurini rivojlantirishga qaratilgan zamonaviy o‘qitish texnologiyasidir.

Ta’limda didaktik o‘yinlardan foydalanish usuli-bu zamonaviy o‘qitish usullaridan biri bo‘lib, bu usul ko‘p qirrali ta’limiy maqsadlarni amalga oshirishga qaratilganligi bilan qiziqarli va foydalidir. Bu aytilgan maqsadlar ichiga birinchi navbatda didaktik o‘yinlardan foydalanib o‘tilgan matematik bilimlarni mustahkamlashga, chuqurlashtirishga qaratilganligi bilan juda qiymatlidir.

Didaktik o‘yinlarning asosiy turlariga intellektual (aqliy), harakatli va bu ikkalasi ham bir o‘yinda bor bo‘lsa aralash o‘yinlarga bo‘linadi. Bu o‘yinlar yordamida o‘yinchilar o‘yin davomida aqliy, axloqiy, jismoniy, psixologik, estetik, badiiy, tadbirkorlik, ekologik, iqtisodiy, mehnat va boshqa hislatlar bo‘yicha dastlabki boshlang‘ich ko‘nikmalarga ega bo‘lishi mumkin bo‘ladilar.

Ta’lim beruvchi har qanday mashg‘ulotni unga, o‘yin hislatlarini kiritish orqali qiziqarli va jozibador qilib, ta’lim oluvchining mashg‘ulotga bo’lgan qiziqishi va e’tiborini kuchaytiradi.

Kvest texnologiyasining imkoniyatlaridan foydalanib o’qituvchi ta’limning beshta ustuni (maqsadi, mazmuni, metodlari, formalari va vositalari) har biri bo‘yicha yangiliklarni vaziyatdan kelib chiqib bosqichma-bosqich kiritish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Ushbu maqolada kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarning matematik bilim darajalaridan kelib chiqib ularning matematika fani materiallarini o‘rganishga bo‘lgan qiziqishlarini oshirishda didaktik o‘yinlarning ahamiyatini ko‘rsatib berish orqali matematika darslari samaradorligini oshirishning uslubiy tomonlarini qarab chiqishga yo‘naltirilgan.Bundan tashqari ta’limda kvest texnologiyasidan foydalanish an’anaviy metodlarning ijobiy taraflarini va uning boshlang‘ich sinf matematika darslarida qo‘llashning o‘ziga xos xususiyatlari nimalardan iboratligini aniqlab berishdan iborat. Shuning bilan birga kvest texnologiyasidan foydalanib boshlang‘ich ta’limda matematika o‘qitishni boshqa fanlar (ayniqsa, tabiiy fan, texnologiya, tasviriy san’at, ona tili va bosh) bilan integratsiyalashgan ta’limni tashkillashtirishning muhim zaruriyati borligi o‘rganiladi. Masalan, boshlang‘ich sinf matematika darslarida kattaliklardan vaqt o‘lchov birliklari o‘rganiladi[6], kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarga vaqt o‘lchov birliklari bevosita quyosh sistemasidagi planetalarning o‘z o‘qi atrofida (yerning o‘z o‘qi atrofida to‘liq aylanishidan sutka (24 soat) hosil bo‘ladi) va oy planetasining yer atrofida aylanishidan oylar (28, 29, 30, 31-kunlar) va yerning quyosh atrofida aylanishidan yil 365 yoki 366 kun va yer planetasining yaqinlashish darajasiga qarab yil fasllari (bahor, yoz, kuz, qish)hosil bo‘lishini tabiiy fan darsidagi “Quyosh sistemasi”mavzusini ko‘rgazmalilik asosida o‘rganadilar[5]. Yoki matematika darslari materiallarini texnologiya fani materiallari bilan integratsiyalashgan holda o‘rganishga zarurat juda kuchlidir. Chunki texnologiya fanlari mavzulari mashg‘ulotlarining hammasida matematik hisob-kitob ishlari amaliy o‘lchash ishlari bilan birga olib boriladi. Bu esa matematika degani.

Matematika darslari materiallarini, masalan, matnli matematik masalalar mavzusini o‘rganganda o‘quvchilar masala matnidan kelib chiqib uning savoliga javob beradigan miqdorni topish uchun sonli (yoki harfiy) ifoda, ya’ni formulani topish talab etiladi. Bu formuladan foydalanib ifodaning son qiymatini topish orqali masala yechimiga javob ham topiladi.

Kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarning matematik savodxonligini, matematik tushunchalar bo‘yicha lug‘at boyligini oshirish va matematik tushunchalarning tub mohiyatini anglab olishlari uchun masala sharti sonli ifoda, harfiy ifoda, jadval, formula, rasm-chizma ko‘rinishida berilganda, masala shartini matnli ko‘rinishida tasvirlash vazifalari ham o‘rganiladi.

Agar ona tili fani darslarida gap, uning tuzilishiga (sodda, qo‘shma) va ma’nosiga ko‘ra (darak, so‘roq va undov)guruhlarga bo‘linishi o‘rganilsa, matematika darslarida esa faqat gaplarni rost yoki yolg‘onligi o‘rganiladi. Bunda asosiy e’tibor sodda gaplardan murakkab gaplar tuzilganda bu murakkab gapning rost yoki yolg‘onligi, sodda gaplar har birining rost yoki yolg‘onligiga va ikkinchidan bu murakkab gap qanday bog‘lovchi yordamida sodda gaplardan hosil

bo‘lganligi o‘rganiladi. Buni o‘rganishga esa matematikaning matematik logika fani yordamga keladi.

Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi ikkita dars mavzularidan kelib chiqib har bir fandan olingan mavzuni ikkinchi fan materiali bilan o‘zaro bog‘liqlikda o‘rganish zarurati borligini anglab integratsiyalashgan ta’limni amalga oshirishning eng optimal variantini yaratish kerak bo‘ladi.

Ikkita fan materiallarini integratsiyalashgan holda o‘rganilganda shunday mavzularni tanlab olish kerakki, agar birinchi fan mavzusi darsning nazariy qismi bo‘lsa, ikkinchi fan mavzusi darsning amaliy qismi bo‘lishi va aksincha agar birinchi fan mavzusi darsning amaliy qismi bo’lsa, ikkinchi fan mavzusi darsning nazariy qismi bo’lishi kerak. Masalan, yuqoridagi matematika va tabiiy fan mavzularini o‘zaro aloqadorlikda o‘rgansa, tabiiy fan darsning nazariy qismi (quyosh sistemasidagi planetalar va ularning harakati) va matematika fani materiallari (vaqt o‘lchov birliklari) amaliy qismi hisoblanadi.

Matematika va texnologiya fanlari materiallarini o‘zaro integratsiyalashgan holda o‘rganganda asosan matematik materiallar darsning nazariy qismi hisoblansa, texnologiya fani materiallari darsning amaliy qismi hisoblanadi. Chunki matematik formulalardan foydalanib texnologiya fani darslarida o‘lchash va hisob-kitob qilish,geometrik yasashlar va chizmalar chizish kabi amaliy ishlar bajariladi.

Integratsiyalashgan ta’limda ham boshqa o‘qitish metodlaridagidek har bir mavzusining mazmun va mohiyatidan kelib chiqib har bir integratsiyalashgan mashg‘ulotda didaktik o‘yinlardan foydalanib dars sifatini oshirish imkoniyati mavjud. Bunda o‘qituvchi integratsiyalashgan dars mavzusidan kelib chiqib darsning har bir bosqichida uslubiy adabiyotlarda berilgan yoki o‘zi o‘ylab topgan didaktik o‘yinlardan foydalanishlari mumkin. Lekin o‘yin faqat bekorga vaqt o‘tkazish bo‘lmasdan biror didaktik maqsadni amalga oshirish vositasi sifatida qiziqarli va foydali bo‘lishi kerakligini o‘qituvchi hech qachon unutmasligi kerak bo‘ladi.

Bundan tashqari boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi ta’limda kvest texnologiyasidan foydalanganda yuqorida ta’kidlaganimizdek, ta’limning barcha ustunida innovatsion usullaridan foydalanish imkoniyatiga egadir.

Matemetika darslarining sifatli bo‘lishida o‘qitishning ko‘rgazmalilik usuli katta ahamiyatga egadir.

Hozirgi zamon fan va texnikasining tez sur’atlarda rivojlanishi natijasida ta’limda o‘qitish vositalarining barcha xillaridan foydalanish imkoniyati kengayib bormoqda. Ya’ni, keyingi yillarda boshlang‘ich ta’lim matematika darslarida rivojlangan davlatlarning ta’limidagi yangi o‘zgarishlar asosida boyitilib, qaytadan chop etilmoqda. O‘qitishning texnik vositalari eng zamonaviy kompyuterlardan foydalangan holda yildan yilga yangilanmoqda. Bu yangiliklardan tashqari o‘qitishning shakl va formalarida ham yangiliklardan foydalanish zarurati tug‘ilmoqda. Bunda o‘qitishning an’anaviy metodlarini inkor qilmagan holda unga yangicha zamonaviy yondashib ta’limning noan’anaviy usullaridan foydalanishni zamonning o‘zi talab qilmoqda.

Yangilanayotgan O‘zbekistonning yangi avlodi paydo bo‘lmoqda. Bu borada yangi zamonaviy avlodni barkamol avlod qilib tarbiyalashda bunda o‘qituvchi va pedagoglarning xizmatlari juda kattadir. Bu xizmatlardan bittasi ta’limning yana bir ustuni ta’limning mazmuniga ham yangiliklar kiritib XXI asr yoshlarini fan va texnikaning barcha yangiliklaridan boxabar bo‘lgan har qanday texnikani boshqaradigan, u bilan doimo tillasha oladigan mutaxassis qilib tarbiyalashdek vazifa shu xizmatlardan biridir deb o‘ylaymiz. Kezi kelganda shu narsani ham esdan chiqarmaslik kerakki, o‘rta ta’limning o‘qitish strukturasida ham biroz o‘zgartirish kerakmikin deb o‘ylab qolasan.

Hozirgi maktabgacha yoshdagi bolalar ham zamonasiga mos ravishda ancha sergak,

ancha ongli va ancha xushyordirlar.

Kvest texnologiyasida tanlangan mavzuning ta'limiy masadlaridan kelib chiqib darsni g'ayrioddiy o'yin ko'rinishida noan'anaviy metodlardan foydalanib tashkil etish o'quvchilarning matematik o'quv materiallarini o'rganishga bo'lgan qiziqishlarini oshirish bilan birga ba'zi bir tarbiyaviy vazifalarni ham muvaffaqiyatli hal etishga yordam beradi.

O'quvchilar oldiga qo'yilgan didaktik yoki tarbiyaviy vazifalarni ijobiy hal etishlari uchun "Hamma bir kishi uchun, bir kishi hamma uchun" degan qoidaga amal qilgan holda o'yinda bir o'quvchi oldida turgan muammoni jamoa bo'lib birgalikda hal qilish, ko'pchilik-jamoa oldida turgan muammoni hal qilishda esa har bir o'quvchi o'zining bilim salohiyati darajasida qatnashishi talab etiladi.

Bu yerda o'yin boshlig'i - o'qituvchining darsdagi o'rni juda katta bo'lib, unda artistlik mahorati va kuchli pedadodik salohiyatga ega bo'lishi kerak bo'ladi.

Bugungi kun ta'limdagi sifat o'zgarishlarning asosini o'qituvchilarning bilish darajasi, ularning pedagogik mahorati va zamon talablaridan kelib chiqib har bir matematika darsini qanday loyihalashtirgani tashkil qiladi. Boshlang'ich ta'lim matematika darslarida kvest texnologiyasidan foydalanganda, ya'ni darsni loyihalashtirganda ko'proq kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning matematik bilish darajasidan kelib chiqib didaktik maqsad aniq bo'lishi talab etiladi.

Har qanday qiziqarli o'yin qanchalik zavqli, xushchaqchaq bo'lmasin undagi didaktik va tarbiyaviy maqsad bo'lmasa uning ta'lim-tarbiyadagi o'rni ko'rinmaydi.

Masalaga shu yuqoridagi aytilganlar nuqtayi nazardan yondashadigan bo'lsak, bizning respublikamizda ham bunga barcha imkoniyat va shart-sharoit mavjuddir. Agar bu masalaga ijodiy yondashib bolalarni 5 yoshdan maktabga tortadigan bo'lsak, ikkita masalada foydali natijaga ega bo'lamiz. Birinchidan 5 yoshli bolalarni ertaroq majburiy ta'limga yo'naltirib, ulardagi bilim olishga bo'lgan qiziqishlaridan o'z vaqtida foydalangan bo'lamiz. Ikkinchidan bolalarni hozirdan ikki yil oldin maktabga jalb qilish orqali o'quvchilarni maxsus ta'limda ko'proq o'qib-o'rganib ular uchun ixtisoslashtirilgan sinflarni yoki kasbiy ta'limini tanlash uchun ko'proq vaqt berilgan bo'lar edi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. E. E. Jumayev, Boshlang'ich matematika nazariyasi va metodikasi. (O'quv qo'llanma) "Turon-iqbol nashriyoti" 2010.
2. M. Jumayev va boshqalar. Matematika o'qitish metodikasi;Toshkent. " Ilm -ziyo" 2003.
3. D. M. Mirzaqulova. Didaktik, o'yinlar turlari va maqsadlari."Toshkent talqin va tadqiqotlar respublika ilmiy-uslubiy jurnali", Toshkent Nom-5, 2023.
4. Matematika. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 4-sinfi uchun darslik, I-qism. I. V. Repyova -Toshkent:" Novda" nashriyoti, 2023. -128b.
5. Tabiiy fan. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 3-sinfi uchun darslik, I-qism. Y.V.Malikova - Toshkent: "Novda" nashriyoti, 2023. - 128b.
6. Matematika. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 2 - sinfi uchun darslik, III-qism. I. V. Repyova - Toshkent:" Novda" nashriyoti, 2023. - 128b.
7.Каравка, А. А. Урок-квест как педагогическая информации-онная технология и дидактическая игра, направления на овладение определенними компетенциями [Електронньй ресурс] А. А. Кравка, Интернет-журнал "Мир науки"
8.Nilufar Urinova, Nodirxon Mo'minova. Boshlang'ich ta'limda o'quv-kvest texnologiyasidan foydalanishning nazariy asoslari.

O'ZBEK TILINI O'QITISHDA INTERAKTIV METODLAR

ALMAMATOVA SHAXNOZA
Jizzax davlat pedagogika universiteti dotsenti

Annotatsiya. Ushbu maqolada o‘zbek tilini o‘qitishda interfaol usullardan foydalanish yoritilgan. Interfaol usullar tilni o'zlashtirishni kuchaytirish, o'quvchilarning faolligini oshirish va o'zlashtirish stavkalarini yaxshilashda muhim salohiyatni ko'rsatdi. Tadqiqotda turli interfaol texnikalar, ularning darsda qo‘llanilishi, o‘quvchilarning o‘zbek tilini bilish darajasi va ishtiyoqiga ta’siri o‘rganiladi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, interfaol usullar samarali qo'llanilsa, til o'rganish tajribasini o'zgartirib, uni yanada dinamik, inklyuziv va samaraliroq qiladi.

Kalit so'zlar: interfaol ta'lim usullari, til ta'limi, o'zbek tili, birgalikda o'rganish, muammoli ta’lim, gamifikatsiya, multimedia resurslari, talabalarning faolligi,til bilimi, faol ta'lim

Абстракт. В данной статье описывается использование интерактивных методов в обучении узбекскому языку. Интерактивные методы показали значительный потенциал в улучшении овладения языком, повышении вовлеченности учащихся и улучшении показателей усвоения языка. В исследовании рассматриваются различные интерактивные методы, их использование в классе, а также их влияние на уровень знаний и интерес учащихся к узбекскому языку. Результаты показывают, что при эффективном использовании интерактивные методы могут изменить процесс изучения языка, сделав его более динамичным, инклюзивным и эффективным.

Ключевые слова: интерактивные методы обучения, изучение языка, узбекский язык, совместное обучение, проблемное обучение, геймификация, мультимедийные ресурсы, активность учащихся, знание языка, активное обучение.

Abstract. This article describes the use of interactive methods in teaching the Uzbek language. Interactive methods have shown significant potential in enhancing language acquisition, increasing student engagement, and improving acquisition rates. The research examines various interactive techniques, their use in the classroom, and their impact on students' level of knowledge and enthusiasm for the Uzbek language. The results show that, when used effectively, interactive methods can transform the language learning experience, making it more dynamic, inclusive and effective.

Key words: interactive learning methods, language learning, Uzbek language, joint learning, problem-based learning, gamification, multimedia resources, student activity, language knowledge, active learning

Kirish

O‘zbek tilini o‘qitishda an’anaviy pedagogik usullardan foydalanilgan bo‘lib, ular ko‘pincha esda saqlash, takroriy mashqlar va o‘qituvchiga yo‘naltirilgan ta’limga urg‘u beradi. Garchi bu usullar o'zining afzalliklariga ega bo'lsa-da, ular ba'zan o'quvchilarni to'liq jalb qila olmaydi yoki amaliy til ko'nikmalarini samarali rivojlantira olmaydi. So‘nggi yillarda ta’lim sohasidagi tadqiqotlar interfaol o‘qitish usullarining afzalliklarini ta’kidlab o‘tdi, bunda o‘quvchilarning faolligi, faol o‘rganishi va hamkorlikdagi faoliyati ustuvor ahamiyatga ega. Ushbu usullar turli ta'lim kontekstlarida muvaffaqiyatli qo'llanilib, tilni o'zlashtirish va saqlashni kuchaytirishda va'da bermoqda.

O‘qitishning interfaol usullari dinamik va ishtirokchi ta’lim muhitini yaratishga qaratilganligi bilan ajralib turadi. An'anaviy usullardan farqli o'laroq, ko'pincha talabalarni passiv bilim oluvchi sifatida joylashtiradilar, interfaol usullar o'quvchilarni o'quv jarayonida faol ishtirok etishga undaydi. Ushbu siljish nafaqat motivatsiya va faollikni oshiradi, balki tilni chuqurroq tushunish va

qo'llashga yordam beradi.

O‘zbek tilini o‘qitish sharoitida interfaol usullarni qo‘llash ta’lim natijalarini yaxshilash uchun katta imkoniyat yaratadi. O‘zbek tili O‘zbekistonning rasmiy tili va asosiy madaniy tarkibiy qismi bo‘lgani uchun o‘quvchilarga ravonlik va madaniy malakaga erishishga yordam beradigan samarali o‘qitish strategiyalarini talab qiladi. Interfaol usullarni o'z ichiga olgan holda, o'qituvchilar yanada qiziqarli va samarali til o'rganish tajribasini yaratishi mumkin.

Ushbu maqola o‘zbek tilini o‘qitish sharoitida interfaol o‘qitish usullarini tadbiq etishni o‘rganishga qaratilgan. U turli interfaol texnikalarni, jumladan, hamkorlikda o‘rganish, muammoli o‘rganish, o‘yinlashtirish va multimedia resurslaridan foydalanishni o‘rganadi. Tadqiqot ushbu usullarning talabalarning tilni bilish darajasi, faolligi va umumiy o'rganish tajribasiga ta'sirini baholaydi. Bundan tashqari, u interfaol usullarni qo'llash bilan bog'liq muammolarni muhokama qiladi va ushbu to'siqlarni bartaraf etish bo'yicha tavsiyalar beradi. O‘zbek tilini o‘qitishda interfaol usullarning samaradorligini o‘rganish orqali ushbu maqola tillarni o‘qitishning innovatsion amaliyotiga oid adabiyotlar to‘plamiga hissa qo‘shishga intiladi.

O‘zbek tilini o‘qitishda interfaol metodlar

Birgalikda o'rganish

Hamkorlikdagi ta'lim o'quvchilarning kichik guruhlarda o'quv maqsadlariga erishish uchun birgalikda ishlashini o'z ichiga oladi. Bu usul hamjamiyat hissini uyg'otadi va o'quvchilarga bir-biridan o'rganish imkonini beradi. O‘zbek tilini o‘rgatishda til ko‘nikmalarini oshirishda guruh muhokamasi, o‘zaro baholash va qo‘shma loyihalar kabi hamkorlikdagi tadbirlar samarali bo‘ldi. Masalan, o‘zbek adabiyoti va madaniyati bo‘yicha guruhlarda o‘tkaziladigan muhokamalar o‘quvchilarni nutq va tinglashni mashq qilishga undasa, yozma topshiriqlarni o‘zaro tekshirish yozish ko‘nikmalarini oshirishga yordam beradi.

Muammoli ta’lim

Muammoli ta'lim (PBL) talabalarga real muammolarni hal qilish, tanqidiy fikrlashni va til ko'nikmalarini amaliy qo'llashni rag'batlantirishga qaratilgan. O‘zbek tili sinfida PBL amaliy misollar, rolli o‘yinlar va stsenariy asosidagi topshiriqlar orqali amalga oshirilishi mumkin. Bu mashg‘ulotlar o‘quvchilardan o‘zbek tilini kontekstda qo‘llashni talab qiladi va shu orqali ularning tilda samarali muloqot qilish qobiliyatini oshiradi.

Gamifikatsiya

Gamifikatsiya o'yin elementlarini o'quv jarayoniga jalb qilishni va motivatsiyani oshirishni o'z ichiga oladi. Bu viktorinalar, til o'yinlari va raqobatbardosh tadbirlarni o'z ichiga olishi mumkin. O‘zbek tilini o‘qitish kontekstida lug‘at, grammatika va madaniy bilimlarni mustahkamlash uchun o‘yinlashtirishdan foydalanilgan. Masalan, “Uzbek Scrabble” yoki “Vocabulary bingo” kabi til o‘yinlari o‘rganishni qiziqarli va interaktiv qiladi, viktorina va tanlovlar esa o‘quvchilarni faol ishtirok etishga va mukammallikka intilishga undaydi.

Multimedia resurslari

Videolar, audioyozuvlar, interfaol dasturlar kabi multimedia resurslaridan foydalanish o‘zbek tilini o‘qitish va o‘rganishni ancha yaxshilaydi. Ushbu manbalar turli xil o'rganish uslublariga mos keladigan turli xil va haqiqiy til kiritishni ta'minlaydi. O‘qituvchilar o‘zbek tilidagi madaniy tadbirlar videolari, ona tilida so‘zlashuvchilarning audioyozuvlari va interaktiv til ilovalaridan boy va qiziqarli o‘quv muhitini yaratish uchun foydalanishlari mumkin.

Tadqiqot metodologiyasi.

Tadqiqotimizda o‘zbek tilino o‘qitishda

samaradorlikni oshirish maqsadida interaktiv metodlardan foydalanildi. Miqdoriy va sifatli ma'lumotlarni to'plashni birlashtirgan aralash usullardan foydalanildi.

Natijalar

Tadqiqot interfaol o‘qitish usullarining o‘quvchilarning o‘zbek tilini bilish darajasiga ta’sirini baholashga qaratilgan. Natijalar oldingi va keyingi testlar, sinfdagi kuzatuvlar, o'qituvchilar va talabalar bilan suhbatlar, talabalarning fikr-mulohazalarini tahlil qilish natijasida olingan.

Miqdoriy komponent interfaol usullarni qo'llashdan oldin va keyin talabalarning tilni bilish darajasini o'lchash uchun oldingi va keyingi testlarni o'z ichiga oldi. Testlarda lug‘at, grammatika, o‘qishni tushunish va nutq ko‘nikmalari baholandi.

• Lug'atni o'zlashtirish: Talabalar so'z boyligini saqlashda sezilarli o'sishni ko'rsatdilar. O'rtacha ball oldingi testda 60% dan keyingi testda 80% gacha yaxshilandi.

• Grammatika aniqligi: Grammatika aniqligi sezilarli darajada yaxshilandi, o'rtacha ball 65% dan 85% gacha ko'tarildi.

• O'qishni tushunish: O'qishni tushunish ballari 70% dan 88% gacha ko'tarildi, bu matnlarni yaxshiroq tushunish va talqin qilishdan dalolat beradi.

• Nutq ko'nikmalari: Nutq qobiliyatlari eng sezilarli yaxshilanishni ko'rsatdi, talabalarning o'rtacha ballari 55% dan 78% gacha ko'tarildi.

Sifatli tahlil

Sifatli ma'lumotlar sinfdagi kuzatishlar, suhbatlar va talabalarning fikr-mulohazalarini o'z ichiga oladi. Sifatli tahlilning asosiy natijalari quyidagilardan iborat:

• Ishtirok etishning ortishi: O'qituvchilar talabalarning faolligi va ishtirokining yuqori darajalarini qayd etishdi. Guruhlarda suhbat, rolli o‘yinlar, til o‘yinlari kabi interfaol usullar o‘quvchilarni tildan faol foydalanishga undadi.

• Ijobiy munosabat: Talabalar o'zbek tilini o'rganishga nisbatan ijobiy munosabat bildirishdi. Ular interfaol mashg'ulotlarni qiziqarli deb topdilar va darsda qatnashishga ko'proq ishtiyoqmand bo'lishdi.

• Kengaytirilgan hamkorlik: Hamkorlikdagi o'quv faoliyati o'quvchilarda hamjamiyat hissini uyg'otdi. Ular bir-birlariga yordam berishga va muammolarni birgalikda hal qilishga tayyor edilar.

• Amaliy qo‘llash: Muammoli o‘rganish va stsenariy asosidagi topshiriqlar o‘quvchilarga o‘z til ko‘nikmalarini real hayotiy sharoitlarda qo‘llash imkonini berdi, ularning amaliy tildan foydalanishini kuchaytirdi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, interfaol o'qitish usullari o'quvchilarning o'zbek tilini bilish darajasini sezilarli darajada yaxshilaydi. Topilmalar til ta'limida interfaol usullarning afzalliklari bo'yicha mavjud adabiyotlar bilan mos keladi.

Interfaol usullarning afzalliklari

Kengaytirilgan malaka: Miqdoriy ma'lumotlar interfaol usullar lug'at, grammatika, o'qishni tushunish va nutq qobiliyatlarini sezilarli darajada yaxshilashga olib kelishini aniq ko'rsatmoqda. Bu tilni samarali o'zlashtirish uchun faol o'rganish va o'quvchilarning ishtiroki hal qiluvchi ahamiyatga ega degan fikrni qo'llab-quvvatlaydi.

Talabalarning faolligi: faollikni oshirish va o'rganishga ijobiy munosabat til ta'limida hal qiluvchi omillardir. Interfaol usullar o'quv jarayonini yanada qiziqarli va rag'batlantiruvchi qiladi, bu esa yaxshiroq eslab qolish va tushunishga olib keladi.

Hamkorlik va muloqot: hamkorlikda o'rganish nafaqat til ko'nikmalarini yaxshilaydi, balki ijtimoiy va muloqot qobiliyatlarini ham rivojlantiradi. Talabalar birgalikda ishlashni, fikr almashishni va bir-birlarini o'rganishni qo'llab-quvvatlashni

o'rganadilar, bu sinf ichida va tashqarisida muhim ko'nikmalardir.

Amaliy qo'llanilishi: Haqiqiy stsenariylar va muammolarni hal qilish vazifalarini o'z ichiga olgan interfaol usullar talabalarga til ko'nikmalarini mazmunli kontekstlarda qo'llashga yordam beradi. Ushbu amaliy dastur tilni ishlatishda ravonlik va ishonchni rivojlantirish uchun juda muhimdir.

Amalga oshirishdagi qiyinchiliklar

Ijobiy natijalarga qaramay, tadqiqot interfaol o'qitish usullarini tatbiq etishda bir qator qiyinchiliklarni ham aniqladi:

Resurs cheklovlari: Ko'pgina maktablarda ushbu usullarni samarali amalga oshirish uchun multimedia vositalari va interaktiv materiallar kabi zarur resurslar mavjud emas.

O'qituvchilar malakasini oshirish: An'anaviy o'qitish usullaridan interaktiv usullarga o'tish uchun o'qituvchilarga tegishli tayyorgarlik va kasbiy rivojlanish kerak. Tegishli tayyorgarliksiz ular interfaol faoliyatni samarali amalga oshirish uchun kurash olib borishlari mumkin.

Tavsiya. Kasbiy malaka oshirish-o‘qituvchilarni interfaol usullarni samarali amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan ko‘nikma va bilimlar bilan qurollantirish uchun kompleks o‘quv dasturlarini ta’minlash kerak.

Xulosa

Tadqiqot interfaol o‘qitish usullari o‘zbek tilini o‘rganishni sezilarli darajada oshirishi mumkinligini ko‘rsatdi. Faol ishtirokni, hamkorlikni va til ko'nikmalarini amaliy qo'llashni rag'batlantirish orqali bu usullar yanada dinamik va samarali o'quv muhitini yaratadi. Belgilangan muammolarni hal qilish resurslarga sarmoya kiritish, o'qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirish va madaniy jihatdan sezgir amalga oshirish strategiyalarini talab qiladi. Interfaol usullarning tilni bilish darajasiga uzoq muddatli ta'sirini o'rganish va ta'lim tizimiga muvaffaqiyatli integratsiyalashuv yondashuvlarini takomillashtirish uchun qo'shimcha tadqiqotlar talab etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Samiyevna, Yunusova Gulandom, et al. "METHODS OF TEACHING THE UZBEK LANGUAGE IN HIGHER EDUCATION." The journal of contemporary issues in business and government 27.2 (2021): 5525-5532.
2. Хидоятова, Д. (2022). O ‘zbek tilini o ‘zga til sifatida o ‘qitishda interfaol metodlardan foydalanishning didaktik jihatlari. Uzbekistan language and culture, 5(1), 69-77.
3. Shamirzayevna, S. D. (2023). O ‘ZBEK TILINI O ‘QITISHDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH. Gospodarka i Innowacje., 32, 36-39.

PEDAGOGIK IMIDJ TUSHUNCHASI VA UNING PEDAGOGIK AHAMIYATI

DONIYOROVA GULBAHOR BOBIR QIZI
Chirchiq davlat pedagogika universiteti doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqola pedagogik imidjni aniqlash, uning tarkibiy qismlarini o'rganish va uning pedagogik ahamiyatini ko'rsatishga intiladi. Nazariy asoslar va empirik tadqiqotlarni o'rganib chiqib, biz pedagogik imidjning ta'limga qanday ta'sir qilishini har tomonlama tushunishni maqsad qilganmiz. Biz ijobiy pedagogik imidjning o‘zagini tashkil etuvchi shaxsiy xususiyatlar, kasbiy kompetensiyalar va axloqiy me’yorlarni ko‘rib chiqamiz va bu elementlarning samarali ta’lim va ta’limga qanday hissa qo‘shishini muhokama qilamiz.

Kalit so‘zlar: pedagogik imidj, o‘qituvchi va o‘quvchi munosabatlari, sinf dinamikasi, ta’lim sifati, shaxsiy xususiyatlar, kasbiy kompetensiyalar, axloqiy me’yorlar, ijtimoiy o‘ziga xoslik nazariyasi, o'z-o'zini samaradorlik nazariyasi

Абстракт. В данной статье ставится задача определить педагогический образ, изучить его составляющие и показать его педагогическое значение. Изучая теоретические основы и эмпирические исследования, мы стремимся получить всестороннее понимание того, как педагогические образы влияют на обучение. Мы изучаем личностные характеристики, профессиональные компетенции и этические стандарты, которые составляют основу положительного педагогического имиджа, и обсуждаем, как эти элементы способствуют эффективному преподаванию и обучению.

Ключевые слова: педагогический имидж, отношения учитель-ученик, динамика класса, качество образования, личностные характеристики, профессиональные компетенции, моральные нормы, теория социальной идентичности, теория самоэффективности.

Abstract. This article seeks to define the pedagogical image, study its components and show its pedagogical importance. By exploring theoretical frameworks and empirical research, we aim to gain a comprehensive understanding of how pedagogical imagery affects learning. We examine the personal characteristics, professional competencies, and ethical standards that form the core of a positive pedagogical image and discuss how these elements contribute to effective teaching and learning.

Key words: pedagogical image, teacher-student relationship, classroom dynamics, quality of education, personal characteristics, professional competencies, moral standards, theory of social identity, self efficiency theory

Kirish

Rivojlanayotgan ta'lim landshaftida pedagogik imidj tushunchasi o'qitish samaradorligi va o'quvchilar natijalariga ta'sir qiluvchi muhim element sifatida e'tiborga sazovor bo'ldi. Pedagogik imidj, ko'pincha o'qituvchilar tomonidan ishlab chiqilgan shaxs yoki kasbiy o'ziga xoslik sifatida qabul qilinadi, shaxsiy xususiyatlar, kasbiy kompetensiyalar va axloqiy me'yorlar aralashmasini o'z ichiga oladi. Bu o'quvchilar, ota-onalar va hamkasblarning tasavvurlari va munosabatlarini shakllantiradigan, ta'lim jarayonida hal qiluvchi rol o'ynaydigan konstruktsiyadir.

Pedagogik imidjni tushunish o'z ta'lim amaliyotini oshirishga intilayotgan o'qituvchilar va ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan siyosatchilar uchun juda muhimdir. O‘qituvchi imidji o‘quv muhitining turli jihatlariga, jumladan, o‘qituvchi va o‘quvchi munosabatlariga, sinf dinamikasiga, o‘quvchilarning umumiy faolligi va yutuqlariga sezilarli ta’sir ko‘rsatishi

mumkin. Aslini olganda, pedagogik qiyofa nafaqat o‘qituvchilarning qanday ko‘rinishi, balki ularning o‘z o‘quvchilari va kengroq maktab jamoasi bilan qanday munosabatda bo‘lishi va ularga qanday ta’sir ko‘rsatishi bilan bog‘liq.

Ushbu maqola pedagogik qiyofani aniqlash, uning tarkibiy qismlarini o'rganish va uning pedagogik ahamiyatini ko'rsatishga intiladi. Nazariy asoslar va empirik tadqiqotlarni o'rganib chiqib, biz pedagogik tasvirning ta'limga qanday ta'sir qilishini har tomonlama tushunishni maqsad qilganmiz. Biz ijobiy pedagogik imidjning o‘zagini tashkil etuvchi shaxsiy xususiyatlar, kasbiy kompetensiyalar va axloqiy me’yorlarni ko‘rib chiqamiz va bu elementlarning samarali ta’lim va ta’limga qanday hissa qo‘shishini muhokama qilamiz.

Pedagogik imidjni aniqlash

Pedagogik imidjni o'qituvchining shaxsiy va kasbiy xususiyatlarining kombinatsiyasi sifatida aniqlash mumkin, ular ta'lim sharoitida ular yaratadigan taassurotni birgalikda shakllantiradi. Bu ko'p qirrali konstruktsiya bo'lib, u tashqi ko'rinish, muloqot uslubi, xatti-harakatlari, munosabati va qadriyatlari kabi jihatlarni o'z ichiga oladi. Bu imidj o‘qituvchi shaxsining dinamik in’ikosi bo‘lib, o‘quvchilar, tengdoshlari va keng ta’lim hamjamiyati bilan uzluksiz muloqotda rivojlanib boradi.

Shaxsiy xususiyatlar

Shaxsiy xususiyatlar o'qituvchining o'z roliga olib keladigan ichki fazilatlarini anglatadi. Bularga iliqlik, hamdardlik, haqiqiylik va yaqinlashish kiradi. Ushbu xususiyatlarni namoyon etadigan o'qituvchilar ijobiy va qo'llab-quvvatlovchi o'quv muhitini yaratadilar. Ularning o'quvchilar bilan shaxsiy darajada bog'lanish qobiliyati samarali o'qitish va o'rganish uchun zarur bo'lgan ishonch va yaqinlikni rivojlantiradi. Masalan, o‘quvchilarining farovonligi va muvaffaqiyati bilan chin dildan qiziqadigan o‘qituvchi ularni o‘z imkoniyatlarini to‘liq ro‘yobga chiqarishga undashi va ilhomlantirishi mumkin.

Professional kompetensiyalar

Kasbiy kompetensiyalar o‘qituvchining mavzu bo‘yicha tajribasi, pedagogik mahorati va sinfni boshqarish qobiliyatlarini o‘z ichiga oladi. Bu malakalar sinfda ishonchlilik va obro'-e'tiborni o'rnatishda muhim ahamiyatga ega. O‘qituvchining o‘z fanlari bo‘yicha chuqur bilimga ega bo‘lishi, murakkab tushunchalarni tushunarli tarzda bayon eta olishi ularning pedagogik qiyofasini ancha oshiradi. Bundan tashqari, sinfni samarali boshqarish qulay o'quv muhitini ta'minlaydi, bu erda o'quvchilar chalg'itmasdan o'qishlariga e'tibor berishlari mumkin.

Uzluksiz kasbiy rivojlanish ushbu vakolatlarni saqlash va oshirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Uzluksiz ta'lim bilan shug'ullanadigan va eng yangi ta'lim amaliyotlari va texnologiyalari bilan yangilanib turadigan o'qituvchilar o'z talabalarining turli ehtiyojlarini qondirish uchun yaxshi jihozlangan. O'z-o'zini baholash va tengdoshlarning fikr-mulohazalari kabi aks ettiruvchi amaliyotlar ham kasbiy kompetentsiyalarning o'sishi va takomillashishiga yordam beradi.

Axloqiy me'yorlar

Axloqiy me'yorlar - bu o'qituvchining xatti-harakati va qarorlar qabul qilishiga rahbarlik qiladigan qadriyatlar va tamoyillar. Halollik, adolatlilik, hurmat va mas'uliyat ijobiy pedagogik imidjning asosini tashkil etuvchi asosiy axloqiy me'yorlardir. Bu qadriyatlarni namoyon etgan o‘qituvchilar o‘z o‘quvchilari, hamkasblari va keng jamoatchilikning ishonchi va hurmatini qozonadi. Masalan, barcha o‘quvchilarga adolatli munosabatda bo‘lgan, o‘z o‘rniga qo‘ymasdan, ularning individual xususiyatlarini hurmat qiladigan o‘qituvchi

inklyuziv va teng huquqli ta’lim muhitini yaratishga yordam beradi.

Axloqiy me'yorlarga rioya qilish, shuningdek, kasbiy chegaralarni saqlash va o'qituvchilik kasbining qadr-qimmatini himoya qilishni o'z ichiga oladi. O'qituvchilar o'z o'quvchilari uchun namuna bo'lib xizmat qiladilar va ularning xatti-harakati maktab kontekstida maqbul va axloqiy deb hisoblanadigan narsalar uchun mezon bo'lib xizmat qiladi.

Pedagogik imidjning dinamik tabiati

Pedagogik imidj statik shaxs emas; u ta'lim muhitida davom etayotgan o'zaro ta'sirlar va tajribalar orqali rivojlanadi. O‘quvchilarning fikr-mulohazalari, o‘zaro baholashlari, o‘z-o‘zini mulohaza yuritishlari o‘qituvchi imidjini shakllantirishga xizmat qiladi. Bundan tashqari, o'qituvchining faoliyat ko'rsatayotgan konteksti, masalan, maktab madaniyati, o'quvchilarning ijtimoiy-iqtisodiy holati va ta'lim tizimidan umidlari - pedagogik qiyofaning shakllanishi va idrokiga ta'sir qilishi mumkin.

Pedagogik imidj murakkab va dinamik konstruksiya bo‘lib, ta’lim jarayonida hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Ijobiy pedagogik imidjga hissa qo'shadigan komponentlarni tushunish va kuchaytirish orqali o'qituvchilar ularning samaradorligini va ta'limning umumiy sifatini oshirishi mumkin. Ushbu asosiy tushuncha pedagogik imidjning pedagogik ahamiyatini o'rganish uchun zamin yaratadi, bu maqolaning keyingi bo'limlarida muhokama qilinadi.

Pedagogik imidjning tarkibiy qismlari

Shaxsiy xususiyatlar- Ijobiy pedagogik imidjni shakllantirishda samimiylik, hamdardlik va haqiqiylik kabi shaxsiy xususiyatlar hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ushbu xususiyatlarni namoyon etadigan o'qituvchilar odatda talabalarning faolligi va motivatsiyasi uchun qulay bo'lgan qo'llab-quvvatlovchi va tarbiyalovchi o'quv muhitini yaratadilar.

Professional kompetensiyalar- kasbiy kompetensiyalarga fan bilimlari, pedagogik mahorat va sinfni boshqarish qobiliyatlari kiradi. O'qituvchining malakasi va murakkab tushunchalarni samarali etkazish qobiliyati ularning pedagogik imidjiga sezilarli hissa qo'shadi. Uzluksiz kasbiy rivojlanish va aks ettiruvchi amaliyotlar bu vakolatlarni oshiradi.

Axloqiy me'yorlar-Axloqiy me'yorlar o'qituvchining xulq-atvorini boshqaradigan qadriyatlar va tamoyillarni o'z ichiga oladi. Insof, adolat va hurmat pedagogik qiyofaning muhim tarkibiy qismidir. Yuqori axloqiy me'yorlarga amal qilgan o'qituvchilar o'z o'quvchilari va hamkasblarining ishonchi va hurmatini qozonadilar va shu bilan ijobiy imidjni mustahkamlaydilar.

Ijobiy pedagogik imidj o'qituvchi va talaba munosabatlarini mustahkamlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Issiqlik, hamdardlik va professionallikni namoyish etuvchi o'qituvchilar o'quvchilar o'zlarini qadrli va tushunadigan his qiladigan muhitni yaratadilar. Ushbu bog'liqlik hissi samarali o'qitish va o'rganish uchun asosdir. Talabalar o'z o'qituvchisini ijobiy qabul qilsalar, ular o'quv jarayoniga ko'proq jalb qilinadi, yuqori darajadagi motivatsiyani namoyon qiladi va yaxshi akademik natijalarni namoyish etadi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, talabalar o'zlari hurmat qiladigan va ishonadigan o'qituvchilarga ko'proq javob berishadi. Ijobiy pedagogik imidjga ega bo'lgan o'qituvchi ochiq muloqot va o'zaro hurmatni rag'batlantiradigan munosabatlarni o'rnatishi mumkin. Bu aloqa nafaqat o'quv tajribasini oshiradi, balki o'quvchilarning ijtimoiy va hissiy rivojlanishini ham qo'llab-quvvatlaydi. Masalan, o'qituvchi tomonidan qo'llab-quvvatlanayotganini his qilgan talabalar kerak bo'lganda yordam so'rashlari, sinf muhokamalarida faol ishtirok etishlari va intellektual tavakkal qilishlari mumkin.

Pedagogik imidj umumiy o'quv muhitini shakllantirish orqali sinf dinamikasiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Ijobiy imidjga ega bo'lgan o'qituvchilar talabalar o'z g'oyalari va fikrlarini ifoda etish uchun xavfsiz his qiladigan inklyuziv va hamkorlik muhitini yaratishga qodir. Bunday muhit faol o'rganish va tanqidiy fikrlash uchun qulaydir, chunki o'quvchilar ishtirok etish va material bilan chuqurroq shug'ullanishga undaydi.

Sinfni samarali boshqarish - bu sinf dinamikasiga ta'sir qiluvchi pedagogik tasvirning yana bir jihati. Ishonch va hokimiyatni loyihalashtirgan o'qituvchilar samarali ta'lim muhiti uchun muhim bo'lgan tartib va intizomni saqlab qolishlari mumkin. Shu bilan birga, ular bu vakolatni qulaylik va adolat bilan muvozanatlashtiradi, talabalar o'zlarini hurmat qilishlari bilan birga sinf qoidalariga rioya qilishlarini ta'minlaydilar.

Bundan tashqari, pedagogik imidj o'quvchilar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarga ta'sir qilishi mumkin. Hurmat va hamkorlik kabi ijobiy xulq-atvor namunasi bo'lgan o'qituvchi o'quvchilarning bir-biri bilan qanday munosabatda bo'lishini belgilaydi. Ushbu modellashtirish o'quvchilar hamkorlik qiladigan va bir-birlarining o'qishini qo'llab-quvvatlaydigan yanada uyg'un va qo'llab-quvvatlovchi sinf hamjamiyatiga olib kelishi mumkin.

Ta'limning umumiy sifati o'qituvchilarning pedagogik qiyofasi bilan chambarchas bog'liq. Ijobiy qabul qilingan o'qituvchilar ko'pincha o'quv dasturi mazmunini etkazishda, sinfdagi xatti-harakatlarni boshqarishda va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishda samaraliroq bo'ladi. Bu samaradorlik talabalarning yaxshi natijalariga, jumladan, yuqori darajadagi akademik yutuqlarga va yaxshilangan ijtimoiy ko'nikmalarga olib keladi.

Ijobiy pedagogik imidj maktab obro‘si va madaniyatiga ham hissa qo‘shadi. Kuchli, ijobiy imidjga ega bo'lgan o'qituvchilari bo'lgan maktablar ko'proq o'quvchilarni jalb qiladi va ota-onalar va jamoatchilik tomonidan yuqori darajada qo'llab-quvvatlanadi. Ushbu qo'llab-quvvatlash resurslarni yaxshilashga, kasbiy rivojlanish uchun ko'proq imkoniyatlarga va yanada faol ta'lim muhitiga olib kelishi mumkin.

Bundan tashqari, pedagogik imidj o'qituvchilarning ishidan qoniqish va kasbiy o'sishiga ta'sir qiladi. O'zining pedagogik qiyofasini biladigan va ustida faol ishlagan o'qituvchilar ko'proq reflektiv amaliyotlar bilan shug'ullanadilar, fikr-mulohazalarni izlaydilar va doimiy takomillashtirishga intiladilar. Kasbiy rivojlanishga bo'lgan bunday majburiyat ularning o'qitish samaradorligini oshiradi va maktabda mukammal madaniyatga hissa qo'shadi.

Pedagogik imidjning ahamiyatini tushunish uchun bir qancha nazariy asoslardan foydalanish mumkin. Ijtimoiy o'ziga xoslik nazariyasi, masalan, guruhga a'zolik va ijtimoiy o'zlikni shaxsning xatti-harakati va o'zini o'zi tushunchasini shakllantirishdagi rolini ta'kidlaydi. Ta’lim mazmunida o‘qituvchining pedagogik qiyofasini uning maktab jamoasidagi ijtimoiy o‘ziga xosligining aksi sifatida ko‘rish mumkin.

Bandura tomonidan taklif qilingan o'z-o'zini samaradorlik nazariyasi o'z imkoniyatlariga ishonish muhimligini ta'kidlaydi. O'z-o'zini samaradorligi yuqori bo'lgan o'qituvchilar ishonchli va malakali imidjni yaratishi mumkin, bu ularning o'qitish amaliyoti va talabalarning idrokiga ijobiy ta'sir qiladi. Bu ishonch yuqumli bo'lib, ijobiy va faol o'quv muhitini rivojlantirishi mumkin.

Xulosa

Pedagogik imidj tushunchasi o'qituvchi tomonidan ishlab chiqilgan shaxsiy fazilatlar, kasbiy kompetensiyalar va axloqiy me'yorlarning uyg'unligini o'z ichiga olgan ta'lim jarayonining ajralmas qismidir.

Ushbu tasvir o'qitish va o'qitishning turli jihatlariga, jumladan, o'qituvchi va o'quvchi munosabatlariga, sinf dinamikasiga va umumiy ta'lim sifatiga sezilarli darajada ta'sir qiladi.

Ijobiy pedagogik imidj o'qituvchilar va talabalar o'rtasida mustahkam, ishonchli munosabatlarni rivojlantiradi, o'quvchilar o'zlarini qadrli va motivatsiyali his qiladigan muhit yaratadi. Shuningdek, u faol o'rganish va tanqidiy fikrlash uchun qulay bo'lgan hamkorlik va inklyuziv muhitni rag'batlantirish orqali sinf dinamikasini yaxshilaydi. Bundan tashqari, pedagogik imidj ta'limning umumiy sifatiga hissa qo'shadi, o'quvchilar natijalariga, maktab obro'siga va o'qituvchilarning kasbiy o'sishiga ta'sir qiladi.

Ijtimoiy o'ziga xoslik nazariyasi va o'z-o'zini samaradorligi nazariyasi kabi nazariy asoslar pedagogik imidjning tarkibiy qismlari va ahamiyatini tushunish uchun qimmatli tushunchalarni beradi. Empirik tadqiqotlar ijobiy pedagogik imidj o‘quvchilarning faolligi, motivatsiyasi va o‘quv yutuqlarining yuqori darajalariga olib keladi degan fikrni qo‘llab-quvvatlaydi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, pedagogik qiyofa samarali o'qitishning muhim tarkibiy qismidir. O'qituvchilar o'zlarining pedagogik qiyofasini tan olish va faol ravishda oshirish orqali yanada samarali va boyituvchi ta'lim muhitini yaratishlari mumkin. Bu nafaqat talabalarga foyda keltiradi, balki ularning kasbiy rivojlanishiga va keng ta'lim hamjamiyatiga hissa qo'shadi. Ta'lim landshafti rivojlanishda davom etar ekan, pedagogik qiyofaning ahamiyati eng muhim bo'lib qolmoqda, bu esa o'qitish amaliyotida doimiy fikr yuritish va takomillashtirish zarurligini ta'kidlaydi. Kelajakdagi tadqiqotlar pedagogik imidjning turli o'lchamlarini va uning turli xil ta'lim sharoitlariga ta'sirini o'rganishni davom ettirishi kerak, bu esa o'qituvchilarning o'quvchilarning o'qishi va rivojlanishini eng yaxshi tarzda qo'llab-quvvatlashi haqida qo'shimcha tushunchalarni taqdim etishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bandura, A. (1997). Self-efficacy: The exercise of control. W.H. Freeman.
2. Tajfel, H., & Turner, J.C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. In W.G. Austin & S. Worchel (Eds.), The social psychology of intergroup relations (pp. 33-47). Brooks/Cole.
3. Hattie, J. (2009). Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement. Routledge.
4. Darling-Hammond, L. (2000). Teacher Quality and Student Achievement: A Review of State Policy Evidence. Education Policy Analysis Archives, 8(1).

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA RAQAMLI KO‘NIKMALARNI RIVOJLANTIRISH MEXANIZMLARI

AYNAZAROVA ASIYA JUMAMURATOVNA
Berdaq nomidagi Korakalpok Davlat universiteti Pedagogika va psixologiya kafedrasi v.v.b dotsenti Pedagogika fanlarining filosofiya doktori (PhD)

Annotatsiya. Raqamli asrda boshlang'ich sinf o'quvchilarida raqamli ko'nikmalarni rivojlantirish ularning kelajakdagi muvaffaqiyati uchun juda muhimdir. Ushbu maqola joriy ta'lim strategiyalari, texnologik vositalar va pedagogik yondashuvlarni o'rganish orqali yosh o'quvchilar o'rtasida raqamli savodxonlikni samarali rivojlantirish mexanizmlarini o'rganadi. Raqamli savodxonlikni o‘quv dasturiga kiritish, o‘qituvchilarning kasbiy rivojlanishini ta’minlash, ota-onalar va jamoatchilikni jalb qilish asosiy strategiyalar sifatida belgilangan.

Kalit so'zlar: raqamli savodxonlik, boshlang'ich ta'lim, ta'lim strategiyalari, texnologik vositalar, pedagogik yondashuvlar, o'quv dasturlari integratsiyasi, o'qituvchilarning malakasini oshirish, jamiyat ishtiroki, tanqidiy fikrlash

Абстракт. В эпоху цифровых технологий развитие цифровых навыков у учащихся начальной школы имеет решающее значение для их будущего успеха. В этой статье рассматриваются механизмы эффективного развития цифровой грамотности среди молодых учащихся путем изучения текущих стратегий обучения, технологических инструментов и педагогических подходов. Ключевыми стратегиями определены включение цифровой грамотности в учебную программу, обеспечение профессионального развития учителей, а также вовлечение родителей и общественности.

Ключевые слова: цифровая грамотность, начальное образование, образовательные стратегии, технологические инструменты, педагогические подходы, интеграция учебных программ, подготовка учителей, вовлечение сообщества, критическое мышление.

Abstract. In the digital age, developing digital skills in elementary school students is critical to their future success. This article examines mechanisms for effective digital literacy development among young learners by examining current instructional strategies, technological tools, and pedagogical approaches. Incorporating digital literacy into the curriculum, providing professional development for teachers, and involving parents and the public are identified as key strategies.

Keywords: digital literacy, elementary education, educational strategies, technological tools, pedagogical approaches, curriculum integration, teacher training, community engagement, critical thinking

Kirish

21-asrda raqamli savodxonlik ta'limning asosiy tarkibiy qismiga aylandi, bu o’quvchilarni tobora raqamli dunyoda harakat qilish va rivojlanishga tayyorlash uchun zarurdir. Texnologiyalar rivojlanishda davom etar ekan, raqamli vositalardan foydalanish va tushunish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalar an'anaviy savodxonlik va hisoblash kabi muhim ahamiyatga ega bo'ldi. Boshlang'ich ta'limda raqamli ko'nikmalarning erta rivojlanishi raqamli jamiyatda kelajakdagi ta'lim va muvaffaqiyat uchun asos yaratadi.

Odatda olti yoshdan o'n bir yoshgacha bo'lgan boshlang'ich sinf o'quvchilari rivojlanishning muhim bosqichida bo'lib, ular yangi ma'lumotlar va tajribalarni juda yaxshi qabul qiladilar. Ushbu bosqichda raqamli savodxonlikni joriy etish ularni nafaqat muhim ko'nikmalar bilan ta'minlabgina qolmay, balki texnologiya va o'rganishga ijobiy munosabatni ham rivojlantiradi. Raqamli ko'nikmalar keng ko'lamli

vakolatlarni o'z ichiga oladi, jumladan, kompyuterdan asosiy foydalanish, internet navigatsiyasi, onlayn xavfsizlik, raqamli aloqa va raqamli tarkibni tanqidiy baholash qobiliyati.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida raqamli ko'nikmalarni rivojlantirish ko'p qirrali yondashuvni, ta'lim strategiyalarini, texnologik vositalarni va innovatsion pedagogik usullarni birlashtirishni o'z ichiga oladi. Ta'lim strategiyalari raqamli savodxonlikning o'quv dasturiga kiritilishini ta'minlaydi va o'rganish uchun tizimli asos yaratadi. Ta'lim dasturlari, interfaol doskalar va planshetlar kabi texnologik vositalar raqamli ko'nikmalarni o'rgatishning qiziqarli va interaktiv usullarini taklif qiladi. Pedagogik yondashuvlar, masalan, so'rovga asoslangan ta'lim va teskari sinf modeli, faol o'rganish va tanqidiy fikrlashga yordam beradi.

Ushbu maqola boshlang'ich sinf o'quvchilarida raqamli ko'nikmalarni samarali rivojlantirish mexanizmlarini o'rganadi. Mavjud ta'lim strategiyalari, texnologik vositalar va pedagogik yondashuvlarni o'rganib chiqib, biz erta ta'limda raqamli kompetentsiyani rivojlantirish uchun keng qamrovli asos yaratishni maqsad qilganmiz. Ushbu tadqiqot orqali biz boshlang'ich ta'limda raqamli savodxonlikning ahamiyatini va o'quvchilarni raqamli asr talablariga tayyorlash uchun uni o'quv jarayoniga integratsiya qilishning turli usullarini ta'kidlashga intilamiz.

Ta'lim strategiyalari

1. Raqamli savodxonlikni o‘quv dasturlariga integratsiyalash

Raqamli savodxonlikni boshlang'ich ta'lim o'quv dasturiga integratsiya qilish o'quvchilarning erta yoshdan boshlab muhim raqamli ko'nikmalarga ega bo'lishini ta'minlaydi. Ushbu yondashuv raqamli savodxonlikni turli fanlar bo'yicha tizimli ravishda kiritish, yaxlit va keng qamrovli o'rganish tajribasini yaratishni o'z ichiga oladi. Ushbu strategiyaning asosiy elementlari quyidagilardan iborat:

Dastlabki kirish: Raqamli tushunchalar va vositalarni yoshligida joriy etish o’quvchilarga qulay va texnologiyani yaxshi bilishlariga yordam beradi. Bu sichqoncha, klaviatura va sensorli ekranli qurilmalardan foydalanish, asta-sekin o'quv dasturidan foydalanish va internetda navigatsiya kabi murakkabroq vazifalarga o'tish kabi asosiy ko'nikmalardan boshlanishi mumkin.

Kurslararo tadbirlar: Turli fanlarda raqamli savodxonlikni o'rnatish o’quvchilarga raqamli ko'nikmalarning turli kontekstlarda amaliy qo'llanilishini ko'rish imkonini beradi. Misol uchun, ilmiy tajribalar uchun raqamli vositalardan foydalanish, raqamli san'at loyihalarini yaratish yoki ijtimoiy fanlar bo'yicha topshiriqlar uchun onlayn tadqiqotlar o'tkazish raqamli savodxonlikning dolzarbligi va ahamiyatini kuchaytirishga yordam beradi.

Loyihaga asoslangan ta'lim: O’quvchilarni raqamli vositalardan foydalanishni talab qiladigan loyihalarda ishtirok etishga undash amaliy o'rganish va muammolarni hal qilishga yordam beradi. Loyihalar multimedia taqdimotlarini yaratishdan tortib oddiy kodlash loyihalarini ishlab chiqishgacha bo'lishi mumkin, bu o’quvchilarga raqamli ko'nikmalarini mazmunli yo'llar bilan qo'llash imkonini beradi.

O'qituvchilar uchun kasbiy rivojlanish

O'qituvchilar o’quvchilarning raqamli ko'nikmalarini rivojlantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Uzluksiz kasbiy rivojlanishni ta'minlash o'qituvchilarning raqamli savodxonlikni samarali o'rgatish uchun zarur bo'lgan bilim va vositalar bilan

yaxshi jihozlanganligini ta'minlaydi. Ushbu strategiyaning asosiy tarkibiy qismlariga quyidagilar kiradi:

O‘quv seminarlari: Yangi texnologiyalar, raqamli vositalar va innovatsion o‘qitish metodologiyalari bo‘yicha muntazam seminarlar va treninglar o‘qituvchilarga raqamli savodxonlikni o‘z sinflariga integratsiyalashda yangilanib turishga yordam beradi. Ushbu seminarlar kompyuterning asosiy bilimlaridan tortib, ilg‘or raqamli pedagogikagacha bo‘lgan keng doiradagi mavzularni qamrab olishi mumkin.

Hamkorlikda o'rganish: O'qituvchilarni ilg'or tajribalar, resurslar va tajribalar bilan bo'lishishga undash hamkorlikdagi o'quv muhitini rivojlantiradi. Professional o‘quv jamoalari onlayn va oflayn rejimda o‘qituvchilar uchun fikr almashish, maslahat so‘rash va raqamli savodxonlik tashabbuslarini amalga oshirishda bir-birlarini qo‘llab-quvvatlash uchun platforma yaratadi.

Resurslarga kirish: O‘qituvchilarga raqamli vositalar, ta’lim dasturlari va onlayn resurslardan foydalanish imkoniyatini berish ularning raqamli savodxonlikni samarali o‘rgatish uchun zarur materiallarga ega bo‘lishini ta’minlaydi. Maktablar raqamli ta'limni qo'llab-quvvatlash uchun ishonchli internet ulanishlari, zamonaviy texnik vositalar va turli ta'lim dasturlari kabi tegishli infratuzilmaga sarmoya kiritishlari kerak.

Ota-onalar va jamoatchilik ishtiroki

Ota-onalar va keng jamoatchilikni o’quvchilarning raqamli ko'nikmalarini rivojlantirishga jalb qilish o'rganish tajribasini oshirishi va raqamli savodxonlikning ahamiyatini kuchaytirishi mumkin. Ota-onalar va jamiyatni jalb qilish strategiyalariga quyidagilar kiradi:

Ota-onalar uchun raqamli savodxonlik bo'yicha seminarlar: Ota-onalar uchun raqamli savodxonlik bo'yicha seminarlar va axborot mashg'ulotlarini o'tkazish ularga ushbu ko'nikmalarning ahamiyatini tushunishga yordam beradi va ular o'z farzandlarining uyda o'qishini qanday qo'llab-quvvatlashlari mumkin. Mavzular internet xavfsizligi, ta’limga oid ilovalar va raqamli ta’lim vositalarining afzalliklarini o‘z ichiga olishi mumkin.

Jamiyat hamkorligi: Mahalliy korxonalar, kutubxonalar va texnologiya tashkilotlari bilan hamkorlik qilish o’quvchilarga raqamli ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun qo‘shimcha resurslar va imkoniyatlarni taqdim etishi mumkin. Jamiyat hamkorligi mehmonlarga ma'ruzachilarni, ekskursiyalarni va maktabda mavjud bo'lmagan texnologiyalardan foydalanishni o'z ichiga olishi mumkin.

Ota-onalarning loyihalarda ishtiroki: Ota-onalarni raqamli loyihalar va tadbirlarda ishtirok etishga rag'batlantirish uyda qo'llab-quvvatlovchi ta'lim muhitini yaratishi mumkin. Bu ishtirok raqamli vositalarni talab qiladigan uy vazifalarini bajarishda yordam berishdan tortib, o’quvchilarning raqamli loyihalarini namoyish qiluvchi maktab tadbirlarida ishtirok etishgacha bo'lishi mumkin.

Ta'lim dasturlari va ilovalari

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining raqamli savodxonligini oshirish uchun turli xil ta'lim dasturlari va ilovalari ishlab chiqilgan. Ushbu vositalar ko'pincha yosh o'quvchilarni jalb qiladigan va faol o'rganishga yordam beradigan interaktiv elementlarni o'z ichiga oladi. Bunga misollar kiradi:

Kodlash platformalari: Scratch yoki Code.org kabi vositalar o’quvchilarni interaktiv va qiziqarli tadbirlar orqali asosiy dasturlash tushunchalari bilan tanishtiradi.

Ta'lim o'yinlari: raqamli ko'nikmalarni o'z ichiga olgan holda matematika, til san'ati va tabiatshunoslik kabi fanlarni o'rgatadigan o'yinlar.

Elektron kitoblar va raqamli kutubxonalar: raqamli platformalar yordamida o'qish va tadqiqotni rag'batlantiradigan manbalar.

2. Interfaol doska va planshetlar

Interfaol doskalar va planshetlar raqamli ko'nikmalarni o'rgatishning dinamik usullarini taqdim etadi. Ushbu vositalar an'anaviy usullardan ko'ra ko'proq qiziqarli bo'lishi mumkin bo'lgan interaktiv darslarni taklif qiladi. Imtiyozlarga quyidagilar kiradi:

Kengaytirilgan faollik: Interfaol darslar o‘quvchilar e’tiborini tortadi va o‘rganishni yanada qiziqarli qiladi.

Hamkorlikda o'rganish: Bu vositalar guruh faoliyati va hamkorlikdagi loyihalarni osonlashtiradi.

Shoshilinch fikr-mulohaza: Ushbu qurilmalardagi dasturiy ta'minot o'quvchilarga real vaqtda xatolarni o'rganish va tuzatishga yordam beradigan tezkor fikr-mulohazalarni taqdim etishi mumkin.

Pedagogik yondashuvlar

So‘rovga asoslangan ta’lim

So'rovga asoslangan ta'lim o’quvchilarni savollar berishga, tadqiqot o'tkazishga va javob topish uchun raqamli vositalardan foydalanishga undaydi. Ushbu yondashuv tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Qadamlar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Savolni shakllantirish: O’quvchilar qiziqishlari va sinfdagi muhokamalari asosida savollar yaratadilar.

Tadqiqot: Ma'lumot to'plash va mavzularni o'rganish uchun raqamli resurslardan foydalanish.

Taqdimot va mulohaza: Raqamli taqdimotlar orqali topilmalar almashish va o'quv jarayonini aks ettirish.

Flipped Classroom Model

Aralash sinf modeli o'qitish mazmunini sinfdan tashqarida onlayn tarzda yetkazib berish va interfaol mashg'ulotlar uchun sinf vaqtidan foydalanish orqali an'anaviy o'qitish usullarini o'zgartiradi. Ushbu model raqamli vositalardan foydalanadi:

Oldindan yozib olingan darslar: O’quvchilar uyda video darslarni tomosha qilishadi, dars vaqtini amaliy mashg'ulotlar uchun bo'shatishadi.

Hamkorlikdagi loyihalar: Sinfdagi vaqt guruhda ishlash va raqamli ko'nikmalarni amaliy kontekstda qo'llash uchun ishlatiladi.

Individual ta'lim: O'qituvchilar dars davomida shaxsiy yordam ko'rsatishi va o’quvchilarning individual ehtiyojlarini qondirishi mumkin.

Xulosa

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida raqamli ko'nikmalarni rivojlantirish ularni raqamli dunyoda rivojlanishga tayyorlash uchun juda muhimdir. Raqamli savodxonlikning boshlang‘ich ta’lim o‘quv dasturiga integratsiyalashuvi, o‘qituvchilarning uzluksiz kasbiy malakasini oshirish, ota-onalar va jamoatchilikning faol ishtiroki bilan birga, erta yoshdan boshlab raqamli kompetentsiyani shakllantirish uchun keng qamrovli asosni tashkil etadi.

Turli fanlar bo‘yicha raqamli ko‘nikmalarni o‘zida mujassamlashtirgan va loyihaga asoslangan ta’limni rag‘batlantiradigan ta’lim strategiyalari o‘quvchilarning bilimlarini amaliy va mazmunli qo‘llashlarini ta’minlaydi. O'qituvchilarning kasbiy rivojlanishi ularni raqamli savodxonlikni samarali o'rgatish uchun zarur ko'nikmalar va ishonch bilan ta'minlaydi, jamoatchilik ishtiroki esa o'quv tajribasini oshirish uchun qo'shimcha yordam

va resurslarni taqdim etadi.

O‘quv dasturlari integratsiyasi, o‘qituvchilar malakasini oshirish va jamoatchilik ishtirokini o‘z ichiga olgan ko‘p qirrali yondashuvni qo‘llash orqali o‘qituvchilar raqamli ko‘nikmalarni rivojlantirish uchun qo‘llab-quvvatlovchi va dinamik muhit yaratishi mumkin. Ushbu yondashuv nafaqat o’quvchilarni muhim texnik malakalar bilan qurollantiradi, balki tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish va ijodkorlikni rag'batlantiradi.

Texnologiyalar rivojlanishda davom etar ekan, boshlang‘ich ta’limda raqamli savodxonlikning ahamiyatini ortiqcha baholab bo‘lmaydi. Maktablar o'quvchilarning kelajakka yaxshi tayyorlanishini ta'minlash uchun yangi raqamli vositalar va o'qitish metodologiyalarini kiritishda moslashuvchan va faol bo'lib qolishi kerak. Texnologiyaga ijobiy munosabatni rivojlantirish va umrbod ta'limni rag'batlantirish orqali biz kelajak avlodga tobora raqamli jamiyatda harakat qilish va muvaffaqiyatga erishish imkoniyatini berishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Johnson, L., Adams Becker, S., Estrada, V., & Freeman, A. (2014). Horizon Report: 2014 K-12 Edition. Austin, Texas: The New Media Consortium.
2. Prensky, M. (2001). Digital Natives, Digital Immigrants. On the Horizon, 9(5), 1-6.
3. European Commission. (2013). Survey of Schools: ICT in Education. Benchmarking Access, Use and Attitudes to Technology in Europe’s Schools.
4. Hattie, J. (2008). Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement. Routledge.
5. Koehler, M. J., & Mishra, P. (2009). What Is Technological Pedagogical Content Knowledge (TPACK)? Contemporary Issues in Technology and Teacher Education, 9(1), 60-70.

AXBOROTLASHGAN JAMIYATDA TALABALARDA VATANPARVARLIK KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISHNING DIDAKTIK IMKONIYATLARI

KARIMOV DILMUROD ABDULLAHAFIZOVICH
Namangan davlat universiteti tadqiqotchisi

Abstrakt. Axborot jamiyatining rivojlanayotgan landshaftida ta'lim paradigmalari raqamli texnologiyalar va yangi ommaviy axborot vositalarini o'quv muhitiga integratsiyalash uchun doimiy ravishda moslashmoqda. Ushbu maqolada o‘quvchilarda vatanparvarlik kompetensiyalarini shakllantirishning didaktik imkoniyatlari o‘rganilib, innovatsion ta’lim usullari orqali milliy qadriyatlar va fuqarolik burchlarini singdirish muhimligi ta’kidlangan.

Kalit so'zlar: axborot jamiyati, vatanparvarlik kompetensiyalari, raqamli ta'lim, interaktiv ta'lim, loyihaga asoslangan ta'lim, birgalikda o'rganish, gamifikatsiya, ta'limdagi ijtimoiy media, raqamli bo'linish, tanqidiy fikrlash

Abstract. In the evolving landscape of the information society, educational paradigms are constantly adapting to integrate digital technologies and new media into the learning environment. In this article, the didactic possibilities of forming patriotic competences in students are studied, and the importance of inculcating national values and civic duties through innovative educational methods is emphasized.

Keywords: information society, patriotic competencies, digital education, interactive education, project-based education, collaborative learning, gamification, social media in education, digital divide, critical thinking

Абстракт. В развивающемся информационном обществе образовательные парадигмы постоянно адаптируются для интеграции цифровых технологий и новых медиа в среду обучения. В данной статье изучаются дидактические возможности формирования патриотических компетенций у студентов, а также подчеркивается важность воспитания национальных ценностей и гражданского долга посредством инновационных методов обучения. Используя цифровые инструменты и интерактивные платформы, учителя могут эффективно вовлекать учащихся и развивать чувство патриотизма, соответствующее современным социальным контекстам.

Ключевые слова: информационное общество, патриотические компетенции, цифровое образование, интерактивное образование, проектное образование, совместное обучение, геймификация, социальные сети в образовании, цифровой разрыв, критическое мышление.

Kirish

Raqamli texnologiyalar va internetning keng qo'llanilishi bilan tavsiflangan axborot jamiyatining paydo bo'lishi inson hayotining turli jabhalarida, jumladan, ta'lim sohasida ham inqilob qildi. Ushbu transformatsiya bilimlarga qanday kirish, almashish va qayta ishlashga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Ta'lim sohasida u o'qitish va o'rganish uchun yangi yo'llarni ochib berdi, bu esa ko'proq interaktiv, shaxsiylashtirilgan va qiziqarli ta'lim tajribasini ta'minlaydi. Shu bilan birga, u ta'lim maqsadlariga samarali erishishni ta'minlash uchun hal qilinishi kerak bo'lgan muammolarni ham keltirib chiqaradi.

Ta'limning muhim vazifalaridan biri o'quvchilarda vatanparvarlik ko'nikmalarini shakllantirishdir. Vatanparvarlik asosiy qadriyat sifatida o‘z vataniga chuqur muhabbat, uning tarixi va madaniy merosini anglash, fuqarolik burchini ado etishni o‘z ichiga oladi. Tez globallashib borayotgan dunyoda kuchli milliy o‘zlikni anglash va fuqarolik burchini tarbiyalash mas’uliyatli, faol fuqarolarni kamol toptirish uchun zarur.

Axborot jamiyati ushbu vatanparvarlik kompetensiyalarini innovatsion didaktik strategiyalar orqali rivojlantirish uchun noyob imkoniyatlarni taqdim etadi. Raqamli vositalar va platformalardan talabalarning qiziqishlari va axborot bilan shug'ullanish usullariga mos keladigan immersiv va interaktiv ta'lim tajribasini yaratish uchun foydalanish mumkin. Ta’lim jarayoniga texnologiyani kiritish orqali pedagoglar vatanparvarlik qadriyatlarini o‘rgatish jarayonini kuchaytirishi va ularni zamonaviy jamiyat sharoitlariga moslashtirishi mumkin.

Ushbu maqola axborot jamiyati doirasida talabalarda vatanparvarlik kompetentsiyalarini shakllantirishning didaktik imkoniyatlarini o'rganadi. U vatanparvarlik tuyg'usini rivojlantirish uchun ishlatilishi mumkin bo'lgan turli xil raqamli vositalar va strategiyalarni o'rganadi, masalan, interfaol raqamli platformalar, loyihaga asoslangan ta'lim, hamkorlik muhiti, o'yinlashtirish va ijtimoiy media integratsiyasi. Bundan tashqari, u ushbu texnologiyalarni vatanparvarlik ta'limiga integratsiyalash bilan bog'liq muammolar va mulohazalarni ko'rib chiqadi, masalan, raqamli tafovut, tanqidiy fikrlash qobiliyatlari va madaniy sezgirlik.

Raqamli savodxonlik an'anaviy savodxonlik kabi hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lgan davrda vatanparvarlik kompetensiyalarini samarali shakllantirish uchun ta'lim yondashuvlarini qayta ko'rib chiqish va moslashtirish zarur. Shunday qilib, biz o‘quvchilarning nafaqat milliy merosi haqida bilimga ega bo‘lishlarini, balki o‘z jamiyatlarida va umuman jamiyatda faol ishtirok etishlari uchun zarur bo‘lgan fuqarolik ongini va mas’uliyatini rivojlantirishni ta’minlashimiz mumkin.

Ta'limda axborot jamiyatining o'rni

Axborot jamiyati ta'lim landshaftini tubdan o'zgartirib, raqamli texnologiyalar o'quv jarayoniga chuqur integratsiyalashgan dinamik muhitni yaratdi. Ushbu o'zgarish ta'lim mazmunini etkazib berish, undan foydalanish va ular bilan o'zaro aloqada bo'lish uchun chuqur ta'sir ko'rsatdi va o'quvchilarda vatanparvarlik kompetensiyalarini rivojlantirish uchun yangi didaktik metodologiyalar va imkoniyatlarga yo'l ochdi.

Axborot jamiyatining ta'limga qo'shayotgan eng muhim hissalaridan biri bu juda ko'p axborot resurslaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirishdir. Raqamli kutubxonalar, onlayn ma’lumotlar bazalari va ta’lim veb-saytlari o‘quvchilar va o‘qituvchilarga vatanparvarlik qadriyatlarini o‘rgatish uchun ishlatilishi mumkin bo‘lgan tarixiy hujjatlar, madaniy ashyolar va multimediali kontent kabi boy bilimlardan misli ko‘rilmagan foydalanish imkonini beradi. Axborotni demokratlashtirish turli millatdagi o'quvchilarning yuqori sifatli o'quv materiallaridan foydalanishini ta'minlaydi, bu esa yanada inklyuziv va adolatli o'quv muhitini ta'minlaydi.

Raqamli texnologiyalar o'quvchilarning shaxsiy ehtiyojlari va manfaatlariga moslashtirilishi mumkin bo'lgan interfaol va shaxsiylashtirilgan o'rganish tajribasini ta'minlaydi. Ta'lim dasturlari va onlayn kurslar kabi interfaol platformalar milliy tarix, madaniy meros va fuqarolik mas'uliyatini o'rganishning qiziqarli usullarini taklif qiladi. Moslashtirilgan ta'lim yo'llari o'quvchining taraqqiyoti va afzalliklaridan kelib chiqqan holda tarkib va sur'atni moslashtiradigan moslashtirilgan ta'lim texnologiyalari yordamida yaratilishi mumkin. Bunday yondashuv nafaqat talabalarning faolligini oshiradi, balki o'quv tajribasining dolzarb va mazmunli bo'lishini

ham ta'minlaydi.

Axborot jamiyati, shuningdek, hamkorlikda o'rganish va ijtimoiy aloqalar uchunkengimkoniyatlarniyaratdi.Munozara forumlari, ijtimoiy media platformalari va hamkorlikda hujjatlarni tahrirlash kabi onlayn hamkorlik vositalari talabalarga loyihalar ustida birgalikda ishlash, fikr almashish va bir-biridan o‘rganish imkonini beradi. Bu hamkorlikdagi yondashuv, ayniqsa, vatanparvarlik kompetensiyalarini o‘rgatishda samarali bo‘ladi, chunki u o‘quvchilarni milliy masalalar bo‘yicha munozaralarda ishtirok etishga, guruh faoliyatida ishtirok etishga, jamoa va jamoaviy mas’uliyat hissini rivojlantirishga undaydi.

O'yinlashtirish va simulyatsiya - bu vatanparvarlik ko'nikmalarini o'rgatish qobiliyatini oshiradigan raqamli texnologiyalar yordamida amalga oshirilgan kuchli vositadir. Tarixiy voqealarga, fuqarolik majburiyatlariga va madaniy merosga e'tibor qaratuvchi o'quv o'yinlari va simulyatsiyalar o'rganishni yanada qiziqarli va qiziqarli qiladi. Bu vositalar o‘quvchilarga real stsenariylarga sho‘ng‘ish, qarorlar qabul qilish va o‘z xatti-harakatlarining oqibatlarini ko‘rish imkonini beradi, murakkab tushunchalarni chuqurroq anglash va vatanparvarlik tuyg‘usini tarbiyalaydi.

Axborot jamiyati ta'lim uchun ko'plab imtiyozlarni taqdim etishi bilan birga, vatanparvarlik kompetensiyalarini samarali rivojlantirish uchun hal qilinishi kerak bo'lgan muammolarni ham taqdim etadi. Asosiy muammolardan biri raqamli tafovut bo'lib, raqamli texnologiyalardan foydalanish imkoniga ega bo'lganlar va foydalana olmaydiganlar o'rtasidagi tafovutni anglatadi. Raqamli resurslardan adolatli foydalanishni ta'minlash ta'lim imkoniyatlari va natijalaridagi nomutanosiblikni oldini olish uchun muhim ahamiyatga ega.

Yana bir qiyinchilik - axborotning haddan tashqari yuklanishi va noto'g'ri yoki noto'g'ri tarkibga duchor bo'lish ehtimoli. O'qituvchilar talabalarni tanqidiy fikrlash qobiliyatlari bilan jihozlashlari kerak, ular Internetda mavjud bo'lgan juda ko'p ma'lumotlarga ega bo'lishlari va noto'g'ri ma'lumotlardan ishonchli manbalarni aniqlashlari kerak. Bu ko'nikma milliy va global muammolar bilan o'ylay oladigan, bilimli va mas'uliyatli fuqarolarni shakllantirish uchun juda muhimdir.

Bundan tashqari, axborot jamiyatida vatanparvarlik tarbiyasi barcha talabalarning turli kelib chiqishi va qarashlarini hurmat qilgan holda madaniy jihatdan sezgir va inklyuziv bo'lishi kerak. Pedagoglar xilma-xillikni tarannum etuvchi va birlikni targ‘ib qiluvchi milliy o‘ziga xoslikning mutanosib va har tomonlama ko‘rinishini taqdim etishga intilishi kerak.

Vatanparvarlik kompetentsiyalarini shakllantirishning didaktik strategiyalari

Interfaol raqamli platformalar: Ta'lim veb-saytlari, virtual haqiqat (VR) va kengaytirilgan haqiqat (AR) kabi interaktiv platformalardan foydalanish chuqur o'rganish tajribasini yaratishi mumkin. Misol uchun, tarixiy voqealarni VR simulyatsiyasi yoki muhim milliy diqqatga sazovor joylarga virtual sayohatlar talabalarga o'z mamlakati merosini chuqurroq tushunish va qadrlash imkonini beradi.

Loyihaga asoslangan ta'lim: Talabalarni milliy tarix, madaniyat va zamonaviy muammolarni o'rganuvchi loyihalarni amalga oshirishga undash ularga vatanparvarlik mavzulari bilan faol shug'ullanish imkonini beradi. Loyihalar raqamli hujjatli filmlar yaratish, milliy

qahramonlar haqida veb-saytlar yoki bloglar yaratish yoki jamoat xizmati tashabbuslarida ishtirok etishni o'z ichiga olishi mumkin.

Hamkorlikdagi ta'lim muhitlari: Raqamli vositalar hamkorlikda o'rganishni osonlashtirishi mumkin, bunda talabalar vatanparvarlik mavzusidagi loyihalarda birgalikda Google Classroom yoki Microsoft Teams kabi onlayn hamkorlik platformalarida ishlaydi. Bu yondashuv nafaqat jamoaviy ishlashga yordam beradi, balki talabalarga turli nuqtai nazardan o'rganish imkonini beradi.

O'yinlashtirish: O'yinga asoslangan o'quv elementlarini o'z ichiga olish vatanparvarlik kompetentsiyalarini egallashni yanada qiziqarli qiladi. Milliy tarix, geografiya va fuqarolik burchlariga e'tibor qaratiladigan o'quv o'yinlari o'quvchilarni qiziqarli o'rganishga undashi mumkin.

Ijtimoiy media integratsiyasi: Ijtimoiy media platformalaridan ta'lim maqsadlarida foydalanish o'quvchilarni afzal ko'rgan aloqa kanallarida topishga yordam beradi. O'qituvchilar vatanparvarlik mazmunini baham ko'rish, onlayn munozaralar tashkil etish va fuqarolik faolligini oshirish uchun maxsus ijtimoiy media sahifalarini yaratishi mumkin.

Xulosa

Axborot jamiyati raqamli texnologiyalar va internetga ulanishning keng integratsiyasi bilan ta'lim sohasi uchun muhim imkoniyatlar va muammolarni keltirib chiqaradi. Talabalarda vatanparvarlik kompetentsiyalarini shakllantirish haqida gap ketganda, raqamli davr milliy qadriyatlar, tarix va fuqarolik mas'uliyatini o'rganishni yanada interaktiv, qulay va dolzarb bo'lishi mumkin bo'lgan innovatsion va qiziqarli usullarni taklif qiladi.

Interfaol raqamli platformalar, loyihaga asoslangan ta'lim, hamkorlik muhitlari, o'yinlar va ijtimoiy mediadan foydalanish orqali o'qituvchilar talabalar bilan rezonanslashadigan ta'lim tajribasini yaratishi mumkin. Bu usullar nafaqat o'quvchilarni yanada chuqurroq jalb qiladi, balki ularning milliy o'ziga xosligi va fuqarolik burchlari bilan mazmunli bog'lanishga ham yordam beradi. Ushbu raqamli vositalarning shaxsiylashtirilgan va interaktiv tabiati o'quv jarayonini yanada samarali va qiziqarli qilish, o'quvchilarda o'z mamlakati merosini chinakam qadrlash va faol fuqarolar sifatidagi roliga sadoqatni rivojlantirishga yordam beradi.

Biroq, vatanparvarlik tarbiyasida raqamli vositalarning integratsiyasiga o'ylangan holda yondashish kerak. Raqamli tafovutni bartaraf etish barcha talabalarning ushbu resurslardan teng foydalanishini ta'minlash uchun juda muhimdir. Bundan tashqari, tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish talabalarga Internetda mavjud bo'lgan katta hajmdagi ma'lumotlarga, noto'g'ri ma'lumotlardan ishonchli manbalarni aniqlashga yordam berish uchun muhim ahamiyatga ega. Talabalarning turli kelib chiqishini hurmat qilish, milliy o'ziga xoslikni inklyuziv tushunishni targ'ib qilish uchun madaniy sezgirlikni saqlash kerak.

Xulosa qilib aytganda, axborot jamiyati innovatsion didaktik strategiyalar orqali vatanparvarlik tarbiyasini kuchaytirish uchun mislsiz imkoniyatlarni taqdim etadi. Raqamli texnologiyalarni o'quv jarayoniga puxta o'ylangan holda integratsiyalash va ular bilan bog'liq muammolarni hal qilish orqali o'qituvchilar o'quvchilarda vatanparvarlik ko'nikmalarini samarali tarbiyalashlari mumkin. Bunday yondashuv o'quvchilarni nafaqat o'z milliy merosi haqida bilimdon bo'lishga tayyorlaydi,

balki ularni o‘z jamiyatlarida va umuman jamiyatda faol ishtirok etishlari uchun zarur bo‘lgan fuqarolik ongi va mas’uliyati bilan qurollantiradi. Ushbu sa'y-harakatlar orqali biz o'z mamlakatlari va jahon hamjamiyatiga ijobiy hissa qo'shishga tayyor, faol, bilimli va vatanparvar fuqarolar avlodini tarbiyalashimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Castells, M. (2010). The Rise of the Network Society. Wiley-Blackwell.
2. Prensky, M. (2001). Digital Natives, Digital Immigrants. On the Horizon, 9(5).
3. Gee, J. P. (2003). What Video Games Have to Teach Us About Learning and Literacy. Palgrave Macmillan.
4. Jenkins, H. (2009). Confronting the Challenges of Participatory Culture: Media Education for the 21st Century. MIT Press.
5. Selwyn, N. (2011). Education and Technology: Key Issues and Debates. Bloomsbury Academic.
6. Buckingham, D. (2007). Beyond Technology: Children's Learning in the Age of Digital Culture. Polity Press.
7. Voogt, J., & Knezek, G. (Eds.). (2008). International Handbook of Information Technology in Primary and Secondary Education. Springer.
8. Warschauer, M. (2003). Technology and Social Inclusion: Rethinking the Digital Divide. MIT Press.
9. Tapscott, D. (2009). Grown Up Digital: How the Net Generation is Changing Your World. McGraw-Hill.
10. Kafai, Y. B., & Resnick, M. (1996). Constructionism in Practice: Designing, Thinking, and Learning in a Digital World. Routledge.
11. Papert, S. (1993). The Children's Machine: Rethinking School in the Age of the Computer. Basic Books.
12. Erstad, O., & Sefton-Green, J. (2013). Identity, Community, and Learning Lives in the Digital Age. Cambridge University Press.
13. Greenhow, C., Sonnevend, J., & Agur, C. (Eds.). (2016). Education and Social Media: Toward a Digital Future. MIT Press.
14. Livingstone, S. (2012). Critical Reflections on the Benefits of ICT in Education. Oxford Review of Education, 38(1), 9-24.
15. Dede, C. (2005). Planning for Neomillennial Learning Styles: Implications for Investments in Technology and Faculty. In Educating the Net Generation. EDUCAUSE.

VALEOLOGIK TUSHUNCHALARNI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK MEHANIZMLARI

BERKINOVA CHAROS
Jizzax davlat pedagogika universiteti o‘qituvchisi

Abstrakt. Talabalarda salomatlik va salomatlik haqida yaxlit tushunchani shakllantirish uchun ta'limda valeologik tushunchalarni shakllantirish muhim ahamiyatga ega. Ushbu maqola valeologik kontseptsiyalarni ishlab chiqishga hissa qo'shadigan pedagogik mexanizmlarni o'rganadi, sog'liqni saqlash ta'limining o'quv dasturiga integratsiyalashuviga, o'qituvchilarning asosiy roliga va qo'llab-quvvatlovchi o'quv muhitining ta'siriga urg'u beradi. Maqola joriy adabiyotlar va amaliy misollarni har tomonlama ko'rib chiqish orqali o'qituvchilarga ushbu hayotiy tushunchalarni o'z o'quvchilariga samarali singdirish uchun asos yaratishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: valeologiya, salomatlik ta'limi, pedagogik mexanizmlar, o'quv dasturlari integratsiyasi, o'qituvchilar malakasini oshirish, yordamchi ta'lim, atrof-muhit. fanlararo yondashuvlar, maktab salomatligi, madaniyat, o'quvchilar farovonligi, profilaktika ta'limi

Abstract. The formation of valeological concepts is essential in education to foster a holistic understanding of health and wellness among students. This article explores the pedagogical mechanisms that contribute to the development of valeological concepts, emphasizing the integration of health education into the curriculum, the pivotal role of teachers, and the impact of a supportive learning environment. Through a comprehensive review of current literature and practical examples, the article aims to provide a framework for educators to effectively instill these vital concepts in their students.

Keywords: Valeology, Health Education, Pedagogical Mechanisms, Curriculum Integration, Teacher Training, Supportive Learning, Environment. Interdisciplinary Approaches, School Health, Culture, Student Well-being, Preventive Care Education

Абстракт. Формирование валеологических представлений имеет важное значение в образовании для формирования целостного понимания здоровья и благополучия учащихся. В этой статье исследуются педагогические механизмы, которые способствуют развитию валеологических концепций, подчеркивая интеграцию санитарного просвещения в учебную программу, ключевую роль учителей и влияние благоприятной среды обучения. Посредством всестороннего обзора современной литературы и практических примеров статья призвана предоставить преподавателям основу для эффективного привития этих жизненно важных концепций своим ученикам.

Ключевые слова: валеология, санитарное просвещение, педагогические механизмы, интеграция учебных программ, подготовка учителей, поддерживающее обучение, окружающая среда. Междисциплинарные подходы, школьное здравоохранение, культура, благополучие учащихся, профилактическое образование

KIRISH

Lotincha “vale” so‘zidan olingan bo‘lib, “sog‘lom bo‘lmoq” degan ma’noni anglatuvchi valeologiya tushunchasi salomatlik haqidagi fanni hamda farovonlikni saqlash va oshirishga xizmat qiluvchi amaliyotlarni o‘z ichiga oladi. Hayot tarzi kasalliklari va ruhiy salomatlik bilan bog'liq muammolar o'sib borayotgan bugungi tez sur'atda dunyoda valeologiyaning ahamiyatini oshirib bo'lmaydi. Yoshlar ongiga yoshligidanoq salomatlik va salomatlik to‘g‘risida ma’lumot berish jismoniy, aqliy va hissiy farovonlikka yordam beruvchi umrbod odatlarni shakllantirish uchun muhim ahamiyatga ega.

Ta'lim kontekstida valeologiya sog'liqni saqlash amaliyotlari to'plamidan ko'proq

narsani anglatadi; bu sog‘lom turmush tarziga yordam beruvchi bilimlar, qarashlar va xulq-atvorni o‘zida mujassamlashtirgan kompleks yondashuvdir. Valeologik tushunchalarni ta’lim dasturiga integratsiyalashuvi o‘quvchilarni sog‘lig‘i to‘g‘risida ongli qarorlar qabul qilishlari, tanlovlarining ta’sirini tushunishlari va ularning farovonligiga faol munosabatda bo‘lishlari uchun zarur vositalar bilan ta’minlashga qaratilgan.

Ushbu maqola ta'lim muassasalarida valeologik tushunchalarni shakllantirishga yordam beradigan pedagogik mexanizmlarni o'rganadi. U o‘quv dasturlarini integratsiyalashuvi, o‘qituvchilarning ishtiroki va qulay o‘quv muhitini yaratishni o‘z ichiga olgan ko‘p qirrali yondashuv zarurligini ta’kidlaydi. Mavjud adabiyotlarni o'rganish va amaliy misollar keltirish orqali ushbu maqola o'qituvchilarga valeologik ta'limni o'qitish amaliyotiga samarali qo'shish uchun asosni taklif qilishni maqsad qilgan.

Ushbu maqolaning asosiy maqsadi talabalarda salomatlik haqida yaxlit tushunchani shakllantirish uchun ishlatilishi mumkin bo'lgan asosiy pedagogik strategiyalarni aniqlash va tahlil qilishdir. U sog'liqni saqlash ta'limining nazariy asoslarini o'rganadi, fanlararo ta'limning rolini o'rganadi, o'qituvchilarning tanqidiy ta'sirini yoritadi va sog'liqni saqlash ta'limi uchun qulay muhit yaratish muhimligini ta'kidlaydi. Maqolada ushbu munozaralar orqali ta’lim muassasalari har tomonlama barkamol, sog‘lig‘iga e’tiborli shaxslarni yetishtirishga qanday hissa qo‘shishi haqida atroflicha ma’lumot berishga harakat qiladi.

Pedagogik mexanizmlar

Ta'lim muassasalarida valeologik tushunchalarni shakllantirish o'quv dasturlarini integratsiyalashuvi, o'qituvchilarning samarali ishtiroki va qo'llab-quvvatlovchi o'quv muhitini yaratishni o'z ichiga olgan strategik yondashuvni talab qiladi. Keyingi bo'limlarda ushbu pedagogik mexanizmlar va ular o'quvchilarda salomatlik ongini rivojlantirishga qanday hissa qo'shishi batafsil yoritilgan.

1. “Salomatlik” ta’limini o‘quv rejasiga integratsiyalash

Sog'liqni saqlash ta'limini kengroq o'quv dasturiga kiritish valeologik tushunchalarni targ'ib qilish uchun asosiy hisoblanadi. Ushbu integratsiya salomatlik va salomatlik alohida mavzular sifatida ko'rilmasligini, balki o'quvchilarga salomatlik haqida yaxlit tushuncha berishni ta'minlab, turli mavzular to'qimasida to'qilganligini ta'minlaydi.

Fanlararo yondashuvlar

Biologiya va salomatlik: Inson anatomiyasi va fiziologiyasi bo'yicha darslar ovqatlanish, jismoniy mashqlar va profilaktika choralari bo'yicha muhokamalar bilan birlashtirilishi mumkin. Masalan, ovqat hazm qilish tizimi haqida o'rgatish, sog'lom ovqatlanish odatlari haqidagi ma'lumotlar bilan bir qatorda, o'quvchilarga dietani tanlashning ularning tanalariga bevosita ta'sirini tushunishga yordam beradi.

Jismoniy tarbiya: Jismoniy tarbiya darslari ruhiy salomatlik, stressni boshqarish va faol turmush tarzining afzalliklariga oid mavzularni qamrab olish uchun kengaytirilishi mumkin. Yoga, aqliy mashqlar va jamoaviy sport kabi mashg'ulotlar jismoniy va ruhiy farovonlikning muhimligini ko'rsatish uchun ishlatilishi mumkin.

Ijtimoiy fanlar: Ijtimoiy fanlar darslari ijtimoiy-iqtisodiy holat, atrof-muhit va sog'liqni saqlash siyosati kabi salomatlikning ijtimoiy determinantlarini o'rganishi mumkin. Turli madaniyatlarning salomatlik va salomatlikka qanday munosabatda bo'lishi haqidagi munozaralar, shuningdek, talabalarning turli xil sog'liqni saqlash amaliyotlari haqidagi tushunchalari va baholarini kengaytirishi mumkin.

2. O'qituvchilarning roli

O‘quvchilarning valeologik tushunchalar haqidagi tushunchalarini shakllantirishda o‘qituvchilar muhim rol o‘ynaydi. Ular sog'liqni saqlash ta'limini samarali olib borish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va munosabatlarga ega bo'lishi kerak. Uzluksiz kasbiy rivojlanish va qo'llab-quvvatlash o'qituvchilarning ushbu vazifani bajarishga yaxshi tayyorlanishini ta'minlash uchun juda muhimdir.

O'qituvchilarni tayyorlash va rivojlantirish

Kasbiy rivojlanish dasturlari: Sog'liqni saqlash ta'limi va pedagogik texnikaga qaratilgan muntazam seminarlar va kurslar o'qituvchilarga eng so'nggi ma'lumotlar va o'qitish strategiyalari bilan yangilanib turishga yordam beradi. Ushbu dasturlar asosiy sog'liqni saqlash bilimlaridan tortib innovatsion o'qitish usullarigacha bo'lgan bir qator mavzularni qamrab olishi mumkin.

Hamkorlikda o'rganish: O'qituvchilarga hamkorlik qilish va salomatlik tushunchalarini o'rgatishda ilg'or tajribalarni almashish imkoniyatini berish ularning samaradorligini oshirishi mumkin. Tengdoshlarni o'rganish guruhlari, birgalikda dars rejalashtirish va jamoaviy o'qitish yondashuvlari o'qituvchilar o'rtasida hamkorlik madaniyatini rivojlantirishi mumkin.

Resurslarning mavjudligi: O‘qituvchilarning salomatlik va salomatlik bo‘yicha zamonaviy o‘quv materiallari va resurslaridan foydalanish imkoniyatini ta’minlash juda muhim. Bunga darsliklar, onlayn resurslar, o'quv qo'llanmalari va ekspert tushunchalarini taqdim eta oladigan tibbiyot mutaxassislaridan foydalanish kiradi.

3. Qo'llab-quvvatlovchi o'quv muhiti

Valeologik tushunchalarni samarali shakllantirish uchun qo'llab-quvvatlovchi o'quv muhiti muhim ahamiyatga ega. Bu muhit xavfsiz, sog'lom va o'rganish uchun qulay bo'lishi, sog'lik va farovonlikni qadrlaydigan madaniyatga ega bo'lishi kerak.

Qo'llab-quvvatlovchi muhitni yaratish

Jismoniy muhit: Maktablar jismoniy faoliyat uchun toza, xavfsiz sharoitlar, sog'lom oziq-ovqat variantlari va dam olish va ruhiy salomatlik faoliyati uchun joylarni ta'minlashi kerak. Jismoniy muhit salomatlikni mustahkamlovchi faoliyatni qo'llab-quvvatlashini ta'minlash valeologik tushunchalarni mustahkamlash uchun juda muhimdir.

Maktab madaniyati: Salomatlik va farovonlikni qadrlaydigan maktab madaniyatini tarbiyalash sog'lom xulq-atvorni rag'batlantirish va ularni o'quvchilar uchun modellashtirishni o'z ichiga oladi. Bunga maktab miqyosida sog'liqni saqlash bo'yicha tashabbuslarni amalga oshirish, salomatlik bilan bog'liq yutuqlarni nishonlash va ijobiy, inklyuziv muhit yaratish kiradi.

Jamiyatning ishtiroki: Ota-onalar, tibbiyot mutaxassislari va jamoat tashkilotlarini sog'liqni saqlash bo'yicha ta'lim tashabbuslariga jalb qilish o'quv tajribasini boyitishi mumkin. Jamiyat sog‘liqni saqlash yarmarkalari, tibbiyot mutaxassislarining mehmon ma’ruzalari va mahalliy sog‘liqni saqlash agentliklari bilan hamkorlik sog‘lik va salomatlik haqida amaliy, real dunyoqarashni taqdim etishi mumkin.

4. Case Studies va Amaliy ilovalar

1-tadqiqot: Boshlang'ich maktablarda salomatlik ta'limining integratsiyasi

Boshlang‘ich maktablarda sog‘liqni saqlash bo‘yicha o‘quv mashg‘ulotlarini kundalik mashg‘ulotlar bilan birlashtirgan kompleks dastur o‘quvchilarning ovqatlanish, jismoniy faollik va ruhiy salomatlik bilan bog‘liq bilim va amaliyotlarida sezilarli yaxshilanishlarni ko‘rsatdi. O'qituvchilar maxsus tayyorgarlikdan o'tdilar, maktab muhiti sog'lom xulq-atvorni shakllantirishga moslashtirildi.

2-tadqiqot: O'rta maktablarda sog'liqni saqlash sohasidagi hamkorlik loyihalari

Talabalar, o'qituvchilar va jamoat a'zolari ishtirokida hamkorlikdagi loyihalarni amalga oshirgan o'rta maktablar talabalar orasida valeologik tushunchalarni chuqurroq tushunishni kuzatdi.

O‘quvchilarda valeologik tushunchalarni shakllantirish zamonaviy ta’limning muhim jihati bo‘lib, yosh shaxslarni umrbod salomatlik va farovonlik uchun zarur bo‘lgan bilim va ko‘nikmalar bilan qurollantirishga qaratilgan. Ushbu maqola ushbu tushunchalarni samarali o'rgatish uchun muhim bo'lgan asosiy pedagogik mexanizmlarni o'rganib chiqdi:

• sog'liqni saqlash ta'limining o'quv dasturiga integratsiyalashuvi

• o'qituvchilarning asosiy roli va qo'llab-quvvatlovchi o'quv muhitini yaratish.

Turli fanlar bo'yicha sog'liqni saqlash ta'limining integratsiyasi o'quvchilarga salomatlikning ko'p qirrali mohiyatini tushunishga yordam beradi. Biologiya, jismoniy tarbiya va ijtimoiy fanlarni bog‘lovchi fanlararo yondashuvlar o‘quvchilarga hayotning turli jabhalarida salomatlikning dolzarbligini ko‘rish uchun keng qamrovli asos yaratadi. Ushbu yaxlit yondashuv o'quvchilarning sog'liqni saqlash tushunchalarini haqiqiy dunyo vaziyatlari bilan bog'lashlarini ta'minlaydi, ularning ahamiyatini chuqurroq tushunish va tushunishga yordam beradi.

O'qituvchilar sog'lomlashtirishni muvaffaqiyatli amalga oshirishda markaziy o'rin tutadi. Ularning uzluksiz kasbiy rivojlanishi va mavjud ta'lim resurslariga ega bo'lishi samarali sog'liqni saqlash ta'limi uchun juda muhimdir. O'qituvchilarni zarur ko'nikma va bilimlar bilan jihozlash orqali maktablar sog'liqni saqlash ta'limining ham to'g'ri, ham qiziqarli bo'lishini ta'minlashi mumkin. O'qituvchilar o'rtasida hamkorlikda o'rganish ularning ilg'or tajriba va innovatsion o'qitish usullarini almashish qobiliyatini yanada oshiradi, yanada dinamik va samarali ta'lim tajribasini yaratadi.

Valeologik tushunchalarni mustahkamlash uchun salomatlik va farovonlikni targ'ib qiluvchi qo'llab-quvvatlovchi o'quv muhiti zarur. Maktablar xavfsiz, toza binolarni, sog'lom oziq-ovqat bilan ta'minlashi va jismoniy va ruhiy salomatlik faoliyati uchun joylarni ta'minlashi kerak. Bundan tashqari, salomatlikni qadrlaydigan va keng jamoatchilikni, jumladan, ota-onalar va tibbiyot xodimlarini qamrab oluvchi maktab madaniyatini tarbiyalash ta’lim tajribasini boyitadi. Ushbu inklyuziv yondashuv sog'liqni saqlash ta'limining sinfdan tashqarida ham tarqalishini ta'minlaydi va uni talabalarning kundalik hayotiga kiritadi.

Boshlang‘ich maktablarda sog‘liqni saqlash bo‘yicha kompleks ta’lim dasturlari va o‘rta maktablarda hamkorlikdagi sog‘liqni saqlash loyihalari kabi amaliy qo‘llanmalar ushbu pedagogik mexanizmlarning samaradorligini ko‘rsatadi. Ushbu amaliy tadqiqotlar sog'liqni saqlash ta'limiga har tomonlama yondashishning ijobiy ta'sirini ta'kidlaydi, natijada talabalar o'rtasida salomatlik bilan bog'liq bilim va amaliyotlar yaxshilanadi.

Xulosa qilib aytish mumkinki, strategik pedagogik mexanizmlar orqali valeologik tushunchalarni samarali shakllantirish salomatlikka ongli shaxsning rivojlanishiga sezilarli hissa qo‘shishi mumkin. Sog'liqni saqlash ta'limini o'quv dasturiga kiritish, o'qituvchilarning imkoniyatlarini kengaytirish va qo'llab-quvvatlovchi muhitni yaratish orqali maktablar o'z o'quvchilarining kelajakdagi farovonligini shakllantirishda muhim rol o'ynashi mumkin. Davomiy izlanishlar, innovatsiyalar va o‘qituvchilar va sog‘liqni saqlash sohasi mutaxassislari

o‘rtasidagi hamkorlik sog‘liqni saqlash bo‘yicha ta’lim samaradorligini yanada oshirish va talabalarni sog‘lom, to‘laqonli hayot kechirishga puxta tayyorgarlik ko‘rishlarini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Allensworth, D. D., & Kolbe, L. J. (1987). The Comprehensive School Health Program: Exploring an Expanded Concept. Journal of School Health, 57(10), 409-412.
2. Basch, C. E. (2011). Healthier Students Are Better Learners: A Missing Link in School Reforms to Close the Achievement Gap. Journal of School Health, 81(10), 593-598.
3. Centers for Disease Control and Prevention (CDC). (2013). Whole School, Whole Community, Whole Child: A Collaborative Approach to Learning and Health. Retrieved from https://www.cdc.gov/healthyschools/wscc/index.htm
4. Kolbe, L. J. (2019). School Health as a Strategy to Improve Both Public Health and Education. Annual Review of Public Health, 40, 443-463.
5. Langford, R., Bonell, C., Jones, H., & Campbell, R. (2015). The WHO Health Promoting School Framework for Improving the Health and Well-Being of Students and Staff. Cochrane Database of Systematic Reviews, (4), CD008958.
6. Murray, N. D., Low, B. J., Hollis, C., Cross, A. W., & Davis, S. M. (2007). Coordinated School Health Programs and Academic Achievement: A Systematic Review of the Literature. Journal of School Health, 77(9), 589-600.
7. St. Leger, L. (2001). Schools, Health Literacy and Public Health: Possibilities and Challenges. Health Promotion International, 16(2), 197-205.
8. Story, M., Nanney, M. S., & Schwartz, M. B. (2009). Schools and Obesity Prevention: Creating School Environments and Policies to Promote Healthy Eating and Physical Activity. Milbank Quarterly, 87(1), 71-100.
9. Symons, C. W., Cinelli, B., James, T. C., & Groff, P. (1997). Bridging Student Health Risks and Academic Achievement through Comprehensive School Health Programs. Journal of School Health, 67(6), 220-227.
10. Weare, K., & Nind, M. (2011). Mental Health Promotion and Problem Prevention in Schools: What Does the Evidence Say? Health Promotion International, 26(S1), i29-i69.

ВЗАИМОСВЯЗЬ МЕЖДУ МАТЕМАТИКОЙ И РУССКИМ ЯЗЫКОМ: ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНЫЕ ПОДХОДЫ В ОБРАЗОВАНИИ

ЭРНАЗАРОВА М.Н. старший преподаватель Джизакского филиала национального университета Узбекистана.
ЖАББОРОВА Э.Р старший преподаватель Джизакского филиала национального университета Узбекистана.

Аннотация: Статья посвящена анализу взаимосвязей между математикой и русским языком. Рассматриваются методы интеграции данных дисциплин в образовательном процессе, что способствует улучшению понимания обоих предметов. Цель статьи – показать, как взаимодействие математики и русского языка может обогатить образовательный процесс и способствовать развитию критического мышления и аналитических навыков учащихся.

Abstract: This article explores the relationship between the study of the Russian language and mathematics in the educational process. It examines how language proficiency influences the understanding and mastery of mathematical concepts and, conversely, how mathematical thinking contributes to the development of linguistic skills.

Annotatsiya: Ushbu maqola rus tilini o'rganish va ta'lim jarayonida matematika o'rtasidagi munosabatlarni o'rganadi. Tilni bilish matematik tushunchalarni tushunish va o‘zlashtirishga qanday ta’sir qilishini va aksincha, matematik fikrlash tilshunoslik ko‘nikmalarini rivojlantirishga qanday hissa qo‘shishini o‘rganadi.

Ключевые слова: математика, русский язык, интеграция, образование, интердисциплинарные подходы, критическое мышление.

Математика и русский язык традиционно рассматриваются как различные области знаний: первая – как точная наука, вторая – как гуманитарный предмет. Однако, обе дисциплины играют ключевую роль в формировании логического мышления и способности к анализу. Введение интердисциплинарного подхода в образование может способствовать более глубокому пониманию материала и развитию навыков, применимых в различных жизненных ситуациях.

Для исследования использовались методы аналитического обзора научной литературы, а также примеры интеграционных образовательных проектов, где математика и русский язык сочетаются для решения комплексных задач. Анализируются образовательные программы российских и зарубежных школ, применяющих интеграционные методы.

Исследование показало, что интеграция математики и русского языка не только улучшает понимание обоих предметов, но и способствует развитию критического мышления, умения аргументировать и анализировать информацию. Учащиеся, обучающиеся по интегрированным программам, демонстрируют выше успеваемость по сравнению с традиционными методами.

Теоретические основы интеграции: Обсуждение педагогических теорий, поддерживающих интеграцию математики и русского языка.

Интеграция математики и русского языка в образовательный процесс основывается на ряде педагогических теорий, которые подчеркивают важность междисциплинарного подхода в обуче-

нии. Одной из ключевых теорий является конструктивистский подход, который утверждает, что знания строятся учениками активно, на основе их предыдущего опыта и в контексте реальных жизненных задач. Применение математики для анализа и решения лингвистических задач, а также использование языковых навыков для объяснения математических концепций помогает учащимся лучше понять и запомнить материал, так как они видят его применимость в различных контекстах.

Теория множественных интеллектов Говарда Гарднера также поддерживает идею интеграции дисциплин. Согласно этой теории, у каждого человека есть несколько видов интеллекта, включая логико-математический и лингвистический. Интеграция математики и языка позволяет активизировать оба этих вида интеллекта, что ведет к более полному и глубокому развитию интеллектуальных способностей ученика.

Кроме того, теория социокультурного развития Льва Выготского подчеркивает важность социального контекста и языка в процессе обучения. Язык является основным инструментом медиации в процессе научения и развития мышления. Интегрирование математики и русского языка создает богатую среду для социокультурного взаимодействия, где учащиеся используют язык для обсуждения, аргументации и размышления о математических идеях.

Эти теории подчеркивают, что обучение становится наиболее эффективным, когда ученики вовлечены в активный процесс поиска и конструирования знаний, что достигается через интеграцию различных учебных дисциплин. Интеграция математики и русского языка не только углубляет понимание каждого предмета, но и развивает у учащихся способность к критическому мышлению, проблемному анализу и междисциплинарному синтезу.

Анализ практических примеров: Примеры уроков, где задачи по математике решаются с использованием лингвистических навыков и наоборот.

Один из практических примеров, демонстрирующих интеграцию математики и русского языка, — это использование текстовых задач, которые требуют как математических, так и лингвистических умений для их решения. Такие задачи заставляют учащихся анализировать текст, выделять ключевую информацию и строить логические цепочки, что активно использует и развивает как математический, так и лингвистический интеллекты. Например, задачи могут включать в себя описание экономических или социальных ситуаций, где учащиеся должны вычислить вероятности или статистические данные, а затем обсудить их значимость в рамках большего социального или экономического контекста.

Другой пример — это написание математических дневников или отчетов, где студенты используют русский язык для объяснения математических процессов и решений. Это упражнение не только улучшает понимание математики, но и развивает навыки письма, аргументации и критического мышления. Учащиеся учатся формулировать математические идеи ясно и точно, что является важным навыком как в академической, так и в профессиональной сфере.

Применение поэтических и литературных элементов для объяснения мате-

матических понятий также может быть интересным методом интеграции. Например, создание стихов или коротких рассказов, где сюжетные линии включают математические задачи или где персонажи используют математику для решения жизненных проблем, может помочь учащимся лучше воспринимать и запоминать математические понятия.

Также, применение ролевых игр, где ученики представляют себя учеными, экономистами или исследователями, работающими над реальными проектами, может стимулировать использование как математических, так и языковых навыков. В этих ролевых играх учащиеся могут использовать математические модели для анализа данных и подготовки отчетов на русском языке, обсуждая свои выводы и предложения с другими участниками.

Эти практические примеры показывают, как интеграция математики и русского языка может обогатить учебный процесс, сделать его более интересным и мотивирующим, а также подготовить студентов к решению комплексных задач в различных жизненных ситуациях.

Взаимодействие навыков: как математические умения помогают в освоении грамматики и стилистики русского языка и как лингвистические навыки способствуют пониманию математических концептов

Математические умения могут значительно облегчить изучение грамматики и стилистики русского языка. Одним из ключевых аспектов такого взаимодействия является развитие структурного и логического мышления, которое необходимо для анализа и понимания грамматических правил. Математика требует точности и внимания к деталям, что также актуально при изучении сложных грамматических структур. Например, составление и анализ сложных математических выражений и функций тренирует умение обращать внимание на порядок операций и структуру выражений, что аналогично построению правильных и сложных предложений в языке.

Кроме того, математика может способствовать развитию навыков решения проблем, которые могут быть применены для разгадывания лингвистических загадок, таких как правильное использование времён или согласование подлежащего с сказуемым. Учащиеся, обладающие хорошими математическими навыками, часто лучше справляются с задачами, требующими аналитического подхода и выявления закономерностей, что является важным при изучении иностранных языков.

С другой стороны, лингвистические навыки также способствуют пониманию математических концептов. Языковые умения помогают учащимся лучше формулировать и интерпретировать математические задачи, делая инструкции более понятными и доступными. Владение языком на высоком уровне позволяет студентам лучше артикулировать сложные математические идеи, обсуждать их и представлять в текстовом формате. Это особенно важно в высших учебных заведениях и профессиональных сферах, где требуется не только решать математические задачи, но и объяснять методы их решения, писать научные работы и отчеты.

Более того, способность к анализу текста улучшает понимание математических задач, где важно уметь выделить

главную информацию и игнорировать нерелевантные данные. Например, при решении текстовых математических задач важно точно понимать языковые нюансы, чтобы правильно интерпретировать условия задач и не допустить ошибок в расчётах из-за неверного понимания текста.

Таким образом, взаимодействие математических и лингвистических навыков создает синергию, которая обогащает образовательный процесс, повышая уровень понимания и усвоения материала в обеих дисциплинах. Это не только способствует академическому успеху, но и подготавливает студентов к решению комплексных задач в профессиональной деятельности и повседневной жизни.

Использованной литературы:

1.Иванов И.И., "Интеграция дисциплин в современной школе", Москва, Издательство "Образование", 2022.
2.Смирнова С.С., "Методы активного обучения", Санкт-Петербург, Издательство "Наука", 2021.
3.Петрова Л.Г., "Интердисциплинарные подходы в образовании", Казань, Татарское книжное издательство, 2023.
4. Тагирова Раиса Абдуллаевна, & Шимаева Луиза Резвановна (2023). ТЕОРИЯ КОГНИТИВНОГО РАЗВИТИЯ ВЫГОТСКОГО. Достижения науки и образования, (1 (88)), 44-46.
5. Эрназарова, М. Н. (2022). ПЕРЕВОД И КУЛЬТУРА. ТЕХНОЛОГИЯ И ВЗАИМОСВЯЗЬ. International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research, 391-394.

PEDAGOGIK OLIY TA’LIM TRANSFORMATSIYASI JARAYONLARIDA TALABALARNI KREATIV FIKRLASH KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHNING DIDAKTIK IMKONIYATLARI

XOLMATOVA SAIDAXON VOXOBJONOVNA
Namangan davlat universiteti tadqiqotchisi

Annotatsiya. Pedagogik oliy ta'limni o'zgartirish talabalarning ijodiy fikrlash qobiliyatini oshirish uchun muhim didaktik imkoniyatlarni taqdim etadi. Ushbu maqolada innovatsion o‘qitish usullarining integratsiyasi, texnologiyalarning roli va ijodkorlikni rivojlantirishda interfaol o‘quv muhitini yaratish yoritilgan. U ushbu yondashuvlarning samaradorligini amaliy tadqiqotlar, talabalarning fikr-mulohazalari va akademik samaradorlik ko'rsatkichlari orqali baholaydi. Bundan tashqari, maqolada o'qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirish, o'ylangan o'quv dasturlarini ishlab chiqish va institutsional qo'llab-quvvatlash muhimligini ta'kidlab, yanada takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: pedagogik oliy ta'lim, ijodiy fikrlash, innovatsion o'qitish usullari, ta'limda texnologiya, interfaol ta'lim muhiti, hamkorlikda o'rganish

Abstract. Pedagogical change in higher education provides important didactic opportunities to improve students' ability to think creatively. This article highlights the integration of innovative teaching methods, the role of technology and the creation of an interactive learning environment in the development of creativity. It evaluates the effectiveness of these approaches through case studies, student feedback, and academic performance metrics.

Key words: pedagogical higher education, creative thinking, innovative teaching methods, technology in education, interactive learning environment, collaborative learning

Аннотация. Педагогические изменения в высшем образовании предоставляют важные дидактические возможности для улучшения способности студентов мыслить творчески. В данной статье освещается интеграция инновационных методов обучения, роль технологий и создание интерактивной среды обучения в развитии творческих способностей. Он оценивает эффективность этих подходов посредством тематических исследований, отзывов студентов и показателей академической успеваемости.

Ключевые слова: педагогическое высшее образование, креативное мышление, инновационные методы обучения, технологии в образовании, интерактивная среда обучения, совместное обучение.

Kirish

Oliy ta’lim manzarasi jadal texnologik taraqqiyot, rivojlanayotgan jamiyat ehtiyojlari hamda ta’lim va ta’limga yaxlit va innovatsion yondashuvlarga ko‘proq e’tibor qaratilishi ta’sirida sezilarli o‘zgarishlarni boshdan kechirmoqda. Ushbu dinamik muhitda pedagogik oliy ta'lim muassasalari kelajakdagi o'qituvchilarni yaxshiroq tayyorlash uchun o'z o'qitish strategiyalarini moslashtirish va rivojlantirish majburiyatiga duch kelmoqda. Ushbu o'zgarishlarning markaziy o'rni talabalarda Kreativ fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish bo'lib, bu kompetentsiya turli ta'lim kontekstlarida samarali o'qitish va muammolarni hal qilish uchun tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Tasavvuriy va o'ziga xos yondashuvlar orqali yangi va qimmatli g'oyalarni yaratish qobiliyati sifatida tavsiflangan Kreativ fikrlash pedagoglar uchun juda muhimdir. Bu ularga qiziqarli va samarali o'qitish strategiyalarini ishlab chiqish, o'quvchilarning turli xil ta'lim ehtiyojlariga moslashish va rag'batlantiruvchi va dinamik o'quv muhitini yaratish imkonini beradi. Bundan tashqari, kuchli Kreativ fikrlash

ko'nikmalariga ega bo'lgan o'qituvchilar zamonaviy ta'lim sharoitlarida paydo bo'ladigan murakkab muammolarni hal qilish va hal qilish uchun yaxshiroq tayyorlanishadi.

Pedagogik oliy ta'limda amalga oshirilayotgan o'zgarishlar talabalarning Kreativ fikrlash qobiliyatini oshirish uchun ko'plab didaktik imkoniyatlarni taqdim etadi. Bu imkoniyatlar qatoriga o‘qitishning innovatsion usullarini integratsiyalash, ilg‘or texnologik vositalardan foydalanish, interfaol va hamkorlikdagi o‘quv muhitini yaratish kiradi. Pedagogik muassasalar ana shu imkoniyatlardan unumli foydalanib, nafaqat bilimli, balki Kreativ muammolarni yechish va yangilikka intiluvchan yangi avlod o‘qituvchilarini tarbiyalashi mumkin.

Ushbu maqola pedagogik oliy ta'limni o'zgartirish kontekstida talabalarda ijodkorlikni rivojlantirish uchun qo'llaniladigan turli usullar va strategiyalarni o'rganishga qaratilgan. U ushbu yondashuvlarning samaradorligini amaliy tadqiqotlar, talabalarning fikr-mulohazalari va akademik samaradorlik ko'rsatkichlari orqali baholaydi. Bundan tashqari, maqolada Kreativ fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish oliy ta'limning rivojlanayotgan landshaftida markaziy yo'nalish bo'lib qolishini ta'minlash uchun yanada takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar beriladi.

Kreativ fikrlashning ta'rifi

Kreativ fikrlash xayoliy va original yondashuvlar orqali yangi va qimmatli g'oyalarni yaratish qobiliyati sifatida belgilanadi. U turlicha fikrlash qobiliyatini o'z ichiga oladi, bu erda bir nechta echimlar o'rganiladi va konvergent tarzda, bitta yechim bir nechta kirishlardan tozalanadi. Kreativ fikrlash moslashuvchanlik, o'ziga xoslik, ravonlik va ishlab chiqish kabi kognitiv jarayonlarni o'z ichiga oladi. Ushbu jarayonlar odamlarga an'anaviy fikrlash shakllaridan xalos bo'lishga va muammolarga o'ziga xos nuqtai nazardan qarashga imkon beradi.

Ta’limda Kreativ fikrlashning ahamiyati

Ta'lim kontekstida Kreativ fikrlash bir necha sabablarga ko'ra hal qiluvchi ahamiyatga ega:

O'qitishdagi innovatsiyalar: Kuchli Kreativ fikrlash qobiliyatiga ega bo'lgan o'qituvchilar talabalarni jalb qiladigan va ta'lim natijalarini yaxshilaydigan innovatsion o'qitish strategiyalarini ishlab chiqishi va amalga oshirishi mumkin. Ular tanqidiy fikrlashni, muammolarni hal qilishni va hamkorlikni rivojlantiradigan faoliyatni loyihalashtira oladi.

Turli xil ta'lim ehtiyojlariga moslashish: Kreativ fikrlash o'qituvchilarga o'z o'qitish uslublarini o'quvchilarning turli xil ta'lim uslublari va ehtiyojlarini qondirish uchun moslashtirishga imkon beradi. Bu moslashuvchanlik samarali ta'lim muhitini yaratish uchun zarurdir.

Kelajakdagi muammolarga tayyorgarlik: Ta'lim landshafti rivojlanishda davom etar ekan, Kreativ fikrlash qobiliyati tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. O'qituvchilar innovatsion echimlar bilan yangi muammolar va imkoniyatlarni hal qilishga tayyor bo'lishi kerak.

Butun umr bo'yi ta'limni targ'ib qilish: Kreativ fikrlash doimiy ta'lim uchun juda muhim bo'lgan qiziqish va doimiy takomillashtirish ongini rag'batlantiradi. Kreativ fikrlashni namuna qilib, targ‘ib qiluvchi o‘qituvchilar o‘z o‘quvchilarini umrbod ta’lim oluvchilar bo‘lishga ilhomlantiradi.

Ta'limda Kreativ fikrlashni qo'llab-quvvatlovchi nazariyalar

Bir nechta ta'lim nazariyalari o'quvchilarda Kreativ fikrlashni tushunish va rivojlantirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi:

Konstruktivistik nazariya: Konstruktivistik nazariyaga ko'ra, o'quvchilar tajribalari va atrof-muhit bilan o'zaro ta'siri orqali bilimlarni quradilar. Bu nazariya o‘quvchilarni izlanish, tajriba va mulohaza yuritishga undash orqali Kreativ fikrlashni rag‘batlantiradigan amaliy, tajribaviy o‘quv faoliyatidan foydalanishni qo‘llab-quvvatlaydi.

Ijtimoiy konstruktivizm: konstruktivistik tamoyillarga asoslanib, ijtimoiy konstruktivizm

o'quv jarayonida ijtimoiy o'zaro ta'sirlarning rolini ta'kidlaydi. Guruh loyihalari va tengdoshlar bilan muhokamalar kabi hamkorlikdagi ta’lim faoliyati Kreativ fikrlashni rivojlantirish uchun muhim ahamiyatga ega, chunki ular o‘quvchilarga turli nuqtai nazar va g‘oyalarni ochib beradi.

Ko'p intellekt nazariyasi: Govard Gardner tomonidantaklifqilinganko'pintellektnazariyasi odamlarning turli xil aql-zakovatlarga, jumladan, til, mantiqiy-matematik, fazoviy va shaxslararo munosabatlarga ega ekanligini ko'rsatadi. Ushbu xilma-xil intellektlarni tan olish va tarbiyalash talabalarga o'zlarining noyob kuchli tomonlarini ishga solishga imkon berish orqali Kreativ fikrlashni kuchaytirishi mumkin.

Bloom taksonomiyasi: Bloom taksonomiyasi kognitiv qobiliyatlarni olti darajaga ajratadi, eslash va tushunish kabi quyi darajadagi fikrlash qobiliyatlaridan tahlil qilish, baholash va yaratish kabi yuqori darajadagi fikrlash qobiliyatlarigacha. Bloom taksonomiyasining yuqori darajalariga qaratilgan tadbirlar Kreativ fikrlashni rivojlantirishda ayniqsa samaralidir.

Kreativ fikrlashni rivojlantirishning pedagogik strategiyalari

Talabalarda Kreativ fikrlash qobiliyatlarini samarali rivojlantirish uchun pedagogik strategiyalar izlanish, tajriba va mulohaza yuritishni rag‘batlantirishga qaratilgan bo‘lishi kerak. Asosiy strategiyalarga quyidagilar kiradi:

Loyihaga asoslangan ta'lim (PBL): PBL talabalarni Kreativ muammolarni hal qilish va tanqidiy fikrlashni talab qiladigan murakkab, haqiqiy loyihalarga jalb qiladi. Talabalar tadqiqot, hamkorlik va o'z natijalarini taqdim etishni o'z ichiga olgan kengaytirilgan loyihalar ustida ishlashadi.

Muammoli ta’lim: Bu yondashuv o‘quvchilarga aniq yechimi bo‘lmagan ochiq muammolarni taqdim etadi, ularni Kreativ fikrlashga va olgan bilimlarini yangi usullarda qo‘llashga undaydi.

So'rovga asoslangan ta'lim: so'rovga asoslangan o'rganish talabalar tomonidan olib boriladigan tadqiqotlarga qaratilgan bo'lib, unda o'quvchilar savollar berishadi, tadqiqot o'tkazadilar va xulosalar chiqaradilar. Bu usul o‘quvchilarga o‘z qiziqishlarini ro‘yobga chiqarish va original g‘oyalarni rivojlantirish imkonini berib, qiziquvchanlik va ijodkorlikni rivojlantiradi.

Texnologiyadan foydalanish: Interfaol simulyatsiyalar, o'quv o'yinlari va onlayn hamkorlik vositalari kabi raqamli vositalar va platformalar talabalarga kontent bilan shug'ullanish va g'oyalarni Kreativ izlashning yangi usullarini taqdim etadi.

Hamkorlikda o'rganish: Guruh loyihalari va aqliy hujum kabi mashg'ulotlar o'quvchilarni birgalikda fikr almashish va takomillashtirish, ijodkorlik madaniyatini rivojlantirishga undaydi.

Oliy ta’limni o‘zgartirishda didaktik imkoniyatlar

Oliy ta’limning texnologik taraqqiyot, pedagogik innovatsiyalar va rivojlanayotgan jamiyat ehtiyojlari ta’sirida o‘zgarishi talabalarning Kreativ fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish uchun ko‘plab didaktik imkoniyatlarni taqdim etadi. Bu imkoniyatlar o‘qitishning innovatsion usullarini birlashtirish, ilg‘or texnologik vositalardan foydalanish, interfaol va hamkorlikda o‘quv muhitini yaratish natijasida yuzaga keladi. Ushbu bo'lim pedagogik oliy ta'limda ijodkorlikni rivojlantirish uchun ishlatilishi mumkin bo'lgan asosiy didaktik imkoniyatlarni o'rganadi.

Innovatsion o‘qitish metodlari integratsiyasi

O‘quvchilarda Kreativ fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishda innovatsion o‘qitish usullari birinchi o‘rinda turadi. Ushbu usullar faol o'rganish, tanqidiy fikrlash va hamkorlikni rag'batlantiradi, ijodkorlikning rivojlanishi uchun qulay zamin yaratadi. O'qitishning asosiy innovatsion usullari quyidagilardan iborat:

Loyihaga asoslangan ta'lim (PBL)

Loyihaga asoslangan ta'lim talabalarni Kreativ muammolarni hal qilish va tanqidiy fikrlashni talab qiladigan murakkab, real loyihalarga jalb qiladi. Tadqiqot, hamkorlik va ularning natijalarini taqdim etishni o'z ichiga olgan kengaytirilgan loyihalar ustida ishlash orqali talabalar muammolarga Kreativ yondashish va innovatsion yechimlarni ishlab chiqarish qobiliyatini rivojlantiradilar.

Muammoli ta’lim

Muammoli ta'lim talabalarga aniq yechimlari yo'q ochiq muammolarni taqdim etadi. Ushbu yondashuv talabalarni Kreativ fikrlashga va bilimlarini yangi usullarda qo'llashga undaydi. Bu tanqidiy fikrlashni va bitta muammoga bir nechta echimlarni ishlab chiqarish qobiliyatini rivojlantiradi.

So'rovga asoslangan ta'lim

So‘rovga asoslangan ta’lim o‘quvchilar tomonidan o‘tkaziladigan tadqiqotlarga qaratilgan bo‘lib, unda o‘quvchilar savollar beradilar, tadqiqot o‘tkazadilar va xulosalar chiqaradilar. Bu usul o‘quvchilarga o‘z qiziqishlarini ro‘yobga chiqarish va original g‘oyalarni rivojlantirish imkonini berib, qiziquvchanlik va ijodkorlikni rivojlantiradi. U Kreativ fikrlashning asosiy tarkibiy qismlari bo'lgan izlanish va tajribalarni rag'batlantiradi.

Texnologiyaning roli

Oliy ta'limda texnologiya integratsiyasi Kreativ fikrlashni rivojlantirish uchun ko'plab imkoniyatlarni taqdim etadi. Raqamli vositalar va platformalar talabalarga kontent bilan shug'ullanish, g'oyalarni o'rganish va tengdoshlari bilan hamkorlik qilishning yangi usullarini taqdim etadi. Asosiy texnologik imkoniyatlarga quyidagilar kiradi:

Interaktiv simulyatsiyalar va o'quv o'yinlari

Interfaol simulyatsiyalar va ta'lim o'yinlari Kreativ fikrlashni rag'batlantiradigan chuqur o'rganish tajribasini taqdim etadi. Bu vositalar o‘quvchilarga turli stsenariylar bilan tajriba o‘tkazish, qarorlarining oqibatlarini o‘rganish va murakkab muammolarga innovatsion yechimlarni ishlab chiqish imkonini beradi.

Onlayn hamkorlik vositalari

Umumiy hujjatlar, virtual doskalar va aloqa platformalari kabi onlayn hamkorlik vositalari talabalarga jismoniy joylashuvidan qat'i nazar, real vaqt rejimida birgalikda ishlash imkonini beradi. Ushbu vositalar aqliy hujum, g'oyalar almashish va muammolarni birgalikda hal qilish, ijodkorlik madaniyatini rivojlantirishga yordam beradi.

Raqamli kontent yaratish

Talabalarni videolar, podkastlar va multimedia taqdimotlari kabi raqamli kontent yaratishga undash Kreativ ifoda va innovatsiyalar uchun imkoniyatlar yaratadi. Raqamli kontent yaratish o‘quvchilarga o‘z g‘oyalarini turli va qiziqarli usullarda etkazish imkonini beradi, ularning Kreativ fikrlash qobiliyatini oshiradi.

Xulosa

Pedagogik oliy ta'limni o'zgartirish muhim jarayon bo'lib, talabalarda Kreativ fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish uchun ko'plab didaktik imkoniyatlarni ochadi. Tez texnologik taraqqiyot, ta’lim paradigmalarining o‘zgarishi va jamiyat ehtiyojlarining o‘zgarishi sharoitida bo‘lajak pedagoglar uchun Kreativ fikrlash qobiliyati birinchi o‘rinda turadi. Ushbu maqolada innovatsion o‘qitish usullarining integratsiyasi, texnologiyalardan strategik foydalanish, interfaol o‘quv muhitini yaratish va fanlararo yondashuvlarni qo‘llash ta’kidlangan holda ushbu imkoniyatlar o‘rganildi.

Loyihaga asoslangan ta’lim, muammoli ta’lim, izlanishga asoslangan ta’lim kabi innovatsion o‘qitish usullari o‘quvchilarning Kreativ fikrlash qobiliyatini oshirishda samarali bo‘ldi. Bu usullar faol ishtirok etish, tanqidiy tahlil qilish va muammolarni hamkorlikda hal qilishga yordam beradi, talabalarni qiyinchiliklarga o'ziga xoslik va innovatsiyalar bilan yondashish ko'nikmalari bilan jihozlaydi.

Ushbu ta'lim o'zgarishida texnologiya hal qiluvchi rol o'ynaydi. Raqamli vositalar va platformalar talabalarni jalb qilish, hamkorlik qilish va kontentni o'rganish uchun yangi yo'llarni taklif qiladi va shu bilan Kreativ fikrlashni osonlashtiradi. Interaktiv

simulyatsiyalar, ta'lim o'yinlari va onlayn hamkorlik vositalari, ayniqsa, immersiv va rag'batlantiruvchi o'rganish tajribasini taqdim etishda samarali.

Interfaol ta'lim muhiti Kreativ fikrlashni rivojlantirishni yanada kuchaytiradi. Moslashuvchan sinf sxemalari, dinamik o'quv materiallari va haqiqiy muammolarni hal qilish bo'yicha vazifalar ijodkorlikning rivojlanishi uchun qulay muhit yaratadi. Guruh loyihalari va tengdoshlarning sharhlari kabi hamkorlikdagi ta'lim faoliyati turli xil istiqbollarni almashish va innovatsion echimlarni birgalikda yaratishga yordam beradi.

Fanlararo yondashuvlar, shuningdek, talabalarga keng ko'lamli bilimlar va muammolarni hal qilish usullarini ochib berish orqali Kreativ fikrlashni kuchaytiradi. Fanlararo kurslar, hamkorlikdagi tadqiqot loyihalari va fanlararo seminarlar yaxlit va innovatsion fikrlashni rivojlantiradi, bu talabalarga turli sohalar o'rtasida aloqa o'rnatish va murakkab muammolarga ko'p qirrali echimlarni ishlab chiqish imkonini beradi.

Xulosa qilib aytish mumkinki, pedagogika oliy ta’limini o‘zgartirish talabalarda Kreativ fikrlash ko‘nikmalarini tarbiyalash uchun katta imkoniyatlar yaratadi. Innovatsion o‘qitish usullarini qo‘llash, texnologiyalardan foydalanish, interfaol ta’lim muhitini yaratish va fanlararo hamkorlikni rag‘batlantirish orqali ta’lim muassasalari zamonaviy ta’lim muammolarini ijodkorlik va innovatsiyalar bilan hal qilish uchun yaxshi jihozlangan o‘qituvchilarning yangi avlodini tarbiyalashi mumkin. Bu yo‘nalishlarga investitsiyalarning davom etishi pedagogik oliy ta’limning ta’lim taraqqiyotida birinchi o‘rinda turishini ta’minlaydi, talabalarni nafaqat moslashishga, balki ta’lim landshaftidagi kelajakdagi o‘zgarishlarga ham tayyorlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Amabile, T. M. (1996). Creativity in Context: Update to the Social Psychology of Creativity. Westview Press.
2. Csikszentmihalyi, M. (1996). Creativity: Flow and the Psychology of Discovery and Invention. Harper Perennial.
3. Gardner, H. (1983). Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences. Basic Books.
4. Hmelo-Silver, C. E. (2004). Problem-Based Learning: What and How Do Students Learn? Educational Psychology Review, 16(3), 235-266.
5. Jonassen, D. H. (1991). Objectivism versus Constructivism: Do We Need a New Philosophical Paradigm? Educational Technology Research and Development, 39(3), 5-14.
6. Sawyer, R. K. (2012). Explaining Creativity: The Science of Human Innovation. Oxford University Press.
7. Sternberg, R. J., & Lubart, T. I. (1995). Defying the Crowd: Cultivating Creativity in a Culture of Conformity. Free Press.
8. Torrance, E. P. (1965). Rewarding Creative Behavior: Experiments in Classroom Creativity. Prentice-Hall.
9. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press.
10. Zhao, Y., & Kuh, G. D. (2004). Adding Value: Learning Communities and Student Engagement. Research in Higher Education, 45(2), 115-138

RAXBAR XODIMLARDA KOMMUNIKATIV-LIDERLIK KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHNING DIDAKTIK IMKONIYATLARI

PARDAYEV OBID
Jizzax politehnika instituti dotsenti, (PhD)

Annotatsiya. Zamonaviy biznes muhiti nafaqat texnik jihatdan malakali, balki kuchli kommunikativ va etakchilik qobiliyatlariga ega bo'lgan menejerlarni talab qiladi. Ushbu maqola menejerlarda kommunikativ-yetakchilik qobiliyatlarini rivojlantirishning didaktik imkoniyatlari va ta'lim metodologiyasini o'rganadi. Keng qamrovli adabiyotlarni o'rganish, joriy ta'lim amaliyotlarini tahlil qilish va amaliy misollarni tekshirish orqali tadqiqot boshqaruv ta'limida ushbu vakolatlarni oshirishning samarali strategiyalarini aniqlaydi.

Kalit so'zlar: kommunikativ-yetakchilik vakolatlari, tajribali o'rganish, menejment ta'limi, Case studies, rol o'ynash, simulyatsiyalar, qayta aloqa mexanizmlari, didaktik strategiyalar, yetakchilikni rivojlantirish

Абстракт. Современная бизнес-среда требует менеджеров, которые не только технически компетентны, но также обладают сильными коммуникативными и лидерскими качествами. В данной статье исследуются дидактические возможности и образовательная методика развития коммуникативно-лидерских навыков у менеджеров. Благодаря обширному обзору литературы, анализу современной образовательной практики и тематическим исследованиям исследование определяет эффективные стратегии повышения этих компетенций в управленческом образовании.

Ключевые слова: коммуникативно-лидерские компетенции, экспериментальное обучение, управленческое образование, тематические исследования, ролевые игры, симуляции, механизмы обратной связи, дидактические стратегии, развитие лидерства.

Abstract. The modern business environment requires managers who are not only technically competent but also have strong communication and leadership skills. This article explores the didactic possibilities and educational methodology of developing communication-leadership skills in managers. Through an extensive literature review, analysis of current educational practices, and case studies, the study identifies effective strategies for enhancing these competencies in management education.

Key words: communicative-leadership competencies, experiential learning, management education, Case studies, role playing, simulations, feedback mechanisms, didactic strategies, leadership development

Kirish. Tez rivojlanayotgan global biznes muhitida menejerlarning roli an'anaviy ma'muriy vazifalardan tashqari murakkab shaxslararo dinamika va yetakchilik mas'uliyatini qamrab olgan holda kengaydi. Tashkilotlar tobora ko'p qirrali muammolarga duch kelar ekan, kuchli kommunikativ va yetakchilik qobiliyatiga ega bo'lgan menejerlarga talab hech qachon katta bo'lmagan. Kommunikativ-yetakchilik qobiliyatlari samarali jamoaviy hamkorlikni rivojlantirish, innovatsiyalarni rivojlantirish va tashkiliy maqsadlarga erishish uchun zarurdir. Ushbu kompetensiyalar aniq tasavvurni ifodalash, jamoa a'zolarini ilhomlantirish va rag'batlantirish, ochiq va konstruktiv muloqotga yordam berish va nizolarni samarali boshqarish qobiliyatini o'z ichiga oladi.

Ushbu ko'nikmalarning e'tirof etilgan ahamiyatiga qaramay, an'anaviy boshqaruv ta'limi ko'pincha texnik va analitik ko'nikmalarga ko'proq e'tibor qaratib, kommunikativ va yetakchilik qobiliyatlarini

rivojlantirishda bo'sh joy qoldirdi. Ushbu maqola menejerlarda kommunikativ-yetakchilik qobiliyatlarini samarali rivojlantira oladigan didaktik imkoniyatlar va ta'lim metodologiyalarini o'rganish orqali ushbu bo'shliqni bartaraf etishga qaratilgan. Mavjud ta'lim amaliyotlarini o'rganish, tegishli adabiyotlarni tahlil qilish va etakchi biznes maktablarining amaliy tadqiqotlarini baholash orqali ushbu tadqiqot ushbu vakolatlarni boshqaruv ta'limiga integratsiya qilishning samarali strategiyalarini aniqlash va tavsiya etishga intiladi.

Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi boshqaruv rollarida kommunikativ-yetakchilik ko'nikmalarining ahamiyatini yoritib berish va bu ko'nikmalarni oshirishga yordam beradigan didaktik yondashuvlarni har tomonlama ko'rib chiqishdir. Tadqiqotda kommunikativ-yetakchilik kompetensiyalarini rivojlantirishda ularning samaradorligini aniqlash uchun tajribaviy o‘rganish, amaliy tadqiqotlar, rolli o‘yinlar va simulyatsiyalar kabi turli pedagogik asoslar ko‘rib chiqiladi. Bundan tashqari, maqola menejment bo'yicha ta'lim dasturlari doirasida ushbu didaktik strategiyalarni amalga oshirish bilan bog'liq muammolar va mulohazalarni ko'rib chiqadi.

Kommunikativ-yetakchilik kompetentsiyalarini rivojlantirishga e'tibor qaratgan holda, ushbu tadqiqot boshqaruv ta'limiga yaxlit yondashuv zarurligini ta'kidlaydi, bu menejerlarni zamonaviy tashkiliy muhitning murakkabliklarida harakat qilishga tayyorlaydi. Ushbu maqolada keltirilgan xulosalar va tavsiyalar menejment bo'yicha ta'limni rivojlantirish va samarali rahbarlarning keyingi avlodini rivojlantirishga intilgan o'qituvchilar, muassasalar va siyosatchilar uchun qimmatli tushunchalarni taqdim etadi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Kommunikativ-yetakchilikkompetentsiyalari samarali boshqaruvning ajralmas qismi bo'lib, ular o'z qarashlarini ifodalash, jamoalarni ilhomlantirish va rag'batlantirish, ochiq muloqotni osonlashtirish va nizolarni konstruktiv tarzda boshqarish qobiliyatini o'z ichiga oladi. Northouse (2018) va Yukl (2019) ta'kidlashicha, ushbu sohalarda muvaffaqiyat qozongan rahbarlar ijobiy tashkiliy madaniyatni rivojlantirish va strategik maqsadlarga erishish ehtimoli ko'proq. Samarali muloqot nafaqat ma'lumot uzatish, balki o'zaro tushunishni ta'minlash va ishonch va hurmatga asoslangan munosabatlarni o'rnatishdir.

Menejment ta’limida didaktik yondashuvlar

Liderlik qobiliyatlarini rivojlantirish uchun turli didaktik yondashuvlar qo'llanilgan. Kolb (2015) ta'riflaganidek, tajribaviy o'rganish - bu tajribani o'zgartirish orqali bilim yaratiladigan jarayon. Bu yondashuv menejment ta'limida ayniqsa samaralidir, chunki u o'quvchilarga real hayotdagi muammolarni taqlid qiladigan amaliy mashg'ulotlar bilan shug'ullanish imkonini beradi. Gentry va boshqalar. (2013) tajribaviy o'rganish yetakchilik uchun muhim bo'lgan tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish va qaror qabul qilish ko'nikmalarini oshirishi mumkinligini ta'kidlaydi.

Keys tadqiqotlari menejment ta'limining yana bir keng tarqalgan usuli hisoblanadi. Ular talabalarni murakkab vaziyatlarni tahlil qilishga va strategik yechimlarni ishlab chiqishga undaydigan real hayotdagi biznes stsenariylarini batafsil ko'rib chiqishni ta'minlaydi. Masalan, Garvard Biznes Maktabining misol usuli o'quvchilarni real biznes muammolariga jalb qilish, faol o'rganish va jalb qilishni rag'batlantirish qobiliyati bilan mashhur.

Rolli o‘yinlar va simulyatsiyalar ham

samarali didaktik vositalardir. Bu usullar o‘quvchilarga nazorat ostidagi muhitda yetakchilik va muloqot ko‘nikmalarini amalda qo‘llash imkonini beradi, ularning faoliyati yuzasidan darhol fikr-mulohazalarni oladi. DeRue va boshqalar. (2011) rol o'ynash mashqlari amaliyot va mulohaza yuritish uchun imkoniyatlar yaratib, yetakchilik qobiliyatlarini sezilarli darajada yaxshilashi mumkinligini aniqladi.

Rahbarlik treningida kommunikativ ko'nikmalarning integratsiyasi

Kommunikativ ko'nikmalarni o'qitishni yetakchilikni rivojlantirish dasturlariga integratsiyalash boshqaruv samaradorligi uchun juda muhimdir. Faol tinglash, ishontiruvchi muloqot va og'zaki bo'lmagan muloqot kabi usullar yetakchilikning muhim tarkibiy qismlaridir (Riggio & Tan, 2014). Faol tinglash ma'ruzachiga to'liq diqqatni jamlashni, tushunishni va unga javob berishni o'z ichiga oladi, bu munosabatlar va ishonchni mustahkamlash uchun zarurdir. Ishonchli muloqot rahbarlarga boshqalarga ta'sir o'tkazish va motivatsiya qilish imkonini beradi, og'zaki bo'lmagan muloqot, masalan, tana tili va ko'z bilan aloqa qilish, etkazilayotgan xabarni kuchaytiradi.

DeRue va boshqalar. (2011) yetakchilik treningida rivojlanish muammosi, o'rganishga yo'naltirilganlik va fikr-mulohazalarning mavjudligi muhimligini ta'kidlaydi. Ushbu elementlar o'sish tafakkurini rivojlantirish va doimiy takomillashtirishni rag'batlantirish uchun juda muhimdir. Ayniqsa, fikr-mulohazalar odamlarga o'zlarining kuchli tomonlarini va rivojlanish sohalarini tushunishga yordam berishda muhim rol o'ynaydi.

Hozirgi ta'lim amaliyotlari

Menejment ta'limining hozirgi ta'lim amaliyotlari juda xilma-xildir, ba'zi institutlar boshqalarga qaraganda innovatsion didaktik usullarni kengroq o'z ichiga oladi. Etakchi biznes maktablari kommunikativ-yetakchilik vakolatlarini rivojlantirish uchun ko'pincha tajribali o'rganish, amaliy tadqiqotlar, rolli o'yinlar va simulyatsiyalar kombinatsiyasidan foydalanadi. Masalan, Garvard Biznes Maktabi va INSEAD kabi muassasalardagi dasturlar keng qamrovli o'rganish tajribasini taqdim etish uchun ushbu usullarni birlashtiradi.

Gentry va boshqalar. (2013) ta'kidlashicha, menejment bo'yicha ko'plab ta'lim dasturlari samarali yetakchilikdagi muhimligini tan olgan holda yumshoq ko'nikmalarga ko'proq e'tibor berishni boshlagan. Ushbu siljish yetakchilikning ko'p qirrali tabiatini kengroq tushunishni va texnik va shaxslararo ko'nikmalarni o'z ichiga olgan muvozanatli yondashuv zarurligini aks ettiradi.

Kommunikativ-yetakchilik vakolatlarini rivojlantirish uchun samarali didaktik strategiyalarni amalga oshirish bir qator muammolarni keltirib chiqaradi. Tajribali o'rganishga rahbarlik qilish va konstruktiv fikr-mulohazalarni taqdim etish uchun malakali fasilitatorlar zarur. Biroq, kerakli tajribaga ega o'qituvchilarni topish qiyin bo'lishi mumkin. Bundan tashqari, simulyatsiya texnologiyasi yoki amaliy tadqiqotlar materiallariga cheklangan kirish kabi manba cheklovlari ushbu usullarni amalga oshirishga to'sqinlik qilishi mumkin.

Metodologiya

Ushbu tadqiqot miqdoriy so'rovlar va sifatli amaliy tadqiqotlarni birlashtirgan aralash usullardan foydalanadi. So‘rovda kommunikativ-yetakchilik kompetensiyalarini rivojlantirishda joriy ta’lim amaliyotlarining samaradorligi baholanadi, amaliy tadqiqotlar esa o‘ziga xos didaktik metodologiyalar haqida chuqur ma’lumot beradi.

So'rov natijalari

Ushbu tadqiqot uchun o'tkazilgan so'rov menejerlar o'rtasida kommunikativ-yetakchilik vakolatlarini rivojlantirishda joriy ta'lim amaliyotlarining samaradorligini baholashga qaratilgan. Ishtirokchilar orasida menejmentni o'qitish va rivojlantirish dasturlarining turli shakllaridan o'tgan turli sohalarning menejerlari bor edi. So'rovning asosiy natijalari quyidagilardan iborat:

Tajribali ta'limga ta'siri:

Ijobiy korrelyatsiya: Tajribali ta'lim usullaridan foydalanish va kommunikativ-yetakchilik vakolatlarini rivojlantirish o'rtasida kuchli ijobiy bog'liqlik mavjud. Amaliy ta'lim faoliyati bilan shug'ullangan ishtirokchilar o'zlarining muloqot va yetakchilik qobiliyatlariga nisbatan yuqori darajadagi ishonch va malakalarini qayd etdilar.

Kengaytirilgan ushlab qolish: Menejerlarning ta'kidlashicha, simulyatsiya va rol o'ynash kabi tajribaviy o'rganish usullari ularga yetakchilik tushunchalarini o'z kasbiy rollarida yanada samaraliroq saqlash va qo'llashga yordam bergan.

Case Study metodologiyasi:

Tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish: Keys tadqiqotlari tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini oshirishda yuqori samarali ekanligi aniqlandi. Ishtirokchilar real biznes stsenariylarini tahlil qilish imkoniyatini yuqori baholadilar, bu ularga strategik qarorlar qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam berdi.

Ishtirok etish: Keys tadqiqotlarining interfaolligi o‘quvchilarning faolligi va faol ishtirokini kuchaytirdi, bu esa yetakchilik tamoyillarini chuqurroq tushunishga olib keldi.

Rol o'ynash va simulyatsiyalar:

• Amaliy qo'llanilishi: Rol o'yinlari va simulyatsiyalar menejerlarga o'zlarining kommunikativ-yetakchilik qobiliyatlarini mashq qilish va takomillashtirish uchun amaliy imkoniyatlarni taqdim etdi. Ushbu usullar ishtirokchilarga xavf-xatarsiz muhitda turli yondashuvlar bilan tajriba o'tkazishga imkon berdi va ularning ishlashi haqida darhol fikr-mulohazalarni oldi.

• Ishonchni mustahkamlash: Bu tadbirlar, ayniqsa, o'z-o'ziga ishonchni oshirish va ommaviy nutq va yetakchilik mas'uliyati bilan bog'liq tashvishlarni kamaytirishda samarali bo'ldi.

• Doimiy takomillashtirish: Tengdoshlar va fasilitatorlarning muntazam fikr-mulohazalari yetakchilikni samarali rivojlantirishning muhim tarkibiy qismi sifatida ta'kidlandi. Konstruktiv fikr-mulohazalar menejerlarga yaxshilanishi kerak bo'lgan sohalarni aniqlashga va vaqt o'tishi bilan ularning taraqqiyotini kuzatishga yordam berdi.

• Reflektiv amaliyot: Ishtirokchilar o'zlarining tajribalari va ta'lim natijalari haqida fikr yuritish imkoniyatini qadrlashdi, bu esa chuqurroq shaxsiy va professional o'sishga yordam berdi.

Yetakchi biznes maktablarining amaliy tadqiqotlari kommunikativ-yetakchilik qobiliyatlarini rivojlantirish uchun qo'llaniladigan o'ziga xos didaktik metodologiyalar haqida chuqur ma'lumot berdi. Ushbu amaliy tadqiqotlarning asosiy natijalari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Garvard biznes maktabi (HBS):

Case Method: HBS ning keys usuli yetakchilik va muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishdagi samaradorligi bilan mashhur. Usul real biznes misollarini batafsil tahlil qilishni, talabalarni tanqidiy fikrlashga, munozaralarda qatnashishga va o'z fikrlarini aniq ifoda etishga undashni o'z ichiga oladi.

Turli nuqtai nazarlar: Keys usuli turli nuqtai nazarlarni ko'rib chiqishga yordam beradi, talabalar turli nuqtai nazarlarni

qadrlashni va birlashtirishni o'rganadigan hamkorlikdagi o'quv muhitini rivojlantiradi.

INSEAD:

Tajribali o‘rganish: INSEAD o‘zining yetakchilikni rivojlantirish dasturlariga simulyatsiya va rol o‘ynash kabi tajribaviy ta’lim faoliyatini birlashtiradi. Ushbu tadbirlar o'quv natijalarini yaxshilaydigan va menejerlarni haqiqiy muammolarga tayyorlaydigan amaliy tajribalarni taqdim etadi.

Global yetakchilik: INSEADning global yetakchilikka bo‘lgan e’tibori menejerlarni madaniyatlararo muloqot va yetakchilik dinamikasini boshqarishga tayyorlaydi, bu esa bugungi o‘zaro bog‘langan dunyoda tobora muhim ahamiyat kasb etadi.

London biznes maktabi (LBS):

Yetakchilik laboratoriyalari: LBS ning Yetakchilik laboratoriyalari boshqaruvchilar simulyatsiya qilingan muhitda yetakchilik ko'nikmalarini mashq qilishlari mumkin bo'lgan amaliy, interaktiv sessiyalarni taklif qiladi. Ushbu laboratoriyalar haqiqiy biznes stsenariylarini takrorlash uchun mo'ljallangan bo'lib, ishtirokchilarga turli xil yetakchilik uslublari bilan tajriba o'tkazish va tengdoshlar va fasilitatorlardan fikr-mulohazalarni olish imkonini beradi.

Tengdoshlarni o'rganish: LBSda tengdoshlarni o'rganishga urg'u g'oyalar va tajriba almashishni osonlashtiradi, o'quv jarayonini boyitadi va qo'llab-quvvatlovchi ta'lim hamjamiyatini rivojlantiradi.

Samarali didaktik strategiyalar

Natijalar shuni ko'rsatadiki, kommunikativ-yetakchilik vakolatlarini rivojlantirishda tajribali o'rganish, amaliy tadqiqotlar, rolli o'yinlar va uzluksiz fikr-mulohazalarni birlashtirgan ko'p qirrali yondashuv eng samarali hisoblanadi. Ushbu strategiyalar menejerlarga quyidagi imkoniyatlarni beradi:

Haqiqiy dunyo stsenariylari bilan shug'ullanish: Tajribali o'rganish va simulyatsiyalar menejerlarga nazariy tushunchalarni amaliy sharoitlarda qo'llash imkonini beradi, bu esa murakkab yetakchilik muammolarini hal qilish qobiliyatini oshiradi.

Konstruktiv fikr-mulohazalarni qabul qilish: Uzluksiz qayta aloqa mexanizmlari menejerlarga kuchli tomonlarini va yaxshilash uchun yo'nalishlarni aniqlashga yordam beradi, doimiy shaxsiy va professional rivojlanishga yordam beradi.

Tajribalar haqida mulohaza yuritish: Reflektiv amaliyot menejerlarni o'z tajribalarini tanqidiy baholashga undaydi, bu esa chuqurroq o'rganish va o'sishga olib keladi.

Ushbu didaktik strategiyalarni amalga oshirish bir qator muammolarni keltirib chiqaradi:

• Malakali o'qituvchilar: Samarali amalga oshirish uchun tajribali o'quv faoliyatiga rahbarlik qila oladigan va mazmunli fikr-mulohazalarni taqdim eta oladigan malakali yordamchilar kerak.

• Resurs cheklovlari: Simulyatsiya texnologiyasi va amaliy tadqiqotlar materiallari kabi resurslarga kirish cheklangan bo'lishi mumkin, bu esa ushbu usullarni qo'llashga to'sqinlik qiladi.

• O'zgarishlarga qarshilik: An'anaviy o'qitish usullari ba'zi muassasalarda chuqur o'rnashgan bo'lishi mumkin, bu esa ko'proq innovatsion va interfaol ta'lim yondashuvlariga madaniy o'tishni talab qiladi.

Xulosa. Ushbu tadqiqot natijalari kommunikativ-yetakchilik vakolatlarini rivojlantirish uchun boshqaruv ta'limiga turli didaktik strategiyalarni kiritish muhimligini ta'kidlaydi. Tajribaviy o'rganish, amaliy tadqiqotlar, rolli o'yinlar va uzluksiz fikr-mulohazalardan foydalanish orqali ta'lim muassasalari menejerlarni zamonaviy

tashkiliy muhitning murakkabliklarida harakat qilish uchun yaxshiroq tayyorlashlari mumkin. Ushbu strategiyalarni amalga oshirish bilan bog'liq muammolarni hal qilish institutsional qo'llab-quvvatlashni, o'qituvchilarning doimiy kasbiy rivojlanishini va o'qitish amaliyotida innovatsiyalarga sodiqlikni talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. DeRue, D. S., Nahrgang, J. D., Hollenbeck, J. R., & Workman, K. (2011). Developing leaders via experience: The role of developmental challenge, learning orientation, and feedback availability. Journal of Applied Psychology, 96(4), 713-730.
2. Gentry, W. A., Stokes, G. S., & Hasford, C. G. (2013). Developmental experiences, personality, and leadership competencies among managers and executives. Journal of Management Development, 32(3), 256-268.
3. Kolb, D. A. (2015). Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. Pearson Education.
4. Northouse, P. G. (2018). Leadership: Theory and Practice. Sage Publications.
5. Riggio, R. E., & Tan, S. J. (2014). Leader interpersonal and influence skills: The soft skills of leadership. Routledge.
6. Yukl, G. (2019). Leadership in Organizations. Pearson Education.

TA’LIM TIZIMI RIVOJLANGAN XORIJIY DAVLATLARDA PEDAGOGNING KASBIY RIVOJLANTIRISHGA TAYYORLASH TAJRIBASI.

M. ABDULLAEVA.
QDPI 3-kurs tayanch doktoranti.

Annotatsiya. Ushbu maqola ta’lim tizimi rivojlangan xorijiy davlatlarda o’qituvchilarni kasbiy rivojlanishga tayyorlash chora- tadbirlari va yurtimizda olib borilayotgan bu boradagi faol islohatlar to’g’risida.

Kalit so’z: tarbiya, ta’lim, kasbiy rivojlanish, kasbiy maxorat, malaka oshirish, uzluksiz ta’lim.

Абстрактный. В данной статье речь идет о мерах по подготовке учителей к профессиональному развитию в зарубежных странах с развитой системой образования и активных реформах в этом направлении, проводимых в нашей стране.

Ключевые слова: воспитание, образование, профессиональное развитие, профессиональные навыки, повышение квалификации, непрерывное образование.

Abstract. This article is about measures to prepare teachers for professional development in foreign countries with a developed education system and active reforms in this regard carried out in our country.

Key words: upbringing, education, professional development, professional skills, professional development, continuous education.

Kirish. Tarbiya- insonni tug’ilgandan boshlab hayoti davomida ongli ravishda o’zlashtirib boradigan aqliy , jismoniy, ruhiy,ahloqiy va ma’naviy faoliyati natijasida erishgan ijobiy hislatlari majmuyidir. Kishining jamiyatdagi faol ishtiroki va o’z o’rniga ega bo’lishida aqliy tarbiyaning o’rni beqiyosdir.(M.Abdullaeva)

“Barcha kashfiyotlar ichida eng go‘zali yaxshi tarbiya olgan insondir.” deb, insondagi go’zal hulq, na’munali ahloq va o’z-o’zini ruhiy va ahloqiy jihatdan kamolatga yetaklovchi shaxs tarbiyasi kashfiyotlarning eng yaxshisi deb ta’riflaydi Yunon faylasufi Epiktet.

Farzand tarbiyasida horijiy davlatlar tajribasiga nazar tashlaydigan bo’lsak, har bir millatning bola tarbiyasida o’z qarashlari turlicha ekanligini ko’ramiz. Masalan:

Avstriyada bola uchun boshqa mamlakatlarga nisbatan eng ko’p o’yinchoq sotib olinadi.

Angliyada agarda bola shamollasa, uning tana harorati oshib yo’talsa, u kasal hisoblanmaydi va maktabdagi darslarini qoldirishga ruxsat berilmaydi.

Bel’giyada kichkintoylar uch yoshdan boshlab maktabga borishadi.

Yevropada eng tarbiyasiz bolalar Italiyaliklar hisoblanadi. Ular jamoat joylarida o’zini tutishni bilishmaydi.

Gongkongda bola uchun enaga yollanmaydi. Bolalar chaqaloqligidan bog’chaga beriladi.

Braziliyada bola uchun ehg oliy jazo- uni futbol o’ynashdan mahrum qilishdir. Kubada hattoki 7-8 yoshdagi bolalar ham darsdan so’ng ishlashga majburdir. Germaniyada 90 foiz oilalarda 8 yoshgacha bolaga televizor ko’rish taqiqlanadi. Sakkiz yoshga kirganida uni faqat bolalar uchun mo’ljallangan ko’rsatuvlarni ko’rishga ruxsat beriladi.

Har bir davlatda bola tarbiyasiga yondashuv turli hil bo’lsada, ularni barchasini bir narsa- maktablarda berilayotgan ta’lim tarbiya birlashtirib turadi. Ta’lim jarayonini

tarbiya bilan birga olib boorish o’qituvchidan kasbiy mahorat, yuksak salohiyat va o’z ustida tinmay izlanish olib borishni talab qiladi. O’zini o’zi kasbiy rivojlantirib borish uchun o’qituvchilar kunlik dars soatlari va belgilangan yuklamadan so’ng o’z ustilarida ishlashlari talab qilinadi. Shu o’rinda rivojlangan horijiy davlatlar tajribasiga nazar tashlaydigan bo’lsak,

Metodologik tahlil. Qo'shma Shtatlarda, intiluvchan va bo’lajak o'qituvchilarning kasbiy mahoratini oshiradigan O'qituvchilar Kasbiy rivojlanish maktabi (PDS) mavjud. PDS universitetlar va maktablar o'rtasidagi hamkorlik orqali o'qituvchilar tayyorlash va o'qituvchilar malakasini oshirish uchun mas'ul bo'lgan muassasadir. Qo'shma Shtatlarda 1980-yillardan boshlab o'qituvchilar ta'limida amaliy tajribaga, shuningdek, magistratura darajasidagi o'qituvchilarni tayyorlashga urg'u berish tendentsiyasi mavjud bo'lib, oliygohlar va maktablar o'rtasida kuchli hamkorlik zarurati paydo bo'ldi va PDS 1986 yilda tashkil etilgan[1: 63] Universitetlar, maktablar va mahalliy hukumatlar o'rtasidagi samarali hamkorlik orqali kasbiy rivojlanish maktablari amaliy yo'l-yo'riq va malaka oshirish bo'yicha o'quv hamkor maktablaridan farq qiladi. Har bir PDS universitetlarga tegishli bo'lgan ishtirokchilar va maktablar va hukumat a’zolari birgalikda tadbirlarda ishtirok etishlari bilan tavsiflanadi. Kasbiy rivojlantirish maktablari to'rtta yo’nalishga bo'lgan maktab sifatida belgilanadi:

1) akademik qobiliyatni yaxshilash,
2) o'quv tadqiqotlari,
3) amaliy va ilmiy rahbarlik
4) kasbiy maslahatlar

Ushbu kasbiy rivojlanish maktablari orqali boshlang’ich va o’rta maktab o’qituvchilari yil davomida 20 soat va undan ko’proq vaqt mobaynida o’z ustida ishlab, kasbiy jihatdan malaka va qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Estoniyada ta’lim tizimining o’ziga hos hususiyatlaridan biri shundaki maktablarda o’qituvchilarni baxolash tizimi yaratilgan bo’lib, bu ham kasbiy rivojlanishga ta’sir qiladi. Ushbu baxolash tizimi o’qituvchilik qobiliyatini baxolashga asoslangan bo’lib, unda baxolash jarayoni dars kuzatishlar, ta’lim amaliyotini baxolash, o’qituvchining talabalar bilan o’zaro muloqoti va sinfdagi o’zini tutishi va murabbiylik ishlariga ham asoslanadi. Bundan tashqari Estoniyada oliygohni tugatgach bir yil davomida murabbiylik tizimi majburiydir. Bir yil davomida har semestrda kamida ikki marta ish joyidagi murabbiy o’qituvchi yangi o’qituvchining mashg’ulotlarini kuzatishdan tashqari, yangi o’qituvchilar yiliga to’rt marta universitetlar tomonidan tashkillangan kasbiy rivojlanish semenarlarida qatnashishlari majburiydir[2: 45,50] .

Norvegiyada o’qituvchilarning kasbiy rivojlantirish sistemasiga nazar tashlasak, Norvegiya ta’lim sifatini ta’minlash instituti (NOKUT) tadqiqot guruhining hisobotida aytilishicha, barcha o’qituvchilar tadqiqotga asoslangan o’qitish ko’nikmalariga ega bo’lishlari uchun ular o’qitish amaliyoti bilan bogliq izchil o’rganish bilan shug’ullanishlari kerak. O’qituvchilar oliy ta’lim muassalari va maktablar o’rtasidagi xamkorlik muhimligini ta’kidlaydi. Hususan, pedagogika ta’lim muassasalarida ham, maktablarda ham ilmiy tadqiqot tajribasiga ega bo’lganlar sonini ko’paytirish, va pedagogika ta’lim muassasalari va maktablarda magistrlik dissertatsiyasi sifati bo’yicha nazorat usullarini kengaytirishni taklif qilishadi. Chunki kasbiy rivojlanish va maktab sharoiti

o’rtasida bog’liqlik haqida gapiradigan bo’lsak, agar o’quv dasturi va joylarda o’qitish amaliyoti o’rtasida bog’liqlik bo’lmasa, o’qituvchilarda yangi g’oyalarni qabul qilish imkoniyati kam bo’ladi. Bu esa o’qituvchilar kasbiy samaradorligini pasaytiruvchi muhim omillardan biridir.[3: 50] 2018 yilda “2025 yilga qadar sifat kompitensiyasi” milliy strategiyasida o’qituvchilarning malakasini ohirish va kasbiy jihatdan rivojlantirishni yangi asoslari taqdim etilgan. Natijada ingliz, matematika, ona tili fanlari bo’yicha malaka standartlariga javob bermaydigan o’qituvchilar ushbu fanlar bo’yicha qayta ta’lim olishlari shart.

Finlyandiyada 1974-yilda pedagogika institutlari universitetlarga birlashtirildi, 1978-yilda esa boshlang’ich va o’rta ta’lim bosqichlaridagi o’qituvchilar magistratura bosqichida tayyorlandi. Finlyandiyaning xususiyatlaridan biri shundaki, boshlang’ich ta’lim-yuqoridarajadagitanlovgaegavayuqori o'rta ta'lim darajasidagi baholardan tashqari, darsdan tashqari mashg'ulotlar va kirish imtihonlari natijalari, ta'lim sohasiga oid kirish imtihonlari baholanadi. O'tganlar suhbatdan o'tkaziladi. Faqat o'qituvchi lavozimiga munosib deb topilganlar o'qituvchilar malakasini oshirish institutlariga kirish huquqiga ega bo'ladi.[4: 23] Universitetda o’qituvchilar tayyorlashning besh turi mavjud: maktabgacha ta’lim o’qituvchilari, boshlang’ich ta’lim oqituvchilari, o’rta ta’lim fan o’qituvchilari, maxsus ta’lim bo’yicha mas’ul o’qituvchilar, talabalar maslahatchilari mutaxassislik bo’yicha o’z ihtisosliklaridan magistrlik darajasini olishlari shart. O’qitish standartlariga kelsak: hukumat o’qituvchilik kasbi uchun standartlarni belgilamaydi. Faqat kerakli malaka va ba’zi kreditlarni belgilaydi.

Finlandiyada tizimli uzluksiz ta’lim o’qituvchilarning kasbiy rivojlanishini zaruriy sharti ekanligidan kelib chiqib, uzluksiz ta’lim tushunchasi va mazmuni qayta ko’rib chiqildi. O’qituvchilarningmalakasini oshirish va maktabni rivojlantirish uchun milliy darajada o’qitish tizimlari va moliyaviy chora tadbirlarni takomillashtirish zarurligi belgilangan. Maktab ta’sischilari har bir o’qituvchi uchun shaxsiy rivojlanish rejalari ishlab chiqishi va har yili yangilashini ta’minlashi ko’zda tutilgan. Yangi ishga qabul qilingan o’qituvchilar dastlabki tayyorgarlikdan o’tadi. Bularning barchasi “Finlandiya o’qituvchilar ta’limini rivojlantirish dasturi” da ko’zda tutilgan.

Xulosa. O’zbekistonda bugungi kunda oliy ta’lim muassasalari, litsey, maktab o’qituvchilarining kasbiy kompitensiyalarini rivojlantirish, pedagogik salohiyatlarini oshirish va o’qituvchilik kasbini har tomonlama yuksaltirish uchun O’zbekiston Respublikasi prezidentining O’zbekiston Respublikasi halq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to’g’risida 29.04.2019 yildagi PF-5712-son farmoni hamda O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-2026 yillarda maktab ta’limini rivojlantirish bo’yicha milliy dasturni tasdiqlash bo’yicha farmoni imzolandi. Ushbu farmonning 1-bandiga ko’ra

-maktab ta’limiga ilg‘or xalqaro tajribalar asosida ishlab chiqilgan Milliy o‘quv dasturini to‘laqonli joriy etish hamda mahalliy va xorijiy mualliflar tomonidan yaratilgan zamonaviy darsliklarni amaliyotga kiritish;

-jamiyatda o‘qituvchi kasbi nufuzini oshirish, pedagoglar uchun qulay ijtimoiy sharoitlar yaratish va mehnatini munosib rag‘batlantirish;

-o‘qituvchilarning yoshlarga ta’lim va tarbiya berishdagi mas’uliyatini, doimiy kasbiy rivojlanishdagi talabchanligini oshirish;

-umumiy o‘rta ta’lim muassasalari uchun milliy kadrlar zaxirasini shakllantirish, ilg‘or maktab direktori va namunali o‘qituvchi mezonlarini ishlab chiqish hamda ular asosida rahbar va pedagog kadrlar faoliyatini baholab borish;

-umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida ma’naviy-ma’rifiy ishlarni tizimli tashkil etish, mazkur yo‘nalishda uzluksiz monitoring, baholash va prognozlash mexanizmlarini yo‘lga qo‘yish, bola ta’lim-tarbiyasida oila, ayniqsa, ota-onaning o‘rnini oshirish;

-o‘quvchilarning bo‘sh vaqtlarini mazmunli tashkil etish, ularni kasblarga yo‘naltirish tizimini takomillashtirish chora tadbirlari ko’zda tutilgan.

Shu bilan birga xalq ta’limi hodimlarini qayta tayyorlash, malakasini oshirish va yangi metodlar o’rgatish uchun Milliy markaz tashkil qilish ko’zda tutilib, A.Avloniy nomidagi xalq ta’limi muammolarini o‘rganish va istiqbollarini belgilash ilmiy-tadqiqot instituti negizida A.Avloniy nomidagi pedagoglarni kasbiy rivojlantirish va yangi metodikalarga o‘rgatish milliy-tadqiqot instituti, Toshkent davlat pedagogika universiteti pedagogika yo‘nalishi bo‘yicha o‘quv dasturlarni ishlab chiqishda yetakchi oliy ta’lim muassasasi etib belgilangan.

Olib borilayotgan bu islohatlarning barchasini zamirida o’qituvchi maqomini yanada ulug’lash , yosh avlod ta’lim tarbiyasida o’qituvchi rolini mustahkamlash hamda oliy ta’lim muassasalarida tehsil olayotagn bo’lajak o’qituvchilarning kasbiy kompitensiyalarini rivojlantirish maqsadi turadi.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 29.04.2019 yildagi PF-5712-son qaror
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 26-maydagi PF-79-sonli Farmoni tahririda — Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 31.05.2023-y., 06/23/79/0302-son)
3. Kazuki Koyanagi.(2014) ”AQSH dagi kasbiy rivojlanish maktablari tendensiyalari”. Nara ta’lim universiteti habarnomasi. 63-jild. 157-163 bet
4. Tiina Silander (2015) Milliy universitet korporatsiyasi Xyogo ta’lim universiteti xalqaro simpoziumi “o’zini o’zi rivojlantiruvchi O‘qituvchilar malakasini oshirish universitetlari: o‘qituvchilar malakasini oshirishga qaratilgan universitet islohoti strategiyalari” Asosiy ma’ruza materiallari .45-50 betlar.

GIBRID TA'LIM: AN'ANAVIY VA RAQAMLI TA'LIM O'RTASIDAGI TAFOVUTNI BARTARAF ETISH

ABURAXIMOV SHOQOSIM ABDURAXMONOVICH
Qo'qon Davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Abstrakt. Gibrid ta'lim, an'anaviy shaxsan o'qitishni onlayn ta'lim faoliyati bilan birlashtirgan ta'lim modeliga so'nggi yillarda katta e'tibor qaratilmoqda. Ushbu yondashuv yuzma-yuz sinfdagi tajribaning kuchli tomonlarini raqamli resurslarning moslashuvchanligi va qulayligi bilan birlashtirib, yanada shaxsiylashtirilgan va qiziqarli o'quv muhitini taklif qiladi. Ushbu maqola gibrid ta'lim kontseptsiyasini, uning afzalliklari, muammolari va amalga oshirish strategiyalarini o'rganib, ta'lim natijalarini qanday yaxshilashi mumkinligi haqida tushuncha beradi.

Kalit so‘zlar: Gibrid ta’lim, aralash ta’lim, raqamli ta’lim, an’anaviy ta’lim, onlayn ta’lim, shaxsiylashtirilgan ta’lim, ta’lim texnologiyasi, moslashuvchan ta’lim, o‘quvchilar ishtiroki, ta’limni boshqarish tizimlari

Абстракт. Гибридное обучение, образовательная модель, сочетающая традиционное очное обучение с онлайн-обучением, в последние годы привлекло большое внимание. Этот подход сочетает в себе сильные стороны очного обучения в классе с гибкостью и удобством цифровых ресурсов, предлагая более персонализированную и увлекательную среду обучения. В этой статье исследуется концепция гибридного обучения, его преимущества, проблемы и стратегии реализации, чтобы дать представление о том, как оно может улучшить результаты обучения.

Ключевые слова: гибридное обучение, смешанное обучение, цифровое обучение, традиционное обучение, онлайн-обучение, персонализированное обучение, образовательные технологии, адаптивное обучение, участие учащихся, системы управления образованием.

Abstract. Hybrid learning, an educational model that combines traditional face-to-face learning with online learning activities, has received much attention in recent years. This approach combines the strengths of the face-to-face classroom experience with the flexibility and convenience of digital resources to offer a more personalized and engaging learning environment. This article explores the concept of hybrid learning, its benefits, challenges, and implementation strategies to provide insight into how it can improve learning outcomes.

Keywords: Hybrid learning, blended learning, digital learning, traditional learning, online learning, personalized learning, educational technology, adaptive learning, learners participation, educational management systems

Kirish

Ta'limning tez rivojlanayotgan landshaftida texnologiya integratsiyasi tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shaxsan o‘qitishga tayanadigan an’anaviy ta’lim modellari raqamli ta’lim vositalarining o‘sib borishi va takomillashuvi tufayli qiyinchilik tug‘dirmoqda. Ushbu siljish an'anaviy va raqamli ta'limning kuchli tomonlarini o'zida mujassam etgan innovatsion yondashuv bo'lgan gibrid ta'limni keltirib chiqardi.

Gibrid o'rganish, shuningdek, aralash ta'lim deb ataladi, onlayn o'rganish faoliyati bilan yuzma-yuz sinf tajribasini birlashtiradi. Ushbu model an'anaviy o'qitishning bevosita va shaxsiy o'zaro ta'siridan foydalanadi, shu bilan birga onlayn resurslarning moslashuvchanligi va foydalanish imkoniyatini o'z ichiga oladi. Natijada, turli xil o'rganish uslublari va ehtiyojlarini qondira oladigan yanada dinamik va ko'p qirrali ta'lim muhiti.

Gibrid ta'limning ahamiyati butun dunyo bo'ylab ta'lim muassasalarini o'z o'qitish

strategiyalarini qayta ko'rib chiqishga va moslashtirishga majbur qilgan COVID-19 pandemiyasi kabi so'nggi global voqealar bilan yanada ta'kidlandi. Bu davrda gibrid ta'lim keng tarqalgan uzilishlarga qaramay, ta'limning uzluksizligini ta'minlovchi mustahkam va samarali yechim bo'lib chiqdi.

Ushbu maqola gibrid ta'limning keng qamrovli ko'rinishini taqdim etish, uning kontseptual asoslari, afzalliklari, muammolari va amaliy amalga oshirish strategiyalarini o'rganishga qaratilgan. Gibrid ta'limning hozirgi holati va kelajakdagi salohiyatini o'rganib chiqib, biz ushbu yondashuv ta'lim natijalarini qanday oshirishi va talabalarni XXI asr talablariga yaxshiroq tayyorlashi mumkinligini ta'kidlashga intilamiz.

Gibrid ta'lim, shuningdek, aralash ta'lim sifatida ham tanilgan, an'anaviy shaxsan o'qitishni onlayn ta'lim faoliyati bilan birlashtiradigan ta'lim yondashuvidir. Ushbu model talabalar uchun yanada samarali va moslashuvchan ta'lim tajribasini yaratish uchun ikkala muhitning eng yaxshi tomonlarini birlashtirishga qaratilgan.

Gibrid ta'limni sinfda o'qitishni onlayn ta'lim resurslari va faoliyati bilan uyg'unlashtiradigan pedagogik strategiya sifatida aniqlash mumkin. Ushbu modelda talabalar odatda o'qishlarining bir qismi uchun yuzma-yuz darslarga qatnashadilar va qolgan kurs ishlarini onlayn platformalar orqali yakunlaydilar. Shaxsan va onlayn ta'limning o'ziga xos nisbati kurs dizayniga, mavzuga va talabalarning ehtiyojlariga qarab farq qilishi mumkin.

Talabalar va o'qituvchilar bevosita muloqotda bo'ladigan shaxsiy darslar. Ushbu komponent real vaqt rejimida munozaralar o'tkazish, zudlik bilan fikr-mulohaza yuritish, ijtimoiy va muloqot qobiliyatlarini rivojlantirish imkonini beradi.An'anaviy sinf sozlamalari amaliy tajribalar, guruh ishi va jonli taqdimotlar kabi to'g'ridan-to'g'ri o'zaro ta'sirdan foyda keltiradigan faoliyat uchun ishlatiladi. Raqamli platformalar videoma'ruzalar, interaktiv simulyatsiyalar, o'qishlar va baholashlarni o'z ichiga olgan keng ko'lamli resurslardan foydalanish imkonini beradi. Onlayn ta'lim vaqt va joylashuv nuqtai nazaridan moslashuvchanlikni taklif etadi, bu esa o'quvchilarga materiallarga kirish va topshiriqlarni o'z tezligida bajarish imkonini beradi. O'quv dasturi har ikkala komponent bir-birini to'ldirishi va mustahkamlashini ta'minlab, shaxsiy va onlayn faoliyatni uzluksiz integratsiyalash uchun mo'ljallangan. Ta'lim maqsadlari ikkala uslubda ham mos keladi, yaxlit ta'lim tajribasini yaratadi. Ta'limni boshqarish tizimlari (LMS), video konferentsiya dasturlari va raqamli hamkorlik vositalari gibrid ta'limning onlayn komponentini osonlashtirish uchun juda muhimdir.

Ushbu texnologiyalar kontentni yetkazib berish, aloqa va baholash kabi turli funktsiyalarni qo'llab-quvvatlaydi. Gibrid ta'lim modellari-gibrid ta'lim ta'lim dasturining o'ziga xos ehtiyojlari va maqsadlariga qarab turli usullar bilan amalga oshirilishi mumkin. Ba'zi keng tarqalgan modellarga quyidagilar kiradi:

Aylanish modeli-Talabalar qat'iy belgilangan jadval bo'yicha shaxsan va onlayn ta'lim o'rtasida almashadilar. Misol uchun, ular haftaning ma'lum kunlarida darslarga shaxsan qatnashishi va boshqa kunlarda onlayn faoliyat bilan shug'ullanishi mumkin.

Flex modeli-Kurs ishlarining aksariyati onlayn tarzda, vaqti-vaqti bilan laboratoriya yoki seminarlar kabi to'g'ridan-to'g'ri shovqinni talab qiladigan mashg'ulotlar uchun shaxsan o'tkaziladi.

Boyitilgan virtual model-Talabalar birinchi navbatda onlayn o'rganishadi, lekin qo'shimcha yordam va boyitish faoliyati uchun muntazam, rejalashtirilgan shaxsiy mashg'ulotlarga ega.

Qaytarilgan sinf-Talabalar shaxsiy mashg'ulotlarga borishdan oldin onlayn rejimda yangi kontent bilan tanishadilar, ular o'z bilimlarini mustahkamlash uchun interaktiv, amaliy mashg'ulotlar bilan shug'ullanadilar.

Gibrid ta'lim faol va shaxsiylashtirilgan ta'lim tajribasining muhimligini ta'kidlaydigan bir nechta ta'lim nazariyalariga asoslanadi:

Konstruktivizm-Bu nazariya shuni ta'kidlaydiki, o'quvchilar tajriba va o'zaro ta'sirlar orqali o'z tushunchalari va bilimlarini qurishadi. Gibrid ta'lim turli xil va interaktiv ta'lim imkoniyatlarini taqdim etish orqali konstruktivizmni qo'llab-quvvatlaydi.

O'z-o'zini belgilash nazariyasi-ushbu nazariya o'quvchilarni rag'batlantirishda avtonomiya, kompetentsiya va bog'liqlikning muhimligini ta'kidlaydi. Gibrid ta'lim o'quvchilarga o'z ta'lim jarayoni ustidan ko'proq nazorat qilish imkonini beradi, avtonomiya va o'z-o'zini rag'batlantirish tuyg'usini rivojlantiradi.

Ulanish-ushbu nazariya o'quv jarayonida tarmoqlar va ulanishlarning rolini ta'kidlaydi. Gibrid ta'lim chuqurroq o'rganishni osonlashtirib, boy resurslar va o'zaro ta'sirlar tarmoqlarini yaratish uchun raqamli vositalardan foydalanadi.

Gibrid ta'lim ko'p qirrali va dinamik ta'lim modeli bo'lib, u an'anaviy sinfda o'qitishning kuchli tomonlarini onlayn ta'limning afzalliklari bilan birlashtiradi. Ushbu ikki yondashuvni birlashtirgan holda, gibrid ta'lim yanada shaxsiylashtirilgan, moslashuvchan va jozibador ta'lim tajribasini ta'minlaydi, talabalarni zamonaviy dunyo muammolariga tayyorlaydi.

Xulosa

Gibrid ta'lim kelajakda ta'limning muhim rolini o'ynashga tayyor. An'anaviy va raqamli ta'limning eng yaxshi jihatlarini uyg'unlashtirib, u moslashuvchan, qiziqarli va shaxsiylashtirilgan ta'lim tajribasini taklif etadi. Muammolar mavjud bo'lsa-da, puxta rejalashtirish va investitsiyalar bilan gibrid ta'lim ta'lim natijalarini oshirishi va talabalarni zamonaviy dunyo talablariga yaxshiroq tayyorlashi mumkin. Gibrid ta'limning davomiy evolyutsiyasi va takomillashtirilishi, shubhasiz, ta'limning kelajagini shakllantiradi va uni yanada inklyuziv, moslashuvchan va samarali qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Allen, I. E., & Seaman, J. (2017). Digital Learning Compass: Distance Education Enrollment Report 2017. Babson Survey Research Group.
2. Graham, C. R. (2013). Emerging practice and research in blended learning. In Handbook of Distance Education (pp. 333-350). Routledge.
3. Means, B., Toyama, Y., Murphy, R., Bakia, M., & Jones, K. (2010). Evaluation of Evidence-Based Practices in Online Learning: A Meta-Analysis and Review of Online Learning Studies. U.S. Department of Education.
4. Picciano, A. G., & Seaman, J. (2007). K-12 Online Learning: A Survey of U.S. School District Administrators. Sloan Consortium.

OLIY TA’LIM MUASSASALARIDA XALQ PEDAGOGIKASI FANINI O’QITISHNING MODULLI TEXNOLOGIYALARINI TAKOMILLASHTIRISH

RAXIMBERDIYEVA MAXFUZAXON MUROTOVNA
Qo‘qon davlat pedagogika instituti Fakultetlararo pedagogika va psixologiya kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada oliy ta’lim muassasalarida xalq pedagogikasini o‘qitish kontekstida modulli texnologiyalarni takomillashtirish ko‘rib chiqiladi. Tadqiqotda xalq pedagogikasi tamoyillarining zamonaviy ta’lim tizimiga integratsiyalashuvi o‘rganilib, modulli o‘qitish usullarining afzalliklari ta’kidlangan. Tadqiqot misollarni tahlil qilish va innovatsion strategiyalarni tatbiq etish orqali xalq pedagogikasini modulli texnologiyalar orqali o‘qitishning mumkin bo‘lgan takomillashuvlarini har tomonlama ko‘rib chiqishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: modulli texnologiyalar, xalq pedagogikasi, oliy ma'lumot, madaniy ahamiyatga ega, tajribali o'rganish, interaktiv ta'lim, o'quv dasturlarini ishlab chiqish, o'qituvchilar tayyorlash

Абстракт. В данной статье рассматривается совершенствование модульных технологий в контексте преподавания народной педагогики в высших учебных заведениях. В исследовании рассматривается интеграция принципов народной педагогики в современную систему образования и подчеркиваются преимущества модульных методов обучения. Целью исследования является комплексное рассмотрение возможных улучшений в преподавании народной педагогики с помощью модульных технологий посредством анализа примеров и реализации инновационных стратегий.

Ключевые слова: модульные технологии, народная педагогика, высшее образование, культурно значимое, экспериментальное обучение, интерактивное обучение, разработка учебных программ, подготовка учителей.

Abstract. This article examines the improvement of modular technologies in the context of teaching folk pedagogy in higher educational institutions. The research examines the integration of the principles of folk pedagogy into the modern education system and highlights the advantages of modular teaching methods. The research aims to comprehensively consider the possible improvements in the teaching of folk pedagogy through modular technologies through the analysis of examples and the implementation of innovative strategies.

Key words: modular technologies, folk pedagogy, higher education, culturally relevant, experiential learning, interactive learning, curriculum development, teacher training

Kirish

Oliy ta'limning zamonaviy manzarasi talabalarning madaniy va ma'rifiy ehtiyojlarini qondiradigan turli xil pedagogik yondashuvlarni birlashtirish zarurati bilan ajralib turadi. Ana shunday yondashuvlardan biri xalq pedagogikasining jamiyatda avloddan-avlodga o‘tib kelayotgan an’anaviy bilimlar, urf-odatlar va madaniy amaliyotlarni o‘z ichiga qamrab olishidir. Xalq pedagogikasi o'qitish va o'rganishning o'ziga xos istiqbollarini taklif etadi, an'anaviy ta'lim tizimlarida ko'pincha e'tibordan chetda qoladigan tajriba va jamoaga asoslangan ta'limga urg'u beradi.

Xalq pedagogikasini oliy ta’lim tizimiga, xususan, o‘qituvchilar malakasini oshirish dasturlariga kiritilishi bo‘lajak pedagoglarni madaniy ahamiyatga ega bo‘lgan o‘qitish metodikalarining boy omborini taqdim etishi mumkin. Biroq, ko'pincha standartlashtirilgan va monolit o'qitish usullarini ta'kidlaydigan oliy ta'lim o'quv dasturlarining an'anaviy tuzilmasi bunday xilma-xil pedagogik tamoyillarni birlashtirishda jiddiy muammolarni keltirib

chiqaradi.

Ta'limdagi modulli texnologiyalar ushbu muammolarni hal qilishning istiqbolli echimini taqdim etadi. O‘quv dasturini mustaqil, mustaqil bo‘linmalar yoki modullarga bo‘lish orqali o‘qituvchilar xalq pedagogikasi tamoyillariga mos keladigan moslashuvchan va moslashtirilgan o‘quv asoslarini yaratishi mumkin. Har bir modul xalq pedagogik bilimlarining o‘ziga xos jihatlariga e’tibor qaratishi mumkin, bu esa o‘qitish va o‘rganishga yanada nozik va kontekstli yondashuvni ta’minlash imkonini beradi.

Ushbu maqolada oliy ta’lim muassasalarida xalq pedagogikasini o‘qitishni kuchaytirish uchun modulli texnologiyalarni takomillashtirish imkoniyatlari o‘rganiladi. Ushbu tadqiqot amaliy misollar, innovatsion strategiyalar va modulli o‘qitish usullarini amaliyotga tatbiq etishni o‘rganib, xalq pedagogikasi tamoyillarini oliy ta’lim dasturlariga samarali kiritish uchun modulli texnologiyalarni optimallashtirish bo‘yicha har tomonlama ma’lumot berishga qaratilgan.

Tadqiqot xalq pedagogikasi o‘zining jamoatchilik ishtiroki, tajriba asosida o‘rganish va madaniy aloqadorligiga urg‘u berib, o‘quvchilarning ta’lim tajribasini boyitishi mumkin bo‘lgan bebaho g‘oyalarni taqdim etishini e’tirof etishga asoslanadi. Modulli texnologiyalardan foydalangan holda, o'qituvchilar talabalarni amaliy o'qitish ko'nikmalari bilan jihozlashda madaniy merosni hurmat qiladigan va saqlaydigan yanada dinamik va sezgir o'quv muhitini yaratishi mumkin.

Ushbu tadqiqot orqali maqolada xalq pedagogikasini o‘qitishda modulli texnologiyalardan foydalanishning afzalliklari, muammolari va imkoniyatlarini takomillashtirishga harakat qilinadi. Topilmalar va tavsiyalar o‘qituvchilarni, o‘quv dasturlarini ishlab chiquvchilarni ushbu texnologiyalarni oliy ta’limga integratsiyalash bo‘yicha ilg‘or tajribalar to‘g‘risida ma’lumot berishga, pirovardida yanada inklyuziv va madaniyatga mos ta’lim tizimini rivojlantirishga hissa qo‘shishga qaratilgan.

Oliy o‘quv yurtlarida xalq pedagogikasini o‘qitishda modulli texnologiyalarni integratsiyalashning nazariy asosi bir qancha asosiy ta’lim nazariyalari va asoslariga tayanadi. Ushbu nazariyalar modulli yondashuvlar moslashuvchan, moslashuvchan va madaniy jihatdan tegishli ta'lim tajribasini taqdim etish orqali o'rganishni yaxshilashi mumkin degan g'oyani qo'llab-quvvatlaydi.

Ta’limdagi modulli texnologiya o‘quv dasturini mustaqil yoki ketma-ket o‘qitilishi mumkin bo‘lgan kichikroq, mustaqil bo‘linmalar yoki modullarga bo‘linishini bildiradi. Ushbu yondashuv o'qitish va o'rganishda ko'proq moslashuvchanlikni ta'minlaydi, chunki u o'qituvchilarga o'quvchilarning o'ziga xos ehtiyojlarini qondirish uchun o'quv dasturini moslashtirishga imkon beradi. Har bir modul ma'lum bir mavzuga, mahorat to'plamiga yoki madaniy amaliyotga e'tibor qaratishi mumkin, bu esa mavzuni batafsilroq va diqqat bilan o'rganish imkonini beradi.

Modulli texnologiyaning afzalliklari quyidagilardan iborat:

• Moslashuvchanlik: Modullar turli xil o'quv kontekstlari va talabalar ehtiyojlariga osongina moslashtirilishi mumkin, bu ularni turli xil ta'lim sharoitlariga moslashtiradi.

• Interfaollik: Modulli yondashuvlar ko'pincha o'quvchilarning faolligini oshirish va o'zlashtirishni kuchaytirishi mumkin bo'lgan interfaol va ishtirokchi ta'lim usullarini o'z ichiga oladi.

• Baholash: Modulli tizim baholash uchun aniq mezonlarni taqdim etadi, bu esa uzluksiz fikr-mulohaza va takomillashtirish imkonini beradi.

Xalq pedagogikasi jamoalar ichida avloddan-avlodga o‘tib kelayotgan an’anaviy ta’lim-tarbiya amaliyoti, bilim va urf-odatlarni

o‘z ichiga oladi. Ushbu amaliyotlar ko'pincha jamiyatning madaniy, ijtimoiy va tarixiy sharoitlarida chuqur ildiz otgan va tajribaviy o'rganish, hikoya qilish va kommunal faoliyatga urg'u beradi.

Xalq pedagogikasining asosiy elementlariga quyidagilar kiradi:

Madaniy ahamiyatga egalik: Xalq pedagogikasi jamiyatning madaniy o'ziga xosligi va merosi bilan uzviy bog'liq bo'lib, uni ushbu jamoa talabalari uchun juda dolzarb va mazmunli qiladi.

Tajriba asosida o‘rganish: To‘g‘ridan-to‘g‘ri tajriba, kuzatish va ishtirok etish orqali o‘rganish xalq pedagogikasining asosidir.

Jamiyatning ishtiroki: Xalq pedagogikasi ko'pincha jamiyatda o'rganishni o'z ichiga oladi, tegishlilik va ijtimoiy jipslikni rivojlantiradi.

Konstruktiv ta'lim nazariyasi:

Konstruktiv ta'lim nazariyasi o'quvchilar bilimlarni o'zlarining tajribalari va dunyo bilan o'zaro ta'siri orqali qurishlarini ta'kidlaydi. Bu nazariya modulli texnologiya bilan ham, xalq pedagogikasi bilan ham mos keladi, chunki u faol, tajriba asosida o‘rganish va o‘quv jarayonida kontekstning ahamiyatini ta’kidlaydi.

Konstruktivistik ta'lim nazariyasining printsiplari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Faol ta'lim: Talabalar ma'lumotni passiv qabul qilishdan ko'ra, o'quv jarayonida faol ishtirok etganlarida yaxshiroq o'rganadilar.

Kontekstli ta'lim: bilimlar ma'lum bir kontekstda tuziladi, bu esa uni o'quvchi uchun yanada mazmunli va tegishli qiladi.

Ijtimoiy o'zaro ta'sir: O'rganish ijtimoiy jarayon bo'lib, tengdoshlar va o'qituvchilar bilan hamkorlik tushunish va saqlashni kuchaytiradi.

Devid Kolb tomonidan ishlab chiqilgan tajribaviy ta'lim nazariyasi tajriba orqali o'rganishning muhimligini ta'kidlaydi. Kolbning fikriga ko'ra, o'quv jarayoni aniq tajriba, reflektiv kuzatish, mavhum kontseptsiya va faol eksperimentlarni o'z ichiga oladi. Bu nazariya xalq pedagogikasining modulli o‘quv dasturlariga integratsiyalashuvini qo‘llab-quvvatlaydi, chunki u an’anaviy xalq ta’lim amaliyotlarining amaliy, tajribaviy xususiyatiga mos keladi.

Lev Vygotskiy tomonidan ishlab chiqilgan va keyinchalik boshqalar tomonidan kengaytirilgan CHAT inson faoliyatining ijtimoiy va madaniy vositachilik usullarini o'rganadi. Bu nazariya xalq pedagogik amaliyotini rasmiy ta’lim sharoitlariga qanday kiritish mumkinligini tushunish uchun asos yaratadi. Ta'limning madaniy va tarixiy kontekstlarini tan olgan holda, CHAT o'qituvchilarga madaniy jihatdan javob beradigan va mos keladigan modullarni loyihalashda yordam beradi.

Malkolm Noulz tomonidan taklif qilingan kattalar uchun ta'lim nazariyasi yoki andragogiya kattalar o'quvchilarining o'ziga xos ehtiyojlari va xususiyatlarini ta'kidlaydi. Bu nazariya, ayniqsa, oliy o‘quv yurtlari uchun dolzarbdir, chunki u o‘z-o‘zini boshqarish, bilimlarni hayotiy vaziyatlarda qo‘llash va o‘quvchilarning oldingi tajribalarining muhimligini ta’kidlaydi. Modulli texnologiyalar ana shu tamoyillarni o‘zida mujassamlashtirib, xalq pedagogikasini katta yoshdagi o‘quvchilarga o‘rgatishda samarali bo‘lishi mumkin.

Ushbu nazariy asoslarni o‘zida mujassamlashtirgan holda pedagoglar oliy o‘quv yurtlarida xalq pedagogikasini samarali o‘rgatuvchi modulli texnologiyalarni ishlab chiqishlari mumkin. Ushbu modullar talabalarga an'anaviy bilimlarni hurmat qiladigan madaniy, tajribaviy o'rganish tajribasini taqdim etishi va ularni zamonaviy ta'lim kontekstlari uchun zarur bo'lgan ko'nikmalar va tushunchalar bilan jihozlashi mumkin. Keyingi bo‘limda ana shu nazariy tamoyillarning amalda tatbiq etilishi o‘rganiladi va xalq pedagogikasini o‘qitishda modulli texnologiyalarni muvaffaqiyatli qo‘llashni ko‘rsatuvchi amaliy misollar keltiriladi.

Metodologiya

Ushbu tadqiqot sifat va miqdoriy tadqiqot usullarini birlashtirgan aralash usullardan foydalanadi. Ma’lumotlar xalq pedagogikasini o‘quv dasturlariga kiritilgan oliy ta’lim muassasalarida so‘rovlar, suhbatlar va auditoriyadagi kuzatishlar orqali to‘plandi. Modulli texnologiyalarning samaradorligi talabalar faoliyati, faolligi va talabalar va o‘qituvchilarning fikr-mulohazalari asosida baholandi.

Xalq pedagogikasining modulli o‘quv dasturiga integratsiyalashuvi:

Kontekstga bog‘liqlik: Xalq pedagogikasi modullari o‘quvchilarning madaniy kontekstlarini aks ettirish uchun ishlab chiqilgan bo‘lib, o‘quv tajribasini yanada dolzarb va qiziqarli qiladi. Misol uchun, modullar an'anaviy hikoya qilish usullarini, xalq qo'shiqlarini va jamoatchilik asosidagi ta'lim loyihalarini o'z ichiga oladi.

Moslashuvchanlik: Modulli texnologiyalar o'qituvchilarga o'quv dasturlarini o'quvchilarining o'ziga xos ehtiyojlariga moslashtirishga imkon berdi. Modullar mazmunning dolzarbligi va qo‘llanilishini kuchaytirib, mahalliy madaniy amaliyot va an’analarni o‘z ichiga olgan holda moslashtirilishi mumkin.

Interfaol ta'lim: modulli yondashuv interfaol va ishtirokchi ta'lim tajribasini osonlashtirdi. Xalq pedagogikasining asosiy yo‘nalishlari bo‘lgan guruh muhokamalari, amaliy mashg‘ulotlar va dala ishlari orqali talabalar o‘quv materialini o‘zlashtirishga undadi.

Baholash va fikr-mulohazalar: Modulli tizim uzluksiz baholash va fikr-mulohaza yuritish uchun aniq asosni taqdim etdi. Talabalar o‘z yutuqlari haqida muntazam ravishda fikr-mulohazalar olib turdilar, bu esa takomillashtirilishi lozim bo‘lgan yo‘nalishlarni aniqlash va xalq pedagogikasi tamoyillarini chuqurroq anglash imkonini berdi.

Xulosa

Modulli texnologiyalarni qo‘llash orqali xalq pedagogikasining oliy ta’limga integratsiyalashuvi turli madaniy istiqbollar va an’anaviy bilim tizimlarini o‘zida mujassamlashtirgan holda ta’lim landshaftini boyitish uchun noyob imkoniyat yaratadi. Ushbu yondashuv nafaqat madaniy merosni saqlab qoladi va targ'ib qiladi, balki talabalarga yaxlit va kontekstli ta'lim tajribasini ham beradi.

Ushbu tadqiqotda olib borilgan tadqiqotlarda xalq pedagogikasini o‘qitishda modulli texnologiyalardan foydalanishning bir qancha asosiy afzalliklari ko‘rsatilgan:

Madaniy ahamiyatga egalik va faollik: Xalq pedagogik tamoyillarini modulli o‘quv dasturlariga kiritish orqali pedagoglar o‘quvchilarning madaniy sharoitlarida chuqur ildiz otgan o‘quv tajribalarini yaratishlari mumkin. Ushbu dolzarblik ko'proq ishtirok etish va materialga bog'lanish hissini kuchaytiradi, umumiy o'rganish tajribasini oshiradi.

Moslashuvchanlik va moslashuvchanlik: Modulli texnologiyalar turli ta'lim sharoitlari va talaba ehtiyojlariga osongina moslashtirilishi mumkin bo'lgan moslashuvchan asosni taklif qiladi. Bu moslashuvchanlik, ayniqsa, xalq pedagogikasini o'qitish uchun foydalidir, bu ko'pincha kontekstga xos yondashuvlar va materiallarni talab qiladi.

Interfaol va eksperimental ta'lim: Modulli yondashuv xalq pedagogikasi va zamonaviy ta'lim nazariyalari uchun asosiy bo'lgan interfaol va ishtirokchi ta'lim tajribasini osonlashtiradi. Amaliy mashg‘ulotlar, guruh muhokamalari va jamoatchilik bilan hamkorlik qilish orqali talabalar o‘z bilim va ko‘nikmalarini faol ravishda shakllantirishlari mumkin.

Uzluksiz baholash va fikr-mulohazalar: Modulli tizimlarning aniq tuzilishi muntazam baholash va fikr-mulohaza yuritish imkonini beradi, bu esa o‘quvchilarga o‘z yutuqlarini kuzatish va yaxshilash yo‘nalishlarini aniqlash

imkonini beradi. Bu uzluksiz teskari aloqa xalq pedagogikasi tamoyillarini chuqur anglashda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Shu bilan birga, tadqiqotda xalq pedagogikasini o‘qitishda modulli texnologiyalardan foydalanishni optimallashtirish bo‘yicha hal qilinishi kerak bo‘lgan bir qancha vazifalar ham belgilangan:

Resurslarni rivojlantirish: Xalq pedagogik bilimlarini to‘g‘ri ifodalovchi keng qamrovli manbalarga ehtiyoj bor. Haqiqiy va qimmatli o'quv materiallarini yaratish uchun mahalliy hamjamiyat va madaniyat mutaxassislari bilan hamkorlik qilish zarur.

O‘qituvchilar tayyorlash: Modulli texnologiyalarni samarali tatbiq etish o‘qituvchilardan ham xalq pedagogikasini, ham modulli o‘qitish usullarini puxta egallashni talab qiladi. Pedagoglarni zarur ko'nikma va bilimlar bilan qurollantirish uchun malaka oshirish dasturlari zarur.

Talabalarning faolligini saqlab qolish: Modulli texnologiyalar moslashuvchanlikni taklif qilsa-da, talabalarning qiziqishi va faolligini saqlab qolish, ayniqsa mavhum yoki murakkab tushunchalar bilan qiyin bo'lishi mumkin. Interfaol va eksperimental o'quv faoliyatini birlashtirish ushbu muammoni hal qilishga yordam beradi.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, oliy ta’lim muassasalarida xalq pedagogikasini o‘qitishning modulli texnologiyalari yanada inklyuziv, madaniyatga mos va samarali ta’lim muhitini yaratish uchun katta istiqbollar beradi. Muammolarni hal qilish va modulli yondashuvlarning afzalliklaridan foydalanish orqali o'qituvchilar o'quvchilarni zamonaviy ta'lim va kasbiy kontekstlarga tayyorlashda madaniy merosni hurmat qiladigan va saqlaydigan boy va mazmunli ta'lim olishlarini ta'minlashi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. Altbach, P. G., & Knight, J. (2007). The Internationalization of Higher Education: Motivations and Realities. Journal of Studies in International Education, 11(3-4), 290-305.
2. Banks, J. A. (2015). Cultural Diversity and Education: Foundations, Curriculum, and Teaching. Routledge.
3. Bransford, J. D., Brown, A. L., & Cocking, R. R. (2000). How People Learn: Brain, Mind, Experience, and School. National Academy Press.
4. Eraut, M. (2000). Non-formal learning and tacit knowledge in professional work. British Journal of Educational Psychology, 70(1), 113-136.
5. Jarvis, P. (2006). Towards a Comprehensive Theory of Human Learning. Routledge.

OG’ZAKI NUTQNI RIVOJLANTIRISHDA O’QISH KO’NIKMASI (READING) DAN FOYDALANISHNING O’ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

ISRAILOVA SHABNAM JURABOYEVNA
Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqola o'qish qobiliyatlarining o'ziga xos xususiyatlari va ularning og'zaki nutq qobiliyatini rivojlantirishga ta'sirini o'rganadi. U kognitiv, lingvistik va ijtimoiy-madaniy omillarni hisobga olgan holda o'qish malakasi va og'zaki muloqot o'rtasidagi murakkab munosabatlarni o'rganadi. Mavjud adabiyotlar, nazariy asoslar va empirik tadqiqotlarni har tomonlama tahlil qilish orqali maqola kuchli o‘qish ko‘nikmalari og‘zaki nutqda so‘z boyligi, tushunish, ravonlik va talaffuzni oshirishga qanday hissa qo‘shishini yoritadi.

Kalit so’zlar: idiomatic, sintaktik xabardorlik, spektr, fonetik aniqlik, kommunikativ kompetentsiya.

Аннотация. В данной статье рассматриваются особенности навыков чтения и их влияние на развитие навыков устного общения. Он исследует сложную взаимосвязь между навыками чтения и устным общением с учетом когнитивных, лингвистических и социокультурных факторов. Благодаря всестороннему анализу существующей литературы, теоретических основ и эмпирических исследований в статье показано, как сильные навыки чтения способствуют увеличению словарного запаса, пониманию, беглости и произношению в устном общении.

Ключевые слова: идиоматика, синтаксическая осведомленность, спектр, фонетическая точность, коммуникативная компетентность.

Annotation. This article examines the characteristics of reading skills and their impact on the development of oral communication skills. It explores the complex relationship between reading proficiency and oral communication, taking into account cognitive, linguistic, and sociocultural factors. Through a comprehensive analysis of existing literature, theoretical frameworks, and empirical research, the article illuminates how strong reading skills contribute to increased vocabulary, comprehension, fluency, and pronunciation in oral communication.

Key words: idiomatic, syntactic awareness, spectrum, phonetic accuracy, communicative competence.

KIRISH

Chet tilida og'zaki nutq ko'nikmalarini egallash ko'p qirrali jarayon bo'lib, ular orasida o'qish qobiliyatlari muhim o'rin tutadi. Og'zaki muloqot va o'qish ko'pincha alohida til sohalari sifatida qaralsa-da, ularning o'zaro bog'liqligi til rivojlanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ushbu kirish o'qish ko'nikmalarining o'ziga xos xususiyatlarini va ularning og'zaki nutq qobiliyatini rivojlantirishga sezilarli ta'sirini o'rganishga qaratilgan bo'lib, ushbu ikki til modalligi o'rtasidagi murakkab munosabatlarni ta'kidlaydi. O'qish malakasi dekodlash, tushunish, so'z boyligini o'zlashtirish va sintaktik xabardorlikni o'z ichiga olgan bir qator kognitiv jarayonlarni o'z ichiga oladi. Ushbu ko'nikmalar nafaqat yozma matnlarni tushunishni osonlashtiradi, balki og'zaki muloqot ko'nikmalarini oshirishga ham katta hissa qo'shadi. Samarali o'qish qobiliyati nafaqat so'z boyligini yaxshilaydi, balki tushunishni chuqurlashtiradi, bu esa o'z navbatida izchil va mazmunli og'zaki nutqni yaratishga yordam beradi. Bundan tashqari, ravon o'qish va talaffuz bir-biri bilan chambarchas bog'liq, chunki to'g'ri talaffuz belgilariga ega yozma matnlarga ta'sir qilish o'quvchilarning fonetik aniqligi va intonatsiya naqshlarini oshirishi mumkin.

Yozma so'zlar va iboralarni dekodlash bilan bog'liq kognitiv harakatlar, shuningdek, tilni qayta ishlash qobiliyatini kuchaytiradi, bu esa og'zaki nutqni yanada silliq va ravon ishlab chiqarishga olib keladi.[1] Kognitiv jihatlardan tashqari, o'qish qobiliyatlari ham ijtimoiy-madaniy kontekstlarda hal qiluvchi rol o'ynaydi. O'qish materiallari ko'pincha o'quvchilarni turli xil madaniy nuqtai nazarlar, idiomatik iboralar va nutq konventsiyalari bilan tanishtiradi va shu bilan ularning kommunikativ kompetentsiyasini va madaniyatlararo tushunishni boyitadi. Haqiqiy yozma matnlar bilan tanishish orqali o'quvchilar nafaqat o'zlarining lingvistik repertuarlarini kengaytiradilar, balki og'zaki muloqotda madaniy nuanslarni chuqurroq tushunish va xabardor qilishni rivojlantiradilar. Tilni o'zlashtirishda o'qish ko'nikmalarining ahamiyati keng e'tirof etilgan bo'lsa-da, ularning og'zaki nutqni rivojlantirishdagi o'ziga xos roli qo'shimcha tadqiqotlarni talab qiladi. Ushbu maqola o'qish qobiliyatlarining o'ziga xos xususiyatlarini va ularning chet tilida og'zaki nutqni rivojlantirishga ta'sirini o'rganishga qaratilgan. Nazariy asoslarni, empirik tadqiqotlar va pedagogik strategiyalarni o'rganib, ushbu tadqiqot o'qish va og'zaki nutq o'rtasidagi sinergik aloqani yoritishga va har ikkala uslubni rivojlantirishga ustuvor ahamiyat beradigan tilni o'qitishga integratsiyalashgan yondashuvlarni qo'llab-quvvatlashga intiladi.

ASOSIY QISM

O'qish va og'zaki nutqning kognitiv asoslari o’qish mahorati dekodlash, tushunish, so'z boyligini o'zlashtirish va sintaktik xabardorlikni o'z ichiga olgan kognitiv jarayonlarning spektrini o'z ichiga oladi. Ushbu ko'nikmalar nafaqat yozma matnlarni tushunishni osonlashtiradi, balki og'zaki muloqot ko'nikmalarini oshirishga ham katta hissa qo'shadi. So'z va iboralarni dekodlash bilan bog'liq kognitiv harakatlar tilni qayta ishlash qobiliyatlarini kuchaytiradi, bu esa og'zaki nutqni yanada silliq va ravon ishlab chiqarishga olib keladi. Lug'atni boyitish va tushunish, kuchli o'qish qobiliyati so'z boyligining kengligi va chuqurligi bilan chambarchas bog'liq. Turli xil yozma matnlar bilan tanishish o'quvchilarni yangi so'zlar, idiomatik iboralar va kontekstual foydalanish bilan tanishtiradi va shu bilan ularning leksik repertuarini boyitadi. Bu kengaytirilgan lug‘at, o‘z navbatida, tushunish va og‘zaki nutqda fikrni samarali ifodalash qobiliyatini oshiradi. Ravonlik va talaffuz, o‘qishning ravonligi va talaffuzi bir-biri bilan chambarchas bog‘langan.[2] To'g'ri talaffuz belgilariga ega yozma matnlarga ta'sir qilish o'quvchilarning fonetik aniqligi va intonatsiya naqshlarini yaxshilaydi. Ovoz chiqarib o'qish amaliyoti tiniq va aniq og'zaki nutqni rivojlantirishga sezilarli hissa qo'shishi mumkin, chunki o'quvchilar yozma materiallardan to'g'ri talaffuz va ritmni o'zlashtiradilar. [3] Ijtimoiy-madaniy tushunchalar, o’qish materiallari ko'pincha madaniy istiqbollar, idiomatik iboralar va nutq konventsiyalari haqida tushuncha beradi. Turli xil matnlarga ta'sir qilish madaniyatlararo kompetentsiyani va og'zaki muloqotda madaniy nuanslarni chuqurroq tushunishni rivojlantiradi. O‘qish orqali o‘quvchilar nafaqat lingvistik ko‘nikmalarini kengaytiribgina qolmay, balki ularning og‘zaki nutq qobiliyatini boyitadigan kengroq ijtimoiy-madaniy ongni

1 Clark, D. Learning experience design- Kogan Page Publishers, 2021.- p 10.

2 Gulyamova M.X. Ingliz tilini o‘qitishda talabalar kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishga integrativ yondashuv: Ped. fan. b-cha falsa. d-ri (PhD) ... diss. – T., 2019. – 262 b.

3 Brandl K. Communicative language teaching in action: Putting principles to work. – San Diego, CA: Cognella. 2021 – 522 p.

ham rivojlantiradilar.

Pedagogik natijalar, til o‘rganish o‘quv dasturlariga o‘qish faoliyatini integratsiyalash tilni yaxlit rivojlantirish uchun muhim ahamiyatga ega. O‘qishni tushunish mashqlari, so‘z boyligini oshirish vazifalari va ovoz chiqarib o‘qish amaliyotlarini o‘z ichiga olish o‘quvchilarning og‘zaki nutq qobiliyatini sezilarli darajada oshiradi. Bundan tashqari, turli madaniy kontekstlarni aks ettiruvchi haqiqiy o‘qish materiallaridan foydalanish nafaqat til bilimini, balki madaniyatlararo kommunikativ kompetentsiyani ham rivojlantiradi.

METODOLOGIYA VA TAHLIL

Og'zaki nutqqa tayyorgarlik ko'rish uchun o'qishdan foydalanish bir necha bosqichlarni o'z ichiga oladi:

1. Materialingizni tanlang. Nutqingiz mavzusi yoki maqsadiga mos keladigan yozma asarni tanlang. Bu maqola, kitobdan parcha, she'r yoki o'zingizning yozishingiz bo'lishi mumkin.

2. Tahlil qiling va tushuning. Materialning asosiy g‘oyalari, ohangi va tuzilishini tushunish uchun uni yaxshilab o‘qing. Muallifning nuqtai nazarini va ular aytayotgan asosiy fikrlarni tushunishga harakat qiling.

3. Kontura. Material asosida kontur yoki eslatma yarating. Kirish, asosiy fikrlar, qo'llab-quvvatlovchi tafsilotlar va xulosani aniqlang. Qo'shmoqchi bo'lgan har qanday asosiy fikr, jumla yoki statistikani yozib oling.

4. Ovozli mashq. Materialni ovoz chiqarib o‘qishni mashq qilishni boshlang. Ohangingiz, sur'atingiz va talaffuzingizga e'tibor qarating. Ta'kidlash uchun to'xtash joyiga va ovozingizni o'zgartirishingiz kerak bo'lgan joyga e'tibor bering.

5. Yodda saqlash (ixtiyoriy). Kontekst va qulaylik darajangizga qarab, materialning bir qismini yoki hammasini eslab qolishni tanlashingiz mumkin. Yodlab olish yetkazib berishni osonlashtirishi mumkin, lekin u juda ham su’niy chiqishini oldini oling. Buning uchun emotsiyalar qo’shish kerak.

6. Ovozingizni qo‘shing. Materialdan foydalanish qulayroq bo‘lgach, unga o‘z ovozingiz va shaxsiyatingizni qo‘shishni boshlang. Faqat o'qimang, imo-ishoralar, yuz ifodalari va ohangingizni o'zgartirish orqali tomoshabinlar bilan muloqot qiling.

7. Mashq qiling. Nutqingizni bir necha marta mashq qiling. O'zingizni yozib oling yoki do'stlaringiz yoki oilangizdan fikr so'rang. Siz qoqilgan yoki yaxshilanishga muhtoj bo'lgan joylarda ishlang.

8. Vaqtni boshqarish. Nutqingiz uchun belgilangan vaqt chegarasida mashq qiling. Agar kerak bo'lsa, vaqt cheklovlariga mos keladigan tezlikni sozlang.

9. Yakuniy qaytarish. Haqiqiy nutqdan oldin yakuniy takrorlashni bajaring. Yetkazib berishingizga, ishonchingizga va xabarni samarali yetkazishingizga e'tibor qarating.

10. Yetkazib berish. Nutq davomida tinglovchilaringiz bilan ko'z aloqasini saqlashga harakat qiling. Tayyorlangan materialingizdan qo‘llanma sifatida foydalaning, lekin oddiy gapirib berayotgandek huddi skript sifatida emas, aniq va ishonchli gapiring. O'zingizga o'z-o'zidan va tinglovchilarning reaktsiyalariga sezgir bo'lishga imkon bering. Ushbu bosqichlarni bajarib, siz o'qishdan qiziqarli og'zaki nutqni tayyorlash va yetkazish uchun vosita sifatida samarali foydalanishingiz mumkin.

XULOSA

Og‘zaki nutq qobiliyatini rivojlantirishda o‘qish ko‘nikmalarining rolini ortiqcha baholab bo‘lmaydi. Kognitiv asoslardan tortib, so‘z boyligini boyitish, ravonlik, talaffuz va ijtimoiy-madaniy tushunchalargacha o‘qish malakasi, og‘zaki muloqotning turli jabhalariga ta’sir qiladi. O'qituvchilar va o'quvchilar o'qish va og'zaki nutq o'rtasidagi sinergik bog'liqlikni tan olishlari va chet

tilida samarali va qiziqarli og'zaki muloqotni rivojlantirish uchun o'qish ko'nikmalarining o'ziga xos xususiyatlaridan foydalanadigan integratsiyalashgan yondashuvlarni qo'llashlari kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Brandl K. Communicative language teaching in action: Putting principles to work. – San Diego, CA: Cognella. 2021 – 522 p.
2. Clark, D. Learning experience design- Kogan Page Publishers, 2021.- p 10.
3. Gulyamova M.X. Ingliz tilini o‘qitishda talabalar kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishga integrativ yondashuv: Ped. fan. b-cha falsa. d-ri (PhD) ... diss. – T., 2019. – 262 b.

ЁШЛАРНИ ҲАРБИЙ ВАТАНПАРВАРЛИК РУҲИДА ТАРБИЯЛАШДА ОИЛАНИНГ ЎРНИ

МИРЗАХМЕДОВ ШЕРЗОД МАҲСУДОВИЧ
ЎзДЖТУ ўқитувчиси

Аннотатсия. Мазкур мақолада ҳарбий соҳанинг жамиятимиздаги нуфузини ошириш, таълим муассасаларида ёш авлодни ватанпарварлик руҳида тарбиялаш ҳамда касбга йўналтириш муаммолари ўрганилган. Шунингдек, ёшларни она юртга меҳри ва садоқатини оширишга янада кўпроқ аҳамият беришда оиланинг ўрни ҳам йўналтирувчи омиллардан бири сифатида ўрганилган.

Таянч тушунчалар: оила, миллат, давлат, ёшлар, ёш авлод, ватан, ватанпарварлик, ҳарбий соҳа, таълим муассасалари, тарбия, касб, баркамоллик, эл-юрт, фидойи инсон, инсонпарварлик, тинчлик ва осудалик.

Абстрактный. В данной статье рассматриваются проблемы повышения влияния военной отрасли в нашем обществе, воспитания молодого поколения в духе патриотизма в образовательных учреждениях, направления их в профессию. Также изучается роль семьи как одного из направляющих факторов придания большего значения повышению любви и верности молодежи к Родине.

Основные понятия: семья, hatsia, государство, молодежь, молодое поколение, Родина, патриотизм, военное дело, учебные заведения, образование, профессия, совершенство, страна, самоотверженный человек, гуманизм, мир и спокойствие.

Abstract. This article examines the problems of increasing the influence of the military sector in our society, educating the young generation in the spirit of patriotism in educational institutions, and directing them to the profession. Also, the role of the family is studied as one of the guiding factors in giving more importance to increasing the love and loyalty of the youth to the motherland.

Basic concepts: family, nation, state, youth, young generation, motherland, patriotism, military field, educational institutions, education, profession, perfection, country, dedicated person, humanitarianism, peace and tranquility.

Оила “Миллат шарафини” юқори маратабага кўтарадиган замин бўлиб ҳисобланади. Оилада фарзандлар туғилади, характери таркиб топади, инсоний фазилатлари вужудга келади, шахс шаклланади.

Шахс тарбияси ва уни ижтимоий ҳаётдаги ўрнини белгилаш масаласи кишилик жамияти тараққиётининг барча босқичларида мутафаккирлар ҳамда психолог, файласуф ва педагог олимларнинг диққат марказида бўлиб келган. Бугунги кунда педагог-олимлар мазкур мавзунинг таълим-тарбиявий жиҳатлари ҳамда шунга боғлиқ масала ва ёндошувларга тўхталиб, оиланинг бола тарбиясида тутган ўрнига алоҳида эътибор бериб, оилавий тарбияни умумий таълим-тарбиянинг бир қисми сифатидаги жиҳатларини ёритишмоқда. Оиланинг жамиятда тутган ўрни, оилавий тарбия, оила аъзоларининг оиладаги ўрни, оилада миллий ва умуминсоний тарбия масалаларининг педагогик нуқтаи назардан олима О. Мусурманова таҳлил этсалар, ўзбек оиласининг этнопсихологик ижтимоий муаммолари бўйича илмий тадқиқот изланишларни Ғ. Шоумаров илмий ишларида кўришимиз мумкин.

Қомусий алломалар Абу Наср Фаробий, Мухаммад Ал-Хоразмий, Абу Али ибн Сино, Алишер Навоий, Абдулла Авлоний ва бошқаларнинг комил инсон тарбияси ва унинг моҳияти ҳақидаги қарашлари бугунги

кунда ҳам ўз аҳамиятини йўқотмаган. Ўзбек халқининг ёш авлодни ижтимоий-маиший ҳаётга тайёрлашдаги тарихий меросидаги урф-одати ва анъаналари, таълим-тарбия соҳасидаги кўп асрлар давомида қўлланган усул ва воситалари, ибратли тажрибалари достонлар, эртаклар, нақллар, ривоятлар, афсоналар, мақоллар, лапарлар, маталлар, ҳикматлар, мавсумий маросим қўшиқлар, аллалардан иборат халқ педагогикасида мужассамлашгандир.

Оиладаги ўзаро муносабатлар маданияти тажрибаси тасаввуф фалсафасида ҳам алоҳида ўрин тутади. Бу фалсафанинг йирик вакиллари бўлган Аҳмад Яссавий, Баҳовуддин Нақшбанд, Нажмиддин Кубро тариқатларида ота ва оналар ўзаро муносабатларининг фарзандлар камолотидаги ўрни, фарзандларнинг ота-оналарга бўлган муносабати мавзуи алоҳида таъкидлаб ўтилганлигини кўрамиз.

Шунингдек, улуғ уламолар бўлмиш Ал-Бухорий, Ат-Термизийларнинг ҳадис тўпламларида, асарларида ҳам мазкур мавзуга катта эътибор берилган. Инсоният тарихий тараққиётининг барча даврларида ҳам муайян уруғ, қабила, элат ёки миллат яшайдиган ҳудудни бегоналардан ҳимоя қилиш яшаш тарзининг муҳим шартларидан эканлиги ва уларни ана шу руҳда тарбиялашга эътибор қаратилган. Ҳудуд учун кураш ҳаёт кечириш ва тирикликни таъминлаш учун зарурият эканлигини чуқур англаган катталар эса болалар, ўсмирларда ҳудудни қўриқлаш, уни душмандан ҳимоялаш кўникмаларини шакллантиришнинг самарали йўлларини излаганлар. Бундай самарали йўл сифатида болалар фаолиятининг асосий кўринишларидан бўлган ўйинлар, эртаклар, достонлар танланган.

Халқ оғзаки ижоди наъмуналари мерганлик, камондан отиш, найза санчиш, кураш, қиличбозлик, от ёки туялар иштирокидаги пойга ҳамда улоқнинг оммавий тадбирларнинг таркибий кўриниши бўлганлиги, улар воситасида ёшларда мардлик, эпчиллик, чаққонлик, уддабуронлик, матонат каби сифатлар тарбияланганлиги, жанговарлик ҳисси, кайфияти ҳосил қилинганлиги тўғрисида ҳикоя қилинади. Турли даврларда йигитларнинг жисмоний чиниққанлиги, уларнинг мард ва жасур бўлишларига жиддий эътибор қаратилганлиги “Алпомиш” ва “Тўмарис” достонларида келтирилган лавҳлар ҳам исботлайди. Широқ, Жалолиддин Мангуберди, Амир Темур, Заҳириддин Муҳаммад Бобур сингари халқ қаҳрамонларининг жасорати, душманга қарши кураш, Ватан озодлиги йўлидаги мардлиги бунинг ёрқин тасдиғидир.

Бобур асарларида Ватан ишқи, ватанпарварлик ғоялари, қонуний ҳолда етакчи ўрин тутади. Унинг асарлари лирик шеърлар ва рубойлари инсон учун Ватандан азиз ва муқаддас, Ватандек олий, илоҳий неъмат йўқлиги, одам учун неки муқаддас, бўлса барчаси Ватан мўътабарлиги айтиб ўтилади. Зотан, Ватан-сўнгсиз мўъжиза. Ҳеч ким Ватандан ўз ихтиёри билан воз кечган эмас. Бобурнинг педагогик таълимоти Ватанга иймон-эътиқод билан боғлиқ.

Инсоний жамиятда ва оилада ўз ўрнини муносиб англаб яшаш, соғлом турмуш тарзини кечириш ҳар бир инсон учун олий мақсад ҳисобланади. Бу мақсад асосида эса маданий муносабатларнинг шундай шакллари ётадики, буларга меҳр, она юртга меҳр, садоқат, ватанга садоқат, мустақил давлатимизга садоқат, ҳурмат, ота-онага ҳурмат, инсонларга ҳурмат, дўстлик, ишонч, хотира, виждон, оқибат, эркинлик кабиларни келтириш мумкин. Бу келтирилган ҳислар одамлар ўзаро муносабати ва маданиятининг ажралмас таркиби ҳамдир. Ер, ота ва она, болалар, қариндош-уруғчилик, оила, элат ва миллат, халқ, давлат, касб буларнинг барчаси ватанпарварликнинг таркибий қисми ва бош омиллари ҳисобланади. Шахс тарбия-

сининг мазмун-моҳияти шахс салоҳиятини такомиллаштириш асосида, яъни сафарбарлик туйғуларини уйғотиш, уни жамият равнақи, Ватан қудрати йўлида самарали меҳнат қилишга йўналтиришдан иборат.

“Ватан”, “ватанпарварлик” табиийки кенг қамровли тушунча. “Ватан” тушунчаси бизда маънавий қадрият сифатида улуғланиб, ватан ҳимояси-муқаддас бурч ҳисобланади. Она Ватан! Нима учун Ватанни она сўзи билан ишлатамиз? Чунки Ватан ҳам онамиз сингари азиз, меҳрибон ва қадрлидир. Инсон дунёга келмасидан аввал онанинг вужудида улғайса, дунёга келганидан кейин эса энди Она Ватанда униб ўсади. Дарҳақиқат, ўқувчи ёшларни ҳарбий-ватанпарварлик руҳида тарбиялаш масаласида оиланинг ўрнини ҳам шунга йўналтирувчи омиллардан бири сифатида ўрганар эканмиз, оила тарбияси ҳам мазмун-моҳияти жиҳатдан ёшларни ватанпарварликка йўналтирувчи омил вазифасини ўтайди. Ўзбек тилининг изоҳли луғати китобида омил иш-ҳаракат, воқеа-ҳодиса ва шу кабиларнинг юзага чиқиши, содир бўлиши учун сабаб бўлган вазият, нарса; сабаб; фактор сифатида олинган.

Шахс камолотини рўёбга чиқишига асос бўладиган ҳамда уни таъминлайдиган ижтимоий-биологик ҳаракатлар тизимига омил дейилади.

Маданийлашган жамият инсоният цивилизatsiясига ҳамоҳанг тараққий этиш йўлидан боради. Мустақиллик туфайли республикамиз ҳам мана шу йўлни танлаш имкониятига эга бўлди. Она ватанимиз бўлган Ўзбекистондаги ижтимоий ривожланишнинг асосини айни халқ, унинг манфаатлари ташкил этади. Биз Янги Ўзбекистонни “ижтимоий давлат” асосида қуришни мақсад қилдик. Ижтимоий давлат бу, энг аввало, инсон салоҳиятини рўёбга чиқариш учун кенг имкониятлар, одамлар муносиб ҳаёт кечиришига зарур шароитлар яратиш демакдир.

Барча тинчликсевар мамлакатлар сингари Ўзбекистон Республикасида ҳам инсон ҳуқуқ ва эркинлиги, давлат ва фуқаролар хавфсизликлари ҳамда тинчлигини таъминлаш, эркин ва фаровон, осуда ҳаёт кечиришлари учун шарт-шароитларни яратиш каби вазифалари мавжуд. Тинчлик бебаҳо неъмат, осуда яшаш саодат. Юрт ободлиги халқ фаровонлиги. Ҳозирда эришган улкан ўзгаришлар ва келажакдаги буюк тараққиётлар айнан мана шу тинчлик ва осудалик сабабидан юзага келади. Шу борада, мамлакат ёшларида бу вазифаларни амалда таъминлаш учун етарлича билим, кўникма ва малакаси, тажрибаси шаклланган бўлишлари мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Уларда ҳарбий ватанпарварлик сифатлари ёшликдан шаклланган бўлиши мамлакат тараққиётида ҳам муҳим ўрин тутади. Шу мақсадда ҳам 2018 йил 23 февралда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Ёшларни ҳарбий ватанпарварлик руҳида тарбиялаш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги 140-сон Қарори билан “Ёшларни ҳарбий-ватанпарварлик руҳида тарбиялаш концепцияси” қабул қилинди. Унда ёшларни ҳарбий-ватанпарварлик руҳида тарбиялаш масаласига жисмонан ва маънан соғлом, ижтимоий фаол авлодни тарбиялашга оид яхлит таълим-тарбия тизимининг узвий ва ажралмас қисми сифатида қаралиб, Ўзбекистон Республикасининг Янги тараққиёт стратегияси талаблари асосида миллий ва жаҳондаги илғор тажрибалар, бугунги янги Ўзбекистон ҳаётидаги реал ижтимоий-иқтисодий, стиёсий ўзгаришлар билан ҳамоҳанг тарзда такомиллаштириш масаласига алоҳида эътибор қаратилган.

Ҳарбий соҳнинг жамиятимздаги нуфузини ошириш, янада кенгайтириш, захирадаги зобит кадрлар билан ишлашни йўлга қўйиш, таълим муассасаларида ёш авлодни ватанпарварлик руҳида, фаол ҳаётий пози-

цияга эга инсонлар этиб тарбиялаш масаласи биз учун муҳим аҳамиятга эгалиги юртбошимизнинг Олий Мажлис ва Ўзбекистон халқига йўллаган мурожаатномасида ўз ифодасини топган.

Тинчлик ва осойишталикни асраб-авайлаш, ҳимоя қилиш йўлида барчамиз, бутун халқмиз янада жипс бўлиб, ҳамжихатликда ҳаракат қилишимиз кераклиги ҳаммамизга аён. Ўқитувчи-мураббийлар ўқувчиларга, ота-оналар уйда фарзандларга, Ватан ягоналиги, ватан ҳимояси муқаддас ва шарафли каасб эканини тушунтириб борсалар, ўсиб келаётган ёш авлод ватанга садоқат ҳисси билан ўсиб-улғайиб камол топади. Натижада келажак авлодларимиз юрт ҳимояси нақадар улкан вазифа эканини қалбдан, руҳий жиҳатдан ҳис қиладилар ва бунга қатиқ бел боғлаган ватанпарвар бўлиб камол топадилар.

Хулоса ўрнида шуни таъкидлаб ўтиш лозимки, озод ва обод она Ватанимизни севиш ва қадрлаш, у билан фахрланиш ва ғурурланиш туйғусида яшаш, унинг барча гўшасини, сарҳадларини жанговар тусда ҳимоя қилиш ватанпарварликнинг олий намунасидир. Янги таҳрирдаги Конституциямизнинг 64-моддасида: “Ўзбекистон Республикасини ҳимоя қилиш – Ўзбекистон Республикаси ҳар бир фуқаросининг бурчидир. Фуқароларимиз қонунда белгиланган тартибда ҳарбий ёки муқобил хизматни ўташга мажбурдирлар” деган ҳуқуқий норманинг киритилганлиги ҳам ҳар бир фуқарога ватанпарвалик унинг ажралмас бурчи эканлигини англатади.

Тадқиқотларимизда таъкидланганидек, ҳозирги кунда оилада ёшларни жисмонан ва маънан бркамол этиб тарбиялаш учун ота-оналар ҳам ўз маънавиятларини ва дунёқарашини доимо бойитиб боришлари, фарзандларини ҳам ўз мамлакатлари тарихи, маданияти, адабиёти ва санъати, меъморчилиги, миллий турмуш тарзи, замонавий таълим-тарбия тажрибаларидан, ватанпарварлик, адолат ва маърифат туйғуларидан унумли баҳраманд қилган ҳолда фойдаланиши мақсадга мувофиқдир.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 2023-yil 30-aprel
2.Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2017, 237-bet
3.O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoevning oliy majlis va O‘zbekiston xalqiga murojaatnomasi-Toshkent, 20.12.2022
4.Jumaev A.Sh., Sharipova S.B. Ijtimoiy pedagogika T.: “Navro‘z”, 2019.- 7-bet.
5.Tolkovыy slovar uzbekskogo yazыka: v 2-x t./S.F.Akbarov i dr.; Pod.red. Z.M. Magrufova. – M.: RUz. Yaz., 1981. – AN.Uz SSR in-t Yaz.i lit. im. A.S. Pushkina T 1.A-P. 632 s.
6.Munavvarov. Oila pedagogikasi. – T.: “O‘qituvchi”, 1994, 19-b.

LABARATORIYA KLASTERI TASHKIL QILISH ASOSIDA TA’LIMNI INTIGRASIYALASH

U.SH.TURDIEV - Assistent o‘qtuvchi
D.G‘.RASHIDOV - stajor o‘qtuvchi
SH.X.O‘TKIROV - stajor o‘qtuvchi
Toshkent Kimyo Texnologiya Instituti Yangiyer filiali

Annotatsiya: Oliy ta’lim muassasasalari talabalarning mustaqil ijodiy faoliyatini takomillashtirish kompetensiyaviy yondashuv talablarini o‘rganish asosida mazmunan takomillashtirgan holda mustaqil ijodiy faoliyatni tashkil etishga qaratilgan mustaqil ish yo‘riqnomalari, o‘quv-didaktik ta’minoti hamda mustaqil ijodiy faoliyatni tashkil etish metodikasini ishlab chiqish hamda kompetensiyaviy yondashuv asosida labaratoriya klasterini tashkil etish.

Kalit so‘zlar: labaratoriya klasteri, tadqiqotchilik faoliyati, o‘quv-didaktik ta’minot, kompetensiyaviy yondashuv.

Аннотация: Совершенствовать самостоятельную творческую деятельность студентов вузов, разработать направления самостоятельной работы, учебно-дидактическое обеспечение и методику организации самостоятельной творческой деятельности, а также организовать лабораторный кластер на основе компетентностного подхода.

Ключевые слова: лабораторный кластер, научно-исследовательская деятельность, образовательно-дидактическая поддержка, компетентностный подход.

Abstract: To improve the independent creative activity of students in higher education institutions, to develop independent work guidelines, educational and didactic support and methodology for organizing independent creative activity, and to organize a laboratory cluster based on the competence approach.

Key words: laboratory cluster, research activity, educational and didactic support, competence approach.

KIRISH

Yurtimizda ishlab chiqarish korxonalarini yuqori malakali kadrlar bilan ta’minlash, mazkur sohada ta’lim, ilm-fan va ishlab chiqarish o‘rtasida o‘zaro integratsiyani yo‘lga qo‘yish, kadrlarni o‘qitishning usul va shakllarini takomillashtirish orqali ta’lim sifatini hamda mehnat resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirish, ilm-fan yutuqlarini ishlab chiqarishga to‘g‘ridan to‘g‘ri tatbiq qilish yuzasidan aniq maqsadga qaratilgan chora-tadbirlarni ko‘rish mumkin. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 7-iyuldagi PQ-309-sonli qarori chiqarildi. Bunda keltirilgan birida belganki “Professional va oliy ta’lim tashkilotlarining o‘quv jarayonini ishlab chiqarish korxonalari faoliyati bilan integratsiya qilish maqsadida ta’lim klasteri doirasida ilmiy loyihalar va o‘quv dasturlarini amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan laboratoriyalar, o‘quv poligonlari va boshqa tuzilmalarni tashkil qilish huquqi berildi” deb ta’lim soxasida intigrasiya yo‘nalishini belgilab o‘tgan [1].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODI

Fizika fanini o‘qitishda yangi pedagogik texnologik yondoshuvlar asosida olib borish hozirgi kunning asosiy talab va zaruriyatidan biri bo‘lib qolayotganligi, tinglovchilarga yetarlicha nazariy bilim va amaliy ko‘nikma, malakalarni hosil qilish uchun zamonaviy ta’lim talablariga javob beruvchi metodlardan foydalanishga olib kelib bu borada bir qancha izlanishlar olib borilmoqda. Shulardan biri

Fizikadan labaratoriya klasterini tashkil etish bu orqali esa bulajak kadrlarni tadqiqotchilik kunikmasini hosil qilish natijalari orqali ta’lim sifatini sezilarli darajada oshishiga olib kelishini ko‘rishimiz mumkin.

Laboratoriyalar klasteri – hududiy yaqinlik asosida birlashgan, bir-birini to‘ldiruvchi va raqobatbardosh ustunliklarini kuchaytiruvchi ta’lim va ilmiy-tadqiqot tashkilotlari, tarmoq korxonalari va kompaniyalari, infratuzilma, resurslar va ixtisoslashtirilgan xizmatlarni yetkazib beruvchilar va butun klaster birlashmasini o‘z ichiga oladi [3].

Laboratoriyalar klasteri sanoat korxonalari bilan o‘zaro bog‘langan turli ta’lim muassasalari faoliyatini yagona makonda birlashtirishga qaratilgan. Laboratoriyalar klasterlarini yaratish va ularning faoliyati bevosita ta’lim tashkilotlarining raqobatbardoshligiga ta’sir qiladi, shuningdek, ta’lim organlari, moliya, ilmiy-tadqiqot, ta’lim muassasalari va korxonalarning integraцiyasiga yordam beradi

N.Z.Aytimbetovning ta’kidlashicha bo‘lajak fizika o‘qituvchilarining laboratoriya ishlarini bajarish ko‘nikma va malakalarini rivojlantirishda fundamental bilimlari va amaliy ishlari natijalarining o‘zaro munosabatlarini amaliy anglash Laboratoriyalar klasteri yechim bo‘ladi deb hisoblaydi.

Talabalarning tadqiqotchilik faoliyati – bu zamonaviy ilmiy-tadqiqot metodlari, tajriba texnikasi ërdamida ularni mustaqil nazariy va tajribaviy ishlarni egallashga yo‘naltiradigan ijodiy bilish faoliyati turi hisoblanadi. Talabalarning tadqiqotchilik faoliyati quyidagi bosqichlarni o‘z ichiga oladi: maqsadni belgilash, muammoni shakllantirish, shakllantirilgan muammoga oid nazariyani o‘rganish, tadqiqot metodikasini tanlash va uni amaliy jihatdan egallash, materiallar yig‘ish, uni tahlil qilish va umumlashtirish, xulosalar chiqarishdir.

I.B. Asqarovning ta’kidlashicha tadqiqotchilik faoliyati – bu inson, jamiyat, atrof-muhitning tuzilishi, faoliyat ko‘rsatishi va rivojlanishining asosiy qonuniyatlari haqida yangi bilimlarni olish va ularni amaliy maqsadga erishish uchun qo‘llashga yo‘naltirilgan faoliyat hisoblanadi [4].

MUHOKAMA

Oliy ta’lim muassasasalari talabalarning mustaqil ijodiy faoliyatini takomillashtirish kompetenцiyaviy ëndashuv talablarini o‘rganish asosida mazmunan takomillashtirgan holda mustaqil ijodiy faoliyatni tashkil etishga qaratilgan mustaqil ish yo‘riqnomalari, o‘quv-didaktik ta’minoti hamda mustaqil ijodiy faoliyatni tashkil etish metodikasini ishlab chiqish hamda kompetensiyaviy yondashuv asosida talabalarning mustaqil ijodiy faoliyatlarining takomillashganlik darajalarini aniqlashning mezon ko‘rsatkichlarini amalda qo‘llash zarurdir.

Talabalarning o‘quv faoliyatidan tashqaridagi tadqiqotchilik faoliyati esa ularning ilmiy-amaliy anjumanlar, har xil yo‘nalishdagi ilmiy ishlar tanlovlari, turli darajadagi olimpiadalarda ishtirokini ta’minlash orqali amalga oshiriladi

F.M.Sadikovaning fikricha “Ilmiy faoliyat - bu yangi g‘oya va yechimlarni pedagogik hamkorlikda amalga oshirish va ommalashtirishga yo‘naltirilgan tadqiqot faoliyati bo‘lib, tanlab olingan g‘oyalarni axborot-kommunikaцion texnologiyalari asosida sifat jihatidan yangi elementlarga, tashkil etuvchi omillarga to‘liq pedagogik tizim sifatida qabul qilish va amalda sinab ko‘rish va natijalarni taqqoslash, yechimlardagi nomutanosiblik va ziddiyatlarni bartaraf etishga yo‘naltirilgan faoliyatdir”[2-3].

NATIJALAR

Ko‘rishimiz mumkinki, metodologik hamda nazariy asoslarini aniqlash orqali, fizikadan laboratoriyalar klasterini tashkil etish asosida talabalarni tadqiqotchilik kompetensiyasini shakllantirishning tashkiliy-mazmuniy modelini ishlab chiqiladi. Bunday

modelni ishlab chiqish quyidagi vazifalarni bosqichma-bosqich hal qilishni talab etish orqali: 1) tadqiqot obyektini hamda tadqiqot maqsadini tanlash; 2) modelni har bir komponentini uzviy bog‘lab chiqish; 3) model elementlari o‘rtasidagi uzviy munosabatlarni aniqlash; 4) modelning samarasini bashoratlash; 5) talabalarning tadqiqotchilik kompetensiyasini shakllanganlik darajasini aniqlash natijasiga erishish mumkin bo‘ladi.

Yuqorida tahlil qilinganda fizika fanining rivojlanishi pedagogika fanlari tizimida fizikani o‘qitish metodikasini eng asosiy o‘rinlardan birini egallashiga olib kelishi, statistik metod ilmiy dunyoqarashni shakllantirishda salmoqli o‘rin tutishi, fizika ta’limida namoyish eksperimentlari hamda innovatsion pedagogik va AKTidan foydalanish uslubi, dars jarayonida o‘quvchilarning matematik tafakkurini fanlararo aloqadorlikdan foydalanish natijasida rivojlantirish, muqobil energiya manbalariga oid o‘quv materiallarining integrativ tavsifi tabiiy va muqobil energiya manbalari o‘quv fanlarining implitsitlik xossalarini belgilash, fizika fanidan ilmiy va o‘quv to‘garak mashg‘ulotlari hamda fakultativ kurslarini tashkil etish, o‘quv jarayonini AKT asosida tashkil etish metodikasini takomillashtirish haqida ma’lumotlar berilgan.

XULOSA

Shunday qilib, hozirgi kunda zamonaviy tasavvurlar asoslariga tayanadigan bo‘lsak, unda ehtimoliy qonuniyatlar orqasida dinamik qonuniyatlar yotmasligi va aksincha ular tasodifning zaruriyat bilan dialektik munosabatini o‘rnatuvchi fundamental tavsifga ega bo‘lgan qonuniyat ekanini ko‘rish mumkin. Umuman olganda fizika o‘qitishning metodologik asosini metodologik yondashuvlar, ta’limiy funksiyalar, umudidaktik tamoyillar tashkil etadi.

Laboratoriya mashg‘ulotlari davomida fizikadan laboratoriyalar klasterini tashkil etish asosida talabalarni tadqiqotchilik kompetensiyasini shakllantirish orqali labaratoriya ishlarini mazmun mohiyatini tushuntirish va amaliy jarayonga chuqurroq kirib borishda o‘rni katta bo‘lib labaratoriya dars mashg‘ulotlarida amaliy ko‘nikma olishlari va zamon texnalogiyalariga mos ravishda tashkil qilish mumkin bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliy janob xalqimiz bilan birga quramiz. – T: O‘zbekiston, 2017. – 484 b.
2. Aytimbetov N.Z. Fizikadan laboratoriya ishlarini integrativ yondashuv asosida takomillashtirish metodikasi (oliy ta’lim muassasalari misolida) // p.f.f.d. (PhD) diss...avtoreferati. Nukus.2021. 52 b.
3. Allayarova S.N. Talabalarni ilmiy tadqiqotga yo‘naltirishning innovaцion mexanizmlar // p.f.d.(DSc) dis. avtoreferati. Termiz. -2023. 62 b
4. Asqarov I.B. Bo‘lajak kasb ta’limi o‘qituvchilarini tadqiqotchilik faoliyatiga tayyorlash metodikasi // p.f.f.d. (PhD) diss...avtoreferati.T.2018. 26 b.
5. Ataqulova M.N. Pedagogika oliy ta’lim muassasalari talabalarida tadqiqotchilik faoliyatini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish (biologiya o‘qitish metodikasi ta’lim yo‘nalishi misolida) p.f.f.d. (PhD) diss... avtoreferati.Samarqand.2021. 46 b.
6. Bim I.L. Lichnostno-orientirovanniy podxod - osnovnaya strategiya obnovleniya shkoli / I.L. Bim // Inostrannie yaziki v shkole. - 2002. - № 2. - S. 11-12.
7. Bobrikov V.N., Sharov A.V. Formirovanie professionalnoy etiki spetsialista v protsesse ego professionalnoy podgotovki // Professionalnoe obrazovanie v Rossii i za rubejom.
8. U.Turdiev GulDU axboratnomasi “Fizika fanini o‘qitishda kasbiy kompetentlikni rivojlantirish” maqolasi 37-bet.

O‘QITUVCHILARNING ELEKTRON TA’LIM RESURSLARI VA PLATFORMALARIDAN FOYDALANISH TAYYORGARLIGINI TA’MINLASH SXEMASI

ABDURAIMOV JUR’ATBEK G’OFUROVICH,
Chirchiq davlat pedagogika universiteti, “Informatika va AT” kafedrasi katta o‘qituvchi

Annotatsiya. Mazkur maqola o‘qituvchilarning elektron ta’lim resurslari va platformalaridan foydalanish tayyorgarligini ta’minlash sxemasini ishlab chiqishga bag‘ishlangan. Tadqiqot davomida o‘qituvchilarni zamonaviy texnologiyalarga moslashishi va ulardan samarali foydalanish ko‘nikmalarini rivojlantirish yo‘llari tahlil qilindi. Maqolada o‘qituvchilarni elektron ta’lim resurslari va platformalaridan foydalanishga tayyorlash uchun tavsiya etilgan sxema va uning asosiy elementlari ko‘rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: O‘qituvchilar, elektron ta’lim resurslari, ta’lim platformalari, tayyorgarlik, texnologik moslashish.

Annotation This article is devoted to the development of a scheme for ensuring the readiness of teachers to use electronic educational resources and platforms. In the course of the study, ways of adapting teachers to modern technologies and developing their effective use skills were analyzed. The article examines the proposed scheme and its main elements for preparing teachers to use electronic educational resources and platforms.

Key words: Teachers, e-learning resources, educational platforms, preparation, technological adaptation.

Аннотация. Данная статья посвящена разработке схемы обеспечения готовности учителей к использованию электронных образовательных ресурсов и платформ. В ходе исследования были проанализированы пути адаптации учителей к современным технологиям и развития навыков их эффективного использования. В статье рассматривается предложенная схема и ее основные элементы подготовки учителей к использованию электронных образовательных ресурсов и платформ.

Ключевые слова: Преподаватели, электронные образовательные ресурсы, образовательные платформы, подготовка, технологическая адаптация.

Kirish: Ta’lim sohasida raqamli texnologiyalar va elektron resurslarning joriy etilishi tezkor sur’atlar bilan rivojlanmoqda. Bu o‘zgarishlar o‘qituvchilardan yangi ta’lim vositalarini o‘zlashtirish va ulardan samarali foydalanishni talab qiladi. O‘qituvchilarning elektron ta’lim resurslari va platformalaridan foydalanish tayyorgarligi ularning kasbiy faoliyatini yanada samarali va innovatsion qilish uchun muhim ahamiyatga ega. Ushbu maqolada o‘qituvchilarning raqamli texnologiyalarni samarali qo‘llash ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan tayyorgarlik sxemasi taklif etiladi.

Tadqiqot metodologiyasi: Tadqiqotda sifatli va miqdoriy tahlil usullari qo‘llanildi. Birinchi bosqichda o‘qituvchilar orasida elektron ta’lim resurslari va platformalaridan foydalanish bo‘yicha mavjud bilim va ko‘nikmalarni aniqlash maqsadida so‘rovnomalar va intervyular o‘tkazildi. Ikkinchi bosqichda ilg‘or tajribalar va o‘quv dasturlari tahlil qilinib, o‘qituvchilarni raqamli texnologiyalardan foydalanishga o‘rgatish bo‘yicha eng samarali yondashuvlar o‘rganildi. Ushbu ma’lumotlar asosida tayyorgarlik sxemasi ishlab chiqildi va sinovdan o‘tkazildi.

O‘qituvchilarning elektron ta’lim resurslari va platformalaridan foydalanish tayyorgarligini ta’minlash sxemasi, ularning ta’lim jarayonida

zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalanishini ta'minlashga yo'naltirilgan. Quyidagi qadam tartibida olib borilgan[1]

I. Tahlil va Baholash: O‘qituvchilar va ta’lim sohasidagi mudofaa hodimlari bilan suhbatlar olib boriladi. Ular elektron ta’lim resurslarining va platformalarining hozirgi sifatini, ularning muhimiyatini va faolligini baholaydilar. Tahlil va baholash jarayonida o‘qituvchilar va ta’lim sohasidagi mudofaa hodimlari o‘rtasida suhbatlar olib boriladi. Ular elektron ta’lim resurslarining va platformalarining joriy sifatini, ularning muhimiyatini va faolligini tahlil qilish uchun quyidagi bosqichlarni o'tkazishadi:

1. Platformalar va Resurslar Tahlili: O'qituvchilar va mudofaa hodimlari, mavjud bo'lgan elektron ta’lim platformalarini va resurslarini tahlil qilishadi. Bu tahlil jarayonida platformalar va resurslarining interfeysi, turli ta’lim materiallari, interaktiv vositalari, va o'qituvchilarning va talabalarining foydalanish imkoniyatlari ko'rib chiqiladi.

2. Muhimiyat va Faollik Baholash: Elektron ta’lim resurslari va platformalarining o'qitish jarayonida o'zlarining o'rinli o'qitishning muhimiyati va faolligini baholash uchun ma'lumotlar to'plashadi. Bu baholash jarayonida, o'qituvchilar va mudofaa hodimlari platformalarning ta’limda qanday o'rinli foydalanish imkoniyatlarini, o'qituvchilarning va o'quvchilarining o'zlashtirishi va platformalardan foydalanish sohasidagi ta'sirini baholaydi.

3. Sug'urta va Maxfiylik Tahlili: Elektron ta’lim resurslari va platformalarining sug'urta va maxfiylik sohasidagi holatini baholash uchun tahlil qilinadi. Bu tahlil jarayonida, platformalar va resurslar uchun sug'urta sohasidagi protokollar, maxfiylikni ta'minlash usullari, va ma'lumotlarni himoya qilishning o'zlashtirilishi o'rniga e’tibor beriladi.[3,4]

II. O‘qituvchilar tarafidan ta’lim: O‘qituvchilarga elektron ta’lim resurslaridan foydalanish va ulardan o'qitish usullari to'g'risida ta’lim beriladi. Bu darslar o'qituvchilar uchun ta’limning o'zlashtirilishi, platformalarning funktsiyalari va ularni amalga oshirishning eng yaxshi usullari haqida ma'lumot taqdim etadi. O‘qituvchilar tarafidan ta'limning bir qismi, o'qituvchilarga elektron ta'lim resurslaridan foydalanish va ulardan o'qitish usullari to'g'risida ta'lim beriladi. Bu darslar o'qituvchilarga raqamli texnologiyalar va elektron ta'lim platformalarini qanday samarali foydalanishlarini o'rganishga yordam beradi. Quyidagi muhim nuqtalarga e’tibor beriladi:

1. Ta'limning O'zlashtirilishi: O'qituvchilarga elektron ta'lim resurslaridan foydalanish va ulardan o'qitish usullari ta'limning o'zlashtirilishida muhim ahamiyatga ega. Bu darslar o'qituvchilarga raqamli texnologiyalar va platformalar orqali ta'limni o'rganish, tayyorlash va ta'lim jarayonida ulardan samarali foydalanishni o'rgatadi.

2. Platformalarning Funktsiyalari: O'qituvchilarga elektron ta'lim platformalarining asosiy funktsiyalari va ulardan foydalanishning muhimliklari haqida tafsilotli ma'lumot taqdim etiladi. Bu, o'qituvchilarga platformalar orqali dars tayyorlash, vazifalarni boshqarish, talabalarni baholash, va komunikatsiya qilishni o'rganishga yordam beradi.

3. Amalga Oshirishning Eng Yaxshi Usullari: Ta'lim jarayonida elektron ta'lim resurslaridan eng samarali foydalanishning usullari o'qituvchilar uchun muhimdir. Bu darslar o'qituvchilarga ta'lim materiallarini sodda va ma'lumotli ko'rinishda tuzish, interaktiv vositalardan foydalanish, va talabalar bilan muloqotni yaxshi tashkil etishni o'rgatadi. [5,6]

III. Amaliyot va masofaviy ta’lim: O'qituvchilar praktik jarayonlarda qatnashishga imkoniyat beriladi. Ularga amaliyotlar

o'tkazish, masofaviy ta’lim vositalarini test qilish va shuningdek, turli ta’lim platformalarini sinovdan o'tkazish imkoniyati taqdim etiladi.

4. Monitoring va qo‘llab-quvvatlash: Sxemaning katta qismi, o'qituvchilarning elektron ta’lim resurslaridan foydalanish jarayonida ularga yordam berishni ta'minlashdir. Ular muammoni yechishda yordam berish, ta’lim materiallarini yaxshilash, va ta’lim platformalari bilan bog'liq boshqa tekshiruvlar va muammo-hallarni bartaraf etishda qo'llaniladi.

5. Natijalarni baholash va qayta tahlil: Sxemaning oxirida, o'qituvchilar va boshqa ta’lim kadrlari tomonidan elektron ta’lim resurslaridan foydalanishning samarali ko'rinishini baholash uchun natijalar baholangan va qayta tahlil qilinadi. Bu, qaysi qatorlarda yangi o'zgartirishlar kerakligini aniqlashda yordam beradi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, o‘qituvchilarni elektron ta’lim resurslari va platformalaridan foydalanishga tayyorlash uchun maxsus tayyorgarlik dasturlarini joriy etish zarur. Bu dasturlar o‘qituvchilarning texnologik savodxonligini oshiradi va ularga zamonaviy ta’lim jarayonlarida faol ishtirok etish imkonini beradi. Taklif etilgan tayyorgarlik sxemasi o‘qituvchilar uchun o‘zlashtirishi oson va samarali bo‘lib, ta’lim sifatini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Mazkur sxema asosida amalga oshirilgan dasturlar ta’lim jarayonida innovatsion yondashuvlarni keng joriy etishga xizmat qiladi. Shunday qilib, bu sxema o'qituvchilarning elektron ta’lim resurslari va platformalaridan foydalanish tayyorgarligini oshirishda kerakli qadam va ta’minotni ta’minlashda yordam beradi. Bu ko'nikma o'qituvchilarning raqamli texnologiyalarni ta’limda samarali foydalanishida muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov, M. (2019). O'zbek tilida filologik ta'limda raqamli texnologiyalarni qo'llashning zarurati. O'zbekiston respublikasi oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi Xalq ta'limi fanlarining ilmiy elektron jurnali, 1(9), 120-124.
2. Rahimova, D., & Aripova, L. (2020). Raqamli dars ishlanmalarini o'qitishda pedagogik axborot texnologiyalaridan foydalanishning muhimiyati. O'zbek tili va adabiyoti, (2), 38-42.
3. Rizaeva, S. (2018). Elektron ta'lim resurslari va platformalari foydalanishning o'qituvchilar tayyorgarligini oshirishda o'zbek tili va adabiyoti fanidan darsning yirik ahamiyati. O'zbekiston respublikasi oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi Xalq ta'limi fanlarining ilmiy elektron jurnali, 1(4), 95-99.
4. Pritchard, R. J., & Roberts, R. D. (2017). Engaging and supporting pre-service teachers' critical thinking in online threaded discussions. Australasian Journal of Educational Technology, 33(3), 66-80.
5. Karpicke, J. D., & Blunt, J. R. (2011). Retrieval practice produces more learning than elaborative studying with concept mapping. Science, 331(6018), 772-775.
6. Means, B., Toyama, Y., Murphy, R., Bakia, M., & Jones, K. (2010). Evaluation of evidence-based practices in online learning: A meta-analysis and review of online learning studies. US Department of Education.
7. Freeman, S., Eddy, S. L., McDonough, M., Smith, M. K., Okoroafor, N., Jordt, H., & Wenderoth, M. P. (2014). Active learning increases student performance in science, engineering, and mathematics. Proceedings of the National Academy of Sciences, 111(23), 8410-8415.

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINI TARBIYA DARSLARIDA INTEGRATIV YONDASHUV ASOSIDA TARBIYALASH

SAIDOVA GAVHAR ERGASHOVNA
Buxoro davlat pedagogika instituti “Boshlang‘ich ta’lim” kafedra dotsenti

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich sinflarda tarbiya fanini o‘qitishda o‘qituvchilarning darslarda pedagogik texnologiya, boshlang‘ich sinflarda interfaol metodlar va ta’limiy o‘yinlardan, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga, ijodiy izlanish va mantiqiy fikrlash doiralarini kengaytirish bilan birga ularni darslarda o‘rganganlarini hayot bilan bog‘lashga, qiziqishlarini oshirishga yordam beradigan fikrlar bayon qilingan.

Kalit so’zlar: texnikaviy, axborotli, audiovizualli faol fuqarolik pozitsiyasi, mas’uliyat, majburiyat, huquqiy ong va madaniyat, teran dunyoqarash, sog‘lom e’tiqodlilik, ma’rifatparvarlik, bag‘rikenglik, ma’naviy, g‘oyaviy, nafosat tarbiyasi.

Аннотация. В данной статье использование педагогических технологий, интерактивных методов и обучающих игр в начальных классах, современных информационно-коммуникационных технологий при преподавании педагогики в начальных классах побуждает учащихся к самостоятельному мышлению, творческому исследованию и логике. расширяя круг мышления, представлены идеи, которые помогут им связать то, что они узнали на занятиях, с жизнью и повысить их интерес.

Ключевые слова: техническая, информационная, аудиовизуальная активная гражданская позиция, ответственность, обязанность, правосознание и культура, глубокое мировоззрение, здоровая вера, просвещение, толерантность, духовное, идеологическое, утонченное образование.

Annotation. In this article, the use of pedagogical technologies, interactive methods and educational games in primary classes, modern information and communication technologies when teaching pedagogy in primary classes encourages students to independent thinking, creative research and logic. By expanding their thinking, ideas are presented that will help them connect what they have learned in class to life and increase their interest.

Key words: technical, informational, audiovisual active citizenship, responsibility, duty, legal consciousness and culture, deep worldview, healthy faith, education, tolerance, spiritual, ideological, sophisticated education.

Kirish. Tarbiya fani O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining tashabbusi bilan umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida 2020-2021-o‘quv yilidan boshlab joriy qilindi. Ushbu fan Uzluksiz ma‟naviy tarbiya konsepsiyasining bir qismi sifatida o„quvchilarda “Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari” g‘oyasini singdirish, ularni ijtimoiy muvaffaqiyatli hayotga tayyorlash, faol fuqarolik pozitsiyasi, mas’uliyat, majburiyat, huquqiy ong va madaniyat, teran dunyoqarash, sog‘lom e’tiqodlilik, ma’rifatparvarlik, bag‘rikenglik kabi fazilatlarni shakllantirishni maqsad qilib qo‘ygan. Fan va darslik konsepsiyasini yaratishda Yaponiya, Singapur, Angliya, BAA, Xitoy, Koreya, Rossiya, Germaniya kabi xorijiy davlatlarning tajribasidan foydalanildi. Ta„lim jarayoni nihoyatda murakkab jarayon bo‘lganligi uchun ta’lim samaradorligi pedagog va o‘quvchi faolliligiga, ta’lim vositalarining mavjudligiga, ta’lim jarayonining tashkiliy, ilmiy, metodik

mukammalligiga bog’liq.

Ta’lim-tarbiya jarayonini ilg‘or vositalari, metodlar, texnik vositalar, usullariga tayanib takomillashtirish tizimi hisoblanadi. Bu tizim o‘qituvchi tomonidan yaratiladi, ta’lim-tarbiya bosqichlarini o‘zaro bog‘lashga xizmat qiladi. Uning mzmuni va vazifalarini, maqsadini oldindan belgilash, ta’lim-tarbiyaning shakllari va vositalarini tayyorlash, o‘quvchida shakllantirish ko‘zda tutilgan ma’naviy sifatlarni o‘zlshtirishga yo‘naltirilgan darslarni rejalashtirish kabilarni o‘z ichiga oladi.

Bugungi kunda fan-texnikaning rivojlanishi bilan inson faoliyati nihoyatda kengayib, yangi texnologiyalar kirib kelmoqda. Sifat o‘zgarishlari shundan dalolat beradiki, endilikda yangi metodikalarni talab etadigan va ta’lim jarayonining ajralmas qismiga aylanib borayotgan, unga o‘zining ma„lum xususiyatlarini joriy etadigan yangi texnikaviy, axborotli, audiovizualli, vositalar ham mavjud bo‘lib, ular zamonaviy pedagogik texnologiyalarni aniq voqelikka aylantirdi.

Ta’lim-tarbiya jarayonining unumdorligini oshiradi, o‘quvchilarni mustaqil fikrlash jarayonini shakllantiradi, o‘quvchilarda bilimga ishtiyoq va qiziqishni oshiradi, bilimlarni mustahkam o‘zlashtirish, ulardan amaliyotda erkin foydalanish ko‘nikma va malakalarini shakllantiradi. An‘anaviy o‘qitish tizimi, aytish mumkinki, yozma va og‘zaki so‘zlarga tayanib ish ko„rishi tufayli axborotli o‘qitish sifatida tafsiflanadi, chunki o‘qituvchi faoliyati birgina o‘quv jarayonining tashkilotchisi sifatida emas, balki nufuzli bilimlar manbaiga aylanib borayotganligini ta’kidlagan holda baholanmoqda.

O‘zbek xalqining yosh avlodni hayotga tayyorlashda ko‘p asrlar davomida qo‘llagan usul va vositalari, tadbir shakllari, o‘ziga xos urf-odatlari va an’analari, ta’lim-tarbiya haqidagi g‘oyalari va hayotiy tajribasi mavjud. Bu meros o‘tmishda ko‘plab alloma-yu donishmandlar etishib chiqishiga asos bo‘lgan.

Hozirgi kunda bu merosdan ijodiy foydalanish katta ahamiyatga ega. Ajdodlarimiz bilim o‘rgatuvchi ustoz faoliyatiga katta ahamiyat berganlar. Bu pedagogik faoliyatga bo‘lgan asosiy talablardan biri edi.

Sharq uyg‘onish davrining buyuk mutafakkiri Abu Nasr Forobiy aqlli, dono va o‘tkir fikrlaydigan kishilar to‘g‘risida shunday deydi: «Aqlli deb shunday kishiga aytiladiki, ular fazilatli, o‘tkir mulohazali, foydali ishlarga berilgan, zarur narsalarni kashf va ixtiro etishda zo‘r istidodga ega; yomon ishlardan o‘zini chetda olib yuradilar. Bunday kishilarni oqil deydilar». Uning fikricha, «Ta'lim so‘z va o‘rgatish bilangina bo‘ladi. Tarbiya esa amaliy ish va tajriba bilan o‘rganishdir, ya’ni shu xalq, shu millatning amaliy malakalaridan iborat bo‘lgan ish-harakatga, kasb-hunarga berilgan bo‘lishidir. Agar ular ish, kasb-hunarga berilgan bo‘lsalar, kasb- hunarga qiziqsalar, shu qiziqish ularni butunlay kasb-hunarga jalb etsa, demak, ular kasb-hunarning chinakam oshig‘i bo‘ladilar»

Tarbiya jarayoni o‘zaro bog‘liq ikki faoliyatni – o‘qituvchi va o ‘quvchi faoliyatini o‘z ichiga oladi. Tarbiya jarayonida o‟quvchining ongi shakllana boradi, his-tuyg‘ulari va turli qobiliyatlari rivojlanadi, g‘oyaviy, axloqiy, irodaviy, estetik xislatlari shakllanadi, tabiatga, jamiyatga ilmiy qarashlar tizimi tarkib topadi, jismoniy kuch-quvvatlari mustahkamlanadi. Tarbiya jarayonida o‘quvchida jamiyatning shaxsga qo‘yadigan axloqiy talablariga muvofiq keladigan xulqiy malaka va odatlar hosil qilinadi. Bunga erishish uchun o‘quvchining ongiga (ta’lim jarayonida), hissiyotiga (darsda va turli sinfdan tashqari ishlarda), irodasiga (faoliyatni uyushtirish, xulqni idora qilish jarayonida) tizimli va muntazam ta’sir etib boriladi.Tarbiyalash jarayonida bulardan birortasi (ongi, hissiyoti, irodasi) e’tibordan chetta qolsa, maqsadga erishish qiyinlashadi.

Biror bir maqsadga qaratilgan tarbiya jarayonining mohiyati va vazifalari tarbiyachi tomonidan rejalashtiriladi va tartibga solinadi.

A) O‘quvchining qaysi xislatini shakllantirish yoki yo‘qotish maqsadida rejalashtiriladi.

B) Shu hislatlarni tarbiyalash yoki yo‘qotish uchun xizmat qiluvchi manbalar izlab topiladi.

V) Belgilangan maqsad uchun xizmat qiladigan nazariy va amaliy manbalarni qaysisini va qayerda ishlatish rejalashtiriladi.

Tarbiya fanidan boshlang‘ich sinf bitiruvchisiga qo‘yiladigan minimal malaka talablari (A1, A1+), kompetensiyalar, baholash tartibi va o‘quv dasturlarida har bir bosqich ma’naviy-axloqiy, tafakkur, huquqiy, fuqarolik, iqtisodiy, jismoniy, ekologik, estetik tarbiya turlarini o‘z ichiga oladi. Bunda bola huquqlarini himoya qilish, uzluksiz ta’lim tizimiga «Milliy tiklanishdan - milliy yuksalish sari» tamoyiliga asoslangan milliy qadriyatlarni singdirish, o‘quvchilarni har tomonlama, jismoniy, ruhiy, ma’naviy-axloqiy rivojlantirish orqali ijtimoiy-huquqiy hayotga moslashtirish va turli murakkab vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilishga o‘rgatish, bolada faol fuqarolik pozitsiyalarini shakllantirish kabi maqsadlarga darslikka qo‘yilgan didaktik talablar asosida erishiladi. Shuni qayd etish kerakki, Tarbiya fanini o‘qitish jarayonida turli interfaol metod, hamkorlikda o‘qitish, muammoli ta’lim texnologiyalari, ijodiy-ta’limiy o‘yinlardan foydalanish orqali o‘quvchilarda bilim, ko‘nikma, malakalarni tarkib toptirish barobarida ularda ijtimoiy va huquqiy kompetensiyalarni rivojlantirish imkoniyati muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot jarayonida belgilangan maqsadga erishishda asosiy e’tiborni “shaxs”, “madaniyat”, “qadriyat”, “xulq-atvor”, “huquq”, “burch”, “tarbiya” kabi tushunchalar hamda boshlang‘ich odob-axloq me’yorlari mazmun-mohiyatiga e’tibor qaratildi. Zero, ushbu tushunchalar o‘zaro aloqador bo‘lib, doimiy ravishda bir - birini to‘ldirib boradi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchisida ijtimoiy-huqiqiy kompetensiyalarni shakllantirishdan oldin ularda mazkur tushunchalar haqidagi bilimlarini tarkib toptirish zarur.

Ushbu maqolada ijtimoiy va huquqiy kompetenlik tushunchalariga quyidagicha ta’rif berishga harakat qildik: ijtimoiy kompetentlik – ijtimoiy munosabatlarda faollik ko‘rsatish ko‘nikma, malakalariga egalik, kasbiy faoliyatda subyektlar bilan muloqotga kirisha olish hamda qo‘shimcha faoliyatni hamkorlikda tashkil eta olish; huquqiy kompetentlik esa davlat tomonidan belgilangan yoki tasdiqlangan umumiy, majburiy, ijtimoiy normalarni bilish, ushbu normalarga amal qilgan holda ulardan to‘g‘ri foydalanish va shaxsiy hayotda qo‘llay olish.

Tarbiya fani asosida quyidagi kompetensiyalar shakllantiriladi:

Ma’naviy-axloqiy madaniyatlilik kompetensiyasi: odob-axloq (kiyinish, muomala, muloqot, jamoat joylarida o‘zini tutish) madaniyatiga ega bo‘lishi hamda milliy va umuminsoniy qadriyatlarni anglash va hurmat qilish, oila, jamiyat, Vatan oldidagi burch hamda mas’uliyatni anglashi va ularga rioya qilishi, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni, milliy-madaniy an’analar, urfodatlar, marosimlarga nisbatan hurmat bilan munosabatda bo‘lishi, jamoatchilik ishlarida faol bo‘lishi.

Mafkuraviy immunitetga ega bo‘lish kompetensiyasi: yaxshi va yomon xatti-harakatlarni farqlay olishi, ularga nisbatan fikrini bayon eta olishi; yon-atrofida bo‘layotgan voqea-hodisalarga munosabat bildira olishi, ilmlilik insonning yuksak ziynati ekanini anglay boshlash ko‘nikmalariga ega bo‘lishi lozim.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘rganish va bilish darajasi, faolligi, dunyoqarashi va fikrlay olish qobiliyatining

rivojlanganligiga ko‘ra shartli ravishda ikki bosqichga ya’ni 1-2-sinf o‘quvchilarida ijtimoiy-huquqiy me’yorlarni o‘rganish va ushbu tushunchalar haqidagi bilimlarga ega bo‘lish hamda 3-4-sinfda egallagan kompetensiyalarni hayotda qo‘llay olish ko‘nikmasini shakllantirish inobatga olinishi lozim.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ijtimoiy-huquqiy kompetensiyalarni shakllantirishning tamoyillarini quyidagi tarzda izohlash mumkin:

Birinchidan, o‘quvchida ijtimoiy-huquqiy kompetensiyalarning mavjudligi uning umri davomidagi muvaffaqiyatli faoliyatini kafolatlaydi. Ikkinchidan, o‘quvchi hayotida shaxsiy harakatlarining yetarlicha tanloviga imkon yaratib, shaxsga xos bo‘lgan ijtimoiy rollarni bajarish samaradorligini ta’minlaydi. Uchinchidan, o‘quvchining Vatanga, oilaga, insonlarga, tabiatga, qadriyatlarga nisbatan e’tiqodini hamda shaxslararo munosabatlarini rivojlantiradi. To‘rtinchidan, ijtimoiy va huquqiy kompetensiya ijtimoiy-siyosiy, ma’naviy-ma’rifiy, estetik qadriyatlar va o‘z-o‘zini rivojlantirishda muhim o‘rin egallaydi. Beshinchidan, o‘quvchilarda ijtimoiy muhit, oilasi, mahallasidagi jamoaviy munosabatlar ham muhim rol o‘ynaydi. Oltinchidan, ta’lim muassasasidagi ochiq ijtimoiy-pedagogik tizim, sog‘lom muhit, o‘qituvchilarning kasbiy darajasi e’tiboga olinadi. Yettinchidan, o‘quvchilarning hayotiy qadriyatlarini aniqlash, ochiqlik, bag‘rikenglik, o‘zaro mehr-oqibatlilik, axloqiy fazilatlar, hayotiy maqsadlar, kasb tanlash motivlari, o‘z-o‘zini tarbiyalash, ijtimoiy harakatchanlik va faollik kabi omillar e’tiborga olinadi.

Tarbiya darsida o‘quvchilarda faollik, ijodkorlik, mehnatsevarlik, intiluvchanlik, bilimdonlik, tadqiqotchilik kabi sifatlarni shakllantiradigan hamda sheriklik (subyekt-subyektlik) muloqoti tamoyillariga asoslangan “Do‘st tanlayman”, “Ta’qiqlangan meva”, “O‘zimizni qanday tutamiz”, “Qadriyatlar”, “Qadr-qimmatliklar yarmarkasi” kabi o‘quvchilarning ijtimoiy va huquqiy kompetensiyalarini rivojlantirishga yordam beradigan ta’limiy o‘yinlardan foydalandik.

Milliy dastur asosida yaratilgan Tarbiya fanining bosh g‘oyasida kompetensiyaviy yondashuvlarga asoslangan o‘quv dasturlari bo‘yicha ta’lim jarayonini tashkil etish asosida o‘quvchilarda ijtimoiy va huquqiy kompetensiyalar bilan birgalikda ularda mas’uliyat va moslashuvchanlik, muloqot qilish, ijodiylik va qiziquvchanlik, tanqidiy fikrlash, shaxslararo hamkorlik qilish, muammolarni aniqlash, yechimni topish, o‘z-o‘zini yo‘naltirish, ijtimoiy mas’uliyat kabi ko‘nikmalar shakllanadi. Bunday zamonaviy ta’lim-ta’lim berish jarayonida o‘qituvchi va o‘quvchilarning vazifasi quyidagicha bo‘ladi.

1. Zamonaviy ta’limning ahamiyati o‘quvchilarda faol ijtimoiylashuv ko‘nikmalarini shakllantirish bilan belgilanadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ijtimoiy munosabatlar jarayonining faol ishtirokchilari bo‘lishlariga erishishda ular tomonidan ijtimoiy va huquqiy ko‘nikmalarga ega bo‘lish o‘ziga xos ahamiyatga ega.

2. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ijtimoiy va huquqiy kompetensiyalarni shakllantirishga ta’sir ko‘rsatuvchi omillar va shart-sharoitlar o‘quvchilar tafakkurini motivatsion va refleksiv ko‘nikmalarga o‘rgatish vositalari, shakllari, usul va yo‘llarini belgilash asosida qaror topadi. Buning uchun o‘qituvchidan ta’lim-tarbiya jarayoniga ijodiy munosabatda hamda akmeologik yondashuvda bo‘lish talab etiladi.

3. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ijtimoiy va huquqiy kompetensiyalarni shakllantirishga asoslangan innovatsion metod hamda ijodiy-ta’limiy o‘yinlar mazmunini tayanch va fanga oid kompetensiyalar bilan bog‘liq holda izohlash asosida ishlab chiqilgan, maqsaddan natijaga yo‘naltirilgan izchillik va uzviylik xarakteriga ega funksional modelni

ta’lim amaliyotiga tatbiq qilish o‘quvchilarda ijtimoiy va huquqiy me’yorlarga amal qilish ko‘nikmalarining shakllanishiga samarali ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

4. Oila, ta’lim muassasalari va jamoatchilikning o‘zaro hamkorligining tashkiliy, tarbiyaviy, rivojlantiruvchi ta’lim komponentlarini kuchaytirish asosida o‘quvchilarda ijtimoiy va huquqiy kompetensiyalarni shakllantirish natijasida ularning faol ijtimoiylashuvini ta’minlaydi.

5. Tadqiqot davomida pedagogikaning kognitiv, madaniy, huquqiy kompetentlik tamoyillari asosida ishlab chiqilgan boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ijtimoiy va huquqiy kompetensiyalari darajasini baholash mezonlari o‘quvchilar o‘rtasida o‘zaro sog‘lom raqobat muhitini yuzaga keltiradi.

6. O‘quvchilarni ijtimoiy va huquqiy me’yorlar bilan tanishtirishda boshlang‘ich sinflar o‘qituvchilari alohida o‘rin tutadilar. Ularning mashg‘ulot va ma’naviy-ma’rifiy tadbirlarni tashkillashtirish hamda yuqori saviyada o‘tkazishga nisbatan ijodiy yondashishlari pedagogik faoliyat samaradorligini oshirish bilan birga, o‘quvchilarda ijtimoiy va huquqiy komptensiyalarga ega bo‘lish imkoniyatini oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ijtimoiy-huquqiy me’yorlarga hurmat hissini shakllantirish samaradorligini oshirish yuzasidan quyidagi tavsiyalar ishlab chiqildi:

-boshlang‘ich sinf Tarbiya fanini o‘tishda amaliy tajribalarga alohida e’tibor qaratish, ya’ni imkoniyat darajasida mazkur darslarni sinf xonasida emas, mavzuga mos obyektlarda tashkil etish;

-Milliy dastur asosida yaratilgan Tarbiya fanlari dasturiga qo‘shimcha ravishda “Mashq daftari” ishlab chiqish;

-boshlang‘ich sinflarda Tarbiya fanidan dars beradigan o‘qituvchilar uchun maxsus kurslar tashkil etib, unda xorijiy tajribalarga asoslangan holda treninglar olib borish uchun dasturlar tayyorlash;

-tarbiya darslari mazmuni asosida sinfdan tashqari tadbirlarni tashkil etish orqali o‘quvchilarda ijtimoiy-huquqiy kompetensiyalarni rivojlantirish bo‘yicha tavsiyalar tayyorlash.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Shavkat Mirziyoyev. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz.
2. Shavkat Mirziyoyev. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta’minlash
3. Forobiy. «Fozil odamlar shahri». - T.: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi. nashriyoti, 1993. . 184-185-b.
4. Forobiy. «Fozil odamlar shahri». - T.: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi. nashriyoti, 1993. 182-b.

AKSIOLOGIK YONDASHUV ASOSIDA BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING KOGNITIV FIKRLASH KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

MATBERDIEVA YULDUZ BAYRAMDURDIEVNA
Nukus innovatsion instituti assistenti

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining kognitiv fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishning nazariy asoslari haqida so‘z boradi. Kognitiv qobiliyatning ta’riflari, tasniflari va tarkibiy qismlari tahlil qilindi, shuningdek, ularning boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida namoyon bo‘lish xususiyatlari aniqlashtirildi. Ta’lim olish jarayoni o‘quvchilarning ehtiyojlarini qondirish imkoniyatlari bilan bog‘liq bo‘lgan qadriyatlar nuqtai nazaridan ko‘rib chiqildi.

Kalit so‘zlar: bilish, kognitiv qobiliyat, aksiologik yondashuv, kognitiv fikrlash ko‘nikmasi, diqqat, idrok, fikrlash, xotira.

Аннотация. В данной статье говорится о теоретических основах развития умений познавательного мышления учащихся младших классов. Проанализированы определения, классификации и компоненты познавательных способностей, а также уточнены особенности их проявления у учащихся младших классов. Образовательный процесс рассматривался с точки зрения ценностей, связанных с возможностями удовлетворения потребностей учащихся.

Ключевые слова: знания, познавательные способности, аксиологический подход, навыки познавательного мышления, внимание, восприятие, мышление, память.

Abstract. This article talks about the theoretical foundations of the development of cognitive thinking skills of elementary school students. Definitions, classifications and components of cognitive ability were analyzed, as well as the characteristics of their manifestation in elementary school students were clarified. The educational process was considered in terms of values related to the possibilities of meeting the needs of students.

Key words: knowledge, cognitive ability, axiological approach, cognitive thinking skills, attention, perception, thinking, memory.

Kirish. Yurtimizda umumiy o‘rta ta’lim tizimini isloh qilishning ustuvor yo‘nalishlarini belgilash, o‘sib kelayotgan yosh avlodni ma’naviy-axloqiy va aqliy rivojlantirishni sifat jihatidan yangi darajaga ko‘tarish, ta’lim-tarbiya jarayoniga ta’limning innovatsion shakllari va usullarini joriy etish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi ishlab chiqildi. Konsepsiyaning asosiy yo‘nalishlaridan kelib chiqib, ta’lim muassasalarida o‘quv-tarbiya jarayonini samarali tashkil etish maqsadida quyidagi vazifalar belgilab qo‘yildi:

o‘qitish usullarini takomillashtirish, ta’lim-tarbiya jarayoniga individuallashtirish tamoyillarini bosqichma-bosqich tadbiq etish;

kichik yoshdan o‘quvchilarda o‘qishga sog‘lim, kuchli va ta’sirchan motivatsiyani shakllantirish;

umumiy o‘rta ta’lim maktablarida ta’lim-tarbiya jarayonini samarali tashkil etish maqsadida yangi, shu jumladan muqobil yondashuvlarni joriy etish tizimini rivojlantirish [1].

Kichik yoshdan boshlab bolalarning bilim olishga bo‘lgan chanqoqligini oshirish, o‘qishga bo‘lgan motivatsiyasini

shakllantirish, ularning kognitiv ko‘nikmalarini rivojlantirish orqali amalga oshiriladi. Chunki, atrofdagi dunyo haqida ma’lumotlarni va bilimlarni izlash, ularni egallash insonning kognitiv qobiliyatlari tufayli yuzaga keladi. Ushbu bilimlarni egallash esa odamlarning ehtiyojlarini qondirish imkoniyatlari bilan bog‘liq bo‘lgan qadriyatlar nuqtai nazaridan ko‘rib chiqilsa maqsadga muvofiq bo‘lar edi. Bu esa, aksiologik yondashuv asosida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining kognitiv ko‘nikmalarini rivojlantirishning ilmiy-nazariy asoslarini chuqurroq o‘rganish zaruriyatini va uning ijobiy xususiyatlarini tahlil qilishni taqozo etadi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Zamonaviy psixologik-pedagogik tadqiqotlarni tahlil qilish natijasida, biz “kognitiv” atamasini hozirgi kunda olimlar tomonidan keng tadqiq qilinayotgan mavzulardan biri degan xulosaga keldik.

Pedagogika nazariyasi va amaliyotida “kognitiv qobiliyat” tushunchasi insonning bilish, bilim olish, o‘rganish, fikrlash qobiliyati doirasida o‘rganiladi va bugungi kunda unga turli xil yondashuvlar mavjud.

V.Shadrikov [8] va E.Soldatovalar [6], kognitiv qobiliyatni sezish, diqqat, idrok, xotira, tasavvur, fikrlash jarayonlarining individual psixologik xususiyatlari sifatida qaraydi va ular atrofdagi dunyoni muvaffaqiyatli bilishda namoyon bo‘ladi.

T.Ratanova [4] va N.Chuprikovalarning [10] fikricha, kognitiv qobiliyat faoliyat sub’ektlari va ob’ektlarining xususiyatlari, munosabatlari tizimi bo‘lib, u tahlil, sintez, abstraktsiya va umumlashtirish jarayonining asosi sifatida tushuniladi. S.Rubinshteyn [5] esa, tahlil va sintez qilish jarayoni va ularning o‘quvchi shaxsidagi rivojlanish darajasi aqliy qobiliyatlarning tarkibiy qismlari deb hisoblaydi. Bu esa “aqliy qobiliyat” tushunchasi “kognitiv qobiliyat” tushunchasiga sinonim ekanligini ko‘rsatadi.

V.Drujinin [2], A.Matyushkin [3], N.Syrnikova [7], kognitiv qobiliyatni intellekt, intellektual qobiliyat, intellektual mahsuldorlik imkoniyatlarini ifodalovchi manba sifatida tavsiflaydi.

Olimlarning asarlarini tahlil qilish natijasida, quyidagicha fikrga kelish mumkin: kognitiv qobiliyat tashqi dunyoni idrok etishning individual xususiyatlari bo‘lgan idrok, xotira, diqqat, tasavvur va fikrlash sifatida talqin qilinadi. Ushbu qobiliyat insonning intellectual faoliyatining yuqori darajada bo‘lishini ta’minlaydi va baholanadi. Demak, kognitiv qobiliyat samarali intellektual faoliyat bilan bog‘liq jarayon hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Maqolada aksiologik yondashuv asosida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining kognitiv ko‘nikmalarini rivojlantirishning nazariy asoslari muhokama qilinadi. Shuningdek, adabiyotlarni o‘rganish va tahlil qilish, pedagogik kuzatishlar, taqqoslash, bolalarning produktiv faoliyatini tahlil qilish va tadqiqot natijalarini umumlashtirish metodlaridan foydalaniladi.

Tahlil va natijalar. Inson o‘z hayoti davomida doimo muammolarga duch keladi. Ushbu muammolarni faqat kerakli ma’lumotlarni qidirib topish, ularni amalda qo‘llash orqali hal qilishi mumkin. Insonning ma’lumotlarni izlab topishi va muayyan bilimlarni egallashi, uning kognitiv ko‘nikmalari tufayli yuzaga keladi.

Kognitiv (diqqat, idrok, fikrlash, xotira) fikrlash ko‘nikmalari – bu ma’lumotlarni olish, saqlash va qayta ishlash qobiliyati. Kognitiv qobiliyatlarni aksiologik

yondashuv asosida rivojlantirish jarayoni esa insonning ehtiyojlarini qondirish imkoniyatlari bilan bog‘liq bo‘lgan qadriyatlar nuqtai nazaridan ko‘rib chiqiladi.

Boshlang‘ich sinflarda o‘quvchilarning kognitiv fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish jarayoni muhim ahamiyatga ega, chunki u fikrlash, idrok, xotira, diqqat va tasavvurni rivojlantirishni o‘z ichiga oladi. Bu jarayonlar o‘zaro bog‘liq bo‘lib, bolaning bilim olish faoliyatini tartibga soladi. Shuningdek, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini o‘qitishda bilish qobiliyatlarini rivojlantirish ta’limning asosiy tamoyili va maqsadlaridan biri sifatida qaraladi.

O‘quvchilarning kognitiv fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishda aksiologik yondashuvdan foydalanish masalasi bugungi kunda boshlang‘ich ta’lim tizimida dolzarb masala sifatida qaralmoqda. Bunda bilim olish jarayoni o‘quvchilarning ehtiyojlarini qondirish imkoniyatlari bilan bog‘liq bo‘lgan qadriyatlar nuqtai nazaridan ko‘rib chiqiladi.

Tadqiqotimiz davomida olib borilgan tahlillar natijasida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining kognitiv fikrlash ko‘nikmalari quyidagi tarkibiy qismlardan iborat ekanligi aniqlandi: idrok, diqqat, xotira va fikrlash.

Idrok – murakkab jarayon bo‘lib, u amaliyotda kuzatish ob’ektlari bilan ishlash jarayonida shakllanadi. Idrokning rivojlanishi hayotiy tajribani to‘plash jarayonida sodir bo‘ladi, uning natijasida o‘quvchida ichki obraz paydo bo‘ladi.

Xotira – ma’lumotlarni yodlash, saqlash va ko‘paytirishni amalga oshiradigan miya tizimining xususiyatlari.

Diqqat insonning samarali bilim olishi va muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi uchun zarur shartlardan biridir. Maktabda diqqatni rivojlantirishning eng muhim vazifasi diqqatni nazorat qilish funksiyasini rivojlantirishdir. Diqqatning nazorat funksiyasi – bu o‘quv jarayonida harakatlarni nazorat qilish va natijalarni tekshirish qobiliyati.

Fikrlash qobiliyatlari aqliy faoliyatning muvaffaqiyati va unumdorligini belgilaydi. Fikrlashdagi individual xususiyatlar jarayonni belgilovchi fikrlash qobiliyatlarida namoyon bo‘ladi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining kognitiv fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish xususiyatlari quyidagilardan iborat:

vizual fikrlashning ustunligi;

hissiyotlarga asoslangan idrok;

mnemonik xotira;

diqqatni yorqin materialga jamlash.

Yuqoridagi fikrlardan va izlanishlardan kelib chiqib, biz kognitiv qobiliyatning etakchi ta’rifini aniqladik, ya’ni kognitiv qobiliyatlar shaxsni individual psixologik jihatdan boshqalardan ajratib ko‘rsatuvchi diqqat, sezish, idrok etish, xotira, tasavvur, fikrlash jarayonlarining xususiyatlari sifatida qaraladi va u atrofdagi dunyoni muvaffaqiyatli bilishda namoyon bo‘ladi [9].

Xulosa va takliflar. Psixologik-pedagogik adabiyotlarning nazariy tahlili shuni ko‘rsatdiki, kognitiv fikrlash ko‘nikmalarini aksiologik yondashuv asosida rivojlantirishni o‘rganish muhim pedagogik muammolardan deb hisoblash mumkin.

Olimlar kognitiv qobiliyatlarni insonning barcha kognitiv jarayonlarining yig‘indisi deb hisoblashadi. Turli manbalarda “kognitiv fikrlash qobiliyati” aqliy qobiliyat,

intellektual qobiliyat tushunchalari bilan sinonim sifatida qaraladi. Quyidagi fikrlar esa buning ayni isboti hisoblanadi: aql-idrok har qanday faoliyatda muvaffaqiyatga olib keladigan va boshqa qobiliyatlar asosidagi umumiy bilish va muammolarni hal qilish qobiliyatini anglatadi; intellekt deganda shaxsning barcha kognitiv qobiliyatlari tizimi tushuniladi: sezish, idrok etish, xotira, tasvirlash.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 29 apreldagi "O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5712-son Farmoni
2. Дружинин, В.Н. Когнитивные способности: структура, диагностика, развитие / В.Н. Дружинин. – Москва: ПерСе, 2001. – 223 с.
3. Матюшкин, А. М. Проблемы психодиагностики, обучения и развития школьников / А. М. Матюшкин. – Москва: АПН СССР, 1985. – 160 с.
4. Ратанова, Т. А. Диагностика умственных способностей детей / Т. А. Ратанова. – Москва: Флинта, 2003. – 164 с.
5. Рубинштейн, С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. –Санкт-петербург : Питер, 1990. – 720 с.
6. Солдатова, Е.Л. Развитие когнитивных способностей: учеб. пособие / Е. Л. Солдатова, Юж.-Урал. гос. ун-т – Челябинск, 1995. – 47 с.
7. Сырникова, Н. А. К вопросу о системной трактовке интеллекта / Н. А. Сырникова // Ученые записки института непрерывного педагогического образования: сб. статей – Великий Новгород, 1999. – С. 148-151.
8. Шадриков, В. Д. Деятельность и способности / В. Д. Шадриков. –Москва: Логос, 1994. – 315 с.
9. Шадриков, В. Д. Психология деятельности и способности человека / В. Д. Шадриков. – Москва: Логос, 1996. – 320 с.
10. Чуприкова, Н. И. Принцип дифференциации когнитивных структур в умственном развитии, обучение и интеллект / Н.И. Чуприкова // Вопросы психологии: сб. статей : в 5 ч. – Москва, 1990. – Ч.5. – С. 31-39.

BO‘LAJAK PEDAGOGLARDA TADQIQOTCHILIK KO‘NIKMASINI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

OZODA ODILJON QIZI ABDULLAYEVA
Chirchiq davlat pedagogika universiteti magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada bo’lajak pedagoglarda tadqiqotchilik ko’nikmalarini shakllantirish zarurati, pedagogik asoslari hamda bosqichlari haqida fikr yuritilgan. Tadqiqotchilik ko’nikmalari shakllantirish mazmuni tahlil etilgan

Kalit so’zlar: tadqiqotchi, tadqiqotchilik, eksperimental tadqiqotlar, o‘quv-tadqiqotchilik, tadqiqotchilik ko’nikmalari.

Bugungi kunda ta’lim sohasida sodir bo‘layotgan jadal o‘zgarishlar ta'lim muassasalarida bo’lajak pedagoglarni faol ilmiy-innovatsion, tadqiqotchilik faoliyatini olib borishini talab qilmoqda. Ilmiy-tadqiqot faoliyatini olib borish shuningdek, tadqiqotchilik ko’nikmasini shakllantirish talabalarni mustaqil istiqbolli olim bo'lib yetishish imkonini beradi. Shuningdek, o'qish davomida muammolarni hal etish, yangi bilimlar kashf etish kabi faoliyatlar bilan shug'ullanish motivatsiyalarni oshiradi. Tadqiqotchilik ko’nikmasi talabalarda innovatsion yondashuvni, muammolarni hal etish va yechimlar topishning yangi usullarini o'rganishni rivojlantiradi. Shu nuqtayi nazardan oladigan bo’lsak, ta'lim muassasalarida talabalarning tadqiqotchilik ko’nikmasini rivojlantirish, ularni ilmiy faoliyatini qo’llab-quvvatlash dolzarb masala hisoblanadi. “O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasi” ning 3-bobida “Oliy ta’lim muassasalarida ilmiy-tadqiqot ishlari natijadorligini oshirish, yoshlarni ilmiy faoliyatga keng jalb etish, ilm-fanning innovatsion infratuzilmasini shakllantirish” bandining keltirilganligi ham fikrimizning dolzarbligini asoslaydi.

Talabalarni ilmiy tadqiqotga yo‘naltirish, tadqiqotchilik qobiliyatlarini shakllantirishga oid samarali yondashuvlarini aniqlash borasida ko‘plab tadqiqotlar amalga oshirilgan.

Talaba yoshlarni ilmiy faoliyatida amaliy ko‘nikmalarni shakllantirish metodologiyasiga oid tadqiqotlar “Ilmiy tadqiqot metodologiyasi” fani doirasida o‘zbek olimlaridan N.A.Shermuxamedova, M.N.Abdullaeva, A.A.Azizqulovlar, oliy ta’lim muassasalarida iqtidorli talabalarni ilmiy tadqiqotchilik kompetentligini shakllantirish bo‘yicha A.A.Abduqodirov, R.B.Abduraxmanova, B.S.Abdullaevalar, ta’limjarayonigapedagogiktexnologiyalarni qo‘llash orqali o‘quv samaradorligini oshirish, talabalarda tadqiqotchilik malaka va ko‘nikmalarini shakllantirishga oid qarashlar MDH olimlaridan V.P.Bespalko, B.T.Lixachev, V.I.Chuprasovalar asarlarida o‘rganilgan, shuningdek, N.G.Alekseyev, A.V.Leontovich, A.S.Obuxov, L.F.Fominalar o‘quvchilarda tadqiqotchilik faoliyatini rivojlantirish konsepsiyasini ishlab chiqishgan.

O‘zbek tilining izohli lug‘atida tadqiqotchi – taqdqiqot ishi bilan mashg‘ul bo‘lgan shaxs, tadqiqotchilik esa tadqiqiotchilik ishi bilan mashg‘ul bo’lgan ishlar deya tavsif qilinadi. Tadqiqotchilik XXI asr mutaxassislarining asosiy

ko‘nikmalaridan bo‘lib, u ta’lim jarayonida ilmiy tadqiqot faoliyatida namoyon bo‘ladi. Ilmiy tadqiqot – yangi bilimlar va nazariyalarni aniqlash jarayoni. Har qanday ilmiy tadqiqot bilishning maxsus tashkil qilingan jarayoni bo‘lib, unda voqelik haqidagi nazariy bilimlar o‘rganiladi, o‘zlashtiriladi va tizimga solinadi.

A.V. Leontovich o‘quvchilarda o‘quv-tadqiqotchilik faoliyati quyidagi bosqichlar orqali amalga oshirishni nazardan tutgan. Bular: o‘qituvchi tomonidan o‘z o‘quv fani bo‘yicha olib borishi mumkin bo‘lgan o‘quv-tadqiqot ishining yo‘nalishini aniqlashtirish; o‘quv-tadqiqotchilik faoliyatiga jalb etish bo‘yicha nazariy kurs dasturi va rejasini ishlab chiqish; mavzulami tanlash, o‘quv tadqiqot maqsadini aniqlashtirish; o‘quv-tadqiqot metodini tanlash va uni o‘zlashtirish; mavzuga oid ma’lumotlami yig‘ish; olingan natijalami tahlil va xulosa qilish; o‘quv-tadqiqot ishi natijalarini taqdimot qilish [1].

A.I. Savenkov o‘quv-tadqiqotchilik faoliyatini amalga oshirish jarayoni orqali o‘quvchi tadqiqotchilik izlanishi bo‘yicha bilim, ko‘nikma va malakalarga quyidagi bosqichlar orqali erishishini nazarda tutgan: muammoni qo‘yish, gipotezani ilgari surish; eksperimentni o‘tkazish; to‘plangan ma’lumotlami birlashtirish; o‘quvchining ijodiy fikrlari va xulosalari; ma’ruza matnini tayyorlash; o‘z xulosalarini himoya qilish [2].

T.V.Avgusmanovaning tadqiqot ishida o‘quv-tadqiqotchilik faoliyatini muvaffaqiyatli tashkil etishning pedagogik sharoitlarini quyidagilarda ko‘radi: ta’lim muassasalarida o‘quv-tadqiqotchilik-faoliyatini tizimli tashkil etish; o‘quvchilarda o‘quv-tadqiqotchilik faoliyatini baholash va o‘rganish; ijodiy pedagogik jamoasining tuzilishi hamda o‘quvchilarda bu faoliyatning rivojlanishini pedagoglar tomonidan kuzatib borilishi[3].

Oliy ta’lim o‘quv jarayonidagi tadqiqotchilik faoliyati talabada quyidagi bilim va ko‘nikmalarni shakllanishga zamin yaratadi[4]:

- birinchidan, sohaga oid chuqur nazariy bilimlar asosida tadqiqot mavzusini tanlash, mavzuning qamrovi, obyekti va predmetini aniqlash, amaliy ahamiyatini izohlay olish;

- ikkinchidan, ilmiy izlanishdan ko‘zlangan maqsadni belgilash, muammoli vaziyatga bartaraf etishga oid gipotezalarni ilgari surish;

- uchinchidan, tadqiqotni vorisiylik, muvofiqlik, tarixiylik, mantiqiylik va boshqa tamoyillar asosida o‘rganilgan darajasini yorita olish bilan birga, qanday ilmiy maktablar tajribasiga qarab mo‘ljal olinganligini asoslash;

-to‘rtinchidan, zamonaviy paradigmalar talabiga mos tadqiqotning ilmiy apparatini yoritish;

-beshinchidan, o‘rganilgan manba (nazariya, ta’limot, ilmiy maktablar qarashlari va hokazo)larga tayangan holda masalaga o‘z pozitsiyasini bildirish, muammoga ilmiy yechim taklif qilish va fikrlarni ilmiy uslubida kurs ishi, malakaviy bitiruv ishi, tezis, maqola, risola va dissertatsiya kabilar shaklida rasmiylashtirish.

Raxmatov A.D, Yunusov R.F lar esa o‘zining “Ilmiy tadqiqot asoslari” qo‘llanmasida ilmiy tadqiqot yoki ilmiy tadqiqiy ishlarini (ITI) maqsadiga, tabiat yoki sanoat bilan bog‘liqlik darajasi va ilmiy chuqurligiga ko‘ra uch asosiy turga ajratadi: fundamental (nazariy), amaliy va ishlanma. Shuningdek, ular fundamental va amaliy ilmiy tadqiqot ishlarni bajarish

jarayonini oltita bosqichga ajratadi va ularni asosoy bosqich sifatida tasniflaydi[5].

1-bosqich. Tanlangan mavzuning dolzarbligini asoslash va ifoda etish:

bo‘lajak tadqiqotlarga taalluqli muammolar bilan mamlakat va xorijiy adabiy manbalar bo‘yicha tanishish, uning dolzarbligini asoslash;

muammolar bo‘yicha tadqiqotlarning muhim yo‘nalishlarini belgilash va tasniflash;

mavzuni ifodalash va tadqiqot annotatsiyasini tuzish;

texnikaviy topshiriqni ishlab chiqish va ITI umumiy kalendar rejasini tuzish;

kutilayotgan iqtisodiy yoki boshqa foydali samarani oldindan belgilash.

2-bosqich. Tadqiqotning maqsadi va vazifasini ifodalash:

- mamlakat va xorijiy nashrlar bibliografik ro‘yxatini tanlash va tuzish (monografiya, darsliklar, maqolalar, patentlar, kashfiyotlar va b.), shuningdek, tanlangan mavzu bo‘yicha ilmiy-texnikaviy hisobot tuzish;

- mavzu bo‘yicha manbalar va referatlar annotatsiyasini tuzish;

- mavzu bo‘yicha masalalarning ahvolini tahlil qilish;

- tadqiqot maqsad va vazifalarining bayonini tuzish.

3-bosqich. Nazariy tadqiqotlar:.

- obyekt va tadqiqot predmetini tanlash, fizik mohiyatini o‘rganish va tadqiqot topshirig‘i asosida ishchi farazni shakllantirish;

- ishchi farazga muvofiq modelni aniqlash va uni tadqiq etish;

- tadqiq etilayotgan muammo nazariyasini ishlab chiqish, tadqiqot natijalarini tahlil qilish.

4-bosqich. Eksperimental tadtiqotlar (tasdiqlash, to‘g‘rilash yoki nazariy tadqiqotlarni inkor etish uchun):

- eksperimental tadqiqotlar maqsad va vazifalarini aniqlash;

- eksperimentni rejalashtirish va uni o‘tkazish metodikasini ishlab chiqish;

- eksperimental qurilmalar o‘rnatish va eksperimentning boshqa vositalarini yaratish;

- o‘lchov usullarini asoslash va tanlash;

- eksperimental tadqiqotlar o‘tkazish va ular natijalalarini ishlab chiqish.

5-bosqich. Ilmiy tadqiqotlarni tahlil qilish va rasmiylashtirish:

- nazariy va eksperimental tadqiqotlar natijalarini taqqoslash, ular farqlarini tahlil qilish;

- tadqiqot ob’yekti nazariy modelini aniqlashtirish va xulosalar;

- ishchi farazni nazariyaga yoki uning raddiga aylantirish;

- ilmiy va ishlab chiqarish xulosalarini shakllantirish, tadqiqot natijalarini baholash;

- ilmiy-texnikaviy hisobot tuzish va uni resenziya qildirish.

6-bosqich. Joriy etish va iqtisodiy samaradorligi:

- tadqiqot natijalarini ishlab chiqarishga joriy etish;

- iqtisodiy samarani belgilash.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda bo‘lajak pedagoglarda tadqiqotchilik ko‘nikmasini shakllantirishda mutaxassislik bo‘yicha chuqur bilimga ega bo’lishiga erishish, yo’nalishlari doirasida muommolarni aniqlay olishi, mavjud muommolarga ilmiy usulda yechim bera olishi, mavzu yoki mavzuga oid ilmiy manbalarni topa olishi, ilmiy muommoni tahlil qila olishi va unga mos taklif va tavsiyalar bera olishi, muommoning yechimi va unga berilayotgan taklif va

tavsiyalarga kreativ, kretik yondasha olishi, axborotlari to’g’ri tahlil qila olishi va ularni tog’ri talqin qila olishi kabi ko’nikmalariga ega bo‘lishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Леонтович А.В. Концептуальние основания моделирования исследовательской деятельности учащихся // Школьние технологии. -2006. -5. С.63-71.
2. Савенков А.И. Концепция исследовательского обучения // Школьние технологии. - М., 2008. -4. -С. 47-50.
3. Августмонова Т.В. Педагогические условия развития исследовательской деятельности старшеклассников в инновационном образовательном учреждении. Диссертация на соискание ученой степени кандитата педагогические наук. - Иркутск, 2003. -184 с.
4. Allayarova Soliha Narzulloyevna. “Talabalarni ilmiy tadqiqotga yo‘naltirishning innovatsion mexanizmlari” Ped.fan.bo‘yicha falsafa dokt. diss.si avt. Termiz, 2023. 13-bet.
5. Рахматов А.Д., Юнусов Р.Ф. Илмий тадқиқот асослари.- Т.: ТИМИ, 2008.- 210 б.

JISMONIY MADANIYAT YO‘NALISHI TALABALARINING KASBIY KOMPETENTLIGIGA QO‘YILADIGAN TALABLAR

VALIXANOV SAIDBEK SHOXOBIDINOVICH
ADU Fakultetlararo jismoniy madaniyat va sport kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya. Oliy ta’lim muassasalari bitiruvchilarining kasbiy tayyorgarligi darajasiga qo‘yiladigan talablar nuqtai nazaridan kompetentlik bo‘lajak mutaxassisning muayyan vaziyatlarda bilim, malaka va faoliyat metodlari majmuasini maqsadga muvofiq qo‘llash qobiliyatini anglatadi.

Kalit so‘zlar: kompetentlik, kasbiy kompetentlik, kompetentli yondashuv, jismoniy madaniyat, kasbiy kompetentlikni shakllantirish tamoyillari, kasbiy kompetentligiga qo‘yiladigan talablar.

Ta’lim sifatini oshirish – bu bugungi kunda butun jahon hamjamiyatidagi eng dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Uni hal etish uchun esa, ta’lim mazmunini modernizatsiyalash, ta’lim jarayoni texnologiyalarini va so‘zsiz ta’limning yakuniy maqsadini qayta ko‘rib chiqish talab etiladi.

Kompetentliyondashuvta’limoluvchining ijtimoiy, huquqiy, kommunikativ, ma’suliyat va moslashuvchanlik, o‘zini-o‘zi rivojlantirish, axborot savodxonligi, kasbiy va shaxsiy sifatlarini shakllantirishga qaratilgan bo‘lib, zamonaviy sharoitlarni o‘zida amalga oshirish imkonini beradi. Kompetentli yodashuvning maqsadi – ta’lim sifat-samaradorligiga erishishdir.

“Kompetentlik” atamasiga ko‘plab tadqiqotchilar o‘z ishlarida ta’rif berib o‘tganlar. Masalan, M.A. Xolodnaya fikricha kompetentlik - bu mos faoliyatda samarali qarorlar qabul qilishga imkon beruvchi predmetli o‘ziga xos bilimlarni tashkil etishning maxsus tipi [5].

N.A. Muslimov kompetentlikni quyidagicha ta’riflagan: «kompetentlik bu talabaning shaxsiy va ijtimoiy ahamiyatga ega kasbiy faoliyatining amalga oshirilishi uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma va malakalarning egallanishi hamda ularni kasbiy faoliyatda qo‘llay olishi bilan ifodalanadi» [4].

A.X. Mahmudov esa, kompetentlikka quyidagicha ta’rif bergan: «kompetentlik bu doimo o‘zgarib borayotgan sharoitlarda yoki mutaxasisning kasbiy faoliyatini samarali olib borishga imkon beruvchi shaxsga xos integrallashgan sifatlardir» [3].

Demak, kompetentlik bu aniq faoliyatni amalga oshirish uchun bilim va tajribalarga ega bo‘lgan shaxs tavsifi bo‘lib, u ta’lim oluvchi tomonidan alohida bilim va ko‘nikmalarni emas, balki har bir mustaqil yo‘nalish bo‘yicha integrallashgan bilimlar va sifatlarning o‘zlashtirilishini nazarda tutadi.

Kasbiy faoliyatni tashkil etishda muhim ahamiyatga ega bo‘lgan kompetentlikning asosiy elementlari Davlat ta’lim standartlarida o‘z ifodasini topgan.

Jismoniy madaniyat yo‘nalishi talabalarining kasbiy kompetentligini aniqlash uchun ushbu tushunchani o‘rganishga bag‘ishlangan ba’zi bir tadqiqotlarga e’tiborni qaratamiz.

V.A. Adolf kasbiy kompetentlikni quyidagicha izohlagan: kasbiy kompetentlik – bu mahsuldor pedagogik faoliyatga nazariy, metodologik, predmetli, psixologo-pedagogik va texnologik tayyorgarlikni

o‘z ichiga olgan umumlashgan shaxsiy ta’limdir. Uning fikridan kelib chiqqan holda shuni ta’kidlash mumkinki, to‘laqonli kasbiy kompetentlik faqatgina harakatchan va yangilikka intiluvchi mutaxassisdagina namoyon bo‘lar ekan [2].

Shunday qilib, kompetentsiya – ma’lum bir ijtimoiy va kasbiy maqomga ega bo‘lgan shaxslarning bilimlari, ko‘nikmalari va tajribasining ular bajaradigan vazifalar va ular hal qiladigan muammolarning haqiqiy murakkabligi darajasiga muvofiqligi o‘lchovidir.

Bugungi zamonaviy modernizatsiyalashgan ta’limning asosiy maqsadlari quyidagilardir: mehnat bozorida raqobatbardosh, malakali, mas’uliyatli, o‘z kasbiga ravon va tegishli faoliyat sohalariga yo‘naltirilgan, o‘z mutaxassisligi bo‘yicha jahon andozalari darajasida samarali ishlashga qodir, mehnat faoliyatiga tayyor, tegishli profildagi malakali xodimni tayyorlash. Faoliyatning eng muhim yo‘nalishlari qatorida universitet darajasida talabalarning sifat jihatidan farq qiladigan kasbiy tayyorgarligi zarurati va keyinchalik – uning kasbiy rivojlanishi qo‘shimcha kasbiy ta’lim tizimida asosiy kasbiy bilimlarning fundamentalligini innovatsion fikrlashga, aniq ta’lim muammolarini hal qilishda amaliyotga yo‘naltirishga, tadqiqot yondashuvi bilan birlashtirishga imkon beradi. Zamonaviy jamiyat mutaxassisni kasbiy sohada bilim, ko‘nikma va malakalarga ega bo‘lgan shaxs sifatida emas, balki qiyin, ba’zan nostandart vaziyatlarda samarali harakat qilishga qodir, ya’ni kompetentli deb biladi. Bunday sharoitda oliy ta’limda kompetentsiyaga asoslangan yondashuv o‘z kuchini oshirmoqda

Jismoniy tarbiya va sport sohasidagi mutaxassislarning kasbiy mahoratini rivojlantirishning muhim talabi, birinchi navbatda, uni shakllantirishning pedagogik tamoyillari hisoblanadi. Jismoniy tarbiya va sport sohasidagi tahlil qilingan ilmiy tadqiqotlar har bir muallifning kasbiy kompetentsiyasini shakllantirish tamoyillariga oid falsafiy pozitsiyasini aks ettiruvchi umumiyliklarini, o‘ziga xos xususiyatlarini va muayyan subyektivizmini ochib beradi va asoslaydi. Ilmiy ishlarni tahlil qilish quyidagi prinsiplar guruhlarini ajratishga imkon berdi: oliy o‘quv yurtlarida mutaxassislarning adaptiv jarayonini tartibga soluvchi asosiy tamoyillar (kasbiy fanlarni o‘qitishning adaptiv funksiyasi prinsipi; sport mutaxassisi kasbini olishda talaba shaxsining adaptiv rivojlanishini individuallashtirish prinsipi; adaptiv-boshqariladigan ta’lim prinsipi; kelajakdagi jismoniy tarbiya va sport mutaxassisining kasbiy mahoratini rivojlantirishga qaratilgan o‘quv prinsipi); ushbu talabalarning shaxslararo, interaktiv, texnologik mashg‘ulotlarga moslashishini osonlashtiradigan asosiy tamoyillar (to‘g‘ridan-to‘g‘ri va bilvosita ta’limning maqbul kombinatsiyasi prinsipi; shaxsga yo‘naltirilgan adaptiv ta’lim kontekstida bilvosita o‘zaro ta’sir usullari va vositalaridan (talaba - kontent - mutaxassis - talaba) ustuvor foydalanish prinsipi; o‘z-o‘zini moslashtirishning hal qiluvchi roli prinsipi; o‘quv jarayoni subyektlari o‘rtasida ochiq o‘zaro ta’sir sharoitida ma’naviy qulaylik prinsipi) va tartibga soluvchi umumiy didaktik tamoyillar (ilmiy bilimlar; tizimlilik; ta’lim; o‘quv jarayonini atrof-muhit bilan bog‘lash; voqelik; individuallashtirish; faoliyat; ko‘rinish), intizomiy, fanlararo va umumiy bilim, ko‘nikmalarni egallash maqsadida ta’lim muassasasining o‘quv jarayonini tartibga soluvchi va sport sohasidagi professional mutaxassislarning ularni amaliyotda qo‘llash qobiliyatini belgilaydi. Aniqlanishicha, bu tamoyillarning har biri faqat boshqalar bilan bog‘liq holda mazmunli bo‘ladi. Sport sohasidagi bo‘lajak mutaxassislarni o‘rganishning har bir bosqichida ushbu tamoyillarning izchil va uzviy o‘zaro ta’siri mehnat bozori ehtiyojlarini hisobga olgan

holda kasbiy kompetentlikni egallashni kafolatlaydi.

Jismoniy madaniyat yo‘nalishi talabalarida quyidagi kompetentsiyalarni shakllantirilishi ularning yaxlit kasbiy kompetentligini rivojlantirishga olib keladi: asosiy (g‘alaba qozonish istagini shakllantirish); umummadaniy; ijtimoiy (sport o‘yinlari ijtimoiy kompetensiyani rivojlantirish vositasi sifatida); kognitiv; shaxsiy; axborot, kommunikativ, o‘zini-o‘zi tarbiyalash, o‘z sog‘ligiga malakali munosabat, moslashuvchanlik, tashkiliy (kun tartibi), harakatlanish (motorik) - amaliy kompetensiyalar.

Jismoniy madaniyat yo’nalishi talabasining kasbiy kompetensiyasi quyidagilarda yaqqol namoyon bo’ladi:

1. Jismoniy tarbiya yo’nalishi talabalarining kasbiy kompetensiyasi mutaxassisning ishbilarmonlik va shaxsiy fazilatlarining uzviy xarakteristikasi bo‘lib, uning bilimi, qobiliyati, malakasi va tajribasi darajasini aks ettiruvchi, barkamol qarorlar qabul qilish bilan bog‘liq faoliyatni amalga oshirish uchun yetarlidir.

2. Jismoniy madaniyat yo’nalishi talabasining kasbiy kompetensiyasi uning shaxsiy fikr va his-tuyg‘ulari mazmuni, qadriyat yo‘nalishlari, qiziqish va ehtiyojlarining rivojlanish darajasi, jismoniy rivojlanish darajasi, o‘zlashtirish darajasi ta’sirida shakllanadi. Bo’lajak mutaxassisning bu sifatini shakllantirish uchun jismoniy madaniyat sohasida kasbiy faoliyatni amalga oshirishga psixologik, ilmiy-nazariy, amaliy, psixofiziologik va jismoniy tayyorgarligini shakllantirish kerak.

Demak, talabaning kasbiy kompetensiyasi tushunchasi shaxsning yaxlit tarkibida uning nazariy va amaliy tayyorgarligining birligini ifodalaydi va uning kasbiy mahoratini tavsiflaydi.

Jismoniy tarbiyaning maqsadi (demak, jismoniy madaniyat yo’nalishi talabasining faoliyati) insonning jismoniy rivojlanishini optimallashtirish, jismoniy fazilatlarni va ular bilan bog‘liq qobiliyatlarni har tomonlama yaxshilashdir. Ijtimoiy faol shaxsga xos bo‘lgan ma’naviy-axloqiy fazilatlarni tarbiyalash bilan jamiyatning har bir a’zosining samarali mehnatga va boshqa faoliyat turlariga tayyorgarligi asosida ta’lim, tarbiya va sog‘lomlashtirish masalalarini hal etishni ta’minlaydi. Ta’lim vazifalari ushbu profildagi talabaning asosiy funksiyalarini belgilaydi. Boshqa ixtisoslik talabalari bilan solishtirganda, jismoniy tarbiya yo’nalishi talabasi kelajakda muayyan sharoitlarda ishlaydi – bu psixologik zo‘riqish sharoitlari, jismoniy faoliyat shartlari va tashqi omillar bilan bog‘liq sharoitlardir. Shu sababli, harakatning timsolida pedagogik o‘zaro ta’sir jismoniy madaniyat talabasining kasbiy faoliyatining psixologik-pedagogik tuzilishining asosiy o‘quv va tarbiyaviy vositasi bo‘lib, uning tarkibiy qismlari dinamik harakatni konstruktiv, tashkil etish, kommunikativ, harakatchanlik sifatida hisobga olinishi kerak.

Jismoniy madaniyat bo‘yicha mutaxassislar tayyorlashga qo‘yiladigan asosiy malaka talablaridan biri ham ta’lim, fan va texnikani axborot texnologiyalari bilan ta’minlash asoslari bo‘yicha bilim va ko‘nikmalarga qo‘yiladigan talablardan iborat bo’lib, talaba jismoniy tarbiya va sportdagi didaktik qonuniyatlar, ilmiy-tadqiqot ishlarini tashkil etish va olib borish usullari; turli toifadagi odamlarni motor harakatlariga o‘rgatish hamda jismoniy tarbiya va sport mashg‘ulotlari jarayonida jismoniy fazilatlarni rivojlantirish texnologiyasiga ega bo‘lishi kerak

5112000 – Jismoniy madaniyat bakalavriat ta’lim yo’nalishining malaka talablarida quyidagilar belgilab qo’yilgan:

Umumiy talablar:

• dunyoqarash bilan bog’liq tizimli bilimlarga ega bo’lishi; gumanitar va tabiiy-ilmiy fanlar asoslarini, joriy davlat

siyosatining dolzarb masalalarini bilishi, ijtimoiy muammolar va jarayonlarni mustaqil tahlil qila olishi;

• Vatan tarixini bilishi, ma'naviy milliy va umuminsoniy qadriyatlar masalalari yuzasidan o'z fikrini bayon qila olishi va ilmiy asoslay bilishi, milliy istiqlol g'oyasiga asoslangan faol hayotiy nuqtai nazarga ega bo'lishi;

• tabiat va jamiyatda kechayotgan jarayon va hodisalar haqida yaxlit tasavvurga ega bo'lishi, tabiat va jamiyat rivojlanishi haqidagi bilimlarni egallashi hamda ulardan zamonaviy ilmiy asoslarda hayotda va o'z kasb faoliyatida foydalana bilishi;

• insonning boshqa insonga, jamiyatga va atrof muhitga munosabatini belgilovchi huquqiy hamda ma'naviy mezonlarni bilishi, kasb faoliyatida ularni hisobga ola bilishi;

• axborot yig'ish, saqlash, qayta ishlash va ulardan foydalanish usullarini egallagan bo'lishi, o'z kasb faoliyatida mustaqil asoslangan qarorlar qabul qila olishi;

• tegishli bakalavriat yo'nalishi bo'yicha raqobotbardosh umumkasbiy tayyorgarlikka ega bo'lishi;

• yangi bilimlarni mustaqil egallay bilishi, o'z ustida ishlashi va mehnat faoliyatini ilmiy asosda tashkil qila olishi;

• sog'lom turmush tarzi va unga amal qilish zaruriyati to'g'risida ilmiy tassavvur hamda e'tiqodga, o'zini jismoniy chiniqtirish uquv va ko'nikmalariga ega bo'lishi lozim [1].

Xulosa qilib aytganda, jismoniy madaniyat yo'nalishi talabasidan jismoniy mashqlarning nafaqat estetik tomonini his qilish, balki uni ochib bera olish qobiliyati ham talab qilinadi. Bu yerda talabaning o'ziga xos iste'dodi va, albatta, unga mos keladigan badiiy-estetik madaniyat namoyon bo'ladi. Har bir talaba tomonidan jismoniy mashqlar ma'nosini tushunish, ichki ongli konsentratsiyagae'tiborberishkerak.Insonda takomillashtirish, o'zida go'zallik yaratish zarurligini uyg'otish kerak. Shaxsning estetik fazilatlarini shakllantirishni axloqiy fazilatlarni tarbiyalamasdan, ma'naviyatni rivojlantirmasdan turib bajarib bo'lmaydi. Kuch, epchillik, go'zal figurani rivojlantirish uchun kuchli irodali harakatlar, sabr-toqat, jasorat ko'rsatish kerak. Jismoniy tarbiya ruhi nafaqat shijoatli ishtiyoq, balki, shubhasiz, yolg'on, qo'pollik, va xiyonatni istisno qiladigan xatti-harakatdir. Bu yerda jismoniy tarbiya etikasi va estetikasi birlashadi. Jismoniy tarbiyaga xos bo'lmagan xatti-harakatlar, xunuk ishlar, albatta, estetik rangga ega bo'lishi kerak. Talabalar kelajakda quyidagi vazifalarni hal qiladi: go'zallik tuyg'usini tarbiyalash, tana go'zalligini tarbiyalash, xulq-atvor axloqini tarbiyalash, ijodiy faoliyatni tarbiyalash.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining 5112000 – Jismoniy madaniyat bakalavriat ta'lim yo'nalishining malaka talablari 2018-yil
2. Адольф В.А. Теоретические основы формирования профессиональной компетентности учителя: автореф. дисс. д-ра пед. наук. - М. - 1998. - 48 с.
3. Mahmudov A.X. Uzluksiz ta'lim jarayoniga kompetentlik yondoshuvini joriy qilishning didaktik asoslari // Uzluksiz ta'lim. - 2012. - № 4. 8-12 betlar.
4. Muslimov N.A. Kasb ta'limi o'qituvchilarini kasbiy shakllantirish. Monografiya. - T.: Fan. - 2004. - 127 b.
5. Холодная М.А. Психология интеллекта. Парадоксы исследования. 2-е изд. - СПб.: Питер. - 2002. - 272 с.

MEHNAT VA PREDMETLI AMALIY TA’LIM TEXNOLOGIYASI FANINING TARKIBI, MAQSAD VA VAZIFALARI, METODLARI VA UMUMIY MASALALARI

TEMUROVA GULCHEHRA XUDAYKULOVNA
Jizzax davlat pedagogika universiteti Maxsus pedagogika kafedrasi v.b.dotsenti, p.f.f.d.(PhD)

Annotatsiya: Maqolada kar va zaif eshituvchi bolalar tarbiyasida predmetli amaliy ta’lim fanining ahamiyati va uning tutgan o‘rni orqali nutq nuqsonlarini bartaraf etish va korreksiyalash haqida ma’lumot berilgan.

Kalit so’zlar: nuqson, zaif eshituvchi, kar, nutq nuqsoni, korreksiyalash, mehnat, predmetli amaliy ta’lim, konsruksiyalash, qurish, yasash, elementlar

Аннотация: В статье представлена информация о значении предметно-практического обучения в обучении глухих и слабослышащих детей и его роли в устранении и коррекции дефектов речи.

Ключевые слова: дефект, слабослышащий, глухой, нарушение речи, коррекция, работа, предметно-практическое обучение, конструкция, конструкция, изготовление, элементы.

Abstract: The article provides information on the importance of subject-based practical education in the education of deaf and hard-of-hearing children and its role in the elimination and correction of speech defects.

Key words: defect, hard of hearing, deaf, speech impairment, correction, work, object-oriented practical education, construction, construction, making, elements

Bugungi kunda jamiyatimiz uchun har tomonlama rivojlangan fan-texnika taraqqiyoti natijalarini hayotga tatbiq eta oladigan, yetuk malakali kadrlar tayyorlash masalasi dolzarb bo‘lib turibdi.

O‘sib kelayotgan yosh avlodni barkamol inson qilib tarbiyalash borasidagi mavjud muammolarni hal etish ta’lim va tarbiya samaradorligini zamon talablari asosida ta’minlash, uni dunyo talablari darajasiga olib chiqishga erishish, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga tayanish orqali ta’lim-tarbiya mazmunini takomillashtirish, maktabgacha ta’lim tizimini xalqimizning boy tajribalari asosida boyitib borish va uning yangi qirralarini kashf etish bugungi kunning muhim muammolaridandir.

Mehnat va predmetli amaliy ta’lim texnologiyasi fanining maqsadi - talabalarda ruhiy va jismoniy rivojlanishida nuqsoni mavjud bolalarga mehnat va predmetli amaliy ta’lim texnologiyasi yuzasidan zarur nazariy bilim va amaliy malakalar, korreksion ta`lim-tarbiya jarayonini tashkil etish shakllari hamda usullari bo‘yicha bilim, ko‘nikma va malakalarni shakllantirishdir.

Mehnat va predmetli amaliy ta’lim texnologiyasi fanining vazifasi alohida yordamga muhtoj o‘quvchilarni mehnatga o‘qitishning ilmiy-nazariy asoslari hamda usullarini amaliyotda qo‘llashga o‘qitishdan iborat.

Maxsus maktabning asosiy maqsadi – o‘quvchilarni kasb-hunarga o‘rgatish.

Maxsus maktabning asosiy vazifalaridan biri - o‘quvchilarni amaliy faoliyatga, ishlab chiqarish mehnatida ishtirok etishga tayyorlashdan iborat. Ushbu vazifa maxsus maktabda o‘quvchilarga kasbiy tayyorgarlik imkoniyatini yaratib beruvchi aqliy va jismoniy rivojlanishdagi nuqsonlarni bartaraf etuvchi mehnat va predmetli amaliy ta’lim texnologiyasi tizimida hal qilinadi. Mehnat va predmetli amaliy ta’lim texnologiyasi va tarbiyasi jarayonida insonning dunyo qarashi shakllanadi, iroda, jamiyatchilik tuyg`usi tarbiyalanadi. Mehnat yosh avlod tarbiyasining asosiy qismini tashkil etadi.

Shuni ta’kidlab o‘tish joizki, maxsus maktablarda doim mehnat tayyorgarlik olib borilgan. Mustaqillikkacha bo‘lgan davrda mehnat faqatgina kasbiy yo‘nalishi bo‘yicha olib borilgan, uning bolalar ta’lim va tarbiyasidagi ahamiyati deyarli hisobga olinmagan edi.

Hozirgi paytda barcha maxsus maktablarda mehnat va predmetli amaliy ta’lim texnologiyasiga, umum texnika mehnati va kasbiy texnik tayyorgarlik kiradi. Ko‘rsatilgan mehnat turlarini belgilashda alohida kategoriyadagi bolalarning rivojlanish xususiyatlari hisobga olinadi.

Mehnat va predmetli amaliy ta’lim texnologiyasining birinchi bosqichida – mashg‘ulot paytida bolalar sodda asboblar, materiallar bilan tanishadilar ulardan foydalanishni o‘rganadilar, kerakli bilim va malakalarni egallaydilar. Bolalarda mehnat malakalariga bo‘lgan talablar ishlab chiqiladi. O‘quvchilar shuningdek, sodda kasbiy asboblar bilan ishlash usullarini o‘zlashtiradilar.

Mehnat va predmetli amaliy ta’lim texnologiyasining asosiy mazmunini materiallar bilan amaliy ishlash tashkil etadi (qum, plastilin, qog‘oz va boshqalar). Material bilan ishlash jarayonida ularning jismoniy xususiyatlari haqida tasavvur hosil qiladilar.

Mehnat va predmetli amaliy ta’lim texnologiyasining mazmuni maktabning o‘quv, tarbiyaviy va korrektsion vazifalari bilan aniqlanadi. Dastur o‘quvchilarning bilish faoliyatini rivojlantirishni ko‘rib chiqadi. Mehnat va predmetli amaliy ta’lim texnologiyasi mashg‘ulotlarida boshqa darslarda egallanadigan bilimlarni mustahkamlash va kengaytirishga asosiy e’tibor qaratiladi. Shunday qilib, ta’limning birinchi bosqichida umumiy ta’lim vazifalari hal qilinadi.

Mehnat va predmetli amaliy ta’lim texnologiyasining ikkinchi bosqichida umum texnik tayyorgarlik, uning vazifasi bolalarni oddiy materialni qayta ishlash, mehnat turlari bilan tanishtirish tashkil etadi. Shular bilan birgalikda o‘quvchilarda amaliy faoliyatida turli asboblardan foydalanish malakasi shakllanadi.

Bu ma’lum bir mehnat turiga bo‘lgan qiziqishni aniqlash va kasb tanlashga yordam beradi. Bu bosqichda o‘quvchilar kasbiy ta’limga tayyorlovchi bilim, ko‘nikma va malakalarga ega bo‘ladilar. Umum texnik mehnat darslari o‘quvchilar bilish faoliyatining keyingi bosqichida nutqni takomillashtirish, xotira, diqqat, tafakkur, tasavvurni rivojlantirish ishlari amalga oshiriladi. Umum texnik mehnat mazmunini belgilashda umumiy ta’lim vazifalari hisobga olinadi.

Uchinchi bosqich - kasbiy texnik tayyorgarlik. Uning vazifasi mutaxassisliklar bo‘yicha ishchilar tayyorlashdan iborat. Bu bosqichda kasbiy va yordamchi material usullari talablarini amalga oshirish yo‘li orqali qo‘l asboblari bilan ishlash malakalari rivojlantiriladi. Texnologiya haqidagi savollar bilan tanishishga ko‘proq vaqt ajratiladi.

O‘quvchilar mehnatning turli shakllari va ishlab chiqarish bilan tanishadilar. Yordamchi maktab o‘quvchilari ishlab chiqarishni tashkil etish va texnologiya haqidagi eng oddiy tushunchalarga ega bo‘ladilar.

Kasbiy-texnik tayyorgarlik dasturiga mashina boshqarish kursi ham kiradi. Yordamchi maktabda o‘quvchilarga mashina boshqarish bo‘yicha ba’zi bir mashg`ulotlargina beriladi, ko‘r va zaif ko‘ruvchilar, eshitishda nuqsoni bor bolalar maktablarida mashina boshqarish kursi kengroq hajmda olib boriladi. O‘quvchilar ish tartibi bo‘yicha konstruksiyalar bilan tanishadilar. Har bir o‘rganilayotgan kasb uchun stanoklar jihozi bilan tanishish ko‘zda tutiladi. Ish hujjatlaridan foydalanishga bo‘lgan talab ortadi. Kasbiy tayyorgarlikda o‘quvchilarning bilim va malaka doirasini kengaytiruvchi va ularni zamonaviy ishlab chiqarish amaliyoti muhim o‘rin tutadi.

Ishlab chiqarish amaliyoti - o‘quvchilarga maktab ustaxonalaridagi mashg`ulotlarda har doim ham o‘rgana olmaydigan bilim va malakalarni egallashga yordam beradi. Ishlab chiqarishni tanlashda amaliyotni o‘tkazish

uchun maxsus maktab o‘quvchilarining nuqsoni hisobga olinadi. Mehnat va predmetli amaliy ta’lim texnologiyasi barpo etishning yagona tamoyiliga qaramay, har bir maxsus maktab uni o‘quvchilarning xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etadi. Turli toifadagi nuqsonli bolalarning psixojismoniy rivojlanish xususiyatlari, maxsus maktabdagi umumiy ta’lim , kasbiy va politexnik ta’lim mazmunini belgilashga, shuningdek, o‘quvchilarning mehnat tayyorgarligining darajasiga o‘z ta’sirini ko‘rsatadi,.

Bugungi kunda umumiy ta’lim va politexnik tayyorgarlik kasbiy mehnat va predmetli amaliy ta’lim texnologiyasi uchun asos bo‘ladi. O‘quvchilar metallni qayta ishlash turlari bilan tanishadilar, radio va elektromontaj ishlarini o‘zlashtiradilar.

Eshitishning yo‘qligi kasb egallashda kar insonlarning imkoniyatlarini cheklovchi obyektiv sabab bo‘ladi.

Surdopedagogika tarixidan ma’lumki, tilga maxsus o‘qitish amaliyotiga kommunikativ (muloqot) tamoyili kirib kelishining amaliy faoliyat bilan bog‘liqligi S.A.Zikov tomonidan ishlab chiqilgan. Bizning respublikamizda eshitmaydigan bolalar maktablarining ovoz kuchaytiruvchi apparatlar, sinf xonalarining maxsus jihozlar, muassasalarning defektolog-surdopedagoglar bilan ta’minlanganligi, o‘quvchilarda so‘zlashuv nutqidan (og‘zaki, yozma) muloqotda foydalanish imkoniyatining past ko‘rsatkichdaligi hamda o‘zbek tili qonuniyatlarining rus tili qonuniyatlaridan tubdan farq qilishi S.A.Zikov va boshqalar tomonidan ishlab chiqilgan metodikani aynan qo‘llash imkonini bermaydi. Tilga maxsus o‘qitishning faoliyat tamoyilini qo‘llash predmetli amaliy ta’lim darslarida amalga oshadi. Bu darsda o‘quvchilarning o‘qituvchilar, o‘rtoqlari bilan bevosita muloqoti uchun tabiiy vaziyatlar yaratiladi.

Amaliy faoliyat davomida o‘qituvchilarning o‘quvchilarga murojaatlari, savollari, topshiriqlari oson o‘zlashtiriladi.

Predmetli amaliy ta’lim darsi eshitishda nuqsoni bo‘lgan bolalar maktablarida asosiy va yetakchi dars hisoblanadi.

Uning mohiyati shundan iboratki, predmet anglatgan mazmun, predmetga oid voqea-hodisalar, miqdor va sifat tushunchalari bevosita amaliy faoliyat asosida egallanib, tajribada qo‘llaniladi.

Predmetlarning o‘quvchilar tomonidan o‘z qo‘llari bilan tayyorlanishi, ularni tayyorlashda turli predmetlardan foydalanish o‘quvchilarga predmet va uning xususiyatlari bilan tanishishda qulay va mos sharoitni yuzaga keltiradi. Amaliy ta’lim orqali shu sharoitning yaratilishi predmetli amaliy ta’lim darsining mazmunini ochib beradi.

Bu darsda amaliy faoliyat jarayonida nutq, nutqiy ko‘nikmalar egallanadi.

Eshitmaydigan bolalar maktablarida predmetli amaliy ta’lim darsi o‘zida nutq o‘stirish, daktil nutqqa o‘qitish, yozuv, matematika darslari va shular zamirida tarbiyaviy yo‘nalishlar mazmunini mujassam etadi.

Surdopedagogika karlarni mehnatga tayyorlashda kasbiy yondashuvdagi qiyinchiliklarni bartaraf eta oladi. Maxsus maktablar amaliyoti shuni isbotlab berdiki, karlar turli kasblarni egallashlari va unda samarali mehnat qila olishlari mumkin. Karlar maktablarining tarbiyalanuvchilari metallni qayta ishlash sanoatining turli mutaxassisliklarini egallaydilar. Karlar uchun mos keluvchi mutaxassisliklar yog`ochni qayta ishlash sanoati bilan bog`liqdir. So‘nggi yillarda kar o‘quvchilar elektr va radiomontaj, chizmachilik va boshqa mehnat turlari kabi kasblarni egallamoqdalar.

Umum ijtimoiy vazifalardan tashqari, maxsus mehnat va predmetli amaliy ta’lim texnologiyasi zaif eshituvchi bolalar rivojlanishidagi kamchiliklarining korreksiyasi va kompensatsiyasi bilan bog‘liq alohida vazifalarga ega. Bu vazifalarni yechishda pedagogik, tibbiy va texnik vositalar kompleksi ishlatiladi. Bunda pedagogik vosita asosiy vosita hisoblanadi. O‘quv predmetlari nafaqat

o‘rganish obyekti, balki maxsus vazifalarni yechish vositasi bo‘lib ham qo‘llaniladi. Bu rejada Mehnat va predmetli amaliy ta’lim texnologiyasi zaif eshituvchi bolalar rivojlanishidagi kamchiliklarning korreksiya va kompensatsiyasida yetakchi vositalardan biri bo‘lib hisoblanadi.

Mehnat yosh avlod tarbiyasining asosiy qismini tashkil etadi. Mehnatda aqliy operatsiyalarni bajarish, malaka va ko‘nikmalari bolada maqsadga qaratilgan tarbiyalash ishlari o‘qituvchi tomonidan doimiy ravishda olib borilgan holdagina ta’sirliroq bo‘ladi. Odatda, istalgan predmetni ishlab chiqarish jarayoni bir qator operatsiyalardan iborat. Ularni bajarish jarayonida ketma - ketlikni qat’iy kuzatish kerakligi, bolalarda ishni rivojlantirish rejasini to‘zishni bilish, fikrlashning oliy shakllari rivojlanishidan dalolat beradi. Predmetlarning analitik idrok bilan bog‘liq ma’lum belgilari bo‘yicha bahosini chiqarish, qilingan ishning sifatini belgilash zarurati bilan o‘quvchilar mahsulotni ishlab chiqarish ustida ishlayotganlarida duch keladilar. Bu yerda ham idrok jarayonlarining tartiblanganiga qaratilgan korrektsion tarbiyaviy ish olib borilishi kerak.

Fikrlash operatsiyalari (analiz, taqqoslash) ni yuzaga keltirish qobiliyati maktabdan tashqari ta’lim jarayonida shakllanganlarni o‘z amaliy faoliyatida foydalanish holatida bo‘lganlarida yordamchi maktab ta’lim oluvchilarining aqliy rivojlanishi mustahkamlanadi. Shuning uchun ham ta’lim vaqtidagi yangi sharoitlarda orttirilgan malakalarni qo‘llash maqsadi maxsus rejalashtirilgan va tashkillashtirilgan sinfdan va maktabdan tashqari mehnat faoliyati kar va zaif eshituvchi bolalar uchun katta ahamiyatga ega.

Mehnat jarayonida eshitish, harakat va boshqa saqlangan analizatorlarning takomillashishi markaziy apparat analizatorlarining analitika-sintetik faoliyati takomillashishi bilan bog‘liq. Bu esa mehnat va predmetli amaliy ta’lim texnologiyasida ko‘zi ojizlarning oliy ruhiy funktsiyalarining takomillashishiga xizmat qilishini bildiradi.

Mashinaning qismlari mexanizm tugunlari, ularning vazifasi va harakatlanish prinsiplari bilan tanishtirish ko‘zi ojizlarning konstruktiv texnik fikrlashi, maxsuslashtirilgan (texnik) fazoviy mo‘ljalni rivojlantirish vositalaridan biridir.

Mehnat va predmetli amaliy ta’lim texnologiyasida ko‘zi ojizlarda tirishqoqlik, intiluvchanlik, diqqat, mehnat va predmetli amaliy ta’lim texnologiyasida oriyentatsiya uchun mavjud bo‘lgan belgilarni ajrata olishni bilish sifatlari tarbiyalanadi.

Bolalar uchun asosiy maxsus vazifa ta’lim oluvchilarning og‘zaki nutqini shakllantirish va rivojlantirishdan iborat. Uning yetarlicha rivojlanmaganligi karlarning barcha bilish faoliyatlariga, kasbiy mehnat tayyorgarligini oshirish imkoniyatlariga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Surdopedagogikada og‘zaki nutqni shakllantiruvchi turli xildagi uslublar va vositalar ishlab chiqilganligi ta’lim tizimida mehnat darslarini qo‘llash ma’lum o‘rinni egallashidan dalolat beradi. Mehnat va predmetli amaliy ta’lim texnologiyasini to‘g`ri tashkil qilish aniq tasavvurlarni beradi, qabul qilishni, xotirani, fikrlash va bilish faoliyatining boshqa turlarini rivojlantiradi. Bundan tashqari, mehnat tayyorgarligi jarayoni lug`at boyligini kengaytirish, jamiyat talabini rivojlantirish, boyitish, ularga taalluqli mehnat bilimlarini, malaka va ko‘nikmalarni shakllantirishga yordam beradi.

Karlar bilan amaliy ishlashda ma’lum qiyinchiliklar mavjudki, ta’lim oluvchilar o‘qituvchidan olayotgan topshiriqni har doim ham tushunmaydilar.

So‘zli topshiriqni (texnologik kartochkalarni, chizmalarni) tushunish qiyinchiligi, ayniqsa, ma’lum obyekt tayyorlashda talab qilinadigan operatsiya kompleksini mustaqil bajarish zaruriyatida bilinadi. Bu holat karlarning ishlab chiqarishda, sanoat va qishloq xo‘jaligida qatnashish imkoniyatlarini pasaytiradi.

Kar bolalarni mehnatga tayyorlash tizimiga ta’lim oluvchilarni so‘zli vosita (og‘zaki va yozma so‘zli topshiriq turli

xildagi texnologik kartochkalar, chizmalar, tushuntiruvchi tekstil rasmlar) asosida o‘z ish faoliyatini tashkillashtirish kiradi. Bu bilan bog‘liq holda o‘quvchilarda hamma vazifalar va alohida operatsiyalarni bajarishning sifatiga to‘g‘ri baho berish, operatsiyalarni belgilash, rejalashtirish va reja asosida ishlay bilish qobiliyatini shakllantirish bo‘yicha ishlar olib boriladi.

Mashina uskunalari, asboblar, materiallar bilan o‘quvchilarning bevosita amaliy faoliyati Mehnat va predmetli amaliy ta’lim texnologiyasiga kiritilgan real hodisalar va narsalar haqida o‘quvchilar tasavvurlarini aniqlashtirish uchun qulay sharoit yaratib beradi. Mehnat mashg`ulotlari jarayonida so‘zli vositalarda aks etgan turli xil sabab oqibatli bog‘lanishni sezish mehnat faoliyati bilan bog‘lik. Agar mehnat, mashg`ulotlari jarayonida bunga maxsus o‘rgatilmasa, karlar uchun ma’lum qiyinchilik tug‘diradi. Ko‘rsatilgan topshiriqni muvaffaqiyatli bajarish karlarni ishlab chiqarish jamiyatiga qabul qilish uchun asos bo‘lib hisoblanadi.

Shuni ham aniqlash lozimki, eshitishning yo‘qligi ta’lim oluvchilarning harakat sohasi rivojlanishiga ham ta’sir ko‘rsatadi. Ularda tengdoshlariga qaraganda harakatlarining sustlashganligi yaqqol seziladi.

Ta’lim jarayonida, karlarning harakat tezliklari osha boradi. Mehnat darslariga tegishli mashqlarni kiritish qisqa muddat ichida to‘g`ri tezlashgan malaka va ko‘nikmalarni shakllantirish imkonini beradi, karlarning motorikasi to‘la rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatadi.

Ish rejasini to‘zishni bilish fikrlashning oliy shakllari rivojlanishidan dalolat beradi.

Predmetlarning analitik idrok bilan bog‘lik ma’lum belgilari bo‘yicha bahosini chiqarish, qilingan ishning sifatini belgilash zarurati bilan o‘quvchilar mahsulotni ishlab chiqarish ustida ishlayotganlarida duch keladilar. Bu yerda ham idrok jarayonlarining tartiblanganiga qaratilgan korrektsion tarbiyaviy ish olib borilishi kerak.

Kar va zaif eshituvchi bolalarning ta’lim jarayonida shakllangan malakalari yangi sharoitlarga yomon moslashadi.

Fikrlash operatsiyalari (analiz, taqqoslash, umumlashtirish)ni yuzaga keltirish qobiliyati ta’lim jarayonida shakllangan maktabdan tashqari o‘z amaliy faoliyatida foydalanish holatida bo‘lganlarida yordamchi maktab ta’lim oluvchilarining aqliy rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. Shuning uchun ham ta’lim vaqtidagi yangi sharoitlarda orttirilgan malakalarni qo‘llash maxsus rejalashtirilgan va tashkillashtirilgan sinfdan tashqari va maktabdan tashqari mehnat faoliyati kar va zaif eshituvchi bolalar uchun katta ahamiyatga ega.

Mehnat va predmetli amaliy ta’lim texnologiyasi ta’lim oluvchilarga atrofdagi olam haqida aniq bo‘lmagan va xato tushunchalar va tasavvurlarni to‘g‘rilashga, aniqlashtirishga yordam beradi. Ijtimoiy ahamiyatli ishlab chiqarish mehnatida qatnashish yordamchi maktab ta’lim oluvchilarida zaruriy axloqiy (mehnatsevarlik, jamoa bilan ishlay bilish malakasi) sifatlarini shakllantirishning asosiy shartlaridandir.

Karlar maktablarining tarbiyalanuvchilari metallni qayta ishlash sanoatining turli mutaxassisliklarini egallaydilar. Karlar uchun mos keluvchi mutaxassisliklardan yana biri bilan yog‘ochni qayta ishlash sanoati bilan bog‘liqdir. So‘nggi yillarda kar o‘quvchilar elektro va radiomontaj, chizmachilik va boshqa mehnat turlariga oid kasblarni egallamoqdalar.

Jismoniy rivojlanishdagi kamchiliklarni korreksiyalashga kar va zaif eshituvchi bolalardagi Mehnat va predmetli amaliy ta’lim texnologiyasi yordam beradi. Eshitish faoliyatining buzilishi sababli kar va zaif eshituvchilar maktablari ta’lim oluvchilarining rivojlanishida bir qancha kamchiliklar mavjud. Bu kabi hollarda Mehnat va predmetli amaliy ta’lim texnologiyasi mehnat terapiyasi sifatida qo‘llanilishi lozim.

Bu haqda xorijiy adabiyotlarda quyidagicha qarashlar mavjud: “Art terapiya malakali art-terapevt ishtirokidagi o‘zligini ifodalash va aks ettirishda badiiy vositalarning qo‘llanilishidir. Art-terapevtga yo‘naltiriladigan mijozlar

avval ushbu sohada tajriba yoki malakaga ega bo‘lishlari shart emas, ya’ni art – terapevt mijozning estetik va diagnostik imijini shakllantirishga birinchi galda e’tibor qaratmaydi. Uning amaliy faoliyati – mijozga badiiy materiallar yordamida shaxsiy o‘sish va o‘zgarishlarni amalga oshirish uchun xavfsiz va qulay muhit yaratishdan iborat”.

Bayon etilgan materialni umumlashtirib quyidagicha xulosalarga kelish mumkin: Maxsus maktabdagi Mehnat va predmetli amaliy ta’lim texnologiyasi keng doirali vazifalarning yechimini ta’minlash, eng avvalo, o‘z tarbiyalanuvchilariga keyinchalik ishlab chiqarish mehnatida ishtirok etishga imkon beruvchi tayyorgarlikni berishi kerak. Ta’lim oluvchilarning umum ta’lim va ruhiy - irodaviy tarbiyalanishlarida mehnat darslari muhim ahamiyatga ega. Maxsus maktab o‘quvchilarining atrofdagilar bilan muloqoti chegaralanganligi mehnat va predmetli amaliy ta’lim texnologiyasining vazifasiga zaif eshituvchi bolalarning kamchiliklarini korreksiyalashni ham kiritadi. Barcha maxsus maktablari uchun mehnat va predmetli amaliy ta’lim texnologiyasi vazifalarining yagona shakliga qaramay, har bir turdagi maktab uchun uning mohiyatli maxsuslashtirilgandir.

Hozirgi vaqtda zaif eshituvchi bolalarning har bir kategoriyasi ta’limiga mehnat metodlari va vositalarini ishlab chiqish defektologiyaning dolzarb muammolaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O`zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to`plami. 1997 y. O`z.Res Vazirlar Mahkamasining 1997 yil 4 iyundagi 282-sonli “HUNARMAND” xalq hunarmandlari uyushmasini tashkil etish va uning faoliyati masalalari to`g`risida”gi Qarori. O`zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to`plami. 2005 y., 12-13-son, 90-modda.
2. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2005 yil 28-mart, PF-3588-sonli “Xalq badiiy hunarmandchiliklari va amaliy san`atining yanada rivojlantirish chora tadbirlari to`g`risida”gi Farmoni.
3. N.Yusupova, “Qo‘l mehnatini o‘qitish maxsus metodikasi va predmetli -amaliy ta’lim” T.: «Nizomiy nomidagi TDPU”, 2012
4. L.N.Gushkin., V.R.Xiltunin «Mehnat eng yaxshi tarbiyachi» t.2020 y.
5. S.Karimova «Moxir qo‘llar». T. «O‘qituvchi» nashiryoti. 2018y.
6. 1—5 sinf uchun «Texnologiya» darsligi.
7. «O‘zing yasa» Xasanboyeva .O.T. 2020 y
8. M.F.Xakimova Maxsus yordamga muxtoj o‘quvchilarni kasb-hunarga tayyorlashning pedagogik asoslari Ped. fan. dok. Diss. – T.: 2010.

TALABALARDA “ELEKTR VA MAGNETIZM”DAN MUSTAQIL ISHLARNI TASHKIL ETISH METODIKASI

MAMANAZAROV BO’RI QULTO’RAYEVICH
TerDU, Umumiy fizika kafedrasi o’qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada oliy ta’lim muassasalarining fizika ta’lim yo’nalishi talabalarida “Elektr va magnetizm” kursida mustaqil ishlarni tashkil etish yuzasidan taklif va tavsiyalar o’rin olgan.

Tayanch so’z va iboralar. Kognitiv, kreativ, loyiha, eksperiment, SWOT tahlil, tanqidiy fikrlash.

Ta’lim muassasasi barcha turdagi ta’lim texnologiyalarini amalga oshirish muhim, chunki ularning bir-birlarini to‘ldirish imkoniyati talabalarda mustaqil ishni bajarish jarayonini ilmiylik, izchillik, tizimlilik, uzluksizlik tamoyillarini hisobga olgan holda, amalga oshirish imkonini beradi. Shuningdek, mustaqil ishni bajarish faoliyatini samarali amalga oshirishda o‘qitishning faol metodlari tanlandi. Bular: kognitiv, kreativ, loyiha va eksperiment.

Kognitiv (o‘quv anglash) metodlar orqali voqea hodisa to‘g‘risida yangi bilimlar o‘zlashtiriladi. Kognitiv metodlar gipotezalar, evristik savollar, evristik kuzatish, eksperiment metodi, loyiha metodi kabi metodlarni o‘z ichiga oladi. Kognitiv metodlarning o‘quv jarayoniga qo‘llanilishi ta’limdagi samaradorlikni oshiradi hamda talabalarda kognitiv (muamoni qo‘yish va izlash, tadqiqot gipotezani shakllantirish, mustaqil ishni o‘tkazish rejasini tuzish; mustaqil ishdagi ob’yektlar orasidagi bog‘lanishlarni ko‘ra olish va ularni ajrata olish; mustaqil ishi yuzasida muhokamaga kirisha olish, kezi kelganda o‘z qarashida turib fikrini himoya qilish; mustaqil ishi yuzasidan tahlil, umumlashtirish va xulosa chiqarish) sifatlarning rivojlanishiga olib keladi.

O‘qitishda kreativ metodlar, talabalarda ta’limga oid yangiliklarni shaxsan kashf etishga yetaklaydi. Kreativ metodlar o‘ylab topish, giperbolizatsiya, aqliy hujum, qora yashik yoki ko‘p o‘lchamli matritsa, SWOT, inversiya yoki murojat qilish metodi kabi metodlarni o‘z ichiga oladi. Kreativ metodlarning o‘quv jarayoniga qo‘llanilishi ta’limdagi samaradorlikni oshiradi hamda talabalarda kreativ (fantaziya qiladigan, g‘oyalarni bera olish, fikriy eksperimentni o‘tkaza oladigan, ichki kechinmalar bilan kurasha olish, tashabuskorlik, kashfiyotchilik, o‘ylagan fikriga tayyor turish, o‘rganilayotgan ob’yekt haqida dialog olib borish, anglash metodlarini tanlay olish kabi) sifatlarning rivojlanishiga olib keladi.

Loyiha (lot. “projectus” - “ilgari surilgan”) metodida - aniq reja, maqsad asosida uning natijasi kafolatlanadi. Eksperiment loyihalari - izlanish tavsifiga ega loyihalar bo‘lib, uning tarkibiy tuzilishi muammoning qo‘yilishi, tadqiqot maqsadi, vazifalari, muammoni tadqiq etishda qo‘llaniladigan metodlarga asoslangan holda ilgari suriladigan amaliy tavsiyalardan iborat bo‘ladi.

Talabalarda mustaqil ishni bajarish ko‘nikmalarini rivojlantirish jarayoniga qo‘llanilgan metodlardan biri - SWOT metodi hisoblanadi. “SWOT” inglizcha so‘zlarning bosh harflari bo‘lib (S- (strength)- kuchli tomonlari, W- (weakness)-zaif, kuchsiz tomonlari, O -(opportunity)- imkoniyatlari va T - (threat)- to‘siqlar) manosini angatadi. “SWOT” metodining maqsadi mavjud nazariy bilimlar va loyiha eksperimentlarni tahlil qilish, taqqoslash orqali muammoni hal etish yo‘llarni topishga, bilimlarni mustahkamlash,

takrorlash, baholash, tahlil qilish, mustaqil, tanqidiy fikrlashni, nostandart tafakkurni shakllantirishga xizmat qiladi.

Talabalarning mustaqil ishni bajarish ko‘nikmalarini rivojlanganlik darajasini aniqlashning mezonlari ishlab chiqishda O.V.Onoprienkoning baholash mezoni asos qilib olindi. Talabalarning Umumiy fizika fanidan mustaqil ishni bajarish ko‘nikmalarni rivojlanganligini quyidagi uch darajasi yetarlicha asoslangan bo‘lib, ular quyidagilardan tashkil topadi.

Birinchi (quyi) daraja, o‘quv dasturiga ko‘ra, talabalarda asosiy tushunchalar shakllantirilishi talab qilinadigan amaliy ko‘nikma va malakalar quyidagi talablardan tashkil topadi:

mustaqil ish uchun kerakli asboblarni va ular qo‘llanadigan sohalarini (masalan, multimetr, otsillograf, vatmetr, ampermetr tok kuchini, ommetr yordamida qarshilikni, voltmetr yordamida esa elektr zanjirining uchlarida yoki ma’lum qismida kuchlanishni o‘lchash asbobi ekanligi va hokazo) bilish;

o‘lchanadigan kattaliklarning birliklari va ularning qanday harflarda ifodalanishini bilish;

o‘lchov sxemalarda asboblarning shartli belgilarini (elektr asboblarining o‘zgaruvchan yoki o‘zgarmas tokka mo‘ljallanganligini) va ularni sxemada qanday aks ettirish lozimligini bilish.

Bunday ko‘nikmalarning talabalarda shakllanganligi, ularga tavsiya etilgan reproduktiv topshiriqlar asosida, ularning zaruriy ko‘nikmalarni qayd qila olish qobiliyatlari orqali aniqlanadi.

Ikkinchi o‘rta daraja. Talabalarda mustaqil ishni bajarish ko‘nikmalarini rivojlanganligining ikkinchi o‘rta darajasi ularda shakllangan quyidagi ko‘nikmalar asosida aniqlanadi:

mustaqil ish uchun zarur bo‘lgan jihoz va asboblarni to‘g‘ri tanlay olish;

mustaqil ishda qo‘llaniladigan asboblarning ishlash prinsipini yaxshi anglash, jumladan, asbob shkalasining har bir bo‘lagining qiymatini aniqlay olish, asbobning o‘lchash chegarasi va unda ko‘rsatayotgan qiymatni qayd qila bilish;

agar mustaqil ish elektr bo‘limiga oid bo‘lsa, mustaqil ish qurilmasini elektr zanjir sxemasi asosida qurish va bu ishni to‘g‘ri bajarish konikmasiga erishish. Buning uchun berilgan topshiriqlar ham reproduktiv tavsifida bo‘lib, biroq ularni bilish faqat xotira asosidagina emas, balki aqliy mushohada qila olish orqali yechilishi lozimligini (ma’lum darajada - ijodiy yondashish asosida) hisobga olish kerak bo‘ladi.

Uchinchi yuqori daraja. Uchinchi bosqich, o‘qitishda mustaqil ish mohiyatini o‘zlashtirishning uchinchi yuqori darajali maqsadiga erishishga qaratilgan bo‘lib, talabalar faoliyatida erishilgan quyidagi ma’lumotlar asosida aniqlanadi:

mustaqil holda zaruriy ma’lumotlarni to‘plash, hisob ishlarini (shuningdek, o‘lchash xatoliklarini aniqlashni) mustaqil bajara olish qobiliyatiga ega bo‘lish;

mustaqil ishda olingan natijalarni qayta ishlashda AKT dasturlari va kompyuter vositasida bajarishlari uchun zarur bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lish;

olingan natijalarni jadvalga tushirish, kattaliklar orasidagi o‘zaro bog‘lanishlarni grafik holatda tasvirlay olish;

mustaqil ishda olingan natijalar asosida, talabalarning nazariy bilimlarini mushohada qilishi (olingan natijalar asosida xulosa chiqara olish);

aqliy faoliyat jarayonida texnik yondashuvlarning shakllantirilganligi, mustaqil ishga oid savollarga javoblar bera olishi va boshqalar kiradi.

Faoliyat natijalarining ko‘rsatishicha, o‘qitish jarayonida talabalarda mustaqil ishni bajarish ko‘nikmasining shakllanganlik darajalariga kelsak, tekshirishning birinchi

darajasiga oid tushuncha, bilim, ko‘nikma va malakalari yetarlicha to‘la, biroq ikkinchi va uchinchi bosqichiga oid yuqorida ta’kidlangan omillar, aksariyat to‘la o‘zlashtirilmaganligini ko‘rsatadi. Gap shundaki, birinchi bosqichga doir erishilgan bilimlardan so‘ng ikkinchi va uchinchi bosqich bilim va ko‘nikmalariga barchani bir tekis o‘tkazish ancha murakkab bo‘lib, unga erishish, asosan o‘quv jarayonida topshiriqlarni tizimli bajarib borish orqali amalga oshiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Tursunova S.I., Choriyeva H.B. Talabalarda mustaqil ta’lim jarayonida ishlash ko’nikmalarini shakllantirish. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. -Toshkent, 2023. -B. 1158-1162.
2. Abdimurotov A.I. Talabalarning mustaqil ta’lim olish imkoniyatlarini rivojlantirish mexanizmlari. Zamonaviy biologiyaning dolzab muammolari, yechimlari, istiqbollari va o‘qitishda fan-ta’lim integratsiyasi. Xalqaro ilmiy-nazariy anjuman, 26-27 oktabr. - Chirchiq, 2023. -B. 370-374.
3. Abdumuminova D. Ingliz tilini o’qitishda talabalarning mustaqil ta’lim ko’nikmalarini rivojlantirishning nazariy asoslari. O‘zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali. -Toshkent, 2023. -№17.-B. 351-358.
4. Ibragimova Sh.T. Talabalarning mustaqil ta’lim olishlarini samarali tashkil etish pedagogik muammo sifatida. Scientific approach to the modern education system. international scientific-online conference. 5-noy-abr. -France. 2023. -B. 143-146

INKLYUZIV TA’LIM TAMOYILLARI

RUZIYEVA NIGORA ZOHIDJONOVNA
Samarqand viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o’rgatish milliy markazi

Annotation: This article discusses some principles related to inclusive education. How to avoid barrier regarding to inclusive education, barriers of race, gender, ability, socioeconomic status. Here, we delve into the foundational principles that underpin this transformative educational model.

Key words: inclusive, principles, race, gender, equity and access.

Аннотация: В данной статье рассматриваются некоторые принципы, связанные с инклюзивным образованием. Как избежать барьеров в отношении инклюзивного образования, барьеров расы, пола, способностей, социально-экономического статуса. Здесь мы углубимся в основополагающие принципы, лежащие в основе этой преобразующей образовательной модели.

Ключевые слова: инклюзивность, принципы, раса, пол, равенство и доступ.

Annotatsiya: Ushbu maqolada inklyuziv ta’lim bilan bog’liq ba’zi tamoyillar muhokama qilinadi. Inklyuziv ta’lim, irq, jins, qobiliyat, ijtimoiy-iqtisodiy maqomga bog’liq to’siqlardan bartaraf etish yo’llari muhokama qilinadi. Ushbu maqolada biz ushbu o’zgaruvchan ta’lim modelini asoslaydigan asosiy tamoyillarni ko’rib chiqamiz.

Kalit so’zlar: inklyuziv, tamoyillar, irq, jins, gender tenglik va foydalanish imkoniyati.

Inklyuziv ta’lim ta’lim sohasida taraqqiyot yo‘li bo‘lib, har bir shaxsning farqlaridan qat’i nazar, sifatli ta’lim olish uchun asosiy huquqlarini himoya qiladi. Xilma-xillik ta’lim tajribasini boyitadi, degan ishonchga asoslangan inklyuziv ta’lim irq, jins, qobiliyat, ijtimoiy-iqtisodiy maqom va boshqalar to‘siqlarini yengib o‘tadi. Bu shunchaki pedagogik yondashuv emas, balki har bir o‘quvchining o‘ziga xosligini nishonlaydigan va moslashtiradigan falsafadir. Bu yerda biz ushbu o‘zgaruvchan ta’lim modeliga asos bo‘lgan asosiy tamoyillarni ko‘rib chiqamiz.

Tenglik va foydalanish imkoniyati: Inklyuziv ta’lim barcha o‘quvchilarning kelib chiqishi yoki sharoitlaridan qat’i nazar, ta’lim olish imkoniyatlaridan teng foydalanishini ta’minlaydi. Bu o‘quvchilarning ayrim guruhlarini ta’lim jarayonida to‘liq ishtirok etishiga to‘sqinlik qiladigan qashshoqlik, kamsitish va resurslarning yetishmasligi kabi tizimli to‘siqlarni hal qilishni o‘z ichiga oladi. Ta’lim sohasidagi tenglik nafaqat ta’lim resurslari va vositalaridan teng foydalanishni ta’minlashni, balki chekka va kam ta’minlangan aholi duch keladigan noyob ehtiyojlar va muammolarni tan olish va hal qilishni ham talab qiladi.

Turli xillikni aniqlash: Inklyuziv ta’lim xilma-xillikni ta’lim jamiyatida kuch va boyitish manbai sifatida nishonlaydi. U o‘qituvchilarni barcha o‘quvchilarning o‘ziga xos kelib chiqishi, madaniyati, tillari, qobiliyatlari va istiqbollarini tan olishga va qadrlashga undaydi. O‘quv dasturiga turli nuqtai nazar va tajribalarni kiritish orqali o‘qituvchilar barcha talabalarning hayotiy tajribalarini aks ettiruvchi yanada inklyuziv va madaniy ta’lim muhitini yaratishi mumkin. Bu turli millatga mansub o‘quvchilar o‘rtasida o‘zaro hurmat va o‘zaro tushunish hissini uyg’otadi.

Universal Design for Learning (UDL): Universal Design for Learning (UDL) ta’lim tizimi bo‘lib, u ko‘plab ifodalash, ifodalash va jalb qilish vositalarini taqdim etish orqali o‘rganishdagi to‘siqlarni bartaraf etishga

qaratilgan. UDL o‘quvchilarning turli xil ehtiyojlari, imtiyozlari va o‘rganish uslublariga ega ekanligini tan oladi va shuning uchun o‘quv materiallari va usullari ushbu farqlarni hisobga olgan holda ishlab chiqilishi kerak. UDL tamoyillarini o‘qitish amaliyotiga kiritish orqali o‘qituvchilar barcha talabalar o‘quv dasturiga kirishlari va ular bilan samarali shug’ullanishlari mumkin bo’lgan yanada inklyuziv ta’lim muhitini yaratishi mumkin.

Hamkorlikdagi hamkorlik: Inklyuziv ta’lim o‘qituvchilar, talabalar, oilalar va jamiyat manfaatdor tomonlari o‘rtasida hamkorlik aloqalarini o‘rnatish muhimligini ta’kidlaydi. Ushbu hamkorlik talabalarning turli ehtiyojlarini aniqlash va hal qilish, inklyuziv amaliyotni rivojlantirish va keng qamrovli yordam xizmatlarini ko‘rsatish uchun juda muhimdir. Birgalikda ishlash orqali manfaatdor tomonlar barcha talabalar uchun yanada inklyuziv va qo‘llab-quvvatlovchi ta’lim muhitini yaratish uchun bilim, resurslar va tajriba almashishlari mumkin. Hamkorlik, shuningdek, barcha talabalarning muvaffaqiyati uchun jamiyat va umumiy mas’uliyat hissini rivojlantirishga yordam beradi.

Individual qo‘llab-quvvatlash va farqlash: Inklyuziv ta’lim har bir o‘quvchi noyob ekanligini tan oladi va akademik va ijtimoiy muvaffaqiyatga erishish uchun turli darajadagi yordamni talab qilishi mumkin. Shuning uchun o‘qituvchilar o‘quvchilarning turli ehtiyojlarini qondirish uchun individual yordam va farqlashni ta’minlashi kerak. Bu o‘quv strategiyalarini moslashtirish, qo‘shimcha resurslar yoki turar joy bilan ta’minlash yoki o‘quvchilarning o‘ziga xos kuchli tomonlari, qiyinchiliklari va qiziqishlarini hal qilish uchun shaxsiylashtirilgan o‘quv rejalarini taklif qilishni o‘z ichiga olishi mumkin. Ta’limni har bir o‘quvchining individual ehtiyojlariga moslashtirish orqali o‘qituvchilar o‘zlarining ta’lim imkoniyatlarini maksimal darajada oshirishlari va ularning umumiy farovonligini oshirishlari mumkin.

Ijobiy maktab madaniyati va iqlimi: Inklyuziv ta’lim xilma-xillikni qadrlaydigan, hurmatni rag’batlantiradigan va o‘quv hamjamiyatining barcha a’zolariga tegishlilik hissini uyg’otadigan ijobiy maktab madaniyati va iqlimini yaratish muhimligini ta’kidlaydi. Ijobiy maktab madaniyati xulq-atvor uchun aniq umidlar, o‘quvchilar va xodimlar o‘rtasidagi qo‘llab-quvvatlovchi munosabatlar va barcha o‘quvchilar o‘zlarini qabul qilingan va qadrlangan his qiladigan xavfsiz va inklyuziv ta’lim muhiti bilan tavsiflanadi. Ijobiy maktab madaniyatini tarbiyalash qo‘rqitish, kamsitish va chetlash kabi muammolarni hal qilish, o‘quvchilar o‘rtasida hamdardlik, mehr-oqibat va o‘zaro hurmatni rivojlantirish uchun faol harakatlarni talab qiladi.

Uzluksiz kasbiy rivojlanish: Inklyuziv ta’lim turli xil o‘quvchilarni samarali qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha o‘qituvchilarning bilim, ko‘nikma va malakalarini shakllantirish uchun doimiy kasbiy rivojlanishni talab qiladi. Kasbiy rivojlanish imkoniyatlari inklyuziv pedagogika, madaniy kompetentsiya, travmadan xabardor amaliyot va yordamchi texnologiyalar kabi mavzular bo‘yicha treningni o‘z ichiga olishi mumkin. Uzluksiz kasbiy rivojlanishga sarmoya kiritib, o‘qituvchilar inklyuziv ta’lim muhitini yaratish, o‘quvchilarning turli ehtiyojlarini qondirish va inklyuziv ta’limning ilg‘or tajribalari va rivojlanayotgan tendentsiyalaridan xabardor bo‘lish qobiliyatini oshirishlari mumkin.

Ushbu tamoyillarni kengaytirish inklyuziv ta’limning asosiy tamoyillari va ularning barcha o‘quvchilar rivojlanishi mumkin bo‘lgan ta’lim muhitini yaratishdagi ahamiyatini yanada to‘liqroq tushunish imkonini beradi.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, inklyuziv ta’lim tamoyillari xilma-xillikni o‘z ichiga olgan, tenglikni ta’minlovchi va barcha o‘quvchilarga muvaffaqiyat qozonish imkoniyatini beruvchi ta’lim muhitini yaratish

uchun yo‘naltiruvchi asos bo‘lib xizmat qiladi. Ushbu tamoyillarni qo‘llab-quvvatlagan holda, o‘qituvchilar har bir o‘quvchi o‘zini qadrli, qo‘llab-quvvatlanayotganini va o‘z salohiyatini to‘liq ro‘yobga chiqara oladigan inklyuziv sinflarni yaratishi mumkin. Bunda biz ta’limni hamma uchun ochiq bo‘lgan umuminsoniy huquq sifatidagi qarashlarni amalga oshirishga yaqinlashamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jarvis, J. M., McMillan, J. M., Bissaker, K., Carson, K. L., Davidson, J., & Walker, P. M. (2020). Inclusive School Communities Project: Final Evaluation Report. Research in Inclusive and Specialised Education (RISE), Flinders University.
2. Department of Special Education, Princess Rahma University College, Al-Balqa’ Applied University, P.O. Box 371, Marj Al-Hamam, 11732 Amman. Jordan

SYUJETLI-RO‘LLI O‘YINLAR VOSITASIDA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA HAMKORLIK HISSINI SHAKLLANTIRISH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

YULDASHEVA SHOXIDA BOTIROVNA
Nukus innovatsion instituti assistenti

Annotatsiya. Ushbu maqolada syujetli-ro‘lli o‘yinlar bolalarning jamoaviy faoliyatini yo‘lga qo‘yish bilan birga, ularda hamkorlik hissini rivojlantiruvchi, bola shaxsiyatini shakllantiruvchi vositasi sifatida ko‘rib chiqiladi. Syujetli-ro‘lli o‘yinlar vositasida maktabgacha yoshdagi bolalarda hamkorlik hissini shakllantirishning nazariy asoslari va olimlarning qarashlari tahlil qilinadi. Shuningdek, maktabgacha yoshdagi bolalarda hamkorlik hissini shakllantirishning tarkibiy qismlari aniqlashtiriladi.

Kalit so‘zlar: maktabgacha yoshdagi bolalar, o‘yin, syujetli-ro‘lli o‘yin, birgalikdagi faoliyat, jamoaviy faoliyat, hamkorlik, hamkorlik hissi.

Аннотация. В данной статье сюжетно-ролевые игры рассматриваются как средство развития чувства сотрудничества и формирования личности ребенка, а также налаживания коллективной деятельности детей. Анализируются теоретические основы формирования у дошкольников чувства сотрудничества средствами ролевых игр и взгляды ученых. Также определены компоненты формирования чувства сотрудничества у детей дошкольного возраста.

Ключевые слова: дети дошкольного возраста, игра, ролевая игра, совместная деятельность, коллективная деятельность, сотрудничество, чувство сотрудничества.

Abstract. In this article, plot role-playing games are considered as a means of developing a sense of cooperation and forming a child's personality, along with establishing the collective activities of children. The theoretical foundations of forming a sense of cooperation in preschool children by means of role-playing games and the views of scientists are analyzed. Also, the components of forming a sense of cooperation in preschool children are determined.

Key words: children of preschool age, game, role-playing game, joint activity, team activity, cooperation, sense of cooperation.

Kirish. O‘tgan davr mobaynida mamlakatimizda o‘sib borayotgan avlodni sog‘lom va har tomonlama yetuk voyaga yetkazish, ta’lim-tarbiya jarayoniga samarali ta’lim va tarbiya shakllari hamda usullarini joriy etishga qaratilgan maktabgacha ta’limning samarali tizimini tashkil etish bo‘yicha keng ko‘lamli ishlar amalga oshirildi.

Maktabgacha ta’lim tizimini yanada takomillashtirish, bolalarning sifatli maktabgacha ta’limdan teng foydalanishini ta’minlash maqsadida O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi ishlab chiqildi. Unga ko‘ra, maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlari sifatida quyidagilar belgilab qo‘yildi:

maktabgacha ta’limda fanlarni rivojlantiruvchi muhitning innovatsion texnologiyalari va modullarini ishlab chiqish;

maktabgacha ta’lim tizimiga innovatsiyalarni, ilg‘or pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish;

maktabgacha yoshdagi bolalarni intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy jihatdan har tomonlama rivojlantirish uchun

sharoitlar yaratish;

bolaning kelgusida o‘zini o‘zi muvaffaqiyatli namoyon qilishi uchun asos sifatida ijtimoiy-emotsional ko‘nikmalarni rivojlantirish [1].

Yuqoridagi ustuvor yo‘nalishlarni amalga oshirish esa maktabgacha yoshdagi bolalarning har tomonlama rivojlanishi, ijtimoiylashuvi va aqliy va ma’naviy jihatdan barkamol shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi.

Maktabgacha bo‘lgan yosh davri – inson rivojlanishining alohida davri bo‘lib, bu davrda bola ijtimoiy muhitga moslashish, ma’naviy-axloqiy va hissiy jixatdan shakllanish bosqichida bo‘ladi. Har bir bolaning psixologik va fiziologik rivojlanishi turli darajada bo‘lishini hisobga olgan holda, bu davrda ularning hissiy va kognitiv rivojlanishi bir-biriga mos kelmasligi mumkin. Shunday bo‘lsa ham, bugungi kunda ushbu yosh davridagi barcha bolalarga samarali va ijobiy ta’sir ko‘rsatadigan umumiy rivojlanish muhitini yaratish katta ahamiyatga ega. Bu jarayonda syujetli-ro‘lli o‘yinlar vositasida maktabgacha yoshdagi bolalarning birgalikdagi faoliyatini yo‘lga qo‘yish va ularda hamkorlik hissini shakllantirish juda muhim.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Ko‘p yillik pedagogik va psixologik tadqiqotlarning natijasi shuni ko‘rsatadiki, bolalar o‘rtasidagi jamoaviy munosabatlar tizimida o‘yin alohida ahamiyatga ega.

E.Smirnova va V.Xolmogorovalarning fikrlariga ko‘ra, ro‘lli o‘yinlar bolalar o‘rtasida do‘stona munosabatlarni ta’minlashga xizmat qiladi, chunki bola o‘yin davomida o‘z harakatlarini boshqalar bilan muvofiqlashtirish zaruriyatiga duch keladi, qoidalarga amal qiladi va boshqalarga yordam beradi [8]. Demak, ro‘lli o‘yinlar nafaqat bolalarning jamoaviy faoliyatini yo‘lga qo‘yish, balki ularda hamkorlik hissini rivojlantirish, bola shaxsiyatini shakllantirish vositasi ham hisoblanadi.

L.Vygotskiy, R.Jukovskaya, I.Zaporojets, N.Mixaylenko, N.Korotkova, V.Usova singari olimlar o‘z asarlarida o‘yinlar va ularning maktabgacha yoshdagi bolalarning har tomonlama rivojlanishidagi rolini o‘rganishgan [10].

T.Babaeva [3], T.Repina [4], L.Rimashevskaya [6], E.Smirnovalar [9] o‘z tadqiqotlarida, maktabgacha yoshdagi bola shaxsiyatining birlamchi ijtimoiylashuvi va shaxs sifatida shakllanishining muhim omili – tengdoshlari bilan hamkorlik, – deb ta’kidlaydilar. Darxaqiqat, hamkorlik jarayonida bolada xulq-atvor, ma’naviy ehtiyojlar, axloqiy va estetik his-tuyg‘ular shakllanadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda hamkorlik hissini shakllantirish muammolari V.Belkina, A.Koshelev, M.Safronovalarning, maktabgacha yoshdagi bolalar o‘rtasidagi hamkorlik munosabatlarning o‘ziga xos xususiyatlari K.Ivleva, T.Repina, E.Rusina, E.Smirnovalarning, hamkorlik psixologiyasi asoslari E.Korotaeva, A.Zaporojetslarning ilmiy ishlarida o‘rganilgan.

Tadqiqot metodologiyasi. Maqolada syujetli-ro‘lli o‘yinlar vositasida maktabgacha yoshdagi bolalarning hamkorlik hissini rivojlantirishning nazariy asoslari muhokama qilinadi. Shuningdek, mavzu bo‘yicha pedagogik, psixologik adabiyotlar o‘rganiladi va olimlarning fikrlari tahlil qilinadi, tadqiqot natijalari umumlashtiriladi.

Tahlil va natijalar. Bolaning barcha aqliy funksiyalari, ijtimoiy-emotsional

ko‘nikmalari jamoaviy xatti-harakatlar shaklida, syujetli-ro‘lli o‘yinlar jarayonida, boshqalar bilan hamkorlik vaqtida namoyon bo‘ladi va shundan keyingina individual xususiyatga ega bo‘ladi.

Hamkorlik hissi madaniy qadriyatlardan biri sifatida bolaning xulq-atvori va faoliyatining asosi bo‘lib, unga o‘zini o‘zi anglashga, ijobiy o‘z aro ta’sir qilish tajribasini namoyon etishga imkon beradi [5].

Sh.Amonashvili [2], V.Sitarov [7] singari olimlar “hamkorlik hissi”ni sub’ektlarning umumiy natijaga erishish jarayonida birgalikdagi faoliyatini muvofiqlashtirishga qaratilgan o‘zaro ta’siri deb hisoblaydi.

Hamkorlik bolalarning umumiy natijaga erishish uchun bir-birini tushunish va qo‘llab-quvvatlash istagi, bir-birining manfaatlariga muvofiq harakat qilish, faollikning namoyon bo‘lishi, muzokaralar olib borish, fikr almashish, o‘zini va sheriklarini tushunish va baholash qobiliyati bilan ifodalanadi.

Syujetli-rolli o‘yinlar bolalarda hamkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirish, ularda muloqot normalarini singdirish va haqiqiy munosabatlarni rivojlantirishning samarali vositasidir. O‘yinning o‘zaro ta’siri bolalarga sherigi bilan birgalikdagi harakatlarni rivojlantirishga imkon beradi. Birgalikda o‘yinga kirishgan maktabgacha yoshdagi bolalar bir-birlari bilan tanishishni, o‘yin tajribasini almashishni va bir-birlari bilan shaxsiy va rol munosabatlarini namoyish qilishni boshlaydilar.

Syujetli-rolli o‘yin – bu bolalar kattalarning mehnat yoki ijtimoiy vazifalarini o‘z zimmalariga oladigan va maxsus yaratilgan o‘yin, xayoliy sharoitlarda kattalar hayotini va ular o‘rtasidagi munosabatlarni takrorlaydigan yoki namuna qiladigan faoliyatdir.

Syujetli-rolli o‘yinlarning maqsadli yo‘nalishlari quyidagilardan iborat:

- ta’limiy – kognitiv faollikni, o‘z dunyoqarashini kengaytirishni;
- tarbiyaviy – mustaqillikni, tashabbusni, irodani, muloqotni, hamkorlikni tarbiyalash;
- rivojlantiruvchi – kognitiv jarayonlarni rivojlantirish va ta’lim faoliyati uchun motivatsiya berish.

Tadqiqotimiz davomida olib borilgan tahlillar natijasida syujetli-rolli o‘yinlar vositasida shakllanadigan hamkorlik hissining tarkibiy qismlari aniqlashtirildi:

sherigini qabul qilish, uning istaklarini va ehtiyojlarini tushunish;

umumiy faoliyatga qiziqish;

o‘yin ishtirokchilarining o‘zaro bog‘liqligi;

o‘yin ishtirokchilarining huquqlari va majburiyatlarini aniq taqsimlash;

birgalikdagi umumiy maqsadga intilish va natijalarga erishish.

Bolalarda syujetli-rolli o‘yinlar asosida hamkorlik hissini rivojlantirish usullari orasida quyidagilar ajralib turadi: muayyan hayotiy voqeaga qiziqish uyg‘otish, bolalarning tasavvuriga va his-tuyg‘ulariga ta’sir qilish, rolli o‘yinlar uchun muhit yaratish, bolalarni do‘stona munosabatga o‘rgatish, o‘yin uchun yangi hikoya yaratish.

Xulosa va takliflar. Bolalarda hamkorlik hissining optimal shakllanishi va rivojlanishi maxsus tashkil qilingan birgaliktagi faoliyat sharoitida sodir bo‘ladi. Syujetli-rolli o‘yinlar ana shunday faoliyatni tashkil qilishning samarali vositasi hisoblanadi. O‘yin davomida hamkorlik turiga ko‘ra o‘zaro ta’sirning

turli shakllari amalga oshiriladi, ijtimoiy rollarni bo‘lishish va ro‘llarga kirish, o‘z harakatlarini tengdoshlarining xohish-istaklariga qarab muvofiqlashtirish jarayoni yuzaga keladi.

Syujetli-rolli o‘yinlar orqali hamkorlik hissini shakllantirishga bolalarning bir-biriga do‘stona munosabatda bo‘lishlari, o‘zaro yordam berish va samarali muloqatga kirishish qobiliyatlari yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 18 maydagi “O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PQ-4312-son Qarori // Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 30.11.2021 y., 06/21/26/1111-son.
2. Амонашвили Ш.А. Психологические основы педагогики сотрудничества: книга для учителя [Текст] / Ш.А. Амонашвили. – Киев: Освита, 1991. – 80 с.
3. Бабаева Т.И., Римашевская Л.С. Как развивать взаимоотношения и сотрудничество дошкольников в детском саду. Игровые ситуации, игры, этюды: – СПб.: ООО «ИЗДАТЕЛЬСТВО «ДЕТСТВО-ПРЕСС», 2012. – 224 с.
4. Репина Т.А. Общение детей в детском саду и семье : монография. – М.: Педагогика, 1990. – 152 с.
5. Римашевская Л.С. Технология развития навыков сотрудничества у старших дошкольников. – М.: Центр педагогического образования, 2007. – 112 с.
6. Римашевская Л.С. Развитие сотрудничества старших дошкольников со сверстниками на занятии : Дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. – СПб., 2001. – 183 с.
7. Ситаров В.А. Теория обучения: теория и практика: учебник для бакалавров [Текст] / В.А. Ситаров. – М.: Юрайт, 2016. – 447 с.
8. Смирнова Е., Холмогорова В. Дошкольный возраст: формирование доброжелательных отношений // Дошкольное воспитание. -2003. - № 9. - С. 69.
9. Смирнова Е.О. Особенности общения с дошкольниками. − М.: Издательский центр «Академия», 2000. − 160 с.
10. https://www.maam.ru/detskijsad/teoreticheskie-osnovy-syuzhetno-rolevoi-igry-kak-sredstvo-formirovanija-gumanisticheskoi-napravlenosti-detei-doshkolnogo-vozrasta.html

BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA TURKIY XALQLAR AN’ANAVIY SPORT O‘YINLARINING O‘QUVCHILARARO TARG‘IB ETILISHI

QODIROVA XALIMAXON NURMUXAMMAD QIZI
PhD, v/b dotsent, T.N.Qori-Niyoziy nomidagi O‘zbekiston Pedagogika fanlari ilmiy tadqiqot instituti 1-bosqich doktoranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada Mustaqillik yillaridan to bugungi kunga qadar ya’ni Yangi O‘zbekistonda ta’lim tizimiga oid islohatlar samaradorligi, qonun, farmon va qarorlarda boshlang‘ich ta’limning 1-4 sinf “Jismoniy tarbiya” faniga oid me’yoriy hujjatlarda, Turkiy xalqlar an’anaviy sport o‘yinlarining keng ko‘lamda targ‘ib etilishi shu bilan birga kelajak avlodga yetkazishni nazarda tutuvchi huquqiy-me’yoriy hujjatlarning nazariya va amaliyotning uyg‘unligi konsepsiyasiga ko‘ra qiyosiy jahatdan tahlil etilgan.

Kalit so‘zlar: “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun, davlat ta’lim standartlari, etnosport, boshlang‘ich ta’lim, jismoniy tarbiya, Turkiy xalqlar, an’anaviy sport o‘yinlari.

Ta’lim tizimini isloh etish, sifatli ta’lim berishni belgilab beruvchi paremetr bu shubhasiz davlat ta’lim standartlaridar. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 16 avgust 1999 yildagi “Umumiy o‘rta ta’limning davlat ta’lim standartlarini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 390 sonli Qarorida “Boshlang‘ich sinflarda o‘quvchilar inson va jamiyat, ta’lim sohasi bo‘yicha quyidagi bilim, ko‘nikma va malakalarni egallashlari” belgilangan:

a) Jismoniy kamolotga oid:

Inson salomatligi va jismoniy kamolotiga oid tushunchalarni bilish; chiniqishning mohiyatini anglash; gimnastika mashqlarini bajara olish; shaxsiy gigiyena me’yorlarini bilish va ularga amal qilish; jismoniy mashqlarning inson kamolotini ta’minlashdagi ahamiyatini anglash; jismoniy tarbiya mashqlarini xavfsizlik qoidalariga rioya qilgan holda bajara olish; milliy o‘yinlar qoidalarini bilish; turli sport o‘yinlarining elementlarini qo‘llay olish; jarohatlanishning oldini olish, jarohat olgan taqdirda birinchi yordam ko‘rsata olish[5].

Demakki, mazkur DTSga ko‘ra jismoniy tarbiya, sport shu bilan birga milliy o‘yinlarni boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini bilim, ko‘nikma va malakalarini shakllantirishga oid ma’lumotlar keltirib o‘tilgan. Qarorda umumiy o‘rta ta’lim davlat ta’lim standartining tayanch o‘quv rejasi berilgan. Tayanch o‘quv rejaga ko‘ra, “Jismoniy tarbiya” fani 18-o‘rinda yozilgan bo‘lib, 1-4 sinflarda xaftasiga 2 soatdan o‘tilishi belgilangan. Ammo Qarorda bilim, ko‘nikma va malakalar yoritilga qsimida 1-4 sinflarning fanlari yozilgan ketma-ketlikda “Jismoniy tarbiya” fani aks ettirilmagan, “Inson va jamiyat” sohasining tarkibida o‘rin egallagan.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 6 aprel 2017 yildagi 187-sonli “Umumiy o‘rta va o‘rta maxsus ta’limning Davlat Ta’lim standartlarini tasdiqlash to‘g‘risida” gi Qarorida shunday belgilangan:

3-bobi “Umumiy o‘rta va o‘rta maxsus, professional ta’lim muassasalari uchun o‘quv-metodik majmualarni ishlab chiqish prinsiplari” nomlangan bo‘lib, unga ko‘ra:

O‘quvchilarning aqliy va jismoniy imkoniyatlari, yoshi, psixofiziologik xususiyatlari, bilim darajasi, qiziqishlari, layoqatlari hisobga olinganligi belgilab

qo‘yilgan[6].

Umumiy o‘rta ta’limning davlat ta’lim standartlarida jismoniy tarbiya fanida o‘qitish bosqichlari hamda egallanishi nazarda tutilgan kompetensiyalar.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 6 aprel 2017 yildagi 187-sonli “Umumiy o‘rta va o‘rta maxsus ta’limning Davlat Ta’lim standartlarini tasdiqlash to‘g‘risida” gi Qaroriga ko‘ra “Jismoniy tarbiya” fani bo‘yicha umumiy o‘rta ta’lim muassasalari bitiruvchilariga qo‘yiladigan malaka talablari:

1. Sog‘lomlashtiruvchi mashqlarni bajarishni tushunish va qo‘llay olish kompetensiyasi: A1 kun tartibi qoidalariga rioya qila oladi; ertalabki badantarbiya va dars jarayonida chiniqtirish mashqlarini bajara oladi; saflanish va yurish qoidalarini bajara oladi; harakatli o‘yin turlari va ularning qoidalarini biladi; jismoniy mashqlarni inson salomatligiga ta’sirini biladi; shaxmatning boshlang‘ich o‘yin qoidalarini biladi.

2. Jismoniy mashqlar majmuasini ketma-ketlikda to‘g‘ri bajarish orqali jismoniy sifatlarni rivojlantirish kompetensiyasi: A1 jismoniy mashqlarni (saf, akrobatika, tayanib sakrash, muvozanat saqlash, tayanish va osilish, tirmashib chiqish) bajarishda mashqlar ketma-ketligini bir-biri bilan bog‘lay oladi; mashqlarni bajarishda jismoniy sifatlarga (chaqqonlik, kuchlilik, tezkorlik, egiluvchanlik, chidamlilik va koordinatsiyaga) ega bo‘ladi; mantiqiy o‘yinlarni (shaxmat, shashka va boshqalarni) o‘ynay oladi.

3. Sport asbob-anjomlaridan xavfsiz usullarda foydalanish kompetensiyasi: A1 jismoniy mashqlarni bajarishda shikastlanishning oldini olish qoidalariga amal qila oladi; jismoniy mashqlarni bajarishdan oldin va keyin yurak urish me’yorini aniqlay oladi; jismoniy mashqlarni bajarish jarayonida texnika xavfsizligi qoidalariga amal qila oladi[6].

Mazkur Davlat Ta’lim standartlarida nazarda tutilgan kompetensiyalarda Turkiy xalqlar an’anaviy sport o‘yinlariga doir o‘zlashtirishi zarur bo‘lgan kompetensiyalar haqida ma’lumotlar taqdim etilmagan.

O‘zbekiston Respublikasining 29 avgust 1997 yildagi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonunining 23-moddasida jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan bolalar va o‘smirlarni o‘qitish nazarda tutilgan[1].

Mazkur qonunda boshlang‘ich ta’lim tizimida jismoniy tarbiya yoki sportni rivojlantirishga shu bilan birga Turkiy xalqlarning an’anaviy o‘yinlariga doir ma’lumotlar taqdim etilmagan. Faqatgina jismoniy va ruhiy nuqsoni bor bolalarni o‘qitishga etibor qaratilganligini ko‘rishimiz mumkin.

O‘zbekiston Respublikasining 23 sentabr 2020 yildagi tasdiqlangan (hozirda amalda) “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonunining “Ta’lim oluvchilarning, ular ota-onasining hamda boshqa qonuniy vakillarining huquq va majburiyatlari” nomli 6-bobining 48-moddasida ta’lim oluvchilarning majburiyatlari belgilangan bo‘lib, unga ko‘ra, ta’lim oluvchilar “Axloqiy, ma’naviy va jismoniy kamol topishga hamda o‘z dunyoqarashini kengaytirishga intilishi» belgilab qo‘yilgan[2].

Mazkur qonunda esa esa, o‘sib kelayotgan yosh avlodni voyaga yetkazish uchun axloqiy, ma’naviy jihatdan shu bilan birga jismoniy kamol topishi ustuvor vazifa ekanligi ta’kidlanadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni 28 yanvar 2022 yildagi “2022 — 2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-sonli Farmonining 67-maqsad: “Jismoniy tarbiya va sport bilan muntazam shug‘ullanadigan fuqarolarning sonini oshirish” deb nomlangan bo‘lib, unda:

Jismoniy tarbiya va sport bilan muntazam shug‘ullanadigan aholi sonini 2026 yilda 33 foizga chiqarish; Respublika yoshlari o‘rtasida milliy sport turlarini ommalashtirish; O‘zbekistonda sportning ommaviyligini oshirish maqsadida milliy sport turlari va xalq o‘yinlarini rivojlantirish; Yurtimizning chekka hududlari va qishloqlarida sog‘lomlashtirish ishlarini yanada rivojlantirish; Milliy olimpiada sport o‘yinlarini o‘tkazish dasturini ishlab chiqish va amalga oshirish; Milliy olimpiada o‘yinlarini yuqori darajada tashkil etish hamda g‘olib va sovrindorlarni munosib rag‘batlantirish; Milliy olimpiada o‘yinlariga tayyorgarlik ishlarining borishini ommaviy axborot vositalari orqali, shu jumladan Internet jahon axborot tarmog‘ida keng yoritilishini tashkil etish[3].

Mazkur Farmonda esa, milliy sport turlari va xalq o‘yinlariga hamiyat qaratilgan. Lekin Turkiy qardosh mamlakatlar nazarimizda bir-birlarining milliy o‘yinlarini kundalik hayotida qo‘llashi xalqlar o‘rtasidagi rishlalarni yanada mustahkamlashga, bizni urf-odatlargina emas, balki xalq o‘yinlari ham bog‘lashi, maqsadlarimiz va niyatlarimiz mushtarakligini aks ettiradi desak aslo mubolag‘a bo‘lmaydi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 17 iyun 2021 yildagi “Kamondan otish sport turini yanada rivojlantirish va ommalashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-5149-sonli Qarori imzolandi. Mazkur Qaror ijrosi yuzasidan “Kamondan otish sport turini yanada rivojlantirish va ommalashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar” Dasturida quyidagilar o‘rin olgan:

III. Kamondan otish sport turi bo‘yicha respublika va xalqaro miqyosdagi musobaqa va turnirlarni doimiy ravishda tashkil etish har yili «Kamondan otish sport turi kuni»ni keng nishonlash; hududlarda, tuman (shahar) markazlarida, umumiy o‘rta ta’lim maktablarida, istirohat bog‘larida, «Kamondan otish sport turi kuni»ni keng nishonlash; kamondan otish sport turi bo‘yicha «mahorat darslari»ni o‘tkazish; kamondan otish sport turi bo‘yicha ommaviy sport tadbirlarini tashkil etish; Toshkent shahrida sport tadbirlarini yuqori saviyada o‘tkazish maqsadida chora-tadbirlar rejasini ishlab chiqish va tasdiqlash uchun Vazirlar Mahkamasiga kiritish[7].

Mazkur Qarordan ko‘rinadiki, O‘zbekiston Respublikasida Turkiy xalqlarning an’anaviy sport turlaridan biri hisoblanmish kamondan otish sporti va uni o‘rganish, keng ko‘lamda amaliyotga tatbiq etish dolzabr masalalardan biri sifatida ta’kidlash mumkin.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 25 may 2022 yildagi “Etnosport turlarini ommalashtirish va rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-259-sonli Qarori tasdiqlangan bo‘lib, Qarorning 2-bobida “Etnosport turlarini ommalashtirish va rivojlantirishning asosiy yo‘nalishlari” mavjud bo‘lib unda:

birinchi yo‘nalish — aholining barcha qatlamlari, ayniqsa, o‘smirlar va yoshlarning etnosport turlari bilan shug‘ullanishga qiziqishini oshirish, ular o‘rtasida sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qilish, etnosport turlari bo‘yicha respublika va hududiy musobaqalarni, shu jumladan Qurolli Kuchlar va huquqni muhofaza qiluvchi organlar tizimida o‘tkazish; ikkinchi yo‘nalish — etnosport turlari bo‘yicha sportchilar, trenerlar, mutaxassislar va boshqa kadrlarni tayyorlash tizimini yo‘lga qo‘yish, shuningdek, ilmiy tadqiqotlar o‘tkazish; uchinchi yo‘nalish — milliy sport turlari va xalq o‘yinlarining mohiyati haqida targ‘ibot materiallarini (qo‘llanma, buklet, banner, flayer va boshqalar)ni tayyorlash, ta’lim muassasalarida targ‘ibot ishlarini olib borish, malakali ustozlar, polvonlar, trenerlar hamda mutaxassislar ishtirokida seminar,

trening, mahorat saboqlarini o‘tkazish; to‘rtinchi yo‘nalish — xalqaro hamkorlikni kuchaytirish, etnosport turlarini yanada ommalashtirish va rivojlantirish[8].

3-§. Uchinchi yo‘nalishdagi vazifalarni ro‘yobga chiqarish uchun quyidagi asosiy chora-tadbirlarni amalga oshirish lozim:

Milliy sport turlari va xalq o‘yinlarining mohiyati haqida targ‘ibot materiallarini (qo‘llanma, buklet, banner, flayer va boshqalar) tayyorlash; Bolalar va o‘smirlar uchun alohida shartlarni nazarda tutuvchi «Milliy xalq o‘yinlari» o‘quv metodik qo‘llanmasini nashr etish; Maktabgacha, umumiy o‘rta, o‘rta maxsus, professional va oliy ta’lim muassasalarida etnosport turlarining jismoniy, intellektual, ma’naviy-axloqiy jihatdan o‘rni haqida jismoniy tarbiya darslari hamda ma’naviyat soatlarida tushuntirishlar berish; Ijtimoiy tarmoqlarda yoshlarni etnosport turlariga keng jalb etish, ular o‘rtasida musobaqalarni ommalashtirishga qaratilgan motivatsion roliklar tarqatish; Maktabgacha, umumiy o‘rta, o‘rta maxsus, professional va oliy ta’lim muassasalarida malakali ustozlar, trenerlar, polvonlar hamda mutaxassislar ishtirokida seminar, trening, mahorat saboqlari tashkil etish.

Etnosport turlari bo‘yicha sportchilar, trenerlar, mutaxassislar va boshqa kadrlarni tayyorlash tizimini yo‘lga qo‘yish, shuningdek, ilmiy tadqiqotlar o‘tkazish:

2023/2024 o‘quv yilidan boshlab etnosportning boshqa turlari bo‘yicha (shu jumladan, milliy kurash, turon kurashi, belbog‘li kurash, bel olish va uchkurash, bahodirlar o‘yinlari va tosh ko‘tarish, uloq-ko‘pkari, ot poygasi, o‘zbek jang san’ati, dorboz, qarabtep/lanka) mutaxassislar tayyorlash bo‘yicha taklif kiritish; Milliy sport turlari va xalq o‘yinlari bo‘yicha ilmiy-tadqiqot loyihalarini amalga oshirish; Milliy sport turlari va xalq o‘yinlarining mohiyati haqida targ‘ibot materiallarini (qo‘llanma, buklet, banner, flayer va boshqalar)ni tayyorlash, ta’lim muassasalarida targ‘ibot ishlarini olib borish, malakali ustozlar, polvonlar, trenerlar hamda mutaxassislar ishtirokida seminar, trening, mahorat saboqlarini o‘tkazish; Milliy sport turlari va xalq o‘yinlarining mohiyati haqida targ‘ibot materiallarini (qo‘llanma, buklet, banner, flayer va boshqalar) tayyorlash; Maktabgacha, umumiy o‘rta, o‘rta maxsus, professional va oliy ta’lim muassasalarida etnosport turlarining jismoniy, intellektual, ma’naviy-axloqiy jihatdan o‘rni haqida jismoniy tarbiya darslari hamda ma’naviyat soatlarida tushuntirishlar berish; Maktabgacha, umumiy o‘rta, o‘rta maxsus, professional va oliy ta’lim muassasalarida malakali ustozlar, trenerlar, polvonlar hamda mutaxassislar ishtirokida seminar, trening, mahorat saboqlari tashkil etish; Maktabgacha, umumiy o‘rta, o‘rta maxsus, professional va oliy ta’lim muassasalarida milliy sport turlari va xalq o‘yinlari bo‘yicha musobaqalar o‘tkazish, g‘olib va sovrindor bo‘lgan jamoalarni o‘z mablag‘lari hisobidan rag‘batlantirish; Bolalar va o‘smirlar uchun alohida shartlarni nazarda tutuvchi «Milliy xalq o‘yinlari» metodik qo‘llanmasini tayyorlash va nashr etish[8].

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, Umumiy o‘rta ta’lim tizimining asosiy bo‘g‘ini bo‘lmish boshlang‘ich ta’lim tizimi o‘quvchi shaxsini kamol topishi uchun fundament vazifasini bajaradi. Davlatimiz tomonidan olib borilayotgan islohatlarda esa albatta Turkiy xalqlarning an’anaviy sport o‘yinlarini rivojlantirish, keng targ‘ib qilish, ommalashtirish, an’analarni saqlab qolish va kelajak avlodga yetkazish kabi vazifalarni bajarishimiz uchun bir qator huquqiy-me’yoriy hujjatlar, o‘quv dasturlarida mazkur o‘yinlar kengroq o‘rin olishi zarur. Zero bizning o‘sib kelayotgan farzandlarimiz

o‘tmishini, kimlarning avlodi ekanligini, necha ming yillik tarixi borligini har jabhada yodida saqlamig‘i lozim. Afsuski, umumiy o’rta ta’limning “Milliy o’quv dasturi”ning jismoniy tarbiya faniga oid bo‘limida Turkiy xalqlarning ana’anaviy sport o‘yinlari haqida ma’lumotlar nazariy va amaliy bo‘limlarida, “Ta’lim to‘g‘risi”dagi Qonunda, “Umumiy o‘rta va o‘rta maxsus ta’limning Davlat Ta’lim standartlarini tasdiqlash to‘g‘risida” gi Qarorida aks etmagan. Birgina, “Etnosport turlarini ommalashtirish va rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-259-sonli Qarorda Turkiy xalqlarning an’anaviy sport o‘yinlarini targ‘ib etishga qaratilgan ustuvor vazifalarni ko‘rishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining 29 avgust 1997 yildagi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. https://lex.uz/docs/16188
2. O‘zbekiston Respublikasining 23 sentabr 2020 yildagi tasdiqlangan (hozirda amalda) “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. https://lex.uz/docs/5013007
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni 28 yanvar 2022 yildagi “2022 — 2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-sonli Farmonining https://lex.uz/docs/5841063
4. Turkiy davlatlar tashkiloti: kecha va bugun. https://mediator.uz/jangiliklar/584-turkij-davlatlar-tashkiloti-kecha-va-bugun.html
5. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 16 avgust 1999 yildagi “Umumiy o‘rta ta’limning davlat ta’lim standartlarini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 390 sonli Qarori. https://lex.uz/docs/316337
6. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 6 aprel 2017 yildagi 187-sonli “Umumiy o‘rta va o‘rta maxsus ta’limning Davlat Ta’lim standartlarini tasdiqlash to‘g‘risida” gi Qarori. https://lex.uz/docs/3153714
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 17 iyun 2021 yildagi “Kamondan otish sport turini yanada rivojlantirish va ommalashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-5149-sonli Qarori. https://lex.uz/ru/docs/5460671
8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 25 may 2022 yildagi “Etnosport turlarini ommalashtirish va rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-259-sonli Qarori https://lex.uz/docs/6035637

SHE'RIYAT ORQALI MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING UMUMIY BILIM DARAJASINI OSHIRISH VA XOTIRASINI YAXSHILASH

CHORIYEVA DURDONA ANVAROVNA
Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti Maktabgacha ta'lim fakulteti Maktabgacha ta'lim psixologiyasi va pedagogikasi kafedrasi dotsenti

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha ta`lim yoshidagi bolalarning she'riyat orqali aqliy va ahloqiy rivojlantirish, dunyoqarashini kengaytirish, nutqni rivojlantirish va bolani madaniyatini shakllantirish, idrok etish, xotirani yaxshilash, o'qishga qiziqishlarini rivojlantirish, bolaning umumiy bilim darajasini oshirish hamda she`r yodlatish usul va uslublari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar. Maktabgacha yosh, she'riyat, dunyoqarashini kengaytirish, nutqni rivojlantirish, madaniyatini shakllantirish, idrok etish, xotirani yaxshilash, o'qishga qiziqish.

Аннотация. В данной статье рассматривается интеллектуально-нравственное развитие детей дошкольного возраста посредством поэзии, расширение их мировоззрения, развитие речи и формирование культуры ребенка, совершенствование восприятия, улучшение памяти, развитие интереса к чтению, повышение общего уровня знаний ребенка, запоминания. В этой статье обсуждаются стихи и объясняются методы.

Ключевые слова. Дошкольный возраст, поэзия, расширение мировоззрения, развитие речи, формирование культуры, восприятия, улучшение памяти, интерес к чтению.

Kichkintoylar tez rivojlanadi va atrofida sodir bo'layotgan barcha narsalarni bir zumda o'zlashtiradilar. Bolalarni aqliy va ahloqiy rivojlanishlarida musiqa, ertaklar, she'rlar yordamga keladi. Bolalar adabiyoti juda ko'p turli xil ajoyib she'rlarni taklif etadi, bu she'rlar bolalarga ahloq-odob, mehr-oqibat, sevgi-muhabbat, tabiatni kuzatish, fasllarni tahlil qilish, dunyoni anglash va mukammal idrok etishga, xotirani mustahkamlashga o'rgatadi. Bolalikda she'rlarni yodlash va o'rganish nafaqat ta'lim, balki tarbiyaviy ahamiyatga ega. She`r yodlash maktabgacha ta`lim yoshidagi bolaning dunyoqarashini kengaytiradi, she'riyatni idrok etishga o'rgatadi, nutqni rivojlantiradi va bolani madaniyatini shakllantiradi. Bolalar uchun she'rlarning muhim vazifalaridan biri hayotni yanada qiziqarli qilishdir. Chiroyli bolalar she'rlari kichkintoyni xursand qilishi aniq. She'rlarni ko`p yodlash maktabgacha yoshdagi bolalarni ma`naviy va intellektual boyitishga xizmat qiladi. Bolalar bilan she'r yodlashni boshlashdan oldin, buni qiladigan kattalar va tarbiyachilar birinchi navbatda uni o'zi ifodali o'qishi va aynan she`rni ma`nosini tushuntirishi hamda she`rni tasvirlab, keyin she'rni kichik semantik qismlarga ajratib berishi kerak. Ayniqsa, bolani kichikdan kichik, ikki-uch qisqa jumladan iborat oddiy misralarni yodlashi va mashq qilishi orqali kichik bola xotirasi rivojlanadi. She'r yodlash juda qiyin va muhim vazifa ekanligini ota-onalar va tarbiyachilar bilishadi. She'rni his-tuyg'ular bilan ifodali o`qish lozim, his-tuyg'ularsiz amalga oshirilsa bu bolaga bema'ni she`r bo`lib ko'rinadi. Ayrim tarbiyachilar she'rni ifodali o'qishga alohida e'tibor bermaydilar. Bunga guruhda bolalar ko'pligi sabab bo`ladi. Shu sababli tarbiyachi jamoaviy she`r yodlatganda uning tovushi monoton tovushga aylanadi va bu noto'g'ri yondashuv bo`lib, ozgina ma'noga ega bo'ladi. She'rni har bir bolaga individual o'rgatish lozim. Agar bolaga bolaligidan she'riy go'zallik singdirilmasa, u katta bo'lganda ham she'rga qiziqmaydi. She`riyatning qahramonlari tanish o'yinchoqlar, hayvonlar yoki qushlar bo`lishi lozim.

Bolalarga yodlashga beriladigan barcha she'rlar yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda tanlanganidir va she`rlar qisqa hajmli,

qiziq, eslab qolish oson bo`lishi hamda bolaning rivojlanishi uchun zarur bo'lgan xatti-harakatlar qoidalarini tavsiflovchi bo`lishi lozim. She'riy motiv erta bolalikdanoq seziladi, shuning uchun bolalar bilan ishlashni imkon qadar erta boshlash kerak. Bolalar katta zavq bilan she'r tinglashadi. Aksariyat bolalar yozuvchilari o'z asarlarini she'r bilan yozadilar. She`riyat bolalar tomonidan juda oson eslab qolinganligi sababli, ota-onalar buni inobatga olishlari kerak. She'rlar xotirani yaxshilaydi, shuning uchun bolaning umumiy bilim darajasini oshiradi. Yaxshi xotira maktabda o'tilgan materialni osonroq o'rganishga yordam beradi. Farzandingiz she'riyatni qanchalik tezroq o'rganishni boshlasa, maktab darslarida ta`lim olishi osonroq bo'ladi. She'rni eslab qolishni osonlashtirish uchun, u bolaning yoshiga mos kelishi kerak. Kichkina bolani she'r o'rganishga majburlamaslik lozim. Anvar Obidjon, Quddus Muhammadiy, Po`lat Mo`min, Tursunboy Adashboyevlar yozgan bolalar klassik asarlaridan foydalanish ancha yaxshi bo'lar edi. She`r yodlashda bolaning temperamentiga e'tibor berish lozim. Ba`zi bolalar uchun ritmik, quvnoq yoki xotirjam, sokin she'rlarni tanlash maqsadga muvofiqdir. Albatta, maktabda bunday farqlar bo'lmaydi, lekin hozircha, maktabgacha ta`lim yoshdagi bolalarda shunday harakat qilish kerak. Bolalar uchun eng yaxshi va oson yodlatiladigan she'rlar bolalarning yosh xususiyatlariga va qiziqishlariga mos kichik, hajm jihatdan juda qisqa va qiziq she'rlar, lekin bolalar uchun chuqurroq ma`noga ega bo`lishi lozim. Kichkintoy she'rni ifoda bilan o'qishga harakat qilishiga ishonch hosil qilish va asta-sekin o'rgatish kerak.

O`zbek va rus ertaklaridagi she`rlarni 3-4 yoshdan boshlab bolalarga o'qish mumkin. O`zbek xalq ertaklaridagi eng uzun ertaklar bir nechta qismlarga bo'lingan. Uzoq hikoyalar bolalarni bezovta qilishi mumkin, shuning uchun ularni qismlarga bo'lib o'qish, ular bolalarga quvonch baxsh etadi.

Bugungi kunda oilaviy internet saytlarida hatto uch-to'rt yoshli bola ham yodlay oladigan ajoyib bolalar she'rlarini osongina topish mumkin. Masalan, ota-ona, Vatan, tabiat, qushlar va o'rmon hayvonlari haqidagi bolalar she`rlari mavjud. Bolalar bilan she'r yodlashni boshlashdan oldin, buni qiladigan kattalar va tarbiyachilar birinchi navbatda uni o'zi ifodali o'qishi va aynan she`rni ma`nosini tushuntirishi hamda she`rni tasvirlab, keyin she'rni kichik semantik qismlarga ajratib berishi kerak. Agar she`r matnida notanish yoki tushunarsiz so'zlar bo'lsa, ularni bolaga tushuntirish kerak. She`rni bir necha marta o'qish, so'ng bolaga muallif haqida ma`lumot berish ham faoliyatni yengillashtiriladi. She’r yodlashga bunday yondashuv bolani ma`naviy madaniyatini oshiradi va yodlash jarayonini o‘zini osonlashtiradi.

Bir xil kichik she'rni bolaga o'rgatishda bir necha kun davomida, ketma-ket harakat qilish lozim. She'rni rasmlar bilan ko'rsatib tushuntirsa, bola asarning yagona qiyofasini miyasida shakllantiradi, bu esa bolaga matnni o`zlashtirish va uni idrok qilish yordamida bola matnni osongina yodlashi mumkin bo'ladi.

Agar bola to'satdan boshqa narsalarga e`tiborini qarata boshlasa, unga faqat sevimli bolalar she'rini o'qish kerak, chunki bu uning kayfiyati o'zgartiradi. U tabassum qiladi va kattalar bilan yomon kayfiyatini unutib, allaqachon eslab qolgan satrlarini takrorlaydi. Faqat she`rni o'qishda haqiqiy qiziqish va mahoratni ko'rsatib, g'ayratli bo'lish lozim. Agar tarbiyachi charchagan bo'lsa yoki hozir bunga vaqti yo'q bo'lsa, she'riyat bilan tanishishni boshqa vaqtga qoldirgan ma'qul.

Sevimli kichkintoylar uchun she'rlarga bolaning e'tiborini tortish va uni charchatmaslik lozim. Kichkintoylar uchun ajoyib kichik she'rlar tashqi dunyo bilan yaxshiroq tanishtirishga yordam beradi. Aksariyat bolalar maktabgacha ta`lim tashkilotlarida

o`tkazilayotgan bayramlarni, ertaklarni juda yaxshi ko'radilar. Ushbu tadbirlarda, qoida tariqasida, tarbiyachi va barcha mehmonlar oldida yodlangan she`rlarini aytishadi va juda xursand bo`lishadi. Ba'zi bolalar kattalar auditoriyasi oldida gapirishdan uyaladilar, ular she'riyat satrlarini unutishadi, kattalar ularni qo'llab-quvvatlashlari kerak. Bayramga tayyorgarlikning o'zi bolaga she'rlarni o'rganishga katta turtki bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. Po`lat Mo`min “Bo`ladigan bolalar” T., 2018 yil
2. Odinaxon Muhammad Yusuf “Bilimsizlikning shifosi” T., 2012 yil
3. Anvar Obidjon “Juda qiziq voqea” T., 2014 yil
4. Chorieva, D. (2020). IMPROVING STUDENTS'READINESS FOR PEDAGOGICAL DIAGNOSTICS OF PRESCHOOL CHILDREN. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 8(3).
5. Chorieva, D. (2020). DIAGNOSTICS AS A BRANCH OF PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL KNOWLEDGE AND TYPE OF RESEARCH ACTIVITY OF A TEACHER. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 8(3).
6. Чориева, Д. А., & Камалова, Г. А. (2021). РОЛЬ УЧИТЕЛЯ В ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ УЧРЕЖДЕНИИ. In Человек в современном мире: пространство и возможности для личностного роста (pp. 161-166).
7. Choriyeva, D. (2022). TARBIYACHINING PEDAGOGIK MAHORATINI OSHIRISHDA PEDAGOGIK TEXNIKANING ROLI. Zamonaviy dunyoda pedagogika va psixologiya: Nazariy va amaliy izlanishlar, 1(24), 101-103.
8. Чориева, Д. А. (2019). Педагогическая диагностика в условиях дошкольного образования. Актуальные проблемы современного образования: опыт и инновации, 86.
9. Чориева, Д. А. (2021). МЕТОДЫ И ПРИЕМЫ РАБОТЫ С АГРЕССИВНЫМИ ДЕТЬМИ. In Человек в современном мире: пространство и возможности для личностного роста (pp. 152-161).
10. Чориева, Д. А., & Ражабова, Г. Ф. (2022). ЗНАЧЕНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ДИАГНОСТИЧЕСКОГО СРЕДСТВА В ДОШКОЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ. Results of National Scientific Research International Journal, 1(6), 327-343.
11. Чориева, Д. А. (2022). ПЕДАГОГИК-ПСИХОЛОГИК ДИАГНОСТИКА ФАОЛИЯТИ БИЛАН ШУҒУЛЛАНУВЧИ ШАХСГА ҚЎЙИЛАДИГАН ТАЛАБЛАР: https://doi. org/10.53885/edinres. 2022.9. 09.014 Чориева Дурдона Анваровна Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети Мактабгача таълим факультети Мактабгача таълим психологияси ва педагогикаси кафедраси педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), в. б. доценти. Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал, (9), 99-102.
12. Chorieva, D. A. BO‘LAJAK TARBIYACHILARNING KASBIY MAHORATLARINI OSHIRISH YO‘LLARI. O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA’LIM VAZIRLIGI NIZOMIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI, 385.

ZAIF ESHITUVCHI O‘QUVCHILARNI KOGNETIV VA NUTQIY MALAKASINI RIVOJLANTIRISH BO‘YICHA INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR

TURG’UNBOYEVA ZULXUMOR IBRAGIMOVNA
Qo’qon davlat pedagogika instituti Inklyuziv ta’lim kafedrasi o‘qituvchisi
XASANOV ABDURAZZOQ JAMOLDINOVICH
Qo’qon davlat pedagogika instituti Inklyuziv ta’lim kafedrasi o‘qituvchisi

Annatatsiya: Ushbu maqolada zaif eshituvchi o’quvchilarning kognetiv va nutqiy malakasini rivojlantirish bo’yicha o’yinlar va metodik tavfsiyalar to’g’risida malumotlar keltirib o’tilgan hamda tavfsiyalar berilgan. Zaif eshituvchi o’quvchilarning kognetiv va nutqiy malakasini rivojlantirish bo’yicha taklif etilayotgan innovatsion texnologiyalar va zamonaviy metodlarning sifat va samaradorligi tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: O’yin, diqqat, xotira, ijodiy tafakkut, geometrik shakillar, obrazli harakatli, mantiqli tafakkur, yozuv malakasi, idrok o’stiruvchi o’yinlar, tahlil qilish, bilish jarayonlari.

Аннотация. В данной статье представлены сведения об играх и методические описания для развития познавательных и речевых навыков слабослышащих учащихся, даны их описания. Проанализировано качество и эффективность предлагаемых инновационных технологий и современных методов развития познавательных и речевых навыков слабослышащих учащихся.

Ключевые слова: Игра, внимание, память, творческое мышление, геометрические фигуры, образное движение, логическое мышление, навыки письма, познавательные развивающие игры, анализ, познавательные процессы.

Annotation. In this article, information on games and methodical descriptions for the development of cognitive and speech skills of hard-of-hearing students is presented and descriptions are given. The quality and effectiveness of the proposed innovative technologies and modern methods for the development of cognitive and speech skills of hard-of-hearing students were analyzed.

Key words: Game, attention, memory, creative thinking, geometric shapes, figurative movement, logical thinking, writing skills, cognitive development games, analysis, cognitive processes.

Maktabgacha ta’lim yoshida o‘yin bolaning diqqati, xotirasi, ijodiy tafakkuri va tasavvurini o‘stirishga ham xizmat qiladigan vositadir. Bu jihatlar bolaning bundan buyongi hayotida muhim o‘rin tutadi. O‘yin jarayonida bolalar yangi bilim, malakalarni egallaydilar, qobiliyatlarini o‘stiradilar. [3.4.5.] Idrokni o‘stirishga qaratilgan o‘yinlar bolada narsalarning rangi, shakli, kattaligiga ko‘ra tahlil qilish malakasini shakllantiradi. Maktabgacha yosh oxiriga kelib, bolalar rang qatoridagi 7 xil rangni bemalol farqlay oladilar. Ular asosiy geometrik shakllar (doira, oval, to‘rtburchak, to‘g‘ri to‘rtburchak, uchburchak) ni bilishlari lozim. Namunaga ko‘ra yoki nomi aytilgan ma’lum bir shakldagi narsalarni ajrata olishlari kerak. Bolalar narsalarning kattaligini farqlashda ularning o‘lchami bo‘yicha terib chiqishni biladilar [1], 8 — 10 ta tayoqcha, doiracha yoki boshqa bir xil turdagi kattaligi har xil predmetlarni kattalashib va kichiklashib boruvchi tartibda qo‘yib chiqadilar. Narsalar kattaligini 3 xil o‘lchamda nomini ayta oladilar (uzunlik, kenglik, balandlik). Navbatdagi o‘yinlar guruhi diqqatni rivojlantirishga qaratilgan bo‘lib, ular voqelikning ma’lum jihatlariga qarata diqqatni to‘plashga o‘rgatadi. (Diqqatni to‘plamasdan hech bir ishni bajarish mumkin emas). [5]

Bu o‘yinlar turkumi orqali maktabgacha yoshda bola diqqatining turg‘unligi, ko‘chuvchanligi, bo‘linuvchanligi kabi xususiyatlari shakllantiriladi. Diqqatning turg‘unligi biror narsa ustida uzoq vaqt

diqqatni to‘plab tura olish, demakdir. [2] Maktabgacha yoshning oxiriga kelib bolalar 1 — 1,5 soatgacha uzluksiz shug‘ullana oladilar. Diqqatni ko‘chirish — uni bir faoliyatdan ikkinchisiga o‘tkaza olishdir. Diqqatning bo‘linuvchanligi bir vaqtning o‘zida kishining ikki yoki undan ko‘proq narsa bilan shug‘ullana olishida namoyon bo‘ladi. Katta maktabgacha yoshdagi bolalar 6 —7 ta narsa o‘rtasida diqqatni taqsimlay oladilar.

Maktabgacha yoshda ixtiyorsiz diqqatdan asta — sekin ixtiyoriy diqqatga o‘tiladi. Ixtiyorsiz diqqat jarayoni ayni paytda bola uchun qiziqarli narsaga diqqatni qaratishda yuzaga keladi. Ixtiyoriy diqqat bolaning o‘zi uchun qiziq bo‘lmagan faoliyat bilan shug‘ullana olishini nazarda tutadi. O‘yinlarning yana bir turi xotirani o‘stirishga qaratilgan o‘yinlardir. [1] Katta maktabgacha yoshdagi bolao‘zoldiga maqsad qo‘ya oladi— biror narsani eslab qolish, ana shu maqsadni amalga oshirish vositalarini izlab topish shular jumlasidandir.Tafakkurni o‘stirish — obrazli—harakatli, ko‘rgazmali — obrazli, mantiqiy tafakkur turlarini egallashdan iborat. Va nihoyat, bolalarni maktabga tayyorlashga yordam beradigan o‘yinlar orqali kichkintoylarda elementar matematik tasavvurlarni rivojlantirish, nutqning tahlili bilan tanishtirish, bola qo‘lini yozuvmalakasini egallashga tayyorlash ishlari olib boriladi.

Naqsh yasa

Bu o‘yinda bola bir xil rangdagi geometrik shakllardan naqsh yasashi lozim. Bu o‘yin bolalarga shaklni idrok etishga, narsalarning fazoda joylashuvini tahlil etishga yordam beradi. Bolaga ko‘rsatish uchun namuna sifatida applikatsiya tayyorlang. Uni bolaga sovg‘a qiling Xuddi shunday sovg‘ani bolaning sevimli o‘yinchog‘iga ham tayyorlash mumkinligini ayting. Bolagauni mustaqil tayyorlashni taklif etib, buning uchun qog‘oz, namunadagiga o‘xshash shakllar bering. Shakllar oddiy bo‘lgani yaxshi. Doira, to‘rtburchak, uchburchak, oval, to‘g‘ri to‘rtburchaklar bir xil o‘lchamda bo‘lishi kerak. Naqshda shakllar ko‘p bo‘lmasligi muhim. Masalan, varaq o‘rtasida — doira, burchaklarida uchburchaklar joylashtirilishi mumkin. Topshiriqni bajarishda qiynalmasligi uchun qog‘oz varag‘ining tegishli joylariga bola yopishtirishi lozim.

Hosil yig‘imi

Olma mevalarini (o‘rnini turli o‘lchamdagi tugmachalar ham bosishi mumkin) turli kattalikdagi savatchalarga solish lozim. Maydaroq mevalarni kichikroq savatchaga, yirik mevalarni katta savatga solishni taklif qiling, keyin ularni sanash mumkin.

Havoli pufaklar

Bolalar narsalarning rangiga e’tibor qilishni o‘rganishlari uchun bir xil rangli narsalarni ajratishga o‘rgatish maqsadida shu o‘yinni taklif etish foydalidir. Buning uchun qalin qog‘ozga 6 — 7 rangli tasmalarni yopishtirib qo‘yish va rangli qog‘ozdan doirachalar qirqib tayyorlash lozim. Tasmalar — ip, doirachalar — pufak bo‘ladi. Bolaga pufaklarni ipga bog‘lashni taklif eting, buni qanday qilish lozimligini ko‘rsatib bering. Shundan so‘ng, mustaqil ishlashlariga sharoit yaratish mumkin, faqat xatoga yo‘l qo‘ygan hollardagina yordamlashib turasiz.

Rangli maydonlar

Bu o‘yinda bola turli rangdagi o‘yinchoq siluetlarni katta rangli qog‘ozlarga joylashtiradi. Qog‘oz betiga faqat shu rangdagi narsalarni qo‘yish mumkin. Bolaning e’tiborini turli xil narsalarning ham rangi bir xil bo‘lishi mumkinligiga qaratish muhim. Shu o‘rinda bir turdagi narsalarning rangi turlicha bo‘lishi mumkinligini ham ta’kidlash lozim. Siz bolaga topshiriqni bajarishning turli usullarini ko‘rsatib berishingiz kerak. Har bir o‘yinchoq va rangli qog‘ozlarning rangini birma — bir taqqoslash, avval bir xil rangdagi narsalarni ajratib olish, tegishli rangdagi qog‘oz betiga qo‘yish shu jumladandir. Bola xatolarga yo‘l qo‘yishi mumkinligiga tayyor turing. Agar u turli rangdagi bir xil predmetlarni qog‘oz varag‘iga yig‘a boshlasa, bu holda o‘yinchoqlar

ko‘rinmay qolishini ko‘rsating.

Qiyalikdagi sharcha

Bu o‘yin bolalar tafakkurini o‘stirishda qo‘llaniladi. Uncha katta bo‘lmagan qiyalik tayyorlang, buning uchun stol tekisligiga burchak ostida qo‘yilgan har qanday taxtacha bo‘lishi mumkin. Qiyalikdan sal narida chiziq tortiladi. Bolaga uncha katta bo‘lmagan sharcha berib, uni boyagi chiziq oldiga kelganda to‘xtaydigan qilib qiyadan g‘ildiratishni taklif qiling. Tabiiyki, bola boshida buning uddasidan chiqa olmaydi, lekin chiziqqacha masofani ko‘z bilan chamalab, sharchani iloji boricha to‘g‘ri tushirishga harakat qiladi. O‘yinni musobaqa tarzida ham uyushtirish mumkin.

Aynan shu topshiriqni bir muncha kattaroq yoshdagi bolalarga berish uchun uni bir oz murakkablashtirish lozim. Shar yo‘liga tayoqcha qo‘yish, darvoza o‘rnatish mumkin. Bola sharni darvozaga kiritishi lozim.

O‘yinchoqni tuzat

Bu o‘yinni o‘tkazish uchun bolaga biror o‘yinchoq berib, uni ma’lum muddat (bir necha kun) o‘ynab turishiga sharoit yarating. O‘yin jarayonida bola o‘yinchoqning tuzilishi bilan tanishadi. (Masalan — mashina). So‘ng, bolaga sezdirmay, mashina g‘ildiragiga rezina qoplab qo‘ying, shunda mashina yurmay qoladi. Bola bu kamchilikni bartaraf etish uchun ko‘p vaqt sarflaydi, harakat qiladi. Kamchiliklar sonini bir o‘yinchoqda 3 tagacha yetkazish mumkin. O‘yin turli o‘yinchoqlar bilan o‘tkaziladi.

Shahar bo‘ylab sayr.

Bu o‘yin bolalarda obrazli tafakkurni o‘stiradi .O‘yin uchun suratlar to‘plami kerak bo‘ladi. Suratlarda: qaychi, taroq, non, igna va ip, avtomobil, xat, dorili idish, sutli idish va hokazolar. Bolaga quyidagicha voqeani aytib bering.

Sen notanish shaharga borib qolding, u yerdagilarning tilini bilmaysan. Buning ustiga charchagansan, qorningoch. Shaharda turli do‘konlar, ustaxona, dorixona, kutubxonalar ko‘p. Lekin ularning qaerda joylashganini qanday bilish mumkin. Bolaga birinchi suratni ko‘rsatib, unda nima tasvirlanganini tahlil qiling. Birinchi suratda sutli idish tasvirlangan, u nimani ifodalashi mumkin — so‘rab ko‘ring. Agar topolmasa, aytib bering. Bola bilan bir oz shu tariqa o‘ynagach, o‘yin mazmunini o‘zgartiring: dorixona qaerdaligini qanday ko‘rsatish mumkin? Shu yaqin orada maktab borligini yoki kasalxona va oshxona qaerdaligini topishga qaysi ko‘rsatkich yordam beradi? kabi savollar bilan bolani faollashtiring. Shahardagi barcha ko‘rsatkichlar bilan tanishib chiqilgach, yangi ko‘rsatgichlarni tayyorlang. O‘yin shu tariqa davom etadi.

Shakllar ustaxonasi

Bu ustaxonani tuzish qiyin emas. Buning uchun boshchasi qirqilgan gugurt cho‘plari (yoki «sanoq cho‘plari») mis sim (yoki yo‘g‘on arqonlar), geometrik shakl namunalari kerak bo‘ladi. To‘g‘ri chiziqli shakllar— kvadrat, to‘rtburchak, uchburchak kabilarni tayoqchalardan tuzish mumkin, dumaloq shakllar —doira, oval kabilarni arqon yoki simdan tuzish mumkin. Kichkintoy har bir shaklni tuzishni yaxshilab o‘rganib olsagina, yangi ko‘rinishlarni tuzishga o‘ting. Masalan, keng va tor to‘rtburchaklar, burchaklari turli bo‘lgan uchburchaklar va hokazo namunalarni tayyorlashda ularni bolaga bergan materiallaringizdan yasash mumkinmi — yo‘qmi, avvaldan tekshirib ko‘rishni unutmang. Bola quyidagi shakllarni yasashi mumkin:

Ajoyib xaltacha

Bu o‘yin jarayonida bola narsalarni paypaslab aniqlashga o‘rganadi, ko‘ruv va sezuv taassurotlarini taqqoslaydi. Sizga bir xil predmetlarning 2 to‘plami — geometrik shakllar yoki mayda o‘yinchoqlar kerak bo‘ladi. To‘plamlarning birini qalinroq matodan tikilgan xaltachaga solib bo‘g‘zini mahkamlang. Bolaning vazifasi — boshlovchi ko‘rsatgan namunaga ko‘ra xaltachadan predmetni izlab topishdan iborat. Bola bilan o‘yin jarayonida o‘rin almashib turing.

O‘yinning boshqa ko‘rinishi — predmetlarning ikkinchi to‘plami qog‘ozga chizilgan bo‘ladi, yana bir ko‘rinishi — boshlovchi izlanishi lozim bo‘lgan predmetlarni topishni aytadi.

Rangli uylar

Bunday uylarni bolalar o‘z sevimli o‘yinchoqlari uchun qurishlari mumkin. Uy o‘rnida stullardan foydalanish mumkin, bola o‘zi xohlagan rangdagi narsalar yordamida o‘z uyini shartli ravishda «ranglaydi». Har kim o‘zi tanlagan rangidagi narsalarni topish bo‘yicha musoboqa uyushtiring: Siz yashil rangdagi narsalarni oling, bolangiz sariq rangdagi narsalarni ajratsin. Bolaga 1 — 2 marta Sizni yutib olishiga imkoniyat yarating. Bu bolaning ishtiyoqini oshiradi.

Suratlarni eslab qol

Bu o‘yin uchun avvaldan 10—12 ta surat tayyorlanadi. Ularning har birida bittadan narsa tasvirlangan bo‘lishi lozim. O‘yinni bir necha bola o‘rtasida yoki Siz va bola o‘rtasidagi musobaqa tarzida o‘tkazish mumkin. Sharti — ko‘proq suratni eslab qolish.

Ishtirokchilar suratlarni 2-3 minut ko‘zdan kechirib, so‘ng qaytarib beradilar. Keyin o‘zlari eslab qolgan suratlarning nomini aytadilar. Nomlar galma —gal so‘raladi. Kim oxirida hech kim aytmagan nomni aytsa, g‘olib chiqadi.

Asalari qayerga yashirindi

Bu o‘yin tafakkurni o‘stirishga xizmat qiladi. Uni o‘tkazish uchun Sizga qo‘g‘irchoq xonasi, mebel kerak bo‘ladi: dumaloq stol, stulcha, kreslo, divan, krovat, javon (etishmagan narsalar bo‘lsa boshqalari bilan almashtirish mumkin). Faqat ularning soni 6 tadan oshmasligi kerak. Agar tayyor mebel bo‘lmasa, uni gugurt qutilaridan tayyorlash mumkin. Xona o‘rnida qutichadan foydalaning.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mamarajabova Z.N.Surdopedagogika -T.,2019. – C. 46.
2. Шиф Ж.И. Усвоение языка и развития мышления у глухих детей. – М.: Просвещение, 1990. - С. 33 .
3. Ibragimovna, Turg‘unboyeva Zulxumor. "ZAIF ESHITUVCHI O‘QUVCHILARNI NUTQIY SIFATLARINING RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI." Science Promotion 1.2 (2023): 131-138.
4. Turg'unboyeva, Zulhumor. "O'ZBEKISTONDA UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA INKLYUZIV TA'LIMNING RIVOJLANISH BOSQICHLARI." SCIENCE PROMOTION (2023).
5. Turg'unboyeva Zulhumor Ibrohimjon qizi “Zaif eshituvchi o‘quvchilarni kognetiv va nutqiy malakasini rivojlantirishning innovatsion texnologiyasi” Dis. Qo’qon-2023.

BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARINI SHAKLLANTIRISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNING O‘RNI

QUDRATOVA SHAXNOZA BAXTIYOR QIZI
Toshkent amaliy Fanlar universiteti, “Boshlang‘ich ta`lim nazariyasi va metodikasi” kafedrasi katta o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqola ta’lim tizimini rivojlantirishda, mamlakatimizda olib borilayotgan innovatsion jarayonlar va STEAM texnologiyasi, ularni amalga oshirishda ta’lim tizimida olib borilayotgan ishlar. Jahonda ta’limga innovatsion yondashuv asosida o‘quvchilarning raqobatbardoshligini oshirish, innovatsion faoliyatini rivojlantirish orqali ijodiy ta’lim jarayonini loyihalashtirishning zamonaviy metodik ta’minotini yaratish.

Kalit so‘zlar. Innovatsiya, kompetensiya, tizim, STEAM, kitobxonlik, boshlang‘ich sinf, loyiha, hamkor, so‘rovnoma, axborot resurslari, mustaqil ta`lim, uzluksiz ta`lim, induktiv, deduktiv, pedagogik texnologiya, muammoli vaziyat, ilg‘or tajriba

Аннотация. Эта статья посвящена развитию системы образования, инновационным процессам и технологии STEAM, проводимым в нашей стране, работе, проводимой в системе образования по их внедрению. Создание современного методического обеспечения проектирования творческого образовательного процесса путем повышения конкурентоспособности учащихся, развития инновационной деятельности на основе инновационного подхода к обучению в мире.

Ключевые слова: Инновации, компетенции, система, STEAM, чтение, начальный класс, проект, партнер, опрос, информационные ресурсы, независимое образование, непрерывное образование, индуктивное, дедуктивное, педагогические технологии, проблемная ситуация, передовой опыт.

Annotation. This article is about the development of the educational system, the innovative processes and STEAM technology carried out in our country, the work carried out in the educational system in their implementation. Create a modern methodological support for the design of the creative educational process by improving the competitiveness of students, developing innovative activities on the basis of an innovative approach to education in the world.

Key words: Innovation, competence, system, STEAM, reading, primary grade, project, partner, Survey, Information Resources, Independent Education, continuing education, inductive, deductive, pedagogical technology, problem situation, advanced experience.

KIRISH. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-sentyabrdagi “Xalq ta’limi tizimiga boshqaruvning yangi tamoyillarini joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi №PQ-3931 son qarori bilan tasdiqlangan “2018-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasi xalq ta’limi tizimini yanada takomillashtirish bo‘yicha chora-tadbirlar dasturi”ning II bo‘lim, 11-bandida: Umumiy o‘rta ta’limning yangi davlat ta’lim standartlari va o‘quv dasturlarini takomillashtirish va shu bilan birga STEAM (fan, texnologiya, muhandislik va matematika) metodlarini bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etish belgilab berilgan. Uzluksiz ta’lim tizimining poydevori bo‘lgan boshlang‘ich ta’limda innovatsiya jarayonini amalga oshirishda xalqaro tajribalarni ta’lim samaradorligini oshirishdagi muhim jarayonlardan biri hisoblanadi. O‘quvchilarning ichki imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarish, kreativ va mantiqiy fikrlashga o‘rgatish, zamonaviy ijtimoiy ko‘nikmalar (mustaqil ishlash qobiliyati, loyihalash, o‘zini-o‘zi tahlil qilish, iqtidorini namoyon qilish, olgan bilimlarini hayotda qo‘llay olishi) ni rivojlantirish, tayanch kompetentsiya mezonlaridan biri bo‘lgan “Hayot davomida ta’lim olish”ga yo‘naltirilgan innovatsion ta’lim muhitini yaratish muammoning ilmiy jamoatchilik tomonidan chuqur tadqiq qilinishini taqozo etadi.

ADABIYOTLAR SHARHI. STEAM ta'limi g'oyalarining paydo bo'lishi va rivojlanishiga turtki bergan birinchi yirik ta'lim faylasuflaridan biri R. Dekart bo'lib, u "aqlni boshqarish qoidalari" fan metodologiyasi asarida "barcha fanlar bir-biri bilan shunchalik bog'langanki, ularni bir vaqtning o'zida o'rganish ularni ajratishdan ko'ra osonroqdir" deb yozgan. Pansofizm asoschisi, pedagogika bo'yicha fundamental ishlar muallifi Y. A. Komenskiy o'z asarlarida turli fanlar, bilimlarning alohida sohalari va dunyoni bilish usullari o'rtasidagi muloqot dunyoqarashning yaxlitligining kaliti ekanligini bir necha bor ta'kidlagan. Fanlarni faol ravishda farqlash, ularning mavzusini, o'ziga xos tadqiqot usullarini izlash XVII asrda boshlangan va o'z davridan bir necha asr oldin pansofizm g'oyalari fanlararo bilimlarning prototipiga aylangan. Ma'rifat davri pedagoglari I. G. Pestalozzi va J. J. Russo o'z asarlarida fanlarning birligini ta'kidladilar, fanlararo aloqalarning ahamiyati va samaradorligini tan oldilar.[1]

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL. XVII–XIX asrlar oxiridagi pedagogik adabiyotlarda. "hamma narsa hamma narsada" tamoyiliga asoslangan o'qitishning yangi usuli keng muhokama qilindi. Ilmiy tabiatshunoslik tarixida fanlarning differentsiatsiyasi davri bir necha asrlar davom etdi, shu bilan birga ilmiy tadqiqotlar mavzulari qat'iy chegaralandi. XX asr tabiatshunoslikda tendentsiyaning yangi qarama – qarshi differentsiatsiyasining boshlanishi – fanlarning integratsiyasi paydo bo'la boshladi va vaqt o'tishi bilan ushbu tendentsiyaning namoyon bo'lishi tez sur'atlar bilan o'sdi. Fanlarni birlashtirishga bo'lgan qiziqish biotexnologiyadagi yutuqlar, shuningdek, dunyo va jamiyatni ularning namoyon bo'lishi va o'zaro ta'sirining barcha xilma-xilligi bilan ko'rib chiqadigan bir qator sintetik fanlarning paydo bo'lishi va rivojlanishi bilan bog'liq. Bunday ilmiy yo'nalishlar va tegishli texnologiyalar Stem bilan bog'liq innovatsion ishlab chiqarish tarmoqlari va kasblarini shakllantiradi. E. Toffler o'zining "Future Shock" kitobida shunday yozgan: "XXI asrning savodsizlari o'qish va yozishni bilmaydiganlar emas, balki o'rganish, o'rganish va qayta o'rganishga qodir bo'lmaganlar bo'ladi. Ijodkorlik, qiziqish va dizayn tafakkuri kabi atributlar kelajakdagi ishchi kuchi uchun uzoq yo'lni bosib o'tadi". Ta'lim maqsadlari vaqt o'tishi bilan jamiyat ehtiyojlariga qarab o'zgaradi va rivojlanadi. O'qituvchilar ta'limda iqtisodiy, ijtimoiy, ekologik o'zgarishlar sharoitida dolzarb bo'lgan texnologiyalar va yondashuvlarni topadilar va sinab ko'rishadi. 20 yildan ortiq vaqt davomida pedagogika fanida faol muhokama qilingan va geografiyani kengaytirishga moyil bo'lgan ana shunday pedagogik texnologiyalardan biri bu STEM ta'limi. Ikkinchisi XXI asrning asosiy vakolatlarini shakllantirishga qaratilgan. integrativ pedagogik texnologiya orqali u zamonaviy jamiyatning bir qator muammolariga javob berib, jadal rivojlanmoqda:

2001 yilda amerikalik biolog J. Ramaley Stem qisqartmasini shakllantirish uchun elementlarni qayta tuzdi. O'shandan beri STEM ta'limiga yo'naltirilgan o'quv dasturi AQShdan tashqaridagi ko'plab mamlakatlarda keng tarqalgan STEM ta'limi doirasida bir qator yo'nalishlar ajralib turdi, ular Stem umumiy nomini va ustuvor faoliyatni aks ettiruvchi xususiy nomlarni oldi. Shunday qilib, eng keng tarqalganlari STEAM (fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematika). Buning sababi shundaki, STEAM yondashuvlari o'quvchilarga bir nechta yo'nalishlarga, shu jumladan ijodkorlikka murojaat qilish orqali yuqori o'quv natijalariga erishish uchun ko'proq imkoniyatlar yaratadi. Ilm-fan-tabiiy fanlar (tabiiy tarix, tabiatshunoslik) - insonning tashqi dunyosiga tegishli tabiat, hodisalar va qonunlar haqidagi fanlar to'plami; bu haqiqatan ham mavjud bo'lgan yoki ehtimol koinotda mavjud bo'lgan hamma

1 G. Yakman / / STEAM ta'limi. - Kirish tartibi: https://steamedu.com / tadqiqot/. - Kirish sanasi: 12.05.2019

narsani aniq bilishdir. O‘quv jarayonida samarali metodlardan maqsadga muvofiq foydalanish boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida o‘quv-bilish kompetentsiyalarini STEAM ta'limi talablari asosida shakllantirishga imkon beruvchi asosiy omil sanaladi. Kichik amaliy tajribalarni o‘tkazish, bu kabi ishlarni tizimli ravishda amalga oshirish, muammoli vaziyatlarni yaratish hamda mazkur o‘rinlarda o‘quvchilarning mustaqilligini ta’minlash, ularni o‘z fikrlarini erkin bayon etishga rag‘batlantirish ularda nafaqat fanni bilishga bo‘lgan qiziqishni shakllantiradi, balki mavjud qiziqish darajasini oshiradi, uni mustahkamlaydi va barqarorlashuviga olib keladi, bilimlarining chuqur, puxta o‘zlashtirilishiga yordam beradi.

O‘quvchilarning o‘quv-bilish kompetentsiyalarini STEAM ta'limi talab va mezonlari asosida mustaqil ishlar jarayonida shakllantirishda kouching, MIMM, teskari ta’lim metodikalaridan ta’lim tizimiga kirib kelayotgan yangi usul sifatida o‘quv faoliyatida foydalanish maqsadga muvofiq.

Bo‘lajak o‘qituvchilarning ta’lim mazmuniga qo‘yilayotgan zamonaviy talablar bo‘yicha nazariy va amaliy bilim hamda kasbiy kompetentsiyalarini shakllantirish maqsadida pedagogik oliy ta’lim muassasalari o‘quv rejasiga “STEAM ta’limi” fanini kiritish maqsadga muvofiq.

Mustaqil ishlar jarayonida ijodiy muhitni vujudga keltirish uchun o‘rganiladigan mavzu mazmuniga bog‘liq holda quyidagi didaktik omillarni e’tiborga olish zarur deb hisoblaymiz: darsda o‘quvchilarning avval o‘zlashtirgan bilimlarini mustaqil holda yangi, kutilmagan vaziyatlarda qo‘llash vaziyatini vujudga keltirish maqsadida an’anaviy o‘qitish metodlari bo‘lgan og‘zaki bayon, ko‘rgazmali va amaliy metodlari bilan bir qatorda mustaqil ish, muammoli, mantiqiy o‘qitish metodlaridan foydalanish; mavzu mazmunini hisobga olgan holda o‘quv muammolarini vujudga keltirish orqali avval o‘rganilgan ob’ektlarning o‘ziga xos xususiyatlarini odatiy va tanish vaziyatdagi muammolarni anglash hamda uni hal etish yo‘lini tavsiya etish, ushbu omil o‘qitish jarayonida muammoli o‘qitish metodi ustuvorligiga asoslanadi; o‘quv muammolarini hal etish orqali tanish ob’ektning yangi xususiyatlarini topish, o‘quvchilar avval o‘rganilgan ob’ektga xos yangi xususiyatlarni aniqlashga yo‘naltirilgan omilda o‘qitish jarayonida mantiqiy metodlar ustuvorligiga tayanadi; tuzilish va funktsional qonuniyatiga asosan tushunchalar o‘rtasidagi aloqalar, sabab va oqibatlarni aniqlash, ushbu omil o‘qitish jarayonida muammoli o‘qitish va mantiqiy metodlarni mujassamlashtirishni taqozo etadi; o‘qitish jarayonida o‘quvchilar tomonidan darsda vujudga keltirilgan muammoli vaziyatlarni hal etish uchun turli variantlar asosida fikr yuritishga imkon yaratish, mazkur jarayonda og‘zaki, ko‘rgazmali, muammoli o‘qitish va mantiqiy metodlarni mujassamlashtirish zaruratini keltirib chiqaradi.

Boshlang‘ich ta’limda o‘quvchilarning mustaqil ta’lim olishlari uchun katta imkoniyatlar mavjud. Biroq hozirgi vaqtda o‘quv-tarbiya jarayonida o‘quvchilarda mustaqil ta’lim olish qobiliyatini shakllantirish masalasiga dolzarb pedagogik muammo sifatida qaralmaydi, mustaqil ta’lim mazmunini tahlil qilish va ishlab chiqishga zamonaviy nuqtai nazardan yondashilmaydi, uning samarali metod, shakl hamda vositalaridan foydalanishga yetarlicha e’tibor berilmaydi. Bu boshlang‘ich ta’limda o‘quvchilarning mustaqil ta’limini tashkil etish, amalga oshirish, nazorat qilish borasida qator pedagogik muammolar mavjudligini bildiradi.

Mustaqil ishlar jarayonida o‘quvchida mustaqil fikrlash qobiliyatining rivojlanishi natijasida, o‘quvchida jarayonlar va hodisalar, ob’ektlar haqida bilimlarni tizimlashtirish ularni chuqur o‘rganish hamda tegishli qarorlar qabul qilish, nazariy bilimlarni amalda qo‘llash ko‘nikmalari shakllanadi.

Savollar yoki topshiriqlar orqali o‘quvchilarning ijodiy fikrlashlarni rivojlantirish, noma’lum yoki noaniq ma’lumotlar mohiyatini tushunish uchun mustaqil izlanishlarini vujudga keltiradi.

O‘quvchining ijodiy fikrlash qobiliyatini shakllantirish va rivojlantirish, uning mustaqil bilim olishga bo‘lgan qiziqishini oshirishda mustaqil ish ijobiy ta’sir ko‘rsatar ekan. Boshlang‘ich sinflarda joriy etilgan yangi texnologiya, avvalo, fanlar orasidagi bog‘liqlikni ta’minlash, ortiqcha qiyinchiliklarni bartaraf etish, fanlarni integratsiyalash, o‘quvchi faoliyatini to‘g‘ri izga solish, vaqtdan unumli foydalanish, tashabbuskorlik muhitini yuzaga keltirish, ijodiy ishlash tizimini yaratish kabi qator maqsadlarni amalga oshirish kabi zarur ishlarni bajaradi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘quv-bilish kompetentsiyalarini mustaqil ishlar asosida samaradorligini oshirish dolzarb pedagogik muammo ekanligi, ularni mustaqil ish jarayonini takomillashtirishning asosiy yo‘nalishlari va metodik asoslarining yoritilganligi, STEAM ta'limi talab va mezonlariga asoslangan ta’limning o‘ziga xos xususiyatlari, o‘quvchilarda o‘quv-bilish jarayoni kompetentsiyalarini shakllantirish strategiyasini amalga oshirish vazifalari, yo‘nalishlari hamda kamchiliklarning aniqlashtirilganligi kelajak ta’limi uchun muhim nazariy poydevor bo‘lib xizmat qiladi.

XULOSA VA MUNOZARA. STEAM ta’limining ta’riflari va mohiyatiga oid bir qator nufuzli va eng ko'p keltirilgan manbalar ajralib turadi, ammo STEAM ta'limi pedagogik hamjamiyat uchun juda yangi atama bo'lganligi sababli, o'qituvchilar orasida ushbu atamani talqin qilish va tushunishda kelishuv mavjud emas. Aytishimiz mumkinki, oliy ta’limda STEAM yondashuvini amalga oshirishga qodir bo'lgan fanlararo o'qituvchilarni tayyorlashga jiddiy e'tibor berilishi kerak. Boshlang‘ich ta’limda o‘quvchilarning innovatsion tushunchalarini rivojlantirishda mustaqil ishlarini tashkil etishning o‘ziga xos xususiyatlari, pedagogik shart-sharoitlari, mazmuni va metodikasi o‘rganish lozim. Boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchisi o‘quvchining o‘z bilimini mustaqil oshirish faoliyatini aniq bir maqsadga yo‘naltirishi lozim, degan xulosaga keldik. Mustaqil ishlarni o‘quv va o‘yinli topshiriqlar orqali amalga oshirish uchun qulay ta’limiy muhitni yaratish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Xalq ta`limi tizimida ta`lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 997-sonli qarori. (Qonun hujjatlari ma`lumotlari milliy bazasi,10.12.2018 y., 09/18/997/2289-son; Qonunchilik ma`lumotlari milliy bazasi, 28.08.2021 y., 09/21/545/0832-son; 05.04.2022 y., 09/22/153/0266-son)
2. Yakman, G. // STEAM Education. – Mode of access: https://steamedu.com/ research/. – Date of access: 12.05.2019.
3. Декарт, Р. Правила для руководства ума / Р. Декарт // Соч. : в 2 т. / Р. Декарт. – М., 1989. – Т. 1. – С. 77–153.
4. Марчукова, С. М. Развитие идеи пансофийности в педагогических трудах Я. А. Коменского / С. М. Марчукова // Человек и образование. – 2013. – № 4. – С. 170–173.
5. Татаринов, Д. Л. Об использовании межпредметных связей математика – физика в дополнительном образовании школьников / Д. Л. Татаринов // Вестн. Адыгейс. гос. Сер. 3, Педагогика и психология. – 2012. – № 2. – С. 141–145.
6. Дьюи, Дж. Демократия и образование : пер. с англ. / Дж. Дьюи. – М. : Педагогика-Пресс, 2000. – 384 с.
7. Qudratova Sh.B..“O`zbekistonda ilm-fan va ta`lim masalalari:muammo va yechimlar”2-to`plammasofaviy ilmiy-amaliy onlayn konferensiya 2021.
8. Qudratov, T. B. (2021). Ta’limda xalqaro tajribalar. Вестник магистратуры, (1-3 (112)), 66-67.
9. https://scholar.google.com/citations?user=vok0-_AAAAAJ&hl=en
10.https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=en&user=vok0-_AAAAAJ&citation_for_view=vok0-_AAAAAJ:g5m5HwL7SMYC

AUTISTIK XUSUSIYATLARGA EGA BO'LGAN BOLALAR TA’LIM DASTURINI YARATISHDAGI ASOSIY YONDASHUV TAHLILI

KUDRATOVA IRODA ZAFAR QIZI
Toshkent davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada autistik xususiyati bor bolalarga ta’lim berish jarayonida pedagoglar amal qilishi lozim bo’lgan malak va ko’nikmalar tahlil etilgan. Ta’lim jarayonini tashkil etishda dasturga qanday ta’limiy yondashish kerakligi ko’rsatib o’tilgan. Alohida ta’lim extiyoji bor o’quvchilar bilan ishlash jarayonlari va bosqichlari misollar va yondashuvlar asosida bayon qilingan.

Kalit so’z va iboralar: autism, inkyuziv ta’lim, xulq-atvor, bola, o’quv dasturi, reabilitatsiya, aqliy, jismoniy, ruhiy.

Аннотация: В данной статье анализируются навыки и умения, которыми должен руководствоваться педагог в процессе обучения детей с аутистическими характеристиками. Показано, как подойти к программе в организации учебного процесса. На основе примеров и подходов описаны процессы и этапы работы со студентами с особыми образовательными потребностями.

Ключевые слова и фразы: аутизм, инклюзивное образование, поведение, ребенок, учебная программа, реабилитация, психическая, физическая, духовная.

Abstract: This article analyzes the skills and abilities that pedagogues should follow in the process of teaching children with autistic characteristics. It is shown how to approach the program in the organization of the educational process. The processes and stages of working with students with special educational needs are described on the basis of examples and approaches.

Key words and phrases: autism, inclusive education, behavior, child, curriculum, rehabilitation, mental, physical, spiritual.

Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarning ta’lim olishlarini tashkil etish va ularni reabilitatsiya qilish tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risidagi, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Aholiga sifatli ijtimoiy xizmat va yordam ko‘rsatish hamda uning samarali nazorat tizimini yo‘lga qo‘yish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar to‘g‘risida” 2023-yil 1-iyundagi Farmoni bilan 2024-yil 1-avgustdan boshlab alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar uchun ixtisoslashtirilgan maktablar va maktab-internatlar, ko‘p tarmoqli ixtisoslashtirilgan maktabgacha ta’lim tashkilotlari hamda ixtisoslashtirilgan o‘quv-tarbiya muassasalari jismoniy, aqliy, sensor yoki ruhiy nuqsonlari bo‘lgan alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarni ta’lim olishini kafolatlaydi.

2024-yil 2-aprelda butun dunyo autizm spektrining buzilishi (ASD) haqida xabardorlikni oshirish va autizmli shaxslarni qabul qilish va qo‘shishni targ‘ib qilishga bag‘ishlangan Autizmdan xabardorlik kunini nishonlash uchun birlashadi. Ushbu global marosim nafaqat autizm spektridagi odamlar duch keladigan qiyinchiliklarni yoritibgina qolmay, balki ularning noyob iste'dodlari va jamiyatga qo'shgan hissalarini ham nishonlaydi.

Autizm spektrining buzilishi - bu ijtimoiy o'zaro ta'sir, nutq va og'zaki bo'lmagan muloqot, cheklangan yoki takrorlanadigan xatti-harakatlardagi doimiy qiyinchiliklarni o'z ichiga olgan murakkab rivojlanish holati. Autizmning ta'siri va alomatlarning og'irligi odamlar orasida

juda xilma-xil bo'lib, uni "spektrli" holatga aylantiradi.

Autizmningdastlabkibelgilariko'pincha 2 yoshdan oldin kuzatilishi mumkin va ular nutq rivojlanishining kechikishi, ko'z bilan aloqaning cheklanganligi, tengdoshlar bilan muloqotga qiziqishning yo'qligi va takroriy xatti-harakatlarni o'z ichiga oladi. Natijalarni yaxshilash uchun erta tashxis qo'yish va aralashuv juda muhim, ammo ko'plab mintaqalarda diagnostika xizmatlaridan foydalanishda qiyinchiliklar saqlanib qolmoqda.

Alohida ta’lim extiyojiga muhtoj bo‘lgan autizmli bolalarning tafakkuri, diqqati, sezgi va idroklari, xotirasi, analiz va sintez qilish qobiliyatlari ham yaxshi rivojlanmagan bo‘ladi.Bu autizmli bolalarga zarur va yoshiga mos keladigan o'z-o'zini parvarish qilish, aqliy, ijtimoiy va kommunikativ ko'nikmalarga ega bo'lish uchun to'liq mustaqil bo'lish yoki hech bo'lmaganda ularni qaram bo`lmaslik uchun beriladigan maxsus ta'lim dasturi doirasidagi nutq terapiyasi autistik xususiyatga ega bo'lgan bolalarning nutq va til ko'nikmalarini rivojlantirish va yaxshilashga, ular bilan munosabatlar o'rnatishga imkon beradi.

Ta’lim dasturini yaratishdan oldin bolaning pedagogik va psixologik holati ishlashi aniqlanadi. Bolaning aralashuvi yoki mashg'ulotidan oldin faoliyatiga muvofiq tayyorlangan o'quv dasturida istalmagan xatti-harakatlarni kamaytirish yoki asosiy usullar (mukofotlash, e'tibor bermaslik, shakllantirish,) qo'llaniladi. Ushbu usulda, autistik xususiyatlarga ega bo'lgan bola ma'lum bir xatti-harakatlar modelini o'rganish uchun taqlid qilishni ham o'rganishi kerak. Odatda rivojlanayotgan bolalar bir nechta muhitda o'rgangan xatti-harakatlarini amalga oshirishi (umumlashtirishi) mumkin bo'lsa-da, autistik xususiyatlarga ega bo'lgan bolalarga o'rgatilgan ko'nikmalarni umumlashtirish, boshqacha aytganda, ularni turli muhitlarda qo'llash qobiliyati ham o'rgatiladi. Shu sababli, u o'rgangan xatti-harakatlarini uyda, maktabda, xizmatda, boshqacha qilib aytganda, turli xil muhitda takrorlashi kerak.

Ta'lim dasturining ta'lim tamoyillari autizmli bolalarni boshqa guruhlardan ajratib turadigan xususiyatlardan foydalanadi. Bular:

1-Kuchli tomonlari, sohalari va qiziqishlari. Har bir insonning o'zi yaxshiroq bo'lgan sohalari, alohida qiziqishlari va qilishni yoqtiradigan narsalari bor. Odamlar o'zlari qila oladigan narsalarni yaxshiroq qilishga moyil bo'lib, muvaffaqiyatga erishadilar va qiyin va muvaffaqiyatsiz bo'lishi mumkin bo'lgan narsalarni qilishdan qochishadi. U o'zi qiziqqan va yaxshi ko'radigan mashg'ulotlarga ko'proq moyil bo'ladi, chunki uning motivatsiyasi yuqori.

Misol uchun, tartiblash xulq-atvoriga ega bo'lgan bola uchun, biz uni bajarishni xohlagan vazifalarni sanab o'tadigan rasmlar yoki matnlardan iborat diagrammadan foydalanish yoki yozishga qiziquvchi bola uchun “og‘zaki takrorlash”dan ko‘ra, biz o‘rgatadigan so‘zlarni yozma shaklda taqdim etish samaraliroq bo‘ladi. Tegishli ranglar va mashinalarni yaxshi ko'radigan bola bilan mashinalar bilan ishlash, kompyuterni yaxshi ko'radigan bola bilan kompyuterda ishlash samaraliroq bo'ladi. Bu misollarni ko'paytirish mumkin. Muhimi, biz ishlayotgan bolaning yoqtirishi yoki yoqmasligi, o'yinlari, faoliyati va alohida qiziqishlarini (matnlar, raqamlar, rasmlar, musiqa, kompyuter, televizor va boshqalar) aniqlashdir.

2-Individuallashtirilgan ta'lim uchun baholash (Qobiliyat va ko'nikmalarni muntazam ravishda baholash) Autistik bolalar rivojlanishning har bir sohasida turli darajalarda bo`ladi. Uzoq muddatli maqsadlarga erishish uchun birinchi navbatda egallash kerak bo'lgan asosiy ko'nikmalarni o'rganish kerakligini e'tibordan chetda qoldirmaslik kerak. Har bir rivojlanish sohasida u qila oladigan, qila olmaydigan va qisman qila oladigan (o'rganishga tayyor) ko'nikmalar aniqlanadi. Olingan ko'nikmalar o'rniga ularni muntazam ravishda baholash orqali yangi maqsadli ko'nikmalar tanlanishi kerak. Har bir tadqiqotda bolaga kerak bo'ladigan va kerakli miqdorda yordam ko'rsatilishi kerak. Yordam asta-sekin kamayishi va bola mustaqil ravishda mahoratni amalga oshirish darajasiga etganida to'xtatilishi kerak.

3-Muammo xatti-harakatlarining sabablarini tushunish(Tushunmaslik natijasida yuzaga kelgan nomuvofiqlik) Autizmli bolaning ataylab bo'ysunuvchi yoki tartibli xatti-harakatlari kamdan-kam uchraydi. Biroq, ko'pincha ota-onalar va o'qituvchilar bolaning ko'ziga qaragan va teskarisini qilgan yoki taqiqlangan harakatni amalga oshirayotgan bola bu xatti-harakatni ataylab qilmoqda, deb o'ylashadi.

“Teach” dasturi noto'g'ri xatti-harakatni shunchaki yo'q qilishning o'zi etarli emas deb hisoblaydi va shuning uchun xatti-harakatning asosiy sababini tushunishga e'tibor beradi. Bu xatti-harakatlarni o'zgartirish uchun kognitiv-xatti-harakat usullaridan foydalanadi.

4- Ota-onalar bilan hamkorlikda ishlash. Oila juda muhimdir, chunki maktabda olingan ko'nikmalarni kundalik hayotda takrorlash va umumlashtirish asosan oila ishtirokida amalga oshirilishi mumkin. Shu sababli, bolaning oila a`zolari o'qituvchi bilan birga terapevt sifatida ishlaydi, bu ta'limning muhim qismidir. Shu boisdan ham pedagoglar ta’lim dasturini tuzishda oilaning istak va ehtiyojlarini hisobga olishi, hayotini qiyinlashtiradigan xulq-atvorni tuzatishga ustuvor ahamiyat berishi asosiy tamoyillardan biri sifatida qabul qilingan.

5-O'qituvchilik bilan shug'ullanadigan mutaxassislar autizmning barcha jihatlarini tushunishlari kerak. Autizmli bolalar bilan ishlaydigan barcha defektolog (oligofrenopedagog, logoped) psixolog mutaxassislar ma'lum bir soha bilan cheklanib qolmasligi kerak, balki autizmdan kelib chiqadigan barcha muammolarni biladigan, umumlashtira oladigan va integral ish tizimini qo'llay oladigan shaxslar bo'lishi kerak.

Tadqiqotlar autizmli bolalarning rivojlanish ehtiyojlarini qo'llab-quvvatlashda erta aralashuvning ahamiyatini ta'kidlaydi. Amaliy xulq-atvor tahlili (ABA), kasbiy terapiya va nutq terapiyasi kabi moslashtirilgan terapiya muloqot, ijtimoiy ko'nikmalar va o'rganishni sezilarli darajada oshirishi mumkin.

Amaliy xulq-atvor tahlili (ABA) terapiyasi autizmli odamlarga muhim hayotiy ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam berishning eng samarali usullaridan biri sifatida tan olingan. ABA terapiyasi ijobiy mustahkamlash orqali ijtimoiy ko'nikmalar, muloqot, o'qish va akademiklar kabi muayyan xatti-harakatlarni yaxshilashga qaratilgan. U har bir shaxsning o'ziga xos ehtiyojlarini qondirish uchun moslashtirilgan bo'lib, uni moslashuvchan va ta'sirli aralashuvga aylantiradi.

ABA terapiya bu amaliy hulq-atvor tahlili degan ma'noni anglatadi taxminan 70-

80 yillik tarixga ega. Bu birinchi marta 1913 yilda Jon Uotson tomonidan boshlangan yondashuv bo'lib, so'nggi 20-30 yil ichida Amerikada autizmli bolalar bilan birinchi o'ringa chiqdi va butun dunyoga tarqaldi. Bu Turkiyada Amaliy Xulq-atvor tahlili yoki UDA sifatida ham tanilgan yondashuv va ABA terapiyasi (Amaliy xatti-harakatlar tahlili) va UDA terapiyasi (Amaliy xatti-harakatlar tahlili) bir xil davolash usulidir.

ABA terapiyasining asosi nima? ABA terapiyasi autizmli bolalarda etishmayotgan ko'nikmalarni egallashda yuzaga keladigan xatti-harakatlar muammolarini engishga qaratilgan. Bundan tashqari, bu xatti-harakatlardan oldin va keyin mavjud bo'lgan holatlar xatti-harakatlarga ta'sir qilishiga asoslangan yondashuv. U o'zi ishlab chiqqan xulq-atvor tamoyillari va xulq-atvorni tahlil qilish tamoyillari asosida o'qitish texnikasi va o'quv dasturini ishlab chiqdi va u har bir xatti-harakatni birma-bir o'rgatish va xatti-harakatlarni kichik xatti-harakatlarga bo'lish va ularni soddalashtirish orqali dasturga aylandi. autizmli bola tomonidan tushunarli.

Autizmli bolalarga erta yoshda boshlangan ta'lim dasturi orqali tengdoshlari bilan ta'limni davom ettirishga imkon berishni maqsad qilgan ABA usuli, istalmagan xatti-harakatlarni kamaytiradigan, xatti-harakatlarni juda yaxshi tahlil qilib, muqobil xatti-harakatlarni oshiradigan va xatti-harakatlarni rivojlantiruvchi usuldir. ularni chastotasi, zo'ravonligi va davomiyligi bo'yicha tahlil qilish orqali. Bu muammoli xulq-atvorga dosh berishda juda yaxshi natija beradigan terapiya bo‘lib, Qo‘shma Shtatlarda haftasiga 20-40 soatlik mashg‘ulotlar natijasida autizmli bolalar xulq-atvori bo‘yicha tengdoshlariga yetib olishlari kuzatilgan.

ABA terapiyasi bilan uyda xulq-atvor intizomi. Autizmli bolalarning xatti-harakatlarini qanday o'zgartirish va yaxshilashni o'rgatuvchi ABA usuli - bu ularga qanday qilib yangi xulq-atvorni egallashni o'rgatadigan treningdir. Har bir bola alohida, degan tamoyilga asoslanib, autizmli bolalar uchun maqsadli ko'nikmalar bosqichma-bosqich o'rgatiladi. Maqsadlar mutaxassislar tomonidan amalga oshirilgan baholashlar natijasida aniqlanadi va maqsadli xatti-harakatlar bolalar tomonidan amalga oshirilishi mumkinmi yoki yo'qligini tekshirish o'rniga ularning rivojlanishi muntazam ravishda tekshiriladi.

Bundan tashqari, u uyda istalmagan xatti-harakatlarni bolaning yaqin doiralari tomonidan ular bilmagan holda kuchaytirishi va rivojlanishi mumkinligini tan oladigan dastur sifatida qo'llaniladi. Uyda amaliyotni davom ettirish maqsadli xatti-harakatlarni keng jamoatchilikka tarqatish muammosini ham yo'q qiladi. Shu sababli ota-onalar va bolaning atrofidagilar juda ko'p ish qilishlari kerak.

Mutaxassislarning ko'rsatmalariga muvofiq uyda ABA terapiyasini davom ettirish qisqa vaqt ichida muvaffaqiyatga erishishga imkon beradi va xatti-harakatlardan oldingi va xatti-harakatlardan keyingi natijalarni tahlil qilish orqali istalmagan xatti-harakatlar tinchlanadi va maqsadli xatti-harakatlardagi muvaffaqiyat mukofotlanadi.

ABA terapiyasining xususiyatlari. ABA terapiyasi uchun maxsus yosh oralig'i yo'q, bu yerda qo'llash ayniqsa dastlabki bosqichlarda tavsiya etiladi. Bu faqat autizmli bolalarda qo'llaniladigan usul, lekin u xatti-harakatlarida muammolari bo'lgan bolalar uchun ham qo'llanilishi mumkin. Bu maqsadli xatti-harakatlarni

egallashga va muqobil xatti-harakatlarga ega bo'lishga imkon beradi, shu bilan birga istalmagan muammoli xatti-harakatlarni kamaytiradi. Maqsad, erta davrda berilgan ABA terapiyasi orqali autizmli bolaning o'z tengdoshlari bilan ijtimoiyiy ta'limda ishtirok etishini ta'minlashdir.Autistik bolaning istalmagan xatti-harakatlariga ta'sir qiluvchi atrof-muhit omillarini o'rganish orqali istalmagan xatti-harakatlar nazorat qilinadi. ABA terapiyasi mutaxassis nazorati ostida o'tkazilishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. https://lex.uz/docs/-6779571?ONDATE=26.01.2024%2000#-6781022 O'zbekiston Respublikasi Vazirlar maxkamasi qaror Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning ta'lim olishlarini tashkil etish va ularni reabilitatsiya qilish.

2. https://www.esn-teachers.org/uz/dasturlar/dastur-malumotnomasi-va-zhadvali
My Teacher (My-Teacher) is an application in the educational field that connects school students, and their parents, with school teachers.

3. Nazokat, Abidova. "AUTIZM SPEKTORI BUZILGAN O'QUVCHILARNING BILISH FAOLIYATINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI." Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences (2023): 412-415.

4. Kutbiddinovna, Abidova Nazokat. "PROBLEMS OF EDUCATION OF CHILDREN WITH AUTISM SPECTRUM IN THE FAMILY." Open Access Repository 9.6 (2023): 176-179.18.

5.Дети с аутизмом / П. Сатмари; пер. с англ. З.Замчук. Санкт-Петербург: Питер, 2005. -224 с.

6.Дети с нарушениями общения: ранний детский аутизм: / К.С.Лебединская, О.С.Никольская, Е.Р.Баенская, М.М.Либлинг, Р.К.Ульянова, Т.И.Морозова. М.: Просвещение, 1989. -95 с.

BO‘LAJAK JISMONIY TARBIYA O‘QITUVCHILARINING SPORT ESTETIKASIGA DOIR BILIMLARINI RIVOJLANTIRISHNING TEXNOLOGIK USULLARI

SHAXBAZOVA GULRUH ORIFJON QIZI
Farg‘ona davlat universiteti tadqiqotchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilarida sport estetikasiga doir bilimlarni rivojlantirishning nazariy-metodologik asoslari, sport estetikasiga doir bilimlarni rivojlantirishning amaliy metodik tizimi, sport estetikasiga doir bilimlarni rivojlantirish samaradorligi o`rganilgan. Shuningdek, bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilarining sport estetikasiga doir bilimlarini rivojlantirishning texnologik usullari tahlil qilingan.

Аннотация: В данной статье изучены теоретико-методологические основы развития знаний об эстетике спорта у будущих учителей физической культуры, практическо-методическая система формирования знаний об эстетике спорта, эффективность формирования знаний об эстетике спорта. Также проанализированы технологические методы развития знаний по спортивной эстетике у будущих учителей физкультуры.

Abstract: In this article, the theoretical-methodological foundations of the development of knowledge about sports aesthetics in future physical education teachers, the practical methodical system of developing knowledge about sports aesthetics, and the effectiveness of developing knowledge about sports aesthetics have been studied. technological methods of developing knowledge of sports aesthetics among future physical education teachers were also analyzed.

Kalit so‘zlar: pedagog, jismoniy tarbiya, sport estetikasi, sport, texnologiya, didaktik, modernizatsiya, integratsiya, klasterli yondashuv, fosilitatsion ta’lim, refleksiv, interfaol, trening, innovatsion, integratsion.

Ключевые слова: педагог, физическое воспитание, спортивная эстетика, спорт, технологии, дидактический, модернизация, интеграция, кластерный подход, фоссилизирующее образование, рефлексивный, интерактивный, тренинг, инновационный, интегративный.

Key words: pedagogue, physical education, sports aesthetics, sport, technology, didactic, modernization, integration, cluster approach, fossilization education, reflexive, interactive, training, innovative, integrative.

KIRISH. Zamonaviy sharoitda bo‘lajak jismoniy tarbiya fani o‘qituvchilarining sport estetikasiga doir bilimlarini rivojlantirish samaradorligini oshirishning zaruriy shartlaridan biri – mazkur jarayonni texnologik asosda tashkil etishdir. Ta’lim amaliyotida ta’limiy, pedagogik, tarbiyaviy, o‘qitish texnologiyalari ajratib ko‘rsatiladi. Bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilarining sport estetikasiga doir bilimlarini rivojlantirishga ehtiyojni kuchaytiruvchi qator asoslar mavjud. Bu bevosita jismoniy ta’lim va tarbiya samaradorligini oshiruvchi serqirra va murakkab jarayondir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR. Bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilarida sport estetikasiga doir bilimlarini rivojlantirishning pedagogik-psixologik asoslarini tadqiq etishning uch qismga O‘zbekistonda, MDH mamlakatlarida va G‘arb mamlakatlarida o‘rganilishi sifatida tasniflash mumkin.

O‘zbekistonlik olimlardan N.N.To‘xtaboyev, A.N.Shopulatov, S.S.Tajibayev, F.Kerimov, A.Shopulatov, A.Muzaffarov, A.Mirzayev, A.Xudoyorovlar jismoniy tarbiya va sport mutaxassislarining kasbiy mahoratini rivojlantirish, sportchilarda ma’naviy qadriyatlarni shakllantirish ishlarini samarali tashkil qilish masalalari o‘rganilgan. Shuningdek, S.X.Fayzulina, S.K.Annamuratova, A.Hasanov, F.Jo‘rayev,

A.Vosiqov, A.Sulaymonov, K.Dosimov kabi olimlarning ilmiy tadqiqotlarida estetik tarbiya, sport estetikasining tarbiyaviy imkoniyatlari yoritilgan.

G‘arb davlatlarida yoshlarni ommaviy sport sog‘lomlashtirish jarayoniga yo‘naltirish, bunda sport estetikasining imkoniyatlaridan oqilona foydalanish va bu borada jismoniy tarbiya ta’lim imkoniyatlarini oshirish masalalari olimlardan B.Lou, H.Slyusher, F.Kinon, A.Vett, E.Zadarko, J.Yunger, Z.Barabas, D.Braun, A.Alpers tomonidan tadqiq etilgan.

NATIJALAR VA MUHOKAMA. Hozirgi paytda sport jahon bo‘ylab juda keng yoyilgan madaniy soha sifatida tan olinadi. Ayniqsa, buni O‘zbekiston misolida yaqqol ko‘rish mumkin. Bizda mustaqillik sharofati bilan sportga milliy madaniyatning uzviy qismi sifatida qarash shakllandi, uning hamma turi bo‘yicha musobaqalar o‘tkazish odat tusiga kirdi, o‘zbek kurashi esa umumbashariy sport turi maqomini oldi, maxsus Madaniyat va sport vazirligi tashkil etildi. Shu sabab bugun O‘zbekiston sport diyoriga, inson jismoniy go‘zalligini jahonga namoyish etayotgan mamlakatlardan biriga aylandi. Sport estetikasidagi eng muhim muammo, bu uning san’at bilan o‘xshashligida. Shundan kelib chiqib, zamonaviy sportni (juda bo‘lmaganda, uning ba’zi turlarini) o‘ziga xos san’at sifatida talqin qilish keng yoyilgan. Rene Mehyu, Morin Kovich, Benjamin Lou singari g‘arb olimlari va ko‘plab mashhur sportchilar sportni san’at sifatida qabul qilish mumkin degan fikrni o‘rtaga tashlaydilar. Lekin haqiqatan ham sport san’atmi, ularni aynanlashtirish mumkinmi? Bu savolga to‘g‘ridan-to‘g‘ri javob berish qiyin. Shu bois sportning kelib chiqishi va mohiyatiga e’tibor qilib ko‘raylik.

San’at bilan sportning yana bir o‘xshash tomoni shundaki, har ikkalasi ham biror bir moddiy ehtiyojni qondirmaydi, bevosita maqsad emas, maqsadga muvofiqlik tarzida voqe bo‘ladi, ularning asosiy xususiyati, mavjudligini oqlaydigan narsa, bu – odamlarga estetik zavq berish xususiyati. Ayni paytda san’atda ham sportda ham o‘yin ijtimoiylik kasb etmasligi mumkin emas, sportchi san’atkor kabi g‘oyaviy-mafkuraviy maylparastlik tabiatiga ega. San’atkor vatanparvarlik, millatparvarlik g‘oyalarini bilvosita – badiiy asari orqali ilgari sursa, sportchi o‘z jismoniy xatti-harakatlari bilan musobaqalarda vatan bayrog‘ini ko‘tarishga, “millatni uyaltirib qo‘ymaslikka” intiladi, ya’ni bevosita va tabiiy ravishda mafkuraviylikni amalga oshiradi. Demak, san’at ham, spolrt ham shunchaki zavq berish va o‘z iste’dodidan zavqlanish bilangina chegaralanib qolmaydigan ijtimoiy-ma’naviy hodisalardir. Biroq ana shu mafkuraviylik mafkurabozlikka aylansa, ya’ni ijodkor mafkura uchun axloqiylikdan chekinsa, san’atda haqiqiy badiiy asar yaratishning iloji bo‘lmaganidek, sport musobaqasida ham g‘irromlik yo‘li bilan, “bir amallab” yutib chiqib, haqiqiy g‘alabaga erishishi mumkin emas, zero haqiqiy g‘alaba tomoshabinning bahosi bilan belgilanadi. Masalan, futbol maydonida raqibi yiqilib, o‘rnidan tura olmayotganini ko‘rgan futbolchi o‘zi qulay vaziyatda bo‘lsa ham, to‘pni maydon tashqarisiga chiqarib yuboradi, raqib o‘rnidan turib, hakam to‘pni o‘yinga kiritishga ruxsat berganida yiqilgan raqibning o‘zi yoki komandadoshi uni yana maydon tashqarisiga chiqarib, to‘p egallash navbatini ixtiyoriy tarzda raqib komandaga beradi. Bu – har ikkala komanda o‘yinchilarining jo‘mardligini “haqiqiy yigitlar” ekanini, ularning faqat jismoniy emas, balki axloqiy jihatdan ham yetukligini ko‘rsatadi, tomoshabin hech qachon ularning birortasini to‘pni raqibiga berib qo‘ydi deb ayblamaydi, afsus chekmaydi, aksincha xursand bo‘ladi, namoyish qilingan mardlikdan zavqlanadi.

Sport nafaqat jismoniy va ma’naviy sog‘lomlik asosi, balki hayotga katta umid bilan kirib kelayotgan yoshlarni turli zararli yot g‘oya va odatlardan asrash, ularga o‘z qobiliyati va iste’dodlarini to‘la ruyobga chiqarish, estetik tarbiya vositasi hamdir. Shu bois so‘nggi yillarda mamlakatimizda bu borada qator huquqiy-meyoriy hujjatlar imzolandi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 24 yanvardagi PF-5924-son Farmoniga asosan Respublikada oxirgi yillarda jismoniy tarbiya va sportni ommalashtirish, aholi o‘rtasida sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qilish, imkoniyatlari cheklangan shaxslarning jismoniy reabilitatsiyasi uchun zarur shart-sharoitlar yaratish hamda mamlakatning xalqaro sport maydonlarida munosib ishtirok etishini ta’minlash borasida izchil chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Bo‘lajak jismoniy tarbiya fani o‘qituvchilarining sport estetikasiga doir bilimlarini rivojlantirish texnologiyasi refleksiv yondashuvning konseptual asoslariga tayangan holda loyihalashtirilib, maqsadga yo‘naltirilgan, tizimli tavsifga ega quyidagi bosqichlarni o‘z ichiga qamrab oldi: analitik – bo‘lajak jismoniy tarbiya fani o‘qituvchilarining sport estetikasiga doir bilimlarini rivojlantirishga doir ma’lumotlarni to‘plash, tahlil etish, umumlashtirish va baholash; tashkiliy-tayyorlov – texnologiyani amalga oshirish istiqbolini aniqlashtirish, pedagogik jarayon shakl, metod va vositalarini tanlash, o‘qituvchi-murabbiylarning metodik tayyorgarligini takomillashtirish; faoliyatga doir – bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilarining sport estetikasiga doir bilimlarini rivojlantirish texnologiyasini bosqichma-bosqich amalga oshirish; monitoring – bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilarining sport estetikasiga doir bilimlarini rivojlantirish dinamikasini baholash, zaruriyat yuzaga kelganda pedagogik jarayonga tuzatishlar kiritish; natijaviy – natijalarni baholash va ta’limiy-tarbiyaviy ishlarning istiqboldagi vazifalarini aniqlashtirish.

Bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilarini sport estetikasiga tayyorlashning mazmunini uning asosiy turlarini taqsimlash asosida ko‘rib chiqamiz. Tayyorgarlikning barcha turlari bir-biriga bog‘langan.

Umumiy tayyorgarlik - quyidagi asosiy yo‘nalishlar bo‘yicha bilim, ko‘nikma va malakalarni shakllantirish: tabiatni muhofaza qilish va piyoda sayohatlarda ijtimoiy foydali mehnat; turistik mashg‘ulot va musobaqalarning mazmuni, tashkil etilishi va o‘tkazilishi; sport estetikasiga kadrlar tayyorlash tizimi; sport estetikasini rivojlantirishning ilmiy-pedagogik, tashkiliy, dasturiy-meyoriy va ilmiy-uslubiy asoslari; estetik tarbiya va sport estetikasining tipologiyasi, tarixi va geografiyasi; turizmning hozirgi holati va rivojlanish istiqbollari; o‘lkashunoslik va turizmning barcha turlari uchun umumiy bo‘lgan boshqa bo‘limlar.

Sport estetikasida estetik tarbiya insonning tabiiy muhit ta’sirida estetik rivojlanishining real imkoniyatlariga asoslanadi.Sportchilarning irodaviy fazilatlarini tarbiyalash sayohat oldidan tayyorgarlik jarayonida va dala sharoitida amalga oshiriladi. Ayrim tadqiqotchilar to‘siqlarni yengish - irodaning namoyon bo‘lishi va rivojlanishining zaruriy omili ekanligini yozadi. Sportchilariga zarur bo‘lgan asosiy kuchli irodali fazilatlarga quyidagilar kiradi: maqsadlilik, jasorat, qat’iyatlilik, qat’iylik, tashabbuskorlik, chidamlilik va sabr.

Maqsadlilik - bu sportchining rivojlanish yo‘nalishi va darajasini belgilaydigan asosiy irodaviy xususiyat. Maqsadlilikni tarbiyalashda sportchilari oldiga erishilishi mumkin bo‘lgan maqsadlar qo‘yish va ularga erishishlarini undash kerak.

Jasorat - qo‘rquvga qarshi turish va xavfli vaziyatlarda ma’lum darajadagi xavfsizlik bilan harakat qilish qobiliyatidir. Tabiiy to‘siqlarni yengib o‘tish bilan bog‘liq ko‘plab texnik jasoratni talab qiladi va ularni amalga oshirish jarayonida jasoratni rivojlantiradi.

Qat’iyatlilik - bu qarorning ko‘p variantlilik va noaniq oqibatlari sharoitida tez va oqilona qarorlar qabul qilish va ularni amalga oshirishni boshlash qobiliyatidir. Ayniqsa, ko‘pincha yo‘l variantlarini tanlashda guruh rahbariga qat’iyatlilik ko‘rsatish talab etiladi.

Qat’iylik - ma’lum qiyinchiliklar va muvaffaqiyatsizliklarga qaramay, maqsadga erishish uchun doimo intilish qobiliyatidir. Sportchilarining qat’iyligi har qanday ekologik sharoitda muntazam turistik faoliyatda namoyon bo‘ladi.

Tashabbuskorlik - bu o‘z tashabbusi bilan alohida va umumiy muammolarni hal qilishga qaratilgan muayyan harakatlarni amalga oshirish qobiliyatidir. Sportchida xavfsizlikni ta’minlash va boshqa vaziyat vazifalarini hal qilishda tashabbuskorlik ayniqsa muhimdir.

Chidamlilik - qarorni amalga oshirishga xalaqit beradigan harakatlar, xulosalar, his-tuyg‘ularning namoyon bo‘lishiga shoshilmaslik qobiliyati; ishonchsizlik, qo‘rqoqlik va hokazolarni ko‘rsatadigan odamlarning ta’siriga berilmaslik. Sportchida yo‘lni tanlashda hatto noto‘g‘ri qaror qabul qilish, agar bu xavfsizlik bilan bog‘liq bo‘lmasa, yo‘lning to‘g‘ri variantini qidirishda qarorni o‘zgartirishdan ko‘ra afzalroqdir.

Sabr - qiyin sharoitlarda charchoqqa, salbiy his-tuyg‘ularga bardosh berish, qo‘shimcha irodaviy harakatlar yordamida ma’lum vaqt davomida nisbatan yuqori yuklarga bardosh berish qobiliyatidir.

XULOSA. Xulosa qilganda, sportchining estetik fazilatlarini tarbiyalashda quyidagilar qo‘llaniladi: shaxs ongini shakllantirishning ma’lum usullari (ma’ruza, suhbat, namuna usuli va boshqalar); faoliyatni tashkil etish va xulq-atvor tajribasini shakllantirish usullari (pedagogik talablar va vazifalar, turli mashqlar, tarbiyaviy vaziyatlarni yaratish va boshqalar); rag‘batlantirish usullari (musobaqalar, mukofotlar, jazolar va boshqalar).

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ананишнев В.В. Проблемы формирования спортивных кластеров в России / В.В. Ананишнев, В.В. Корепова // Кластеры. Исследования и разработки. – 2016. – № 2. – С. 35-38
2. Литовченко В.А., Зубков Д.А., Фендель Т.В. Спортивный кластер как инновационная форма в развитии системы подготовки спортивного резерва / Материалы Всероссийской научно-практической конференции «Экспериментальная и инновационная деятельность – потенциал развития отрасли физической культуры и спорта» 18-19 сентября 2020 г. Чайковский, Пермский край. –С. 37-42.
3. Махмудов, Б. А. Жисмоний тарбия ўқитувчиларини касбий фаолиятга тайёрлашнинг методологик асослари / Б. А. Махмудов. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2020. — № 52 (342). — С. 459-461. — URL: https://moluch.ru/archive/342/76832/ (дата обращения: 13.06.2023).
4. Маҳмудов Т. Комиллик асрорлари.-Тошкент: Адолат, 2006. - 81 б.
5. Мишагин В. Н., Личностно-ориентированный подход к организации профессиональной подготовки будущего учителя физической культуры. Кан. пед. наук. Дисс. Автореф. Саратов, — 2001. — 190 с.
6. Педагогикадан атамалар луғати. — Тошкент: Фан, 2008. — 196 б.
7. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. 4-жилд. Зебуннисо-Конигил. — Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедяси, 2002. — 704 б.
8. Эстетика. Услубий қўлланма. Умаров Э, Шеров.А, Хусанов Б..-Тошкент: Ўзбекистон файласуфлар жамияти, 2010. – 102 б.

NUTQI TO’LIQ RIVOJLANMAGAN BOLALARNI NUTQINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

ZARNIGOR KABIROVA
Qo’qon davlat pedagogika instituti Maxsus pedagogika kafedrasi o’qituvchisi
MUNAVVARA TURDALIYEVA
Qo’qon davlat pedagogika instituti Maxsus pedagogika kafedrasi o’qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada nutqi to’liq rivojlanmagan bolalar nutqiy faoliyatini shakllantirish tahlil qilingan. nutqi to‘liq rivojlanmagan bolalarni korreksiyalovchi ta’lim va tarbiyalash tizimi yoritilgan. Oddiy leksik va grammatik tuzilmalarni yasash, predloglar haqidagi bilimlarni kengaytirish bo‘yicha ishlar ko‘rsatilgan, bolalarni sodda va murakkab gaplar tuzishga o‘rgatish yo‘llari yoritilgan.

Kalit so’zlar: nutqiy nuqson, so’z, fonema, bilish jarayonlari, leksika, grammatika, sensor, motor

Аннотация. В данной статье анализируется формирование речевой деятельности детей, речь которых развита не полностью. выделена система коррекционного обучения и воспитания детей, речь которых развита не полностью. Показана работа по созданию простых лексических и грамматических конструкций, расширению знаний о предлогах, выделены способы обучения детей составлению простых и сложных предложений.

Ключевые слова: дефект речи, слово, фонема, когнитивные процессы, лексика, грамматика, сенсор, моторика

Annotation. This article analyzes the formation of speech activity of children whose speech is not fully developed. the system of correctional education and upbringing of children whose speech is not fully developed is highlighted. Work on creating simple lexical and grammatical structures, expanding knowledge about prepositions is shown, ways to teach children to make simple and complex sentences are highlighted.

Key words: speech defect, word, phoneme, cognitive processes, lexicon, grammar, sensor, motor

Nutqni rivojlantirishda og‘ishlar bo‘lgan bolalarda nutqning leksik va grammatik tuzilishini shakllantirishga tuzatish usullarida alohida ahamiyat beriladi. Shunday qilib, bir qator mualliflar leksik va grammatik tuzilmalarning shakllanishida ma’lum bir ketma-ketlikni ko‘rsatadilar.

“Umumiy nutqi rivojlanmagan bolalarni maxsus bolalar bog‘chasida maktabga tayyorlash”[1.26] nutqi to‘liq rivojlanmagan bolalarni korreksiyalovchi ta’lim va tarbiyalash tizimi yoritilgan. U nutqning leksik va grammatik tuzilishini ma’lum bir ketma-ketlikda rivojlanishini ta’minlaydi. Oddiy leksik va grammatik tuzilmalarni yasash, predloglar haqidagi bilimlarni kengaytirish bo‘yicha ishlar ko‘rsatilgan, bolalarni sodda va murakkab gaplar tuzishga o‘rgatish yo‘llari yoritilgan. Bu izchil nutq bo‘yicha tuzatish ishlarini taqdim etadi, shuningdek, darsda ishlatilishi mumkin bo‘lgan nutq materialini o‘z ichiga oladi.

Professor T.B. Filicheva va T.V. Tumanova leksik va grammatik tuzilmani, uning grammatik tuzilmalarini otlarning sifatlar, sonlar va fe’llar bilan muvofiqlashtirishni o‘zlashtirishga asoslangan bosqichli tizimning muhimligini ko‘rsatadi. Qo‘llanmada nutqi to‘liq rivojlanmagan bolalarda leksik va grammatik tuzilmani shakllantirish bo‘yicha eslatmalar mavjud. Ilovada ish bo‘yicha tavsiyalar mavjud bo‘limlar keltirilgan.

“Umumiy nutq rivojlanmagan maktabgacha yoshdagi bolalarda lug‘at va grammatik tuzilmani shakllantirish”[1.34] ishida R.I.Lalaeva va N.V.Serebryakova

bolaning so‘z boyligini rivojlantirish asosida maktabgacha yoshdagi bolalarda lug‘at va grammatik tuzilmani shakllantirish bo‘yicha nutq terapiyasi ishini tasvirlaydilar. Shuningdek, leksik va grammatik tuzilmalarni shakllantirish, ularni maxsus tanlangan mashqlar yordamida mustahkamlash usullari taqdim etilgan.

“Bolalar bog‘chasida nutq terapiyasi”da nutq terapevti o‘qituvchisi L.N.Smirnova[2.45] ko‘p funktsiyali xarakterga ega bo‘lgan materialni taqdim etdigan. Murakkablikni oshirish tartibida tanlangan o‘yinlar va mashqlar nutqning barcha tarkibiy qismlarini, shu jumladan leksik va grammatik tuzilmalarni rivojlantirishga qaratilgan.

Umumiy nutqi rivojlanmagan bolalarni korreksion ta’lim va tarbiyalash tizimi “Maktabgacha yoshdagi bolalarda umumiy nutqning kam rivojlanganligini bartaraf etish”[2.17] qo‘llanmasida yoritilgan. Unda maktabgacha yoshdagi bolalar nutqining leksik va grammatik tuzilishi rivojlanmaganligining asosiy ko‘rinishlari batafsil tavsiflangan. Nutqning tovush tomonini shakllantirishning asosiy usullari, so‘z boyligi, grammatik tuzilishi, izchil nutqi bayon etilgan. L.F.Spirova ishida “Bolalarda nutq buzilishlarini aniqlash usullari”[3.45] maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini tekshirish metodikasini ko‘rsatadi.

Bolalarda aksariyat hollarda kuchli qo‘zg‘aluvchanlik, kayfiyatning tez o‘zgaruvchanligi, qo‘rquvlarning paydo bo‘lishi bilan bog‘liq bo‘lgan emotsional buzilishlarni aniqlash mumkin. Qo‘rquv xatto eng oddiy taktil ta’sirlar, tana xolatini yoki atrof ko‘rinishini o‘zgartirish natijasida ham yuzaga kelishi extimoldan xoli emas. Ayrim bolalar balandlikdan, yopiq eshiklardan, qorong‘ulikdan, yangi o‘yinchoq, notanish insonlardan qo‘rqadilar. Giperkinetik sindromga ega bolalarda qo‘rquvlar vital (xayotiy) dizadaptatsiya sindromiga o‘tib ketishi mumkin. Bunda turli ko‘ruv va eshituv ta’sirlariga bolalar chamalovchi emas, balki ximoya reaktsiyasi bilan javob beradilar. Kuchli qo‘zg‘aluvchanlik, zaif iroda, to‘siqlarni yengib o‘ta olmaslik va ularni yengishga bo‘lgan motivatsiyaning kuchsizligini ko‘rish mumkin.

Shunday qilib, nazariy materialni o‘rganib chiqib, biz umumiy rivojlanmagan nutq buzilishlari tizimli xususiyatga ega ekanligini va nutq rivojlanishining ko‘p jihatlariga ta’sir qilishini aniqladik. Umumiy nutqning rivojlanmaganligi etiologiyasi bolaning umumiy rivojlanishiga ta’sir qiluvchi turli xil noqulay omillardan iborat.

NRB guruhining asosiy kontingenti nutqni rivojlantirishning uchinchi darajasiga ega bo‘lgan maktabgacha yoshdagi bolalardan iborat bo‘lganligi sababli, ushbu darajadagi bolalarning psixologik va pedagogik xususiyatlari batafsil tavsiflangan.

Tuzatish ishidagi asosiy qiyinchilik leksik va grammatik tuzilmalarni shakllantirish bo‘lganligi sababli, bu ishga alohida e’tibor berilishi kerak. Mavjud leksik va grammatik tuzilmalarni shakllantirishda ma’lum ketma-ketlikni hisobga olish, ko‘rgazmali va tarqatma materiallardan foydalanish, turli mashqlar va o‘yinlarni o‘tkazish, maktabgacha yoshdagi bolalar nutqining rivojlanish dinamikasini o‘rganish kerak.

Tuzatish va rivojlantirish ishlarini boshlashdan oldin, NRB guruhidagi har bir bolaning nutq terapiyasi tekshiruvini o‘tkazish kerak.

Umumiy nutqning kam rivojlanganligi - bolalarda normal eshitish va intellektga ega bo‘lgan nutq tizimining barcha tarkibiy qismlarining tovush va semantik tomoni bilan bog‘liq shakllanishi buzilgan turli xil

murakkab nutq buzilishlari hisoblanadi.

Tizimli kasallik bo‘lib, umumiy rivojlanmaganlik nutq faoliyatining tipik buzilishlarida namoyon bo‘ladi, chunki barcha lingvistik tuzilmalar yetarli darajada shakllanmagan. Umumiy nutqning kam rivojlanganligining yetakchi belgisi uning kechroq boshlanishidir: bolalarda birinchi so‘zlar 3-4 yoshda, ba’zan esa 5 yoshda paydo bo‘ladi.[4.263-267] U yoki bu darajada tovushlarning talaffuzi va farqlanishi buziladi, morfemalar tizimini o‘zlashtirish to‘liq adekvat emas. Bolalarda nutqning leksik va grammatik tuzilishi buzilgan: lug‘at kundalik lug‘at bilan cheklangan va me’yordan ham miqdoriy, ham sifat ko‘rsatkichlari bo‘yicha orqada qoladi, gapda so‘zlarning noto‘g‘ri kelishish qayd etiladi, grammatizmlar kuzatiladi. Ushbu maktabgacha yoshdagi bolalar nutqni tushunishni buzgan, so‘zlarning bo‘g‘in tuzilishida xatolar mavjud va izchil nutq rivojlanmagan. Umuman olganda, nutq kam tushuniladi, nutq faolligi yetarli emas, bolalar muloqotga kirishmaydi, o‘zini tuta olmaydi, ko‘pincha so‘zlar imo-ishoralar, yuz ifodalari bilan almashtiriladi.

Noto‘g‘ri nutq faolligi bolalarda hissiy, intellektual va affekt-irodaviy sohalarning shakllanishida iz qoldiradi. Nutq nuqsoni neyropsik va kognitiv faoliyatning rivojlanishiga salbiy ta’sir qiladi, shuning uchun ko‘pincha nutqi to‘liq rivojlanmaganbolalarda aqliy rivojlanish tezligining kechikishi kuzatiladi, diqqat, xotira, fikrlashning shakllanishi normadan farq qiladi, bu namoyon bo‘ladi. oliy ruhiy funktsiyalarning etukligida.[4] Diqqatning yetarli darajada barqaror emasligi, uni taqsimlash imkoniyatlarining cheklanganligi qayd etilgan. Bolalarda nisbatan saqlanib qolgan semantik, mantiqiy xotira bilan og‘zaki xotira pasayadi, yodlash unumdorligi, og‘zaki-mantiqiy fikrlash zarar ko‘radi. Ular murakkab ko‘rsatmalar, elementlar va vazifalar ketma-ketligini unutishadi. Bolalar tez charchash, chalg‘itish va charchoqning kuchayishi bilan ajralib turadi.

Umumiy somatik zaiflik bilan bir qatorda, nutqi umumiy rivojlanmagan bolalarda, shuningdek, harakatlarning yomon muvofiqlashtirilishi, o‘lchovli harakatlarni bajarishda noaniqlik, tezlik va epchillikning pasayishi bilan tavsiflangan vosita sohasining rivojlanishida bir oz kechikish ham xarakterlidir. ijro. Maktabgacha yoshdagi bolalardagi eng katta qiyinchiliklar og‘zaki ko‘rsatmalarga muvofiq harakatlarni bajarishda aniqlanadi. Bolalarda qo‘l barmoqlarini muvofiqlashtirish yetarli emas (vosita, ko‘nikmalari rivojlanmagan), sekinlik, bir holatda tiqilib qolganligi aniqlanadi.

Umumiy nutqning rivojlanmaganligi mustaqil buzilishdir, lekin u nutq patologiyasining eng murakkab shakllarida kuzatilishi mumkin: alaliya, afaziya, rinolaliya, dizartriya - grammatik tuzilishdagi lug‘atning etishmasligi va fonetik-fonemik rivojlanishdagi bo‘shliqlar mavjud bo‘lgan hollarda. bir vaqtning o‘zida oshkor qilingan. Nutqning rivojlanmaganligi boshqacha kelib chiqishi va shunga mos ravishda g‘ayritabiiy ko‘rinishlarning boshqa tuzilishiga ega.

Umumiy nutqning rivojlanmaganligi etiologiyasida biologik va ijtimoiy tabiatning turli omillari ajralib turadi. Biologik omillarga quyidagilar kiradi: homiladorlik paytida onaning infektsiyasi yoki intoksikatsiyasi, ona va homila omili yoki guruhga mansubligi bo‘yicha mos kelmasligi, tug‘ilish davrining patologiyasi, markaziy asab tizimining tug‘ruqdan keyingi kasalliklari va birinchi yillarda miya travması. bolaning hayoti haqida. Shu bilan birga, nutqning umumiy rivojlanmaganligi tarbiya va o‘qitishning

noqulay sharoitlaridan kelib chiqishi mumkin, u nutq rivojlanishining sezgir davrlarida aqliy mahrumlik bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. Ko‘p hollarda nutqning umumiy rivojlanmaganligi turli omillarning murakkab ta’sirining natijasidir, masalan, irsiy moyillik, markaziy asab tizimining organik etishmovchiligi va noqulay ijtimoiy muhit sabab bo‘ladi.[4.199-206]

Eng qiyin va doimiy variant - bu organik miya shikastlanishi natijasida yuzaga kelgan nutqning umumiy rivojlanmaganligi.

Ko‘pincha nutqning umumiy rivojlanmaganligining sababi akustik-gnostik jarayonlarning zaifligi hisoblanadi. Bunday hollarda jismoniy eshitish saqlanib qolgan holda nutq tovushlarini idrok etish qobiliyati pasayadi.

Umumiy nutqning rivojlanmaganligi ko‘pincha organik shikastlanishlar yoki markaziy asab tizimining ayrim qismlarining rivojlanmaganligi, shuningdek, artikulyar apparatlarning tuzilishi va funktsiyasidagi og‘ishlar bilan bog‘liq bo‘lgan nutq va vosita buzilishlari natijasida yuzaga keladi. Nutq motor apparati shikastlanishining bevosita natijasi nutq tovushlarini artikulyatsiya qilishda qiyinchilikga olib keladi. Bolalarda turli darajada ifodalangan talaffuz kamchiliklari paydo bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. Tkachenko T.A. «V perviy klass - bez defektov rechi» - SPb.: «NEVA», 2008. 26-bet
2. Maktabgacha yoshdagi bolalarda umumiy nutqning kam rivojlanganligini bartaraf etish. T.B. Filicheva, G.V. Chirkina. SPB. “Lepestok” 45-bet.
3. Xovodillayev Murodjon Xabibullo o’g’li, Komilov Otabek Iqboljon o’g’li. Eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarning eshitish idrokini rivojlantirish texnologiyalari. Science Promotion 2.1 (2023): 28-34.
4. Murodjon, Xovodillayev. Methods for the formation of speech in mentally retarded children. Academia Repository 4.10 (2023): 332-335

УМУМТАЪЛИМ МАКТАБЛАРИ РАҲБАРЛАРИНИНГ ПЕДАГОГИК ЖАМОАДАГИ ПЕДАГОГИК ЗИДДИЯТЛАРНИ БАРТАРАФ ЭТИШ УСУЛЛАРИ

САИДОВ АСЛИДДИН НОРБОБО ЎҒЛИ
Таълимни ривожлантириш республика илмий-методик маркази бош мутахассиси

Аннотация: Педагогик зиддиятларни бартараф этиш бугунги куннинг долзарб ва муҳим масалаларидан ҳисобланади. Мазкур мақолада таълими муассасаларида педагогик зиддиятларни бартараф этишда раҳбарнинг бошқарув маҳорати оид фикрлар баён қилинган. Шунингдек, педагогик зиддиятларни бартараф этишнинг услубий, моддий, илмий, ташқилий, каби жиҳатлари тадқиқ қилинган.

Калит сўзлар: Раҳбар, ходим, педагогик зиддиятлар, раҳбар-ходим муносабати, бошқарув маҳорати.

Педагогик кадрларни тайёрлаш методологик, моддий, илмий, биологик, ташқилий, бошқарув ва бошқа турларни ўз ичига олган кўп компонентли жараён. Мазкур жараёнда кўзланган мақсадга эришдаги муҳим иштирокчилардан бири раҳбар ҳисобланади. Раҳбар - устоз, мураббий, раҳбар – миллат тарбиячиси, абадиятга дахлдор шахсдир. «Раҳбарлар ролининг янада ошиши ҳозирги глобаллашув натижасида шахс характерининг мураккаблашуви билан ҳам боғлиқ. Шунинг учун ҳар бир раҳбар инсон ҳарактерини билишга интилмоғи керак.

Агар раҳбар ўз қўл остидаги инсонларнинг индивидуал ва психологик хусусиятларини, қизиқишларини, кўникма, малака ва қобилиятларини билмаса, яхши раҳбар бўла олмайди. У кишиларнинг умумий ва хусусий қобилиятларини, темперамент типларини, характер хислатларини усталик билан ҳисобга олган холда иш тутмоғи керак. Масалан, айрим кишилар тезкор ҳаракатларга таянсалар, бошқаларда эса мантиқий фикр юритиш устун бўлиши мумкин. Шу каби шахсий сифатларни ҳисобга олган ҳолда маълум вазифаларни тавсия қилиши ва технологик занжирда уни ўз ўрнига қўя билиши, таълим тизимига оид маълумотни унумли тарзда кўра билмоғи керак. Шундай экан, ҳар қандай таълим муассасасининг раҳбари ўз фаолиятини юксак даражада ташқил этиши ва жамоани бошқариши учун бир қанча психологик хусусиятларга эга булмоғи лозим.

Умумтаълим мактабларида бошқарув жараёни учун ижрочилар (ўқитувчилар, ходимлар)нинг психологик хусусиятлари ва уларнинг ўзига хослиги шунингдек тизим муҳим аҳамиятга эга. Шу боисдан жамоа, гуруҳ ва уларнинг аъзолари муайян даражадаги психологик маълумотлилик, фаолият ва муомалани ташқил қилиш, уюштириш, мулоқотга киришиш, воқеликка тортилганлик масалаларини эътиборга олиш бошқарув жараёнини мақсадга мувофиқ тарзда амалга оширишни таъминлайди.

Шу ўринда тизим тушунчасига эътиборимизни қаратамиз, зеро у ижтимоий бошқарув назариясининг асосий тушунчаларидан биридир. Тизимларни таснифлаш, қўйилган вазифаларга қараб, турли мезонларга мувофиқ амалга оши-

рилади. Аввало тизимлар объектив оламга мансублигига қараб бўлинади. Ижтимоий, биологик ва жонли табиат билан боғлиқ тизимлар ажралиб туради. Академик В.Г.Афанасьевнинг таърифича интеграл тизим таркибий қисмлар мажмуи сифатида тушунилади, уларнинг ўзаро таъсири унинг генераторларига хос бўлмаган янги (интеграл, тизимли) фазилатларни яратади. Айнан интеграл тизимни раҳбар ходим муносабатларида қўллаш энг самарали усуллардан бири.

Кадрлар тайёрлашнинг энг истиқболли йўллардан бири раҳбар ходим муносабатига эътиборни қаратган ҳолда рҳбар ходим муноабатида хатоларга йўл қўймаслик лозим. Иш жараёнидаги камчиликлар, раҳбар ва ходим ўртасидаги келишмовчиликлар малакали кадрлар етиштириш имкониятларининг пасайишига олиб келади.

Зиддиятли вазиятларни бошқаришнинг бир катор самарали усуллари мавжуд. Уларни куйидаги икки йирик гуруҳга (таркибий - ташқилий ва стратегик усуллар) бўлиш мумкин.

Раҳбар зиддиятли вазиятларнинг келиб чиқиш сабабларини фақат ўқитувчилар ҳаракатларидаги тафовутлардан деб билмасликлари керак. Албатта, бу ҳам қандайдир аниқ ҳолатда зиддиятли вазиятнинг вужудга келишида муҳим омил вазифасини бажариши мумкин. Аммо у таъсир этувчи омилларнинг фақат биттасидир. Шу сабабли, педагог, энг аввало зиддиятни келтириб чиқарувчи омилларнинг таҳлилини қилиши, сўнгра эса у ёки бу усулни қўллаш бўйича қарор қабул қилиши керак.

Ишга бўлган талабни тушунтириш усули. Бу усул дисфункционал усулга мутлақо зид бўлиб, бунда ҳар бир ўқитувчи ва гурухлардан қандай натижа кутилиши тушунтирилади. Бу ерда уларга қуйидагилар эслатилади:

• эришиши лозим бўлган натижа кўлами;

• вазифаларни қай тартибда топширади ва ким уни қабул қилади;

• масъулият, жавобгарлик ва ҳуқуқ тизими;

• аниқ сиёсат, тартиб-қоидалар ва бошқалар.

Раҳбар бу масалаларни ўзи учун аниқлаштириш мақсадида эмас, балки ҳар бир вазиятда, ҳар бир ўқувчи ва гуруҳ кай тарзда йўл тутишини, уларни нима кутишини тушунтириб бермоғи лозим.

Ҳамкорлик усули. Бу усул оғзаки буйруқ занжири деб юритилади. Таълим жараёнида ўқитувчи бурчлари иерархиясини, яъни билим даражасига кўра даражама-даража бевосита ёрдам бериш ёки консультациялар ташқил этиш, билим савиясини тартибини ўрнатиш ўқитувчиларнинг ўзаро харакатларини, таълим жараёнига боғлиқ, ахборотлар оқимини, қарорлар қабул қилишни тартибга туширади, мувофиклаштиради. Агар икки ёки ундан кўпроқ, ўқитувчилар ўртасида у ёки бу вазифа юзасидан қарама-қаршилик, келишмовчилик чиқиб қоладиган бўлса, бундай ихтилофни раҳбарга айттириб ҳал қилиш мумкин. Бу ерда якка ҳокимлик принципи жуда ҳам қўл келади.

Умумташқилий (комплекс) мақсадлар. Мазкур усулнинг моҳияти-барча катнашчиларнинг ҳаракатини, бутун кучини бош мақсаднинг амалга ошишига сафарбар қилишдан иборат.

Рағбатлантиришнинг таркибий тизими. Дисфункционал оқибатлардан ҳоли бўлиш ҳамда ўқитувчиларнинг хатти-ҳаракатларига ижобий таъсир ўтказиш туфайли, келиб чиқиши мумкин бўлган зиддиятларнинг олдини олиш ва уларни бошқариш учун рағбатлантириш тизими кенг қўлланилади. Таълим жараёнида эришган ютуқлари, ташқилий ишларда

жонбозлик кўрсатган, муаммонинг ечимига комплекс ёндошиб атрофдагиларга ёрдам кўрсатишга харакат қилганлар албатта:

- ташаккурнома;
- мукофот;
- мақтов ёрлиғи кабилар билан тақдирланишлари лозим.

Бу ўринда фақат рағбатлантириш эмас, балки ғайри қонуний йўл тутган, ёки таълим муассаси манфаатига зид хатти-ҳаракат қилган ўкитувчига тегишли жазоларни белгилаш ҳам келиб чиқиши мумкин бўлган зиддиятларнинг олдини олишда ҳал қилувчи ахдмиятга эгалигини таъкидламоқ жоиздир .

Зиддиятли вазиятларнинг олдини олиш ёки зиддиятни юмшатишнинг қатор стратегик усуллар мавжуд. Жумаладан, қочиш усули мазкур усулда жамоадаги келишмовччилик ҳолатларида раҳбар муаммодан узоқлашишга ҳаракат қилади. Келишмовчилик авжига чиқганда у муҳокамага қатнашмайди. Бундай усул зиддиятли вазиятнинг ечилишига манфаатдор бўлмаган ва ўзаро муносабатларнинг зоҳирий яхшилигича қолишини исташган ҳолларда томонлар тарафидан қўлланилади. Зиддиятнинг субъектив сабаблар туфайли бўлган бўлса, у холда узоқдашиш стратегияси маъқул стратегиядир. Чунки у томонларга тинчланишга, вазият устида яна бир бор фикр-мулохаза юритиб, фаҳм-фаросат ила англаб олиш, оқибатда эса қарама-қаршиликка боришга, уни давом этгиришга хеч қандай асос йўқ деган хулосага келишига имкон беради. Зиддият объектив сабаблар туфайли юзага келган бўлса, узоқлашиш стратегияси ҳар иккала томонни мағлубиятга олиб боради. Чунки узоқлашиш даврида вақт чўзилади, зиддиятли вазиятни чақирувчи сабаблар чуқурлашуви кузатилади.

Шунингдек, бошқарувда рақобат усули ҳам мавжуд бўлиб, унда истак, иродани, сўзини мажбуран, зўрлаб қабул қилдиришдир. Сўзини ўтказмокчи бўлган ўахс ўзга шахсининг фикри билан қизиқмайди, уни инкор этади. Бундай стратегияни қуллайдиган раҳбар тажаввузкорлик билан ўз истагини мажбурлаб ўтказади. Рақобат стратегияси ташаббусни буғади, иш жараёнида рухий беқарорлигига олиб келади. Айникса, бу усул юқори салоҳиятли ва ёши катта ходимларда нафрат уйғотади.

Бошқарувдаги яна бир усул муроса қилиш усули ҳисобланади. Ушбу усулда зиддиятли холатдан муваффақиятли чиқишнинг энг муҳим шарти, муроса қилиў ҳисобланади. Келишув билан юз берган зиддиятларни хал этиш, юқори баҳоланувчи стратегик усул бўлиб, бунда иккала томонни қаноатлантирувчи қарор қабул қилинади.

Муаммони ҳал қилиш усули бошқарувдаги энг самарали учул бўлиб, ушбу усулда раҳбар барча педагог ва ўқитувчини қаноатлантирувчи ечимни топиш учун зиддиятни чақирувчи сабабларни чуқур таҳлил қилиш ва барчанинг фикрларини инобатга олишга асосланади. Бу усул тарафдорлари ўз мақсадига бошқалар мақсади орқали эмас, балки педагогик зиддиятнинг энг оқилона ечимини топиш эвазига эришишни хоҳлайдилар. Таълим муассасида раҳбар ва ўқитувчилар ўртасида юзага келувчи зиддият жамоага ёки айрим ходимларга ёмон таъсир этиши мумкин [1, 192]. Зиддиятни бартараф этишда раҳбар оқиллиги, адолатлилиги, маданий савияси билан ҳамкорликка интилиши керак. Яъни, ушбу зиддиятли вазиятда мавқеида эмас, балки тенг ҳуқуқийлик асосида ечимни топиши мақсадга мувофиқ.

Юқоридаги келтирилган фикр ва мулоҳазалардан қуйидаги хулосаларга келишимиз мумкин:

Янги Ўзбекистон шароитида раҳбар

фақат ўз соҳасини яхши билибгина қолмай, балки яхши ташқилотчи, рухшунос (психолог) ва тарбиячи бўлмоғи лозим. Бунинг учун ҳар бир раҳбар бошқарувда керак бўлган социология, психология, педагогика, касбий этика каби соҳалар бўйича билим ва кўникмага эга бўлиши керак.

Педагогик жамодаги ҳар бир ўқитувчи ва ходимларнинг қалбига йўл топа билиш раҳбарнинг иш фаолиятида асосий аҳамиятга эга. Раҳбар ўз жамоаси ичида таълим жараёнида вужудга келадиган ҳар хил зиддияларни раҳбар билан, ўқитувчилари билан бирга, юқоридагиларга чиқармасдан ўзида ҳал қилишга кодир бўлади. Бундай раҳбар ўз ишини тўғри ташкил қилади, гурух олдига қўйилган мақсад ва режа топшириқларини ўз вақтида муваффаққятли бажаради. Жамодаги зиддиятли вазиятни раҳбар босиқ, шошмасдан, холисона ҳал этиши керак.

Хулоса қилиб айтганда, миллий мафкура бўлажак раҳбарнинг қобилияти, руҳияти, тафаккури, ижтимоий онги, бурчи ва дунё қарашини ўзгартириб борадиган кучли восита эканлигини тушуниш билан бир қаторда педагогик зиддиятларни бартараф этиўда раҳбарнинг бошқарув маҳорати муносабатининг бардавомлигини таъминлайдиган муҳим омилдир.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ахмедова М.Т. Педагогик конфликтология (ўқув кўлланма). – Тошкент: “Адабиёт учқунлари”, 2016.
2. Ахмедова М.Т., Шайзакова Н.С Низоларнинг юзага келипщдаги шарт-шароитлар, шахе тоифалари ва уларнинг хислатлари. // Мактаб ва хаёт. – Тошкент, 2014. №2. Б 2-4.
3. Боймуродов Н. Рахбар психологияси. – Тошкент: “Янги аср авлоди”, 2007.
4. Бурдыгина Т.Н., Королёва Е.В., Юрченко П.Г. Проблемные ситуации в школе и способы их решения: практическое пособие. – Москва: “АРКТИ”, 2006.
5. Джураев Р.Х., Цой М.Н. ва бошқалар. Мактаб жамоасининг ўз-ўзини ривожлантириш учун маданий-ижодий муҳитини шакллантириш ва лойиҳа методини қўллаш. – Тошкент: “Fan va texnologiya”, 2017.
6. Жумаев Р.З. Конфликтология асослари, асосий тушунча ва тамойиллари. ўкув кулланма. – Тошкент: 2015.
7. Худойбердиев И. Рахбар ва бошқарув.– Қарши:“Насаф”, 2005.
8. Ҳодиев Б.Ю., Болтабаев М.Р. Олий ўқув юртидаги тарбиявий ишларга психологик ёндашувлар. – Тошкент: 2009.
9. Холиков А. Педагогик махорат. – Тошкент: “Иқтисод ва молия”, 2011.

MAKTABGACHA YOSHDAGI ESHITISHIDA NUQSONI BO‘LGAN BOLALARNI MAKTABGA NUTQIY TAYYORLASHDA AMALIY METODLARNING O‘RNI

MUHAMMADJONOVA DILAFRUZ FARHODJON QIZI
Qo‘qon davlat pedagogika institute Inklyuziv ta’lim kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarni maktabga tayyorlov bosqichlari, bolalarni nutqiy tayyorlov jarayonlari, bu jarayonda qo‘llaniladigan amaliy metodar va ularning ahamiyati keltirib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: Eshitishida nuqsoni bo‘lgan bola, maktabga tayyorlov bosqichlari, amaliy metodlar, o‘yin faoliyati, ta’limiy metodlar, ekskursiya, tabiatshunoslik.

Аннотация: В данной статье рассмотрены этапы подготовки детей с нарушениями слуха дошкольного возраста к школе, процессы речевой подготовки детей, практические методы, используемые в этом процессе, и их значение.

Ключевые слова: Слабослышащий ребенок, этапы подготовки к школе, практические методы, игровая деятельность, методы обучения, экскурсия, естествознание.

Abstract: In this article, the steps of preparing children with hearing impairments of preschool age for school, the processes of speech preparation of children, the practical methods used in this process and their importance are mentioned.

Key words: Hearing impaired child, stages of preparation for school, practical methods, game activity, educational methods, excursion, natural science.

Jamiyatda yuz berayotgan ijtimoiy-iqtisodiy, ekologik o‘zgarishlar jismoniy va ruhiy nuqsonmga ega bo‘lgan bolalarning ko‘payishiga sabab bo‘lmoqda. O‘zbekiston Respublikasi prezidenti Sh.Mirziyoyev tashabbusi bilan yurtimizda har tomonlama sog‘lom avlodni voyaga yetkazish borasidagi izlohotlarni izchil davom ettirish va yuksak bosqichga ko‘tarish maqsadida qator qarorlar qabul qilinmoqda. Bugungi kunda imkoniyati cheklangan bolalarni ijtimoiy himoyalash, barcha qatori umumta’lim muassasalarida teng huquqli sharoitda ta’lim-tarbiya olish dolzarb masalalar sarasiga kiradi. Ushbu masalalar O‘zbekiston va xalqaro miqyosda ham jiddiy e’tibor berilib kelinmoqda.

O‘zbekiston Respublikasining prezidenti farmoni 2022-2026-yillarga mo‘ljallangan “Yangi O‘zbekiston tarqqiyoti strategiyasi” ni Insonga e’tibor va sifatli ta’lim yili” da amalga oshirishga oid davlat dasturini amalga oshirishning ustuvor vazifalari va yo‘nalishlarida sog‘lom va har tomonlama barkamol avlodni shakillantirish uchun qonunchilik va normativ-huquqiy bazani yanada takomillashtiris, bu borada qulay tashkiliy-huquqiy shart-sharoitlarni yaratishga qaratilgan yangi qoida va meyorlarni ishlab chiqish, sog‘liqni saqlash tizimining moddiy-texnik bazasini va kadrlar salohiyatini yanada mustahkamlash ko‘zda tutiladi.

Maxsus ehtiyojli bolalarni to‘laqonli ta’lim olishini jamiyat qo‘llab-quvvatlashi, ularni sog‘lomlar qatorida jamiyatda uyg‘unlashib, ijtimoiy hayotga moshlashib ketishiga oid chora-tadbirlarni davlatimiz bir qator qonun va qarorlarida qayd etilgan. O‘zbekiston Respublikasida “Maktabgacha ta’lim to‘g‘risidagi Nizom”ga muvofiq bola maktabgacha ta’limni uyda ota-onalarning mustaqil ta’lim berishi orqali yoki doimiy faoliyat ko‘rsatadigan maktabgacha ta`lim tashkilotlarida, shuningdek, maktabgacha ta’lim tashkilotlariga jalb qilingan bolalar uchun MTTlarda, maktablarda, mahallalarda tashkil etilgan maxsus guruhlar yoki markazlarda

oladi.

Bolani maktabga tayyorlashda oilaning o‘rni juda kattadir. Bola tarbiyasida oilaning barcha a’zolaridan nafaqat bolalarga nisbatan to‘g‘ri munosabatni, balki ularning taqdiri uchun yuksak ma’suliyat hissini ham talab qiluvchi qiyin va murakkab ishdir. Oila bolani maktabga tayyorlashda tarbiyani har tomonlama, jumladan ma’naviy, axloqiy, aqliy, estetik, jismoniy va mehnat tarbiyalarini birgalikda olib borish yaxshi samara beradi.

Maktabgacha ta’lim yoshida bilim tez sur’atda rivojlanib boradi, boyib boradi. Nutq shakllanadi, bilish jarayonlari takomillashadi, bola eng oddiy aqliy faoliyat usullarini egallab boradi. Bolalarda aqliy faoliyatni dastlab muomala orqali, so‘ng ta`limiy faoliyatlar orqali amalga oshiriladi. Tevarak-atrof, buyum va narsalar bolaning sezgi organlariga, ya’ni analizatorlariga ta’sir etadi va sezgi hosil bo‘ladi. Sezgi bolalarda ayrim xossalarni bilib olishga yordam beradi (issiq-sovuq, g‘adir-budir). Sezgi atrof-muhitni bilishning dastlabki bosqichi hisoblanadi. Bolalarning bilimlarni egallab olishlari, ularning aqliy faolligini rivojlantirish ularning maktabda muvaffaqiyatli o‘qishlari uchun bo`lajak mehnat faoliyatiga tayyorlanishda manba bo‘lib xizmat qiladi.

Maktabgacha yoshdagi eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarning bilish jarayonlarini rivojlantirish uchun ularda vaqtli so‘zli nutqni o‘stirib borish muhim ahamiyat kasb etadi. Ma’lumki, til va tafakkur muloqotning asosiy vositasidur. Tafakkur va til insoniyatning mehnat faoliyati davomida vujudga keladi va rivojlanadi hamda, borliqning in’ikosi hisoblanadi. Risoladagidek eshitadigan, yaxshi o‘sayotgan bolalarning tafakkuri va nutqi ilk davrdan boshlab butun maktabgacha davr mobaynida takomillashib boradi. Inson tafakkuri nutq va til bilan uzviy aloqada bo‘lganligi sababli ilk yoshdagi bolalar fikr yuritishining vujudga kelishi va rivojlanishi lug‘at boyligi bilan o‘lchanadi. Nutq rivojlanishi bilan bir vaqtda ko‘rgazmali-harakat, ko‘rgazmali-obrazli, so‘z bilan bevosita ifodalanadigan tafakkur taraqqiy etad, uning ruhiyati va hissiy-irodaviy sifatlari shakillanadi. Nutqiy faoliyatning fziologik mexanizmi negizida nutq a’zolarining harakatlaridan hosil bo‘lgan streotiplar yotadi.

Eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarning nutqi kattalarning nutqiga tahlid qilgan holda bir gapni ko‘p marotaba har hil vaziyatlarda va turli faoliyatlarda takrorlash asosida shakllanadi. Kattalar bilan bolalar muloqotida ko‘p ishlatiladigan so‘zlar maxsus o‘rgatilmasa ham bolalarning faol nutqiga kirib boradi. Bolada barcha zarur nutqiy materialni ovoz chiqarib gapirish ko‘nikmasi paydo bo‘ladi, nutqiy tafakkuri shakllanadi. Lug‘at boyligi kengayishi va umumiy kamolot darajasining oshishi bilan ularda so‘zlar vositasida muloqot qilish ehtiyoji paydo bo‘ladi. O‘quv, o‘yin, mehnat jarayonida bolalar og‘zaki muloqotni talab etuvchi jamoa topshiriqlarini bajaradilar. Pedagog va tarbiyachi bolalarni tengdoshlari bilan so‘zlashuv nutq yordamida muomala qilishga o‘rgatadilar, zarur so‘z va iboralarni shakllantiriladi, nutqiy faollik tarbiyalanadi: navbatchilik vaqtida bolalarga savollar bilan murojaat etish, o‘rtoqlariga topshiriq berish o‘rgatiladi, mashg‘ulotlarda og‘zaki muloqotni talab qiluvchi vaziyatlar vujudga keltiriladi, o‘yinlar tashkil qilinadi, Ayniqsa syujetli-rolli o‘yinlar vaqtida bolalar so‘zli nutqdan faol foydalanadilar. O‘yinda ma’lum rolni o‘ynar ekan, bola zarur harakatlarni bajarib qolmasdangina, o‘z ro‘liga muvofiq o‘rtoqlari bilan muomala qiladi.

Amaliy metodlar. Tabiatning oddiy hodisa va predmetlari haqida bolalarning tasavvurlarini kengaytirish maqsadida o‘tkaziladigan kuzatishlar bilan bir qatorda xilma xil o‘yinlardan keng foydalaniladi. Bu o‘yinlarda bolalar sezuvchanlik tajribasini orttiradilar, egallagan bilimlarini ijodiy o‘zlashtiradilar. Bolalarni tabiat bilan tanishtirishda didaktik xarakterli va ijodiy o‘yinlardan foydalaniladi.

Didaktik o‘yinlar. Didaktik o‘yinlarda bolalar o‘zlarida tabiatdagi predmet va hodisalar hayvonlar va o‘simliklar haqida mavjud bo‘lgan bilimlarni aniqlaydilar,

musitahkamlaydilar, kengaytiradilar. Ko‘pgina o‘yinlar bolalarni umumlashtirish hamda klassifikatsiya qilishga o‘rgatadi. Didaktik o‘yinlar, xotira, diqqat, kuzatuvchanlikning o‘sishiga yordam beradi. Bolalarni mavjud bilimlardan yangi sharoitlardan foydalanishga o‘rgatadi. Turli aqliy jarayonlarni faollashtiradi. Lug‘atni boyitadi. Bolalarda birgalikda o‘ynash ko‘nikmasini tarbiyalashga yordam beradi. O‘yin mashqlari predmet va hodisalarni sifati hamda xususiyatlariga ko`ra farqlashga o‘rgatadi. Kuzatuvchanlikni o‘stiradi. Bu o‘yinlar butun guruh bolalari bilan yoki ularning bir qismi bilan o‘tkaziladi. O‘yin mashqlari kichik va o‘rta guruhlarda alohida ahamiyatga ega. Katta guruhlarga esa u ta’limiy faoliyatning bir qismi hisoblanadi.

Harakatli o‘yinlar. Tabiatshunoslik xarakteridagi harakatli o‘yinlar hayvonlarning xatti-harakati ularning hayot tarziga taqlid qilish bilan bog‘liq. Bolalar bu o‘yinlarda harakatlarga tovushlarga taqlid qilib bilimlarni chuqurroq egallaydilar. O‘yindan zavqlanish bolalardagi tabiatga bo‘lgan qiziqishni chuqurlashtiradi. Ijodiy o‘yinlar. O‘yinda bolalar ta`limiy faoliyat, ekskursiya, kundalik hayot jarayonida olingan tasavvurlarni aks ettiradilar. Kattalarning tabiatdagi mehnati haqidagi bilimni egallaydilar. Bunda ularda mehnatga ijodiy munosabat shakllanadi. Ular kattalarning tabiatdagi mehnatining ahamiyatini anglab oladilar. Tabiatdagi mehnat. Bolalar mehnat obektlari o‘simliklarning xususiyatlari va sifatlari ularning tuzilishi ehtiyojlari rivojlanishining asosiy bosqichlari o‘stirish usullari o‘simliklar hayotidagi mavsumiy o‘zgarishlar haqida hayvonlar, ularning tashki ko‘rinishi ehtiyojlari, harakat qilish usullari, xatti-harakatlari, hayot tarzlari va uning mavsumiy o‘zgarishlari haqida tasavvurga ega bo‘ladilar. Ular yashash muhiti o‘rtasida mutanosiblik o‘rnatishni hayvonning tabiatdagi hayot tarzi va ularni tabiat burchagida parvarish qilishni o‘rganadilar. Mehnatni tashkil etish shakllari va ularga rahbarlik qilish metodikasi maktabgacha ta`lim davomida murakkablashib boradi. Murakkablashish bolaning yosh imkoniyatlari, shuningdek, mehnat faoliyatining o‘sishi tufayli aniqlanadi.

Og‘zaki metodlar. Bolalarni tabiat bilan tanishtirishda tarbiyachining hikoyasidan tabiat haqidagi badiiy kitoblarni o‘qishdan suhbatdan foydalaniladi. Og‘zaki metodlarda foydalanishda tarbiyachi bolalarning nutqini tushunishga bo‘lgan qobiliyatlarini uzoq muddatli ixtiyoriy diqqatlarini va so‘z orqali berilayotgan mazmunga diqqatni qarata olishlarini, shuningdek, bolalarda muhokama, aniqlash, tizimlashtirish predmeti bo‘luvchi u yoki bu hodisa yoki fakt haqida yorqin tasavvurlarning bor-yo‘qligini e’tiborga oladi. Tarbiyachining hikoyasi. Hikoyani idrok etish bolalar uchun anchagina murakkab aqliy faoliyatdir. Bola kattalar nutqini eshitishi va tinglay olishi hikoya davomida uni anglab olishi og‘zaki tasvir asosida yetralicha jonli obrazlarni faol tasavvur qilishi tarbiyachi hikoyasidagi voqea hodisalarni bir biriga bog‘liqligi hamda munosabatlarini aniqlash hamda tushunishi hikoya mazmunidagi yanglishlikni o‘zining avvalgi bilim bilan qiyoslab ko‘rishi lozim.

Suhbat. Didaktik vazifalardan kelib chiqqan holda suhbat ikki turga – oldindan o‘tkaziladigan suhbatlar va yakuniy suhbatlarga bo‘linadi. Bu suhbatlar mazmunan turli darajada bo‘lishi mumkin: birovlar kuzatiladigan obektlarni tor doirada kuzatgandan so‘ng, boshqalari hodisalarning keng doirasini qamrovlari hodisalarning keng doirasini qamrovchilarni – bolalarning jonsiz tabiat hodisalari, o‘simliklar hayoti, hayvonlar, kishilarning mehnati haqidagi bilimlarini tizimlashtirish maqsadida o‘tkaziladi. Badiiy adabiyotni o‘qish. O‘z mazmuniga ko‘ra ilmiy bo‘lgan tabiatshunoslik haqidagi kitob ayni vaqtida san’atning bir turidir. Tabiatshunoslik kitobi bolalarda bilish huquqini, kuzatuvchanlikni, bilimga bo‘lgan havasni tarbiyalash uchun boy meterial beradi.

Ta’limiy faoliyat. Bolalarni tabiat bilan tanishtirish ta’limiy faoliyatlari bilimlarni bolalarning imkoniyatlari hamda o‘rab turgan tabiatning xususiyatlarini nazarda tutgan holda

izchil shakllantirish imkonini beradi. Tarbiyachi rahbarligida o‘tadigan ta’limiy faoliyat larda guruhning barcha bolalarida dastur talablariga muvofiq elementar bilimlar shakllanadi. Asosiy bilim protseslari va bolalarning qobiliyatlari ma’lum tizim hamda izchillikda o‘stiriladi. Kundalik hayotda kuzatish, o‘yin, mehnat vaqtida bolalarning shaxsiy bilimlari yigilib boriladi. Ta’limiy faoliyatlar ularni aniqlash va tizimlashtirish imkonini beradi. Ta’limiy faoliyatning ta’limiy vazifasi. Bu bolalarga ta`limiy faoliyatlarda berilish yoki aniqlanishi hamda konkretlashtirilishi lozim bo‘lgan bilim hajmidir. Bunga yana bolalarning tabiatni bilishga bo‘lgan qiziqishlarini shakllantirishni ko`shish mumkin. Ta’limiy faoliyatda hal etiladigan tarbiyali vazifalar. Tabiatga ijobiy ehtiyotkorona, g`amxo`rona munosabatni shakllantirish. Tabiatga estetik munosabatni o‘stirishga yo‘naladi. Ta’limiy faoliyatga tayyorlanish hamda uni o‘tkazishda ta`limiy faoliyatning tuzilishi metodini to‘g‘ri aniqlash muhimdir. Metodni tanlash ta’limiy vazifalar xarakteri, tabiiy obyektning xususiyatlari, hamda bolalarning yoshiga bog‘liqdir. Ta’limiy faoliyat davomida topshiriqni bajarishga barcha bolalarni jalb qilish muhimdir. Ta’limiy faoliyat oxirida qoidaga binoan tarbiyachi bolalarni malaka va ko‘nikmalarini ularning ta`limiy faoliyatga munosabatlarini, qiziqishlarni pedagogik jihatdan baholaydi. Baholarning differensiyalashuvi bolalarning yoshiga bog‘liq bo‘ladi.

Ekskursiyalar. Ekskursiya bolalarni tabiat bilan tanishtiruvchi ta`limiy faoliyatlar turidan biridir. Ekskursiyalar vaqtida bola tabiat hodisalarini mavsumiy o‘zgarishlarni tabiiy sharoitda kuzatish insonning hayot talablariga muvofiq tabiatni qanday o‘zgarayotganini va tabiat kishilarga qanday xizmat qilayotganini ko‘rish mumkin. Ekskursiya faoliyatlarining afzalligi yana shundaki, unda bolalar o‘simlik va hayvonlar, ular yashaydigan muhitni ko‘rish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Ekskursiyalar tufayli bolalarda kuzatuvchanlik, tabiatni o‘zgarishiga qiziqish o‘sadi. Ular predmetni sinchiklab kuzatish va uning xarakterini xususiyatlarini qayd qilishga odatlanadilar. Tabiatning go‘zalligi bolalarda chuqur hissiyotlar uyg‘otadi, o‘chmas taassurot qoldiradi. Estetik hissiyotlarning o‘sishiga yordam beradi. Shu asosda yana tabiatga muhabbat, unga ehtiyotkorona munosabatda bo`lish, vatanga muhabbat shakllantiriladi. Ekskursiyalarni uyushtirish. Ekskursiyadan ta`limiy faoliyat turi sifatida o‘rta, katta, hamda tayyorlov guruhlarida foydalaniladi. Har bir ekskursiya uchun barcha bolalar egallashlari shart bo‘lgan dastur mazmuni belgilanadi. Kundalik hayotdagi ish. Ta’limiy faoliyat va ekaskursiyalardagi kuzatishlarni kundalik hayotdagi, shuningdek, boshqa shakllari bilan uzviy aloqada olib boriladi.

Sayrlar. Bolalarni tabiat bilan tanishtirish uchun sayrlardan keng foydalaniladi. Sayrlar vaqtida tarbiyachi bolalar tasavvurining shakllanishi uchun o‘zok muddat talab qilinadigan tabiat hodisalari bilan tanishtirish imkoniga ega bo‘ladi. Bolalarni qorning erishi, kurtaklarning bo‘rtishi, maysaning paydo bo‘lishi va shu kabilar bilan tanishtiriladi. Sayrlarda tabiiy materiallar kum, loy, suv, muz, barg, va shu kabilar bilan xilma-xil o‘yinlarni tashkil etish mumkin. Maktabgacha yoshdagi bolalarda sezgi tajribasi yig‘ladi, ular tabiat hodisalarini barcha aloqa va munosabatlarda tabiiy sharoitlarda ko‘radilar. Sayrlar bolalarda qiziqish uyg‘otadi, ularga katta quvonch, tabiat bilan munosabatda bulish esa lazzat baxsh etadi. Maktabgacha yoshdagi bolani tabiat bilan tanishtirish orqali bolaning har tomonlama bilimlarini egallashi psixik jarayonlarning rivojlanishi, qobiliyatlarini o‘sishi, ilmiy dunyoqarashini shakllanishi, axloqiy sifatlarni, ijobiy xulq odatlarini o‘zlashtirilishi estetik hissiyotlarni rivojlanishiga erishishda yordam beradi. Tabiatning go‘zalligi bolalarda chuqur hissiyotlar uyg‘otadi, o‘chmas taassurot qoldiradi, estetik hissiyotlarning o‘sishiga yordam beradi. Shu asosda ona tabiatga muhabbat, unga ehtiyotkorona munosabatda bo‘lish, vatanga muhabbat shakllantirib,

tabiatni o‘rganishga qiziqish (jonli va jonsiz tabiatga) o‘sadi. Tasviriy faoliyat ta’limiy faoliyatlari orqali bolalarni maktabga tayyorlash. Tasviriy faoliyat bo‘yicha maktabgacha ta’lim tashkiloti dasturi va maktabda tasviriy san’at dasturi bolalarda tevarak-atrofga nisbatan, san’at bolalarda estetik munosabatni tarbiyalash ijodiy qobiliyat va tasvirlashlarini rivojlantirishni ko‘zda tutadi. Maktabgacha ta’lim tashkiloti mashg‘ulotlarida, maktabda muvaffaqiyatli o‘qib ketishlari uchun zarur bo‘lgan vazifalar hal etiladi. Rasm, applikatsiya, loy ishlari jarayonida bolalarda fikr yuritishning analiz, sintez, takrorlash, konkretlashtirish kabilar shakllanadi. Shuningdek, bu jarayonlarda bolalar jamoada ishlashga, o‘z harakatini o‘rtoqlarining harakatiga bo‘ysindirishga o‘rganadilar. Bolalar maktabgacha ta’lim tashkilotida tasviriy faoliyat ta’limiy faoliyatlari bolalarda, o‘quv faoliyatida zarur bo‘lgan malaka va ko‘nikmalarni shakllantiradi. Bular: topshiriqni tinglash va yodda tutish malum vaqt orasida bajarish o‘z ishini rejalashtirish va baholashga, boshlangan ishni oxiriga etkazishga, xato va kamchiliklarini topishga va uni tuzatishga material qurollarini va ish joyini tartibli saqlash va boshqalar. Pedagoglarning olib borgan tekshirishlari shuni ko‘rsatadiki maktabgacha ta`lim tashkilotida ta’lim-tarbiyaning bunday tizimi bolalarni maktabga tayyorlashga ta’sir ko‘rsatadi. Shuningdek, boshqa psixologlar E.A. Labunskiy va boshqalar tomonidan maktab o‘quvchilarining tasvirlash faoliyatini o‘rganish jarayonlari shuni ko‘rsatib o‘tadi, maktabda tasviriy san’at darslarini tuzilishi, bolalarning MTTda olgan bilim, malaka va ko‘nikmalar asosida ularni hisobga olgan holda tashkil etiladi. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida tasviriy faoliyat ta’limiy faoliyatlarida bolalar, asosan, amaliy ish bajaradilar, sa’nat asarlari bilan rasmga qarab hikoya qilish, kitobdagi ilyustratsiyalarni ko‘rib chiqish jarayonida tanishadilar, maktabda tasviriy san’atning turlari rang tasvir, grafik, haykaltaroshlik va dekorativ san’at asarlar bilan yanada chuqurroq tanishadilar maktabgacha ta’lim tashkilotida tasviriy faoliyat ta’limiy faoliyatlari xilma-xildir, rasm,mazmunli dekorativ va loy applikatsiya ta’limiy faoliyatlari. Maktabgacha ta’lim tashkilotida ta`limiy faoliyatlarning hammasiga katta ahamiyat beriladi. Maktabda esa tasviriy san’at darslarining rasm (naturaga qarab) mavzu asosida va dekorativ turlari o‘tkaziladi. Bunda predmetli rasm bo‘yicha naturaga qarab rasm chizish o‘quv predmeti ahamiyatiga ega bo‘ladi. Loy applikatsiya, qurish-yasash bo‘yicha amaliy ishlar maktabda ishlar qo‘l mehnatiga kiritiladi. Boshlang‘ich sinf tasviriy san’at dasturini analizi, ishni ko‘rsatadiki, predmetli,rasm bo‘yicha o‘quv vazifalarini ancha murakablik kiritilishdan tashqari MTT dasturi bo‘yicha ayrim takrorlash ishlari kiritildi. 1-sinfda bolalar doira, kvadrat, turtburchak, oval kabi tuzilishga ega bo‘lgan predmetlarni aniqlashga o‘rganadilar, bolalar oldiga MTTda qo‘yilgan vazifa rasm chizish texnikasini egallash bo‘yicha qo‘yiladi. Bunga sabab, hamma bolalar MTTdan maktabga kelmaydilar va shu sababli bolalar bilan ishni maktabga kelguncha tayyorlov guruhda olgan bilimlaridan boshlash lozim. Mavzu asosida rasm chizish MTTda o‘tkaziladigan mazmunli rasmni davomi sifatida o‘tkaziladi. Bolalar tevarak-atrofdagi hodisa va predmetlarni kuzatib, ko‘rib chiqadilar, so‘ng xotiralariga asoslanib, ularni chizadilar. O‘quvchilar obyektlar o‘rtasidagi mazmunli bog‘lanishlarni tasvirlashga uzoqdagi predmetlarni kichiklashtirib tasvirlaydilar. Dekorativ rasm maktabda texnik tartiblar bo‘yicha vazifalar qo‘yiladi, ya’ni naqsh tuzilishi ketma-ketligida tasvirlash bilan birgalikda yordamchi chiziqlardan foydalanish va o‘z ishlarda xalq amaliy dekorativ san’at elementlaridan foydalanishga san’at haqida o‘tkaziladigan dars suhbat jarayonida o‘rganadilar. Bolalarni tasviriy sanatga o‘rgatish metodlaridan bolalarni xususiyatlarini hisobga olgan holda foydalanish lozim. Katta maktabgacha ta`lim yoshidagi bolalar va kichik o‘quvchilarining

ish xususiyatlari o‘rtasida ko‘p yaqinlik bor. Shuning uchun u yoki bularni o‘rgatish metodikasi o‘rtasida ham ko‘p o‘xshashlik bor. Maktabda o‘qituvchining rasmini ba’zi bir elementini ko‘rsatish va shu jarayonda tushuntirish tarbiyachining ish usullarini ko‘rsatib berishga yaqin turadi. Maktabda ishning ketma-ketligi tartibli ko‘rinishda bo‘ladi Agar tasvirlanadigan predmetning tuzilishi sodda bo`lsa, tartib tushintirilgandan so‘ng, o‘chirib tashlanadi. Agarda murakkab tuzilishga ega bo‘lgan predmetni tasvirlanganda esa, o‘qituvchining doskada ko‘rsatib berishi bilan ketma-ket tasvirlaydilar. O‘qituvchi predmetning umumiy konturini qalamning uchi bilan yengilgina belgilab chiqib, uning kengligini balandligini ham belgilab ko‘rsatadi. So‘ng o‘quvchi predmetni xomaki rasmi bilan naturani solishtirib uning qismlarini, shaklini va aniqlaydi, tuzatadi. Ish jarayonida ko‘rsatish va analiz qilish uchun rasmlar to‘plami, bolalar kitobchalaridagi rangli rasmlar, shuningdek, o‘quv xarakteriga ega bo‘lgan alohida rasmlaridan foydalanadi. Rasm bo‘yicha o‘tkaziladigan har bir dars o‘qituvchining suhbatidan va tushuntirishdan va rasmni nimadan boshlash kerakligini tushuntirishdan boshlanadi. Ishni amaliy bajarilishga o‘tishda o‘qituvchi bolalarining tartibli ravishda chizishi va qoida va yo‘llarni eslatib turadi. Katta maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalar va kichik maktab o‘quvchilarining ishiga yoki rasmiga qo‘yilgan talablar bir-biriga juda yaqin. Bolalar ishini analiz qilishda diqqatni predmet proporsiyasi, konstruksiyasi, qismlarining bog‘liqligi, rang va kompozitsion tuzilishiga tortish lozim. Shunday qilib boshlang‘ich sinflarda ta’lim-tarbiya masalalarining muvaffaqiyatli hal etilishi, bolalar maktabgacha ta’lim tashkilotda olib boriladigan tasvirlash ta`limiy faoliyatlari bilan uzviy ravishda olib boriladi. Bolalarni maktabga tayyorlash maktabgacha ta’lim tashkilotlarida amalga oshiriladi. Maktabgacha ta’lim tashkilotlari katta guruhdagi kuzatishlar bo‘yicha rasm chizishga katta e’tibor beriladi, chunki bu narsa bolalarni naturaga qarab rasm chizishga tayyorlashda bosqich hisoblanadi. Bu narsa bolalarda ko‘rish xotirasini rivojlantiradi, ba’zida predmet bolalarda natura sifatida to‘g‘ri tasvirlashga yordam beradi. Bolalar guruhdagi olib boriladigan tasviriy faoliyat ta`limiy faoliyatlarida, qalamdan, mo‘yqalamdan erkin foydalanishga o‘z xarakterini va qo‘l kuchini idora etishga o‘rganadilar. Bu malakani egallash, bolalarda qo‘lini yengil, erkin bir tekisdagi harakat qilish xususiyatlarini rivojlantiradi. Bolalar turli shakldagi, kattalikdagi, turli proporsiyadagi predmetlarni chizish jarayonida predmetning ish xususiyatiga qarab yo‘nalishni saqlash zarurligiga, harakatini, predmetning uzunligiga mos ravishda harakatlanishga o‘rganadilar. Bolalar maktabgacha ta’lim tashkilotida olib boriladigan tasviriy faoliyat materialdan toza va tartibli foydalanishga o‘rganadilar ularni toza saqlashga faqat zarur materiallardan foydalanishga, ularni ishlatish yo‘llarini rejalashtirishga o‘rganadilar. Bu ta`limiy faoliyat bolalarda diqqatni, ko‘rish xotirasini rivojlantiradi. Bolalar maktabgacha ta’lim tashkilotining tayyorlov guruhida naturaga qarab rasm chizish yoki tasvirlashga nisbatan talablar oshadi va bu talablar maktab talabiga yaqinlashadi. Bolalar naturani analiz qilishga butun umumiy formani xomaki qog‘ozga tushirib olishga, rasmni naturaga solishtirishga, xato va kamchiliklarini to‘g‘rilashga, naturaga o‘xshatishga urinadilar. Naturaga qarab tasvirlashda ishning ketma-ketligini ko‘rsatib, bolalar maktabgacha ta’lim tashkilotining tayyorlov va katta guruhida o‘rganishning boshlang‘ich bosqichidagina amalga oshiriladi. Ko‘rsatishda doimo foydalanish, bolalarni rasmni mehanik ravishda ishlashga odatlantirib qo‘yadi. Bolalar naturaga qarab tasvirlash bularning barchasi bolalarni barcha darslarda, ayniqsa, mehnat darslarida o‘quv faoliyatining muvaffaqiyatli bo‘lishiga ta’sir etadi. Bolalarni tasviriy faoliyat ta`limiy faoliyatlari geometrik shakllarni topa olish yoki ko‘ra olishga, ularni terminlar bilan atashga, kengligi kattaligi,

o‘zunligi, balandligini, qismlarning bir biriga nisbatan fazoviy joylashishini bilan tanishishni bolalarni maktabni 1-sinfda elementar matematik tushunchalarini puxta egallashlariga yordam beradi. Bolalar maktabgacha ta’lim tashkilotida kerakli materiallardan qurish-yasash bolalarda ko‘z bilan chamalashni shakllantiradi va bolalarni maktabdagi texnik darslarni egallashga yoki o‘zlashtirishga yordam beradi. Bolalar maktabgacha ta’lim tashkilotining katta guruhidagi naturaga qarab rasm chizish mashg‘ulotlarda mantiqiy fikr yuritishga, kuzatishga asosiy ajratib ko‘rishga predmetni fazoviy xususiyatlarini analiz qilishga o‘zlari mustaqil ravishda tasvirlash vositalarini tanlashga o‘rganadilar. Bularning hammasi esa maktabda o‘qish protsessida zarurdir. Shunday qilib, tasviriy faoliyat mashg‘ulotlarida bolalardagi badiiy did va ijodiy qobiliyatlar o‘sadi va bu orqali maktabda o‘qishga tayyorlanib boriladi .

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Maxsus pedagogika (darslik). R.M.Ro‘latova, L.Sh.Nurmuxammedova, D.B.Yakubjanova, Z.N.Mamarajabova, Sh.M.Amirsaidova, A.D.Sultonova. - T.: “Fan va texnologiya” nashriyoti. 2014. - 520 b
2. Maxsus psixologiya L.R.Muminova, Z.N.Mamarajabova, D.B.Yakubjanova, Sh.M.Amirsaidova - T.: “Fan va texnologiya” nashriyoti. 2014. - 520 b
3. Prof.Dr.Zulfiya Mamarajabova Effective methods of speech development of disabled students in the process of literary education // current research journal of pedagogics 2(10): 43-48, October 2021 DOI: https://doi.org/10.37547/pedagogics-crjp-02-10-09 ISSN 2767-3278 2021 Master Journals Accepted 26 th October, 2021 & Published 31Th
4. Prof.Dr.Zulfiya Mamarajabova Pedagogical factors of the development of speech in children with hearing impairment in the process of literary education// Academicia: An International Multidisciplinary Research Journal ISSN: 2249-7137 Vol. 11, Issue 4, April 2021 Impact Factor: SJIF 2021 = 7.492.-1917-1922
5. Muhammadjonova, Dilafruz. "Eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalardning sezgi va idrok xususiyatlarning o‘ziga xosligi." Science promotion (2023).
6. Muhammadjonova, Dilafruz. "ISSUES OF EFFECTIVE ORGANIZATION OF TEACHING WEAK HEARING CHILDREN TO WRITE." Science promotion (2023).
7. Muhammadjonova, Dilafruz. "SPEECH DEVELOPMENT OF DEAF CHILDREN." GALAXY INTERNATIONAL INTERDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL (GIIRJ) (2023).

BO‘LAJAK PEDAGOGLARDA IJTIMOIY-KREATIV KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISHNING INTEGRATIV MODELI

MAHMUDOVA SUMBULA ABDUMALIKOVNA
Farg‘ona davlat universiteti tadqiqotchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada bo‘lajak pedagoglarda ijtimoiy-kreativ kompetentlikni rivojlantirishning nazariy-metodologik asoslari, ijtimoiy-kreativ kompetentlikni rivojlantirishning kognitiv-metodik tizimi hamda islohotlar sharoitida bo‘lajak pedagoglarda ijtimoiy faollik ko‘nikmalarini va kreativ kompetentsiyani rivojlantirish o`rganilgan. Shuningdek, bo‘lajak pedagoglarda ijtimoiy-kreativ kompetentlikni rivojlantirishning integrativ modeli tahlil qilingan.

Аннотация: В статье изучены теоретико-методологические основы развития социально-творческой компетентности будущих педагогов, познавательно-методическая система развития социально-творческой компетентности и развития навыков социальной деятельности и творческой компетентности у будущих педагогов в условиях реформ. Также на примере педагогических наук была проанализирована интегративная методология развития социально-творческой компетентности.

Abstract: In this article, theoretical-methodological foundations of social-creative competence development in future pedagogues, cognitive-methodical system of social-creative competence development and development of social activity skills and creative competence in future pedagogues in the conditions of reforms are studied. Also, the integrative methodology of development of socio-creative competence was analyzed on the example of Pedagogical sciences.

Kalit so‘zlar: pedagog, ijtimoiy-kreativ, kompetentlik, kognitiv-metodik, ijtimoiy faollik, ko‘nikma, malaka, kompetentsiya, integrativ yondashuv, rivojlantirish, pedagogik model, reproduktiv, funksional.

Ключевые слова: педагогический, социально-творческий, компетентность, познавательно-методическая, социальная деятельность, умение, квалификация, компетентность, интегративный подход, развитие, педагогическая модель, репродуктивный, функциональный.

Key words: pedagogic, social-creative, competence, cognitive-methodical, social activity, skill, qualification, competence, integrative approach, development, pedagogical model, reproductive, functional.

KIRISH. Zamonaviy sharoitda modellashtirishga eng umumlashgan yondashuv tizimshunoslikni rivojlantirish va ularni modellar metodikasi bilan integratsiyalash bilan bog‘liq. Bu assotsiatsiya natijasida modelli bilishning maxsus sohasi - tizimni modellashtirish shakllandi. Nazariy jihatdan bu bilim sohasi ilmiy tadqiqotlarida ishlab chiqilgan tizim yondashuvi va universal modellashtirish parametrlarining umumiy metodologik qoidalariga asoslanadi. O‘qitish metodlarini tanlash va amaliy jarayonda qo‘llash ta’lim jarayonida qo‘yiladigan talablarga muvofiq keladigan kompetensiyalarning takomillashuvini talab etadi. Texnologik yondashuv ta’limni texnologiyalashtirish va uning natijasi sifatini baholash uchun ham ahamiyatli sanaladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR. O‘zbekistonda bo‘lajak pedagoglarda ijtimoiy faollikni rivojlantirish masalalari M.Raxmanova, M.Quronov, X.Tojiboyeva, G.J.Tulenova, Q.Quranboyev; ijtimoiy kompetentlikni rivojlantirish borasida N.Abdumuratova, D.Nafasovlar tomonidan o‘rganilgan bo‘lsa, ta’lim oluvchilarning kreativ ishlashga o‘rgatish, ularda turli kompetensiyalarni o‘stipish jihatlari N.Azizxo‘jayeva, A.Aripdjanova, G.Ibragimova, N.Muslimov, O‘.Tolipov,

F.Exsonovalarning ilmiy-tadqiqot ishlarida, kreativ o‘qitish muammoalari M.Kadirova, Sh.Pozilova, A.Xalikov, Sh.Sharipov tomonidan tadqiq etilgan.

NATIJALAR VA MUHOKAMA. Tadqiqot jarayonida talabalarda ijtimoiy-kreativ kompetensiyani rivojlantirish uchun quyida keltirilgan tamoyillar metodologik tamoyil sifatida belgilandi: ijodiy ta’lim, emotsionallik, rivojlantiruvchi, natijaviylik.

O‘quv jarayonida professor-o‘qituvchi tomonidan tashkil etiladigan mashg‘ulotning sifati uning natijasini belgilaydi, shu ma’noda ta’lim ijodiylik va betakrorlikka ega bo‘lishi maqsadga muvofiq. Original darajada tashkil etilgan dars talabalarda fanga nisbatan emotsiyani yuzaga keltiradi, bu esa talabada ijtimoiy-kreativ kompetensiyani rivojlantirishga asosiy omil bo‘lib xizmat qiladi va kutilgan natijaga erishish imkoniyati yuzaga keladi.

Oliy ta’lim sharoitida bo‘lajak pedagoglarga “Kreativ pedagogika” va “Ijtimoiy pedagogika” fanlarini ijtimoiy faollik va kreativlikni rivojlantirishga yo‘naltirib o‘qitishda belgilangan maqsadga erishish uchun pedagogik shart-sharoitlar, ya’niki ta’lim jarayonida foydalaniladigan innovatsion metod va vositalar integratsiyasi ham muhim omil sanaladi.

Bo‘lajak pedagoglarning ijtimoiy falligi va kreativligini rivojlantirishga yo‘naltirilgan o‘qitish faoliyatini tashkil etish va uni shakllantirish bosqichlari.

1. “Kreativ pedagogika” va “Ijtimoiy pedagogika” fanlarini ijtimoiy faollik va kreativlikka yo‘naltirib o‘qitish tizimining tayyor metodik tavsiyalari aniq qilib belgilanadi va bugungi jamiyat talablari asosida tayyor metodik tavsiyalar boyitiladi, amaliy faoliyatda qo‘llaniladi.

2. Ijtimoiy faollik va kreativlikni rivojlantirishga yo‘naltirilgan ta’limni amalga oshirish mazmuni, innovatsion metodlar va vositalari aniqlanadi, takomillashtiriladi, zarurat bo‘lsa qayta ishlab chiqiladi.

3. “Kreativ pedagogika” va “Ijtimoiy pedagogika” fanlarining professor-o‘qituvchilari tomonidan talabalarning o‘ziga xos sifatlarini inobatga olgan holda ijtimoiylashuv va kreativlikka yo‘naltirilgan o‘qitish va tarbiyalashning o‘ziga xos metodikasi ishlab chiqiladi.

4. Natijada ijtimoiy-kreativ kompetensiyasi rivojlangan pedagog yetishib chiqadi.

Ta’lim tizimini tubdan isloh qilish, ta’lim mazmunini yangilash jarayonida hamda har sohada rivojlanish sodir bo‘lib turgan bugungi jamiyat uchun shu o‘zgarishlarga tayyor mutaxassislar kerak. Bunday mutaxassislar esa oliy ta’lim jarayonida tayyorlanadi. Ta’lim jarayoni shunday murakkab jarayonki, bunda pedagogning mahorati, kasbiy kompetentligi, professionalligi eng muhim ahamiyat kasb etadi.

Yuqoridagi vazifalar to‘g‘ri va samarali tashkil etilganda modeldan kutilgan “Natija”ga erishiladi, ya’ni ijtimoiy-kreativ kompetensiyasi rivojlangan mutaxassis shakllantiriladi.

Talabalarda “Kreativ pedagogika” va “Ijtimoiy pedagogika” fanlarini o‘qitish jarayonida ijtimoiy-kreativ kompetensiyani rivojlantirish modeli quyidagi talablarga javob beradi:

- ushbu model o‘rganilayotgan majmuaviy jarayonning o‘zaro aloqa va bog‘liqlikda bo‘lgan barcha elementlarning birligi va tanlangan fanni o‘qitishda bo‘lajak pedagoglarning ijtimoiy-kreativ kompetensiyasini rivojlantirish jarayoni faoliyatini ta’minlaydi;

- “Kreativ pedagogika” va “Ijtimoiy pedagogika” fanlarini o‘qitishda ijtimoiy-kreativ kompetensiyani rivojlantirish modeli rivojlanayotgan tizim hisoblanadi. Model axborotlarning to‘planishi bo‘yicha amaliyot ehtiyoji o‘zgarishi, raqamli muhit talablariga javob beruvchi kadrlarga zamonaviy ijtimoiy talablarning shakllanish tuzilmasi, shaxsiy parametrlar moslashuvchanligi va o‘suvchanligini ta’minlaydi;

- modelning moslashuvchanligi, biror bir ilmiy yo‘nalishda manfaatli natijaga erishishi

mumkin bo‘lgan o‘zgarish hamda yangiliklarni inobatga olish imkonini beradi. Bu ijtimoiy-kreativ kompetensiyani rivojlantirish jarayonining bo‘lajak pedagoglar faoliyatidagi o‘zgarishlarga o‘z vaqtida reaksiya berishida aks etishi mumkin;

- modelning o‘suvchanligi, ya’ni uning obyekt va o‘quv jarayoni haqidagi yangi axborot bilan to‘ldirish, mavjud bo‘lgan elementlarni qo‘shish, moslash yoki o‘zlashtirish. Bu ishlab chiqilgan modelning “komponent”li tuzilishga ega bo‘lganligi uchun ham komponetlar sonini kengaytirish mumkin bo‘ladi.

Bo‘lajak pedagoglarda ijtimoiy-kreativ kompetensiyani rivojlantirish bo‘yicha modellashtirishni barcha bosqichlarda qo‘llash (professional yo‘naltirilganlik, ta’lim, fan, kasb tanlash va sertifikatlash, konsalting xizmati va hokazo) hamda pedagogik faoliyatda o‘zgarishlar dinamikasi uning uzluksiz kasbiy rivojlanishining barcha bosqichlarida aks ettiriladi (kasbiy moslashish, kasbiy mahorat va kasbiy ijodkorlik). Har bir bosqichda pedagogik faoliyatning tarkibiy qismlari aniqlanadi (strategik maqsadlar va motivlar asosida boshqariladigan aniq faoliyat turlari, taktik maqsadlarga yo‘naltirilgan kasbiy harakatlar, harakatlarni aniq sharoitlarda bajarish hamda ularning samaradorligini baholash yo‘llari va boshqalar), ijtimoiy soha pedagogining professional funksiyalarini aniqlash uchun asos bo‘lib xizmat qiladi (motivatsiya, maqsadli va tezkor) va rivojlantirishga olib keladi.

Bo‘lajak pedagoglarda ijtimoiy-kreativ kompetensiyani rivojlantirish har bir o‘quv kursida bosqichma-bosqich amalga oshiriladi.

Pedagog maqomini ro‘yobga chiqarish bosqichida (birinchi kurs) shaxsning yangi

ijtimoiy roli, kasbning umumiy ilmiy asoslarini o‘zlashtirish bilan bog‘liq yaxlit rivojlanishi kuzatiladi. Shaxsning boshqalar ta’siriga moslashuvchanligi bilan ajralib turadi. Bu davrda talabalar odatda o‘z rollarini farqlamaydilar. Talabalar jamoa hayotining o‘ziga xos shakllari bilan tanishadilar. Bu bosqichda talabalar yangi ijtimoiy aloqalarni o‘rnatadilar, turli sharoitlarga moslashadilar.

Kasbiy o‘z-o‘zini bilish bosqichida (ikkinchi kurs) talabalar shaxsining ixtisoslashtirilgan rivojlanishi davom etadi, ularning madaniy talab va ehtiyojlari shakllanadi. Ular ishonch va mustaqillikka erishadi, nafaqat ta’lim va tarbiyaning barcha shakllariga kiritiladi, balki jamoat tashkilotlarida ham faol ishtirok etadi. Bu davrda asosan umumkasbiy fanlarga e’tibor ortadi.

Kasbiy o‘z-o‘zini aniqlash bosqichida (uchinchi kurs) talabalarning ixtisoslik o‘quv fanlariga bo‘lgan diqqati mustahkamlanib, ularning kasbiy faoliyat motivlari

mustahkamlanadi. Bu bosqichda ilmiy izlanishga qiziqish ortadi va tanlangan kasbning xususiyatlari o‘rganiladi. Shu bilan birga, talabalarning ijtimoiy faolligi rivojlanadi va o‘z-o‘zini tashkil etish darajasi ortadi.

Kasbiy tayyorlik bosqichi (to‘rtinchi kurs) pedagogik faoliyatga bo‘lgan munosabat bilan bog‘liq bo‘lib, mutaxassis ishining usul va texnologiyalarini o‘zlashtirishga undaydi. Bu bosqichda talaba pedagogik tajribani egallash uchun amaliyot joyini tanlashga ko‘proq ongli ravishda yondashadi.

Shunday qilib, ishlab chiqilgan metodik model bo‘lajak pedagoglarda ijtimoiy-kreativ kompetensiyani rivojlantirishda vazifalarni rejalashtirish va ta’lim dasturi maqsadlariga erishish strategiyasini belgilaydi.

XULOSA. Xulosa qilganda, tadqiqot doirasida yaratilgan bo‘lajak pedagoglarning ijtimoiy-kreativ kompetensiyani rivojlantirish modeli yaxlit ochiq tashkil etilgan bo‘lib, bo‘lajak pedagoglarda ijtimoiy-kreativ kompetensiyani rivojlantirish tizimini maqsadga yo‘naltirish, belgilangan maqsadning natijaga mosligini aniqlash imkonini beradi. Modelning amaliyotga tatbiqi bo‘lajak pedagoglarda ijtimoiy-kreativ kompetensiyani rivojlantirish metodikasini takomillashtirish uchun asos bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Авазбоев А.И. Ўқув предметлари мазмунини интеграциялаш асосида меҳнат ва касб таълими ўқитувчиларини тайёрлашни такомиллаштириш. Ном. дисс. 13.00.02. п.ф.н. Тошкент, 2001.-Б. 12.
2. Аксютина, З. А. Концепция компетентностной подготовки к социальному воспитанию в вузе / З. А. Аксютина // Сибирский педагогический журнал № 3. -Новосибирск, 2011.-С. 130.
3. Алимов С.Ш. Формирование социокультурной компетенции учителей общеобразовательных школ республики Таджикистан. Дисс. …канд. пед. наук. Душанбе, 2009.
4. Баркунова О.В. Формирование профессиональной компетентности социального педагога в процессе педагогической практики: Автореф. … дисс. канд. пед наук. Шуя,2010.
5. Варлакова Ю.Р. Развитие креативности будущих бакалавров педагогического образования в вузе: автореф. дисс. канд. пед. наук: –Красноярск, 2013. – 17 с.
6. Гончаров С.В. Социальная компетентность личности: сущность, структура, критерии и значение// Образование и наука. 2004. № 2 (26). С. 3 – 18
7. Ходжаев Б.Х. Умумтаълим мактаби ўқувчиларида тарихий тафаккурни модернизациялашган дидактик таъминот воситасида ривожлантириш: пед. фанл. доктори ...дисс. –Т.: 2016. – Б.76-77.
8. Риске, И.Э. Формирование социокультурной компетенции у учащихся старшей ступени обучения на материале англоязычной поэзии [Текст]: дис… канд. пед. наук: 13.00.02. – С-Пб.: РГПУ, 2000. – 259 с., с. 119.

BILOGIYANI O‘QITISGDA INDIVIDUAL TA’LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH METODIKASINI SHAKLLANTIRISH

ASQAROVA M.R.
Chirchiq davlat pedagogika universiteti Biologiya kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya. Mamlakatimizda mustaqillikka erishilgan dastlabki kunlardan boshlab ta’lim tizimiga katta e’tibor qaratilmoqda. O‘quvchilarga biologik ta’lim berishning zamonaviy innovatsion uslublarini joriy etish biologik bilimlar o‘z o‘rniga ega ekanligi namoyon bo‘lmoqda, bu esa iqtisodiyotning barcha sohalarini rivojlantirishda biologik innovatsiyalarning rolini kuchaytiradi va amaliy ahamiyatini ko‘rsatib beradi. Ta’lim tizimida kutilayotgan yangi o‘zgarishlar uzluksiz ta’lim tizimlarida biologik bilimlar o‘quvchi-yoshlarda ijodkorlik qobiliyati va individual ko‘nikmalarini rivojlantirish, ularda oliy ta’lim bosqichida zarur bo‘ladigan ko‘nikmalarni va ilmiy dunyoqarashlarni shakllantirishda xizmat qiladi.

Абстрактный. С первых дней независимости в нашей стране большое внимание уделялось системе образования. Внедрение современных инновационных методов биологического образования студентов показывает, что биологические знания имеют свое место, что усиливает роль биологических инноваций в развитии всех отраслей экономики и показывает их практическую значимость. Ожидаемые новые изменения в системе образования, биологические знания в системах непрерывного образования будут служить развитию творческих способностей и индивидуальных способностей студентов, формированию тех навыков и научного мировоззрения, которые будут необходимы им на этапе высшего образования.

Abstract. From the first days of independence in our country, much attention was paid to the education system. The introduction of modern innovative methods of biological education for students shows that biological knowledge has its place, which strengthens the role of biological innovations in the development of all sectors of the economy and shows their practical significance. The expected new changes in the education system, biological knowledge in continuing education systems will serve to develop the creative abilities and individual abilities of students, the formation of those skills and scientific worldview that they will need at the stage of higher education.

Individual ta'lim - bu innovatsion o'qitish usuli bo'lib, bunda har bir o'quvchi uchun maxsus ishlab chiqilgan o'quv dasturi bo'yicha dars mashg'ulotlarida ishtirok etadi. Dars davomida ular sinfdoshlari bilan birga dars jarayonida ishtirok etadi, lekin kun davomida o'z vazifalarini bajarish uchun asosan yakkaxon ishlaydilar. Har bir darsda o'qituvchi dars bermaydi, balki har bir o'quvchi shaxsiy rivojlanishi uchun ko'rsatmalarni taklif qiladi. Talabalar esa turli vazifalarni va har bir darsda shaxsiylashtirilgan o'quv dasturlarini bajaradilar.

Material va metodika. Talabalarga individual ta’lim texnologiyalaridan foydalanish metodikasini qo‘llashda o‘zbek va chet el oimlari tomonidan yozilgan maqola va tezislar, o‘quv qo‘llanmalardan foydalanildi.

Asosiy qism. O‘qitishni individuallashtirish texnologiyasining quyidagi xususiyatlari mavjud:

1.O‘qituvchi o‘quvchilarning o‘quv faoliyatini tashkil etish, o‘qitish mazmuni, vositalari, metodlari va uslublarini tanlashda ularning shaxsiy xususiyatlari, qiziqishlari, ehtiyojlarini hisobga olishi;

2.Individual o‘qitishni tashkil etishning o‘quv-metodik, pedagogik - psixologik, tashkiliy va boshqarish yo‘llarini belgilashi lozim[1].

Shunday qilib, o‘qitishni individuallashtirish texnologiyasi deyilganda, o‘qitishning individual shakli va yondashuvi ustuvor bo‘ladigan texnologiya tushuniladi. Mazkur texnologiya yaxlit pedagogik jarayonga singib ketuvchi texnologiya bo‘lib, uning ustuvorligi o‘quvchilarga shaxsiy xususiyatlari, qiziqishlari, ehtiyojlarini hisobga olgan holda individual yondashuv sanaladi. Biologiyani o‘qitishda individuallash texnologiyasidan dars, darsdan va sinfdan tashqari ishlar, ekskursiyalarda foydalanish tavsiya etiladi. O‘qituvchi o‘quvchilar bilan individual ishlaganda ulaming har bir harakati, bilimlami o‘zlashtirish borasida qo‘ygan har bir qadami, o‘quv faoliyatidagi yutuq, kamchiliklar va yetishmovchiliklami aniqlash, ularga barham berish choralarini qo‘llash, yutuqlar uchun rag‘batlantirish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Bu o‘quvchilarni doimo o‘zgarib turadigan o‘qitish jarayoniga moslashishi, pirovard natijada o‘z imkoniyatlari darajasida o‘quv materialini kam vaqt sarflab o‘zlashtirishi, o‘ziga qulay metod va uslublardan foydalanib ko‘zlangan maqsadga erishishiga yordam beradi. O‘qitishni individuallashtirish texnologiyasi individual yondashishni talab etadi. Individual yondashuv - metodikaning tamoyillaridan biri bo‘lib, unda o‘qituvchi o‘quvchilaming shaxsiy xususiyatlari, qiziqishlari, ehtiyojlarini hisobga olgan holda, individual model asosida o‘quv faoliyatini tashkil etadi va ular bilan muloqotda yuksak madaniyatni namoyon qiladi, hamkorlikka kirishadi[2].

Individual ta’limngning asosiy afzalligi shundaki, u to‘liq moslashish imkonini beradi, bolaning o‘quv faoliyatining mazmuni, usullari va sur'atini uning xususiyatlariga ko‘ra, uning har birini kuzatib borish, muayyan muammolarni hal qilishda harakat qilish imkonini beradi[3].

Ta'limni individuallashtirish - bu:

o‘quv jarayonini tashkil etish, unda usullar, uslublar, o‘rganish sur’ati tanlanadi talabalarning individual xususiyatlari bilan belgilanadi;

individual yondashuvni ta’minlovchi turli o‘quv, uslubiy, psixologik, pedagogik va tashkiliy-boshqaruv faoliyati.

Individuallashtirilgan ta'lim texnologiyasi - bu o‘quv jarayonini shunday tashkil etishki bunda individual yondashuv va o‘qitishning individual shakli ustuvor hisoblanadi.

Zamonaviy pedagogik amaliyot va nazariyada eng yorqin misollar

Ta'limni sinf ichidagi individuallashtirish texnologiyalari:

Inge Unt tomonidan taklif qilingan individual ta’lim texnologiyasiga ko‘ra zamonaviy sharoitda ta'limni individuallashtirishning asosiy shakli talabaning maktabda va uyda mustaqil ishi hisoblanadi. Mustaqil ish uchun individual o‘quv topshiriqlari, ish daftarlari mavjud o‘quv adabiyotlari individual mustaqil ish uchun ko‘rsatmalarga moslashtiriladi.

A.S. Granitskayaning moslashuvchan ta’lim tizimga ko‘ra sinf - dars tizimi doirasida ishni tashkil qilish mumkin, bunda sinf, unda o‘qituvchi vaqtning 60-80 foizini individual ishlashga ajratishi mumkin.

A.S. Granitskaya takilf qilgan dars tuzilmasi: birinchi qism - hammani o‘rgatish qismi.

ikkinchidan - ikkita parallel jarayon: talabalarning mustaqil ishi va individual ish

(individual talabalar bilan o'qituvchilar) [4].

Dalton rejasi. 1919 yilda AQSh Dalton shahrida E. Parkherst sinf xonasini almashtirishga harakat qildi. O‘qituvchi bilan birgalikda ishlab chiqilgan rejaga asosan har bir talaba bilan individual ishlash tizimi, har bir talaba tomonidan amalga oshiriladi. Dalton rejasi natijalariga ko‘ra: talabalarga o‘qishga kirish imkoniyati berildi, har bir kishi maktab dasturlarini o‘z tezligida o‘rgandi[5]. Kunning birinchi yarmida hech qanday jadvalsiz ular

ish qo‘llanmalari asosida mustaqil ishlaydilar, ikkinchi yarmida - darslar har qanday savol mavzunini muhokama qilish uchun to‘planadi va birgalikda ishlaydilar.

Darsda ishni tashkil etishning individual shakli

Darsni tashkil etishning individual shakli darsdagi ish shaklidir. Har bir talaba mustaqil bajarish uchun topshiriq oladi, ushbu topshiriqlar maxsus ta’lim va ta’lim imkoniyatlariga muvofiq tanlanadi. Bunday vazifalar darslik, boshqa o‘quv va ilmiy adabiyotlar bilan ishlashni o‘z ichiga olishi mumkin.Turli manbalardan foydalanish (ma’lumotnomalar, lug‘atlar, ensiklopediyalar va boshqalar)talab etiladi..Xulosa topshiriqlar, misollar, bayonlar, insholar, referatlar, hisobotlar yozish va barcha turlarini amalga oshirish kuzatishlar va boshqalar orqali chiqariladi.

Individual ta’lim uchun yangi texnologiyalar

Individual ta’limni amalga oshirishga imkon beradigan xilma-xil texnologiyalardan eng qiziqarlilari: internet texnologiyalari, hamkorlikda o‘rganish, loyiha usuli va ko‘p yillar davomida turli mamlakatlarda o‘z samaradorligini isbotlagan "Talaba portfeli“ metodidir[4]. Bu texnologiyalarning barchasi tabiiy ravishda bir-biriga bog‘langan va bir-biriga bog‘liq va shu ma’noda muayyan didaktik tizimni tashkil etadi.

Individual ta’limda internet texnologiyalari

1-rasm.Internet tarmog‘i.

Ta’lim sohasida integratsiyaga intilish eng aniq namoyon bo‘lganlardan biri sifatida tendentsiyalari yagona global ta’lim makoniga kirish zarurligini taqozo etadi. Hozirda ta’lim olish kabi imkoniyatlar mavjud masofaviy ta’lim, o‘quvchilar va o‘qituvchilar o‘rtasidagi muloqot nafaqat bir maktab, tuman, balki mamlakat va dunyoning boshqa mintaqalarini ham qamrab olishi mumkin. Zamonaviy axborot texnologiyalari yordamida talaba uydan chiqmasdan nafaqat to‘liq vaqtda, balki masofadan turib ham ta’lim olish imkoniyati mavjud. Global tarmoq Internet dunyoning ilmiy markazlari, kutubxonalaridagi ma’lumotlarga kirish imkoniyatini ochib beradi, bu esa haqiqatni yaratadi o‘z-o‘zini tarbiyalash, dunyoqarashini kengaytirish va malakasini oshirish uchun sharoitlar[5].

Loyiha metodi

Rossiyada 20-yillarda ko‘plab maktab va universitetlarda "loyiha usuli" samarali metod sifatida ishlatilgan. Loyiha usuli ta’lim jarayonini individuallashtirishga imkon beradigan, bolaga fikrini erkin ifoda etish imkoniyatini beradigan usul bo‘lib, ularning faoliyatini rejalashtirish, tashkil etish va nazorat qilishda erkinlik tamoyillariga asoslanadi. Ta’limni individuallashtirish texnologiyalari barchani qamrab oluvchi dinamik tizimlarni ifodalaydi. Masalan:”O’simlik- yaxlit organizm”, “Organizm va organlar sistemasi” va hakozo mavzularda ushbu metoddan foydalanish yaxshi samara beradi.

"Talaba portfeli“- texnologiyasi

Ushbu texnologiyaning g‘oyasi dastlab o‘quvchilarning aks ettirish qobiliyatini, ya’ni o‘zini o‘zi qadrlashni shakllantirish va rivojlantirishdir. "Talaba portfeli" ning tuzilishi va uning mazmuni o‘qituvchi tomonidan ishlab chiqiladi. O‘qituvchi talabalarga papkada ma’lum bir mavzu bo’yicha ishlarini tanlash vazifasini beradi, so‘ngra ularning "yutuqlari" ni baholaydi[4]. O‘z-o‘zini ob’ektiv baholash, o‘zaro baholash, ya’ni boshqa odamlarning harakatlarini baholash qobiliyatini ham o‘rgatish kerak. “Talaba portfeli” ana shunday

texnologiyadir. O‘qituvchi tomonidan oldindan tekshirilgan va baholanmagan har bir ish talabaning o‘zi tomonidan sharhlanadi. Tanlangan asarlarni sharhlar ekan, talaba o‘z ishlari, yutuq va qiyinchiliklari haqida fikr yuritadi, bu qiyinchiliklarning sabablari haqida fikr yuritadi. Har bir talaba o‘zining "talaba portfelini" himoya qilishga tayyorlanadi. Mutaxassislar "talaba portfeli" mazmuni va muallifning barcha sharhlari bilan tanishadilar. Ular (har bir ekspert alohida) o‘z fikrini, sharhini tuzadilar va belgilangan vaqtda butun sinf va o‘qituvchi ishtirokida “talaba portfeli” himoya qilinadi.

"Kouching" metodikasidan foydalanish

Individual ta’limda "Kouching" metodikasidan foydalanish yaxshi samara beradi. "Kouching" metodikasi maqsadni va unga erishishning optimal yo‘llarini aniqlashda, o‘quvchining mustaqilligi va javobgarligini oshirishda o‘z faoliyatidan qoniqa olishda, samarali hamkorlikning yangi yo‘llarini topishda, qiyin holatlarda muhim yechimni tez topishda, individual maqsadlarni ta’lim muassasasi maqsadlari bilan moslashtirishda va boshqalarga yordam beradi. Kouching - "Mashq qildirmoq" so‘zini anglatadi. Ushbu metoddan foydalanish o‘quvchilar o‘z maqsadlariga juda tez, eng samarali yo‘l va qoniqish olish bilan erishadi[3]. Kouchingning afzalliklari shundaki, u o‘quv faoliyati samaradorligini yaxshilaydi, o‘quvchilarni har tomonlama rivojlantiradi hamda ularni eng yaxshi yo‘llar va metodlar bilan o‘qitadi. Kouching tez o‘qitishni nazarda tutadi, bu jarayon o‘z navbatida: quvonch va qoniqish olib keladi; jamoada o‘zaro munosabat, o‘qishda muhit yaxshilanadi; o‘qituvchida bo‘sh vaqti ko‘proq va o‘quvchilarning oldin aniqlanmagan iqtidorini ochishga imkoni bo‘ladi.

NATIJALAR

Individual ta’lim o‘quvchining o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshirishga, bilishga bo‘lgan qiziqishi va ishtiyoqini oshirishga, olgan bilimlarni kundalik hayotda qo‘llay olish ko‘nikmasini shakllantirishga xizmat qiladi va u o‘quvchiga qulay bo‘lgan ta’lim muhiti va ta’lim jarayonini tashkil etishga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, biologiyada o‘qitishning samaradorligi o‘qituvchining individual ta’lim texnologiyalarni qay darajada samarali qo’llay olishiga va o‘qitishda o‘quvchilarning qiziqishlari va ehtiyojlarini e’tiborga olgan holda tashkil etilishiga bog‘liq bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Фозилов Ж. Ўзбекистонда мустақиллик шароитида мактабдан ташқари таълим тизимини бошқа1. A.T.G'ofurov ,Tolipova J. umumiy biologiyani o'qitishning norasmiy usul va shakllari,Toshkent 1990 y.
2.Indiaminov N. va b. Ta’lim samaradorligini oshirishda shaxsga yo'naltirilgan ta'lim. Ta'lim texnologiyalari. 2014(8).
3. Sherov D. “Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim texnologiyalarining ilmiy-nazariy asosi”,Toshkent viloyati Chirchiq davlat pedagogika instituti o'qituvchisi, d.sherov@cspi.uz
4. Соловьёв Д,П. , Л.А. Илюхина. “Обучение и развитие персонала” : учеб. пособие. — Самара : Изд-во Самар. гос. экон. ун-та, 2019. - 204 с.
5. Лоуренс Хейвуд, “Индивидуальное обучение – что это такое и стоит ли оно того? (5 шагов)” публичные события, январь 11 2023. https://ahaslides.com/ru/blog/individualised-learning/
6. Asqarova M. R.”Talabalarda taqqoslash usuli yordamida ekologik dunyoqarashni shakllantirish metodikasi.” "Экономика и социум" №12(115) 2023 www.iupr.ru
6. M.Asqarova “Ekologik ta'lim tarbiyani olib borilishi: Singapur tajribasi” european jornal of interdisciplinary reseearch and Development 9 2022 y.
7. M.Asqarova.”Wonderful Insects” Pedagogical Cluster-Journal of Pedagogical DevelopmentsPCJPD: Volume 2 Issue 4, Apri 2024 106- 112.

JISMONIY MADANIYATNING PEDAGOGIK FUNKSIYALARINI SAMARALI TASHKIL ETISHDA SPORT TURIZMINING O`ZIGA XOS JIHATLARI

NAZAROV ANVARJON TURG`UNBOYEVICH
University of Business and Science dotsenti v.b., PhD

Annotatsiya: Mazkur maqolada bo‘lajak jismoniy tarbiya fani o‘qituvchilarini sport turizmiga doir bilimlarini rivojlantirishning nazariy-metodologik asoslari hamda bo‘lajak jismoniy tarbiya fani o‘qituvchilarining sport turizmiga doir bilimlarini rivojlantirish tizimi o`rganilgan. Shuningdek, jismoniy madaniyatning pedagogik funktsiyalarini samarali tashkil etishda sport turizmining o`ziga xos jihatlari tahlil qilingan.

Аннотация: В данной статье изучены теоретико-методологические основы формирования знаний будущих учителей физкультуры о туризме и система формирования знаний будущих учителей физкультуры о спортивном туризме. Также анализируются концептуальные основы понятий, связанных со спортивным туризмом.

Abstract: In this article, the theoretical-methodological foundations of developing the knowledge of future physical education teachers about tourism and the system of developing the knowledge of future physical education teachers about sports tourism have been studied. Also, the conceptual bases of concepts related to sports tourism are analyzed.

Kalit so‘zlar: jismoniy tarbiya, sport, turizm, sport turizmi, kasbiy faoliyat, tayyorlash, komponent, empirik, pedagogik xususiyat, metodologiya.

Ключевые слова: физическое воспитание, спорт, туризм, спортивный туризм, профессиональная деятельность, подготовка, компонент, эмпирическая, педагогическая особенность, методология.

Key words: physical education, sport, tourism, sports tourism, professional activity, training, component, empirical, pedagogical feature, methodology.

KIRISH. Jismoniy madaniyat - tayanch, ko‘p komponentli quyi tizim sifatida qaraladi. Jismoniy madaniyat qisman sport va turizmning quyi tizimlarini o‘z ichiga oladi, chunki ular jismoniy madaniyatga xos funktsiyalarga ega. Jismoniy tarbiya-sog‘lomlashtirish turizmi umumiy jismoniy madaniyat asoslarini nazariy ishlanmalarida faol turizm uning fon turlariga, xususan, rekreatsion jismoniy madaniyatga taalluqlidir. Shu bilan birga, jismoniy rekreatsiya jismoniy madaniyatning bir turi sifatida qaraladi: insonlarning faol dam olishlari, ushbu jarayondan zavqlanishlari, ko‘ngil ochishlari, bir faoliyat turidan boshqasiga o‘tishlari, oddiy mehnat, maishiy, sport, harbiy faoliyat turlaridan chalg‘ishlari uchun jismoniy mashqlar, shuningdek, sportning soddalashtirilgan shakllaridan foydalanish hisoblanadi. Jismoniy rekreatsiya jismoniy madaniyatning ommaviy shakllarining asosiy mazmuni bo‘lib, rekreatsion faoliyatdir. Rekreatsion jismoniy madaniyat vositalari, shu jumladan jismoniy tarbiya-sog‘lomlashtirish turizmi faol dam olishda keng qo‘llaniladi va zamonaviy insonning sog‘lom turmush tarzining asosi hisoblanadi. Jismoniy tarbiya-sog‘lomlashtirish turizmida birlashtirilgan va rekreatsion jismoniy madaniyatga tegishli bo‘lgan faol turizmning ko‘plab turlari mavjud.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR. Jismoniy tarbiya va sport mutaxassislarining kasbiy mahoratini rivojlantirish, sportchilarda ma’naviy qadriyatlarni shakllantirish ishlarini

samarali tashkil qilishga doir ko`plab tadqiqotlar olib borilgan Jumladan, tadqiqotchilar A.N.Abdiyev, R.S.Salomov, R.D.Xalmuxamedovlar jismoniy tarbiya va sport mutaxassislarining jismonan, aqlan rivojlanishida texnik, taktik, aqliy, funksional jihatdan tayyorgarlik jihatlarini; N.N.To‘xtaboyev, A.N.Shopulatov, S.S.Tajibayev, F.Kerimov, R.Abdumalikov, A.Muzaffarov, A.Mirzayev, A.Xudoyorovlar harakatli o‘yinlardan foydalangan holda sport mutaxassislarini tayyorgarligini oshirish bo`yicha tadqiqotlar olib borishgan.

NATIJALAR VA MUHOKAMA. Rekreatsion turizm maqsadli funksiyaga ega - turizm orqali insonning jismoniy va aqliy kuchini tiklash, faol dam olish va reabilitatsiya rejimida qo‘llaniladi, shuning uchun u ko‘pincha sog‘lomlashtiruvchi deb ataladi va jismoniy faoliyatning fon turi deb hisoblanadi.

Sarguzashtli turizm jahon sayyohlik tashkiloti tomonidan keng tushuncha (adventuretourism) sifatida ta’riflangan bo‘lib, u ham ekoturizmni, ham sport turizmi elementlarini o‘z ichiga oladi. Sarguzasht turizmining o‘ziga xos xususiyatlari sarguzasht tushunchasini hayotdagi kutilmagan voqea-hodisa degan ta’rifidan aniq ko‘rinadi. Masalan, “Turizm ensiklopediyasi”da sarguzasht sayohati - bu kutilmagan hodisalar ehtimoli bor qiyin marshrutni bosib o‘tish, sarguzashtga bo‘lgan ishtiyoqni qondirish, o‘zini kuchli shaxs sifatida namoyish etish maqsadida tashkil etilgan turistik sayohat deb ta’riflangan. Sarguzashtli sayohatlarda faqat yetarlicha tayyorgarlikka ega va yaxshi jihozlangan tajribali sayyohlar ishtirok etishi mumkin . Sarguzashtli sayohatlarni tashkil qilishda ishtirokchilar xavfsizligini ta’minlashga alohida e’tibor qaratiladi.

Ekologik turizm tabiatni muhofaza qilish va madaniy-tarixiy meros nuqtai nazaridan ham, turistik hududlarning iqtisodiy rivojlanishi nuqtai nazaridan ham turistlarning atrof-muhit, mahalliy aholi va turizm industriyasi bilan o‘zaro munosabatlarining o‘ziga xos xususiyatlariga ega. Ekoturizm - ommaviy turizmning atrof-muhitga salbiy ta’sirini minimallashtirish, muhofaza qilinadigan tabiiy hududlarni moliyalashtirish va mahalliy aholi uchun daromad manbalarini yaratish uchun ongli ravishda harakat qiladigan faol turizm shakllari hisoblanadi. Jahon amaliyotida ekoturizm alohida muhofaza etiladigan tabiiy hududlarda (qo‘riqxonalar, milliy va hududiy tabiat bog‘lari, qo‘riqxonalar va boshqalar) rivojlanadi.

Kasbiy-amaliy turizm maqsadli funktsiyasi - turizm orqali kasbiy bilim, ko‘nikma va malakalarni oshirish, o‘zining ta’lim va kasbiy-amaliy maqsadlariga erishish uchun sport turizmining texnika va texnologiyalaridan foydalanadi.

Reabilitatsiya turizmi maqsadli funktsiyasi - turizm yordamida ma’lum kasalliklarni davolash mumkin. Shu bilan birga, turistlarning turli xil yashash joylarining iqlim sharoiti, shifobaxsh buloqlar, yurish paytida ma’lum jismoniy mashqlar bajarish va boshqalar qo‘llaniladi .

Adaptiv turizm, uning o‘ziga xos xususiyati shundaki, u nogironlar yoki ma’lum nogironligi bo‘lgan shaxslar tomonidan ularning motivatsiyasi va jismoniy imkoniyatlarini hisobga olgan holda maxsus ishlab chiqilgan dasturlarga muvofiq sport-ko‘ngilochar va boshqa poxod va sayohatlarni amalga oshirishi mumkin.

Sport-sog‘lomlashtirish turizmi jismoniy madaniyatning turli tarkibiy qismlari bilan o‘zaro bog‘liqdir. Bazaviy jismoniy madaniyatda jismoniy tarbiya va sog‘lomlashtirish turizmi yoshlar turizmi, professional va amaliy jismoniy

madaniyatda esa ma’lum hududdagi orientatsiya elementlari va tabiiy muhitda tabiiy to‘siqlarni bartaraf etish shaklida taqdim etiladi. Turizmning bu elementlari geologlar, geodezistlar, glatsiologlar, topograflar, botaniklar, ornitologlar va boshqa mutaxassislar kasbiy faoliyati uchun zarurdir . Jismoniy madaniyatning fon turlarida jismoniy tarbiya va sog‘lomlashtirish turizmi elementlari faol dam olish uchun, tibbiy va sog‘lomlashtirish jismoniy madaniyatida esa yo‘qotilgan harakat qobiliyatini tiklash yoki kompensatsiya qilish, kasalliklarni tabiiy turistik markazlarning iqlimiy va kurortologik omillari yordamida davolash uchun foydalaniladi.

Sport-sog‘lomlashtirish turizmida jismoniy tarbiyaning o‘ziga xos funktsiyalari samarali amalga oshiriladi: ta’limiy, amaliy, rekreativ va sog‘lomlashtiruvchi-reabilitatsiyaviy. Jismoniy tarbiya va sog‘lomlashtirish turizmi katta tarbiyaviy ahamiyatga ham ega bo‘lib, u yosh avlodni jismoniy, estetik, mehnat, axloqiy, vatanparvarlik ruhida tarbiyalash vositasi, tabiiy sharoitda atrof-muhit va insonni anglash vositasi sifatida qo‘llaniladi. Jismoniy tarbiya va sog‘lomlashtirish turizmi nisbatan sodda va oddiy vositalar bilan tarbiyaviy ta’sir qiladi: poxod va sayohatlar, ekskursiyalar va sayrlar, sayyohlik yig‘ilishlari, shuningdek, o‘lkashunoslik va ekologik tadbirlar.

Harakatli mashqlar dastlab yaxlit va qismlarga bo‘lib o‘zlashtirilishi mumkin. Harakat amallarini qismlarga bo‘lib o‘zlashtirishda harakatlar tarkibiy elementlarga bo‘linadi va ular navbat bilan o‘zlashtiriladi. Qat’iy reglamentlashtirilgan mashq usuli ikki asosiy shaklga bo‘linadi.

1) Mashqlarni qismlarga bo‘lib, so‘ng izchillik bilan birlashtirib bajarish;

2) Qismlarni tanlab chiqarib yuborish bilan bajariladigan yaxlit mashq.

“Jismoniy madaniyat mazmunining o‘ziga xos “o‘zagi” quyidagilardan iborat: jismoniy tarbiya, sport, turizm va fizioterapiya mashqlari. Bu o‘ziga xos va shu bilan birga tizimli ravishda murakkab shakllantiruvchi vosita faoliyatining o‘quv va tarbiyaviy turlari, harakat xarakteridagi faoliyat sohasi”, deb ta’kidlaydi xorijiy ekspertlar o‘z ishlarida .

2. Sport - asosan jismoniy madaniyat tarkibiga kiradigan, lekin jismoniy madaniyatga ham, turizmga ham aloqador bo‘lmagan ma’lum bir qismga ega bo‘lgan quyi tizim. Ushbu qism sportga xos raqobat funktsiyasiga ega.

3. Turizm – jismoniy tarbiya va sportga qisman faol turizm ko‘rinishida kiritilgan, inson organizmiga ma’lum jismoniy yuk ko‘rsatadigan ko‘p komponentli quyi tizimdir. Bu quyi tizimda turizmga xos sayohat funktsiyasi mavjud bo‘lib, u har doim ham jismoniy tarbiya yoki sportning asosiy, qat’iy belgilangan funktsiyalariga mos kelmaydi.

Turizm dunyoni ko‘rish, bilish, o‘rganish va dam olish maqsadida tashkil etiladigan sayr-sayohat ma’nosini anglatadi va u sayyoramizdagi odamlar hayotining ajralmas qismi hisoblanadi. Turizm va turistik faoliyatda inson tabiatga, turli mamlakatlar madaniyatiga, xalqaro aloqalarni rivojlantirishga, jismoniy va ruhiy quvvatni tiklash, sog‘lomlashtirish, ilmiy-tadqiqot va badiiy ijodni rivojlantirishga hissa qo‘shadi. Shu ma’noda bo‘lajak kadrlarni turistik faoliyatga yo‘naltirish va bu orqali ularning dunyoqarashi, hayot tarzi va ish faoliyatiga nisbatan motivatsiyani oshirishga qaratilgan pedagogik jarayonni takomillashtirish dolzarb muammo sifatida namoyon bo‘lmoqda.

XULOSA. Bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarida sport turizmiga doir bilimlarni oshirishga qaratilgan pedagogik jarayonning an'anaviy sport turlarini o'qitishga

qratailganligi, noan'anaviy va ekstrimal sport turlarini qamrab olish imkoniyalarining cheklanganicha qolayotganligi ma'lum bo'lmoqda. Shu ma'noda mavjud vaziyatni to'g'ri baholagan holda sport turizmini qo'itish tizimini ham takomillashtirish, mvjud imkoniyatlarni oshirish asosida bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchlarining sport turizmiga doir bilimlarini oshirish asosida yurtimizda sport turizmini rivojlantirishga, turizmni imkoniyatlarini oshirishga erishish mumkin bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Алимова М.Т. Туризм тизимига оид категорияларнинг илмий-назарий талқини ва таърифларини такомиллаштириш. “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали. № 4, июль-август, 2016. –Б.7.
2. Болтабаев М.Р. Тухлиев И.С. Сафаров Б.Ш. Абдурахимов С.А. Туризм назария ва амалиёт.2018. –Б. 42.
3. Касавин И.Т. «Человек мигрирующий»: онтология пути и местности// Вопросы философии. 1997. № 7. – С. 74
4. Мирзаев А.Т. Туристик-рекреация фаолиятини бошқариш ва уни ривожлантириш истиқболлари. Монография. – Фарғона , 2020. – Б. 22.
5. Мирзарахимов Б.Х. Турзмнинг гносеологик вазифалари ва уларнинг фалсафий таҳлили // Фалсафа ва ҳаёт. – Тошкент, 2020. № 1. – Б. 121-130.
6. Сорокин П. А. Социальная и культурная динамика. – Издательство "Академический проект", 2017.
7. Теория и методика спортивного туризма : учебник / под ред. В. А. Тай- мазова и Ю. Н. Федотова. – М. : Советский спорт, 2014. –С 57.
8. Флиер А.Я. Массовая культура и ее социальные функции// ОНС. 1998.№ 6. – С.144-146.

KIMYO O‘QITUVCHISINING AXBOROT-METODIK KOMPETENTLIGINI TAKOMILLASHTIRISHNING DIDAKTIK IMKONIYATLARI

RAJABOV XUDAYOR MADRIMOVICH
Urganch davlat universiteti “Kimyo” kafedrasi dotsenti

Annotatsiya. Tez rivojlanayotgan ta’lim muhitida kimyo o‘qituvchilarining axborot-metodik kompetensiyasi samarali va qiziqarli ta’limni ta’minlashda muhim o‘rin tutadi. Ushbu maqola zamonaviy axborot texnologiyalari va innovatsion o'qitish metodologiyalarini integratsiyalash orqali ushbu kompetensiyalarni oshirishning didaktik imkoniyatlarini o'rganadi. Unda nazariy asoslar, amaliy yondashuvlar va bunday takomillashtirishning potentsial natijalari ko‘rsatilgan bo‘lib, o‘qituvchilarni rivojlantirish uchun keng qamrovli asoslar yaratilgan.

Kalit so'zlar: axborot-metodik kompetentsiya, kimyo ta'limi, akt integratsiyasi, kasbiy rivojlanish, hamkorlikda o'rganish, formativ baholash, virtual laboratoriyalar, ta'lim texnologiyasi, konstruktivistik nazariya, konnektivist nazariya, TPACK.

Абстракт. В стремительно развивающейся образовательной среде информационно-методическая компетентность учителей химии играет важную роль в обеспечении эффективного и интересного образования. В данной статье исследуются дидактические возможности совершенствования этих компетенций путем интеграции современных информационных технологий и инновационных методик обучения. В нем излагаются теоретические основы, практические подходы и потенциальные результаты такого улучшения, обеспечивая комплексную основу для развития учителей.

Ключевые слова: информационно-методическая компетентность, химическое образование, интеграция действий, профессиональное развитие, совместное обучение, формирующее оценивание, виртуальные лаборатории, образовательная технология, конструктивистская теория, коннективистская теория, TPACK.

Abstract. In the rapidly developing educational environment, the information and methodical competence of chemistry teachers plays an important role in providing effective and interesting education. This article explores the didactic possibilities of improving these competencies by integrating modern information technologies and innovative teaching methodologies. It outlines the theoretical framework, practical approaches, and potential outcomes of such improvement, providing a comprehensive framework for teacher development.

Key words: information-methodical competence, chemistry education, act integration, professional development, collaborative learning, formative assessment, virtual laboratories, educational technology, constructivist theory, connectivist theory, TPACK.

Kirish

Zamonaviy ta'lim sharoitida kimyo o'qituvchisining roli faqat fan bilimlarini uzatishdan tashqarida. U zamonaviy axborot texnologiyalarini integratsiyalash va ta'lim tajribasini oshirish uchun innovatsion o'qitish metodikasini qabul qilish qobiliyatini o'z ichiga oladi. Axborot-metodik kompetentsiya tushunchasi bu borada muhim ahamiyatga ega bo‘lib, o‘qituvchining axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan (AKT) samarali foydalanish, ilg‘or pedagogik strategiyalarni qo‘llash va o‘zgaruvchan ta’lim muhitiga doimiy moslashish qobiliyatini nazarda tutadi.

Texnologiyaning jadal rivojlanishi va raqamli resurslarning mavjudligi o'qitish va o'qitish jarayonlarini o'zgartirdi. Kimyo ta'limida bu o'zgarishlar muammolar va imkoniyatlarni taqdim etadi. AKT integratsiyasi simulyatsiyalar, virtual laboratoriyalar va interfaol vositalar orqali murakkab kimyoviy jarayonlarni yanada qulayroq va tushunarli

qilishi mumkin. Biroq, bu imkoniyatlardan foydalanish uchun kimyo o'qituvchilari ushbu resurslarni boshqarish va ulardan samarali foydalanish imkonini beradigan keng qamrovli kompetentsiyalarni ishlab chiqishlari kerak.

Ushbu maqola kimyo o'qituvchilarining axborot-metodik kompetentsiyasini oshirishning didaktik imkoniyatlarini o'rganishga qaratilgan. Unda ushbu kompetensiyalarning nazariy asoslari muhokama qilinadi, ularni takomillashtirishning amaliy yondashuvlari belgilab beriladi va bunday takomillashtirishning mumkin bo'lgan natijalari ko'rib chiqiladi. Batafsil asosni taqdim etish orqali ushbu maqola kimyo o'qituvchilarining kasbiy rivojlanishiga hissa qo'shishga va pirovardida kimyo ta'limi sifatini oshirishga intiladi.

Axborot-metodik kompetentsiyani oshirish zarurati bir qancha asosiy omillardan kelib chiqadi. Birinchidan, kimyoviy bilimlarning o'sib borayotgan murakkabligi o'qituvchilardan talabalar uchun ushbu tushunchalarni soddalashtiradigan va tushuntira oladigan raqamli vositalardan foydalanishda malakali bo'lishni talab qiladi. Ikkinchidan, talabalarning turli xil ta'lim ehtiyojlari texnologiya orqali samarali amalga oshirilishi mumkin bo'lgan tabaqalashtirilgan ta'lim strategiyalarini talab qiladi. Nihoyat, talabaga yo‘naltirilgan ta’lim va faol ishtirok etishga e’tibor kuchayib borayotgani o‘qituvchilarning interfaol va hamkorlikdagi ta’lim muhitini loyihalash va osonlashtirishda mohir bo‘lishlarini taqozo etadi.

Ushbu ehtiyojlarni qondirishda ushbu maqola faol o'rganish, hamkorlik va texnologiya integratsiyasini ta'kidlaydigan konstruktivistik va konnektivistik ta'lim nazariyalariga asoslanadi. U ushbu kompetensiyalarni rivojlantirishning uslubiy yondashuvlari, jumladan, AKTdan foydalanish, uzluksiz kasbiy rivojlanish, hamkorlikda o‘rganish va samarali baholash amaliyotlari haqida tushuncha beradi. Ushbu didaktik imkoniyatlarni o'rganib chiqib, maqola kimyo o'qituvchilarining axborot-uslubiy kompetentsiyalarini oshirish, shu orqali ularning o'qitish amaliyotini yaxshilash va kimyo ta'limida talabalarning yaxshi natijalarga erishishiga hissa qo'shish uchun keng qamrovli qo'llanmani taqdim etishga qaratilgan.

Kimyo o'qituvchilarining axborot-metodik kompetentsiyasini oshirishning nazariy asoslari texnologiya integratsiyasi, faol o'rganish va uzluksiz kasbiy rivojlanishni ta'kidlaydigan bir nechta ta'lim nazariyalariga asoslanadi. Asosiy nazariyalarga konstruktiv ta’lim nazariyasi, konnektiv ta’lim nazariyasi va texnologik pedagogik mazmun bilimi (TPACK) kiradi. Ushbu asoslar o'qituvchilarning axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini (AKT) o'qitish amaliyotiga qanday qilib samarali integratsiyalashi mumkinligini tushunish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Jan Piage va Lev Vygotskiy kabi olimlar tomonidan yaratilgan konstruktiv ta'lim nazariyasi o'quvchilar o'z tushunchalari va bilimlarini tajriba va dunyo bilan o'zaro ta'sir qilish orqali qurishlarini ta'kidlaydi. Kimyo ta'limi kontekstida konstruktivistik tamoyillar o'quvchilar amaliy tajribalar, muammolarni hal qilish faoliyati va hamkorlikdagi loyihalar orqali kimyoviy tushunchalar bilan faol shug'ullanganda yaxshiroq o'rganishlarini taklif qiladi.

Kimyo o'qituvchilari uchun konstruktiv yondashuvni qo'llash talabalar kimyoviy hodisalarni o'rganishi va tajriba o'tkazishi mumkin bo'lgan so'rovga asoslangan o'quv muhitini osonlashtirishni o'z ichiga oladi. Ushbu yondashuv o'qituvchilardan kimyo mazmunini chuqur tushunishni va tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantiradigan mazmunli o'quv tajribasini yaratish qobiliyatini talab qiladi. Virtual laboratoriyalar va simulyatsiya dasturlari kabi AKT vositalarini integratsiyalash interaktiv va immersiv o'rganish imkoniyatlarini taqdim etish orqali ushbu tajribalarni yaxshilashi mumkin.

Jorj Siemens va Stiven Dauns tomonidan ishlab chiqilgan konnektivistik ta'lim nazariyasi

raqamli asrda texnologiya va tarmoqli ta'limning rolini ta'kidlaydi. Konnektivizmga ko'ra, o'rganish axborot manbalari, odamlar va raqamli vositalar tarmog'i ichidagi aloqalarni shakllantirish orqali sodir bo'ladi. Ushbu nazariya katta hajmdagi ma'lumotlarni boshqarish va boshqarish, boshqalar bilan hamkorlik qilish va o'z bilimlarini doimiy ravishda yangilash muhimligini ta'kidlaydi.

Kimyoviy ta'lim sohasida ulanish tamoyillari o'qituvchilarning o'rganishni osonlashtirish uchun raqamli resurslar va onlayn platformalardan foydalanishda malakali bo'lishlari zarurligini ta'kidlaydi. Bu tarmoqqa ulangan o'quv muhitini yaratish uchun ta'lim veb-saytlari, onlayn ma'lumotlar bazalari, hamkorlik vositalari va ijtimoiy mediadan foydalanishni o'z ichiga oladi. O'qituvchilar, shuningdek, talabalarga raqamli savodxonlik ko'nikmalarini rivojlantirish, ularga ma'lumotni tanqidiy baholash, tengdoshlari bilan hamkorlik qilish va o'z-o'zidan ta'lim olishda ishtirok etishlariga yordam berishlari kerak.

Texnologik pedagogik kontent bilimlari (TPACK)

Mishra va Koehler (2006) tomonidan kiritilgan TPACK tizimi o'qituvchi bilimining uchta asosiy komponentini o'z ichiga oladi: mazmuniy bilim (CK), pedagogik bilim (PK) va texnologik bilim (TK). TPACK ta'kidlaydiki, texnologiya yordamida samarali o'qitish ushbu komponentlarning o'zaro ta'siri va kesishishini chuqur tushunishni talab qiladi.

Kontentni bilish (CK): Kimyo o'qituvchilari uchun bu kimyoviy tushunchalar, nazariyalar va amaliyotlarni to'liq tushunishni o'z ichiga oladi.

Pedagogik bilimlar (PK): Bu o'qitish usullari, o'qitish strategiyalari, sinfni boshqarish va o'quvchilarning o'rganishini osonlashtiradigan baholash usullari haqidagi bilimlarni o'z ichiga oladi.

Texnologik bilimlar (TK): Bu o'qitish va o'rganishni yaxshilaydigan raqamli vositalar, texnologiyalar va resurslar haqidagi bilimlarni o'z ichiga oladi.

TPACK tizimi kimyo o'qituvchilari muayyan tarkibni samarali o'qitish uchun texnologiyadan qanday foydalanish bo'yicha integratsiyalashgan tushunchani ishlab chiqishlari kerakligini ta'kidlaydi. Bu pedagogik maqsadlarni qo‘llab-quvvatlash va o‘quvchilarning kimyo haqidagi tushunchalarini oshirish uchun texnologiyani o‘z ichiga olgan darslarni loyihalashni o‘z ichiga oladi.

Nazariy asosni qo'llash

Kimyo o'qituvchilarining axborot-metodik kompetentsiyasini oshirish uchun ushbu nazariy asoslarni qo'llash bir nechta asosiy strategiyalarni o'z ichiga oladi:

Kasbiy rivojlanish dasturlari: O'qituvchilarning kimyo va ta'lim texnologiyalaridagi so'nggi yutuqlardan xabardor bo'lishlari uchun uzluksiz kasbiy rivojlanish juda muhimdir. Seminarlar, onlayn kurslar va hamkorlik tarmoqlari o‘qituvchilarga bilim va ko‘nikmalarini oshirish imkoniyatini beradi.

Kimyo ta’limida AKT integratsiyasi: Virtual laboratoriyalar, simulyatsiya dasturlari va o‘quv ilovalari kabi AKT vositalaridan foydalanish mavhum kimyoviy tushunchalarni talabalar uchun yanada qulayroq va qiziqarli qilish imkonini beradi. O'qituvchilarni o'z sinflarida ushbu vositalarni tanlash va ulardan samarali foydalanishga o'rgatish kerak.

Hamkorlikdagi o‘quv muhiti: Talabalar o‘rtasida hamkorlikda o‘rganishni rag‘batlantirish kimyoni chuqurroq tushunishga yordam beradi. Guruh loyihalari, tengdoshlar bilan o'qitish va muhokama forumlari faol ishtirok etishga yordam beradi va talabalarga bir-biridan o'rganish imkonini beradi. O'qituvchilar, shuningdek, kasbiy ta'lim jamoalari (PLC) orqali hamkasblari bilan hamkorlik qilishdan foyda olishlari mumkin.

Samarali baholash va fikr-mulohazalar: Raqamli vositalardan foydalangan holda formativ va summativ baholashni amalga oshirish talabalarning o'rganishi va o'qitish amaliyoti haqida qimmatli tushunchalarni berishi mumkin. O'qituvchilar o'z vaqtida va konstruktiv fikr bildirish uchun ushbu baholash usullaridan foydalanishda malakali bo'lishlari kerak.

Xulosa

Ta'lim paradigmalarining uzluksiz evolyutsiyasi kimyo o'qituvchilarining zamonaviy o'qitish va o'quv muhiti talablariga javob beradigan axborot-uslubiy kompetentsiyalarini oshirishni taqozo etadi. Ushbu maqola AKT, kasbiy rivojlanish dasturlari, hamkorlikda o'qitish strategiyalari, samarali baholash va qayta aloqa mexanizmlari integratsiyasi orqali ushbu yaxshilanishga erishishning didaktik imkoniyatlarini o'rganib chiqdi.

AKTning kimyo ta'limiga integratsiyasi murakkab tushunchalarni yanada qulayroq va qiziqarli qilish uchun ko'plab imkoniyatlarni taqdim etadi. Virtual laboratoriyalar, simulyatsiyalar va o‘quv ilovalari kabi vositalar o‘qituvchilarga kimyoviy tamoyillarni chuqurroq tushunishga yordam beradigan interfaol va immersiv o‘rganish tajribasini yaratish imkonini beradi. Qaytarilgan sinf modeli raqamli manbalar bilan bir qatorda tabaqalashtirilgan ta'lim va mustaqil o'rganishni qo'llab-quvvatlaydi.

Kasbiy rivojlanish dasturlari o‘qituvchilarni ushbu texnologiyalar va metodikalarni o‘qitish amaliyotiga samarali integratsiyalash uchun zarur bo‘lgan ko‘nikma va bilimlar bilan jihozlashda muhim ahamiyatga ega. Seminarlar, onlayn kurslar va tengdoshlar bilan hamkorlik tarmoqlari uzluksiz o‘rganish va ilg‘or tajriba almashish uchun qimmatli platformalarni taqdim etadi.

Guruh loyihalari, tengdoshlarni o'qitish va onlayn hamkorlik vositalari kabi hamkorlikda o'rganish va o'qitish usullari talabalarning faol ishtirokini rag'batlantiradi va tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Ushbu yondashuvlar, shuningdek, talabalar o'rtasida hamjamiyat hissi va o'rganish uchun umumiy mas'uliyatni rag'batlantiradi.

Samarali baholash va fikr-mulohaza yuritish mexanizmlari o‘quvchilar taraqqiyotini nazorat qilish va o‘qitish amaliyotiga rahbarlik qilish uchun zarurdir. Raqamli vositalar yordamida qo'llab-quvvatlanadigan shakllantiruvchi va umumlashtiruvchi baholashlar talabalar va o'qituvchilarga yaxshilanishi kerak bo'lgan yo'nalishlarni aniqlashga va muvaffaqiyatlarni nishonlashga yordam beradigan tezkor va amaliy fikr-mulohazalarni taqdim etadi.

Reflektiv amaliyotlar va o'z-o'zini baholash talabalarga o'z ta'lim sayohatlarini egallashga yordam beradi.

Ushbu uslubiy yondashuvlarni amalga oshirish puxta rejalashtirish, resurslarni taqsimlash va doimiy baholashni talab qiladi. Ehtiyojlarni baholash, zarur resurslar va treninglar bilan ta'minlash hamda strategiyalar samaradorligini muntazam ravishda baholash orqali ta'lim muassasalari kimyo o'qituvchilarining kasbiy o'sishi va rivojlanishida yordam berishi mumkin.

Pirovardida, kimyo o‘qituvchilarining axborot-metodik kompetentsiyasini oshirish keng ko‘lamli afzalliklarga ega. Bu o'qitish samaradorligini oshirishga, o'quvchilarning faolligi va yutuqlarini oshirishga va yanada dinamik va sezgir ta'lim muhitiga olib keladi. Ushbu didaktik strategiyalarni qo'llash orqali kimyo o'qituvchilari o'z o'quvchilarini zamonaviy dunyoning murakkabliklariga yaxshiroq tayyorlashlari, o'rganish va ilmiy izlanishlarga umrbod muhabbat uyg'otishlari mumkin.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, kimyo o'qituvchilarining axborot-metodik kompetentsiyasini oshirishning didaktik imkoniyatlari keng va xilma-xildir. Ushbu imkoniyatlardan foydalangan holda va uzluksiz kasbiy rivojlanishga intilish orqali kimyo o'qituvchilari o'zlarining o'qitish amaliyotlarini sezilarli darajada oshirishlari va kimyo ta'limining umumiy sifatiga hissa qo'shishlari mumkin. Ushbu keng qamrovli yondashuv o'qituvchilarning rivojlanayotgan ta'lim landshaftini boshqarish va o'quvchilarning turli ehtiyojlarini qondirish uchun yaxshi jihozlanganligini ta'minlaydi, natijada ta'limning yaxshi natijalariga va ilmiy savodxonroq jamiyatga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bransford, J. D., Brown, A. L., & Cocking, R. R. (Eds.). (2000). How People Learn: Brain, Mind, Experience, and School. National Academy Press.
2. Siemens, G. (2005). Connectivism: A Learning Theory for the Digital Age. International Journal of Instructional Technology and Distance Learning.
3. Shulman, L. S. (1987). Knowledge and Teaching: Foundations of the New Reform. Harvard Educational Review, 57(1), 1-22.
4. Mishra, P., & Koehler, M. J. (2006). Technological Pedagogical Content Knowledge: A Framework for Teacher Knowledge. Teachers College Record, 108(6), 1017-1054.

MEHNAT TARBIYASINI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIC AHAMIYATI

RIZAEVA XUSNIYA UBAYEVNA
Nizomiy nomidagi TDPU Maktabgacha ta'lim pedagogika va psixologiya kafedra v.b.dotsenti pedagogika bo'yicha falsafa fanlari doktori (PhD)

Annotatsiya. Mehnat ta'limi o'quvchilarning har tomonlama rivojlanishida muhim rol o'ynaydi, shaxsiy va jamiyat taraqqiyoti uchun asosiy qadriyatlar, ko'nikmalar va munosabatlarni singdiradi. Ushbu maqola mehnat ta'limining pedagogik ahamiyatini o'rganadi, uning ta'limning kognitiv, affektiv va psixomotor sohalariga ta'sirini o'rganadi. Maqolada adabiyotlar va joriy amaliyotlarni har tomonlama ko'rib chiqish orqali mehnat ta'limining o'quv dasturiga kiritilishining ko'p qirrali afzalliklari yoritib berilgan va mehnat ta'limi dasturlarini samarali amalga oshirish bo'yicha pedagoglarga amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar. Mehnat tarbiyasi, kognitiv rivojlanish, tajribaga asoslangan ta'lim, kasbiy ta'lim, mehnatga asoslangan ta'lim, tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish ko'nikmalari, pedagogik ahamiyat, umrbod ta'lim, ijtimoiy birlik, axloqiy xulq-atvor, ta'lim o'quv dasturi.

Абстрактный. Трудовое образование играет решающую роль в целостном развитии учащихся, прививая им основные ценности, навыки и отношения, имеющие фундаментальное значение для личного и общественного прогресса. В данной статье исследуется педагогическое значение трудового воспитания, рассматривается его влияние на когнитивную, аффективную и психомоторную сферы обучения. Посредством всестороннего обзора литературы и современной практики статья раскрывает многогранные преимущества интеграции трудового образования в учебную программу и предлагает практические рекомендации педагогам по эффективной реализации программ трудового образования.

Ключевые слова. Трудовое воспитание, когнитивное развитие, обучение на основе опыта, профессиональная подготовка, обучение на рабочем месте, критическое мышление, навыки решения проблем, педагогическое значение, обучение на протяжении всей жизни, социальная сплоченность, этическое поведение, образовательная программа.

Abstract. Labor education plays a critical role in the holistic development of students, instilling essential values, skills, and attitudes fundamental for personal and societal progress. This article explores the pedagogical significance of labor education, examining its impact on cognitive, affective, and psychomotor domains of learning. Through a comprehensive review of literature and current practices, the article elucidates the multifaceted benefits of integrating labor education into the curriculum and offers practical recommendations for educators to effectively implement labor education programs.

Keywords. Labor education, cognitive development, experiential learning, vocational training, work-based learning, critical thinking, problem-solving skills, pedagogical significance, lifelong learning, social cohesion, ethical behavior, educational curriculum.

Kirish

Hozirgi tez o'zgarib borayotgan dunyoda ta'lim tizimi o'quvchilar va jamiyatning turli ehtiyojlarini qondirishga moslashishi kerak. E'tiborning muhim yo'nalishlaridan biri mehnat ta'limi bo'lib, u o'quvchilarni samarali mehnatga va faol fuqarolikka tayyorlashga qaratilgan. Mehnat ta'limi mehnatning turli shakllari bilan bog'liq bo'lgan ko'nikmalar, qadriyatlar va munosabatlarni, jumladan, kasbiy tayyorgarlik, kasbiy ta'lim va mehnat ta'limi tajribasini tizimli ravishda o'rgatishni o'z ichiga oladi. Ta'limning bu shakli individual rivojlanish va jamiyat taraqqiyoti uchun zarurdir, chunki

u o'quvchilarni mehnatda muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo'lgan amaliy ko'nikmalar va mehnat axloqi bilan qurollantiradi.

Mehnat ta'limining ahamiyati shunchaki ishga tayyorlashdan tashqarida; talabalarda mas'uliyat, o'z-o'ziga ishonish va ijtimoiy hissa tuyg'usini tarbiyalashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Amaliy mashg‘ulotlar va real vazifalar bilan shug‘ullanish orqali talabalar o‘zlarining ilmiy ishlarining dolzarbligini chuqurroq tushunadilar, tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradilar hamda kuchli mehnat axloqini shakllantiradilar. Bu tajribalar ularning kognitiv, affektiv va psixomotor rivojlanishiga hissa qo'shib, ularni turli qiyinchiliklar va imkoniyatlarga moslasha oladigan har tomonlama rivojlangan shaxslarga aylantiradi.

O'zining muhimligiga qaramay, mehnat ta'limi ko'pincha amalga oshirishda qiyinchiliklarga duch keladi, masalan, cheklangan resurslar, o'qituvchilarning etarli darajada tayyorlanmaganligi va qo'l mehnatiga nisbatan jamiyatning noto'g'ri munosabati. Ushbu muammolarni hal qilish va mehnat ta'limining afzalliklarini maksimal darajada oshirish uchun uni ta'lim o'quv dasturiga samarali kiritish va qo'llab-quvvatlovchi o'quv muhitini yaratish juda muhimdir. Ushbu maqolada mehnat ta'limining pedagogik ahamiyati o'rganiladi, uning ta'limning turli sohalariga ta'siri o'rganiladi va uni amalga oshirishni kuchaytirish bo'yicha o'qituvchilarga amaliy tavsiyalar beriladi.

Keyingi bo‘limlarda mehnat ta’limining nazariy asoslari, uning kognitiv, affektiv va psixomotor rivojlanishiga qo‘shgan hissasi, mehnat ta’limining ijtimoiy va axloqiy oqibatlari, hozirgi amaliyot va muammolar, pedagoglar uchun amaliy tavsiyalar ko‘rib chiqiladi. Mehnat ta’limining pedagogik ahamiyatini tushunib, hal etish orqali biz o‘quvchilarni zamonaviy mehnat resurslari talablariga yaxshiroq tayyorlab, ularning har tomonlama rivojlanishiga hissa qo‘shishimiz mumkin.

Mehnat ta'limining nazariy asoslari amaliy ko'nikmalar va real dunyo tajribasini o'quv jarayoniga integratsiyalashuviga urg'u beradigan bir qancha ta'lim falsafa va nazariyalariga asoslanadi. Bu asos boshqa nazariyalar qatori pragmatizm, tajribaviy o‘rganish va konstruktivizmdan kelib chiqib, o‘quvchilarning rivojlanishini kuchaytirish uchun mehnat ta’limi qanday samarali amalga oshirilishini har tomonlama tushunish imkonini beradi.

Pragmatizm ta'lim falsafasi sifatida tajriba va harakat orqali o'rganish muhimligini ta'kidlaydi. Pragmatizmning taniqli tarafdori Jon Dyui ta'lim mazmunli va o'quvchilar uchun dolzarb bo'lgan real hayotiy tajribalarga asoslanishi kerakligini ta'kidladi. Dyui ta'lim faqat ma'lumotni passiv singdirish bilan cheklanmasligi kerak, balki dunyo bilan faol aloqani o'z ichiga olishi kerak, deb hisobladi. Shu nuqtai nazardan, mehnat ta'limi o'quvchilarga tajribaviy o'rganishni osonlashtiradigan amaliy mashg'ulotlar va amaliy vazifalarni taqdim etish orqali pragmatizmga mos keladi. Bu tajribalar orqali o‘quvchilarda muammoni yechish, tanqidiy fikrlash, nazariy bilimlarni amaliy vaziyatlarda qo‘llash ko‘nikmalari shakllanadi.

Devid Kolbning eksperimental ta'lim nazariyasi mehnat ta'limining o'quv dasturiga integratsiyalashuvini yanada qo'llab-quvvatlaydi. Kolbning fikriga ko'ra, o'rganish - bu tajribani o'zgartirish orqali bilim yaratiladigan jarayon. Uning modeli o'rganishning to'rt bosqichini belgilaydi: aniq tajriba, reflektiv kuzatish, mavhum kontseptsiya va faol eksperiment. Mehnat ta'limi bu bosqichlarni o'z ichiga oladi, bu o'quvchilarga aniq tajribalar (masalan, kasbiy vazifalar), ularning harakatlari va natijalari haqida fikr yuritish, o'z faoliyati bilan bog'liq mavhum tamoyillarni kontseptsiyalash va yangi yondashuvlar bilan tajriba o'tkazish imkonini beradi. Ushbu tsiklik ta'lim jarayoni o'quvchilarning nafaqat texnik ko'nikmalarga ega bo'lishlarini, balki ularning qo'llanilishi va oqibatlarini chuqurroq tushunishlarini ham

ta'minlaydi.

Lev Vygotskiyning sotsial konstruktivistik nazariyasi ta'lim jarayonida ijtimoiy o'zaro ta'sir va madaniy kontekstning rolini ta'kidlaydi. Vygotskiy ta'kidlashicha, o'rganish ijtimoiy kontekstda yuzaga keladigan hamkorlik jarayonidir va bilim boshqalar bilan o'zaro ta'sir qilish orqali shakllanadi. Mehnat ta'limi tabiatan hamkorlik, jamoaviy ish va muloqotni o'z ichiga oladi, chunki talabalar ko'pincha loyiha va vazifalarni birgalikda bajaradilar. Ushbu hamkorlik muhiti ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantiradi, muloqotni yaxshilaydi va turli nuqtai nazarlarni almashishga yordam beradi. Bundan tashqari, Vygotskiyning proksimal rivojlanish zonasi (ZPD) kontseptsiyasi mehnat ta'limiga tegishli, chunki u iskala va boshqariladigan o'rganishning muhimligini ta'kidlaydi. O'qituvchilar o'quvchilarning rivojlanishiga yordam berishlari mumkin, ular mehnat vazifalari bo'yicha tegishli qiyinchiliklar va yo'l-yo'riqlar berish, ularga mustaqil ravishda nima qilishlari mumkinligidan yordam bilan erisha oladigan narsaga o'tishga yordam berishlari mumkin.

Karl Rojers va Avraam Maslou tomonidan taklif qilingan insonparvarlik ta’lim nazariyalari ham mehnat ta’limining nazariy asosiga hissa qo‘shadi. Bu nazariyalar butun shaxsning rivojlanishini, jumladan, hissiy, ijtimoiy va psixologik jihatlarni ta'kidlaydi. Mehnat ta'limi o'z-o'zini anglash, shaxsiy o'sish va ijobiy o'zini o'zi anglashni rivojlantirish orqali insonparvarlik tamoyillarini qo'llab-quvvatlaydi. Mazmunli mehnat bilan shug'ullanish orqali talabalar muvaffaqiyat va o'z-o'zini samaradorligini his qilishadi, bu ularning umumiy farovonligi va motivatsiyasi uchun zarurdir.

Vygotskiy asarlaridan kelib chiqqan va keyinchalik Jerom Bruner kabi olimlar tomonidan kengaytirilgan ijtimoiy-madaniy nazariya o'rganishda madaniy vositalar va ijtimoiy kontekstning ahamiyatini ta'kidlaydi. Mehnat ta'limi talabalarga madaniy va ijtimoiy amaliyotlar bilan shug'ullanish imkoniyatini beradi, ularning turli kasblar va turli xil mehnat shakllarining qadr-qimmati haqidagi tushunchalarini oshiradi. Mehnat ta’limida ishtirok etish orqali o‘quvchilar mehnatning ijtimoiy-madaniy jihatlari, jumladan, tarixiy, iqtisodiy va axloqiy jihatlari haqida tushunchaga ega bo‘ladilar, bu ularning o‘quv tajribasini boyitadi va dunyoqarashini kengaytiradi.

Munosabatlar, qadriyatlar va his-tuyg'ularni o'z ichiga olgan affektiv sohaga mehnat ta'limi sezilarli darajada ta'sir qiladi. Ishga asoslangan ta'lim tajribasi orqali o'quvchilar muvaffaqiyatga erishish va o'zini o'zi qadrlash hissini rivojlantiradilar. Bundan tashqari, mehnat ta'limi o'quvchilar doimiy harakat va muammolarni hal qilishni talab qiladigan vazifalarni bajarishda ichki motivatsiya va qat'iyatni rivojlantiradi.

Mehnat ta'limi o'quvchilarning jismoniy qobiliyatlari va muvofiqlashtirishni rivojlantirish orqali psixomotor sohaga hissa qo'shadi. Duradgorlik, metallsozlik va bog'dorchilik kabi mashg'ulotlar nozik vosita mahoratini va qo'l-ko'zni muvofiqlashtirishni talab qiladi. Bu mashg‘ulotlar nafaqat epchillikni oshiribgina qolmay, balki hunarmandchilik va qo‘l mehnatining qadr-qimmati bilan faxrlanish tuyg‘usini ham uyg‘otadi.

Mehnat ta'limi jamoaviy ish, hamkorlik va turli nuqtai nazarlarga hurmatni rag'batlantirish orqali ijtimoiy birdamlik va axloqiy xulq-atvorni rivojlantiradi. Talabalar mehnatning qadr-qimmatini, turli kasb egalarining jamiyatga qo‘shgan hissasini qadrlashni o‘rganadilar. Bu qadrlash ijtimoiy adolatli va teng huquqli jamiyat qurish uchun juda muhimdir.

O'qituvchilar uchun tavsiyalar

• O‘quv dasturlari integratsiyasi: fanlararo loyihalar va amaliy topshiriqlar orqali mavjud o‘quv rejasiga mehnat ta’limini kiritish.

• Birgalikda o'rganish: Talabalar haqiqiy mehnat stsenariylarini aks ettiruvchi loyihalarda birgalikda ishlaydigan hamkorlikdagi o'quv muhitini rivojlantirish.

Xulosa

Mehnat ta'limi o'quv dasturining muhim tarkibiy qismi bo'lib, u o'quvchilarning kognitiv, ta'sirchan va psixomotor rivojlanishini sezilarli darajada oshiradi. Amaliy tajriba va nazariy bilimlarni amaliy qo‘llash orqali mehnat ta’limi akademik tushunchalarni chuqurroq tushunish va saqlab qolishga yordam beradi, tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi, umrbod ta’lim olishga undaydi. Shuningdek, u shaxsiy o'sish va jamiyat taraqqiyoti uchun juda muhim bo'lgan mas'uliyat, o'ziga ishonish va ish odob-axloqi kabi muhim qadriyatlarni singdiradi.

Pragmatizm, eksperimental o‘rganish, konstruktivizm, gumanistik ta’lim va ijtimoiy-madaniy nazariyaga asoslangan mehnat ta’limining nazariy asoslari o‘quv jarayoniga real tajriba va ijtimoiy o‘zaro ta’sirlarni integratsiyalash muhimligini ta’kidlaydi. Ushbu ta'lim falsafalari mehnat ta'limining ko'p qirrali afzalliklarini, jumladan, kognitiv qobiliyatlarni oshirish, ijtimoiy birdamlik va axloqiy xulq-atvorni ta'kidlaydi.

Ko'pgina afzalliklarga qaramay, mehnat ta'limining amalga oshirilishi cheklangan resurslar, o'qituvchilarning etarli darajada tayyorlanmaganligi va qo'l mehnatiga nisbatan jamiyatning noto'g'ri munosabati kabi muammolarga duch kelmoqda. Ushbu muammolarni hal qilish va mehnat ta'limining afzalliklarini maksimal darajada oshirish uchun uni ta'lim o'quv dasturiga samarali kiritish va qo'llab-quvvatlovchi o'quv muhitini yaratish juda muhimdir. Bunga mehnat ta’limini mavjud o‘quv dasturlariga kiritish, hamkorlikda ta’lim muhitini rivojlantirish, sanoat bilan hamkorlikni yo‘lga qo‘yish, o‘qituvchilar malakasini oshirishga sarmoya kiritish va jamoatchilikni jalb etish kiradi.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, mehnat ta’limining pedagogik ahamiyati uning o‘quvchilarni shaxsiy o‘sish va ijtimoiy mas’uliyatni rag‘batlantirish bilan birga zamonaviy mehnat resurslarining murakkabliklariga tayyorlash qobiliyatidadir. Pedagoglar mehnat ta’limining nazariy asoslari va amaliy ahamiyatini tushunish va hal etish orqali o‘quvchilarni shaxsiy va kasbiy hayotida muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo‘lgan muhim ko‘nikmalar, munosabat va qadriyatlar bilan yaxshiroq qurollantirishlari mumkin. Jamiyat taraqqiyoti davom etar ekan, kelajak talablariga javob bera oladigan har tomonlama barkamol va malakali kadrlarni shakllantirishda mehnat ta’limining roli tobora muhim ahamiyat kasb etadi.

• Sanoat bilan hamkorlik: Talabalarga amaliy ta'lim imkoniyatlarini taqdim etish va turli martaba yo'llari bilan tanishish uchun mahalliy biznes va sanoat korxonalari bilan hamkorlikni yo'lga qo'yish.

• O'qituvchilar malakasini oshirish: o'qituvchilarni mehnat ta'limini samarali amalga oshirish uchun zarur bo'lgan ko'nikma va bilimlar bilan jihozlash uchun ularning

kasbiy rivojlanishiga sarmoya kiritish

• Hamjamiyat ishtiroki: Mavjudlikni oshirish va talabalarga ish dunyosi haqida kengroq tushuncha berish uchun jamoani mehnat ta'limi tashabbuslariga jalb qilish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Dewey, J. (1938). Experience and Education. Macmillan.
2. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press.
3. Kolb, D. A. (1984). Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. Prentice Hall.
4. Gentry, M. (2000). High School Student Perceptions of their Vocational Education Experiences: A Focus Group Approach. Journal of Career and Technical Education, 16(1), 47-61.
5. National Center for Education Statistics. (2018). Career and Technical Education in Public School Systems: 2016–17. U.S. Department of Education.

TALABALARNING INDIVIDUAL TA’LIM TROEKTORIYASINI AMALIY TA’LIM MUHITI ASOSIDA SHAKLLANTIRISH

SAPAYEV IBROXIM BAYRAMDURDIYEVICH-“TIQXMMI” Milliy tadqiqot universiteti dotsenti
ESANMURODOVA NILUFAR
“TIQXMMI” Milliy tadqiqot universitet stajyor-o‘qituvchi

Annotatsiya. Ushbu maqola asosiy misol sifatida kimyo fanida amaliy ta'lim muhitida talabalarning individual ta'lim yo'llarini shakllantirish kontseptsiyasini o'rganadi. Unda nazariy asoslar, amaliy qo‘llanmalar va o‘quvchilarning faolligini oshirish, tushunish va bilimlarni saqlab qolishda shaxsiylashtirilgan ta’lim traektoriyalarining afzalliklari ko‘rib chiqiladi. Batafsil misollarni o'rganish orqali ushbu tadqiqot moslashtirilgan ta'lim yondashuvlari turli xil ta'lim ehtiyojlari va uslublarini qanday qondirishi va yanada samarali o'quv muhitini yaratishi mumkinligini o'rganadi.

Kalit so'zlar: Individual ta'lim yo'llari, amaliy ta'lim, atrof-muhit, kimyo ta'limi, konstruktivistik nazariyalar, proksimal rivojlanish zonasi (ZPD), tabaqalashtirilgan ta'lim, eksperimental o'rganish, shaxsiylashtirilgan ta'lim, o'quvchilarning faolligi

Abstract. This paper explores the concept of creating individualized student learning paths in a hands-on learning environment in chemistry as a case study. It examines the theoretical framework, practical applications, and benefits of personalized learning trajectories in increasing student engagement, comprehension, and retention. Through detailed case studies, this study explores how adaptive learning approaches can meet different learning needs and styles and create more effective learning environments.

Key words: Individual educational paths, practical education, environment, chemical education, constructivist theories, zone of proximal development (ZPD), differentiated education, experimental learning, personalized education lim, student engagement

Абстракт. В данной статье на примере практического примера исследуется концепция создания индивидуальных траекторий обучения учащихся в среде практического обучения химии. В нем рассматриваются теоретическая основа, практическое применение и преимущества персонализированных траекторий обучения в повышении вовлеченности, понимания и удержания учащихся. На основе подробных тематических исследований это исследование исследует, как адаптивные подходы к обучению могут удовлетворить различные потребности и стили обучения и создать более эффективную среду обучения.

Ключевые слова: Индивидуальные образовательные траектории, практическое обучение, окружающая среда, химическое образование, конструктивистские теории, зона ближайшего развития (ЗБР), дифференцированное обучение, экспериментальное обучение, персонализированное обучение, вовлеченность учащихся.

Kirish

Rivojlanayotgan ta'lim landshafti an'anaviy, yagona o'qitish usullaridan ko'proq shaxsiylashtirilgan va moslashtirilgan yondashuvlarga o'tishni talab qiladi. Har bir o‘quvchining o‘ziga xos ehtiyojlari, qobiliyatlari va qiziqishlariga moslashtirilgan individual ta’lim yo‘llarini shakllantirish zamonaviy ta’limning istiqbolli paradigmasini ifodalaydi. Ushbu yondashuv, ayniqsa, nazariy tushunchalar amaliy qo'llanmalar bilan chambarchas bog'langan kimyo kabi fanlarga tegishli.

An'anaviy ta'lim modellari ko'pincha o'quvchilarning o'rganish uslublari va oldingi bilimlarining xilma-xilligini hisobga olmaydi, bu esa o'zlashtirishdan voz kechishga va suboptimal ta'lim natijalariga olib keladi.

Bundan farqli o'laroq, individuallashtirilgan ta'lim yo'llari yanada moslashuvchan va o'quvchiga yo'naltirilgan yondashuvni taklif qiladi, bu esa bilimlarni chuqurroq jalb qilish, tushunish va saqlashga yordam beradi. Kimyo nazariy tamoyillar va eksperimental amaliyotlarning murakkab muvozanati bilan shaxsiylashtirilgan ta'limning afzalliklarini o'rganish uchun ideal kontekstni ta'minlaydi. Mavzuning o'ziga xos murakkabligi va amaliy eksperimentlar zarurati uni individual ta'lim ehtiyojlariga moslashtirilgan amaliy ta'lim muhitini amalga oshirish uchun qulay zamin yaratadi.

Ushbu maqola o'rta maktab kimyosi sharoitida individuallashtirilgan ta'lim yo'llarining nazariy asoslari va amaliy qo'llanilishini o'rganadi. Shaxsiylashtirilgan ta'limning o'quvchilarning faolligi, tushunishi va kimyoga bo'lgan munosabatiga ta'sirini tahlil qilish orqali ushbu tadqiqot ushbu ta'lim yondashuvining transformatsion salohiyatini ta'kidlashga qaratilgan.

Tadqiqot konstruktivistik nazariyalarga asoslangan bo'lib, ular tajriba va o'zaro ta'sirlar orqali bilimlarni qurishda o'quvchilarning faol rolini ta'kidlaydi. Vygotskiyning Proksimal Rivojlanish Zonasi (ZPD) ushbu tadqiqot haqida qo'shimcha ma'lumot berib, o'quvchilar mustaqil ravishda nima qila olishlari va yo'l-yo'riq bilan erisha oladigan narsalar o'rtasidagi tafovutni bartaraf etadigan iskala ta'lim tajribalarini qo'llab-quvvatlaydi. Batafsil misollarni o'rganish orqali ushbu maqola amaliy kimyo ta'limi doirasida individuallashtirilgan ta'lim yo'llarini qanday ishlab chiqish, amalga oshirish va baholash mumkinligini o'rganadi. Natijalar shaxsiylashtirilgan ta'limning yanada samarali ta'lim muhitini yaratishda, natijada innovatsion ta'lim amaliyotlari bo'yicha kengroq muhokamaga hissa qo'shishda muhimligini ta'kidlaydi.

Amaliy ta'lim muhitida, xususan, kimyo kontekstida talabalarning individual ta'lim yo'llarini shakllantirish bo'yicha ushbu tadqiqotning nazariy asoslari bir nechta asosiy ta'lim nazariyalari va tushunchalarida mustahkamlangan. Ushbu nazariyalar shaxsiylashtirilgan ta'limning afzalliklari va mexanizmlarini tushunish uchun mustahkam asos yaratadi.

Konstruktivistik nazariyalar, xususan, Jan Piaget va Lev Vygotskiy tomonidan taklif qilingan nazariyalar, o'quv jarayoniga faol jalb qilish muhimligini ta'kidlaydi. Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasi shuni ko'rsatadiki, o'quvchilar bilimlarni tajribalari va atrof-muhit bilan o'zaro ta'siri orqali qurishadi. Bu nazariya o‘quvchilar o‘quv jarayonida faol ishtirok etganlarida, tajriba o‘tkazganlarida va tushunchalarni mustaqil kashf qilganlarida yaxshiroq o‘rganadilar, degan fikrni qo‘llab-quvvatlaydi.

Kimyo ta'limi kontekstida konstruktivistik tamoyillar o'quvchilarga kimyoviy tushunchalarni to'g'ridan-to'g'ri tajriba orqali o'rganish va tushunish imkonini beradigan amaliy tajribalar va so'rovga asoslangan o'quv faoliyatini qo'llab-quvvatlaydi. Amaliy mashg'ulotlar bilan shug'ullanib, talabalar mavhum nazariyalar haqidagi tushunchalarini shakllantirishlari mumkin, bu esa o'rganishni yanada mazmunli va saqlanishi mumkin.

Lev Vygotskiyning proksimal rivojlanish zonasi (ZPD) kontseptsiyasi individual ta'lim yo'llarini loyihalash uchun juda muhimdir. ZPD o'quvchi mustaqil ravishda nima qila olishi va yo'l-yo'riq va yordam bilan nimaga erisha olishi o'rtasidagi tafovutni ifodalaydi. Vygotskiyning ta'kidlashicha, o'rganish eng samarali ushbu zonada sodir bo'ladi, bu erda talabalar hozirgi imkoniyatlaridan tashqarida qiyinchiliklarga duch kelishadi, ammo tegishli yordam bilan muvaffaqiyatga erisha oladilar.

Kimyo sinfida o'qituvchilar ZPD dan iskala - vaqtinchalik qo'llab-quvvatlovchi tuzilmalarni taqdim etish orqali foydalanishlari mumkin, ular talabalarga yolg'iz bajara olmaydigan vazifalarni bajarishga yordam beradi. Bu o'quvchilarning kimyoga bo'lgan ishonchi va malakasini bosqichma-bosqich kuchaytiradigan boshqariladigan tajribalar, hamkorlikdagi guruh ishi va maqsadli tadbirlarni o'z ichiga olishi mumkin.

Kerol Enn Tomlinsonning tabaqalashtirilgan ta'lim bo'yicha ishi o'quvchilarning turli ehtiyojlarini qondirish uchun o'qitish usullarini moslashtirish muhimligini ta'kidlaydi. Differentsial ta’lim o‘quvchilarning tayyorgarlik darajasi, qiziqishlari va o‘rganish profillariga asoslangan holda mazmun, jarayon va mahsulotni o‘zgartirishni o‘z ichiga oladi. Ushbuyondashuvindividuallashtirilganta'lim yo'llari kontseptsiyasi bilan chambarchas mos keladi, chunki u o'qituvchilardan turli xil ta'lim afzalliklarini hisobga olgan holda turli xil o'quv strategiyalarini ishlab chiqish va amalga oshirishni talab qiladi.

Kimyo ta'limida tabaqalashtirilgan o'qitish talabalarga material bilan shug'ullanish uchun bir nechta yo'llarni taklif qilishni o'z ichiga olishi mumkin. Misol uchun, vizual o'quvchilar kimyoviy reaktsiyalarning diagrammatik tasvirlaridan foydalanishlari mumkin, kinestetik o'quvchilar esa amaliy laboratoriya tajribalarini afzal ko'rishlari mumkin. Ta'limni farqlash orqali o'qituvchilar har bir o'quvchining o'ziga xos ehtiyojlarini qondiradigan yanada inklyuziv ta'lim muhitini yaratishi mumkin.

Devid Kolbning tajribaviy o'rganish nazariyasi amaliy ta'lim muhitini amalga oshirishni qo'shimcha ravishda qo'llab-quvvatlaydi. Kolb ta'kidlashicha, o'rganish - bu tajribani o'zgartirish orqali bilim yaratiladigan jarayon. Bu nazariya o‘rganishda aniq tajribalarning rolini ta’kidlab, o‘quvchilar real vazifalarni faol bajarishlari va o‘z tajribalari haqida fikr yuritishlari mumkin bo‘lganda yaxshiroq o‘rganishlarini taklif qiladi.

Kimyoviy ta'lim, tabiiyki, eksperimental o'rganishga yordam beradi, chunki talabalar mavhum kimyoviy printsiplarning aniq tajribalarini taqdim etadigan laboratoriya tajribalarida qatnashishlari mumkin. Bu tajribalar ustida mulohaza yuritish orqali o‘quvchilar o‘z tushunchalarini chuqurlashtirishlari va olgan bilimlarini yangi vaziyatlarda qo‘llashlari mumkin.

Edvard Deci va Richard Rayan tomonidan o'z taqdirini o'zi belgilash nazariyasi (SDT) o'rganishda ichki motivatsiyaning rolini ta'kidlaydi. SDT ma'lumotlariga ko'ra, o'quvchilarning o'quv muhiti ularning avtonomiyasi, malakasi va o'zaro bog'liqligini qo'llab-quvvatlasa, ko'proq ishtiyoqli va

faolroq bo'ladi. Individuallashtirilgan ta'lim yo'llari o'quvchilarga o'z ta'limini egallashga, shaxsiy qiziqish mavzulariga intilishlariga va ularning malaka darajalariga mos keladigan tegishli muammolarni olishlariga imkon berish orqali ichki motivatsiyani oshirishi mumkin.

Kimyo sinfida ichki motivatsiyani rivojlantirish talabalarga tadqiqot mavzularini tanlash, tajribalarini ishlab chiqish va tengdoshlari bilan hamkorlikda ishlashga imkon berishni o'z ichiga olishi mumkin, bu esa yanada qiziqarli va o'z-o'zini boshqarish tajribasini yaratadi.

Amaliy ta'lim muhitida talabalarning individual ta'lim yo'llarini shakllantirish zamonaviy ta'limga transformativ yondashuvni ifodalaydi. O'rta maktab kimyosi kontekstiga asoslangan ushbu tadqiqot o'quvchilarning faolligini, tushunishni va umumiy akademik muvaffaqiyatni oshirishda shaxsiylashtirilgan ta'limning muhim afzalliklarini ta'kidlaydi.

Konstruktivistik nazariyalarni qo'llash orqali Vygotskiyning proksimal rivojlanish zonasi, tabaqalashtirilgan ta'lim, tajribaviy o'rganish va o'z taqdirini o'zi belgilash nazariyasi, bu tadqiqot individual talabalarning turli ehtiyojlari va afzalliklarini qondirish uchun ta'lim tajribasini moslashtirish muhimligini ta'kidlaydi. Nazariy asos shaxsiylashtirilgan ta'lim yo'llari bilimlardagi bo'shliqlarni qanday bartaraf etishi va yanada inklyuziv va qo'llab-quvvatlovchi o'quv muhitini rivojlantirishi mumkinligini tushunish uchun mustahkam asos yaratadi.

Kimyo ta'limidagi amaliy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, doimiy baholash va fikr-mulohazalar bilan qo'llab-quvvatlanadigan individuallashtirilgan o'quv yo'llari bir nechta ijobiy natijalarga olib keladi:

• Kengaytirilgan faollik: o'quvchilarning qiziqishlari va o'rganish uslublariga moslashtirilgan shaxsiylashtirilgan ta'lim faoliyati faollik va motivatsiyani sezilarli darajada oshiradi. Talabalar o'zlarining o'qishlari o'z hayotlari va maqsadlariga mosligini ko'rganlarida, ular o'z o'qishlariga kuch va ishtiyoqni sarflash ehtimoli ko'proq.

• Yaxshilangan tushuncha: amaliy tajribalar va nazariy tushunchalarni amaliy qo‘llash mavhum g‘oyalarni yanada qulayroq va tushunarli qiladi. Talabalar o‘z bilimlarini o‘rganishda faol ishtirok etib, murakkab kimyo mavzularini chuqurroq va doimiyroq tushunishni rivojlantiradilar.

• Ijobiy munosabat: ta'lim tajribasini individual ehtiyojlarga moslashtirish o'quvchilarda malaka va ishonch hissini uyg'otadi. Ularning o‘rganishda muvaffaqiyat va mahoratga ega bo‘lishlari natijasida fanga bo‘lgan munosabati ijobiy bo‘lib, qiziqish va qat’iyatni oshiradi.

• Inklyuzivlik: Shaxsiylashtirilgan ta'lim yo'llari keng ko'lamli ta'lim ehtiyojlari va qobiliyatlarini o'z ichiga oladi, bu esa barcha talabalar, ularning boshlang'ich nuqtasidan qat'i nazar, muvaffaqiyatga erishish imkoniyatiga ega bo'lishini ta'minlaydi. Bu inklyuzivlik, ayniqsa, o'quvchilar turli darajadagi oldingi bilimlarga va turli xil o'rganish imtiyozlariga ega bo'lishi mumkin bo'lgan turli sinflarda muhimdir.

Ushbu tadqiqot natijalari ta'lim amaliyotini ko'proq shaxsiylashtirilgan va talabalarga yo'naltirilgan yondashuvlarga o'zgartirishni qo'llab-quvvatlaydi. O‘qituvchilar har bir o‘quvchining o‘ziga xos ehtiyojlarini tan olish va ularga javob berish orqali yanada samarali va mazmunli ta’lim tajribasini yaratishi mumkin. Ushbu yondashuv nafaqat akademik natijalarni oshiradi, balki talabalarning har tomonlama rivojlanishini qo'llab-quvvatlaydi, ularni

umrbod ta'lim va muvaffaqiyatga tayyorlaydi.

Kelgusi tadqiqotlar turli mavzular va ta'lim kontekstlari bo'yicha individuallashtirilgan ta'lim yo'llarining kengaytirilishini o'rganishi kerak. Bundan tashqari, shaxsiylashtirilgan ta'limning o'quvchilarning muvaffaqiyati va farovonligiga uzoq muddatli ta'sirini o'rganish ushbu yondashuvning samaradorligi haqida qo'shimcha ma'lumot beradi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, amaliy ta'lim muhitida individual ta'lim yo'llarini shakllantirish ta'limni kuchaytirish uchun kuchli vositani taqdim etadi. Kimyo kontekstida ko'rsatilgandek, shaxsiylashtirilgan ta'lim ta'lim tajribasini o'zgartirib, uni yanada qiziqarli, samarali va inklyuziv qiladi. Ushbu yondashuvni qo'llagan holda, o'qituvchilar talabalarni kelajakdagi qiyinchiliklar va imkoniyatlarga yaxshiroq tayyorlashlari, tez o'zgaruvchan dunyoda muvaffaqiyatga erishish uchun g'ayratli, malakali va jihozlangan o'quvchilar avlodini tarbiyalashlari mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press.
2. Piaget, J. (1952). The Origins of Intelligence in Children. International Universities Press.
3. Tomlinson, C. A. (2001). How to Differentiate Instruction in Mixed-Ability Classrooms. ASCD.
4. Kolb, D. A. (1984). Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. Prentice Hall.
5. Bransford, J. D., Brown, A. L., & Cocking, R. R. (Eds.). (2000). How People Learn: Brain, Mind, Experience, and School. National Academy Press.
6. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1985). Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior. Springer US.
7. Blanchard, J., & Thacker, J. (2013). Effective Training: Systems, Strategies, and Practices. Pearson.
8. Bruner, J. S. (1966). Toward a Theory of Instruction. Harvard University Press.
9. Schunk, D. H. (2012). Learning Theories: An Educational Perspective. Pearson.
10. Hattie, J., & Timperley, H. (2007). The Power of Feedback. Review of Educational Research, 77(1), 81-112.
11. Shuell, T. J. (1986). Cognitive Conceptions of Learning. Review of Educational Research, 56(4), 411-436.

TALIMDA SMART TEXNOLOGIYALARNING QO‘LLANILISHI

ZARIPOVA DILNOZA ANVAROVNA
Muxammad al-Xorazmiy nomidagi TATU Dotsent , PhD

Annotatsiya. Ta'limda SMART texnologiyalarning integratsiyasi an'anaviy o'qitish usullarini o'zgartirib, ko'proq interaktiv, shaxsiylashtirilgan va samarali o'rganish tajribasini taklif qilmoqda. Ushbu maqola ta'limda qo'llaniladigan turli xil aqlli texnologiyalar, jumladan, aqlli sinflar, onlayn o'quv platformalari, sun'iy intellekt va mobil ta'limni o'rganadi.

Kalit so'zlar: aqlli texnologiyalar, ta'lim, aqlli sinflar, onlayn ta'lim platformalari, sun'iy intellect, mobil ta'lim, kengaytirilgan haqiqat, virtual reallik, blokcheyn texnologiyasi, shaxsiylashtirilgan ta'lim, ta'lim innovatsiyasi

Абстракт. Интеграция интеллектуальных технологий в образование меняет традиционные методы обучения, предлагая более интерактивный, персонализированный и эффективный опыт обучения. В этой статье рассматриваются различные интеллектуальные технологии, используемые в образовании, в том числе умные классы, платформы онлайн-обучения, искусственный интеллект и мобильное обучение.

Ключевые слова: интеллектуальные технологии, образование, умные классы, платформы онлайн-обучения, искусственный интеллект, мобильное обучение, дополненная реальность, виртуальная реальность, технология блокчейн, персонализированное обучение, образовательные инновации.

Abstract. The integration of smart technologies in education is changing traditional teaching methods, offering a more interactive, personalized and effective learning experience. This article explores various smart technologies used in education, including smart classrooms, online learning platforms, artificial intelligence, and mobile learning.

Keywords: smart technologies, education, smart classrooms, online learning platforms, artificial intelligence, mobile learning, augmented reality, virtual reality, blockchain technology, personalized learning, educational innovation

Kirish

So'nggi bir necha o'n yilliklarda texnologiyaning jadal rivojlanishi turli sohalarga chuqur ta'sir ko'rsatdi, ta'lim esa eng muhim ta'sirlardan biri bo'ldi. SMART texnologiyalarning ta'lim tizimlariga integratsiyalashuvi an'anaviy o'qitish usullarini tubdan o'zgartirib, interaktiv, shaxsiylashtirilgan va samarali o'rganish tajribasini taqdim etdi. SMART texnologiyalar SMART sinflar, onlayn o‘quv muhitlari, sun’iy intellekt (AI) va mobil ta’lim dasturlarini o‘z ichiga olgan keng doiradagi vositalar va platformalarni o‘z ichiga oladi.

Ta'limdagi SMART texnologiyalar o'qitish va o'qitish jarayonini yaxshilash uchun ilg'or texnologik vositalardan foydalanishni anglatadi. Ushbu texnologiyalar ta'lim resurslariga kirishni osonlashtiradi, hamkorlikda o'rganishga yordam beradi va tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Ta'limda SMART texnologiyalardan foydalanish nafaqat mavjud kontentni raqamlashtirish; u talabalarni jalb qilishning yangi usullarini yaratishni va o'qituvchilarni o'qitish usullarini takomillashtirish uchun innovatsion vositalar bilan ta'minlashni o'z ichiga oladi.

Ta'limdaSMARTtexnologiyalargao'tish

bir necha omillar bilan bog'liq. Birinchidan, raqamli qurilmalar va internetga ulanish imkoniyatining ortib borishi talabalar va o'qituvchilar uchun ma'lumotlarga kirish va almashishni osonlashtirdi. Ikkinchidan, shaxsiylashtirilgan ta'lim tajribasiga ortib borayotgan talab ta'lim mazmunini o'quvchilarning individual ehtiyojlariga moslashtira oladigan moslashuvchan ta'lim tizimlarining rivojlanishiga olib keldi. Uchinchidan, COVID-19 pandemiyasi moslashuvchan va moslashuvchan ta'lim tizimlariga ehtiyojni ta'kidlab, onlayn o'quv platformalarini qabul qilishni tezlashtirdi.

Ko'p afzalliklarga qaramay, ta'limda SMART texnologiyalarni joriy etish bir qator muammolarni ham keltirib chiqaradi. Ularga amalga oshirishning yuqori narxi, o'qituvchilarni tayyorlash zarurati va ma'lumotlarning maxfiyligi va xavfsizligi bilan bog'liq tashvishlar kiradi. Bundan tashqari, raqamli tafovut muhim to'siq bo'lib qolmoqda, chunki barcha talabalar zarur texnologiya va internetga ulanish imkoniyatiga ega emaslar.

Ushbu maqola ta'limda SMART texnologiyalardan foydalanishning to'liq tavsifini berishga qaratilgan. U hozirda qo‘llanilayotgan SMART texnologiyalarning har xil turlarini o‘rganadi, ularning afzalliklari va muammolarini o‘rganadi, kelajakdagi tendensiyalari va istiqbollarini muhokama qiladi. Ushbu texnologiyalar ta'lim landshaftini qanday qayta shakllantirayotganini tushunish orqali o'qituvchilar, siyosatchilar va manfaatdor tomonlar SMART texnologiyalarni ta'limga integratsiyalashning murakkabliklarini yaxshiroq yo'lga qo'yishlari va ta'lim natijalarini yaxshilash uchun o'z imkoniyatlarini maksimal darajada oshirishlari mumkin.

SMART sinflar

SMART sinflar interfaol, qiziqarli va samarali o'quv maydonlarini yaratish uchun ilg'or texnologiyalarni birlashtirgan holda ta'lim muhitidagi muhim evolyutsiyani ifodalaydi. Bu o‘quv xonalari interfaol doska, raqamli proyektor, yuqori tezlikdagi internet, ilg‘or audio-vizual uskunalar kabi turli raqamli vositalar bilan jihozlangan bo‘lib, ular o‘qitish va ta’lim tajribasini oshirishga xizmat qiladi. SMART sinflarning maqsadi an'anaviy o'qitish usullaridan tashqariga chiqish va yanada dinamik va moslashuvchan ta'lim muhitini yaratish uchun texnologiyadan foydalanishdir.

Foyda

Kengaytirilgan ishtirok

SMART sinf xonalarining asosiy afzalliklaridan biri bu talabalarning faolligi darajasini oshirishdir. Interfaol doskalar va raqamli proyektorlar multimediyali taqdimotlar, videolar, animatsiyalar va interaktiv simulyatsiyalarni darslarga integratsiya qilish imkonini beradi. Ushbu multimedia yondashuvi turli xil o'rganish uslublariga mos keladi, bu esa o'quvchilarga murakkab tushunchalarni tushunishni osonlashtiradi. Interfaol vositalar ham o‘quvchilarning ishtirokini rag‘batlantiradi, darslarni yanada jonli va qiziqarli qiladi.

Shaxsiylashtirilgan ta'lim

Sinflardagi SMART texnologiyalar shaxsiylashtirilgan ta'lim tajribasini beradi. Moslashuvchan ta'lim dasturi talabalarning individual ish faoliyatini baholashi va o'quv mazmunini ularning maxsus ehtiyojlarini qondirish uchun moslashtirishi mumkin. Ushbu shaxsiylashtirish o'quvchilarning tegishli darajadagi qiyinchilik va yordam olishlarini ta'minlaydi, bu esa ta'lim natijalarini yaxshilashga olib kelishi mumkin. O'qituvchilar ushbu

texnologiyalardan olingan ma'lumotlardan o'quvchilar qiynalayotgan sohalarni aniqlash va maqsadli choralar ko'rish uchun foydalanishlari mumkin.

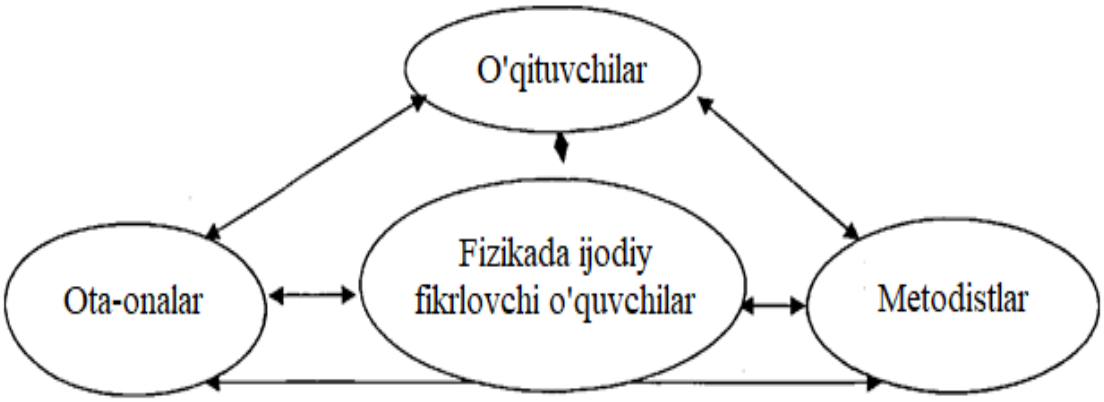
Hamkorlik

SMART sinflar talabalar va o'quvchilar va o'qituvchilar o'rtasidagi hamkorlikni rivojlantirishga yordam beradi. Raqamli doskalar va onlayn hamkorlik platformalari kabi vositalar jismoniy joylashuvidan qat'i nazar, real vaqtda o'zaro ta'sir o'tkazish va jamoaviy ishlash imkonini beradi. Talabalar loyihalar ustida birgalikda ishlashlari, fikr almashishlari va bir-birlari bilan fikr-mulohazalarini bildirishlari mumkin, bu esa hamkorlikdagi o'quv muhitini ta'minlaydi. Ushbu hamkorlik tanqidiy fikrlash, muloqot va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirish uchun zarurdir.

Qiyinchiliklar

Narxi

SMART sinflarni joriy qilish qimmatga tushishi mumkin. Uskuna va dasturiy ta'minotga dastlabki investitsiyalar, doimiy texnik xizmat ko'rsatish va yangilash bilan bir qatorda, maktablar, ayniqsa byudjeti cheklangan maktablar uchun katta moliyaviy yuk bo'lishi mumkin. Bundan tashqari, ushbu texnologiyalardan samarali foydalanish uchun o'qituvchilarni o'qitish xarajatlarini hisobga olish kerak. Moliyaviy cheklovlar SMART sinflarga teng bo'lmagan kirishga olib kelishi mumkin, bu esa ta'limdagi nomutanosiblikni kuchaytiradi.

1-rasm. O’quvchilar ijodiy faoliyatini integrasiyalash.

SMART sinf texnologiyalaridan samarali foydalanish o'qituvchilar uchun etarli tayyorgarlikni talab qiladi. Ko'pgina o'qituvchilar eng so'nggi texnologik vositalar bilan tanish bo'lmasligi mumkin va ularni o'qitish amaliyotiga samarali integratsiya qilish uchun keng qamrovli tayyorgarlikdan o'tishlari mumkin. Kasbiy rivojlanish dasturlari o'qituvchilarni SMART texnologiyalardan foydalanish ko'nikmalari va ishonchlari bilan jihozlash uchun juda muhimdir. Tegishli tayyorgarliksiz SMART sinflarning potentsial afzalliklari to'liq amalga oshirilmasligi mumkin.

SMART sinflarda texnologiyaga tayanish, agar texnik muammolar yuzaga kelsa, buzilishlarga olib kelishi mumkin. Uskunaning noto'g'ri ishlashi, dasturiy ta'minotdagi nosozliklar yoki internetga ulanish bilan bog'liq muammolar kabi muammolar darslarni to'xtatishi va o'quv jarayoniga to'sqinlik qilishi mumkin. Ushbu muammolarni tezda hal qilish uchun maktablarda mustahkam texnik yordam

tizimlari bo'lishi kerak. Bundan tashqari, o'qituvchilar texnik qiyinchiliklar yuzaga kelganda o'qitishni davom ettirish uchun zaxira rejalari bilan tayyorlanishi kerak.

1-misol: Aralash sinflar

SMART sinf texnologiyasining keng

tarqalgan qo'llanilishi - bu teskari sinf modeli. Ushbu modelda talabalar uyda videoma'ruzalarni tomosha qiladilar yoki raqamli kontentni ko'rib chiqadilar, so'ngra sinfda interaktiv faoliyat va munozaralarda qatnashadilar. Ushbu yondashuv dars davomida materialni chuqurroq o'rganishga imkon beradi va faol o'rganishni rag'batlantiradi. Qaytarilgan sinf modelini qo'llagan maktablar o'quvchilarning

faolligi va murakkab mavzularni yaxshiroq tushunishlari haqida xabar berishadi.

2-misol: Interfaol ilmiy laboratoriyalar

SMART sinflar interaktiv laboratoriya tajribalarini taqdim etish orqali fan ta'limini o'zgartirdi. Raqamli mikroskoplar, virtual dissektsiyalar va interaktiv simulyatsiyalar talabalarga tajribalar o'tkazish va ilmiy tushunchalarni ilgari imkonsiz bo'lgan usullar bilan o'rganish imkonini beradi. Bu vositalar o‘quvchilarning amaliy ta’lim bilan shug‘ullanishlari va ilmiy tamoyillarni chuqurroq anglashlari uchun xavfsiz va tejamkor usulni ta’minlaydi.

SMART sinflar ta'limga o'zgaruvchan yondashuvni ifodalaydi va faol ishtirok etish, shaxsiylashtirilgan o'rganish va hamkorlikni yaxshilash kabi ko'plab

afzalliklarni taklif etadi. Biroq, ularning salohiyatini maksimal darajada oshirish uchun xarajatlar, o'qitish va texnik muammolar bilan bog'liq muammolarni hal qilish kerak. SMART sinf texnologiyalariga sarmoya kiritish va o'qituvchilarni kasbiy rivojlanish orqali qo'llab-quvvatlash orqali ta'lim muassasalari talabalarni kelajakka tayyorlaydigan dinamik ta'lim muhitini yaratishi mumkin. SMART sinf xonalarining doimiy evolyutsiyasi ta'lim tajribasini yanada yaxshilash, o'rganishni yanada interaktiv, shaxsiylashtirilgan va samarali qilish imkonini beradi.

Ta'limdagi SMART texnologiyalarning kelajagi istiqbolli bo'lib, kengaytirilgan haqiqat (AR), virtual haqiqat (VR) va blokcheyn texnologiyasi kabi rivojlanayotgan texnologiyalar ta'lim tajribasini yanada yaxshilashga tayyor. Ushbu yutuqlar yanada chuqurroq, xavfsiz va shaxsiylashtirilgan ta'lim muhitini yaratish, ta'lim berish va qabul qilish usullarini o'zgartirish imkoniyatiga ega.

Kengaytirilgan haqiqat (AR) va Virtual haqiqat (VR) ta’lim sohasidagi eng hayajonli texnologik yutuqlardan biridir. Ushbu texnologiyalar o‘quvchilarga virtual muhitda murakkab tushunchalarni o‘rganish va ular bilan muloqot qilish imkonini beruvchi an’anaviy sinf chegaralaridan tashqariga chiqadigan chuqur ta’lim tajribasini yaratishi mumkin.

• Immersiv ta'lim: AR va VR simulyatsiyalar va virtual sayohatlarni yaratishi mumkin, bu mavhum tushunchalarni aniq va qiziqarli qiladi. Masalan, tarix fani talabalari qadimiy tsivilizatsiyalarni deyarli o‘rganishlari mumkin, tibbiyot talabalari esa virtual operatsiya xonasida jarrohlik amaliyotini o‘tkazishlari mumkin.

• Kengaytirilgan ishtirok: Ushbu texnologiyalar interaktiv va vizual rag'batlantiruvchi tarkibni taqdim etish orqali o'quvchilarning faolligini va motivatsiyasini sezilarli darajada oshirishi mumkin.

• Amaliy tajriba: VR boshqariladigan muhitda amaliy, amaliy tajribani taklif qilishi mumkin, bu esa talabalarga real dunyo xavflarisiz ko'nikmalarni qo'llash imkonini beradi.

Xulosa

Ta'limdagi SMART texnologiyalarning kelajagi yorqin, AR, VR, blokcheyn va sun'iy intellekt muhim yutuqlarga erishishga tayyor. Ushbu texnologiyalar

yanada chuqurroq, shaxsiylashtirilgan va samarali ta'lim tajribasi uchun potentsialni taklif qiladi. Biroq, adolatli va samarali amalga oshirilishini ta'minlash uchun xarajat, foydalanish imkoniyati va axloqiy muammolar kabi muammolarni hal qilish kerak. Ushbu innovatsiyalarni o‘zlashtirib, o‘qituvchilarni o‘qitish va infratuzilmani rivojlantirish orqali qo‘llab-quvvatlash orqali biz texnologiya takomillashtirilgan ta’lim norma bo‘lgan kelajakni yaratishimiz, talabalarni zamonaviy dunyoning murakkabliklariga tayyorlashimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bower, M., Howe, C., McCredie, N., Robinson, A., & Grover, D. (2014). Augmented Reality in Education – Cases, Places, and Potentials. Educational Media International, 51(1), 1-15.
2. Dede, C. (2009). Immersive Interfaces for Engagement and Learning. Science, 323(5910), 66-69.
3. Grech, A., & Camilleri, A. F. (2017). Blockchain in Education. Publications Office of the European Union.
4. Luckin, R., Holmes, W., Griffiths, M., & Forcier, L. B. (2016). Intelligence Unleashed: An Argument for AI in Education. Pearson Education.
5. Meyer, B., Haywood, N., Sachdev, D., & Faraday, S. (2008). What is Independent Learning and What are the Benefits for Students? Department for Children, Schools and Families.

BO‘LAJAK MUHANDISLARNING KONSTRUKTIV KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHNING TIZIMLI PEDAGOGIK SHART VA SHAROITLARI

ISAKOV JASURBEK ARIFJONOVICH –
Andijon iqtisodiyot va qurilish instituti, “Arxitektura va qurilish” fakulteti, “Arxitektura va qurilish” kafedrasi erkin tadqiqotchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada bo‘lajak muhandislarda konstruktiv kompetensiyalarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan bo‘lajak muhandislarning loyihaviy-konstruktorlik tayyorgarligini tizimli tashkil etishni birinchi tashkiliy-pedagogik sharoit bo‘lib hisoblanadi. Ushbu sharoitni amalga oshirish oliy ta’lim muassasasining o‘quv jarayonida bo‘lajak muhandislarning konstruktiv kompetensiyalarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan.

Kalit so‘zlar: dastur, metod, faoliyat, didaktik talab, ko‘nikma, tadqiqotchilik ko‘nikmalari, tadqiqot, individuallik, o‘rnatish qobiliyati, pedagogik qobiliyat.

Аннотация. В данной статье первым организационно-педагогическим условием является систематическая организация проектно-строительной подготовки будущих инженеров, направленная на развитие конструктивных компетенций у будущих инженеров. Реализация этих условий направлена на развитие конструктивных компетенций будущих инженеров в ходе образовательного процесса высшего учебного заведения.

Ключевые слова: программа, метод, деятельность, дидактическая потребность, умения, исследовательские навыки, исследовательская деятельность, индивидуальность, установочные способности, педагогические способности.

Annotation. In this article, the first organizational and pedagogical condition is the systematic organization of design and construction training of future engineers, aimed at developing constructive competencies among future engineers. The implementation of these conditions is aimed at developing the constructive competencies of future engineers during the educational process of a higher educational institution.

Key words: program, method, activity, didactic need, skills, research skills, research activity, individuality, attitudinal abilities, pedagogical abilities.

Pedagogikada “Shart-sharoitlar” –deganda pedagogik tizimi ishlash samaradorligiga bog‘liq omillar, holatlar tushuniladi. Zamonaviy didaktikada “Shart-sharoit” tushunchasi o‘qitishning muvafaqiyatligini ta'minlovchi omillar, komponentlar yig‘indisi–deb izohlagan.

Ilmiy adabiyotda pedagogik shart-sharoit –deganda pedagogik jarayonning muhim komponenti tushuniladi, u o‘zida qo‘yilgan maqsadga erishishga yo‘nalgan, pedagogik jarayonning ma'lum o‘lchovlari yig‘indisini bir butun qilib birlashtiradi.

Falsafiy ma’noda “sharoit” o‘zora munosabat va ta’sirda shu ob’yektning paydo bo‘lishi, mavjudligi, o‘zgarishi uchun zarur bo‘lgan ob’yektlar majmui sifatida namoyon bo‘ladi.

Pedagogik jihatdan quyidagilar ko‘rsatiladi:

-pedagogik jarayonning borishiga, berilgan natijaga erishishga sharoitlarning ta’sir etuvchi roli ;

-pedagogik tizimni ichki va tashqi elementlar bilan to‘ldirishni aks ettiruvchi tashkiliy rol;

-ta’lim jarayonining barqaror bo‘g‘inlari faoliyatiga qaratilgan rivojlanayotgan rol.

Pedagogik jarayon oqimiga ta’sir ko‘rsatadigan sharoitlarni o‘rganish asosiy

pozisiyalarni kuzatishga imkon beradi:

- pedagogik shart-sharoitlar ta’lim muhiti imkoniyatlari, tashkiliy shakllari, vositalari va usullarini hisobga olgan holda yetarli pedagogik texnologiyalar orqali pedagogik ta’sir ko‘rsatish chora-tadbirlari majmui sifatida

- pedagogik shart-sharoitlar ta’lim jarayoni sub’yektlariga tashqi va ichki ta’sirlarni ta’minlovchi pedagogik jarayon komponentlarining mazmuniy xarakteristikasi sifatida ;

- tarbiyaviy ta’sir natijalarini iyerarxik struktura orqali tekshirilishini ta’minlashga qaratilgan pedagogik shart-sharoitlar;

- ta’lim natijalariga erishishda, o‘zaro aloqada va bir-birini to‘ldirishda va tashkiliy funksiyani amalga oshirishda ta’lim jarayonini boshqariluvchanligini, muvofiqlashtirilishini, tartibga solishni ta’minlashga qaratilgan pedagogik shart-sharoitlar.

Pedagogik sharoitlarni tadqiq qilishni yakunlash, ularning pedagogik jarayon oqimiga ta’siri to‘g‘risida yuqorida muhokama qilingan ilmiy qarashlarni umumlashtirib, biz M. M. Potashnikning fikridan foydalanamiz, u o‘quv jarayonini tashkil etish va tadqiqotimiz g‘oyasini ifodalashga qaratilgan tashkiliy va pedagogik sharoitlarni aniqladi. M.M.Potashnik tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlar tarkibida pedagogik sharoitlar bilan bir qatorda tashkilotchilik darajasini, o‘quv jarayoni tartibini kiritishga qaratilgan tashkiliy komponentni kiritishni ta’kidlaydi [2].

Yuqoridagilarga asoslanib, biz yetarli pedagogik texnologiyalar, tashkiliy shakllar, vositalar, usullardan foydalangan holda va o‘quv jarayoni sub’yektlarining o‘zaro ta’sirining tabiati va mazmun xususiyatlarini hisobga olgan holda ta’lim natijasiga erishishga qaratilgan pedagogik holatlar to‘plami sifatida tashkiliy va pedagogik sharoitlar uning tarkibiy qismlari to‘g‘risidagi tushunchani shakllantiramiz.

Oliy ta’lim muassasasining o‘quv jarayonida konstruktiv kompetensiyalarini shakllantirishning tashkiliy va pedagogik sharoitlarni asoslash jarayonida, bir qator (I.S.Bulatova, A.O.Gornov va L.A.Shasillo, V.Yu.Yelsova, S.Yu.Sitnikova va boshqalar.) [1, 3] mualliflarni alohida etiborga olish lozim. Ular muhandislik tayyorgarligining quyidagi kamchiliklariga alohida e’tibor bergan: tizimli tashkil etishning yetishmasligi, kasbiy sikl fanlari bilan fanlararo aloqalarning yetishmasligi. Shu sababli, muhandislik grafik fanlarni o‘qitishga zamonaviy yondashuvlar asosida bo‘lajak muhandislarning kasbiy, shaxsiy fazilatlarini shakllantirishni o‘z ichiga olgan muhandislik-grafik tayyorgarlikni tizimli tashkil etish imkoniyatlarini hisobga olish maqsadga muvofiqdir, shu bilan birga bilim va ko‘nikmalar transformasion faoliyatning yagona mazmuni bo‘lib xizmat qiladi. Bundan tashqari, bo‘lajak muhandislarning konstruktorlik kompetensiyasini, shu jumladan faoliyat sub’yekti tizimli ko‘rish qobiliyatini tushunish, tizim imkoniyatiga yo‘naltiradi. Bularning barchasi konstruktiv kompetensiyalarini shakllantirish sharoitida bo‘lajak muhandislarning umumkasbiy tayyorgarligini tashkil etish tizimini ko‘rib chiqishga yo‘naltiradi.

Umumkasbiy mashg‘ulotlarni tizimli tashkil etish, ma’lum bir tushuncha sifatida, “tizim” ning umumiy tushunchasiga asoslanadi, uni o‘rganish quyida keltirilgan.

Tizim yondashuvi nuqtai nazaridan tizim umumiy maqsadga erishish va muhim o‘zgarishlarga qaratilgan uyushgan vositalar to‘plamidir. Tizim (yunoncha sistema-qismlardan tashkil topgan bir butunlik; birikma), bir-biri bilan munosabat va bog‘lanishda bo‘lgan, ma’lum bir yaxlitlikni, birlikni tashkil etuvchi elementlar majmui.

Tizim hodisasining konseptual apparati

tushunchalardan iborat-tizim, tizimning tarkibi, tuzilishi, tizim elementlarining ishlashi, bu ko‘rib chiqilayotgan hodisani tushunishga va uni talabalar uchun o‘quv tizimini loyihalashda qo‘llashga imkon beradi.

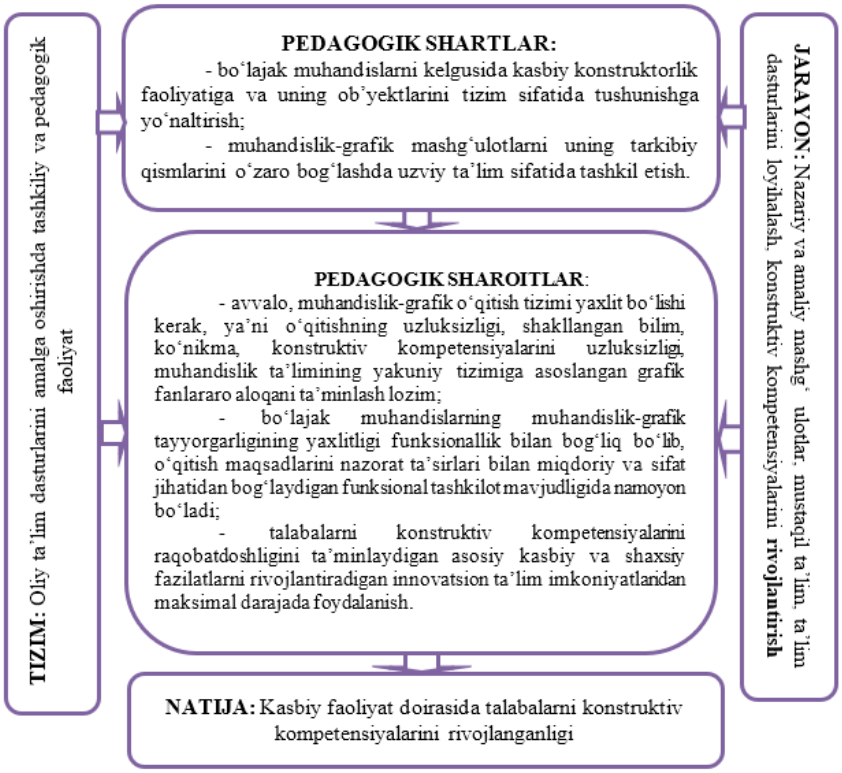
Tizim integrativ xususiyatlar va naqshlarga ega bo‘lgan barqaror birlik va yaxlitlikni tashkil etuvchi o‘zaro bog‘liq elementlar to‘plamidir. Pedagogik nuqtai nazardan, tizim dinamik ochiq boshqariladigan ta’limdir.

Tizim tarkibi uning elementlari ro‘yxati bo‘lib, tizim tarkibi elementlari o‘rtasidagi munosabatlarning invarianti uning tuzilishi hisoblanadi.

Tizimning ishlashi maqsadlar mo‘ljallangan yakuniy natija sifatida amalga oshiriladigan texnologiyalarning mavjudligini nazarda tutadi.

Konstruktiv kompetensiyalarini rivojlantirish jarayonida va didaktik prinsipga asoslangan holda biz o‘rgangan muhandislik-grafik mashg‘ulotlarini tuzish, unga ko‘ra o‘quv materialining taqdimoti o‘qitishning ichki mantig‘i bilan bog‘liq bo‘lib, tizimlilik va izchillik tamoyillariga mos kelishi kerak deb hisoblaymiz.

Muhandislik-grafik o‘qitish tamoyillarini ko‘rib chiqishga asoslanib, Konstruktiv kompetensiyalarini rivojlantirish sharoitida bo‘lajak muhandislarning muhandislik-grafik tayyorgarligini tizimli tashkil etish ikki maqsadni amalga oshirishga yordam beradi degan xulosaga kelishimiz mumkin. Tadqiqot ishning oliy ta’lim mazmunida nazariy va eksperimental tadqiqotlari, bo‘lajak muhandislarni umumkasbiy fanlarini o‘qitish asosida kasbiy tayyorgarligini rivojlantirish jarayoni modelini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun yetarli pedagogik shart-sharoitlari aniqlandi va asoslandi (1-rasm):

1-rasm. Talabalarning konstruktiv kompetensiyalarini rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari tuzilmasi

Ular mazmun, tashkiliy-boshqaruvchi, tayyorlashning texnologik sharoitlarini tizimlashtirildi va tadqiqotchilik faoliyatini auditoriya va auditoriyadan tashqari faoliyatlarga birlashtiradi, talabalarni ishlab chiqarish, tadqiqotchilik loyihalarida ishtirokini ta'minlaydi. Bo‘lajak muhandislarning hisoblash tafakkurining mazmuni, talabalarni tadqiqotchilik faoliyatga tayyorlash mazmuni bilan bir holatdan ikkinchi holatga ko‘chiriladi (transformatsiyalanadi) va tadqiqotchilik ko‘nikmalarini rivojlanishi uzluksizligi va uzviyligini ta'minlaydi. Talabalarning auditoriya faolyatidagi hisoblash faoliyati ma'ruza, amaliy-laboratoriya ishlari, mustaqil ta'lim, kurs ishi, bitiruv malakaviy ishi, turli fan soxalarida izlanish va mobil ilovalarda berilgan mantiqiy topshiriqlarni ishlash orqali amalga oshiriladi.

Tizimning ta'sir etuvchi elementlar sifatida ishtirok etuvchi pedagogik shart-sharoitlar aniq maqsadga erishishni ta'minlovchi pedagogik jarayonlar asosida yotgan elementlardir. Tadqiqotimiz mavzusiga hos bo‘lgan holda pedagogik shart-sharoitlar - deganda biz talabalarni hisoblash tafakkurini rivojlantirish faoliyatiga tayyorlashni ta'minlaydigan o‘zaro bog‘langan va o‘zaro shartlashgan komponentlarni tushunamiz.

Umumkasbiy mashg‘ulotlarni funksional tashkil etish uning iyerarxik akademik fanlarga mos keladigan darajalarga bo‘linishini, ularni qayta tuzilishini anglatadi:

- umumkasbiy mashg‘ulotlarning o‘quv fanlariga mos keladigan darajalarga iyerarxik bo‘linishi uning qismlari va tuzilishini farqlash xususiyatlarini ko‘rsatadi va tuzilishini belgilaydigan fanlararo aloqalar bilan o‘zaro bog‘liqdir;

- muhandislik-grafik tayyorgarlikning yaxlitligi, funksionalligi va tuzilishini amalga oshirish - boshqarish qobiliyati, ya’ni muhandislik-grafik o‘qitish tizimining belgilangan maqsadlar yo‘nalishi bo‘yicha rivojlanish qobiliyatini nazarda tutadi;

- muhandislik-grafik o‘qitish tizimining rivojlanishi dinamizmga ega bo‘lishi kerak, chunki muhandislik-grafik o‘qitish tizimining xususiyatlari va sifatini, shuningdek uning tarkibiy qismlarini o‘zgartirishi kerak;

- umumkasbiy mashg‘ulotlarda kompitensiyaning paydo bo‘lish xususiyatini amalga oshirish o‘zgaruvchan kasbiy munosabatlar va zamonaviy o‘qitish shakllarini joriy etish bilan bog‘liq - guruh loyihalarini tayyorlash, tadqiqot laboratoriyalari, masofaviy o‘qitish va boshqalar [4].

Muhandislik-grafik o‘qitish tizimining ko‘rib chiqilgan xususiyatlarini saqlab qolish uning inersiyasi, ya’ni tashqi muhit va resurslarni o‘z ichiga olgan o‘zgaruvchan tashqi ta’sirlar sharoitida mavjud bo‘lish qobiliyati bilan bog‘liq. Tashqi muhit parametrlari texnika va texnologiyalarning rivojlanishi, professional jamoada muhandis malakasiga qo‘yiladigan talablar, mehnat bozorida mutaxassis muhandislarga bo‘lgan talab ma’lum ko‘nikma va qobiliyatlarning mavjudligi bilan belgilanadi. Muhandislik-grafik o‘qitish tizimining izchilligi xususiyati bo‘lajak muhandislarga o‘zgaruvchan kasbiy, texnik va texnologik sharoitlarga moslashish talabini qo‘yadi.

Bizning fikrimizcha, konstruktiv kompetensiyalarini rivojlantirish jarayonida bo‘lajak muhandislarning muhandislik-grafik tayyorgarligi quyidagicha amalga oshiriladi:

-konstruktorlik faoliyatida amalga oshirilayotgan loyihaviy-konstruktorlik bilim va ko‘nikmalarni shakllantirishda ilgarilanmalik;

- kasbiy yo‘naltirilgan o‘quv va amaliy loyihaviy-konstruktorlik faoliyat integrasiyasi;

-bo‘lajak muhandislarning ta’limiy loyihaviy-konstruktorlik ehtiyojlarini hisobga

olish;

- muhandislik ta’limi maqsadlarini amalga oshirish.

Shunday qilib, konstruktiv kompetensiyalarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan bo‘lajak muhandislarning loyihaviy-konstruktorlik tayyorgarligini tizimli tashkil etish birinchi tashkiliy-pedagogik sharoit bo‘lib hisoblanadi. Ushbu sharoitni amalga oshirish oliy ta’lim muassasasining o‘quv jarayonida bo‘lajak muhandislarning konstruktiv kompetensiyalarini rivojlantirishga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Gornov, A.O. Osnovniye polojeniya konsepsii yestestvennoy strukturiy injenernoy podgotovki (Natural occurring Leaning -NL) / A.O. Gornov, L.A. Shasillo // Obrazovaniye i samorazvitiye. - 2013. - № 4 (38). - S. 30-36.
2. Potashnik, M.M. Upravleniye obrazovaniyem na munisipalnom urovne: Me¬todicheskoye posobiye/ M.M. Potashnik, A.V. Solojnin. - Moskva: Pedagogicheskoye obshyestvo Rossii, 2014. - 480 s.
3. Sitnikova, S.Yu. Problemiy formirovaniya graficheskoy kulturiy kak sostavlyayushyey professionalnoy kulturiy studenta texnicheskogo vuza v kontekste kompetentnostnoy paradigmiy obrazovaniya / S.Yu. Sitnikova, V.Yu. Yelsova // Teoriya i praktika obshyestvennogo razvitiya. -2015. №8. (data obrashyeniya 17.07.2016).
4. Исаков Ж. А. Некоторые аспекты наглядности в подготовке студентов художественного образования // Science And World. – 2013. – С. 71.
5. Исаков Ж. А. Роль профессионализма и мастерства педагога в решении педагогических задач в процессе обучения изобразительному искусству //Актуальные вопросы современной науки. – 2013. – С. 86-89.
6. Исаков Ж. Педагогическое сотрудничество учителей точных и естественных с учителем черчения // International Bulletin of Applied Science and Technology. – 2023. – Т. 3. – №. 11. – С. 519-522.
7. Исаков Ж. А. Тасвирий санъат ўқитувчисининг илмий-методик тайёргарлик даражаси компетенциясини шакллантириш омиллари //Научный Фокус. – 2023. – Т. 1. – №. 7. – С. 722-726.
8. Isakov J., Yulbarsov F. Ko’rgazmali ko’rsatmalar orqali o’quvchilarning fazoviy tasavvurlarini yanada shakillantirish //Молодые ученые. – 2023. – Т. 1. – №. 21. – С. 81-85.

TERMINOLOGIYA TIL SO'Z FONDINING BIR QISMI SIFATIDA

PARPIEVA UMIDA HASANOVNA

Annotatsiya. Mazkur maqolada terminologiya til so'z fondining bir qismi sifatida o`rganilgan. "Til" tushunchasi insonning butun kommunikativ vositalarini anglatish, tilning so'zlashuv tipi, aksincha, kommunikativ vaziyatning norasmiyligi, stixiyali bilan ajralib turishi ham tahlil etilgan.

Kalit so`zlar: til, og'zaki nutq, og'zaki nutq grammatikasi, so'z, leksik-semantik guruhlar, periferik birliklar.

Tilning paydo bo'lishi, rivojlanishi, umuman tilga qiziqish azaldan mavjud. Yillar davomida "til" tushunchasi insonning butun kommunikativ vositalarini anglatish uchun ishlatiladigan umumiy tushuncha hisoblanadi. Til insoniyat jamiyati tarixi bilan chambarchas bog‘liq holda o‘rganilsa, uni to‘g‘ri tushunish, undan foydalanadigan odamlar xarakteri, mentaliteti va ijtimoiy faolligini aks ettiradi.

Oxirgi tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ba'zi hayvonlar turlari ham muloqot qiladi, lekin ular so'zni ishlatadigan ma'noda gaplashmaydi. Til muloqotning normal shakli va vositasi bo'lib, unda so'zlashuvchi xalqning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy tarixi bilan belgilanadi. Tilni aniq ta'riflashning imkoni mavjud emas, masalan, "kislota" yoki boshqa kimyoviy atamalarni aniqlashdan ko'ra qiyin hisoblanadi. Buning sababi shundaki, aksariyat tadqiqotchilar tilga – faylasuflar, psixologlar, mantiqchilar, sotsiologlar, shuningdek, tilshunoslar qiziqishadi. Til tafakkur bilan chambarchas bog'liq tafakkur vositasi hisoblanganligi sababli u faylasuflar nazorati ostiga tushib qolgan. Mantiqshunoslar tafakkur qonunlarini va ularning tilda aks etishini o‘rganadilar. Til o'zining kelib chiqishiga ko'ra ijtimoiy xususiyatga egaligi uchun sotsiologlarning e'tiborini tortadi.

Turli mutafakkirlar tomonidan tilga ko‘plab ta’riflar berilgan. Bu o‘rinda biz rus tilshunosi F.M.Berezinning kitobida keltirilgan til tushunchasga oid ta’riflarni bermoqchimiz.[1] Nemis faylasufi Gegel ta'kidlaganidek, "til – haqiqiy ma'noda nazariy aql san'ati, chunki u uning tashqi ifodasi".

fransuz tilshunosi F.de Sossyur tilni fikrlarni ifodalovchi belgilar tizimi deb ta’riflagan. Italyan faylasufi B.Krose, “Til ifodalash maqsadida tashkil etilgan bo‘g‘inli cheklangan tovush tizimidir”. Amerikalik tilshunos E.Sapir tilni ixtiyoriy ravishda yaratilgan ramzlar tizimi orqali fikr, his-tuyg‘u va istaklarni bildirishning sof insoniy va instinktiv bo‘lmagan usuli deb hisoblagan. Amerikalik tilshunos L.Blumfildning ta'kidlashicha, til bir kishiga boshqa birovning qo'zg'atuvchisiga munosabat bildirishga imkon beradi. U tilni yurish, ovqatlanish kabi xulq-atvor namunalari nuqtai nazaridan ko‘rib chiqdi; bu namunalar to'plami uzoq vaqt davomida foydalanilmay qolishi mumkin, keyin tegishli stimul tomonidan ishga tushirilishi mumkin.

1 Ф.М. Березин «История лингвистических учении» Москва 1984`

Til «inson muloqotining eng muhim vositasi» sifatida nutq tovushlarining moddiy shaklida mavjud. U gapirmasdan mavjud bo'la olmaydi. Og'zaki nutq til vositasida muloqot qilishning asosiy jarayoni. Yozma nutq ikkinchi darajali, u og'zaki nutqda mavjud bo'lgan narsalarni ifodalaydi.

Og'zaki nutq grammatikasi va lug'atida til tomonlari tovushlarda ifodalanadi. So'zlarning o'zgarishi va ularning gapga qo'shilishi eng avvalo fonetik hodisalardir. Biz fe'l yoki otning grammatik shaklini mos keladigan tovushlarni o'zgartirmasdan o'zgartira olmaymiz. Gaplarning kommunikativ turini ko'pincha faqat intonatsiya bilan aniqlash mumkin. Demak, tilning tovush (fonetik) jihatining ahamiyatli. Har qanday tilda gapirish uchun odam uning fonetikasini deyarli 100% bilishi kerak, grammatikaning atigi 50-90% va lug'atning 1% yetarli bo'lishi mumkin.

Har qanday tilning asosiy xususiyati uning so‘zlardan iborat ekanligi ko‘pchilikka ayon. Agar biz o'zbek, ispan, ingliz, rus yoki boshqa tillarda yozsak, sahifadagi so'zlarni aniqlaymiz, biz ularni o'rganamiz, gapirganda yoki o'qiyotganda foydalanamiz, lug'atlardan notanish so'zlarni qidirishimiz mumkin. So'zning nima ekanligini aniqlash qiyin bo'lmasligi kerak.

"So'z" atamasi tovushlar guruhining ma'no bilan bog'lanishi natijasida paydo bo'lgan tilning asosiy leksik birligini bildiradi. Bu birlik grammatik funktsiyalarda ishlatiladi. Bu tilning eng kichik birligi bo'lib, to'liq so'z bo'lib turadi. “So‘z turkumi” atamasi tilda tayyor birlik sifatida mavjud bo‘lgan, ma’no birligiga, sintaktik vazifa birligiga ega bo‘lgan so‘zlar guruhini bildiradi, Masalan. "G`oz kabi bo'sh" so'z birikmasi "qo'pol" degan ma'noni anglatadi va gapda aniqlovchi sifatida ishlatiladi: "U g'oz kabi bo'sh". Leksikologiya lug'atning rivojlanishini, so'zlar va so'z turkumlarining kelib chiqishini, ularning semantik munosabatlari va tuzilishining rivojlanishini, ma'no o'zgarishini o'rganishi mumkin.

Har bir asosiy tushunchaning ta'rifi juda murakkab ish: so'zning ta'rifi tilshunoslikdagi eng qiyinlaridan biridir, chunki eng oddiy so'z juda ko'p turli jihatlarga ega. U tovush shakliga ega, chunki u fonemalarning ma'lum bir joylashuvi; morfemalarning ma'lum bir joylashuvi ham bo'lgan holda o'zining morfologik tuzilishiga ega; real nutqda foydalanilganda, u turli xil so'z shakllarida, turli sintaktik vazifalarda va turli xil ma'nolarni anglatishi mumkin. Har qanday til tizimining markaziy elementi bo'lgan so'z fonologiya, leksikologiya, sintaksis, morfologiya, shuningdek til va nutq bilan shug'ullanishi kerak bo'lgan ba'zi boshqa fanlar, masalan, bilimning yana bir qancha sohalari: falsafa va psixologiya uchun o'ziga xos markazi hisoblanadi. So'zni tavsiflash uchun barcha urinishlar, albatta, har bir fan sohasi uchun o'ziga xosdir va shuning uchun boshqa barcha sohalar vakillari tomonidan bir tomonlama ko'rib chiqiladi va to'liq emasligi uchun tanqid qilinadi.

So'z – bu odamlarning muloqoti uchun ishlatiladigan til tizimining asosiy birligi bo'lib, tovushlar guruhini moddiy jihatdan ifodalaydi, ma'noga ega, grammatik vazifaga mos keladi, rasmiy va semantik birlik bilan tavsiflanadi. So'z lingvistik tahlilning morfologik jihatdan eng kattasi va sintaktik tekisligidagi eng kichigidir. So‘z boshqa har qanday lisoniy belgi kabi ikki yuzli birlik bo‘lib, ham shakl, ham mazmun, aniqrog‘i tovush shakl va ma’noga

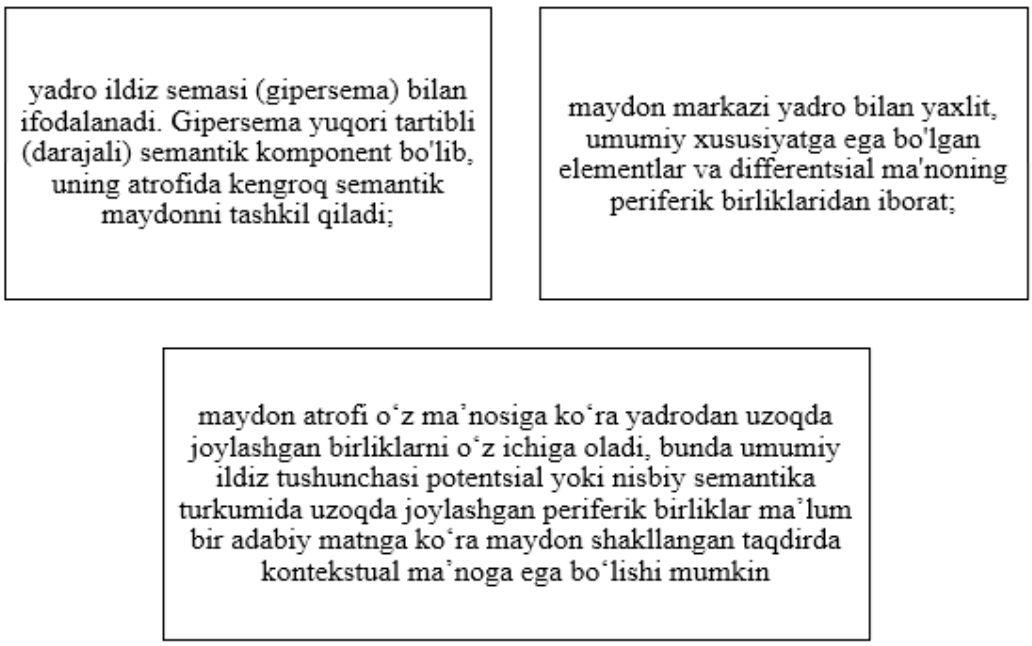
ega. Hech biri ikkinchisisiz mavjud bo'la olmaydi.

Leksik-semantik guruhlarning barcha elementlari nutqning bir qismi, shuningdek, grammatik ma'no e'tiborga olinmasa, ideografik guruhlar deb hisoblanadi. Tematik va ideografik guruhlar nutqning turli qismlari so'zlarini birlashtiruvchi guruhlardir. Ideografik kichik guruhlar nutq qismlariga bo'linishdan mustaqil. So'z va iboralar leksik-grammatik ma'nosiga ko'ra emas, balki mantiqiy tushunchalar tizimiga ko'ra, boshqacha aytganda, ma'nosiga ko'ra tasniflanadi. Ushbu kichik guruhlarga otlar, fe'llar, qo'shimchalar va sifatlar tegishli bo'lishi mumkin.

Leksik-semantik soha – bu har qanday umumiy (integral) leksik-semantik belgi bilan birlashtirilgan til birliklari to'plamini belgilash uchun tilshunoslikda ko'p qo'llaniladigan atama. Dastlab bunday leksik birliklar o`rnida leksik daraja birliklari so'zlar ko'rib chiqilgan. Keyinchalik lingvistik asarlarda semantik sohalar, so'z birikmalari va gaplarning tavsiflari mavjud.

Tilshunos E.I. Dibrova leksik-semantik sohaga quyidagi ta’rifni beradi

(keyingi o'rinlarda LSP deb yuritiladi): Leksik-semantik maydon so'zlarning ierarxik tashkil etilishi, bir umumiy ma’no bilan birlashgan va tilda ifodalovchi ma'lum bir semantik soha. Semantik sohaning onomaseologik xususiyati shundan iboratki, u sinfni bildiruvchi umumiy sema yoki gipersemaga asoslanadigan ob'ektlar. Sohaning semasiologik xarakteristikasi shundan iboratki maydon terminlari bir-biri bilan integral-differensialga ko'ra bog'lanadi. Bu ularni bir maydon ichida birlashtirish va farqlash imkonini beradi [Dibrova, 2001:14]. Darhaqiqat, sohaning semantik tuzilishi quyidagi qismlardan iborat (1-rasmga qarang):

1-rasm. Sohaning semantik tuzilishi

Periferik birliklar odatda til tizimining leksik-semantik uzluksizligini tashkil etuvchi boshqa semantik sohalar bilan aloqa qilishlari mumkin.

Popov Z.D., Sternin I.A. leksikasi semantik sohaning to‘liq xususiyatlarini quyidagicha ajratib ko‘rsatdi:

1. Semantik maydon kamida bitta umumiy komponentga (umumiy semantik belgi) ega bo'lgan ma'nolar yig'indisi orqali hosil bo'ladi. Bu komponent odatda ifodalangan arxileksema (giperleksema), ya'ni eng umumlashgan ma'noli leksema.

2. A’zolari odatda mikromaydon dominant (yadro leksema) bilan ifodalanadigan integral belgi bilan bog‘langan semantik shaxs bo‘lgan mikromaydon leksik-semantik sohada ajralib turadi. Maydonning tashqi tuzilishi yadro va bir necha qismlardan iborat bo'lib, ulardan biri to'g'ridan-to'g'ri yadro yaqinida joylashgan bo'lishi mumkin (yaqin periferiya), boshqalari esa mikromaydonning chetida (uzoq periferiya) joylashadi.

3. Maydonning ichki tuzilishi deganda semantik birliklarni bog’lovchi korrelyatsiyalar yigindisi tushuniladi.

4. Maydon elementlarning o'zaro aniqlanishi bilan tavsiflanadi, ular ba'zan bir-birini almashtirishi mumkin.

5. Leksik-semantik sohalar bir-biridan ajratilmagan. Tilning har bir so'zi ma'lum bir leksika-semantik sohaga tegishli bo'lib, ko'pincha o'zining polisematik xususiyati tufayli faqat bitta semantik sohaga emas.

6. Bir semantik maydon yuqori darajaga ega bo'lgan boshqa sohaga qo'shilishi mumkin.

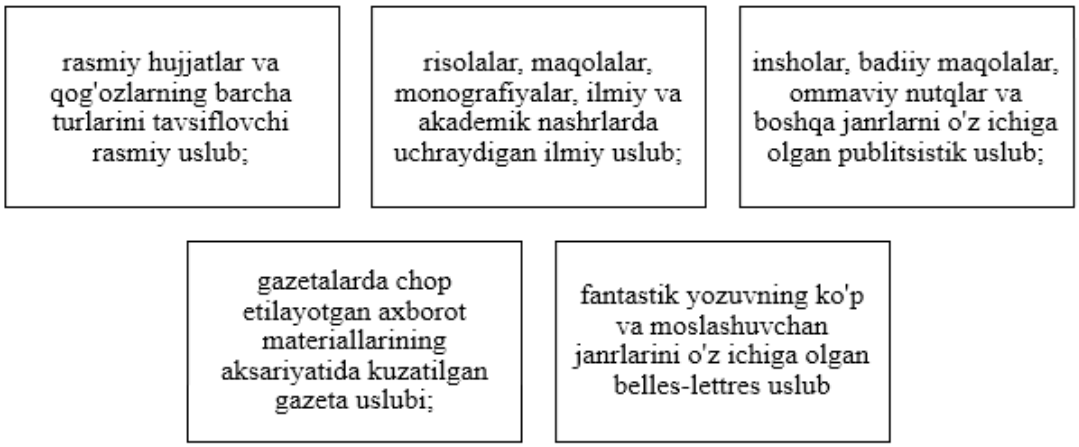
Shunday qilib, leksik-semantik maydon bir ildiz ma'nosi (yadro maydoni) bilan birlashtirilgan so'zlarning ma'lum bir guruhini (so'z birikmalarini) ifodalaydi. LSF o'z ma'nosiga ko'ra yadrodan turli masofalarda joylashgan (yaqin periferiya va uzoq periferiya) birliklarni o'z ichiga oladi. Bitta LSF ikkinchisiga joylashtirilishi mumkin (masalan, "dvigatel"ning semantik maydoni yuqori darajadagi "avtomobil" maydoniga tegishli bo'lishi mumkin); bir LSF elementi, o'z navbatida, tartibga solinadigan maydonning asosi sifatida olingan belgisiga qarab boshqa sohaga tegishli bo'lishi mumkin (shuning uchun, masalan, "mashina" atamasi hajmiga ko'ra "sanoat" maydoniga tegishli bo'lishi mumkin).

Biroq, ba'zida tinglovchi yoki so'zlovchiga unchalik tushunarsiz bo'lgan so'zlarni uchratishimiz mumkin. Misol uchun, "volan", "karter" yoki "glow plug" so'zlari oddiy til o'rganuvchi yoki ma'ruzachi uchun tushunish oson emas. Bunday so'zlar terminologiya deb ataladigan o'ziga xos til qatlamiga tegishli bo`ladi. Terminologiya boshqa funksional uslublar qatorida tildagi o‘ziga xos uslub bo‘lib, ular o‘ziga xos lingvistik, kommunikativ va pragmatik xususiyatlari bilan ajralib turadi.

“Funktsional uslub" atamasi V.V.Vinogradov tomonidan adabiy tilning funktsional (funktsional-uslub) xilma-xilligini belgilash uchun taklif qilingan. Funktsional uslub - ommaviy nutq aloqasida ma'lum bir funktsional maqsad bilan birlashtirilgan lingvistik vositalar, usullar va ularni qo'llash, tanlash, o'zaro bog'lash va o'zaro bog'liqlik tamoyillarining ijtimoiy ongli tizimi [Vinogradov 1981, 19-bet; Stilistika, 2008, p. 41]. Uslub - tipik ijtimoiy vaziyatda odamlar tomonidan qo'llaniladigan nutq turi.

Ingliz tilibir nechta funksional uslublarga o'tishiga barcha tadqiqotchilarning tasniflari

to'liq mos kelmasa ham aksariyati uslub nazariyotchilari funksional uslublar soni beshta ekanligini ta'kidlamaydilar, lekin ularning nomenklaturasi bo'yicha fikrlari farq qiladi. Quyidagi funksional uslublarning tasniflarini yoritib beradi (2-rasmga qarang):

2-rasm. Funksional uslublarning tasniflari

Ularning faqat dastlabki uchtasi barcha stilistik risolalarda doimo tan olingan. Funksional uslublar soni va ularning tasnifi bo'yicha turli qarashlarni solishtirish uchun stilistik monografiyalar, ma'lumotnomalar va darsliklarning tegishli bo'limlarini ko'rishimiz mumkin.

Funksional uslublar soni va ularni farqlash tamoyillari vaqt o'tishi bilan o'zgarib turadi va ma'lum bir davr amaliyotidagi tilning holatini aks ettiradi. Demak, tilning adabiy turi doirasida yuqorida tilga olingan barcha uslublar alohida ajratilgan. Ularning faoliyati ma'ruzachining ma'lum bir kommunikativ vaziyatga mos keladigan til vositalarini tanlashga yondashishi va ikkinchisining rasmiy, oldindan rejalashtirilgan holati bilan tavsiflanadi.

Tilning so'zlashuv tipi, aksincha, kommunikativ vaziyatning norasmiyligi, stixiyali bilan ajralib turadi. Ba'zan nutqning so'zlashuv turi "so'zlashuv uslubi" deb nomlanadi, adabiy va so'zlashuv muloqoti o'rtasidagi vaziyat va lingvistik farqlar hamda nazar nutq uslubining o'ziga xos xususiyatlaridan qat'iy nazar tilning funksional uslublari tasnifiga kiradi. Berilgan kommunikativ holatlar uchun ma'lum ifoda vositalarini tanlashda ongli harakat, so'zlashuv nutqi esa kommunikativ vaziyatning bevositaligi, o'z-o'zidan, oldindan o'ylamasligi bilan shakllanadi. Bu mulohazalar bilan bir qatorda so‘zlashuv nutqiga o‘zining mustaqil til birliklari va ularning bog‘lanish qoidalariga ega bo‘lgan alohida til tizimi sifatida qarashga moyillik mavjud.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Федор Михайлович Березин «История лингвистических учений» Издатель Высшая школа, 1975, Университет Вирджинии
2. Leonard Bloomfield “Language” published in 1933, presented a comprehensive description of American structural linguistics.
3. Popov Z.D., Sternin I.A. “Когнитивная лингвистика” Москва 2007
4. Диброва Е.И. «Современный русский язык» Анализ языковых единиц. 2001
5. Vinogradov V.V., 1981, “Stilistika”

RIVOJLANISH MARKAZLARIDA MAKTABGACHA TA'LIM YOSHIDAGI BOLALARGA MILLIY QADRIYATLAR ASOSIDA TA'LIM-TARBIYA BERISH

G.A. GAYNAZAROVA – Nizomiy nomidagi TDPU kafedra mudirii, p.f.f.d. (PhD)
L.Z. NAMAZBAYEVA – Nizomiy nomidagi TDPU dotsenti v.b, p.f.f.d. (PhD)

Annotatsiya. Ushbu maqola maktabgacha yoshdagi bolalarga milliy qadriyatlar asosida ta'lim-tarbiya berishning nazariy asoslari, boshqa millatlar madaniyatining o'ziga xos xususiyatlari, mazmuni hamda maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni milliy qadriyatlar vositasida axloqiy tarbiyalashning shakl, usul va yo'llarini o'rganish, ularni rivojlanish markazlarida bevosita hamda bilvosida qo'llash masalalariga bag'ishlangan.

Kalit so'zlar: milliylik, madaniy qadriyatlar, xulq madaniyati, ma'naviyat, milliy xususiyatlar, rivojlanish markazlari, milliy urf-odatlar, ma'naviy-ma'rifiy meros, imitatsiya, fatonat.

Kirish. O'zbekiston Respublikasining 2020 yil 23 sentabrdagi O'RQ-637-son "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunining 8-moddasi "Maktabgacha ta'lim va tarbiya"ga bag'ishlangan bo'lib, unda "maktabgacha ta'lim va tarbiya bolalarni o'qitish va tarbiyalashga, ularni intellektual, ma'naviy-axloqiy, estetik va jismoniy jihatdan rivojlantirishga, shuningdek, bolalarni umumiy o'rta ta'limga tayyorlashga qaratilgan" deb belgilangan[1] .

Respublikamizda so'nggi yillarda uzluksiz ta'lim tizimining bosh bo'g'ini bo'lgan maktabgacha ta'lim tizimi davlat siyosati darajasiga ko'tarildi. 2016 yil 29 dekabrda qabul qilingan "2017-2021 yillarda Maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-2707-son qarori[2] , tom ma'noda maktabgacha ta'lim tizimining "qayta tug'ilishi" desak mubolag'a bo'lmaydi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28-yanvardagi PF-60-son "2022-2026 yillarga mo'ljallangan "Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"[3], 2019 yil 16-dekabrdagi O'RQ-595-son "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi qonuni[4], 2019 yil 8-maydagi PQ-4312 "O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi to'g'risida"gi qarorlari[5] yuqoridagi fikrlarning dalilidir.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Qadriyatlarning mohiyati, mazmuni,

1 Постановление Президента Республики Узбекистан Мирзиёева Ш.М. от 29 декабря 2016 г. № ПП-2707, "О мерах по дальнейшему совершенствованию системы дошкольного образования в 2017-2021 гг" – 2016 – С. 1-3.

2 Закон Республики Узбекистан от 8 мая 2019 года № ПП-4312, "Об утверждении концепции развития системы дошкольного образования Республики Узбекистан до 2030 года". – 2019. – С. 145-178.

3 Закон Республики Узбекистан от 16 декабря 2019 года № ЗРУ -595, "О дошкольном образовании и воспитании".– 2019. – С.9-19.

4 Закон Республики Узбекистан от 23 сентября 2020 года № ЗРУ-637 "Об образовании" – 2020 – С. 3-4.

5 Указ Президента Республики Узбекистан от 28 января 2022 года № УП-60, "О стратегии развития нового Узбекистана на 2022 — 2026 годы".– 2022. – С. 145-178.

namoyon bo‘lish shakllari bilan bog‘liq muammolarning tahlili uzoq tarixga ega. Kishilar qadim zamonlardanoq o‘zlarini o‘rab turgan olam, undagi narsa, voqea va hodisalar, odamlar o‘rtasidagi munosabatlarga baho berganlar, ularning qadri to‘g‘risida fikr yuritganlar. Zamonlar o‘tishi, jamiyat rivoji davomida bu boradagi muammolar ko‘paygan, ularni hal qilishning ahamiyati ortavergan. Qadriyatlar mavzusi bir qator dunyoqarashlarning asosida yotgan, ularning markaziy qismini tashkil qilgan. Ko‘pgina falsafiy oqimlar va mutafakkirlar ham bu mavzuni chetlab o‘tmaganlar.

Shuningdek, mavzuning falsafiy-tarixiy tahliliga bag‘ishlangan G‘arb va Yevropa, Rossiya va sobiq ittifoq mutaxassislarning ilmiy tadqiqot ishlarida ham qadriyat tushunchasi keng yoritilgan. Bunda Aristotel, Geraklit, Demokrit, J.J.Russo, A.Sen-Simon, R.Ouen, I.Kant, J.Dyui, N.Berdyaev, P.Sorokin, E.Dyurkgeym, T.Parsons va boshqalarning nomlarini alohida ta’kidlash zarur.

Qadriyatlar mavzusi ko‘hna va navqiron Sharq, uning tarkibiy qismi bo‘lgan Markaziy Osiyo va O‘zbekiston mutafakkirlari hamda olimlari uchun ham begona emas! Qadriyatshunoslik tarixining eng teran jihatlarini faqat G‘arbdan emas, balki Sharqdan qidirish ham foydadan holi bo‘lmasa kerak. Xorazmiy, Forobiy, Beruniy, Ibn Sino, al-Buxoriy, at-Termiziy, Yassaviy, Ulug‘bek, Jomiy, Navoiy, Abay, Behbudiy, A.Avloniy kabi mutafakkir va olimlarning ijodida ham bu mavzuning izlari bor.

Qadriyatlar mavzusiga O‘zbekistonning birinchi Prezidenti I.A. Karimov ham juda katta e’tibor bergan. Karimov uz nutqi, maqola, kitoblarida bu mavzuning juda ko‘p qirralarini ochib bergan. I.A. Karimov mustaqillikni mustahkamlashda qadriyatlar omilidan foydalanish, ma’naviy taraqqiyotimizning qadriyatlarga asoslangan mezonlari, ijtimoiy o‘zgarishlarning demokratik umuminsoniy qadriyatlarni barqaror qilish tomon yo‘naltirilganligi kabi bir qator masalalarni ijodiy asoslab bergan.

Bugungi kunda qadriyatlar masalasi O‘zbekistonning ko‘plab olimlari tomonidan ham tadqiq qilinmoqda. Jumladan, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) G.A. Gaynazarova «Milliy xalq o‘yinlari vositasida maktabgacha katta yoshdagi bolalarni ma’naviy-axloqiy tarbiyalashning mohiyati»[6], pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) L.Z. Namazbaeva “Внедрение национальных ценностей в процессе воспитания и обучения детей дошкольного возраста[7], mavzusidagi tadqiqot ishlarida milliy qadriyatlar vositasida tarbiyalashning nazariy asoslarini ko‘rsatib o‘tganlar.

Tadqiqot maqsadi. Bolalarda milliy xususiyatlarni rivojlantirishda milliy qadriyatlarning mazmuni, mohiyati, yo‘llari, ularning maktabgacha yoshdagi bolalarga ta‘lim-tarbiya berishdagi ahamiyatini “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturida belgilangan “rivojlanish markazlari”da olib boriladigan

6 Gaynazarova, G. A., & qizi Gulomiddinova, A. K. (2024, March). MILLIY XALQ O ‘YINLARINING BOLALAR HAYOTIDA TUTGAN O‘RNI. In Proceedings of Scientific Conference on Multidisciplinary Studies (Vol. 3, No. 3, pp. 54-58)..

7 Намазбаева, Л. З. (2024, March). INTRODUCTION OF NATIONAL VALUES IN THE PROCESS OF UPBRINGING AND EDUCATION OF PRESCHOOL CHILDREN. In Proceedings of International Conference on Educational Discoveries and Humanities (Vol. 3, No. 4, pp. 129-132).

faoliyat turlari misolida tahlil qilish.

Tadqiqot usullari.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda milliy qadriyat tushunchalarini rivojlanish markazlar faoliyatlarida takomillashtirishning amaliyotdagi holatini tahlili quyidagicha xulosa qilish imkonini berdi. “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturida o‘quv-tarbiyaviy faoliyat guruhning kun tartibiga tayanadi va unda pedagog-tarbiyachi tomonidan rejalashtirilgan kundalik harakatlar aks ettiriladi[8]. Bolalar o‘yinlari, bo‘sh vaqt va o‘quv-tarbiyaviy faoliyat turlari navbatma-navbat amalga oshiriladi. Guruhda tashkil etilgan rivojlantiruvchi muhitning asosiy mazmuni madaniy-tarixiy qadriyatlar, milliy va vatanparvarlik burchaklari, milliy va mintaqaviy an’analar, tabiat, iqlimdan kelib chiquvchi xususiyatlarga boy bo‘lishi, bolada birlamchi dunyoqarash asoslarini shakllantirishi, bolaning muvaffaqiyatli ijtimoiy moslashuviga yordam berishi lozimligi bilan belgilangan[9].

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarining kundalik faoliyati, ya’ni kun davomidagi bajaradigan ishlarini tahlil qiladigan bo‘lsak, bolalarga milliy qadriyatning qaysi usul va uslublar bilan singdirib borilayotganligini ko‘ramiz.

Ertalabki soatlar: Tarbiyachi tomonidan har bir bolani kulib kutib olish, unga iliq munosabatda bo‘lish, do‘stlari bilan birgalikda o‘yinga chorlash, turli mavzulardagi suhbatlar olib boriladiki, ular asosida bolalarda tevarak atrofdagi insonlar, predmetlar, tabiat xodisalariga, yashayotgan hududiga, uning tabiatiga bo‘lgan mehrlari kuchaytiriladi.

Frontal mashg‘ulotlarda: “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturida mashg‘ulot soatlari berilgan bo‘lsada, har bir soatga aynan alohida mavzular berilmagan. Frontal, ya’ni umumiy guruh bilan ishlash jarayonida mavzular rivojlanish markazlari uchun berilgan hafta mavzularidan kelib chiqib olinadi.

Mavzularni tanlash tarbiyachilarning o‘zlariga, ijodiy yondoshishga qoldirilgan. Bu bilan har bir maktabgacha ta’lim tashkiloti o‘zining ishchi dasturini yaratishi belgilangan. Ishchi dasturlarni yaratishga qo‘yilgan talblarning biri bu – o‘z hududidagi milliy qadriyatlar, milliy boyliklar, tarixiy obidalar, buyuk insonlar bilan tanishtirishdir. Demak, frontal mashg‘ulotlarga olinadigan mavzular ham bolalarda milliy qadriyat tushunchalarini shakllantirishga yo‘naltirilgan.

Rivojlanish markazlari: ushbu markazlarda berilgan 9 ta oy mavzusini tahlil qilar ekanmiz, har bir oyda milliylikka, milliy tarbiya berishga chaqiruvchi turli mavzular borligini ko‘ramiz. Bu mavzularni sentabr oyida rejalashtirilgan “O‘zbekiston – mening Vatanim” oylik mavzuli rejaning birinchi haftasiga belgilangan “Mening shahrim – mening mahallam” mavzusini o‘rgatishda “Loyihalashtirish texnologiyasi” asosida lego jamlamalaridan osmono‘par minoralarni qurish, tarixiy minoralar va ularni yaratilish texnologiyalari haqidagi tushunchalar takomillashadi.

“3D sayohat texnalogiyasi” yordamida Vatanimizning qadimiy shaharlariga sayohat uyushtirish, Samarqand, Buxoro,

8 Государственная учебная программа для дошкольных образовательных организаций Республики Узбекистан “Ilk qadam” – 2022. – С. 19-103.

9 Нишанова З.Т., Алимбаева Sh., Атабаева N.B., Байкунусова Г.Ю. // Shaxs tarbiyasida milliy xususiyatlarni rivojlantirishning uslubiy jihatlari. T. 2019. С. 38-64.

Xiva kabi shaharlar haqidagi yangi bilimlar beriladi, inson tug‘ilib o‘sgan joy uning Vatani ekanligi, “Vatan ostonadan boshlanadi” degan hikmatli iboraning mazmun-mohiyati, har bir inson Vatanini sevishi, ardoqlashi, himoya qilishi zarur ekanligi tushuntirib boriladi.

Oktabr oyida “Kuz bo‘yoqlari” mavzusi berilgan bo‘lib, oyning uchinchi haftasiga berilgan “Non rizq-ro‘zimiz” kichik mavzusini “AKT texnalogiyasi” orqali “Boshoqdan nongacha” video lavhani namoyish qilinadi. Bunda:

- nonning, ulug‘ ne‘mat ekanligi, inson mehnatining qadrliligi, ko‘plab insonlarning mehnati evaziga dasturxonga keltirilgan nonni hurmat qilish;

- non haqidagi maqol, rivoyat hamda multfilmlar asosida bolalarda nonning qadri haqidagi tushunchalari kengayadi, non tayorlash jarayoni, non mahsulotlari turlari, shuningdek, bugungi kunda dunyoning ayrim mamlakatlarida odamlar hatto to‘yib non yeya olmayotganligini, shuning uchun ham nonni asrab-avaylash zarurligi uqtiriladi.

Noyabr oyining to‘rtinchi haftasiga rejalashtirilgan “Bizning xayrli (ezgu) ishlarimiz” mavzusini “SWOT-texnologiyasi” yordamida tahlil qilish natijasida xayrli ish va ezgulik tushunchalarining mazmuni, yaxshini yomondan farqlash, har qanday yaxshilik albatta yaxshilik bilan mukofatlanishi yetkaziladi. (Oltin tarvuz misolida)

Dekabr oyida “Sog‘ tanda – sog‘lom aql” mavzusini “O‘yin texnalogiyasi” asosida “Besh tosh”, “Tortishmachoq”, “Bekinmachoq”, ”Sumalak”, “Chillak” kabi milliy harakati o‘yinlar orqali ularda milliy o‘yinlarga qiziqish uyg‘otiladi. milliy harakatli o‘yinlarni tashkil etish orqali tarbiyalanuvchilarda inson salomatligining ahamiyati, jismoniy rivojlanishning muhimligi singdiriladi. Yangi yil archa bayram tadbirlarini tashkil etilishi, bolalarda dunyo mamlakatlarida qorboboning turlicha nomlanishi (США – Santa-Klaus, Россия– Deda-Moroz, Казахстан – Ayaz ata, Румыния – Мош Джарилэ, Голландия – Синте-Клаас, Вайнахтсман – Германия, Пер Ноэл – Франция, Фазер Кристмас – Великобритании) to‘g‘risidagi tasavvurlarni hosil qiladi.

Yanvar oyida Vatan himoyachilari kunini nishonlashda “Meeting metodi” orqali bolalarda vatanparvarlik, vatan hududini himoya qilish, o‘z armiyasi bilan fahrlanish hissi tarbiyalanadi. Harbiy kiyimlar va harbiy unvonlar haqida tushunchalar beriladi, mardlik, jasurlik tuyg‘ulari shaklantiriladi.

Bolalarga “Xushmuomalalik alifbosi” mavzusini yetkazishda “Nima yaxshi-yu, nima yomon”, “Yaxshi xulq”, “Sehrli so‘z”, “Mehr ulash”, “Ezgulik guli” ta’limiy o‘yinlari vositasida kattalarga hurmat, kichiklarga izzatda bo‘lish xususiyatlari uyg‘otiladi. Bolalar xushmuomalalikga o‘rgatiladi, ijobiy va salbiy odatlar, yaxshilik va yomonlik tushunchalarining nazmuni singdiriladi.

Fevral oyida “Dunyo mamlakatlari” mavzusida “3D sayohat” texnalogiyasi yordamida bolalar qo‘shni mamlakatlarga vertual sayohatga chiqib, nafaqat o‘zi yashab turgan mamalakat haqida, balki dunyo mamlakatlari to‘g‘risida ham ma‘lumotlar oladilar, boshqa turli mamlakatlarning turmush tarzi, madaniyati, ma’naviyati haqida tushunchalarga ega bo‘ladilar.

“Ko‘rgazmalilik metodi” orqali “O‘zbekistonning buyuk arboblari” mavzisidagi tadbirlar bolalarga ajdodlarimiz

orasidan yetishib chiqqan buyuk siymolar tanishtiriladi, hamda ajdodlarimizning hayoti va ularning faoliyati haqida tushunchaga ega bo‘ladilar.

“Xotin-qizlar kuni” butun dunyoda ayollarga e’zoz ko‘rsatish kuni sifatida e’tirof qilinadi. MTTda shu sanaga bag‘ishlangan bayram kechalarida, “ART texnalogiyasi” yordamida “Onalar portreti”ni tasvirlash, bolalarda onalarga ehtirom, opa-singillarga hurmat kabi xislatlarni tarbiyalaydi. Har bir bola o‘z onasi siymosida o‘zbek ayollarini timsolini kash etadilar. Ona mehri, ayol, sha’ni haqida tushunchalari boyitiladi.

“Navro‘z” qadimdan Sharq mamlakatlarida yilning almashinuvi, yosharish va yangilanish bayrami sifatida nishonlangan. Mart oyida tashkil qilinadigan tadbirlar ham bolalarga ajdodlarimizdan meros bo‘lib qolgan milliy an’ana, udumlar, urf-odatlarni asrab-avaylashni, ularga amal qilishni o‘rgatiladi.

“Milliy bayram sayli” davomida milliy xalq o‘yinlari, musobaqalari, milliy taomlar, milliy qo‘shiq va raqslar vositasida maktabgacha yoshdagi bolalarda milliy ruh tarbiyalanadi.

Aprel oyida “Experience” texnologiyasi yordamida “Koinot sirlari”, “Yer sayyorasi kuni”, “Tabiatni asrab avaylaylik” ruknlarida tashkil qilinadigan turli tajribalar o‘tkazish, viktorina, o‘yin, va suhbatlar tashkil qilish, ona tabiat ne’matlarini sevish, asrab-avaylash, ulardan oqilona foydalanish kabi xususiyatlar shakllantiriladi. Bolalarda tabiatni asrash, unga ehtiyotkorona munosabtda bo‘lish, kundalik ob-havoni o‘rganish, turli tabiat xodisalari haqidagi tushunchalar kengaytiriladi.

May oyida “Xotira va qadrlash kuni” mavzusida mahalladagi qariyalar, mehnat va urush veteranlari bilan uchrashuvlar tashkil qilish orqali ularning bosib o‘tgan yo‘llari va vatanimizning mustaqillikka erishishdagi mashaqqatlari, o‘z milliy mafkurasini yo‘qotmaganligi haqida bilimlarga ega bo‘ladi.

“Meeting metodi” orqali bolalarga milliy qadriyat tuyg‘ulari singdirib borilib, shunday farovon kunlarga yetib kelishimizga o‘z hissalarini qo‘shgan milliy qahramonlar (Avloniy, Qodiriy, Cho‘lpon, Ismoilbey Gaspirali, M. Behbudiy, Munavvarqori, Fitrat), shuningdek, insoniyat boshiga unutilmas kulfatlar solgan ikkinchi jahon urushida matonat ko‘rsatgan milliy va qardosh xalqlar qahramonlari (Sobir Rahimov, Qo‘chqor Turdiyev, Muqaddam Ashrapova) haqida ma‘lumotlar beriladi.

Xususan, qadriyatlar bilan bog‘liq muammolar jadidlarning diqqat markazida turgan, ular sharqona qadriyatlarning tahlili borasida ham qimmatli fikrlarni bayon qilganlar. Bu borada Abdulla Avloniy (1878-1937) alohida o‘rin tutadi. Uning «Turkiy guliston yohud ahloq» kitobida o‘ziga xos ma’naviy qadriyatlar tizimi ta’riflab berilgan. Asarda fatonat, nazofat, g‘ayrat, riyozat, shijoat, qanoat, ilm, sabr, intizom, miqyosi nafs, vijdon, vatanni sevmoq, haqqoniyat, nazari ibrat, iffat, hayo, idrok, zako, lafz, iqtisod, viqor, itoat, sadoqat, adolat, muhabbat, avf kabi qadriyatlar – “«xusni xulqlar” degan umumiy nom ostida tahlil qilinadi. «Yomon xulqlar»ga esa g‘azab, jaholat, razolat, adovat, hasosat, g‘iybat, haqorat, hasad, zulm kabi xususiyatlar misol bo‘ladi. Agar ushbu asarda tilga olingan qadriyat nomlariga diqqat qilinsa, o‘sha davrda yurtimizda ma’naviy tushunchalarning ko‘lami qanchalik keng bo‘lganligini, tilimizning naqadar boyligini kuzatish mumkin.

Rivojlanish markazlar faoliyatlarida

maktabga tayyorlov yoshidagi bolalarda milliy qadriyat tushunchalarini tarbiyalashda pedagog-tarbiyachilar quyidagilarni maqsad qilib olishlari lozim, bunda:

1.O‘rganilayotgan mavzudagi milliy qahramonlarning vatanparvarligini namuna sifatida ko‘rsata olishni; (To‘maris, Shiroq, Amir Temur kabilar);

2. Mashhur allomalarning milliy qadriyat haqidagi fikr-mulohazalaridan samarali foydalana olishni;

3. E’tiqodsiz insonlarning hatti-harakati tufayli sodir bo‘lgan nohush voqealarning xalqimiz boshiga solgan musibatlari to‘g‘risida to‘laqonli ma’lumotlar berish orqali bolalarda mustahkam e’tiqodni vujudga kelishini ta’minlash.

Tarbiyalanuvchilarda milliy qadriyatga oid tushunchalarni egallashlariga ta’sir ko‘rsatadigan rivojlanish markazlaridagi faoliyatlar, mashg‘ulotlar, o‘yinlar, erkin mustaqil faoliyat; sayr va ekskursiyalar, tarbiyaviy va shaxslararo munosabatlar jarayoning o‘zaro aloqadorligi mazkur tashkiliy komponentlarning bog‘liqligi va birligi pedagogik jarayonning integrativ xususiyatga egaligini ifodalaydi. Shu bois, maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalar faoliyatini to‘g‘ri tashkil etish, aniqroq aytganda, ta’lim-tarbiya va tarbiyaviy munosabatlar jarayoni mashg‘ulot, tadbir va kun davomidagi faoliyatlarni tashkil etishda noan’anaviy metodlardan foydalanish mavzuni bola ongiga qiziqarli hamda tushunarli darajada yetkazib berish maqsadida “Davlat ramzlari”, “Qo‘shni mamalakatlar”, “O‘zbekiston armiyasi”, “O‘zbekistonning tarixiy obidalari”, “Milliy urf-odatlar”, “O‘zbekistonning boyliklari”, “Milliy taomlar”, “Milliy hunarmandchilik”, “O‘zbekiston sporti”, “O‘zbekistonda mashinasozlik”, “O‘zbekistonning tarixiy shaharlari”, “O‘zbekistonning viloyatlari”, “Toshkent poytaxt shahar”, “O‘zbekistonning diqqatga sazovor joylari”, “Milliy kiyimlar”, “O‘zbekistonda san’at turlari”, “O‘zbekistonining hayvonot olami”, “O‘zbekistonning o‘simliklar dunyosi” kabi mavzularda ko‘rgazmali qurollar va mavzuni mustahkamlovchi ta’limiy o‘yinlar yaratish maqsadga muvofiqdir[10].

Rivojlanish markazlardagi faoliyatlar maktabga tayyorlov yoshdagi bolalarini milliy qadriyatlarni o‘rganish orqali ularda milliy qadriyat tushunchalarini shakllantirishga ko‘mak beradi. O‘tkazilayotgan tadbirlar tufayli bolalar yod olayotgan she’r, ashula, maqol, topishmoq va uyushtirilgan sayohatlar maktabga tayyorlov yoshdagi bolalarda milliy qadriyat tushunchalarini shakllantirish bilan birga milliy qadriyatlarga nisbatan milliy g‘urur, iftixor tuyg‘usini tarbiyalaydi, o‘zlariga bo‘lgan ishonchni mustahkamlaydi va burch tuyg‘usini hosil qiladi, bolalarning intellektual qobiliyatlarini yuzaga chiqarishga imkon beradi.

Xulosa va tavsiyalar. O‘quv dasturida belgilangan beshta “Rivojlanish markazlari”da olib boriladigan ta‘lim-tarbiya jarayonida bolalarga milliy va umuminsoniy qadriyatlarni singdirish orqali maktabgacha ta’lim tarbiyalanuvchilarini ma’naviy barkamol avlod vakillari sifatida tarbiyalash va shakllantirishda qadr va qadrlash tuyg‘usi, qadryatlar tushinchasi, ularning mohiyati, mazmuni, namoyon bo‘lish shakillari to‘g‘risidagi

10 Қодиров А., Куронов М. ва бошқ. Бола маънавияти. Узлуксиз маънавий тарбия трилогияси // II қисм. 3-7 ёшли болаларни маънавий тарбиялаш бўйича қўлланма. – 2018. – Б. 176-268.

bilimlarning majmuasi bo‘lgan zamonaviy qadriyatshunoslikning asoslarini o‘rgatish nihoyatda muhim. Dasturda belgilangandek, bolaning kompetensiyalari bola rivojining quyidagi sohalarida belgilanadi:

- jismoniy rivojlanish va sog‘lom turmush tarzining shakllanishi
- ijtimoiy-hissiy rivojlanish
- nutq, muloqot, o‘qish va yozish malakalari
- bilish jarayonining rivojlanishi
- ijodiy rivojlanish.

Ana shu sababdan ham umuninsoniyatning qadrlash me’yorlari borasida to‘plangan yutuqlarini umumlashtirilgan bilim sohalari imkoniyatidan foydalanish ta’lim-tarbiya samaradorligining asosiy mezonlaridan biridir.

Mavzu yuzasidan mavjud manbalarni tahlil qilish, o‘tkazilgan tajribalar asosida olingan xulosalardan kelib chiqib quyidagi tavsiyalarni taqdim qilamiz.

- maktabgacha yoshdagi bolalarga milliy qadriyatlar asosida ta‘lim-tarbiya berish samaradorligini oshirish uchun maktabgacha ta‘lim tashkilotlari pedagoglariga mo‘ljallangan metodik adabiyotlarni ishlab chiqish;

- maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarni milliy qadriyatlar asosida tarbiyalashda ularning ma’naviy-axloqiy tushunchalarni egallashga bo’lgan ehtiyojni yuzaga keltirish, ma’naviy-axloqiy ongni qaror toptirishga qaratilgan ma’naviy-ma’rifiy tadbirlar ko‘lamini kengaytirish

- maktabgacha yoshdagi bolalarda milliy qadriyatlar asosida ijobiy mazmundagi ma’naviy-axloqiy sifatlar (vatanparvarlik, mehnatsevarlik, go’zallikni his qilish, rostgo’ylik, ozodalik, o’zaro do’stlik, ahillik , shirinso‘zlik, saxiylik, jasurlik va hakozolar)ni qaror toptirishda turli xorijiy tajribalardan samarali foydalanish.

- maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarga milliy qadriyatlar asosida ta’lim-tarbiya berish samaradorligini oshirishga to‘sqinlik qiladigan pedagogik muammolarni hal qilishga qaratilgan tadqiqot ishlari ko‘lamini kengaytirish

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Постановление Президента Республики Узбекистан Мирзиёева Ш.М. от 29 декабря 2016 г. № ПП-2707, “О мерах по дальнейшему совершенствованию системы дошкольного образования в 2017-2021 гг” – 2016 – С. 1-3.
2. Закон Республики Узбекистан от 8 мая 2019 года № ПП-4312, ”Об утверждении концепции развития системы дошкольного образования Республики Узбекистан до 2030 года”. – 2019. – С. 145-178.
3. Закон Республики Узбекистан от 16 декабря 2019 года № ЗРУ -595, ”О дошкольном образовании и воспитании“.– 2019. – С.9-19.
4. Закон Республики Узбекистан от 23 сентября 2020 года № ЗРУ-637 “Об образовании” – 2020 – С. 3-4.
5. Указ Президента Республики Узбекистан от 28 января 2022 года № УП-60, “О стратегии развития нового Узбекистана на 2022 — 2026 годы”.– 2022. – С. 145-178.
6. Gaynazarova, G. A., & qizi Gulomiddinova, A. K. (2024, March). MILLIY XALQ O ‘YINLARINING BOLALAR HAYOTIDA TUTGAN O ‘RNI. In Proceedings of Scientific Conference on Multidisciplinary Studies (Vol. 3, No. 3, pp. 54-58).
7. Gaynazarova, G. A., & qizi Gulomiddinova, A. K. (2024, March). MILLIY XALQ O ‘YINLARINING BOLALAR HAYOTIDA TUTGAN O ‘RNI. In Proceedings of Scientific Conference on Multidisciplinary Studies (Vol. 3, No. 3, pp. 54-58).
8. Gaynazarova, G. A., & o‘g‘li Pozilov, H. I. (2024, March). TARBIYA–ZIROATGOH, HOSILI–BILIM JADID PEDAGOGIKASIDA “TURKIY GULISTON YOXUD AXLOQ” ASARI. In Proceedings of International Conference on Modern Science and Scientific Studies (Vol. 3, No. 3, pp. 133-138).
9. Намазбаева, Л. З. (2024, March). INTRODUCTION OF NATIONAL VALUES IN THE PROCESS OF UPBRINGING AND EDUCATION OF PRESCHOOL CHILDREN. In Proceedings of International Conference on Educational Discoveries and Humanities (Vol. 3, No. 4, pp. 129-132).
10. Государственная учебная программа для дошкольных образовательных организаций Республики Узбекистан “Ilk qadam” – 2022. – С. 19-103.
11. Нишанова З.Т., Алимбаева Sh., Атабаева N.B., Байкунусова Г.Ю. // Shaxs tarbiyasida milliy xususiyatlarni rivojlantirishning uslubiy jihatlari. Т. 2019. С. 38-64.
12. Қодиров А., Қуронов М. ва бошқ. Бола маънавияти. Узлуксиз маънавий тарбия трилогияси // II қисм. 3-7 ёшли болаларни маънавий тарбиялаш бўйича қўлланма. – 2018. – Б. 176-268.

INTEGRATSION YONDASHUV ASOSIDA BO'LAJAK TARBIYACHILARNING KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH SAMARDORLIGI

KAMALOVA GAVHAR AKBAROVNA
Nizomiy nomidagi TDPU Maktabgacha ta'lim fakulteti "Maktabgacha ta'lim texnologiyasi kaferdasi" o'qituvchisi

Annotatsiya: ushbu maqolada bo'lajak mutaxassislarni integrativ yondashuv asosida kasbiy kompetentligini rivojlantirish, pedagogik faoliyatni samarali tashkil etish samardorligi yoritilgan.

Kalit so'zlar: mutaxassis, integratsiya, malaka, pedagogik kuzatuv, raqobat,innovatsiya.

Аннотация: В данной статье освещается эффективность формирования профессиональной компетентности, действенная организация педагогической деятельности на основе интегративного подхода к будущим специалистам.

Ключевые слова: специалист, интеграция, квалификация, педагогическое наблюдение, конкуренция, инновация.

Annotation: This article highlights the effectiveness of the formation of professional competence, the effective organization of pedagogical activity based on an integrative approach to future specialists.

Keywords: specialist, integration, qualification, pedagogical supervision, competition, innovation.

Ma'lumki, bo'lajak mutaxassislarni integrativ yondashuv asosida kasbiy kompetentligini rivojlantirishda, birinchi navbatda shu sohaga doir maxsus bilimga ega bo'lishlari kerak. Lekin bu bilim, talabalar uchun yetarli emas albatta, chunki sohada kuchli raqobat mavjud bo'lish mumkin. Shuning uchun talabalar pedagogik faoliyatni samarali tashkil etish va olib borish uchun kerakli bilim, ko'nikma hamda malakalarni egallashlari kerak bo'ladi. Biz tomonimizdan o'tkazilgan tadqiqot jarayonida muammoning amaldagi holatini o'rganish, ma'lumotlarni tahlil etish, belgilangan xulosalar asosida umumiy holatga baho berishga yo'naltirilgan amaliy faoliyat muhim hisoblandi.

Tajriba-sinov ishlarini tashkil etishda asosiy e'tibor quyidagilarga qaratildi:

1. Amaliy faoliyat jarayonida pedagogik kuzatuv ishini tashkil etish;

2. Tadqiq etilayotgan muammoning nazariy va amaliy jihatdan o'rganilganlik holatini aniqlash maqsadida suhbatlar tashkil etish;

3. Anketa va test so'rovnomalarini o'tkazish;

4. Bo'lajak tarbiyachilarning kasbiy kompetentligini takomillashtirishda auditoriyadan tashqari mashg'ulotlar mazmunini tashkil etuvchi omillarni aniqlash;

5. Muammoga doir manbalarni o'rganish;

6. Bo'lajak tarbiyachilar o'rtasida o'tkazilgan anketa va so'rovnomalar natijasida tadqiqot faoliyatini yanada boyitish;

7. Bo'lajak tarbiyachilarda kasbiy kompetentlikni rivojlantirishda auditoriyadan tashqari mashg'ulotlarni tashkil etishning metod va vositalarini aniqlash.

Tadqiqot jarayonida qo'yilgan maqsadlarga erishish uchun o'quv jarayonida tajribali tarbiyachilarning fikr-mulohazalaridan foydalanildi.

Bo'lajak tarbiyachilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish bo'yicha tajriba-sinov ishi uchta asosiy: tayorgarlik-

ta’kidlovchi, rivojlantiruvchi va yakuniy bosqichni o‘z ichiga oldi.

Tayyorgarlik-ta’kidlovchi (2022-o‘quv yili) bosqichda integrativ yondashuv asosida bo‘lajak mutaxassislarning kasbiy kompetentlik darajasini tadqiq etish uchun tezkor kirish tashxis uslublari (suhbat, so‘rov o‘tkazish,testlar, elektron diagnostik baholash usuli) qo‘llanildi.

Rivojlantiruvchi (2023-o‘quv yili) bosqichida integrativ yondashuv asosida bo‘lajak mutaxassislarda kasbiy kompetentlikni rivojlantirishga asoslangan dasturlar ishlab chiqildi. Mazkur dasturni amalga oshirish uchun talabalarni amaliy faoliyatga jalb qilish nazarda tutildi.

Yakunlovchi (2024-o‘quv yili) hisoblangan umumlashtiruvchi bosqichda kasbiy kompetentlikning ko‘rsatkichlarini qayta o‘lchash hamda ularni “Dastlabki kirish tashxis”da olingan ko‘rsatkichlar bilan qiyoslash amalga oshirildi. Ushbu bosqichda tadqiqot natijalarini matematik-statistik usullardan foydalangan holda qayta ishlash, tahlil qilish, umumlashtirish amalga oshirildi. Kurslar tavsiflandi va eksperimental ish natijalari muhokama qilindi.

Amaliy faoliyat samarasini ta’minlash maqsadida dastlabki, asoslovchi tajriba ishlari muayyan loyiha asosida olib borildi.

Nazariy asosi hisoblangan loyihaning mazmun va mohiyati:

Tashkiliy tayyorgarlik bosqichi:

- dastlab, tajriba-sinov ishlarini amalga oshiruvchi omillar aniqlandi;

- tajriba-sinov ishlarini yo‘lga qo‘yish uchun tajriba maydonlari tanlab olindi;

- tajriba-sinov ishlarining sub’ekti sifatida oliy ta’lim muassasalarining maktabgacha ta’lim yo‘nalishlari talabalari aniqlandi. Ular tasodifiy tanlov asosida tajriba va nazorat guruhiga ajratildi;

- tanlangan ob’ektlarda muammo yuzasidan tashkil etiladigan sinov ishlarining izchil va uzviyligini ta’minlovchi mas’ul shaxslar (ijodiy guruh) belgilandi;

- tajriba-sinov uchun dastlabki metodik ishlanmalar tayyorlanib, kasbiy kompetentlikni takomillashtirish imkoniyatlari nazariy jihatdan tahlil etildi;

- integrativ yondashuv asosida bo‘lajak mutaxassislarda kasbiy kompetentlikni rivojlantirishda auditoriyadan tashqari mashg’ulotlarning ahamiyati va kasbiy kompetentlikning rivojlangalik darajalari diagnostik baholash dasturi, sotsiologik so‘rovlar, (metodika, anketa, test, suhbat, anketa, test, metodika) orqali aniqlandi.

Tadqiqotni amalga oshirishda empirik va nazariy tahlil asosida ish ko‘rildi.

Jumladan, empirik tadqiqot jarayonida:

- Bo‘lajak tarbiyachilar va tajribali tarbiyachilar faoliyatining o‘zaro aloqasi yuzaga keltirildi;

- Bo‘lajak tarbiyachilarda kasbiy kompetentlikni rivojlantirishda tadqiqot maqsadi tomon yo‘naltirildi;

- olingan natijalar asosida muayyan tavsiyalar ishlab chiqildi.

Mazkur ish tartibi talabalar bilan auditoriya mashg’ulotlari jarayonida amalga oshirildi. Shu asosda, kasbiy kompetentlikning o‘sish ko‘rsatkichlarini belgilandi. Ularning rivojlanganlik darajasini baholash uslubi ishlab chiqildi.

Kompetentlik mohiyatiga nisbatan mavjud ilmiy-nazariy qarashlarga ko‘ra, bo‘lajak tarbiyachilarning integrativ yondashuv asosida kasbiy kompetentligini asosiy komponenti rivojlanganlik ko‘rsatkichlari sifatida quyidagilarni tavsiya qilindi:

1) kompetentlikni namoyon etishga tayyor ekanlik, ya’ni motivatsiyaga oid jihati;

2) kompetentlik mazmuniga oid bilimlarning egallanganligi, ya’ni kognitiv jihat;

3) turli odatiy va noodatiy holatlarda

kompetentlikni namoyon qilishi, ya’ni amaliy jihati;

4) kasbiy faoliyatda o‘zini o‘zi baholash usullarini bilishi, refleksiv jihat.

Integrativ yondashuv asosida bo‘lajak mutaxassislarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishda motivatsion komponent yetarli darajada faollikni ta’minlash uchun zarur hisoblanadi. Bunda motivlarning hususiyatlarini hisobga olish, bo‘lajak tarbiyachilarning o‘z pedagogik faoliyatiga nisbatan ijobiy ehtiyoj va kasbidan qoniqish xosil qilish darajasini aniqlash, ularda o‘z-o‘zini uzluksiz kasbiy rivojlantirishga oid motivlarni shakllantirish, kasbiy o‘sishga nisbatan munosabatini yaxshilash, o‘z-o‘zini ob’ektiv baholash ko‘nikmalarini ta’minlovchi refleksiv yondashuvni tashkil etish muhim hisoblanadi.

Shu bilan birga, mazkur komponent kasbiy ahamiyatga molik motivlarning dolzarbligini aks ettirib, shaxsning kasbiy yo‘nalishidagi o‘z-o‘zini takomillashtirishga bo‘lgan uzluksiz ehtiyoj darajasini ifodalaydi.

Shu bilan birga, kasbiy faoliyatga bo‘lgan motivatsiyani aniqlash, pedagogik faoliyatda kasbiy o‘sishga intilish, o‘z kasbiy sohasidagi kompetentsiyalarni mustaqil rivojlantirish, o‘z-o‘zini namoyon qilishga bo‘lgan motivatsiya yetakchi o‘rinni egallaydi.

Tadqiqot jarayonida bo‘lajak tarbiyachi kompetentligining kognitiv komponenti bo‘yicha tayyorgarlik holatini aniqlash uchun savolnoma, kasbiy bilimga bo‘lgan qobiliyatini baholash uchun testlar o‘tkazildi. Pedagogning kasbiy kompetentligidagi kognitiv komponentni aniqlash uchun o‘tkazilgan so‘rovnamada 53% ishtirokchida kasbiy kompetentsiyaning kognitiv tarkibiy qismining yuqori darajada shakllanganligi, 21% o‘rtacha daraja, 26% respondentda esa o‘rganilayotgan komponentning o‘rtacha darajadan past darajadagi shakllanganligini ko‘rsatdi.

“Bo‘lajak tarbiyachilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish mexanizmlari” mavzusida savolnoma orqali bo‘lajak tarbiyachilarning o‘z-o‘zini anglash va o‘zini shaxsiy faoliyatini baholash ko‘nikmalari rivojlanganlik darajalari aniqlandi.

Faoliyat sifatida u o‘zida uzluksizlik (zaruratgako‘ratakrorlanuvchi)motivatsiyalar sikli, loyihalarni amalga oshirish va o‘z-o‘zini baholash, kasbiy-professional faoliyat natijalarini namoyon etadi. O‘z-o‘zini tashkil etish strukturasida, qiyinchiliklarning haqiqiy sharoitlari sabablarini tanqidiy qayta loyihalashni, shuningdek, ularni bartaraf etishning mumkin bo‘lgan yo‘llarini qadriyatli-maqsadli va kontseptual baholash yo‘llarini ta’minlovchi refleksiv komponent asosiy bo‘lib hisoblanadi.

Shuningdek, integrativ yondashuv asosida bo‘lajak tarbiyachilarning kasbiy kompetenentligini aniqlash va ularni rivojlantirish, o‘z-o‘zini tahlil etish va baholash imkoniyati aniqlandi (1-jadvalga qarang).

Ushbu jadvalda o‘zini-o‘zi baholash oson kechdi. Erishilgan yutuqlar soni o‘zini-o‘zi rivojlantirish vazifalariga nisbatan ko‘p (1 dan katta) bo‘lsa, u holda bo‘lajak talabalarda yuqori darajada kasbiy kompetentlilikni namoyon etadi. Agar, yutuqlar va belgilangan o‘zini o‘zi rivojlantirish vazifalari o‘zaro (1 ga) teng bo‘lsa, natijada u o‘zida o‘rta darajadagi kasbiy kompetenlikni ifodalaydi. Keltirilgan yutuqlar hajmi belgilangan rivojlantirish vazifalaridan kam (1 dan kichik yoki 0 ga teng) bo‘lsa, bo‘lajak mutaxassislarda kasbiy kompetentlik darajasi past hisoblanadi. Bu esa bo‘lajak tarbyachilardan o‘z kasbiy kompetentliligini rivojlantirishga jiddiy e’tibor berishini talab qiladi.

Shunday qilib, dastlabki ko‘rsatkichlardan shu narsa namoyon bo‘ldiki, integrativ yondashuv asosida bo‘lajak tarbiyachilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish uchun

1-jadval

Bo‘lajak tarbiyachilarning o‘z-o‘zini baholashi

№	Mavjud yutuqlar	O‘z-o‘zini rivojlantirish vazifalari	Kutilayotgan natija
1.	Fani bo’yicha nazariy bilimga ega	Mavjud nazariy bilimlarni bolalarga yetkazish metodikasi	Bo‘lajak tarbiyachilarda fanga oid kompetentsiyani shakllantirish ko‘rsatkichi
2.	AKT bilan ishlay oladi	Multimedia, dasturlar yarata olishi	Bo‘lajak tarbiyachilarda AKT savodxonligi kompetentsiyani shakllantirish ko‘rsatkichi
3.	Bolalar bilan muloqotga kirisha olishi	Tarbiyasi og’ir bolalar bilan ishlash metodikasi	Bo‘lajak tarbiyachilarda kommunikativ kompetentsiyani shakllantirish ko‘rsatkichi
4.	Me’yoriy xujjatlar bilan ishlay oladi	Prezident qaror va farmonlari, huquqiy me’yoriy xujjatlar bilan ishlash	Bo‘lajak tarbiyachilarda ijtimoiy savodxonlik kompetentsiyani shakllantirish ko‘rsatkichi

yetarli darajada ijtimoiy va kasbiy ko‘nikmalar mavjud emas. Bo‘lajak tarbiyachilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish, shart-sharoitlarni doimiy ravishda takomillashtirish zarurligini ko‘rsatadi.

Tajriba-sinov ishining tayorgarlik-ta’kidlovchi bosqichida olingan test, anketa, savolnoma, metodika va boshqa usullar orqali bo‘lajak tarbiyachilarning integrativ yondashuv asosida kasbiy kompetentligini rivojlanganlik darajalari aniqlab olindi. Maqsadga asoslanib, bo‘lajak tarbiyachilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish uchun innovatsion texnologiyalar ishlab chiqildi.

Ishlab chiqilgan texnologiyalar bo‘lajak tarbiyachilarning individual-psixologik xususiyatlari, kasbiy tayyorgarliklari asosida yaratildi. Mazkur texnologiyalar bo‘lajak tarbiyachilarning kasbiy motivatsiya, o‘z-o‘zini anglash va o‘z ustida ishlash, kasbiy o‘sishga intilish va faoliyat mobaynida yuksalish, o‘z-o‘zini tahlil qilish va baholash kabi pedagogik xususiyatlar namoyon bo‘lishiga yordam beradi.

Pedagogik eksperimentning birinchi davrida 2022-o‘quv yilida o‘tkazilgan tadqiqotlar natijasida nazorat va eksperiment guruhlarida bo‘lajak tarbiyachilarning kasbiy kompetentligini rivojlanganlik ko‘rsatkichi qoniqarli darajada emasligi aniqlandi. Pedagogik eksperimentning birinchi davrida o‘tkazilgan test natijalari qoniqarsiz natijalar ko‘rsatdi.

Tajriba–sinovning ikkinchi shakllantiruvchi bosqichida 2022-o‘quv yilida

tadqiqot davomida yaratilgan innovatsion metodlarning murakkablik darajasi nisbatan yuqori bo‘lgan stretegiyalardan foydalanildi.

Integrativ yondashuv asosida bo‘lajak tarbiyachilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishda seminar-trening, mahorat darsi, davra suhbati, mustaqil ta’lim, vebinar, onlayn muloqot, kursdan keyingi faoliyatni olib borish kabi auditoriya mashg’ulotlarida innovatsion texnologiyalar asosida tashkil etilib, o‘rganilgan materiallar kursdan keyingi faoliyatlarida qo’llashlari uchun asos bo‘ldi.

Pedagogik eksperimentning uchinchi bosqichi 2023-o‘quv yilida tajriba-sinov jarayonida ta’lim natijalarini muntazam tekshirib ko‘rish bo‘lajak tarbiyachilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishga bo‘lgan ehtiyoj hissini kuchaytirdi.

Tajriba-sinov jarayonida tanlangan muammolarni yanada chuqurroq o‘rganib chiqish uchun tadqiqot metodlaridan biri bo’lgan sinov usulini qo‘llandi va uni quyidagi vazifalarni hal etishga qaratildi:

1. Ishchi tahminlarning to‘g’riligini tekshirish.

2. Taklif etilayotgan tavsiyalarning samaradorligini, ularni bo‘lajak mutaxassislarda kasbiy kompetentlikni rivojlantirishni amaliyotga joriy etish orqali aniqlandi.

3. Kasbiy kompetentligini rivojlantirishning tizimli-funktsional modelini amaliyotga joriy etish orqali diagnostika tahlillash.

4. Yo‘l qo‘yilishi mumkin bo‘lgan kamchiliklarni aniqlash va ularni o’z vaqtida bartaraf etish usullarini topish.

5. Kasbiy kompetentlikni tavsiflash darajasi va mezonlarining samaradorligini aniqlash.

Belgilangan vazifalar asosida bo‘lajak tarbiyachilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish uchun olib borilgan tadqiqot ishi tahlil etildi. Pedagogik eksperimentning uchinchi bosqichida ishlab chiqilgan anketa, savollar, elektron diagnostik baholash dasturi, metodikalar, onlayn test ishlarini va ularni to‘g’ri tashkil etish, uslubiyotini tartibga solish bilan yakunlandi.

Tajriba va sinov guruh ishtirokchilarida kasbiy kompetentlikni rivojlanganlik darajalarini qiyoslash maqsadida sinov natijalari bir necha marta takror tekshirilib, ko‘rsatkichlar aniqlandi.

Demak, har bir pedagog oldida pedagogik faoliyatning demokratik usulini rivojlantirish vazifasi turadi. Kompetentlikning taqdim etilgan tizimi bo‘lajak tarbiyachilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishni ta’minlaydi hamda uni yuqori darajada namoyon bo‘lishiga asos bo‘ladi. Faoliyatning taklif etilgan shakl va ko’rinishlari an’anaviylaridan keskin ajralib turadi. Bo‘lajak tarbiyachilarni kasbiy rivojlanishi va o‘z ustida ishlashiga bo‘lgan rag’batni kuchaytiradi, kasbiy kompetentlilikni rivojlantirishning sifat hamda ko‘rsatkichlarini sezilarli darajada oshishiga imkon yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Қаландарова З. “Мактабгача таълим ёшидаги болаларда математик тасаввурларни шакллантиришнинг замонавий методикаси ва амалиёти”. Ўқув қўлланма. – Нукус:- 2018. -138 б.
2. Қодирова Ф., Тошпўлатова Ш., Аъзамова М. Мактабгача педагогика ўқув қўлланма. «Маънавият», Т.:- 2013.- 160 б.
3. Қодирова З.С. “Бўлажак тарбиячиларни касбий фаолиятга тайёрлаш технологиясини такомиллаштириш” пед.фан бўйича фалсафа доктори(PhD) дисс. афтореферати. Н.:-2020. -130 б.

BOSHLANG‘ICHSINF O‘QUVCHILARIDALINGVISTIK KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISHNING MAVJUD HOLATI

TO‘RABEKOVA AZIZA MIRZABEK QIZI
Toshkent davlat pedagogika universiteti 2-bosqich tayanch doktaranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida bolalar adabiyoti orqali lingvistik kompetensiyalarni shakllantirishning ilmiy-nazariy asoslari keltirilgan. Bo’lajak boshlang’ich sinf o’qituvchilarining bolalar adabiyotini puxta o’rganishlari masalalariga alohida e’tibor qaratilgan. Shuningdek, mazkur maqolada lingvistik kompetensiya tilni o‘zlashtirish bilan chambarchas bog‘liq ekanligi va diskursga kiritilgan matnlar so‘zlovchida matnning mantiqiy va semantik tuzilishini tushunish ko‘nikma va malakalarni shakllantirish imkonini berishi haqida fikrlar ketiriladi. Maqolaning saviyasi shu mavzuda xorijlik va mahalliy olimlarning tadqiqot ishlari ham yoritilgani bilan belgilanadi.

Kalit so‘zlar: boshlang’ich ta’lim, kompetentsiya, lingistika, morfologiya, o’qituvchi, o’quvchi, ta’lim, tarbiya, estetik zavq, nutq, savodxonlik.

Annotation: This article presents the scientific and theoretical foundations of the formation of linguistic competences in primary school students through children's literature. Particular attention is paid to the issues of future elementary school teachers' thorough study of children's literature. Also, in this article, it is argued that linguistic competence is closely related to language acquisition and that the texts included in the discourse allow the speaker to understand the logical and semantic structure of the text and to form skills and competencies. The level of the article is determined by the fact that the research works of foreign and local scientists on this topic are covered.

Keywords: primary education, competence, linguistics, morphology, teacher, student, education, upbringing, aesthetic pleasure, speech, literacy.

Аннотация: В данной статье представлены научно-теоретические основы формирования языковых компетенций у младших школьников посредством детской литературы. Особое внимание уделено вопросам тщательного изучения детской литературы будущими учителями начальных классов. Также в данной статье утверждается, что языковая компетенция тесно связана с овладением языком и что включенные в дискурс тексты позволяют говорящему понять логическую и смысловую структуру текста и сформировать навыки и компетенции. Уровень статьи определяется тем, что освещены исследовательские работы зарубежных и отечественных ученых по данной теме.

Ключевые слова: начальное образование, компетентность, языкознание, морфология, учитель, ученик, образование, воспитание, эстетическое удовольствие, речь, грамотность**.**

KIRISH.

Yutimizda har bir sohada bo‘lganidek, ta’lim sohasida ham bir qancha o‘zgarishlar amalga oshirilmoqda. Ta’lim tizimini tubdan isloh qilish va jahonning rivojlangan mamlakatlari ta’lim tizimidan andoza olgan holda milliy mintalitetimizga xos bo‘lgan yangicha o‘qitish tizimi joriy qilinmoqda. Mazkur jarayonda AQSh, Buyuk Britaniya, Finlandiya, Koreya va Yaponiya kabi ta’lim sohasida bir qancha yutuqlarga ega bo‘lgan mamlakatlarning o‘qitish tizimi, darslik va o‘quv qo‘llanmalaridan namunalar olgan holda xorijlik olimlar bilan hamkorlikda yangi avlod darsliklarining yaratilishi hamda ularning maktab amaliyotiga tadbiq etilishi fikrimiz isbotidir. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29 apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2023 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5712-son Farmonida “O‘qitish metodikasini takomillashtirish, ta’lim-tarbiya jarayoniga individuallashtirish tamoyilini bosqichma-

bosqich tadbiq etish; xalq ta’limi sohasiga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va innovatsion loyihalarni joriy etish” [20] vazifalari bu borada samarali va zamonaviy yondashuvlarni taqozo etadi.

Adabiyotlar tahlili. Olima G.Yusupovaning “Bo‘lajak pedagoglarning lingvistik kompetensiyalarini shakllantirishda aralash ta’limdan foydalanish metodikasi” nomli tadqiqoti natijasida bo‘lajak pedagoglarning lingvistik kompetensiyalarini shakllantirishda aralash ta’limdan foydalanishning tanishuv, ijodiy qism, baholash bosqichlari, o‘zbek tilini bilish darajasini xalqaro mezonlar asosida baholash texnologiyalari aniqlashtirilganligini ko‘rishimiz mumkin [17]. Mazkur tadqiqotda ta’lim jarayonida o‘quvchilarning o‘zbek tilini bilish darajasini xalqaro mezonlar asosida baholash texnologiyalari bo‘yicha asoslab berilganligi ishning yutug‘i hisoblanadi.

K.Qosimova boshchiligida yozilgan “Ona tili o‘qitish metodikasi” nomli darslikda[16] boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida lingvistik bilimlar qay tartibda o‘rgatib borilishi va bilim berish tizimida nimalarga alohida e’tibor berish zarurligi haqida nazariy bilimlar berib borilgan. Shu bilan birga o‘qituvchilar oldiga amaliy vazifalar belgilab berilgan. Darslikdagi e’tiborimizni tortgan alohida jihat esa o‘quvchilarining bog‘lanishli nutqini o‘stirish metodikasi alohida bo‘lim sifatida berilgan bo‘lib, nutq o‘stirishning metodik shartlari, aspektlari, yo‘nalish va so‘z, gap va bog‘lanishli nutq ustida ishlash metodikasi batafsil yoritilgan.

T.Ziyodovaning “Matn yaratish texnologiyasi” ”[18] nomli monografiyasida ona tili ta’limi jarayonida kommunikativ savodxonlikni ta’minlash, o‘quvchida mustaqil fikrlash, fikrini to‘g‘ri, ravon ifodalash, egallagan ko‘nikmalarini matn yaratish amaliyotida izchil foydalanishning zamonaviy texnologiyasi masalalariga urg‘u berilgan.

Respublikamiz olimalaridan biri G.Yusupovaning “Bo‘lajak pedagoglarning lingvitik kompetensiyalarini shakllantirishda aralash ta’limdan foydalanish metodikasi” nomli ilmiy tadqiqot ishida bo‘lajak pedagoglarning lingvistik kompetensiyalarini shakllantirishda aralash ta’limdan foydalanishning bir qancha turlari aniqlashtirilgan. Jumladan, tanishuv, ijodiy qism, baholash bosqichlari, o‘zbek tilining bilish darajasini xalqaro mezonlar asosida baholash texnologiyalari tadqiqot davomida aniqlashtirilgan[17]. Biroq tadqiqotda aralash ta’limdan foydalanish metodikasi tushunchasiga alohida to‘xtalinmagan bo‘lsa ham, ta’lim berish jaryonida o‘quvchilarning o‘zbek tilini bilish darajasini xalqaro mezonlar asosida baholash texnologiyalari yuzasidan asoslab tushuntirib berilgan.

Ona tili fanidan olingan nazariy bilimlarni mashqlar bajarish orqali mustahkamlash T.G‘aniyevaning ilmiy tadqiqot ishida keng tahlil qilingan[39].

O‘quvchilar nutqini sinonimlar bilan boyitish O.Oxunjonovaning ilmiy tadqiqot ishida muammosi sifatida olingan bo‘lib, tadqiqotda matn yaratishning nutq o‘stirish bilan bog‘liq jihatlariga e’tibor berilgan[15].

A.Shukin, E.Azimovlarning “Metodik atamalar va tushunchalar lug‘ati”da lingvistik kompetensiyaga shunday ta’rif beriladi[22]: “Lingvistik kompetensiya – o‘rganilayotgan tilni uning sathlari: fonetika, leksika, so‘z tarkibi, so‘z yasalishi, morfologiya, soda va qo‘shma gap sintaksisi, matn uslubi asoslari bo‘yicha egallash demakdir. Agar o‘quvchi o‘rganilayotgan til tizimi haqida tasavvurga ega bo‘lsa va amalda undan foydalana olsa, lingvistik kompetensiyaga ega deyish mumkin.”

Yuqoridagi fikrdan kelib chiqib, mazkur til sathlari haqidagi dastlabki nazariy bilim, tushuncha va ko‘nikmalar dastlab

boshlang‘ich sinflarda o‘rgatiladi va aynan mana shuning uchun ham ilmiy tadqiqot ishimizda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida lingvistik kompetensiyalarni shakllantirishda bolalar adabiyotidan foydalanish pedagogik muammolardan biri sifati ta’kidlanmoqda. Shu o‘rinda xorijlik olimlarning ilmiy tadqiqot ishlari bilan tanishib chiqish jarayonida fransuz tilshunos olimi R.Bartning matn tushunchasiga bergan ta’rifi e’tiborimizni tortdi. Olim mazkur tushunchani quyidagicha ta’eiflaydi: “Ichki bog‘lanishdan iborat bo‘lgan, muloqot maqsadida mazmunan o‘zaro birikkan gaplardan tashkil topgan nutqning har qanday parchasini, bo‘lagini matn deb atash maqsadga muvofiq”. Tilshunos olimning “Matn lingvistikasi” nomli tadqiqot ishida matnning bir necha kompetentli turlari sanab o‘tilgan. E’tiborli jihati R.Bart kichik bir gapdan iborat matnni emas, balki o‘zaro birikib kelgan bir necha gapdan tashkil topgan nutqning har qanday parchasi – katta matnga diqqatini qaratganligidir[22].

Tahlil va natija. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida lingvistik kompetensiyalarni shakllantirish va rivojlantirish jarayonida nutq madaniyati, o‘rganilgan mavzularni nutqda to‘g‘ri qo‘llay olish talab etiladi. O‘quvchilar ijtimoiy munosabatlarga kirishishda o‘g‘zaki nutqdan ko‘proq foydalanishlarini inobatga olib shuni ayta olamizki, inson nutqiy faoliyatida so‘zga emas, balki so‘zning ma’nosiga e’tibor bergan holda o‘z fikrini aniq ifodalash uchun kerakli so‘zni tanlaydi va shu orqali nutqiy ko‘nikmasini shakllantirib boradi.

Ta’limning barcha bosqichlarida ona tilini o‘qitishning asosiy maqsadidan kelib chiqib, mustaqil fikrlaydigan, nutq va muloqot madaniyati rivojlangan savodxon shaxsni, ya’ni kompetentli shaxsni tarbiyalashdan iborat bo‘ladi. Shundan kelib chiqib, til tizimini o‘zlashtirish jarayonida o‘quvchilarda fanning o‘ziga xosligi mazmunidan kelib chiqqan holda kompetensiyalarni egallashi belgilangan[14].

Umumta’lim maktablarida ham ta’lim sifati va samaradorligini oshirishga qaratilgan ishlar amalga oshirilmoqda va tubdan o‘zgarishlar sodir bo‘lmoqda. Hozirda har bir sinfga mo‘ljallangan fan dasturlari qayta tayyorlanib, yurtboshimiz tomonidan xalq ta’limi sohasi mutasaddi xodimlari oldiga amaldagi Davlat ta’lim standartlari o‘rniga Milliy o‘quv dastur ishlab chiqilishi masalasi belgilab berildi. “Bolalarning tahliliy va kreativ fikrlash qobiliyatini rivojlantirish uchun ularga sermazmun va tushunarli darsliklar yaratish zarur. Bu borada kelgusi o‘quv yilida boshlang‘ich sinflarda davlat ta’lim standarti o‘rniga, ilg‘or xorijiy tajriba asosida, bolaga ortiqcha yuklama bermaydigan “Milliy o‘quv dasturi” joriy etiladi,” - deya ta’kidladi yurtboshimiz 2020-yil Oliy Majlisga Murojaatnomasida [19].

Ona tili boshlang’ich sinflarda asosiy o’quv predmetlaridan biridir. Kichik yoshdagi o’quvchilar tildan muhim tushinchalar tizimini o’zlashtiradilar, o’qish, nutqqa oid bilim, ko’nikma va malakarni egallaydilar. Ushbu o’quv uslubiy majmua O’zbekiston Respublikasining “Ta’lim to’g’risida”gi Qonun talablaridan kelib chiqqan holda tuzilgan.

Ona tili o’qitish metodikasi fani pedagogik fandir, bu fanni chuqur bilish o’qutuvchi tayyorlashda zaruriy shartdir. Hozirgi zamon o’qituvchisi har tamonlama bilimli, boshlang’ich sinflarda ona tili fanidan olib borilgan ishlar, ona tili o’qitishning nazariy asoslari va ta’lim prinsiplarini o’zlashtirish, o’quv ishlarining asosiy usullarini bilishi va uni ish tajribasida tadbiq qila olish ko’nikmalariga ega bo’lishi lozim.

Ta’lim shunday jarayonki, uning mahsuli yillar o‘tib bilinadi. Shuning uchun ham bir qancha olimlar jamoasi tomonidan ishlab chiqilib amaliyotga joriy qilingan yangi avlod

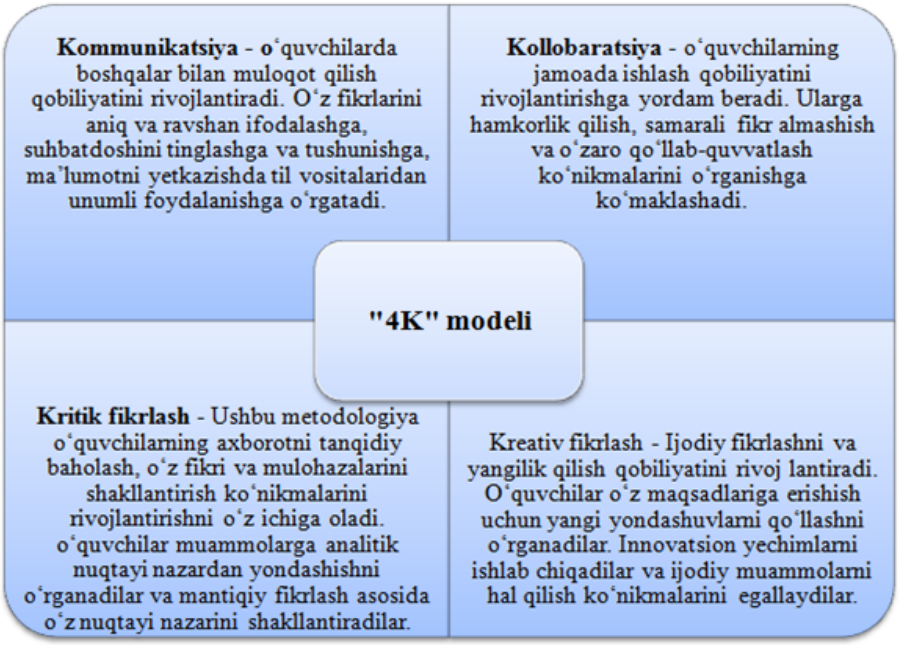
darsliklari Xalq ta’limi sohasida tajriba-sinov ishlaridan o‘tkazildi. Jumladan, Respublika ta’lim markazi tomonidan I.Azimova, K.Mavlonova, S.Qur’onov va Sh.Tursun kabi Respublikamiz olimlar muallifligida Ona tili va o‘qish savodxonligi darsligi umumta’lim maktablarining boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yosh xususiyatlari va milliy o‘quv dasturi asosida ishlab chiqilgan edi [10, 11, 12, 13]. 2021-2022-o‘quv yillarida respublikamiz umumta’lim maktablarida mazkur darsliklardan foydalanildi. Respublika ta’lim markazi tomonidan ishlab chiqilgan mazkur darsliklar o‘quvchilarda 4 ko‘nikmani shakllantirish va rivojlantirishga qaratilganligi bilan amalda ishlatilgan darsliklardan farq qiladi.

. Iroda Azimova boshchiligidagi ishlab chiqilgan mazkur darslik avvalgi “Ona tili” va “O‘qish” darsliklaridan tubdan farq qiladi. Avvalo, fan va darslik nomi, mazmuni yangicha ko‘rinishdaligi bilan e’tiborni ortadi. “Ona tili” va “O‘qish” fanlari o‘zaro birikib “Ona tili va o‘qish savodxonligi” fanini tashkil etishdi. Bu yangi fan yuzasidan esa “Ona tili va o‘qish savodxonligi” darsligi yaratildi. Darslik mazmuni ham avvalgisidan tubdan farq qiladi. Avvalgi “Ona tili” darsligida tilni o‘qitishga doir bilimlar qoidalar shaklida berilib uni mustahkamlash uchun esa mashqlardan foydalanilib, mashqlarda alohida gaplar tanlab olingan holatda berilgan bo‘lsa, mazkur darslikda o‘quvchi tilga oid bilimlarini konteks ichida mustahkamlashiga e’tibor berilgan. Matnlar esa turli xil mavzularda, ya’ni o‘quvchi uchun qiziqarli, kundalik hayotda uchraydigan ma’lumotlar va badiiy asarlardan tanlab olingan. Mualliflar darslikda qoidalardan maksimal darajada voz kechishga harakat qilgan. Darslik bilan tanishish jarayonida uyga vazifalar berilmaganligini kuzatish mumkin. Lekin bu o‘quvchiga uyda bajarib kelish uchun vazifa berilmasin degan emas, albatta. Bundan ko‘rinadiki, ushbu darslik bilan ishlash jarayonida o‘qituvchi ham o‘z ustida ishlashi va o‘quvchilariga qo‘shimcha topshiriqlar berishni bilishi, shu bilan birga dars jarayonida qoidalar berilmagan holatda ham amaliyotda qo‘llanilishiga doir ba’zi bir qoidalarni tushuntirish orqali o‘quvchi bilimini boyitishi lozim. Bu esa har bir o‘qituvchining mahorati va bilimiga, tajribasiga bog‘liq jarayon hisoblanadi.

Yangi darslik asosida o‘quvchilarning tinglab tushunish, o‘qib tushunish va nutqiy kompetensiyalari kutilganidek yaxshi natija berdi, ammo ularning yozma savodxonligi va lingvistik kompetensiyalarini shakllantirish va rivojlantirish jarayonlari biroz susaydi. Bunday muammolar maktab darsliklarining muqobil variantlarining yaratilishiga turtki bo‘ldi deb ayta olamiz. Endilikda maktab darsliklarining muqobil variantlari yaratilishi boshlandi. Bu darsliklar milliy o‘quv dasturi malaka talablarini bajargan holatda ishlab chiqilishi va amaliyota qay biridan foydalanishni maktab pedagogik kengashi tomonidan hal qilinishi aytib o‘tildi. Shunday darsliklardan biri G.Mamatova, D.Baynazarova, O.G‘oziyeva va boshqalar tomonidan “O‘zbekiston barkamol avlod uchun ta’lim dasturi” asosida ishlab chiqilib, 2022-2023-o‘quv yilida Sirdaryo va Namangan viloyatlarida tajriba-sinovdan o‘tkazildi ham. Biroq 08.10.2022 yilda O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev Sirdaryo viloyatiga tashrifi davomida jurnalistlar bilan muloqotida ta’kidlashicha, ta’lim sohasida qilinishi kerak bo‘lgan ishlar ko‘p: “Darsliklar masalasida ham ancha muammo borligi uning ichiga kirgach bilindi. Ularning saviyasi haqida katta muhokamalar bo‘ldi. Finlandiya standarti bilan 1-4-sinflar uchun darsliklar qiladigan bo‘ldik. Finlandiya xalq ta’limi Yevropa miqyosida, umuman, dunyoda raqobatbardosh hisoblanadi” [9].

Respublikamiz xalq ta’limi sohasida bir qancha o‘zgarishlar va yangicha yondashuvlar asosida tuzilgan darsliklarni tadbiq etish jarayonida G.Mamatova, D.Baynazarova, O.G‘oziyeva va boshqalar tomonidan “O‘zbekiston barkamol avlod uchun ta’lim dasturi” asosida ishlab chiqilgan “Ona tili va o‘qish savoxonligi” darsligi 2022-2023-o‘quv yilida Sirdaryo va Namangan viloyatlarida tajriba-sinovdan o‘tkazilganligini alohida ta’kidlash joiz[1,2,3,4]. Mazkur darsliklarning o‘qituvchilar uchun qo‘llanmasida har bir mavzu yuzasidan o‘qituvchilar dars o‘tish jarayonida nimalarga e’tibor berishi va dars loyihasini qanday rejalashtirishi joizligi belgilab berilganligi bilan avvalgilaridan farq qiladi[5, 6, 7, 8]. Shu bilan birga tajriba-sinov davrida mazkur darslik o‘quvchilar va o‘qituvchilar uchun qiziqarli va foydali bo‘ldi deya olamiz. Darslik mavzulari qiziqarli va ilmiy izchillikda berilgan. Undagi nazariy ma’lumotlar o‘quvchilar yosh xususiyatidan kelib chiqqan holda soddadan murakkabga qarab tamoyili asosida tuzilgan va dars jarayonida amaliyotda taqbiq etilgan. 1 soatlik dars jarayonida o‘quvchi tilga oid bilimlarni kundalik hayotda kerak bo‘ladigan mavzular va badiiy asarlar asosida egallashiga e’tibor berilganligi mazkur darslikning yutug‘i hisoblanadi. Har bir dars jarayonida lug‘at ustida ishlashga alohida e’tibor berilgan va o‘quvchilarni fikrlashga undovchi savollar bilan boyitilganligi ham darslikning avvalgilaridan farqli jihatini namoyon qiladi desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Tanlab olingan mavzular va materiallar orqali boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘qib tushunish, tinglab tushunish, yoma va og‘zaki nutqi, shu bilan birga lingvistik bilimlari shakllanib borishiga alohida e’tibor berilgan. Topshiriqlar mazmuniga e’tibor qaratsak, ularda o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga va o‘z shaxsiy fikrlarini bildirishlariga zamin yaratilganligini ko‘rishimiz mumkin. Bu esa o‘z navbatida o‘quvchda ma’lum bir mavzu yuzasidan fikr yuritish va uni tinglovchiga yetkaza bilish ko‘nikmasini shakllantiradi. Darslikda “BBB’, “Tushunchalar tahlili”, “Klaster”, “Besh barmoq usuli”, “Ven diagrammasi” kabi metodlar asosida topshiriqlar tayyorlanganligi ham darslikning saviyasini ko‘taradi, albatta. Dastlabki darslikdan farqlio‘laroq, mazkur darslikda tilshunoslikka oid qoidalar va ularni mustahkamlovchi mashqlar ham berilganligini alohida ta’kidlash joiz. Bunday qoida va mashqlar o‘z navbatida o‘quvchilarda lingvistik kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Ta’lim-tarbiya timini yanada rivojlantirish va soha vakillari uchun yanada qulayliklar ishlab chiqish hamda Prezidentimiz Sh.Mirziyoyevning Finlandiya standartlari asosida yangi darsliklar ishlab chiqish topshiriqlarining bajarilishi sifatida “4K” modeli asosida yangi darsliklar 2023-2024-o‘quv yilida umumta’lim maktablariga topshirildi. Shu o‘rinda “4K” modeli tushunchasiga izoh berib o‘tishni joiz deb topdik. Xalq ta’limi tizimini 2023-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida umumta’lim maktablarida o‘qitish metodikasini takomillashtirish vazifasi belgilab berilgan. Mazkur vazifalarning bajarilishida xalq ta’limi tizimida foydalanish uchun tayyorlangan 1-4-sinf darsliklari zamonaviy yondashuv hisoblangan “4K” modeli asosida tayyorlandi. Boshlang‘ich ta’lim ona tili va o‘qish darslarida asosan o‘quvchilarning imloviy savodxonligi va chiroyli yozuviga e’tibor berilgan. Yangi tajriba esa o‘quvchilarning tanqidiy fikrlashi, o‘z fikrini erkin bayon eta olishiga ko‘proq ahamiyat berilganligi bilan avvalgisidan farq qiladi. Mazkur metodologiya o‘quvchilarninghar tomonlama rivojlanishi uchun qaratilgan 4 asosiy kompetensiyalarni o‘z ichiga oladi.

Yangi innovatsion yondashuvni mamlakatimiz maktablarida joriy etishdan oldin xorijiy tajribalarga murojaat qilingani esa darsliklarning zamon talablariga mos kelishi uchun zamin yatdi. Singapur, Xitoy, Finlandiya, Buyuk Britaniya, Estoniya kabi ta’lim tizimi ilg‘or mamlakatlari o‘quvchilarida 4K tamoyilini o‘z ichiga olgan ko‘nikmalarni rivojlantirishga e’tibor berilgan. Shu bilan birga PISA va PIRLS kabi xalqaro reytinglarda yuqori natijalarni qayd etgan mamlakatlar ta’lim sohasida “4K” modeliga urg‘u berilganligini ham alohida qayd etishni joiz deb bildik. Sababi darsliklarni ishlab chiqish jarayonida PISA, PIRLS, TIMSS, EGMA, EGRA kabi xalqaro dasturlar tomonidan o‘quvchilarning natijalarini baholashda qo‘llanilgan topshiriqlar o‘rganilib chiqilgan va asos qilib olingan.

Mazkur o‘quv-metodik kompleks faol o‘quv jarayoni uchun darsliklar, mashq daftarlari, o‘qituvchilar uchun uslubiy qo‘llanmalar bilan birga taqdim etilishi bilan birga “Esudy” elektron ta’lim platformasi ham ushbu tizimga uyg‘un tarzda yaratilganligi o‘qituvchilar jamoasi uchun qulayliklar yaratadi. “Estudy” elektron ta’lim platformasi matematika, tabiatshunoslik, informatika kabi fanlardan o‘quv materiallari va o‘quvchilar bilimini mustahkamlash uchun 300dan ortiq intellektni rivojlantiruvchi o‘yinli topshiriqlarni qamrab olingan. Ushbu darsliklar nafaqat fanlarni, balki XXI asrda zarur bo‘lgan hayotiy ko‘nikmalarni ham o‘rgatadi.

Xulosa va tavsiyalar. Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib quyidagi xulosalarga keldik:

1. Ona tilini o‘qitishda samarali natijalarga erishish boshlang‘ich ta’limdan boshlanib, bunda asosiy e’tibor o‘quvchining tilga oid bilimlarini amaliy qo‘llay olishiga qaratilibgina qolmay, kichik yoshdanoq o‘quvchilarni mantiqiy, tanqidiy, izchil va ravon fikrlashlariga ham ahamiyat briladi.

2. Boshlang‘ich sinf ona ili va o‘qish fanlari o‘quvchilarda lingvistik kompetensiyalarini shakllantirishda asosiy 4 ko‘nikmani shakllantirishni ham nazarda tutadi: nutqiy kompetensiya (og‘zaki nutq, yozma nutq, anglash (o‘qish va tushunish, tinglab tushunish)) va lingvistik kompetensiya.

3. Ta’limning an’anaviy va noan’anaviy shakllarida interfaol ta’limning uyg‘unligi

o‘quvchilarda bilim olishga bo‘lgan qiziqishlarini oshiradi. o‘quv materiallarini puxta o‘zlashtirilishi uchun qulay sharoit yaratib berish, o‘quvchilarning mustaqil, ijodiy, tanqidiy va mantiqiy fikrlarini nutq madaniyatiga rioya qilgan holda bayon eta olishini ta’minlash bugungi kun ta’lim tizimi oldida turgan vazifalardan hisoblanadi. Shu sababli ona tili ta’limida o‘quvchilarning grammatik bilimlarni egallashlarigagina emas, balki tinglab tushunish, gapirish, o‘qish va yozish kabi nutqiy kompetensiyalarni ham shakllantirishga dars jarayonida alohida e’tibor qaratish maqsadga muvofiq.

4. Boshlang‘ich sinf ona tili darslarida xalqaro tajribalarga tayangan holda milliy o‘quv dasturi talablarini bajarish va zamonaviy hamda samarali o‘qitish metod va vositalaridan unumli foydalanish dars samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G.Mamatova, D.Baynazarova, O.G‘oziyeva va boshqalar tomonidan “O‘zbekiston barkamol avlod uchun ta’lim dasturi” asosida ishlab chiqilgan “Ona tili va o‘qish savoxonligi” 1-sinf
2. G.Mamatova, D.Baynazarova, O.G‘oziyeva va boshqalar tomonidan “O‘zbekiston barkamol avlod uchun ta’lim dasturi” asosida ishlab chiqilgan “Ona tili va o‘qish savoxonligi” 2-sinf
3. G.Mamatova, D.Baynazarova, O.G‘oziyeva va boshqalar tomonidan “O‘zbekiston barkamol avlod uchun ta’lim dasturi” asosida ishlab chiqilgan “Ona tili va o‘qish savoxonligi” 3-sinf
4. G.Mamatova, D.Baynazarova, O.G‘oziyeva va boshqalar tomonidan “O‘zbekiston barkamol avlod uchun ta’lim dasturi” asosida ishlab chiqilgan “Ona tili va o‘qish savoxonligi” 4-sinf
5. G.Mamatova, D.Baynazarova, O.G‘oziyeva va boshqalar tomonidan “O‘zbekiston barkamol avlod uchun ta’lim dasturi” asosida ishlab chiqilgan “Ona tili va o‘qish savoxonligi” 1-sinf O‘qituvchi qo‘llanmasi
6. G.Mamatova, D.Baynazarova, O.G‘oziyeva va boshqalar tomonidan “O‘zbekiston barkamol avlod uchun ta’lim dasturi” asosida ishlab chiqilgan “Ona tili va o‘qish savoxonligi” 2-sinf O‘qituvchi qo‘llanmasi
7. G.Mamatova, D.Baynazarova, O.G‘oziyeva va boshqalar tomonidan “O‘zbekiston barkamol avlod uchun ta’lim dasturi” asosida ishlab chiqilgan “Ona tili va o‘qish savoxonligi” 3-sinf O‘qituvchi qo‘llanmasi
8. G.Mamatova, D.Baynazarova, O.G‘oziyeva va boshqalar tomonidan “O‘zbekiston barkamol avlod uchun ta’lim dasturi” asosida ishlab chiqilgan “Ona tili va o‘qish savoxonligi” 4-sinf O‘qituvchi qo‘llanmasi
9. https://kun.uz/news/2022/10/08/prezident-boshlangich-sinflar-uchun-darslik-finlandiya-standarti-boyicha-tayyorlanishini-aytdi?q=%2Fuz%2Fnews%2F2022%2F10%2F08%2Fprezident-boshlangich-sinflar-uchun-darslik-finlandiya-standarti-boyicha-tayyorlanishini-aytdi
10. I.Azimova, K.Mavlonova, S.Qur’onov va Sh.Tursun kabi Respublikamiz olimlar muallifligida Ona tili va o‘qish savodxonligi 1-sinf
11. I.Azimova, K.Mavlonova, S.Qur’onov va Sh.Tursun kabi Respublikamiz olimlar muallifligida Ona tili va o‘qish savodxonligi 2-sinf
12. I.Azimova, K.Mavlonova, S.Qur’onov va Sh.Tursun kabi Respublikamiz olimlar muallifligida Ona tili va o‘qish savodxonligi 3-sinf
13. I.Azimova, K.Mavlonova, S.Qur’onov va Sh.Tursun kabi Respublikamiz olimlar muallifligida Ona tili va o‘qish savodxonligi 4-sinf
14. Masharipova U. Innovatsion ta’lim sharoitida boshlang’ich sinf o’quvchilarning nutq madaniyatini shakllantirish metodikasi: Ped.fan.bo’yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi – Toshkent, 2017.
15. Oxunjonova O. Ta’lim bosqichlarida sinonimlar mavzusini o’qitish metodikasi: ped.fan.nom.diss. – Toshkent, 2009.
16. Qosimova K., Matchonov S., G’ulomova X., Yo’ldosheva Sh., Sariyev Sh. Ona tili o’qitish metodikasi. – Toshkent: Noshir, 2009.
17. Yusupova G. Bo’lajak pedagoglarning lingvistik kompetensiyalarini shakllantirishda aralash ta’limdan foydalanish metodikasi. Ped.fan.bo’yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi – Urganch, 2020.
18. Ziyodova T.U. Matn yaratish texnologiyasi. . – Toshkent: Gan, 2007.
19. O‘zbekiston respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2020-yil Oliy Majlisga Murojaatnomasi
20. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi “O’zbekiston Respublikasi xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to’g’risida”gi PF-5712-son Farmoni// Xalq so’zi. – Toshkent, 2019-yil 30-aprel. № 88 (7318).
21. G’aniyev T.T. Ona tilidan mashq bajarish jarayonida o’quvchilarning bilish faolligini oshirish. Ped.fanl. nomz.ilm.daraj.olish uchun yozilgan diss. – T,. 1991.
22. Барт Р. Лингвистика текста // Новое в зарубежной лингвистике. Выпуск УШ. Лингвистика текста. – Москва: Прогресс, 1978. – С. 443.

ALOHIDA TA’LIM EHTIYOJI BO‘LGAN O‘QUVCHILARNI KASB-HUNARGA DOIR MEHNAT TARBIYASI MASALALARI

PARIDA PULATOVA
Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti Maxsus pedagogika va inklyuziv ta’lim fakulteti Oligofrenopedagogika kafedrasi professori, p.f.n.

Annotatsiya. Maqolada alohida yordamga muxtoj o‘quvchilar bilan olib boriladigan ishlar samaradorligini oshirish mexanizmlari, kasb-hunarga o’qitish va tayyorlash shakllari, ixtisoslashtirilgan maktab o‘quvchilari mehnat tarbiyasi va kasbga yo‘naltirish ishlari, kasbga oid mehnat ko‘nikmalarini tarkib toptirish yo‘llari, tadqiqotchilar, mutafakkir olimlarning bolalarning kasb egallashi va mehnat qilishi yuzasidan chiqargan xulosalari asosida maxsus maktablarda qilinishi kerak bo’lgan ishlar yoritib berilgan.

Tayanch so‘zlar: Mehnat tarbiyasi, mehnat malakasi, ijtimoiy rivojlanish, kasb-hunar, kasbga yo‘naltirish, kasbga oid, mehnatga ongli munosabat, o‘quvchilarni kasbga yo‘llash.

Аннотация. В статье рассмотрены механизмы повышения эффективности работы с учащимися, нуждающимися в специальной поддержке, формы профессионального образования и обучения, профессиональное образование и профориентация учащихся профильных школ, пути развития профессиональных навыков, работа, проводимая в специальных школах. выделено на основе выводов, сделанных исследователями, мыслителями и учёными относительно занятий и труда детей.

Ключевые слова: Трудовое воспитание, трудовые навыки, социальное развитие, профессия, профориентация, карьерное, сознательное отношение к труду, ориентация студентов на профессию.

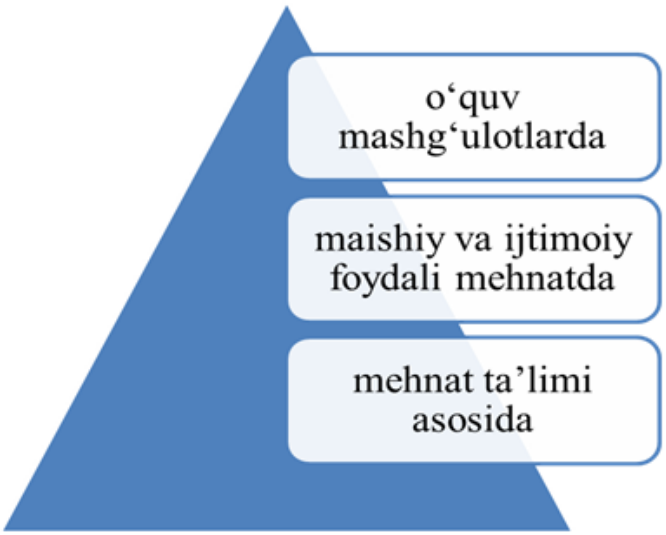
Annotation. In the article, mechanisms for improving the efficiency of work with students in need of special support, forms of vocational education and training, vocational education and career orientation of specialized school students, ways to develop vocational skills , the work to be done in special schools is highlighted based on the conclusions made by researchers, thinkers and scientists regarding the occupation and work of children.

Key words: Labor education, labor skills, social development, profession, career orientation, career-related, conscious attitude to work, guidance of students to the profession.

Sharq mutafakkirlari o‘z davrida farzandalr tarbiyasida mexnat tarbiyasi, ularni kasb-hunarga o‘rgatish qanchalik muhim ekanligini o‘zlarining pedagogik g‘oya va qarashlarida bayon etganlar (“Avesto”, Kaykovusning “Qobusnoma”, Abu Nasr Forobiyning “Fozil odamlar shahri”) [4] Ixtisoslashtirilgan maktabda mehnat tarbiyasining maqsad vazifalari o‘quvchilarga mehnatning mohiyatini chuqur anglatish, ularda mehnatga ongli munosabat, shuningdek, muayyan ijtimoiy-foydali harakat yoki kasbiy ko‘nikma va malakalarini shakllantirishdan iboratdir. Ixtisoslashtirlgan maktabda mehnat tarbiyasi o‘quvchilarni kasb hunarga yo‘naltirilgan pedagogik faoliyat jarayoni bo‘lib, ijtimoiy tarbiyaning muhim tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Mehnat tarbiyasini shunday tashkil etish kerakki, inson mehnat jarayoni va uning natijasidan qanoatlanishini tarkib toptirishga ko‘maklashsin. Mehnat tarbiyasining provard maqsadi shaxs xarakterining asosiy xislati sifatida

uning mehnatga bo‘lgan ehtiyojini shakllantirishdir. Ixtisoslashtirilgan maktablardagi mehnat tarbiyasi nuqsonli bolalarni mehnat faoliyatida tarbiyalash majmuasidir, deb ta’kidlanadi defektologik lug‘otda. Hozirgi davrda mehnat tarbiyasi boshqa tarbiya turlaridan har taraflama ustunligi bilan ajralib turadi. Ixtisoslashtirilgan maktablardagi mehnat esa alohida tashkil etilishi lozim. Chunki mehnat faoliyatida intellektual kamchiligi bo‘lgan o‘quvchilardagi psixofizik yetishmovchiliklar mehnat orqali ko‘proq tuzatiladi va bartaraf etiladi.

Mehnat jarayonlari yordamchi maktab o‘quvchilarini atroflicha korreksion rivojlantirish va hayotga, mehnatga tayyorlashning asosidir. [2] U ixtisoslashtirilgan maktab vazifalari alohida yordamga muhtoj o‘quvchilarni mehnat malaka va ko‘nikmalar bilan qurollantirish, mehnatga muhabbat ruhida tarbiyalash, ularda jamoada mehnat qilishga qiziqish xislarini tarkib toptirish va va hulq meyorlarini meyorlarini shakllantirishdan iboratdir.Ixtisoslashtirilgan maktablarda mehnat tarbiyasi turli faoliyatlarda:

-o‘quv mashg‘ulotlarda;

-maishiy va ijtimoiy foydali mehnatda;

-mehnat ta’limi asosida amalga oshiriladi.

Bu mehnat turining barchasi bir-biri bilan uzviy bog‘liq bo‘lib,har biri o‘ziga hos xususiyatlarga ega.O‘quv mehnatda o‘quvchilar mehnatga kerak bo‘ladigan bilimlarni egallasalar, maishiy mehnatda esa oddiy,sodda, o‘zlarining imkoniyatlariga mos keladigan mehnat turlari bilan tanishadilar.

Ixtisoslashtirilgan maktab o‘quvchilarini kasb-hunarga tayyorlashda ijtimoiy foydali mehnat katta ahamiyatga ega. ularga o‘z-o‘ziga xizmat qilish, turli kechalar tashkil etish va o‘tkazish,ko‘rgazmalar, ko‘rgazmalar tashkil etish, maktabni obodonlashtirish ishlari, hosilni yig‘ishtirib olish, to‘garak ishlari va boshqa qator mehnat turlari kiradi. Bu mehnat turlari mazmunining turli-tumanligi alohida yordamga muhtoj o’quvcchilarda mehnatga doir keng xajmda bilimlar egallashlariga imkoniyat yaratadi. [3] Ixtisoslashtirilgan maktablardagi mehnat tarbiyasi, ishlab

chiqarish mehnatlarida samarali natijalar beradi. Mehnatning qimmatli ahamiyati shundaki, mehnat orqali alohida yordamga muhtoj o‘quvchilar turli fanlarga oid nazariy bilimlar olish bilan birga, ularda shaxsiy sifatlar intizomlilik, ma’suliyatlilik,sabr-qanoatlilik,mehnatsevarlilik, chaqqonlik kabi sifatlar shakllanib borishi asosida, mehnat davolash vazifasini ham o‘taydi. Barcha hatti-harakatlar oqibatida fiziologik jarayonlar yaxshilanib boradi. Ularning ruhiyatiga ijobiy korreksion ta’sir etadi. O‘quvchilarning irodaviy sifatlarini ham shakllantiradi. Ular faoliyatiga tashkiliy ma’no beradi, asosiysi, mehnat tufayli aqli zaif bolalar o‘z kasalliklariga oid fikrlardan chalg‘iydilar.Lekin bunda mehnat topshiriqlari bolalar kasalligi darajachiga, imkoniyatigv, yoshiga, hususiyatlariga qarabberilishi kerak,shundagina u samarali natijalarga olib keladi.Pirovard natijada ixtisoslashtirilgan maktablarni, ma’lum kasb-hunarga tayyorlashda zamin bo‘lib hizmat qiladi.

O‘quvchilarning ijtimoiy rivojlanishini ta’minlashda mehnat tarbiyasi muhim shartlardan biri bo‘lib hisoblanadi. Uning amalga oshirilishi davlat tomonidan olib borilayotgan ijtimoiy va iqtisodiy siyosat mazmuni bilan belgilanadi.

O‘zbekistonda, bozor iqtisodiyoti munosabatlarini shakllantirishning asosiy tamoyillari jamiyatda amalga oshirilayotgan ijtimoiy islohotlarning asosi sanaladi.

Hozirgi davrda texnika va texnologiyalar rivojlanishini yuksak bosqichga ko‘tarish uchun ishlab chiqarishni keng ko‘lamda kompyuterlashtirish, iste’mol mahsulotlarini jahon standartlari darajasida ishlab chiqishni yo‘lga qo‘yish talab etilmoqda.

Bularning barchasi yuksak intellektual va jismoniy kamolotga ega bo‘lish, ishlab chiqarish jarayonlarining ilmiy-texnikaviy va iqtisodiy asoslaridan to‘laqonli xabardor bo‘lish, mehnatga ongli, ijodiy munosabatda bo‘ladigan yoshlarni tarbiyalashni taqozo etadi. Bu esa, o‘z navbatida, ta’lim muassasalarida mehnat ta’limi va tarbiyasini, kasb-hunarga tayyorlashni tashkil etishga nisbatan ulkan talablarni qo‘yadi.

Mehnat tarbiyasining maqsadi o‘quvchilarda mehnatga, kasb-korga ongli munosabatni shakllantirishdir. Mazkur maqsadga erishish yo‘lida quyidagi vazifalarni ijobiy hal etish maqsadga muvofiq:

- yosh avlodda mehnat qilish istagini qaror toptirish va ularni zamonaviy ishlab chiqarishning turli sohalariга faoliyat yuritishga oid kasb-hunarga tayyorlash;
- o‘quvchilarda umumjamiyat manfaati yo‘lida mehnat qilish ehtiyojini, kasb-korga qiziqish hosil qilish;
- ularning aqliy qobiliyatlarini rivojlantirish;
- o‘quvchilarning kasb-hunartga mavjud bilimlarini uzluksiz ravishda takomillashtirib borishlari uchun zarur shart-sharoitni yaratish;
- ularda kasbga oid mehnat ko‘nikma va malakalarini tarkib toptirish;
- o‘quvchilar faoliyatida yuqori madaniyat, maqsadga intilish, tashkilotchilik, mehnat intizomi, tadbirkorlik, tejamkorlik, ishni sifatli bajarish, moddiy boyliklarga mehnat qurollariga ehtiyotkorona munosabatda bo‘lish, hayotiy faoliyat kasb-hunar yo‘nalishini belgilash malakalarini shakllantirish;
- o‘quvchilarda davlat iqtisodiy siyosati mazmuniga tayangan holda ular

yashab turgan hududlar ishlab chiqarish xususiyatlariga muvofiq kasblarni egallashga bo‘lgan qiziqishni oshirish;

- o‘quvchilarni kasbga yo‘llash, ularni mehnat faoliyatining barcha turlari, shuningdek, ular yashayotgan hududda ehtiyoj mavjud bo‘lgan mutaxassisliklar bilan tanishtirish.

Mazkur vazifalar tizimida o‘quvchilarni mehnatga psixologik va amaliy jihatdan tayyorlash ularning qiziqish va qobiliyatlarini aniqlash orqali amalga oshiriladi.

Mehnat tarbiyasi o‘quvchilarning aqliy, ma’naviy-axloqiy, jismoniy va estetik tarbiyasi bilan o‘zaro bog‘liq holda yaxlit tizimda amalga oshiriladi. Chunonchi:

1. Aqliy tarbiya o‘quvchilar mehnat tarbiyasi, ularni kasbga tayyorlashning asosi sanaladi. Zero, mehnat – nazariy va amaliy bilimlarni egallashga yordam beradi, bilim esa o‘z navbatida shaxsni mehnatga tayyorlashni takomillashtiradi. Mehnat tarbiyasining samaradorligi o‘quvchilarni mehnat faoliyatiga tayyorlash jarayonida har tomonlama rivojlangan shaxsni tarbiyalash vazifasi bilan belgilanadi.

2. Kasb-hunarga doir мehnat tarbiyasi axloqiy tarbiyaning asosiy vositasi hisoblanadi. Chunki mehnat faoliyati yordamida o‘quvchida mehnatsevarlik, intizomlilik, irodalilik, tashabbuskorlik, mustaqil harakat qilish kabi axloqiy xislatlar ham shakllanadi.

3. Kasb-hunarga doir мehnat tarbiyasi estetik tarbiya bilan mustahkam aloqada olib boriladi. Mehnat tarbiyasi mazmuniga estetik elementlarni singdirish asosida uni amalga oshirish o‘quvchilar mehnat tarbiyasida katta ahamiyat kasb etadi. Mehnatda go‘zallik va o‘z mehnatidan zavqlanish uning yanada samarali kechishiga yordam beradi.

4. «Milliy istiqlol g‘oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar» rivolasida milliy istiqlol mafkurasining ijtimoiy-iqtisodiy asoslari haqida fikr yuritilar ekan: «Milliy istiqlol mafkurasi o‘z mohiyatiga ko‘ra, har bir fuqaroning munosib turmush darajasini ta’minlaydigan farovon hayot kechirishga chorlaydi. Har bir insonni, u qaysi shakldagi mulkchilik asosida mehnat faoliyati bilan shug‘ullanmasin, shaxsiy manfaatlarini xalq va vatan manfaati bilan o‘zaro uyg‘unlashtirib yashashga undaydi. ... Har bir fuqaroning farovonligi – butun jamiyatning farovonligidir, g‘oyasini ilgari suradi”, [5] - deb ta’kidlanishi ham bejiz ems.

Yuqoridagilarga asoslanib, o‘quvchilarning kasb-hunarga doir mehnat tarbiyasida quyidagi mezonlarni asos qilib olish maqsadga muvoifq. Bular:

- o‘quvchilar tomonidan mehnatning ijtimoiy ahamiyatini tushunilishi;
- ularning ixtiyoriy ravishda mehnat qilishlari;
- ularda mehnat qilmay hayot kechiruvchilarga nisbatan nafrat uyg‘otish;
- o‘quvchilarda mehnat va mehnat ahliga hurmat tuyg‘ularini qaror toptirish;
- ularda mehnatda javobgarlikni his etish tuyg‘usini tarbiyalash;
- ularning mehnatga ongli munosabatda bo‘lishlariga erishish;
- mehnatda ijodkorlikni qo‘llab-quvvatlash;
- o‘quvchilarda jamiyat va umumxalq mulkini ko‘z qorachig‘iday asrash tuyg‘ularini shakllantirish;
- mehnatda do‘stlik, o‘rtoqlik va hamkorlikka erishish;
- o‘quvchilarning mehnatni go‘zallik manbai sifatida tushunishlariga erishish va

boshqalar.

Yuqoridagi mezonlar asosida o‘quvchilarni bo‘lg‘usi kasbiy faoliyatga tayyorlash jarayonini barcha ta’lim-tarbiya ishlarini mustahkam aloqada, hozirgi zamon talablariga mos holda olib borish taqozo etiladi.

Xulosa qilib shuni aytish kerakki, aqli zaif o’quvchilar vaqtini shunday tashkil etish kerakki, ular miyasi fikrlashsiz, qo’li ishsiz qolmasin, aks holda qator nohush holatlar, ko’ngilsiz voqealar xuddi shu bekorchi vaqtda yuz beradi.

Bu borada mutafakkirlardan Az-Zamaxshariy shunday deydi: “Mehnat odamni uch balodan asraydi: qashshoqlikdan, o’g’rilikdan, bezorilikdan”. Albatta bolani qo’lida hunari bo’lsa och qolsa hunarini ishga solidi va mehnati bilan o’z extiyojlarini qondiradi, qashshoq bo’lib qolmaydi. O’g’rilikka qo’l urmaydi, mehnat bilan band bo’lgach, bekor yurib bezori bo’lmaydi. Bu aytilgan xikmatli so’zlar olam-olam ma’no bo’lib, aynan ixtisoslashtirilgan maktabda mehnat ta’limini takomilashtirish kerakligidan dalolat beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Айтметова С.Ш. Ёрдамчи мактаб ўқувчиларининг психик ривожланиш хусусиятлари.
2. Дульнев Г.М.Трудовое обучение во вспомогательной школе.- М.: “Учитель”-1985.
3. Pulatova P.M.-Oligofrenopedagogika.- T.: Nizomiy nomidagi TDPU nashriyoti.-2023.
4. Маънавият юлдузлари.-Т.:,-“ФАН”-2000.
5. Milliy istiqlol g‘oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar. – Toshkent, O‘zbekiston, 2000.

ELEKTRON PORTFOLIO TIZIMI TALABALARDA METAKOGNITIV FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH VOSITASI SIFATIDA

RASULOV ERKIN MADRAIMOVICH
Qo‘qon davlat pedagogika instituti, tayanch doktoranti

Annotatsiya: Elektron portfolio tizimi talabalarda metakognitiv fikrlashni rivojlantirish uchun kuchli vositadir. Ushbu maqola talabalarda metakognitiv fikrlashni kuchaytirish vositasi sifatida elektron portfolio tizimlaridan foydalanishni o‘rganadi, hamda ta’lim natijalariga ta’sir qiluvchi yondashuvlar bo‘yicha qimmatli adabiyotlar o‘rganilgan va tahlil etilgan.

Kalit so‘zlar: Elektron portfolio, metakognitiv fikrlash, ta’lim texnologiyasi, shaxsiy rivojlanish, texnologiyani takomillashtirish.

Аннотация: Система электронного портфолио является мощным инструментом развития метакогнитивного мышления студентов. В этой статье рассматривается использование систем электронного портфолио как средства улучшения метакогнитивного мышления у студентов, а также рассматривается и анализируется ценная литература о подходах, влияющих на результаты обучения.

Ключевые слова: Электронное портфолио, метакогнитивное мышление, образовательные технологии, личностное развитие, совершенствование технологий.

Annotation: The electronic portfolio system is a powerful tool for developing metacognitive thinking in students. This paper examines the use of e-portfolio systems as a means of enhancing metacognitive thinking in students, and reviews and analyzes the valuable literature on approaches that influence learning outcomes.

Keywords: Electronic portfolio, metacognitive thinking, educational technology, personal development, technology improvement.

KIRISH. Tez rivojlanayotgan raqamli texnologiyalar ta’limning turli jihatlarini o‘zgartirdi va elektron portfolio tizimlarining integratsiyasi talabalarda metakognitiv fikrlashni rivojlantirishning istiqbolli yondashuvi sifatida paydo bo‘ldi. Metakognitiv, ya’ni mustaqil ta’lim jarayonlari va strategiyalari haqida fikr yuritish qobiliyati talabalarga o‘z-o‘zini boshqaradigan, umrbod ta’lim oluvchilar (lifelong learners) bo‘lish imkonini beradigan muhim mahoratdir.

Ushbu maqola zamonaviy ta’lim tizimida metakognitiv fikrlashni rivojlantirishda elektron portfolio tizimlarining imkoniyatlarini tahlil qiladi va o‘rganadi. Talabalarga o‘z ta’lim yo‘nalishlarini hujjatlashtirish uchun dinamik va qulay platformani taqdim etish orqali ushbu tizimlar ularni o‘z-o‘zini aks ettirish, maqsad qo‘yish va yutuqlarini baholashda faol ishtirok etishga undaydi. Elektron portfoliolarning raqamli tabiati multimedia resurslarini uzluksiz integratsiya qilish imkonini beradi, bu esa o‘rganish tajribasining aniqligi va boyligini yanada oshiradi.

Empirik tadqiqotlar va amaliy tadqiqotlar ob’ektivi orqali ushbu maqola elektron portfolio tizimlari metakognitiv rivojlanishni rag‘batlantirishning o‘ziga xos usullarini o‘rganadi. U talabalarning o‘z bilimlarini nazorat qilish, kuzatish, tartibga solish va yaxshilash qobiliyatini rivojlantirishda ushbu vositalarning samaradorligini optimallashtiradigan dizayn tamoyillari va amalga oshirish strategiyalarini o‘rganadi. Natijada, ushbu maqola XXI asr talaba muvaffaqiyati uchun zarur bo‘lgan metakognitiv ko‘nikmalarni rivojlantirishda texnologiya kuchidan foydalanishga intilayotgan o‘qituvchilar, o‘qituvchi

dizaynerlari va siyosatchilar uchun qimmatli tushunchalarni taqdim etishga qaratilgan.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 31 dekabrdagi “Oliy ta’lim muassasalarida ta’lim jarayonini tashkil etish bilan bog‘liq tizimni takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 824-son qarori 1-ilovasi “Oliy ta’lim muassasalarida o‘quv jarayoniga kredit-modul tizimini joriy etish tartibi to‘g‘risida”gi Nizomning 6-bob “Baholash, baholarni konvertatsiya qilish” 31-bandida “Baholash usullari fan yoki modul doirasidagi talabaning yutuqlarini aks ettiruvchi va tasdiqlovchi yozma, og‘zaki, amaliy ish, loyiha, portfolio va nazoratlar kabi turlarni o‘z ichiga qamrab oladi. Baholash mezoni ta’lim olish natijasiga erishilganligini aks ettirishi shart” deb qayd etilgan.[1] Ushbu qaror ijrosini ta’minlash yuzasidan respublikamiz oliy ta’lim muassasalarida qator ishlar amalga oshirilmoqda. Baholash usullari tarkibida talaba portfoliosi bo‘lishi bugungi axborot texnologiyalari rivojlangan davrda muhim ahamiyat kasb etadi. Talaba portfoliosini yaratish va undan unumli foydalanish hozirgi kundagi dolzarb va muammoli masala bo‘lib kelmoqda.[2]

Metakognitiv fikrlash insonning o‘z kognitiv jarayonlarini anglash va tushunishni o‘z ichiga oladi. Bu o‘z fikrlashi haqida o‘ylash, o‘rganish va muammolarni hal qilish strategiyalarini rejalashtirish, nazorat qilish va baholash qobiliyatidir. Metakognitiv fikrlashning rivojlanishi erta bolalikdan boshlanadi, chunki bolalar o‘zlarining ruhiy holatlari va o‘rganish va muammolarni hal qilish uchun foydalanadigan strategiyalardan xabardor bo‘lishni boshlaydilar. Bolalar o‘sib ulg‘aygan sari, ularning metakognitiv qobiliyatlari yanada murakkablashadi, bu ularga o‘z ta’limini yaxshiroq tartibga solish, maqsadlarni belgilash va strategiyalarini turli vaziyatlarga moslashtirish imkonini beradi. Metakognitiv fikrlashni rivojlantirish akademik muvaffaqiyat uchun juda muhimdir, chunki u odamlarga o‘zini o‘zi boshqarish va samarali o‘rganish imkonini beradi.[3]

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR. Elektron portfolio tizimlari (EPT) ta’lim sohasida katta e’tibor va qiziqishga sazovor bo‘lmoqda, chunki u talabalarning metakognitiv tafakkurini rivojlantirishga kompleks yondashuvni taklif qiladi. Ko‘pgina tadqiqotlar elektron portfolio tizimlari talabalarning metakognitiv fikrlashini rivojlantirishdagi imkoniyatlarini o‘rganib chiqdi. Tadqiqotlar doimiy ravishda e-portfolio ushbu ko‘nikmalarni rivojlantirishi hamda bilim va muvaffaqiyatlarini aks ettiruvchi muhit bo‘lib xizmat qilishini ko‘rsatadi. Barrett fikriga ko‘ra, EPT uzluksiz o‘z-o‘zini baholash va maqsadlarni belgilash, metakognitiv fikrlashning muhim tarkibiy qismlarini osonlashtiradi.[4] Bundan tashqari, Boshqalarning tadqiqotchilar ta’kidlaganidek, EPT talabalarga o‘z ta’lim tajribalarini tizimli ravishda hujjatlashtirish va aks ettirish imkonini beradi, bu esa chuqurroq kognitiv faollik va o‘z-o‘zini tartibga solishga yordam beradi.

Butler va Philippa kabi olimlar elektron portfoliolar talabalarga o‘quv jarayonida faol ishtirok etish, ularning yutuqlarini jamlash va o‘z bilimlarini o‘sishi haqida fikr yuritish imkoniyatini qanday taqdim etishini ta’kidlaydi.[5] Ushbu reflektiv jarayonlar metakognitiv fikrlashni rivojlantirish uchun asos hisoblanadi, chunki u talabalarni o‘z o‘rganishlarini kuzatishga, kuchli va zaif tomonlarini aniqlashga va takomillashtirish yo‘llarini amalga oshirishga undaydi.

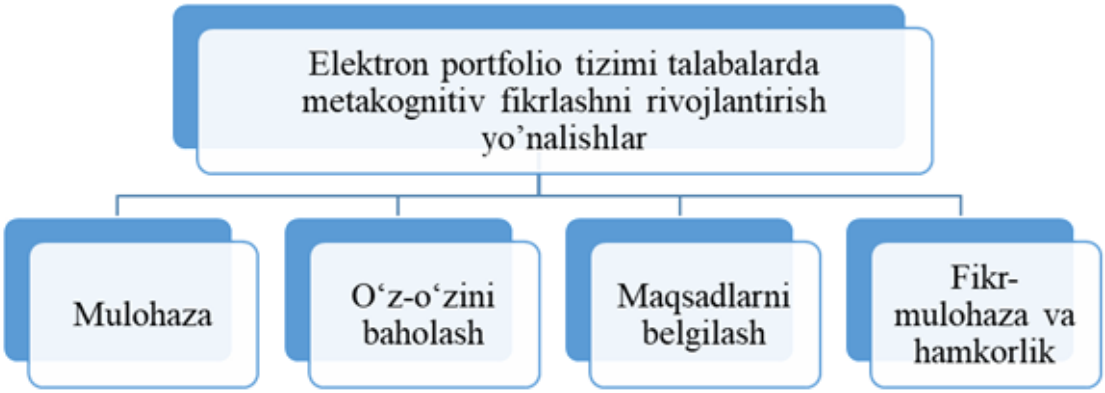
Bundan tashqari, Nafari va boshqalar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar elektron portfoliolarning moslashuvchanligi va multimedia imkoniyatlari talabalarga o‘z ta’limini turli formatlarda namoyish qilish imkonini beradi, ular o‘z ishlarini tashkil etish va taqdimoti yo‘nalishida metakognitiv qobiliyatlarini yanada oshiradi.[6] Elektron portfolio tizimida o‘z ishini tashkil qilish, maqsadlarni belgilash va fikr-mulohazalarni olish orqali talabalar o‘zlarining ta’lim jarayonlarini chuqurroq tushunishadi.

Umuman olganda, adabiyotlar talabalarda metakognitiv fikrlashni rivojlantirish, ularni o‘z-o‘zini boshqarish va mantiqiy fikrlatdigan talabalar bo‘lishi uchun vositalar va strategiyalar bilan ta’minlashda elektron portfolio tizimlarining muhim salohiyatiga urg‘u beradi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, elektron portfoliolardan foydalanish talabalarning metakognitiv ongini va o‘z-o‘zini tartibga soluvchi ta’limni kuchaytiradi.[7] O‘qituvchilar va tengdoshlarning fikr-mulohazalari o‘quvchilarning metakognitiv rivojlanishini yanada qo‘llab-quvvatlaydi. Elektron portfolio tizimi talabalarda metakognitiv fikrlashni rivojlantirish uchun kuchli vositadir. Elektron portfolio, shuningdek, e-portfolio deb ham ataladi, bu talabaning ishi, mulohazalari va o‘rganish tajribasining raqamli to‘plami bo‘lib, vaqt o‘tishi bilan ularning o‘sishi va rivojlanishini namoyish qilish uchun foydalanish mumkin.

Elektron portfolioni yaratish va qo‘llab-quvvatlash jarayoni talabalarni metakognitiv fikrlashni bir necha usul bilan jalb qilishga undaydi:

1. Mulohaza. Elektron portfolioni yaratish

talabalardan o‘z bilimlari, kuchli tomonlari, zaif tomonlari va maqsadlari haqida fikr yuritishlarini talab qiladi. Ushbu holat ularga o‘zlarining fikrlash jarayonlari haqida ko‘proq xabardor bo‘lishga va yaxshilash kerak bo‘lgan yo‘nalishlarni aniqlashga yordam beradi.

2. O‘z-o‘zini baholash. Elektron portfoliolar talabalarga o‘z yutuqlarini kuzatish va vaqt o‘tishi bilan o‘z o‘rganishlarini baholash imkonini beradi.[8] Talabalar o‘zlarining hozirgi ishlarini oldingi ishlari bilan taqqoslab, ularning o‘sishini baholashlari va o‘z kuchlarini yo‘naltirishlari kerak bo‘lgan sohalarni aniqlashlari mumkin.

3. Maqsadlarni belgilash: Elektron portfolio tizimi talabalar uchun o‘quv maqsadlarini belgilash va ularga erishish strategiyalarini ishlab chiqish uchun platforma vazifasini o‘taydi. Talabalar ushbu maqsadlar sari ishlayotganda, ularning rivojlanishini kuzatish va kerak bo‘lganda tuzatishlar kiritish uchun metakognitiv fikrlash bilan shug‘ullanib ilmiy salohiyatlari mustahkamlamnadi.

4. Fikr-mulohaza va hamkorlik: Elektron portfoliolar ko‘pincha o‘qituvchilar, hamkasblar va boshqa manfaatdor tomonlarning fikr-mulohazalari uchun imkoniyatlarni o‘z ichiga oladi. Bu fikr-mulohazalar talabalarga fikrlashning kuchli va zaif tomonlarini aniqlashga va samaraliroq ta’lim strategiyalarini ishlab chiqishga yordam beradi.[9]

Biroq, elektron portfellarni samarali amalga oshirish texnologik, o‘quv jarayoni va affektiv jihatlarni diqqat bilan ko‘rib chiqishni

talab qiladi. O‘qituvchilar o‘quvchilarning mazmunli mulohaza yuritishlari va o‘z-o‘zini baholashlarini ta’minlash uchun aniq ko‘rsatmalar, yordam va fikr-mulohazalarni taqdim etishlari kerak. Bundan tashqari, elektron portfolio tizimi foydalanuvchilarga qulay va talabalar va o‘qituvchilar uchun ochiq bo‘lishi kerak.[10]

Elektron portfolio tizimini o‘quv jarayoniga integratsiyalash orqali o‘qituvchilar metakognitiv fikrlashni rivojlantirishga yordam beradi, talabalarning o‘zini o‘zi anglashi, o‘zini o‘zi tartibga soluvchi va zamonaviy talablariga javob beradigan talabalar bo‘lish imkoniyatini beradi.

XULOSA. Xulosa qilib aytish mumkinki, elektron portfolio tizimini joriy etish talabalarda metakognitiv fikrlashni rivojlantirishga sezilarli hissa qo‘shadi. Hujjatlashtirish va o‘z bilim tajribalarini namoyish etish jarayonida faol ishtirok etish orqali talabalar o‘zlarida bo‘layotgan kognitiv jarayonlaridan xabardor bo‘lishadi.[11] Bu yuqori aniqlik o‘z-o‘zini tanqidiy baholash va strategik rejalashtirishni, metakognitsiyaning muhim tarkibiy qismlarini rivojlantiradi. Elektron portfolio tizimi nafaqat davomiy mulohaza yuritishni osonlashtiradi, balki talabalar uchun ularning bilim olish taraqqiyotini kuzatish va kelajakdagi o‘quv va karyera maqsadlarini belgilash uchun muhim platformani ham taqdim etadi. Bundan tashqari, tizimning raqamli makonidan foydalanish imkoniyatini oshiradi va o‘qituvchilardan dinamik, takroriy fikr-mulohazalarni olish imkonini beradi, bu esa metakognitiv ko‘nikmalarni yanada mustahkamlaydi. Umuman olganda, elektron portfolio tizimlarini qabul qilish ta’lim amaliyotini rivojlantirishda muhim vosita hisoblanib, talabalarni nafaqat ilmiy yutuqlarga, balki o‘zini-o‘zi boshqarish va metakognitiv fikrlash qobiliyatiga ega bo‘lgan kadrlar tayyorlashga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 31-dekabrdagi “Oliy ta’lim muassasalarida ta’lim jarayonini tashkil etish bilan bog‘liq tizimni takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 824-sonli Qarori / Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 31.12.2020-y., 09/20/824/1689-son.
2. Rasulov, Erkin. "TALABA PORTFOLIOSINI YARATISH TEXNOLOGIYASI." Scienceweb academic papers collection (2022).
3. Ku, Kelly YL, and Irene T. Ho. "Metacognitive strategies that enhance critical thinking." Metacognition and learning 5 (2010): 251-267.
4. Barrett, Helen C. "Balancing the two faces of ePortfolios." Educação, Formação e Tecnologias 3.01 (2010): 06-14.
5. Butler, Philippa. "E-portfolios, pedagogy and implementation in higher education: Considerations from the literature." The EPortfolio Paradigm: Informing, Educating, Assessing, and Managing With ePortfolio, Informing Science Press, Santa Rosa, CA (2010): 109-139.
6. Nafari, Fatemeh Nafarzadeh, Mehrshad Ahmadian, and Ebrahim Fakhri. "Developing Teacher Education Performance Assessment through Teaching E-portfolios and Pre-service/In-service EFL Teachers' Self-reflection." EDUCATION 16.4 (2021): 10-24.
7. Serhat AltД±ok, Zeynep BaEџer, Erman YГjkseltГjrk, Enhancing metacognitive awareness of undergraduates through using an e-educational video environment, Computers & Education, Volume 139, 2019, Pages 129-145, ISSN 0360-1315, https://doi.org/10.1016/j.compedu.2019.05.010.
8. Rasulov, Erkin Madraimovich. "ELEKTRON PORTFOLIO TALABANING KASBIY VA IJODIY FAOLIYATLARINI RIVOJLANTIRISH VOSITASI SIFATIDA." Innovative Development in Educational Activities 2.13 (2023): 41-46.
9. Ayaz, Mahmut, and Bilge Gök. "The effect of e-portfolio application on reflective thinking and learning motivation of primary school teacher candidates." Current Psychology 42.35 (2023): 31646-31662.
10. RASULOV, ERKIN MADRAIMOVICH. "The role of independent education in improving the quality of higher education." THEORETICAL & APPLIED SCIENCE Учредители: Теоретическая и прикладная наука 5 (2022): 390-392.
11. Rasulov, Erkin. "JAHON OLIY TA’LIM TIZIMIDA ELEKTRON PORTFOLIONING DOLZARB AHAMIYATI." Namangan davlat universiteti Ilmiy axborotnomasi 10 (2023): 424-430.
12. Khushnazarova, M. N., and E. M. Rasulov. "EFFECTIVE ASPECTS OF APPLYING METACOGNITIVE METHODS TO UNIVERSITY STUDENTS." (2023).
13. qizi Rasulova, Dilafruzxon Sharobiddin. "INGLIZ TILINI O‘RGANISH MOTIVATSIYASINI OSHIRISHDAGI INTERFAOL TA’LIM USULLARINING AHAMIYATI." Innovative Development in Educational Activities 2.15 (2023): 76-81.
14. Расулов, Эркин, and Мамура Хушназарова. "Talabalarning intellektual qobiliyatlarini rivojlantirishda talaba portfoliosini muhim o ‘rni." Современные тенденции инновационного развития науки и образования в глобальном мире 1.4 (2022).

BO‘LAJAK TARBIYACHILARNING IJTIMOIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK MEXANIZMI

XALILOVA DILNOZA FURKATOVNA
TDPU o’qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada maktabgacha ta'lim tashkiloti bo‘lajak tarbiyachilarining ijtimoiy kompetentligini rivojlantirishning pedagogik mexanizmi ochib berilgan.
Kalit so‘zlar: Tarbiyachi, ta'lim, ijtimoiy kompetensiya, pedagog, malaka, ijtimoiylashuv.
Аннотация: В данной статье раскрывается педагогический механизм развития социальной компетентности будущих воспитателей дошкольных образовательных учреждений.
Ключевые слова: Педагог, образование, социальная компетентность, педагог, компетентность, социализация.
Abstract: This article reveals the pedagogical mechanism for the development of social competence of future teachers of preschool educational institutions.
Key words: Teacher, education, social competence, teacher, competence, socialization.

Kirish. Bo‘lajak tarbiyachining ijtimoiy kompetensiyasining asosiy elementi uning tarbiyalanuvchilar, hamkasblar va ota-onalar bilan o‘zaro munosabatlarga kirisha olishidir. Ijtimoiy faoliyatning muvaffaqiyati bo‘lajak tarbiyachida faollik, moslashuvchanlik, o‘zini-o‘zi boshqarish va xulq-atvor mexanizmlari qanchalik shakllanganiga va ijtimoiy munosabatlar ta’lim jarayonida kasbiy munosabatlarni qanchalik aks ettirishiga bog‘liqdir.

Tadqiqotning vazifasi bo‘lajak tarbiyachilarning kasbiy faoliyatda ijtimoiy va kasbiy kompetensiyasini shakllantirish bo‘yicha ishlar tizimini aniqlash edi. Vazifalar belgilangan maqsadlarga muvofiq shakllantirildi va bo‘lajak tarbiyachilarning murakkab ijtimoiy ko‘nikmalarini va o‘zaro munosabatlarni rivojlantirishni o‘z ichiga oldi. Ijtimoiy vaziyatlarda xulq-atvorning moslashuvchanligi, ijtimoiy o‘zaro munosabatlardagi maqsadlarga erishish qobiliyati, ijtimoiy va kasbiy ahamiyatga ega bo‘lgan fazilatlar va ularning integratsiyasi jamiyatda tez va etarli darajada moslashishga imkon beradi.

Maqsad va vazifalar tizimi bo‘lajak tarbiyachilarning ijtimoiy kompetentsiyasini rivojlantirish bo‘yicha ishlarni tizimli ravishda amalga oshirish imkonini berdi.

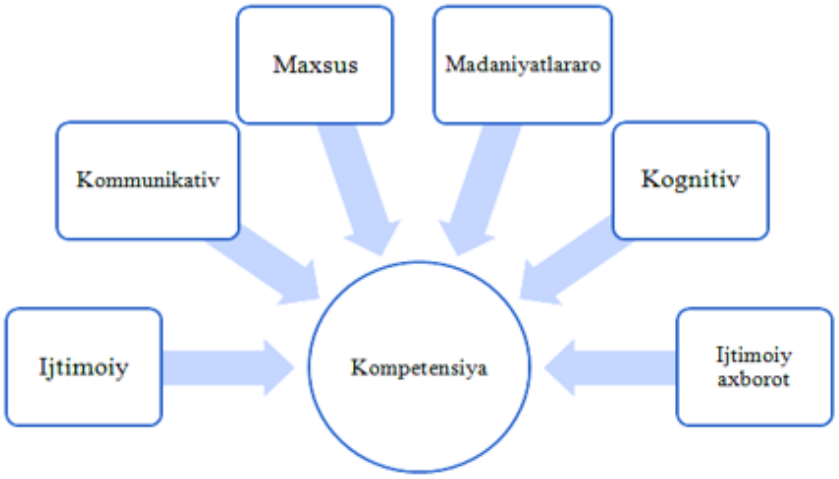
Eksperimental guruhlarda bo‘lajak tarbiyachilar uchun tadqiqot dasturiga muvofiq, ijtimoiy va kasbiy kompetensiyani rivojlantirish bo‘yicha ishlar tizimi ishlab chiqildi. Bular bo‘lajak tarbiyachilarning kasbiy faoliyati bo‘yicha ijtimoiy kompetensiyasini shakllantirishning bosqichma-bosqich tashkiliy-metodik asoslaridir.

Umuman olganda ta’lim tizimida quyidagi 6 ta asosiy kompetensiya o‘rganiladi. Bular: ijtimoiy, kommunikativ, ijtimoiy axborot, kognitiv - shaxsiy deb ham ataladi, madaniyatlararo, jumladan, millatlararo va maxsus [1].

Umuman olganda ta’lim tizimida quyidagi 6 ta asosiy kompetensiya o‘rganiladi. Bular: ijtimoiy

Ijtimoiy kompetensiya- yangi yechimlarni ishlab chiqish va ularni amalga oshirish, oqibatlar uchun javobgarlik, jamoa bilan shaxsiy manfaatlarning mutanosibligi, ota-onalar va jamoada sog'lom muloqotni tashkil etishdir;

Kommunikativ kompetensiya- bu muloqot qobiliyatlari, bilim, ko‘nikma malakalar, hamkorlik aloqalari sohasida hissiy va ijtimoiy

1-rasm. Kompetensiya turlari

tajribani o‘z ichiga olgan shaxsning umumiy kommunikativ xususiyatidir;

Ijtimoiy axborot- bu ijtimoiy ma'lumotlarni tanqidiy aql-idrok prizmasi orqali tahlil qilish va idrok etish, turli vaziyatlarda axborot texnologiyalariga ega bo‘lish va foydalanishdir;

Kognitiv- shaxsiy kompetensiya- ma'naviy o‘z-o‘zini rivojlantirishga bo‘lgan ehtiyoj va bu ehtiyojni amalga oshirish, o‘z-o‘zini tarbiyalash, takomillashtirish, shaxsiy o‘sishdir.

Madaniyatlararo, jumladan, millatlararo - kompetentsiya madaniyatlarni, shu jumladan o'zingizning madaniyatingizni ham tushunish va bu tushunchadan boshqa madaniyat vakillari bilan muvaffaqiyatli muloqot qilish uchun foydalanish qobiliyatini anglatadi. Madaniyatlararo kompetentsiya imo-ishoralar va suhbatdoshlar orasidagi masofa madaniyatdan madaniyatga qanday farq qilishini tushunishni o'z ichiga olishi mumkin

Maxsus- kasbiy-pedagogik faoliyatni tashkil etishga tayyorlanish, kasbiy-pedagogik vazifalarni oqilona hal qilish, faoliyat natijalarini real baholash, bilim, ko‘nikma va malakani izchil rivojlantirib borish bo‘lib, ushbu kompetentlik negizida psixologik, metodik, informatsion, kreativ, innovatsion va kommunikativ kompetentlik yotadi. Bu kasbiy sohada etarli kompetentsiya uchun zarur bo‘lgan ko‘nikmalarni, ushbu faoliyatda mustaqillikni va o‘z harakatlarini adekvat baholashni o‘z ichiga oladi.

Kompetentlikning strukturasi quyidagi elementlardan iborat[1]:

2-rasm. Kompetentlik elementlari

Maqsad. Kasbga yo‘naltirish bo‘yicha har qanday loyiha yoshlarda mehnatga ongli va ijobiy munosabatni shakllantirish shaklida o‘z oldiga maqsadlar qo‘yadi. Professional o‘zini-o‘zi belgilash, erkin, lekin ongli tanlovdir. Bu juda ishonchli dalillarga asoslanishi mumkin - bularning barchasi kasbga yo‘naltirish ishining dastlabki maqsadlaridir.

Motivatsion. O‘z kasbiga qiziqish va yoqtirish, ushbu faoliyat bilan bog'liq har bir yuzaga keladigan vazifani to‘g’ri qaror qabul qilish orqali hal qila olish.

Orientatsiya. Bu kasbiy faoliyatni ta’minlovchi, qolaversa, qo‘yilgan vazifalarni muvaffaqiyatli hal etish uchun zarur bo‘lgan muhim shartlardan biridir.

Funktsional. O‘zlashtirilgan bilim, ko‘nikma, faoliyat usullariga nafaqat ega bo‘lish, balki amalda foydalanish qobiliyatining mavjudligi. Murakkab xulosalar va qarorlardan qo‘rqmaslik, noan'anaviy usullarni tanlash.

Boshqarish. Faoliyat jarayonida qaror va xulosalarni chiqara olish. Oldinga intilish - ya'ni g'oyalarni takomillashtirish, to‘g'ri, samarali yo‘l va usullarni mustahkamlash, maqsad sari harakatlanish tushuniladi.

Baholovchi. Tahlil qiladi, baholaydi, nazorat qiladi hamda bilim, ko‘nikma yoki tanlangan harakat usuli zarurligi va samaradorligini baholay oladi.

L.A.Petrovskiyning so‘zlariga ko‘ra, "faol ijtimoiy-psixologik trening", "faol ijtimoiy trening", "laboratoriya mashg‘ulotlari", "intensiv muloqot guruhlari", "ochiq muloqot guruhlari", "idrokga yo‘naltirilgan trening", "sezuvchanlik treningi" atamalari ijtimoiy so‘zlarga tengdir. Pedagogik tayyorgarlik maqsadi kompetensiyani rivojlantirish, uning kommunikativ, interaktiv va pertseptiv komponentlarini rivojlantirishga yordam beradi [4].

Trening bu vaziyatlarni tushinish, uni turli tomonlarga burish, hamma narsani tartibga solish va qiyinchiliklarni hal qilish imkoniyatidir. Trening kerakli o‘zgarishlar uchun manba bo‘ladigan kuchlarni beradi, bu kelajakdagi faoliyat uchun kuchli poydevor qo‘yish imkonini beradi. Hamda bevosita ishlash va shaxslararo o‘zaro ta’sirda paydo bo‘ladigan tajribani anglash orqali o‘rganishning maxsus turi tushuniladi.

Ko‘pgina tadqiqotchilarning fikricha, o‘qitishda o‘yin usullaridan foydalanish juda samarali. Guruh ishining birinchi bosqichida o‘yinlar "psixologik himoya" ni og'riqsiz olib tashlash sharti sifatida ishtirokchilar o‘rtasida qattiqlik va taranglikni bartaraf etish usuli sifatida foydalidir [2]. Ko‘pincha o‘yinlar diagnostika va o‘z-o‘zini diagnostika qilish vositasiga aylanadi, bu sizga muloqotda qiyinchiliklar va jiddiy muammolar mavjudligini bemalol, yumshoq, osongina aniqlash imkonini beradi. O‘yin tufayli o‘quv jarayoni faollashadi, yangi xulq-atvor ko‘nikmalari mustahkamlanadi, boshqa odamlar bilan optimal o‘zaro munosabatlarning ilgari erishib bo‘lmaydigan usullari o‘zlashtiriladi, og‘zaki va og‘zaki bo‘lmagan muloqot qobiliyatlari o‘rgatiladi va mustahkamlanadi. Oxir oqibat, o‘yin, ehtimol, boshqa usullardan ko‘ra insonning o‘zini ochib berish, ijodiy salohiyatini ochish, samimiylik va ochiqlikni namoyon qilish uchun sharoit yaratishda samaralidir, chunki u inson va uning bolaligi o‘rtasidagi psixologik aloqani shakllantiradi. Mashg‘ulot ishida o‘yin usullarining imkoniyatlari haqiqatan ham cheksizdir, shuning uchun tadqiqotchilarning o‘yinlarga qiziqishi katta.

Bizning fikrimizcha, bo‘lajak tarbiyachilarning ijtimoiy kompetensiyasini shakllantirish uchun eng samarali usullar quyidagilar hisoblanadi:

- Ijtimoiy kompetensiyani rivojlantirish uchun treninglar;
- Volontyorlik faoliyati;
- Samarali muloqot mashg‘ulotlari;
- Innovasion texnologiyalar.

Bo‘lajak tarbiyachilarning ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantirishda treninglar, volontyorlik faoliyati, muloqot mashg’ulotlari va innovatsion texnologiyalardan foydalanish samarali natijaga erishishda muhim sanaladi.

Shulardan “Debate” (debat), “Case stady” (keys stadi) kabi texnologiyalar ajoyib imkoniyat hisoblanib, ularni darsdan tashqari vaqtlarda tashkil etsa bo‘ladi. Ushbu texnologiya o‘z hatti-harakatlarini kichik guruhda muvofiqlashtirish ko‘nikmasi bilan, berilgan vazifalarni mustaqil yechish uchun turli xil muammolarni keng bilimlar doirasini jalb etishni talab etadi. Debat (munozara) bu - zamonaviy pedagogik texnologiya bo‘lib, muayyan qoidalar asosida olib boriladigan muhokamaning maxsus shaklidir. Shu bilan birga, munozara maqsadli va tartibli, tuzilgan fikr, mulohazalar va fikrlar almashinuvidir [3].

Xulosa. Shunday qilib, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim jarayonini tashkil etish va ta'lim sifatini doimiy nazorat qilish ijtimoiy kompetentsiya darajasini oshirishga yordam beradi. Sifat ko'rsatkichi bo'lajak tarbiyachining ijtimoiy kompetentsiyaga ega bo'lgan o'zlashtirish darajasidir. Xulosa qilib aytganda ijtimoy kompetentlik – olingan bilimlarga asoslangan holda ijtimoiy munosabatlarda to‘g‘ri harakat qila olishlik demakdir. Kompetentlik – ijtimoiy amaliyot ko‘rinishidagi bilim va ko‘nikmalarning mavjudligi bo‘lib, u ta’lim jarayoni natijalariga ijtimoiy-madaniy talablar va jamiyat tomonidan talablar qo‘yiladigan hollarda namoyon bo‘ladi

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Зимняя И. А. Ключевые копметенции - новая парадигма результата образования // Высшее образование сегодня №5, 2003.
2. Xalilova D. F. Talabalarda ijtimoiy munosabatlarni rivojlantirishga oid kasbiy kompetentlilikni takomillashtirish. Mug‘allim hom uzliksiz bilimlendirio‘ 2022. № 6/1-1.
3. Egamberdieva N. Madaniy-insonparvarlik yondashuv asosida talabalarni shaxsiy va kasbiy ijtimoiylashtirish nazariyasi va amaliyoti (Pedagogika oliy ta’lim muassasalari misolida): Dis..ped.fan.dok.– Toshkent, 2010. – 85-151 b.
4. Sh.A.Sadikova. Maktabgacha talim tashkilotlari bolalarini ijtimoiy moslashuvi
(Pedagogika oliy ta’lim muassasalarining “Maktabgacha ta’lim” yo‘nalishi misolida) MONOGRAFIYA, 2021 y.

MAFKURAVIY TARG‘IBOTNI IJTIMOIY-PEDAGOGIK TAHLILI

AZAMAT KAMALOV,
TDPU Ta’lim menejmenti kafedrasi dotsent v.b, p.f.f.d . (PhD)

Annotatsiya. Maqolada mafkuraviy targ‘ibotni ijtimoiy-pedagogik tahlili haqida so‘z boradi. Maqola mazmunini ochib berish maqsadida xorijiy davlatlarning tajribalari haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: targ‘ibot, ijtimoiy pedagogika, jamiyat, islohotlar, ijtimoiy pedagog, ijtimoiy xodim

Абстракт. В статье говорится о социально-педагогическом анализе идеологической пропаганды. В целях раскрытия содержания статьи обсуждается опыт зарубежных стран.

Ключевые слова: пропаганда, социальная педагогика, общество, реформы, социальный педагог, социальный работник.

Abstract. The article talks about the socio-pedagogical analysis of ideological propaganda. In order to reveal the content of the article, the experiences of foreign countries are discussed.

Key words: propaganda, social pedagogy, society, reforms, social pedagogue, social worker

Ijtimoiy pedagogika fani nafaqat o‘quv yurtlaridagi, balki butun jamiyatdagi tarbiyaviy voqelikni sharhlovchi, o‘zgartiruvchi va bashorat qiluvchi imkoniyatlarga ega. Milliy istiqlol g‘oyalarini xalqimiz ongiga va qalbiga singdirish zarurati mustaqil O‘zbekiston pedagogika fanidan ana shunday mas’uliyatli vazifaning ijrosini kutmoqda. Ya’ni u milliy istiqlol qo‘lga kiritilgan davrdagi mafkuraviy jarayonlarni ijtimoiy-pedagogik sharhlab, uni yanada takomillashtirishga xizmat qilmog‘i kerak. Bu yo‘nalishda salmoqli yutuqlarga erishmoq uchun ijtimoiy pedagogika taraqqiyoti tarzlarini qiyosiy o‘rganib, qonuniyatlarini aniqlab olmoq kerak bo‘ladi.

Ijtimoiy-gumanitar pedagogika fanlarining rivojlanishi ikki tarzda kechadi: birinchisi – tadrijiy(evolyusion) rivojlanish; ikkinchisi esa – islohotlardir. Tadrijiy rivojlanish tarzida ijtimoiy gumanitar fanlarda shu vaqtgacha iste’fodada bo‘lgan asoslar jiddiy o‘zgarmaydi. Ularning konseptual apparati takomillashtiriladi, xolos.

Lekin jamiyat hayotida jiddiy ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy islohotlar boshlanar ekan, ijtimoiy-gumanitar fanlar, demak, pedagogika fanida yangi taraqqiyot bosqichi boshlanadi. Masalan, milliy istiqlolning ijtimoiy buyurtmasi – butun O‘zbekiston xalqida mustahkam mafkuraviy immunitet, vatanparvarlikni, millatlararo totuvlikni, diniy bag‘rikenglikni shakllantirishni talab qilib turibdi. Shu sababli pedagogikaning ilgari e’tibor berilmay kelingan tarmog‘i – ijtimoiy-pedagogikaning ahamiyati tobora oshib borishi tabiiydir. Ijtimoiy-pedagogika rivojlanishining yangi, sifat o‘zgarish nafaqat O‘zbekistonda, balki MDH mamlakatlarida ham kuzatilmoqda. Shu sababli pedagogika fanining ushbu tarmog‘ini rivojlanish tarixiga bir oz to‘xtalib o‘tish lozim bo‘ldi.

“Ijtimoiy pedagogika” tushunchasi o‘zining boy tarixiga ega. Bu tushuncha dastlab K.Magor tomonidan “ijtimoiy pedagogika bu – tarbiyaning ijtimoiy tomoni” sifatida talqin qilingan bo‘lsa; A.Disterveg tomonidan esa “ijtimoiy pedagogika bu – biror ijtimoiy vaziyatlarda ko‘rsatiluvchi pedagogik yordam”[1]; G. Boymer tomonidan esa “ijtimoiy pedagogika bu – oila va maktabdan keyin amalga oshiriladigan tarbiya” shaklida ta’rif berilgan[3].

Germaniyada “ijtimoiy pedagog” va “ijtimoiy xodim” tushunchalari 1908 yildan boshlab, sinonim sifatida qo‘llanilib kelinmoqda. Ijtimoiy pedagogning funksiyalari

sirasiga jamoat joylarida, davlat va nodavlat tashkilotlari doirasida tarbiyaviy axborot tarqatish, maslahatlar berish, ma'naviy-ma'rifiy yordam ko'rsatish, va boshqalar kirgan. Bu yo'nalish Rossiyada 30-yillargacha T.S.Shaskiy va boshqalar tomonidan ko'tarilgan bo'lsada, 1991 yildan keyin o'zining yangi bosqichiga ko'tarildi. Rossiya Oliy va xalq ta'limi vazirliklari oliy o'quv yurtlari talabalari, ijtimoiy xodimlar uchun "Ijtimoiy pedagogika" rukni ostida qator ma'ruzalar matnlari va boshqa risolalarni nashrdan chiqardi[4]. Ularda pedagogika tushunchasining "ijtimoiy" aniqlovchisi bilan to'ldirilishi orqali pedagogikaning jamiyat ma'naviy-ma'rifiy hayotida tutgan o'rni, yangi roli va vazifalariga urg'u beriladi. Ya'ni psixologiyaning – "ijtimoiy psixologiya", tarixning – "ijtimoiy tarix", falsafaning – "ijtimoiy falsafa" shaklidagi kengayishi, rivojlanishi pedagogika fanida ham boshlanganligi aks etadi. Bu esa sobiq sho'ro davrida pedagogika fanining maktab devorlari bilan cheklab qo'yilgan imkoniyatlarining ro'yobga chiqqanligini kengayganini, pedagogikaning milliy mustaqillikni mustahkamlash, O'zbekistonning nafaqat maktab, litsey, kollej va oliy o'quv yurtlari talaba va o'quvchilari, (aholining 20% ish) balki jamiyatning qolgan barcha qatlamlari (80%) ongi va qalbiga milliy istiqlol g'oyalarini singdirish ishiga safarbar qilinganligini anglatadi. Bu xususiyat ijtimoiy pedagogikaning xususiy va o'zlashgan asosiy tushunchalarida ham aks etadi (7-jadval).

Sho'ro davrida kommunistik mafkura va uning sub'ekti – KPSS ijtimoiy tarbiyaning barcha qatlamlarini shu qadar ustalik bilan chirmab olgan edi-ki, hatto birinchi sinf o'quvchisi ham bu mafkuraviy tarbiya bilan qamrab olinar edi. Oktabryat, pioner, komsomol tashkilotlari maktabdagi mafkuraviy tarbiyaviy ishning asosiy ijrochilari sifatida. Siyosiy yolg'onlarni bolalar e'tiqodiga aylantira bordi. Masalan, bobosini dushmanga borib sotgan P.Morozovlar otasini, bobosini, umuman ajdodini muqaddas deb bilgan, hatto otasiga tik qarashni gunoh sanagan o'zbek bolalariga namuna, qahramon sifatida ko'rsatildi.

7-jadval. Ijtimoiy pedagogikaning xususiy va o'zlashgan tushunchalari

Pedagogika tomonidan boshqa fanlardan o'zlashtirish tushunchalar	Pedagogikaning xususiy tushunchalari	Ijtimoiy pedagogika tomonidan boshqa fanlardan o'zlashtirish tushunchalar	Ijtimoiy pedagogikaning xususiy tushunchalari
Shaxs Rivojlanish Faoliyat Jamiyat Ijtimoiylashuv	Pedagogik faoliyat Ijtimoiy malakalar Ta'lim	Shaxs Rivojlanish Faoliyat Jamiyat(sotsium, ijtimoiy institut), Ijtimoiylashuv, ijtimoiy moslashuv Ta'lim	Ijtimoiy pedagogik faoliyat(ishlar) Ijtimoiy ta'lim

Bolalar	Tarbiya O‘qitish Ta’lim muassasalari (bolalar bog‘chalari, maktab, litsey, kollej, institut, universitetlar)	Tarbiya O‘qitish Bolalar, yoshlarning ta’lim tizimi bilan qamrab olingan qismi Davlat va nodavlat tashkilotlari, mahalla Ma’naviyat va ma’rifat muassasalari	Ijtimoiy tarbiya Bolalar, yoshlar, jamiyatning ta’lim tizimi bilan qamrab olinmagan qismi Uyushmagan yoshlar Davlat va nodavlat tashkilotlari, mahalla Ma’naviyat va

Tabiiyki, bu mafkuraviy tarbiya tuzilmalarining milliy zamini yo‘q edi. Aksincha, ularning pirovard maqsadi-millatlar, xalqlarning ming yillik ma’naviy qadriyatlar tadrijini uzish edi.

Bu haqda olmon allomasi Vilgelm fon Gumboldt “Madaniyat xalqning bag‘ridan o‘sib chiqishi mumkin, shundagina u xalqning ma’naviy yuksakligiga guvohlik bera oladi. U yoki bu mamlakatga madaniyat tashqaridan olib kirilsa, u haqiqiy, o‘z madaniyatiga qaraganda tezroq tarqalishi, jamiyatning barcha qatlamlariga nisbatan erkinroq kirib borishi mumkin, ammo xalqning ruhi va xarakteriga jadal va samarali ta’sir eta olmaydi”[2], – degan edi.

Bu fikr yana isbotlandi – sobiq kommunistik mafkuraviy tarbiyaning asoratlari hali-hali uchramoqda. Biroq bu hodisani “millatning o‘zligini unutishi” emas, balki millatda ma’lum bir toifalarni, ma’lum bir qadriyatlarning qisman unutilishi, o‘zgarishi, hodisalarning qiyofasizlanishi deb aytish mumkin. Chunki o‘zbek xalqi juda uzoq, necha ming yillik tarixni bosib o‘tdi, lekin o‘z ma’naviyati, ma’naviy o‘zligini yo‘qotmagan. Jadid ma’rifatparvar bobolarimiz ham ijtimoiy, milliy taraqqiyotni milliy zaminga, milliy mafkuraga qurishni xalqni ma’rifatli qilish, tarbiyalash, ya’ni ijtimoiy tarbiya orqali amalga oshirishga harakat qilishgan. Lekin ularning o‘zlari ham, g‘oyalari ham bolshevizm mafkurasi, siyosati tomonidan qatag‘on qilindi.

Sobiq totalitar sho‘ro mafkuraviy tarbiya tizimi shu tariqa 70 yildan ortiq hukmronlik qildi. Bu o‘z asoratlarini ham qoldirdi: Mustaqil O‘zbekistonda milliy mafkura masalasi ko‘tarilgan ilk yillarda bu tushunchani qabul qilmaganlar ham uchradi. “Yaqindagina yakka hokim mafkuradan qutuldik, fikrlar rang-barangligi, demokratiya prinsiplarini ma’qulladik, Konstitutsiyamizda ham “Hech bir mafkura davlat mafkurasiga aylanmaydi”, – deb yozib qo‘yilgan-ku, yana hukmron mafkura bo‘ladimi, deb hadik bilan gapirdilar.

Bu totalitar mafkura bilan milliy mafkurani va uning maqsad-mohiyatini bir-biridan farqlay olmaslik oqibatida kelib chiqqan noto‘g‘ri qarash edi. Darhaqiqat, totalitar mafkura bitta partiya, ya’ni KPSS mafkurasi sifatida o‘z g‘oyalarini mutlaq haqiqat hisoblab, uni butun jamiyat mafkurasiga aylantirish va davlat orqali zo‘rlab, hammaning ongiga singdirish, davlatning o‘zini ham shu g‘oyalar quroliga aylantirdi. Ammo milliy mafkura mohiyati bundan tubdan farq kilar edi. Birinchidan, milliy mafkura jamiyatdagi turli fikrlilikka mutlaqo xalaqit bermay, turli partiyalar, siyosiy

guruhlar, jamoat tashkilotlari vositasida harakat qilishi; o‘z faoliyatida guruhlar, oqimlar yoki alohida olingan partiyaning g‘oyasi emas, balki barchaga zarur bo‘lgan, mamlakatning barcha fuqarosini birlashtiradigan g‘oya ekanligini namoyon qila bordi. Zero, alohida olingan siyosiy guruh, yoki partiyaning qarashlari, g‘oyasi butun jamiyat g‘oyasiga aylanishi, barcha guruh va tabaqalar tafakkurini birlashtirishi mumkin emas. Faqat umummilliy g‘oya, mafkuragina bunga qodir va u mamlakat va jamiyatning yetakchi, safarbar etuvchi g‘oyasiga aylana olishi aniq bo‘la bordi. Shu bois, O‘zbekiston Konstitutsiyasidagi “Hech bir mafkura davlat mafkurasi bo‘la olmaydi” degan jumla hech bir partiya mafkurasi davlat mafkurasi bo‘la olmaydi, deya to‘g‘ri mazmunda talqin qilindi. Ya’ni milliy mafkurani shakllantirish Konstitutsiyada e’lon qilingan demokratik tamoyillarga mutlaqo zid emasligini asoslab berildi.

Milliy istiqlol mafkurasi haqida kechgan mubohasalarda yana bir noto‘g‘ri qarash uchradi. Bu ham bo‘lsa, milliy mafkurani eski qoliplarga solishga, uni “bazis va ustqurma”, “ijtimoiy ong”, “davlat mafkurasi” kabi tushunchalar bilan izohlash holatlari uchradi. Bu ham milliy g‘oyalarimiz, milliy istiqlol mafkurasi mohiyatini xato tushunish, zararli nazariy qarashlar edi. Mafkuraviy targ‘ibot masalasida ham bu qatashlar uchrab turdi. “Afsuski”, – deyildi bu haqda O‘zbekiston ijodkor ziyolilari, fan va madaniyat namoyandalarining mamlakat jamoatchiligiga murojaati”da, “bugungi kunda mafkura,targ‘ibot va tashviqot kerak emas, degan noto‘g‘ri xulosa bilan yashayotgan odamlar ham uchrab turibdi”1.

Milliy istiqlol g‘oyalari targ‘iboti nazariyasi va uslubiyati masalalari respublikamiz olimlari tomonidan endi o‘rganilayotgan soha. Shu sababli bu borada ayrim ilmiy xulosalar, nazariy umumlashmalar taklif qila borildi. Ayniqsa, 2001 yilga kelib “Milliy istiqlol g‘oyasi nima?”, “Milliy istiqlol g‘oyasi deganda nimani tushunasiz?”, kabi savollardan “Milliy istiqlol g‘oyasini qanday targ‘ib qilish kerak?”, “Milliy g‘oyani targ‘ib qilishda qaysi vositalardan foydalanish kerak?” kabi savollarga o‘tish payti kelgan edi. Ana shu masalalarni muhokamaga qo‘yar ekan, professor A.Azizxo‘jaev targ‘ibot texnologiyasi milliy g‘oya va milliy mafkura mazmun-mohiyatiga mos bo‘lgan taqdirdagina kutilgan natijaga erishish mumkinligini ta’kidladi. Jumladan, milliy mafkurani targ‘ib qilishda ishtirok etuvchi barcha bo‘g‘in va ayrim pog‘onalarda:

1. uzluksizlik;
2. bosqichma-bosqichlik;
3. faollik;
4. mafkurani e’tiqodga aylantirish;
5. ish bilan so‘z birligi;
6. shaxsiy ibrat;
7. hayotiylik (yutuqlar bilan birga kamchiliklarni ham ko‘rsatish)”1 tamoyillariga amal qilish maqsadga muvofiq, degan fikrlar o‘rtaga tashlandi.

Milliy istiqlol g‘oyasi asosiy tushuncha va tamoyillarini xalqimizning barcha qatlamlari ongi va qalbiga singdirishda yuqorida taklif etilgan tamoyillar mazmun-mohiyati va ularni qo‘llash yo‘l-yo‘riqlari ijtimoiy pedagogik nuqtai nazardan qimmatlidir. Chunki mafkuraviy targ‘ibotning nafaqat ta’lim muassasalarida, balki har bir korxona, tashkilot, davlat sektori yoki xususiy sektorda bo‘lishidan qat’iy nazar amalga oshirish zarurati va bu ishda muassasa rahbari to‘la mas’ulligi asoslab berildi.

Mafkuraviy targ‘ibot nazariyasi va uslubiyati muammosini o‘rganish barcha ijtimoiy-siyosiy, gumanitar fanlarning korporativ hamkorligini taqozo etadi. Zero, “Milliy istiqlol g‘oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar” risolasida milliy istiqlol mafkurasining milliy, umuminsoniy, falsafiy, diniy, huquqiy, siyosiy, sotsiologik, ijtimoiy-iqtisodiy , ma’naviy-psixologik asoslarini, urf-odatlar, an’analar va intellektual qadriyatlarning mafkurani shakllantirish va boyitishdagi o‘rni va ta’siriga bag‘ishlangan tadqiqot ishlarini muntazam olib borilishi ko‘zda tutilgan.

Shuningdek, asosiy e’tibor qaratilishi zarur deb hisoblangan masalalar sirasiga:

mafkuralar kurashining jahonshumul jarayonini o‘rganish, uning monitoringi, bu kurashning umumbashariy va mintaqaviy muammolarini aniqlash; mafkuraviy tahdidlar va ularga qarshi kurashning samarali yo‘llari haqida ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqish kabi vazifalar kiritilgan.

Bunday vaziyatda targ‘ibot-tashviqot ishlari tubdan isloh qilinmog‘i kerak. Buning uchun ma’naviyat va ma’rifat tizimida ijtimoiy tarbiyaga oid: mafkuraviy taktika amaliy chora-tadbirlarini ishlab chiqish; milliy istiqlol g‘oyalari mohiyatini, istiqbolni oddiy xalq tilida aks ettirish; mafkuraviy tarbiya mexanizmini ishlab chiqish; mafkuraviy qarshi kurash uslublarini, taktikasini ilmiy asoslash; mafkuraviy muxoliflarimizning ish uslublarini zararsizlantirishga qaratilgan ilmiy-amaliy choralar ko‘rish; mintaqalarning holatini tezkor va ilmiy asosda o‘rganib turish; olib borilayotgan targ‘ibot-tashviqot natijasi qanday bo‘layotganligini ijtimoiy-pedagogik o‘rganish lozim bo‘ladi. Ana shunday ilmiy-amaliy asosga qurilgan mafkuraviy tarbiya hozirgi diniy aqidaparastlik tahdidlarini ham, bundan keyin biz XXI asrda duch kelishimiz mumkin bo‘lgan xoh ichki, xoh tashqi mafkuraviy tahdidlarni ham yenga oladi. Bu – xalqimizning milliy mafkuraviy immunitetini kuchaytirish masalasidir.

Ushbu zarurat O‘zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan ma’naviy-ma’rifiy siyosatning jahonda kechayotgan mafkuraviy globallashuvidan kelib chiquvchi mantiqiy rivoji talabi edi. Buning misolini mohiyatan ijtimoiy tarbiyaga qaratilgan, 1996 yilga kelib O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Respublika “Ma’naviyat va ma’rifat” jamoatchilik markazi faoliyatini yanada takomillashtirish va samaradorligini oshirish to‘g‘risida”gi (1996 yil 9 sentabr) Farmoni mazmunida ko‘rish mumkin. Unda – hanuz joylarda ma’naviyatning mohiyatini, uning olg‘a siljishimiz farovon jamiyatga tezroq yetishimizdagi qimmatini chuqur idrok etmaslik hollari mavjud”ligi tanqid ostiga olindi. Ayrim katta-kichik rahbarlar eski mustabidlik, zo‘ravonlik mafkurasining sarqitlaridan haligacha qutula olmay, bu borada kechirib bo‘lmaydigan oqsoqlik qilib, ma’naviyatning asl mohiyatini tushunib yetmaslik tufayli unga ikkinchi darajali ish sifatida qaramoqdalar. Ma’naviy-ma’rifiy ishlarga bo‘lgan bunday e’tiborsizlik kelajagi buyuk demokratik, ozod davlat qurishdek ezgu maqsadimiz ro‘yobi uchun mutlaqo zid” ekanligi; ma’naviy-ma’rifiy islohotlar davlat siyosatining asosiy, ustuvor yo‘nalishi deb hisoblanishi ta’kidlandi va ma’naviy-ma’rifiy ishlar samaradorligini oshirishning 14 yo‘nalishi belgilab berildi.1

1999 yil 3 sentabrda Prezidentimizning Farmoni bilan Respublika Ma’naviyat va ma’rifat Kengashi tashkil qilindi. Kengashning viloyat bo‘limlari, Ma’naviyat va ma’rifat markazlari ish boshladi. Ular tadbirlar, uchrashuvlar, konferensiyalar, seminarlar o‘tkazib, kitob, bukletlar chiqarmoqdalar. Amalga oshirilayotgan ma’naviy-ma’rifiy ishlar Respublika “Ma’naviyat va ma’rifat” markazining faoliyati ilmiy asosga qurila borildi. Tashkiliy, amaliy, ilmiy-uslubiy, hududlar bilan ishlash, ommaviy axborot vositalari orqali chiqishlar kabi yangi ijtimoiy-tarbiyaviy yo‘nalishlar tashkil qilindi .

Ma’naviy-ma’rifiy tadbirlar majmuida viloyat, shahar va tumanlar hokimlarining ijtimoiy ishlar hamda xotin-qizlar ishlari bo‘yicha muovinlari, korxona va tashkilotlar rahbarlarining ma’naviy-ma’rifiy ishlar bo‘yicha o‘rinbosarlari lavozimlari joriy qilindi. Ushbu lavozimlar professiogrammalari tahlili ularning yuqorida qayd qilganimizek, “ijtimoiy pedagog”, “ijtimoiy xodim” lavozimlariga o‘xshashini ko‘rsatadi.

Ma’naviyat va ma’rifat markazlari faoliyatining ijtimoiy pedagogik jihati ular olib borayotgan targ‘ibot-tashviqot ishlar xalqimizning barcha qatlamlariga qaratilganida, ma’naviy-ma’rifiy ishlar mazmuni, uslublari, vositalari va shakllarining pedagogik mohiyatida aks etadi. Keng ijtimoiy ma’nodagi ma’naviy-ma’rifiy tadbirlar

aholining turli toifalaridagi katta yoshli kishilar tafakkuri, e'tiqodi, qarash va munosabatlarini boyitish, yangilash, eski tuzumda qolgan zararli mafkura asoratlaridan poklash kabi vazifalarga yo'naltiriladi. Bu esa pedagogikaning tarmoqlaridan biri gerontopedagogikaning namoyon bo'lishi deyish ham mumkin.

Aholining ta'lim bilan qamrab olinmagan qismini ijtimoiy pedagogik qamrab olish orqali mafkuraviy targ'ibotni amalga oshirish barcha mamlakatlar olimlarini o'ylatib kelgan. Fransuz sotsiologi Abraam Mol bu haqda "Bugun oddiy ishchi aqlini "to'ldirishda" uning metro afishasida o'qigani, radiodan eshitgani, kino yoki televizorda ko'rgani, ishga borishda yo'lda gazetada o'qib olgani yoki hamkasblari va qo'ni-qo'shnilaridan eshitgani ko'proq rol o'ynaydi; maktabdan esa faqat yarim unut bo'lgan tushunchalar tutuni qoladi, xolos… Bizning davrimizda bilimlar asosan ta'lim tizimi orqali emas, balki ommaviy axborot vositalari orqali shakllanadi" degan edi. Allomaning bu xulosasi birinchidan, aholining ta'lim muassasalari bilan qamrab olinmagan 80%iga nisbatan va to'g'ri; targ'ibot-tashviqot tizimi uchun o'rinlidir. Shu sababli "… Psixologik-pedagogik ko'rsatmalar faqat o'qituvchilar va tarbiyachilargagina emas, ular boshqaruv-tashkiliy va keng madaniy-ma'naviy faoliyatda ham amaliyotga kiritilishi lozim.

Jamiyatda fan ijtimoiy va siyosiy munosabatlar tizimiga chuqurroq kirib borib, jamiyatning ma'naviy hayotiga yanada ko'proq ta'sir o'tkazmoqda. U faqat ishlab chiqaruvchi kuch sifatida emas, balki iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy, tarbiyaviy kuch sifatida ham taraqqiy etmoqda. Bu esa mafkuraviy targ'ibotda ham ijtimoiy-siyosiy fanlarning faol hamkorligini taqozo qiladi.

Kuchli mafkuraviy targ'ibot – ogohlikka erishishning aniq, ya'ni ijtimoiy pedagogik kafolatidir. U yangi targ'ibotning yangi ma'no va mazmuni orqali har bir fuqaroda O'zbekistonning yangi ichki va tashqi siyosatiga yangi - istiqloliy, shaxsiy munosabatni shakllantirishni ham o'z ichiga oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Коджаспирова Г. М. История образования и педагогической мысли: таблицы, схемы, опорные конспекты.- М., 2003.- С.93
2. Социальная педагогика и социальная работа за рубежом. Вып. 1. М. 1991.
3. G.Boiymer. Geschichte der Gymnasialkurse für Frauen zu Berlin. Moeser, Berlin 1906, p.152.
4. Моль, Авраам. Социодинамика культуры. /Перевод с французского. –М.: Изд-во «Прогресс». 1991. С. 158.

BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARIDA ONA TILIGA OID LINGVISTIK KOMPETENSIYALARINI TAKOMILLASHTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

QAYUMOVA ODINAXON BUVARAYIM QIZI
GulDU tayanch doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada bo‘lajak boshlang’ich sinf o‘qituvchilarida ona tiliga oid lingvistik kompetensiyalarni takomillashtirishning nazariy jihatlari, zaruriyati hamda amaliy ahamiyati, shuningdek bu borada amalga oshirilishi kerak bo‘lgan ishlar ham ko‘rsatib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar. Lingvistika, ta’lim jarayoni, kompetentlik, sath, ona tili, o‘qituvchi, o‘quvchi, tahlil qilish, badiiy amaliy matnlar, tayanch va fanga oid kompetensiya, kompetensiya, pedagog.

Abstract. This article shows the theoretical aspects, necessity and practical importance of improving the linguistic competences of the future elementary school teachers, as well as the work that should be done in this regard.

Keywords. Linguistics, educational process, competence, level, mother tongue, teacher, learner, analysis, artistic practical texts, foundation and subject competence, competence, pedagogue.

Аннотация: В данной статье показаны теоретические аспекты, необходимость и практическая значимость совершенствования языковых компетенций будущих учителей начальной школы, а также работа, которую следует провести в этом направлении.

Ключевые слова: Языкознание, учебный процесс, компетентность, уровень, родной язык, учитель, обучающийся, анализ, художественно-практические тексты, базовая и предметная компетентность, компетентность, педагог.

KIRISH

So‘nggi yillarda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida ulkan iqtisodiy o‘sish ko‘rsatkichlariga erishilayotganligi barcha sohalarda malakali kadrlar va yetuk mutaxassislarga bo‘lgan talabni yanada oshirmoqda. Xususan, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini metodik tayyorgarligini takomillashtirish borasida Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi doirasida pedagogika yo‘nalishidagi oliy ta’lim muassasalarini ta’limning kredit tizimiga bosqichma-bosqich o‘tkazish, pedagogika, didaktika, amaliy pedagogik psixologiya, metodika kabi fanlarga alohida e’tibor qaratgan holda, o‘quv materiallarini va pedagogik baholashni ishlab chiqish orqali pedagog kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish, ta’lim berishning zamonaviy nazariyalarini o‘zlashtirishni, pedagogik psixologiyani tushunish, ta’lim berishga kompetentlik hamda shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvlar asoslarini egallashni ko‘zda tutgan holda pedagoglarni tayyorlash va qayta tayyorlash markazlari faoliyatini qayta ko‘rib chiqish, bo‘lajak pedagoglar uchun pedagogik faoliyatga moyillik va ijodkorlik qobiliyatlarini aniqlash va baholash imkoniyatini beruvchi metodlarni ishlab chiqish, umumta’lim muassasalarida o‘qituvchilarning sifat tarkibini, xususan magistrlik darajasiga ega bo‘lgan pedagoglar sonini bosqichma-bosqich oshirish masalalarini maqsad qilib belgilandi[1] va ta’lim sohasidagi o‘zgarishlarni shiddat bilan davom etishida juda katta turtki bo‘ldi.

1 O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5712-son Farmoni.

ADABIYOTLAR SHARHI

Ta‘lim jarayoniga kompetensiyaviy yondoshuv jarayoni ko‘nikmalarga ega bo‘lishi bilan bog‘liq hodisa sanaladi. Bilim, ko‘nikma, malakalarni integratsiyalash g‘oyasi pedagogikada muayyan darajada o‘rganilgan. Bunday tadqiqotlar sirasiga Usarov J.E. ning “Tayanch va fanga oid kompetensiyalar asosida ta’lim mazmunini takomillashtirish va o‘quvchilar kompetentligini rivojlantirish” mavzusidagi tadqiqot ishida kompetensiyaning “ma’lum soha yoki yo‘nalishdagi tajriba va bilimlar, faoliyatni amalga oshirishga bo‘lgan tayyorlikning namoyon bo‘lishi hamda shaxsning turli nostandart holatlarda muvaffaqiyatli harakat qila olishidir”[2] ta’rifini ko‘rsatib o‘tgan.

G.A.Asilova dissertatsiya ishida “kompetensiya” va “kompetentlik” tushunchalari bo‘yicha berilgan ta’riflarni umumlashtirgan holda “kompetensiya” – ma’lum bir sohada faoliyat yuritish jarayonida shaxsiy sifatlar hamda bilim, ko‘nikma va malakalarning samarali qo‘llanishi; “kompetentlik” muayyan faoliyatni amalga oshirish uchun mavjud hamda yuzaga chiqishi mumkin bo‘lgan layoqatdir deb ta’riflagan[3] .

B.X.Xodjayevning fikricha “kompetensiya o‘quvchining yangi shaxsiy tajribani o‘zlashtirishga doir o‘z-o‘zini rivojlantirishga doir harakatlarini integratsiyalashga xizmat qiladi”[4] .

Olima G.Yusupovaning “Bo‘lajak pedagoglarning lingvistik kompetensiyalarini shakllantirishda aralash ta‘limdan foydalanish metodikasi” nomli tadqiqoti natijasida bo‘lajak pedagoglarning lingvistik kompetensiyalarini shakllantirishda aralash ta‘limdan foydalanishning tanishuv, ijodiy qism, baholash bosqichlari, o‘zbek tilini bilish darajasini xalqaro mezonlar asosida baholash texnologiyalari aniqlashtirilganligini ko‘rishimiz mumkin [5]. Mazkur tadqiqotda ta‘lim jarayonida o‘quvchilarning o‘zbek tilini bilish darajasini xalqaro mezonlar asosida baholash texnologiyalari bo‘yicha asoslab berilganligi ishning yutug‘i hisoblanadi.

Ona tiliga oid nazariy bilimlarni amalda qo‘llash muammosini metodist olim A. G‘ulomov o‘z tadqiqotlarida quyidagicha yoritadi. “Bazan o‘quvchilar berilgan savollarga nazariy jihatdan to‘g‘ri javob qaqytaradilar. O‘qituvchining nazarida u ona tilining qonuniyatlarining yaxshi o‘zlashtirgandek tuyuladi. Ammo yozma ishlar jarayonida ana shu o‘zlashtirilgan qoidaga nisbatan bir qator xatolar sodir bo‘ladi.

A. G‘ulomov o‘zining “Ona tili o‘qitish prinsplari va metodlari” nomli metodik qo‘llanmasida yuqoridagi fikrga qaytib, uni shunday tahlil qiladi: “Ayrim o‘qituvchilar “O‘quvchi ona tilining qonun-qoidalarini bilsa, aytib bersa, U savodli yozadi” – degan fikrni ilgari suradilar. Bu fikrga qo‘shilish ancha qiyin. Ona tilining qonun-qoidalarini bilish boshqa, uni amaliy hayotda qo‘llash ko‘nikmasiga ega bo‘lish boshqa. Afsuski ona tilin darslarida hamon qonun-qoidalarni bilish bilan uni amaliy ishda qo‘llash orasida ma‘lum

2 Usarov J.E. Tayanch va fanga oid kompetensiyalar asosida ta’lim mazmunini takomillashtirish va o‘quvchilar kompetentligini rivojlantirish. Ped. fan. dok. (DSc) ... dis. – Toshkent, 2019. – 267 bet.

3 Asilova G.A. Bojxona va soliq yo‘nalishlari talabalarining davlat tilida kasbiy muloqot yuritish kompetentsiyasining rivojlantirish (rus guruhlarida):ped.fan.dok. avtoreferat. –T.: 2017.35 bet

4 Xodjayev B.Yu., Bekmurodov A.Sh., Boltabayev M.R., Golish L.V., Gimranova O.B. Ilmiy-tadkikotchilik faoliyatiga tayyorgarlik asoslari: Ukuv-uslubiy kullanma - Toshkent: Ekonomika, 2010.

5 Yusupova Gulara Ataxanovna “Bo‘lajak pedagoglarning lingvistik kompetensiyalarini shakllantirishda aralash ta‘limdan foydalanish metodikasi (o‘zbek tili mashg‘ulotlarida “Savodxon” elektron-ta‘lim resurslari misolida)” mavzusidagi tadqiqot ishi

bir tafovutlar saqlanmoqda [6]”

A.A.Xoliqov o‘zining ilmiy izlanishlarida “Bo‘lajak o‘qituvchilarning yuksak kasbiy tayyorgarlik darajasi, malakasi, bilimi, madaniy va ma’naviy-ahloqiy saviyasining sifatini zamon talablariga javob beradigan darajada oshirib borish; bo‘lajak o‘qituvchilarni yuqori malakali kadrlar tayyorlash bilan pedagogik faoliyatning nufuzi va ijtimoiy maqomini ko‘tarishga o‘rgatish” dan iboratligini ta’kidlaydi[7] .

6 A. G‘ulomov. Ona tili o‘qitish prinsiplari va metodlari. - T.: „O‘qituvchi", 1992.15-16

7 Xoliqov A. Pedagogik mahorat // O‘quv qo‘llanma. Toshkent. “IQTISOD-MOLIYA” 2010. 312

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Lingvistik kompetensiya – bu, nutqiy faoliyatni tartibga soluvchi grammatik qoidalarni amaliyotda uyg‘unlikda – o‘rganayotgan tilda so‘z va jumlalarni to‘g‘ri qo‘llay olish, nutqda fikrning gapdagi ifodasining to‘g‘ri-noto‘g‘riligini ajrata olish layoqatidir, ya’ni bo‘lajak pedagogning o‘zbek tilidan “lingvistik kompetensiyasi” tushunchasi deganda bu uning o‘zbek tili birliklari, nutqiy xususiyatlarni anglay olishi, til hodisalarini tahlil qila olishi, qismlarni bir butunga birlashtira olishi, namunalar asosida jumla qura olishga tayyorligidir.

Shunga ko‘ra lingvistik kompetensiyani quyidagicha tasniflash mumkin.

1.1-rasm. Lingvistik kompetensiyaning muhim tarkibiy qismlari

Bugungi kunda ona tilini o‘qitishning ustuvor yo‘nalishi - innovatsion g‘oya sifatida kompetensiyaviy yondashuv belgilandi. Ushbu yondashuv boshlang‘ich sinflarda ona tili ta’limi bo‘yicha davlat ta’lim standarti va o‘quv dasturiga ko‘ra

A1 darajaga xos lingvistik va nutqiy kompetensiyalarni shakllantirish uchun asos vazifasini bajaradigan malaka talablarida o‘z ifodasini topdi. E’tiborli tomoni shundaki,

hujjatda nazariy bilimlarni amalda qo‘llashga doir talablar ham qo‘yildi.

Lingvistik va nutqiy kompetensiyalar nazariy ma’lumotlar qaysi maqsadlarda o‘rganilishiga qarab o‘zaro farqlab shakllantiriladi. Ona tili darslarida o‘quvchilar nutqining to‘g‘riligi qoidalar yordamida ta’minlanar ekan, nazariy ma’umotlardagi bilim unsurlariga farqli yondashuvni joriy etish zaruriyat sanaladi. Ushbu yondashuvga ko‘ra nutqiy kompetensiyani shakllantirishda ayni qoidalarga ustuvor ahamiyat qaratish lozim.

O‘qituvchi tomonidan o‘quvchilarda lingvistik kompetensiyani shakllantirish jarayoniga 3 xil yondashuv mavjud bo‘lib ular quyidagilardan iboratdir.

Maktab o‘quv dasturi asosida ona tili fanidan o‘quvchilarga beriladigan barcha bilimlar, o‘quvchilarning tilga oida bilimlarni o‘rinli tarzda amaliy hayotda qo‘llashiga, ya’ni til qonuniyatlaridan nutqiy faoliyatda samarali foydalanishlariga xizmat qiladi. Bundan tashqari, qoidalarni amalda qo‘llash jarayoni nutq bilan bevosita bog‘lanadi: til hodisasini tahlil va tadqiq etish, qoidadan foydalanib kerakli yechimga kelish so‘z vositasida mushohada yuritishni taqozo qiladi. Shunga ko‘ra o‘quvchilarning nutq saviyasi asosida yuzaga chiqadigan nutqiy faoliyatga asoslanganlik yondashuvi o‘ta muhim sanaladi.

Hozirgi kunda kognitiv ta’lim (yondashuv) matematika, fizika, texnologiya, tabiiy fanlar bilan bir qatorda ona tili darslaridan mustahkam o‘rin egallamoqda. “Ona tili ta’limining dolzarb masalalari” nomli maqola mualliflari bunday izoh beradilar: “Kognitiv (ingl. cognition - bilishga oid, idrokiy) ta’lim esa o‘quvchini izlanish, qiyoslash, xulosa chiqarishda mustaqillikka yo‘naltiradi. Demak, reproduktiv ta’lim bilim bersa, kognitiv ta’lim bilim olishga undaydi, bilim olish yo‘llarini o‘rgatadi, usullarini tavsiya etadi - o‘quvchi qo‘liga bilim kalitini tutqazadi”[8] . Darhaqiqat, talim jarayoniga kognitiv yondoshuv asosida o‘quvchilarning mantiqiy tafakkuri o‘sadi, mustaqil fikrlashi rivojlanadi, dunyoqarashi kengayadi hamda har bir sohaga oid o‘zining shaxsiy fikriga ega bo‘ladi.

Ona tiliga oid bilimlarni o‘rganish, ularni amalda qo‘llash ko‘nikmalari ustida ishlash jarayoni kreativ yondashuvga xosdir. Ushbu yondashuvga ko‘ra o‘quvchilarda mustaqil ravishda bilim olishga, ijodkorlikka, tengdoshlaridan orqada qolmaslikka bo‘lgan intilishni tarbiyalash maqsad qilib olinadi.

O‘quvchilarning lingvistik kompetentsiyasining rivojlanish darajasini aniqlash

Lingvistik kompetentsiyani shakllantirish ko‘rsatkichi sifatida biz uning vazifasini bajaradigan quyidagi tomonlarini shakllantirishni ko‘rib chiqamiz. Buni esa biz lingvistik kompetentsiya mezonlari asosida aniqlaymiz. Lingvistik kompetentsiya mezonlariga asoslanib, biz uning har bir jihatining quyidagi rivojlanish darajalarini aniqladik: yuqori, o‘rta va past. Keling, har bir darajaning mazmunini lingvistik kompetentsiyaning u yoki bu jihatlari bilan bog‘liq holda ko‘rib chiqaylik.

Leksik-semantik jihat.

Leksik-semantik jihatning yuqori darajada shakllanishi lingvistik kompetentsiya mustaqil to‘g‘ri va o‘quvchining kontekstdagi so‘zlarni aniq ishlatishi, ko‘chma ma'nodan o‘rinli foydalanishi tushuniladi. Ushbu jihatning yuqori darajada rivojlanishi bolaning ma'noni ifodalashning turli usullarini mustaqil ravishda izlashni o‘z ichiga oladi (sinonimlarni, antonimlarni to‘g‘ri ishlatish, ko‘p ma'noli so‘zlar). Yuqori daraja dialogik muloqot sharoitida quyidagi leksik-semantik guruhlarda o‘zgaruvchanlikni ta'minlovchi so‘zlarning o‘z-o‘zidan tanlanishi bilan tavsiflanadi. Quyidagi leksik-semantik guruhlar doirasidagi birliklar, aks ettiruvchi bolalik dunyosi, bolaning kognitiv

8 Metodika grammatiki i orfografii v nachalnых klassax / V.A.Kustareva, N.K.Nikitina, N.S.Rojdestvenskiy i dr. - 2-ye izd. - M.: Prosveщeniye, 1979.- 239 s.

ehtiyojlari va kundalik muloqoti uchun zaruriy nutqiy birliklar kiradi: oila, hayvonlar, qushlar, gullar, oziq-ovqat iste'moli, kiyim-kechak, sport o‘yinlari, kunning qismlari va boshqalar. Matn bazasini yaratishda xilma-xillik miqdori 60 va undan yuqori bo‘ladi, bu bizga so‘zlarni erkin tanlash haqida gapirish imkonini beradi. Yuqori daraja nutq etikasining asosiy shakllarini bilishni va ulardan til me'yoriga muvofiq to‘g‘ri foydalanishni nazarda tutadi.

Leksik-semantik jihatning o‘rtacha darajasi o‘quvchining o‘qituvchi yordamida so‘zlardan to‘g‘ri foydalanishini nazarda tutadi. Majoziy vositalarni tanlash sodda antonimlar bilan cheklangan, Bola sinonimlarning ma’nolarini tushuntiradi va ta’riflardan to‘g‘ri foydalanadi. Dialogik muloqot sharoitida so‘zni tanlash mavzuni o‘zlashtirish darajasi bilan oldindan belgilanadi. Bu daraja bolalar uchun eng qiziqarli bo‘lgan cheklangan mavzular doirasidagi leksik birliklarni bilish bilan tavsiflanadi: hayvonlar, gullar, mevalar, tashqi ko‘rinish. Matn bazasini yaratishda xilma-xillik miqdori 55 dan 40 atrofida bo‘ladi. Nutqda odob-axloqining shakllari to‘g‘ri qo‘llaniladi, lekin tashabbus bilan emas (o‘qituvchining yordami talab qilinadi).

Leksik-semantik jihatning shakllanish darajasining pastligi semantikani ifodalash uchun lug‘atning yetarli emasligida namoyon bo‘ladi. Bola majoziy iboralarni ishlata olmasligini ko‘rsatadi. Matnlarni tuzishda leksik xilma-xillik koeffitsienti 40 dan past, bu so‘zlarning tez-tez takrorlanishini ko‘rsatadi, har doim ham kontekst bilan aniqlanmaydi. Etika me'yorlariga e'tibor bermaslik, biror narsaga munosabat bildirish qiyin. Leksik-semantik guruh (oila, hayvonlar, ranglar) kommunikativ ehtiyojni qondirish uchun etarli darajada. O‘qituvchining yordami bilan ham to‘g‘ri so‘z shaklini tanlay olmaydi.

Faoliyat-nutq jihati

Tilshunoslikning yuqori darajadagi faolligi nutq jihatida o‘z aksini topadi. Kompetentsiya bolalarning leksik va grammatik birliklarni matnda mustaqil ravishda to‘g‘ri ishlatishini, turli xil nutqlarni muvofiqlashtirishni nazarda tutadi. Yuqori daraja bolaning dialogik muloqotdagi tashabbusini, so‘rash va berish qobiliyatini nazarda tutadi. Bolaning fonetika va grammatika sohasidagi bilim va ko‘nikmalari unga oldindan aytib bo‘ladigan ijtimoiy va kundalik vaziyatlarda o‘zining kommunikativ ehtiyojlarini amalga oshirishga imkon beradi.

Faoliyat-nutq aspektining o‘rtacha darajasi ta'minlaydi.Savollarga javob berish jarayonida o‘qituvchidan yordam oladi. Leksik-grammatik va fonetik birliklardan foydalanishda sezilarli darajada emas, bir qator kichik xatolar qayd etilgan. O‘quvchi osonlik bilan muloqotga kirishadi, lekin mustaqil so‘rovlar qilishda qiyinchiliklarga duch keladi va oddiy ma’lumotlarni taqdim etish. Kommunikativ ehtiyoj amalga oshiriladi.

Faoliyat-nutq jihatining past darajasi tovush talaffuzi, leksik-grammatik va monologik ko‘nikmalar shakllanmaganligini ko‘rsatadi. Bolalar topshiriqni tushunmasliklarini ko‘rsatadilar yoki dialogga kirishishdan bosh tortadilar. Bir qator hollarda, oddiy ehtiyojlarni ifodalashda, ular doimiy yordam bilan alohida so‘zlar va tovushlar bilan ishlaydigan vazifaning kichik qismini bajarish qobiliyatini kashf etadilar.

Milliy-madaniy jihat

Milliy-madaniy jihatning shakllanishining yuqori darajasi o‘quvchining asosiy milliy va madaniy birliklar haqidagi bilimlarini ko‘rsatadi. O‘quvchi o‘z mamlakati va o‘rganilayotgan ona tiliga nisbatan muhabbatli bo‘lishi, ijtimoiy-madaniy vaziyat sharoitlari o‘rtasidagi muvofiqlikni mustaqil ravishda amalga oshirishi, onaga nisbatan ijobiy munosabatni nazarda tutadi. Ular chet tili, ingliz tilida so‘zlashuvchi mamlakatlarni bilishi, ularning rasmiy nomlaridan to‘g‘ri foydalanishi sanaladi. O‘zbekiston va chet davlatlarning(Angliya, Rossiya) bayramlari, milliy libosining xususiyatlaridan yetarli darajada boxabarlik kuzatiladi, bir- biridan farqlay oladi.

Milliy-madaniy jihat shakllanishining o‘rtacha darajasi o‘quvchining asosiy milliy va madaniy voqeliklarni bilishini nazarda tutadi. Ijtimoiy-madaniy sharoitlar bilan ularning aloqalarini o‘rnatishda o‘qituvchining yordami kerak. Bolalar ingliz tilini o‘rganishga ishonishadi. Turli xalqlar kiyimidagi umumiy xususiyatlarni anglash, milliy libosga misollar keltirishda qiyinchilikka duch kelishadi. O‘zbekiston va chet davlatlarning(Angliya, Rossiya) bayramlari, milliy libosining xususiyatlaridan yetarli darajada boxabar emas ekanligi kuzatiladi, bir- biridan farqlashda qiyinchiliklar yuzaga keladi.

Milliy-madaniy jihat shakllanishining past darajasi mamlakatlarning milliy madaniy voqeliklarini tarqoqlikda yoki to‘liq bilmaslikda namoyon bo‘ladi. Mavjudlikni o‘zaro bog‘lashning iloji yo‘q o‘z mamlakati madaniyati va o‘rganilayotgan til mamlakati haqidagi g‘oyalar ijtimoiy-o‘qituvchining so‘ragan savollari yordamida madaniy vaziyat. Chet tilini o‘rganishda juda cheklangan ma’lumotlar mavjud. O‘zbekiston va chet davlatlarning(Angliya, Rossiya) bayramlari, milliy libosining xususiyatlaridan bexabarlik fosh etiladi.

Lingvistik kompetentlik butunlik sifatida bir necha struktur komponentlardan tashkil topadi. Eng avvalo, ona tili fani haqidagi bilim va malaka o‘rtasidagi munosabatdan iborat. Ona tili haqidagi bilim esa o‘zbek tilining funksiyasi, ona tili fanining bo‘limlari, til sistemasi va uning birliklari, bu birliklarning ma‘no va vazifalari, so‘z turkumlari va ularning o‘ziga xos xususiyatlari, gap bo‘laklari va gapning ifoda maqsadiga, tuzilishiga ko‘ra turlari, ularning uslubiy belgilari imloviy xususiyatlari sistemasidan tashkil topadi. Malaka esa yuqorida ko‘rsatilgan barcha ona tili fani bo‘limlari va ularning birliklaridan nutq vaziyatiga muvofiq foydalana olish qobiliyatini shakllantirish orqali vujudga keladi.

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida hamda, ularing kelajakdagi ish faoliyatlarida quyidagi metoddan foydalanish juda katta samara beradi.

“4K MODEL” metodi

4K yondashuvi o‘z nomi bilan 4 ta tamoyilni o‘z ichiga oladi. Bular:

1. Kritik (tanqidiy) fikrlash.
2. Kreativ fikrlash:
3. Kommunikativlik.
4. Kollaboratsiya.

Yangi innovatsion yondashuvni O‘zbekiston maktablarida joriy etishdan oldin xorijiy tajribalar ham o‘rganildi. Singapur, Xitoy, Angliya, Finlandiya, Estoniya kabi ta’limi ilg‘or mamlakatlar o‘quvchilarda 4K tamoyilini o‘z ichiga olgan XXI asr ko‘nikmalarini rivojlantirishga asosiy e’tibor qaratadi.

PISA, PIRLS kabi xalqaro reytinglarda yuqori o‘rinlarni egallagan davlatlar ta’limida o‘quvchilarda “4K”ni o‘z ichiga olgan muloqot, tadqiqot, yaratuvchanlik kabi ko‘nikmalarga alohida urg‘u berilgan va shuning uchun ham ular xalqaro reytinglarda katta natijalarga erishishyapti.

Kritik (tanqidiy) fikrlash: Ushbu metodologiya o‘quvchilarning axborotni tanqidiy baholash, o‘z fikri va mulohazalarini shakllantirish ko‘nikmalarini rivojlantirishni o‘z ichiga oladi. O‘quvchilar muammolarga tahliliy nuqtayi nazardan yondashishni o‘rganadi va mantiqiy fikrlash asosida o‘z nuqtayi nazarini shakllantiradi.

Kreativ fikrlash: O‘quvchilar o‘z maqsadlariga erishish uchun yangi yondashuvlarni qo‘llashni o‘rganadi, innovatsion yechimlarni ishlab chiqadilar va ijodiy muammolarni hal qilish ko‘nikmalariga ega bo‘ladi.

Kommunikativlik: O‘quvchilar o‘z fikrlarini aniq, ravshan ifodalashga, suhbatdoshni tinglashga va tushunishga, ma’lumotni yetkazishda til vositalaridan unumli foydalanishga o‘rganadi.

Kollaboratsiya: Darsliklar o‘quvchilarning jamoada ishlash qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradigan tarzda tuzilgan. Bu o‘quvchilarga hamkorlik qilish, samarali

fikr almashish va o‘zaro qo‘llab-quvvatlash ko‘nikmalarini o‘rganishga ko‘maklashadi. Ushbu metod talabalarda ham o’qituchilarning ish faoliyatlarida ham qo’llash tavsiya etiladi.

XULOSA VA MUNOZARA

Xulosa sifatida shuni ta’kidlash o‘rinliki, lingvistik kompetensiya atamasi dastlab lingvistika va metodikada chet tillarni o‘qitish tizimida foydalanilgan bo‘lsa, qisqa muddatdagi izchil taraqqiyoti davomida qo‘llanilish doirasi kengaydi, yangi so‘zlarning yasalishiga asos bo‘ldi. Nafaqat chet tilini o‘qitish, balki ona tilini va ikkinchi tilni o‘qitishda, umuman tillarni o‘qitish metodikasida keng o‘rin egalladi. Kommunikativ kompetensiya umumta’lim maktablarida ta’lim va tarbiyani amalga oshirishda tayanch kompetensiyalardan biri, o‘quvchilarda shakllantiriladigan asosiy kompetensiya sifatida e’tibor markaziga qo‘yilsa, oliy ta’limda kasbiy kompetentlikning tarkibiy qismi sifatida tadqiqotlar obyektiga aylanmoqda. Binobarin, lingvistik kompetensiyalarning tarkibiy qismlarini ajratib olish, uning har bir komponentiga xos xususiyatlarni aniqlashtirish, o‘zbek tili ta’limining nazariy va amaliy masalalarini hal qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5712-son Farmoni.
2. Usarov J.E. Tayanch va fanga oid kompetensiyalar asosida ta’lim mazmunini takomillashtirish va o‘quvchilar kompetentligini rivojlantirish. Ped. fan. dok. (DSc) ... dis. – Toshkent, 2019. – 267 bet.
3. Asilova G.A. Bojxona va soliq yo‘nalishlari talabalarining davlat tilida kasbiy muloqot yuritish kompetentsiyasining rivojlantirish (rus guruhlarida):ped.fan.dok. avtoreferat. –T.: 2017.35 bet
4. Xodjayev B.Yu., Bekmurodov A.Sh., Boltabayev M.R., Golish L.V., Gimranova O.B. Ilmiy-tadkikotchilik faoliyatiga tayyorgarlik asoslari: Ukuv-uslubiy kullanma - Toshkent: Ekonomika, 2010.
5. Yusupova Gulara Ataxanovna “Bo‘lajak pedagoglarning lingvistik kompetensiyalarini shakllantirishda aralash ta‘limdan foydalanish metodikasi (o‘zbek tili mashg‘ulotlarida “Savodxon” elektron-ta‘lim resurslari misolida)” mavzusidagi tadqiqot ishi.
6. A. G‘ulomov. Ona tili o‘qitish prinsiplari va metodlari. - T.: „O‘qituvchi", 1992.15-16
7. Xoliqov A. Pedagogik mahorat // O‘quv qo‘llanma. Toshkent. “IQTISOD-MOLIYA” 2010. 312
8. Metodika grammatiki i orfografii v nachalnыx klassax / V.A.Kustareva, N.K.Nikitina, N.S.Rojdestvenskiy i dr. - 2-ye izd. - M.: Prosveщeniye, 1979.- 239 s.
9. http://www.multimedia.uz/uzb/article

BOLALARDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANIB EKOLOGIK TA`LIM BERISH

ALLABERDIYEVA KUMRI XAMRAYEVNA
Maktabgacha ta'lim metodikasi kafedrasi o'qituvchisi
PhD.

Annotatsiya. Maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlari ning turli yosh guruhlarida ekologik ta'lim berishda innovatsion yondashish haqida fikr yuritilgan. Shuningdek, bolalarda tabiat haqidagi tasavvurlarni shakllantirish, jonivor va o'simliklar haqida ilk tushunchalarni berish masalalari yoritilgan.

Kalit so'z. Ekologik ta'lim, tabiat, empirik, kognitiv, evristik, kreativ, adaptiv, innovatsion yondashuv.

Аннотация. В статье рассматривается инновационный подход к экологическому воспитанию в разных возрастных группах дошкольных образовательных учреждений. Также освещаются вопросы формирования представлений детей о природе, дающие первые представления о животных и растениях.

Ключевые слова. Экологическое образование, природа, эмпирический, познавательный, эвристический, творческий, адаптивный, инновационный подход.

Abstract. The article discusses the innovative approach to environmental education in different age groups of preschool educational institutions. Also, the issues of forming children's ideas about nature, giving the first understandings about animals and plants are covered.

Keywords: Ecological education, nature, empirical, cognitive, heuristic, creative, adaptive, innovative approach.

Kirish. Maktabgacha ta'limda kechayotgan islohotlar ta'lim sifatini oshirishni shu bilan birga bolalarda ekologik madaniyatni shakllantirib borishni ko'zda tutadi. Bugungi kunda ekologiya va atrof – muhit muhofazasi muammosi dunyo hamjamiyatini havotirga solayotgan bir vaqtda har bir shaxs, voyaga yetayotgan yoshlar bu borada zarur bilimga ega bo'lishi talab etiladi. Maktabgacha ta'lim tashkilorlari tarbiyalanuvchilariga tabiat bilan tanishish va unga ehtiyotkorona munosabatni shakllantirish bevosita tarbiyachining zimmasiga tushganligi bois, ularda ekologik madaniyatni shakllantirish yuzasidan tayyorlash bugungi kunda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli, har bir bolada o'zi yashab turgan mahalliy o'lka va O'zbekiston tabiatiga muhabbat bilan qarash, unga ko'ngil qo'yish ishtiyoqini bolalikdan o'stirib borilsa bu tuyg'u bolaning har bir yosh davrlarida rivojlanib, boyib boradi.

O'zbekiston Konstitutsiyasining 62-moddasida: "Fuqarolar atrof tabiiy muhitga ehtiyotkorona munosabatda bo'lishga majburdirlar", 68-moddasida esa – "Yer, yer osti boyliklari, suv o'simlik va hayvonot dunyosi hamda boshqa tabiiy zahiralar umummilliy boylikdir, ulardan oqilona foydalanish zarur va ular davlat muhofazasidadir. Yer qonunda nazarda tutilgan hamda undan oqilona foydalanishni va uni umummilliy boylik sifatida muhofaza qilishni ta'minlovchi shartlar asosida va tartibda xususiy mulk bo'lishi mumkin" deb yozilgan. [1]

Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarga kichik guruhdan boshlab ekologik tushunchalarni shakllantirish, ekologik ta'lim va tarbiya berishning yangi innovatsion yo'llarini izlab topish hamda amalda qo'llash maqsadga muvofiqdir.

Ekologiya bu – tirik mavjudodlarning yashash sharoiti va tevarak atrofdagi muhit bilan o'zaro munosabatlaridir. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyachilari tomonidan

bolalarga ekologik ta’lim va tarbiya, ekologik ong, ekologik faoliyat, ekologik mas’uliyat, ekologik madaniyatni shakllantirish va bunda olingan bilimlardan maqsadli foydalanish yo‘llarini o‘rgatish juda muhimdir. [2]

Barkamol avlodni tarbiyalash koinot atalmish ulkan ekologik tizimning xatosiz ishlashiga ma’lum bir ma’noda bog‘liqdir. O‘zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti I.A. Karimov ekologiya masalasiga alohida to‘xtalib, “Ekologiya har bir fuqaroning va oilaning maxsus e’tibor zonasiga aylanishi zarur”, deb ta’kidlashi ham bejiz emas.

Halkimizning “SOG‘ tanda — sog‘lom aql”, degan naqli asrlar davomida avloddan-avlodga o‘tib kelmokda. Chunki, atrof - muhit tozaligi, tabiat sofligi, go‘zalligi, boyligi insonning go‘dakligidanoq, sog‘lom, jismonan baquvvat, aqlan yetuk bo‘lib o‘sishida muhim ahamiyatga ega.

Tahlil va natijalar.

Ekologik ta’lim va tarbiya, maktabgacha ta’lim tashkilotlarida tabiat haqidagi tasavvurni shakllantirish orqali tabiat bilan tanishtirish mashg‘ulotlarida berib boriladi. Shuningdek, tabiatning rang-barangligi, foydali va zararli tomonlarini tanishtirib borish bilan birga, uni asrab-avaylash, rivojlantirish, boyitish kerakligini, buning uchun har birimiz mas’ul ekanligimizni va mehnat qilishimiz lozimligi uqtiriladi. Shu sababli ham, “Ilk qadam” Davlat o‘quv dasturida tabiat bilan tanishish har bir yosh guruhlarda o‘tkaziladigan mashg‘ulotlar soniga alohida ahamiyat berilgan.

1-jadval. – “Ilk qadam”Davlat o‘quv dasturida tabiat bilan tanishish yuzasidan 3 yoshdan 7 yoshgacha bo‘lgan guruhlarda o‘tkaziladigan mashg‘ulotlar soni

№	Mashg‘ulot nomi	O‘quv yili mobaynida			Sog‘lomlashtirish davri mobaynida		
		Hafta mobaynida	Oy mobaynida	O‘quv yili mobaynida	Hafta mobaynida	Oy mobaynida	Sog‘lomlashtirish davri mobaynida
1	Tabiat bilan tanishtirish	1	4	36	1	4	12

Mashg‘ulot jarayonida jonli va jonsiz tabiat, o‘simliklar va hayvonot dunyosi haqida tasavvurlar shakllantirilib boriladi. Ekologik ta’lim va tarbiya kichik guruhdan boshlanadi. Bu bosqichda bolalarni tabiat bilan tanishtirish jonli mavjudodlarga qiziqtirish hamda ularga nisbatan ehtiyotkorona munosabatda bo‘lishni hamda, ularni parvarish qilishda kattalarga yordam berishni o‘rgatishdan iborat.

Bolalarga tabiat hodisalarini (yomg‘ir yoki qor yog‘ayotgani, quyosh nur sochayotgani, shamol esayotgani), ko‘katlar, daraxtlar va ularning farqlovchi belgilarini (ko‘kat - past, ko‘k; daraxt — baland, uning barglari ko‘p) ko‘rish va aytish o‘rgatiladi.

Maydonchaga uchib keluvchi qushlar va ulardagi xatti-harakatlarning ayrim xususiyatlari bilan (uchadi, daraxtga qo‘nadi, cho‘qiydi, tovush chiqaradi) tanishtiriladi.

Tabiat burchagida: bolalarga xona o‘simliklari, qafasdagi qushchalarni ko‘rsatib, ularning nomini aytishni, o‘simliklarga suv quyish, qushchalarga ozuqa va suv berish, ularni parvarish qilish o‘rgatiladi.

O‘simliklar dunyosi. Bolalarni olma, limon, apel¬sin kabi mevalar bilan tanishtirib, ularni tashqi ko‘rinishi, ta’midan bilib olishga o‘rgatish, daraxtlarni, gullarni (hududda, va xonada gullovchi gullar) farqlash, nomini aytishni shakllantirish.

Hayvonot dunyosi. Bevosita kuzatishlar, rasmlar, o‘yinchoqlar orqali bolalarni jonivorlar (kuchuk, mushuk, tovuq, xo‘roz, echki, sigir, quyon, ayiq; jonivorlarning bolalari jo‘jalar, mushukchalar, uloq, buzoq va boshqalar) bilan tanishtirish. Jonivorlarning tana qismlari: kalla, dum, oyoq; boshida: kuloq, shox, ko‘z, og‘iz va boshqalarni nomlarini ayta bilishni o‘rgatish.

Bolalar jonivorlarning eng ko‘zga tashlanadigan xarakterli xususiyatlarini: sigir, echkida — shox, xo‘rozda — chiroyli toj, quyonda — uzun quloq, kalta dum, ayiqda - kichkina quloq, bo‘lib, dum yo‘qligini ajrata biladi; xo‘rozning qanday qichqirishini, mushuk, kuchuk qanday ovoz chiqarishini bilishadi.

O‘rta guruhda bolalarga o‘simlik va hayvonot olami, tabiatdagi mavsumiy holatlar haqidagi tasavvurlarini shakllantirish; atrof-tabiatga muhabbat, uning go‘zalligidan zavqlanish, o‘simlik va jonivorlarga extiyotkorona munosabat hissi: buta va gullarni bosmay aylanib o‘tish, ularni parvarish qilish va ulardan zavq olishni tarbiyalash.

Katta guruhda yaqin atrofdagi o‘simliklar, uy va yovvoyi hayvonlar, tirik jonivorlarning hayot sharoitlari, tabiatdagi fasl, hodisalar haqida bolalarda mavjud bo‘lgan tasavvurlarni aniqlash, tartibga keltirish va kengaytirish; tabiat ob’ektlarining o‘ziga xos va muhim belgilarini aniqlash asosida umumlashgan tasavvurlarni shakllantirish;

jonajon o‘lka tabiatiga muhabbat va ehtiyotkorlikni tarbiyalash; o‘simliklardan, hayvonlardan, tevarak-atrofdagi tabiat go‘zalligidan zavqlanishga o‘rgatish;

Bolalarni tabiatda o‘zini madaniyatli tutish; dam olish joylarini iflos qilmaslikka, gullab turgan o‘simliklarni, butalarni, hayvonlarni ehtiyot qilishga o‘rgatish zarur.

Tayyorlov guruhida jonli va jonsiz tabiat haqida bolalarning aniq tasavvurlarini kengaytirish va chuqurlashtirish; ularni hayvonlar va o‘simliklar dunyosi bilan tanishtirish; tabiat hadisalarini fasllarga qarab o‘zgarib borishini yil davomida kuzatish; tabiat taqvimida tasvirlab berish; bolalarda tabiatga nisbatan mexr-muhabbatni, o‘simliklar va hayvonlar haqida g‘amxo‘rlik qilish ko‘nikmasini tarbiyalash; o‘simliklarni payhon qilmaslikka va hayvonlarga ozor bermaslikka o‘rgatish; tabiat qo‘ynida o‘zini odobli tutish ko‘nikmalarini: butalar va daraxtlarni sindirmaslik, hayvonlarni qo‘rqitmaslik, dam olish joylarida axlat qoldirmaslik ko‘nikmalari singdirib boriladi. [2]

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida tarbiyachi bolalarga ekologik ta’lim va tarbiyani berishda empirik, kognitiv, evristik, kreativ, adaptiv, kabi pedagogik texnologiyalarning yo‘nalishlaridan foydalangan holda, mashg‘ulotlarni tashkil etsa bolalardagi faollik yanada rivojlanadi.

Empirik - (tajriba) sezgi a’zolari orqali bilim olish. Bu texnologiyada asosiy e’tibor sezgi a’zolarining tabiiy rivojlanganlik imkoniyatlariga tayangan holda bilim berish va ularni yanada takomillashtirib borishga qaratiladi. [3]

Kognitiv - (bilishga oid) atrofdagi olam to‘g‘risidagi bilimlar doirasini kengaytirish texnologiyasi. U tabaqalash (tarkibiy qismlarga ajratib o‘rganish) tafakkurini shakllantiradi, bilish ehtiyojlarini rivojlantiradi. [3]

Evristik – (haqiqatni topish) yo‘naltiruvchi savollar berish yo‘li bilan ta’lim berish tizimi. Topqirlik, faollikni rivojlantirishga xizmat qiluvchi, o‘quv-izlanish ta’lim metodi. Optimallashgan (ko‘p variantlardan eng ma’qulini, mosini tanlash) tafakkurni rivojlantiradi. [3]

Kreativ – (ijodiy) tadqiqot xarakteriga, xususiyatiga ega bo‘lib, bolalarda maqsadga yo‘naltirilgan ijodiy tafakkurni jadal rivojlantiradi. [3]

Adaptiv – (moslashtirish) axborotlarni o‘rganish va ulardan foydalanish jarayonini o‘rganish hamda o‘rgatish uchun qulaylashtirish, moslashtirish asosida kutilgan natijaga erishish. [3]

Didaktik o‘yin texnologiyalari amalga

oshiriladigan ayrim noana'naviy mashg'ulot shakllari:

Ishchanlik o'yini darsi - mashg'ulot mavzusi bo'yicha masalalarni hal etish jarayonida bolalarning faol ishtirok etishini ta'minlash orqali yangi bilimlarni o'zlashtirish mashqi.

Rolli o'yin mashg'uloti - mashg'ulot mavzusi bo'yicha masalalarni o'rganishda bolalarga oldindan ma'lum rollarni taqsimlash va mashg'ulot jarayonida shu rolni bajarishlarini tashkil etish asosida bilimlarni mustahkamlash darsi. [4]

Teatrlashtirilgan mashg'ulot – mashg'ulot mavzusi bilan bog'liq sahna ko'rinishlarini tashkil etish orqali mashg'ulot mavzusi bo'yicha chuqur, aniq ma'lumotlar berish darsi. [4]

Kompyuter mashg'uloti - tegishli mashg'ulot turi bo'yicha mashg'ulot mavzusiga doir kompyuter materiallari (multimedia, vertual o'quv kursi va shu kabilar) asosida o'tiladigan dars. [4]

Yarmarka mashg'uloti – mashg'ulot mavzusini bo'laklar bo'yicha oldindan o'zlashtirgan bolalarning o'zaro muloqot asosida guruhga qiziqarli tushuntirish orqali o'tiladigan mashg'ulot.

Integral (integratsiyalashgan) mashg'ulot - bir nechta mashg'ulot turlariga doir va integratsiyalash uchun qulay bo'lgan mavzular bo'yicha tashkil qilingan mashg'ulot bo'lib, bolalarning turli mashg'ulot turlarga qiziqishlarini ortirib, ta'lim jarayonidagi faolliklarini ta'minlaydi.

"Mo'jizalar maydoni" mashg'uloti - bolalar bilan o'tkaziladigan qiziqarli o'yin bo'lib, turli savollarga belgilangan vaqt davomida to'g'ri javoblar topish va g'oliblarni rag'batlantirish orqali bolalarda fikrlash, topqirlik, ziyraklik va bilimlarini kengaytirib borish sifatlarini shakllantiradi. [4]

Didaktik o'yinlarini tanlashda ishtirokchilarning yoshi, bilimi va tarbiyalanganlik darajasi hisobga olinadi. Har bir didaktik o'yin mashg'ulotlariga o'ziga xos havfsizlik talablari qo'yiladi. Bu havfsizlik talablariga to'liq rioya qilinishi har bir tashkilotchining doimiy e'tiborida bo'lishi lozim. Bundan tashqari, har bir didaktik o'yin uchun sarflanadigan vaqt miqdorini to'g'ri belgilash va unga rioya qilishning o'ziga xos asoslarini bilish va mashg'ulotning maqsadiga muvofiq qo'llash talab qilinadi.

"Klaster" o'yini

Maqsad: Klaster usulida daraxt meva turlarini guruhlash, ba'zi belgilariga qarab, umumlashtira olish, e'tiborli bo'lish. [5]

Kerakli jihozlar: Turli quruq va ho'l mevalarning alohida – alohida rasmlari.

O'yinning borishi: Bolalarga turli xildagi quruq va ho'l mevalarning alohida-alohida rasmlari to'plami beriladi. Bolalar quruq va ho'l mevalarni turiga qarab guruhlab chiqadilar – ho'l mevalarga olma, o'rik, shaftoli, gilos, nok va quruq mevalarga yong'oq ,bodom,pistani ajratadi.

“Charxpalak” texnologiyasidan foydalangan holda“Nimaning bolasi?” o‘yinini tashkil qilish.

Maqsad: bolalarni hayvonot olami bilan yaqindan tanishtirish, ularning so‘z boyligini oshirish.

Kerakli jihozlar: Ot, toychoq, echki, uloqcha, qo‘y, qo‘zichoq, mushuk, mushukcha, tuya, bo‘taloq.

O‘yinning borishi:

Tarbiyachi: Bolajonlar, hayvonlarning bolalariga onasini topishga yordam beramiz.

2-jadval

№		Mushukniing bolasi	Qo‘yning bolasi	Tuyaning bolasi	Echkining bolasi	Otning bolasi
1	Toychoq					*
2	Uloqcha				*	
3	Mushukcha	*				
4	Qo‘zichoq		*			
5	Bo‘taloq			*		

Hozirgi kunda ta’lim jarayonida interfaol uslublar (innovatsion pedagogik va axborot texnologiyalar)dan foydalanib, ta’limning samaradorligini ko‘tarishga bo‘lgan qiziqish, e’tibor kundan-kunga kuchayib bormoqda. Zamonaviy texnologiyalar qo‘llanilganda pedagoglar egallayotgan bilimlarni o‘zlari qidirib topishlariga, mustaqil o‘rganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o‘zlari chiqarishlariga qaratilgan. Pedagog bu jarayonda shaxs va jamoaning rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi. Shu bilan bir qatorda pedagog boshqaruvchilik, yo‘naltiruvchi vazifasini bajarib, o‘quv jarayonida asosiy figuraga aylanadi. [5]

Maktabgacha ta’lim tashkilotlari tarbiyalanuvchilariga ekologik ta’lim tarbiya berish jarayonida quyidagi tuzilgan test va maqol kabi ekologik tarbiyaning vositalaridan foydalanish o‘rinlidir.

3-jadval

№	Test savollari	A	V	S
1	Viz - viz, viz - viz uchamiz, qo‘namiz. Guldan-gulga ko‘chamiz, Gul sharbatin ichamiz. Viz - viz, viz - viz, Qani toping, kim biz?	asalari	pashsha	qovoqari
2	Uy hayvonini toping.	sigir	bo‘ri	yo‘lbars
3	Qaysi qush bahorning elchisi?	qaldirg‘och	bulbul	musicha
4	Qishin - yozin ko‘m - ko‘k libosda. A) tol V) archa S) bodom	archa	tol	bodom
5	Poliz ekinini toping.	Sabzi,karam	Anor,olma	Pista,bodom
6	Yovvoyi hayvonni toping.	ayiq	ot	tuya
7	Qaysi hasharot eng kam umr ko‘radi?	kapalak	chumoli	Pashsha
8	Bahorda birinchi ochiladigan gul.	boychechak	lolaqizg‘aldoq	chuchmoma
9	Qaysi daraxt meva qilmaydi?	terak	shaftoli	olma
10	Qaysi qushlar qishda yurtimizda qishlaydi?	bulbul, qaldirg‘och	chumchuq, musicha	turna, laylak

Xalq og‘zaki ijodidan maqollar ham ta’limiy hamda tarbiyaviy ahamiyatga ega. Shu bois maktabgacha ta’lim tashkilotlari tarbiyalanuvchilariga “Gul tikansiz bo‘lmas”, “ Daraxt bir joyda ko‘karadi”, “Yozi ketib kuzi keldi, qishi ketib muzi keldi”, “Yong`oq, ming yil yashaydi, archa bilan teng yashaydi”, “Jo‘jali tovuqdan don ortmas”, “Jo‘jani kuzda sanaydilar”, “Ikki quyonni quvlagan birini ham tutolmas”, “Yaxshidan bog‘ qoladi, yomondan dog‘ qoladi”, “Bog‘ jamoli bog‘bonda”, “ Bulut yig‘laydi, gul kuladi” kabi xalq maqollari asosida ekologik ongni rivojlantirib borish muhim ahamiyat kasb etadi. [6]

Maktabgacha yoshdagi bolalarga ekologiyadan boshlang‘ich ta’lim –tarbiya berishning maqsadi ularni tabiatni sevadigan, asrab – avaylaydigan, odobli, erkin fikrlovchi, barkamol sog‘lom avlod etib tarbiyalashdan iborat.

Xulosa. Bolalarda tabiat bilan muloqotda bo‘la olish tabiatga qiziqish uyg‘otish, tabiatning bebaho boyligini, ekologik g‘oyalarni keng yoyish davr talabidir. Ekologik ta’lim – tarbiyaning samarali bo‘lishi, eng avvalo mashg‘ulotlar bilan bog‘liq bo‘lib, bunda tabiat bilan tanishtirish mashg‘ulotining roli katta. Bolalarning tabiatga mas’uliyat bilan ehtiyotkorona munosabatda bo‘lishlariga erishish omili ekologik ta’lim – tarbiyaning maqsadlarini to‘g‘ri aniqlashdir.

Sog‘lom tabiiy muhit bo‘lmagan sharoitda na iqtisodiy, na ijtimoiy yuksalish bo‘lmasligini hisobga olgan holda bugungi kunda maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalarga ekologik ta’lim – tarbiya berishda yangi innovatsion yondashish, ulardan amalda foydalanish ko‘nikma va malakalarini shakllantirish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. 01.05.2023 yil
2.Ravshanova N. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ekologik talim-tarbiya (Metodik qo‘llanma). T.: «ILM ZIYO», 2006,-168b
3. Maktabgacha pedagogika : darslik Sh.Sodiqova – Toshkent : “Tafakkur Bo‘stoni”, 2017 -386 b
4.R.Ishmuhammedov, M.Yuldosheva. Ta`lim va tarbiyada innavatsion pedagogik texnologiyalar. –Toshkent: -2017. -366 b
5. Allaberdiyeva K. K. MODERN APPROACHES TO INTRODUCING CHILDREN TO WORKS OF ART //“TRENDS OF MODERN SCIENCE AND PRACTICE”. – 2023. – T. 1. – №. 5. – C. 25-31.
6 Xamrayevna A. K. BOLALARNI BADIIY ASARLAR BILAN TANISHTIRISHGA DOIR ZAMONAVIY YONDASHUVLAR //Scientific Impulse. – 2023. – T. 1. – №. 12. – C. 324-327.

O’QITUVCHINING PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK QOBILIYATLARI

ABDULLAEVA DILOROM NO’MONOVNA
Qo'qon davlat pedagogika instituti Boshlang'inch ta'lim fakulteti Fakultetlararo pedagogika va psixologiya kafedrasi o'qituvchisi

Annotasiya. Ushbu maqolada oqituvchining pedagogik qobiliyatlarni oliy ta’lim va orta maxsus ta’limga mos shakildagi pedagogik qobiliyatlar psixologiyasi yoritib o’tilgan. Pedagogning individual faoliyat uslubi umumuiy darsni tashkillash metodika va texnologiyalardan unumli foydalanish pedagogning o‘zini-o‘zi boshqarish muammosi xaqida ma’lumotlar berilgan.

Kalit so’z va iboralar: pedagogik qobiliyat, empatiya, pertseptiv qobiliyat, didaktik qobiliyat, akademik qobiliyatlar, perseptiv qobiliyati, nutq qobiliyat, kommunikativ qobiliyat.

Абстрактный. В данной статье освещена психология педагогических способностей педагога, подходящая для высшего и среднего специального образования. Дана информация о проблеме самоуправления педагога, индивидуальном стиле деятельности педагога, организации общего урока, эффективном использовании методов и технологий.

Ключевые слова и фразы: педагогические способности, эмпатия, проницательная способность, дидактическая способность, академическая способность, проницательная способность, речевая способность, коммуникативная способность.

Annotation. In this article, the psychology of pedagogical abilities of the teacher, suitable for higher education and secondary special education, is highlighted. Information is given about the problem of self-management of the pedagogue, the individual activity style of the pedagogue, the organization of the general lesson, the efficient use of methods and technologies.

Key words and phrases: pedagogical ability, empathy, perceptive ability, didactic ability, academic ability, perceptive ability, speech ability, communicative ability.

Pedagogik jarayonning qanchalik samarali, muvaffaqiyatli tashkil etilishi o’qituvchining pedagogik qobiliyatga egaligiga bog’liq. Manbalardan birida “qobiliyat” tushunchasi shunday sharhlanadi: 1) shaxsning osonlik bilan biron faoliyatni egallay olishini ta’minlaydigan individual psixologik xususiyat; 2) narsa va hodisalar mohiyatini ijodiy tasavvur qilish layoqati. Odatda qobiliyat umumiy va maxsus qobiliyatlar tarzida ikki guruhga ajratiladi. Umumiy qobiliyatlar shaxs faoliyatining asosiy turlarida namoyon bo’ladi, kasbiy faoliyatning ayrim turlarida namoyon bo’ladigan qobiliyatlar (matematik, texnik, musiqa, tasviriy san‘‘at, adabiyot (poeziya va proza), jismoniy tayyorgarlik va b.) esa maxsus qobiliyatlar deb yuritiladi. Pedagogik faoliyatdagi muhim jihatlardan biri bu pedagogik qobiliyatdir.

Pedagogik qobiliyat – bu qobiliyat turlaridan biri bo‘lib, kishining pedagogik faoliyatga yaroqliligini va shu faoliyat bilan muvaffaqiyatli shug‘ullana olishini aniqlab beradi.

Uzoq yillar olib borilgan tadqiqotlar pedagogik qobiliyatlar murakkab va ko‘pqirrali psixologik bilimlardan iboratligini ko‘rsatib berdi. Ana shu tadqiqot ma’lumotlaridan foydalanib, pedagogik qobiliyatlar tuzilishida muhim o‘rin egallaydigan qator komponentlarni ajratib ko‘rsatish mumkin:

1. Didaktik qobiliyatlar. Bu bolaga o‘quv materialini aniq va ravshan tushuntirib, oson qilib yetkazib berish, bolalarda fanga qiziqish uyg‘otib, ularda mustaqil faol fikrlashni uyg‘ota oladigan qobiliyatdir.

Didaktik qobiliyatga ega bo‘lgan o‘qituvchi zarurat tug‘ilganda qiyin o‘quv materialini osonroq, murakkabrog‘ini soddaroq, tushunish qiyin bo‘lganini tushunarliroq qilib, o‘quvchilarga moslashtirib bera oladi.

Ana shunday pedagogik qobiliyatni aniqlash uchun psixolog N.Gonobolin juda qulay test tavsiya etadi. Bu testga ko‘ra bilish xarakteridagi matnda o‘qituvchining fikri bo‘yicha ayrim sinf o‘quvchilari uchun qiyin deb hisoblangan qismlarni alohida ko‘rsatib, nima uchun bu qismlarning qiyinligini tushuntirib berish, shundan so‘ng esa matnni o‘quvchilarga engil va ularning o‘zlashtirishlari uchun qulay qilib qayta tuzish tavsiya etiladi.

2. Akademik qobiliyatlar – matematika, fizika, biologiya, ona tili, adabiyot, tarix va boshqa shu kabi fanlar sohasiga xos qobiliyatlardir.

3. Perseptiv qobiliyatlar – bu psixologik kuzatuvchanlik, o‘quvchi shaxsining individual psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda yondoshish, o‘quvchining vaqtinchalik psixik holatlari bilan bog‘liq nozik tomonlarini tushuna bilishdan iborat qobiliyatdir.

4. Nutq qobiliyati – kishining o‘z tuyg‘u-hislarini nutq yordamida, shu bilan birga mimika va pantomimika yordamida aniq va ravshan qilib ifodalab berish qobiliyatidir. Bu o‘qituvchilik kasbidagi muhim hislatlardan biri hisoblanadi. CHunki o‘qituvchidan o‘quvchilarga uzatiladigan axborot asosan ikkinchi signal tizimi – nutq orqali beriladi. Bunda mazmun jihatidan uning ichki va tashqi xususiyatlari nazarda tutiladi.

5. Tashkilotchilik qobiliyati -bu birinchidan, o‘quvchilar jamoasini uyushtira bilish, bunda jamoani jipslashtira olish va ikkinchidan, o‘zining shaxsiy ishini to‘g‘ri tashkil qila olish qobiliyatidir.

6. Avtoritar qobiliyati - bu o‘quvchilarga bevosita emotsional - irodaviy ta’sir etib, ularda obro‘ orttira bilishdan iborat qobiliyatdir.

7. Kommunikativ qobiliyati - bu bolalar bilan muloqotda bo‘lishga, o‘quvchilarga yondashish uchun to‘g‘ri yo‘l topa bilishga, ular bilan pedagogik nuqtai-nazardan maqsadga muvofiq o‘zaro aloqa bog‘lashga pedagogik taktning mavjudligiga qaratilgan qobiliyatdir.

8. Pedagogik xayol — bu kishining o‘quvchilar shaxsini tarbiyaviy tomondan loyihalashtirishda o‘z ish-harakatlarining natijasini oldindan ko‘ra bilishda namoyon bo‘ladigan qobiliyatdir. Bu qobiliyat o‘qituvchi ma’lum o‘quvchidan kelgusida kim chiqishini ko‘z oldiga keltirishda, tarbiyalanuvchilarda u yoki bu xildagi hislatlarni rivojlanishini oldindan ko‘ra bilishida namoyon bo‘ladi. Bu qobiliyat pedagogik optimizm, tarbiyaning kuchiga, o‘quvchilarga bo‘lgan ishonch bilan bog‘liqdir.

9. Diqqatni taqsimlay olish qobiliyati — bu qobiliyat bir vaqtning o‘zida diqqatni bir qancha faoliyatga qarata olishda namoyon bo‘lib, o‘qituvchi ishida g‘oyat muhim ahamiyatga egadir.

Qobiliyatli, tajribali o‘qituvchi o‘zining diqqat-e’tiborini o‘quv materialini qanday bayon etilishiga, uning mazmuniga, o‘z fikrlarini atroflicha qilib qanday ochib berishga yoki o‘quvchi fikriga baralla qaratadi va shu bilan birga bir vaqtning o‘zida barcha o‘quvchilarni kuzatib, ularni toliqqan-toliqmaganligiga, e’tiborli yoki e’tiborsizligiga, darsni tushunish-tushunmasligiga ahamiyat berib, o‘quvchilarning intizomini kuzatadi hamda oqibat natijada o‘zining shaxsiy xulq-atvoriga (yurish-turishiga, o‘zini tutishiga, mimika va pantomimikasiga) e’tibor beradi. Tajribasiz o‘qituvchi, ko‘pincha o‘quv materialini bayon etishga berilib ketib, o‘quvchilarning nima qilayotganliklarini sezmay qoladi va nazoratdan chiqarib qo‘yadi, agar, bordiyu, o‘quvchilarni diqqat-e’tibor bilan kuzatishga harakat kilsa, bunday hollarda o‘z bayonotining izchilligini yo‘qotib qo‘yadi.

N.V.Kuzmina o‘qituvchi faoliyatidagi ba’zi qobiliyatlarga muvofiq keluvchi asosiy tarkibiy qismlarga qonstruktivlik (pedagogik maqsadga mos keluvchi materialni tanlay olish va uni namoyon etish vositalarida aks etadi), tashkillashtirish, kommunikativlik (tarbiyalanuvchilar bilan muloqot o‘rnata olish qobiliyati) va gnostik (bilimlardan foydalanish va qo‘llay olish qobiliyati) qobiliyatlarni kiritadi. Bundan tashqari, N.V.Kuzmina pedagogik qobiliyatlarga pedagogik kuzatuvchanlik,

pedagogik tasavvur, pedagogik takt, diqqatning taqsimlanishi, talabchanlikni kiritadi.

- O‘z ishini muvaffaqiyat bilan olib borishi uchun pedagog bir qator zarur bo‘lgan umumiy va maxsus qobiliyatlarga ega bo‘lishi kerak. Umumiy qobiliyat deganda, har qanday inson faoliyatida yuqori natijalarga erishish mumkin bo‘lgan, maxsus qobiliyat esa bolalarga ta’lim va tarbiya berishda yutuqlarga erishish mumkin bo‘lgan pedagog faoliyati davomidagi kerakli qobiliyat tushuniladi.

- Maxsus pedagogik qobiliyatlar ichida bolalarni tarbiyalash qobiliyati o‘ziga xos sinfni tashkil etadi. Ular ichida asosiylar deb quyidagilarni ko‘rsatish mumkin:

1. Boshqa odamning ichki kechinmalarini to‘g‘ri baholay olish, hamdardlik, hamfikrlik (empatiya) qobiliyati.

2. Bolalar uchun qilayotgan ishlarda namuna va o‘rnak bo‘la olish qobiliyati.

3. Bolalarda olijanoblik hissini, yaxshi inson bo‘lishga xohish va intilishni, yuqori axloqiy maqsadlarga erishishni shakllantirish qobiliyati.

4. Tarbiyalanuvchi bolaning o‘ziga xos xususiyatlariga tarbiya ta’sirlarini moslashtira olish qobiliyati.

5. Odamda ishonch hissini uyg‘ota olish, uni tinchlantirisha olish, o‘z-o‘zini rivojlantirishni qo‘llab quvvatlash qobiliyati.

6. Har bir bola bilan muomala qilishning kerakli usulini topa bilishi, o‘zaro tushunishga erisha olish qobiliyati.

7. Tarbiyalanuvchi tomonidan o‘ziga nisbatan hurmat uyg‘ota olish, bolalar orasida hurmat qozona olish qobiliyati.

Pedagogning tarbiyachi sifatidagi qobiliyati ham uning o‘qituvchilik qobiliyatiga muvofiqdir. Ammo shuni ta’kidlash lozimki, yaxshi o‘qituvchi bo‘lishdan ko‘ra yaxshi tarbiyachi bo‘lish birmuncha murakkabroqdir.

Ba’zan yaxshi o‘qituvchi bo‘lib, nisbatan kuchsiz tarbiyachi bo‘lish mumkin. Ba’zan esa yaxshi tarbiyachi bo‘lib, yaxshi o‘qituvchi bo‘lish murakkablik qiladi. Bu holat ayrimlarda o‘qituvchilik, ayrimlarda esa tarbiyachilik faoliyat doirasining asosiy ekanligini anglatadi.

Maxsus pedagoglik qobiliyatlari ichida shundaylari ham borki, ularni aniq o‘qituvchilik yoki tarbiyachilik faoliyatiga mansub deb ajratib bo‘lmaydi. Negaki, ular har ikkalasi uchun ham bir xilda zarurdir. Bu narsa - pedagogik muloqot, muomaladir. Psixolog olim V.A.Kan-Kalik bunday qobiliyatni tadqiq qilib shunday yozgan edi. Pedagoglik ishi o‘z tuzilishida ikki yuzdan ortiq tuzilmani tashkil qiladi. Muloqot uning eng murakkab tomonlaridan biridir, negaki u orqali pedagogik faoliyatning eng asosiy maqsadi - o‘qituvchi shaxsining o‘quvchi shaxsiga ta’siri amalga oshiriladi. Pedagogning muhim mahoratlaridan yana biri o‘quvchilar bilan uzoq va samarali ta’sir o‘tkazishni tashkil etishidir. Odatda bu mahoratni pedagogning kommunikativ qobiliyati bilan bog‘laydilar. Kasbiy pedagoglik muloqotiga ega bo‘lish - shaxslararo muloqotga tegishli bo‘lgan pedagog shaxsining muhim tomonidir.

Aytib o‘tish joizki, pedagogik muloqot chog‘ida namoyon bo‘ladigan kommunikativ qobiliyat - bu bolalar ta’lim va tarbiyasi bilan bog‘liq pedagogik ta’sir doirasida o‘ziga xos ravishda namoyon bo‘luvchi muomala qobiliyatidir. SHulardan kelib chiqqan holda, shunday xulosa qilish mumkin:

Birinchidan, insoning barcha kommunikativ qobiliyatlari ham birdek namoyon bo‘lavermaydi va pedagog uchun birdek zarur bo‘lmaydi. Ikkinchidan, pedagog egallashi lozim bo‘lgan bir qator kommunikativ malaka va ko‘nikmalar borki, ular boshqa kasbdagi kishilar uchun muhim ahamiyatga ega emas. Jumladan, insonning boshqa kishilarni tushuna olishi, o‘z-o‘zini anglashi, muloqot jarayonida to‘g‘ri baholashi, to‘g‘ri qabul qilishi, boshqa odamlar bilan to‘g‘ri munosabatga kirisha olishi, o‘z-o‘ziga nisbatan talabchan bo‘lishidir.

Har bir ajratilgan kommunikativ qobiliyatlar guruhini batafsil ko‘rib chiqib, shu bilan birga pedagogik muloqot davrida bu qobiliyatlarning yaxshi rivojlanmaganligi sababli yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan

muammolarni ko‘rsatib o‘tamiz.

Insonni inson tomonidan bilish - insonni shaxs sifatida umumiy baholashdir. U odatda bir ko‘rishda olingan taassurotlar natijasida jamlanib, uning shaxsini ayrim tomonlari, motivlari, va kelgusi rejalarini baholash; tashqi ko‘rinish va odamning ichki hissiyotlari o‘zaro bog‘liqligini baholash; jestlari, imo-ishoralari, mimika va pantomimikalarni o‘qib bilishda namoyon bo‘ladi.

Odamni o‘z-o‘zini bilishi o‘z bilimlarini, o‘z qobiliyatlarini, o‘z xarakterini va boshqa shaxsning o‘zidagi xususiyatlarini baholash; sirtdan qaraganda odam qanday qabul qilinadi va u boshqa odamlar ko‘zida qanday namoyon bo‘lishini bila olishdir.

Muloqat jarayonidagi holatni to‘g‘ri baholay bilish – bu holatni kuzata bilish qobiliyati, undan foydali axborot belgilarini ajratib olish va ularga e’tiborni qaratish, vujudga kelgan holatning ijtimoiy va psixologik mazmunini to‘g‘ri baholash va qabul qilishdan iboratdir.

Pedagogik nuqtai nazardan qiziqarli bo‘lgan, lekin kam o‘rganilgan va amaliyotda ko‘pdan-ko‘p muammolar keltirib chiqaradigan turi pedagogik muloqatning noverbal shakli deb nomlanadi. Bu bilan bog‘liq kommunikativ qobiliyat quyidagilarni o‘z ichiga oladi: notanish odamlar bilan muomalaga kirisha bilish, ziddiyatlarni oldini ola bilish, yuzaga kelgan tushunmovchilik va ziddiyatlarni o‘z vaqtida echa bilish, boshqa odam tomonidan o‘zini to‘g‘ri tushinishni va qabul qilishni ta’minlaydigan tarzda o‘zini tuta bilish, boshqa odamga o‘zining qiziqishlari va hissiyotlarini bayon etishga imkon berish, muloqotdan o‘zi uchun yuqori darajada foyda ola bilish qobiliyati.

Insonning o‘z -o‘ziga nisbatan qilgan harakatlarida namoyon bo‘lgan qobiliyati, o‘zining xulq - atvoridagi faoliyatini boshqarishni bilishi, atrof-muhitdagi odamlar bilan o‘zaro muloqat qilganda zarur bo‘lgan qobiliyatdir. Bu narsa bizni boshqa odamlar tomonidan to‘g‘ri qabul qilinishimiz va to‘g‘ri tushinishimizni ta’minlaydi. Bunga yana insonni odatlaridan va kamchiliklaridan qutilishga bo‘lgan layoqati, ya’ni muloqatga to‘siq bo‘ladigan, muloqat uchun zarur bo‘lgan foydali malaka va ko‘nikmalar shakllantirishga bo‘lgan qobiliyatini ko‘rsatish mumkin.

Insonning kommunikativ qobiliyati rivojlantirish mumkin bo‘lgan jarayondir. Ularni shakllantirishda ijtimoiy- psixologik trening yaxshi natija beradi.

Pedagogik muloqot maxsus jihatining namoyon bo‘lishi pedagog tomonidan rag‘batlantirish va jazolash usulining qo‘llanilishidir. Agar rag‘batlantirish yoki jazolash xizmatga yarasha odilona bo‘lsa, ular o‘quvchilarning yutuqlarini mustahkamlaydilar, qo‘llaydilar. Rag‘batlantirish va jazolash usullarining mutahkamlash roli pedagogik adolatga bog‘liq bo‘ladi. Pedagogik nuqtai nazardan olgan holda samarali va samara bo‘lmagan rag‘batlantirish tavsifini keltiramiz.

Samarali rag‘batlantirish		**Samarali bo‘lmagan rag‘batlantirish**	
1.	Muntazam ravishda amalga oshiriladi.	1.	Vaqti-vaqti bilan amalga oshiriladi.
2.	O‘quvchining qanday xatti-harakatlari rag‘batlantirishga loyiq-ligi o‘qituvchi tomonidan tushuntirib beriladi.	2.	Umuman amalga oshiriladi, hech qanday izoh berilmaydi.

3.	O‘quvchilar yutuqlaridan o‘qituvchining shaxsan manfaatdor ekanligi bilan bog‘liqligi.	3.	Rag‘batlantirish kerak bo‘lganligi uchungina amalga oshiriladi, o‘qituvchi o‘quvchilar yutuq-lari bilan qiziqmaydi.
4.	O‘quvchilarning ma’lum yutuqqa erishganliklari kuzatilib bori-ladi.	4.	Ishda o‘quvchilarning ishti-roklariga umumiy qaraladi.
5.	O‘quvchilar erishgan yutuqlarining ahamiyati to‘g‘risida axborot berib boriladi.	5.	O‘quvchiga uning natijalarigina aytiladi, uning ahamiyati to‘g‘risida gapirilmaydi.
6.	O‘quvchilarda yuqori natijalarga erishish uchun o‘z ishlarini tashkil etishga o‘rgatish.	6.	O‘quvchilarga o‘z natijalarini boshqalarniki bilan taqqoslashga yo‘naltirish, ularni raqobatlashga undash.
7.	O‘quvchilarning avvalgi va hozirgi yutuqlarini solishtirish.	7.	Bir o‘quvchining yutuqlarini boshqa o‘quvchi yutuqlari bilan solishtirish.
8.	O‘quvchining sarf qilgan kuchi yutuqlarga mos keladi.	8.	O‘quvchining sarf qilgan kuchi yutuqlarga mos kelmaydi.

O‘qituvchi o‘quvchilarning ko‘pgina sa’y-harakatlariga, agar ularning yaxshi ishlari uchun rag‘batlantirib, ular qilgan xatolariga qattiq e’tibor qaratmasa va buning uchun jazolamasa, ijobiy ta’sir o‘tkazishi mumkin.

Xulosa kilib, shuni aytish joizki, o‘qituvchining barcha ijobiy, umuminsoniy axlok me’yorlariga mos keluvchi hislatlari katta ahamiyatga ega. Agar biz quyidagi hislatlarini olib qaraydigan bo‘lsak, bularning barchasi ham o‘ta muhim omillardir. Jumladan, o‘qituvchining tashqi qiyofasi uning obro‘si shakllanishiga ta’sir etadi. O‘qituvchining ozodaligi, ixchamligi, uning poqizaligi, saranjom- sarishtaligi, o‘zini chiroyli tutishi qaddi-qomati va yurish-turishlari o‘quvchilarda juda yaxshi taassurot qoldiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abduvahobov U. Shaxs (Komil inson haqida). – Toshkent: Vatan, 1996.
2. Avloniy, A. Turkiy guliston yohud axloq. – Toshkent: O„qituvchi, 1992.
3. Azizxodjaeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: Moliya, 2003.
4. Akromova F. Insoniy munosabatlar psixologiyasi. – Toshkent: “Shams ASA”, 2002.
5. Bolshaya psixologicheskaya entsiklopediya / Samoe polnoe sovremennoe izdanie. – Moskva: Eksmo, 2007.
6. Vigotskiy L.S. Pedagogicheskaya psixologiya /Pod red. V.V.Davidova. – M.: Pedagogika. 1991.
7. Davletshin M.G. Zamonaviy maktab o’qituvchisining psixologiyasi. – Toshkent: O’zbekiston, 1999.
8. Ivanov R.I., Zufarova M.E. Umumiy psixologiya / Pedagogika va psixologiya bakalavriat ta’lim yo’nalishi talabalari uchun darslik. – Toshkent: O’zbekiston Faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2008.
9. Zimnyaya I.A. Pedagogicheskaya psixologiya / Ucheb. posobie dlya studentov vissha.ped.ucheb.zavedeniy. – Rostov-na-Donu: RGU, 1997.
10. Umumiy psixologiya / Ma’ruza matnlari. Tuzuvchilar: N.Yoqubov, D.Mirzajonova, G.Ashurova. – Qo’qon: Qo’qon Davlat pedagogika instituti, 2007.

“INFORMATIKA VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR” FANINI O‘QITISHDA ELEKTRON TA’LIM RESURSLARINING AHAMIYATI

XASANOV XAYRULLO MAHMUDOVICH
Qo‘qon DPI, “Informatika” kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada oliy ta’lim tizimi talabalarida axborot kompetentsiyasining ahamiyati muhokama qilinadi. Raqamli texnologiyalar va axborot bilan ishlash yo‘nalishlari tavsiflangan. Jumladan, zamonaviy axborot vositalari, axborot texnologiyalari, elektron ta’lim resurslari hamda ularni yaratish ko‘nikmalari kabi masalalar ko‘rilgan.

Kalit so‘zlar: Axborot, axborot-kommunikasiya, kompetensiya, bilim, ko‘nikma, malaka, qobiliyat, talaba, mahorat, kompyuter.

Аннотация. В данной статье рассматривается значение информационной компетентности студентов системы высшего образования. Описаны направления работы с цифровыми технологиями и информацией. В частности, были рассмотрены такие вопросы, как современные медиа, информационные технологии, ресурсы электронного обучения и навыки их создания.

Ключевые слова: Информация, информационно-коммуникация, компетентность, знание, умение, компетенция, способность, студент, умение, компьютер.

Abstract. This article discusses the importance of information competence in students of the higher education system. The directions of working with digital technologies and information are described. In particular, issues such as modern media, information technologies, e-learning resources and the skills to create them were considered.

Keywords. Information, information - communication, competence, knowledge, skill, skill, ability, student, skill, computer.

Kirish.

Bugungi kunni texnika asri, tafakkur asri, yalpi axborotlashuv asri, yuksak texnologiyalar zamoni, globallashuv davri deb ta’rif etilmoqda. Axborotlar inson tafakkuri va fikrlash qobiliyatini shakllanishiga ta’sir etuvchi asosiy omildir. Shu sababli zamonaviy sivilizatsiyalashgan jamiyatning hozirgi davrdagi rivoji axborotlashtirish jarayoni bilan tavsiflanadi.

Axborotlashtirish – yuridik va jismoniy shaxslarning axborotga bo‘lgan ehtiyojlarini qondirish uchun axborot resurslari, axborot texnologiyalari hamda axborot tizimlaridan foydalangan holda sharoit yaratishning tashkiliy, ijtimoiy-iqtisodiy va ilmiy-texnikaviy jarayonidir.

Ta’limni axborotlashtirish – ta’lim sohasini uslubiy-amaliy jihatdan zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va texnik vositalari bilan ta’minlash hamda ulardan samarali foydalanish asosida ta’lim-tarbiya jarayonining psixologik, pedagogik maqsadlarini amalga oshirishga yo‘naltirilgan jarayondir.

Ta’limni axborotlashtirish ta’lim beruvchi vata’limoluvchifaoliyatiniintellektuallashtirish jarayoni sifatida faqatgina zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida rivojlanadi. “Axborotlashgan iqtisodiyot”, “Elektron hukumat”, “Elektron boshqaruv”, “Masofaviy ta’lim”, “Ochiq ta’lim”, “Elektron ta’lim”, “Multimedia” kabi tushunchalar hayotimizgakengkiribkeldi. Ma’lumki, nafaqat “Elektron ta’lim”, “Ochiq ta’lim”, “Masofaviy ta’lim”da, balki an’anaviy ta’limni zamon talablari asosida tashkil etishda ham elektron ta’lim resurslari muhim rol o‘ynaydi. “Ta’lim resursi” deganda esa o‘quv jarayoni davomida bilim olishda foydalaniladigan turli xil ko‘rinish

va shakllardagi o‘quv materiallari manbasi tushuniladi. Boshqacha aytganda, ta’lim resursi – o‘quv jarayonida foydalaniladigan axborotlar manbasi. Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda, ta’lim resurslarini quyidagi guruhlarga ajratishimiz mumkin:

1. Matn, rasm, sxema va jadvallarni o‘z ichiga olgan an’anaviy nashr materiallari.

2. An’anaviy audio va video-materiallar: musiqiy va nutqiy materiallar namoyish roliklari, taqdimot lavhalari.

3. Zamonaviy (raqamli) elektron resurslar: turli xil axborot tashuvchi vositalarga yozilgan fayllar, zamonaviy elektron vositalari yoki kompyuterlar yordamida eshitish va ko‘rish imkoniyati yaratilgan raqamli elektron materiallar.

4. O‘qish, mustaqil ta’lim olish va olingan bilimlarni tekshirish uchun maxsus dasturlar: o‘quv mazmuni yoritilgan va o‘quvchi bilan o‘zaro muloqotga yo‘naltirilgan hamda ma’lum pedagogik vazifalarni yechish uchun mo‘ljallangan dasturlar, dasturlar majmui yoki tizimlar.

Bunday ta’lim resurslari, zamonaviy axborot – kommunikatsiya texnologiyalari, elektron didaktik vositalar ta’lim jarayonining samaradorligini oshirish va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning hozirgi tendentsiyalariga eng mos keladigan ta’lim faoliyati uchun pedagogik shart-sharoitlarni yaratish hamda mavjud usullar va vositalarni takomillashgan yangi yoki sifat jihatidan yaxshilashga xizmat qiladi.

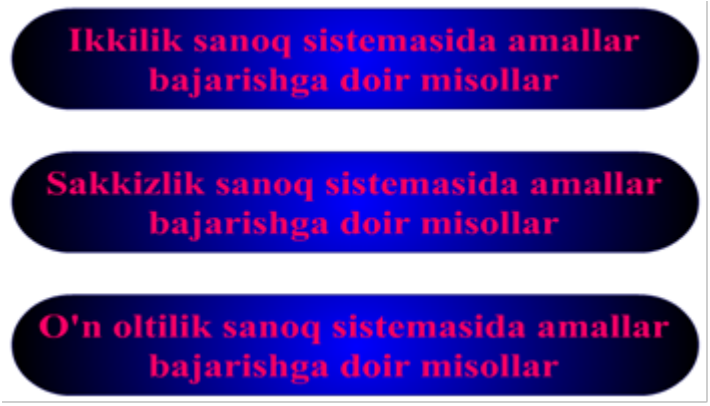
Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda kuzatish, tahlil usullaridan foydalanildi. Tadqiqotning empirik manbaini kuzatish va tahlil natijalari asosda olingan xulosalar hamda ijtimoiy tarmoqlar, ya’ni telegram kanallari yordamida talabalar o‘rtasida tashkil etilgan so‘rovnoma, anketa natijalari hulosalari tashkil etdi.

Jahon ta’lim tizimi jarayonida yosh avlodni intellektual rivojlantirishni sifat jihatidan yangi darajaga ko‘tarish, o‘quv-tarbiya jarayoniga ta’limning innovatsion shakllari va usullarini joriy etish jamiyat taraqqiyotida muhim o‘rin egallaydi. Fan-texnika va texnologiyalar jadal sur’atlar bilan rivojlanayotgan hozirgi sharoitda dunyoda sanoat tarmoqlarini rivojlantirish, raqobatbardosh kadrlar tayyorlash, ijodkor mutaxassislarga bo‘lgan talab va ehtiyoj yanada kuchayib bormoqda.

Bunday davrida “Informatika va raqamli texnologiyalar” va u bilan bog‘liq bo‘lgan bir qancha samarador uskunalar hayotimizning ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Demak, bo‘lajak o‘qituvchi yangi axborot texnologiyalari bilan ishlash bo‘yicha yetarlicha bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lishi kerak. Jumladan, umumiy foydalanish mumkin bo‘lgan axborot manbalarining mavjudligi haqida bilish va ulardan foydalana olish - ma’lumotlarni og‘zaki, grafik va raqamli shakllarda tushunish, o‘zgartirish va taqdim etishni taklif qilish; turli darajadagi va turli formatdagi axborotni baholash va qayta ishlash imkoniyatiga ega bo‘lish; tahlil qilish texnikasidan foydalana olish; belgilangan vazifalarni, shu jumladan o‘quv dasturlari va texnologiyalari asosida hal qilish uchun ma’lumotlar bazalari, elektron ta’lim resurslari va axborot xizmatlaridan foydalanish hamda ularni yaratish imkoniyatiga ega bo‘lishlari lozim.

Elektron ta’lim resurslarini ishlab chiqish mahoratini axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bilan ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirishning eng yuqori cho‘qqisi deb hisoblash mumkin. Shunday ekan “Sanoq sistemalari ustida amallar bajarish” mavzusiga doir elektron didaktik vosita yaratish hamda foydalanishni ko‘rib o‘atylik. Buning uchun Macromedia Flash dasturini ishga tushuramiz va kerakli harakatlarimizni tayyorlab olamiz. Jumladan, asosiy oynani tayyorlash jarayonini ko‘rib o‘taylik:

Buning uchun uskunalar panelidan Rectangle Tool (To‘rtburchak chizish) uskunasini tanlaymiz va yaratilayotgan to‘rtburchak tugmasi qirg‘oq chegaralarini doirasimon shaklda chizish uchun Properties (xossalar) panelidagi maydoniga 45 sonini kiritib OK tugmasini bosamiz, hamda tugmamizga kerakli fon va chiziq rangini ham tanlab olamiz. Buning uchun fon rangi, chegara rangi tugmalaridan kerakli ranglarni tanlab, so‘ngra asosiy oynaning kerakli chegarasidan boshlab sichqoncha chap tugmasini bosgan holda harakatlantiramiz va quyidagi to‘rtburchak shaklini hosil qilamiz:

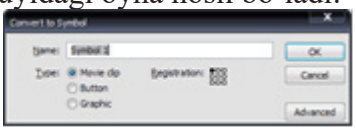
Bu to‘rtburchakka kerakli nomni berish uchun uskunalar panelidagi uskunasidan foydalanamiz. Buning uchun uskunasi tanlanadi, hossalar oynasida joylashgan uskunalari yordamida matn o‘lchami, matn rangi tanlanib, chizib olingan to‘rtburchak tugmasi ustida bir marta sichqoncha chap tugmasi bosiladi va kerakli tugma nomi matni so‘zlari kritiladi. Bizning misolda “Ikkilik sanoq sistemasida amallar bajarishga doir misollar”. So‘ngra tugmamiz quyidagi ko‘rinishga keladi:

Navbatdagi vazifamiz bu ikkita to‘rtburchak va matnlarni yahlit tugma ko‘rinishiga o‘tkazdirishdir. Buning uchun uskunalar panelidagi uskunasi yordamida to‘rtburchak va matnni birga holatda belgilaymiz, ya’ni uskunasi tanlanib to‘rtburchak va matnlarni ichida qamrab oluvchi yangi to‘rtburchak chizamiz va tugmamiz quyidagi holatga keladi:

So‘ngra Modify menyusidan Covert to symbol yoki klaviaturadan F8 tugmasini bosamiz va quyidagi oyna hosil bo‘ladi:

Bu oynaning Name: bo‘limidagi Symbol 1 o‘rniga “2utish” deb nom beramiz hamda Type bo‘limidan Button bandini tanlaymiz va OK tugmasini bosamiz. Natijada dastur kutubxonasida “2utish” nomli tugma hosil bo‘ladi. Huddi shu tariqa “Sakkizlik sanoq sistemasida amallar bajarishga doir misollar” va “O‘n oltilik sanoq sistemasida amallar bajarishga doir misollar” tugmalarini ham tayyorlab olamiz va bularning barchasini “Asosiy” qatlamimizning birinchi kadrida boshqaruv kadrini hosil qilamiz F7 tugmasi yoki Modify menyusidan Timeline → Convert to Blank Keyframes ketma - ketligi orqali hamda tugmalarimizni joylashtiramiz.

Endigi navbatda asosiy oynamizda joylashtirilgan sanoq sistemalarida amallar bajarish tugmalari uchun maxsus kodlarni kiritib chiqamiz. Buning uchun dastlab

tugmasi tanlanadi va Window menyusidan Actions qism menyusi tanlanadi yoki klaviaturadan F9 tugmasi bosiladi. Natijada ishchi maydon quyi qismida Actionscript oynasi ochiladi. Bu ochilgan oynaga tegishli qodlarni kiritiladi. Misolimizdagi tugma uchun quyidagi kodni kiritamiz:

on (release) {
gotoAndPlay("jad2-lik"); }

Huddi shu tariqa qolgan ikkita tugmalarimiz uchun ham tegishli kodlarni kiritib chiqamiz.

tugmasi uchun **on (release) {**

gotoAndPlay("j-8-q");}

tugmasi uchun **on (release) {**

gotoAndPlay("j-16-q");}

Shuni takidlab o‘tish joizki yuqorida Macromedia Flash dasturi kutubxonasidan chaqirib olingan harakat (animatsiya) roliklarni ham yuqoridagi keltririb o‘tilgan asosiy oynada bajarib o‘tilgan amallar ketma - ketligi singari tayyorlab chiqiladi.

Tahlillar va natijalar

Kuzatish va tahlil natijasi asosida olingan xulosalar quyidagilarni tashkil etdi

1. Kuzatishlar tahlili shuni ko‘rsatadiki oliy ta’limda axborotlashtirish va kompyuterlashtirish darajasi qancha yuqori bo‘lsa, bo‘lajak pedagoglarda kelgusidagi kasbiy faoliyatida ushbu vositalardan samarali foydalanish ko‘nikmasi, nafaqat nazariy jihatdan balki amaliy ko‘rinishdagi bilim, ko‘nikma va malakalarning rivojlanishiga xizmat qiladi.

2. Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki oliy ta’lim o‘quv jarayonida elektron ta’lim resurslaridan samarali foydalanish, bo‘lajak o‘qituvchilarning axborot kommunikatsion kasbiy kompetentligini rivojlantirishning muhim omili hisoblanib, kelajakda informatika va axborot texnologiyalari (IT) sohasida yuqori malakali o‘qituvchini tayyorlashda zaruriy jihat xisoblanadi.

3. Kuzatishlar tahlili shuni ko‘rsatadiki oliy ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish, elektron didaktik vositalarni qo‘llash bo‘lajak mutaxassislarning AKT kompetentligini rivojlantirishda juda muhimdir, chunki u bo‘lajak o‘qituvchining kasbga yo‘naltirilgan kompitentligini rivojlantirishning eng muhim va dolzarb masalasidir.

Xulosa. Shuni aytishimiz mumkinki, bu ko‘nikmalarning barchasi talabalarda “Informatika va raqamli texnologiyalar” kabi fanlarni o‘rganish jarayonida ma’lum darajada shakllanadi, chunki elektron ta’lim resurslari bo‘lajak o‘qituvchining AKT kompetensiyasi bilan belgilanadigan aniq ko‘nikmalarni talab qiladi.

Shunday qilib, bo‘lajak o‘qituvchini tayyorlash jarayonida talabaning elektron ta’lim resurslaridan mustaqil foydalanishi ushbu fanni o‘zlashtirish bo‘yicha samarali natijalarga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining 2020 yil 23 sentyabrdagi “Ta’lim to‘g‘risi”da O’RQ-367-son Qonuni.
2. Abduqodirov A. va boshqalar. Ta’limda innovatsion texnologiyalar. T.: Iste’dod. 2008. -180 b.
3. Makhmudovich, Khasanov Khayrullo. "THE IMPORTANCE OF ICT COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS IN INFORMING EDUCATION." Open Access Repository 9.11 (2023): 80-84.
4. Makhmudovich, Khasanov Khayrullo. "THE IMPORTANCE OF THE BLENDED LEARNING SYSTEM IN ORGANIZING THE EDUCATIONAL PROCESS." Academia Science Repository 4.5 (2023): 715-718.
5. Xasanov, Xayrullo Maxmudovich. "BO ‘LAJAK O ‘QITUVCHINING PEDAGOGIK FAOLIYATIDA AKT KOMPETENTSIYASINING AHAMIYATI." Academic research in educational sciences 4.KSPI Conference 1 (2023): 221-224.
6. Xasanov, Xayrullo Maxmudovich. "OLIY TA’LIM TALABALARINI “INFORMATKA VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR” BILAN ISHLASH KOMPETENSIYALARINI TAKOMILLASHTIRISH SAMARADORLIGI." Academic research in educational sciences 4.KSPI Conference 1 (2023): 217-220.
7. Maxmudovich, Xasanov Xayrullo. ""SANOQ SISTEMALARI USTIDA AMALLAR BAJARISH” MAVZUSINI O’QITISHGA DOIR ELEKTRON DIDAKTIK VOSITALAR YARATISH METODIKASI." E Conference Zone. 2023
8. Maxmudovich, Xasanov Xayrullo. "TA’LIM JARAYONIDA O ‘QUV FAOLIYATINI TASHKIL ETISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING O ‘RNI." Conferencea (2023): 31-36.

KESIM VA QIRQIM BAJARISHDA YO‘L QO‘YADIGAN TIPIK XATOLARNING OLDINI OLISH

XURRAMOVA E’ZOZA SHERZOD QIZI
Chirchiq davlat pedagogika universiteti “Sa’natshinoslik” fakulteti “Tasviriy sa’nat va muhandislik grafikasi” yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: Ma’lumki, ta’lim berish jarayoni-ikki yoqlama jarayondir. Bu jarayonda o‘qituvchi ham, o‘quvchi ham faol bo‘lishi kerak. Agar pedogog o‘z ishida muvafaqqiyatga erishishga intilsa u albatta talabalarning faolligini oshirish, faollikni rag‘batlantirish va kerakli yo‘lga solishi lozim. Talabalar faoliyatini oshirishning asosiy vositalaridan biri ularning chizmalarda tipik xatolarni to’g’irlashga o’rgatish.

Annotation: It is known that the process of education is a two-way process. Both the teacher and the student should be active in this process. If the pedagogue strives to achieve success in his work, he must definitely increase the activity of students, encourage their activity and guide them in the right direction. One of the main means of improving students' performance is teaching them to correct typical mistakes in drawings.

Аннотация: Известно, что процесс воспитания является двусторонним процессом. И учитель, и ученик должны принимать активное участие в этом процессе. Если педагог стремится добиться успеха в своей работе, он обязательно должен повышать активность учащихся, поощрять их активность и направлять их в правильном направлении. Одним из основных средств повышения успеваемости учащихся является обучение их исправлению типичных ошибок в рисунках.

Kalit so‘zlar: ananaviy, tipix xato, amaliy, elektron, joizki, shakllantirish, topshiriq, modellashtirish, ta’kidlash, qirqim, kesim, proyeksiya.

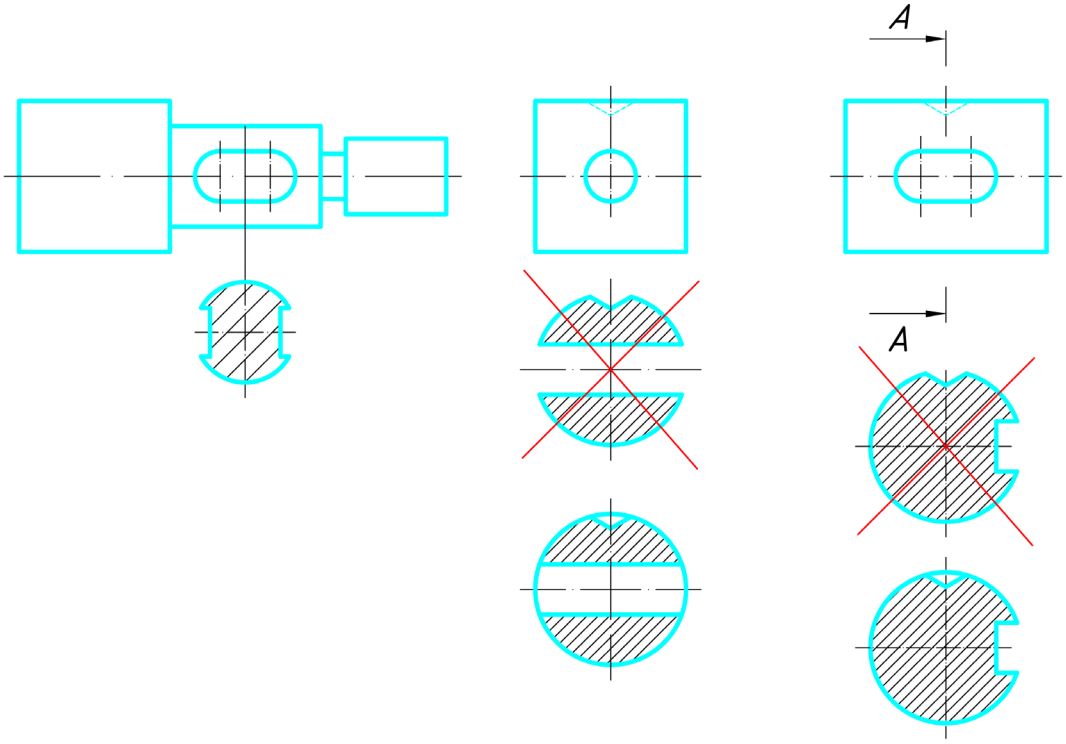
Key words: traditional, typix error, practical, electronic, appropriate, formation, assignment, modeling, emphasis, cut, section, projection.

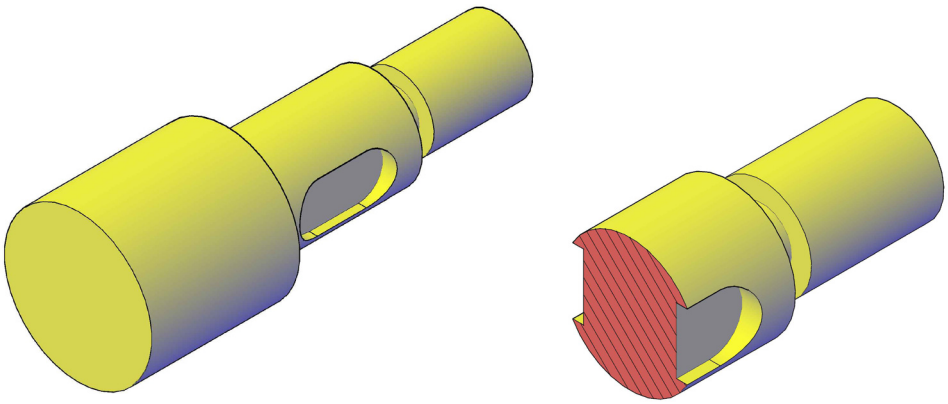
Ключевые слова: традиционный, опечатка, практический, электронный, соответствующий, формирование, присвоение, моделирование, акцент, разрез, разрез, проекция.

Chizmachilik fani aniq fanlar qatoriga kiradi. Lekin umumta’lim maktablarida chizmachilik faniga etibor boshqa fanlarga qaraganda kamroq o‘lganligi sababli Oliy ta’lim muassalariga kiruvchi o‘quvchilar ayrim to‘siqlarga uchramoqda. Maktab o‘qtuvchilarida tasviriy san’at va chizmachilik fanlariga aloxida ixtidorli bo‘lishi kerak degan fikr, g’oya mavjud va bu g’oyalar bolaning o‘qishiga salbiy tasr ko‘rsatadi. Maktab o‘qituvchisining vazifasi shundaki o‘zining mutaxasisligiga o‘quvchini qiziqtra bilishi kerak. Tasviriy san’at va chizmachilik fanlari bolani borliqni seva bilish, o‘rganish xisqila bilishga undaydi. Kichik yoshdagi bolalar rangbaranglikka qiziqadi va unga intiladi. Har bir inson yoshlik davrida rasm chizishga qiziqshi balland bo‘ladi. Shu o‘rinda chizmachilik fani ham dars o‘tilishi talab darajasida emasligi oliy ta’lim muassalariga xujat topshirgan o‘quvchilarda sezilarli namayon bo‘lmoqda. Maktab o‘quvchisining bilim darajasi pasligi yoki dars soatlari kamligining evazida mavzular to‘liq yoritilmaydi. Bu esa turmish sharoyitda ayrim to‘siqlarga uchrashiga sabab bo‘ladi.

Chizmachilik faniga qancha chuqurlashsak shuncha ko‘p atrofdagi olamni his qilishimiz osonlashadi. Aftomobil yo‘larida har birimiz ko‘p yuraniz va ayrim belgilarga nazarimiz tushadi. Bu belgilar yo‘l harakatidagi xavzizlikni bir meyorda taqsimlab turadi. Yo‘l belgilarni agarda so‘zlar bilan yozsakchi, tez yuadigan mashuna haydovchisi uni o‘qishga ulgirmaydi, bu esa salbiy oqibatlarga olib keladi.

O‘quvchilar chizmada kesimlarni bajarishda kesimlarni tasvirlash uchun qabul qilingan ayrim qoidalarni bilmasliklari natijasida quyidagi tipik xatolarga yo‘l qo‘yadilar; val yoki shunga o‘xshash detallarning silindrik teshiklari yoki konussimon o‘yiqchalari ko‘rsatilgan kesimlari uzib tasvirlanadi. O‘quvchilarning oddiy kesim va qirqim bajarishlarida uchraydigan tipik xatolari va ularni oldini olish bo‘yicha tavsiyalarga to‘xtalib o‘tamiz. O‘quvchilarga qirqimlar bo‘yicha individual topshiriqlar berishdan oldin qirqim bajarishda ularning chizmalarida uchraydigan tipik xatolar haqida to‘xtalib, u xatolarni o‘quvchilar bilan birgalikda muhokama qilish kerak. Buni to‘g’ri va noto‘g’ri bajarilgan chizmalarni taqqoslash yo‘li bilan bajarish kerak. 1-chizmada o‘quvchilarning kesim va qirqimlarni bajarishlarida tez-tez uchrab turadigan tipik xatolarni keltirilgan.

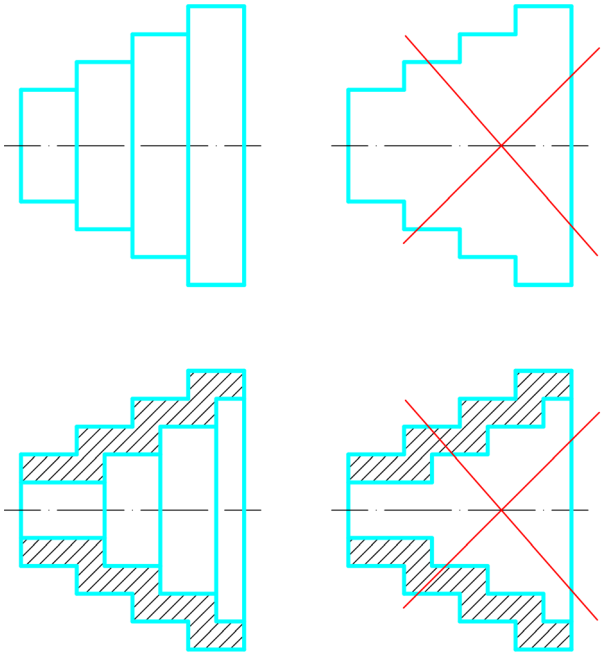
O‘quv plakati yoki sinf doskasida noto‘g’ri bajarilgan tasvirning ustida chizib, “noto‘g’ri” deb yozib qo‘yish kerak. Bunday metodik usul bilan ko‘plab xatolarning oldi olinadi. Amaliyotning ko‘rsatishicha, o‘quvchilarning ushbu mavzu bo‘yicha mustaqil ishlari jarayonida xatolarini tahlil qilish ko‘proq samara beradi. Bunda o‘quvchilarning chizma ustidan ishlarini vaqtincha to‘xtatib, xatolarni tahlil qilishga iloji boricha ko‘proq

o‘quvchilarni jalb qilish kerak. Xatolarni oldini olish uchun qirqim va kesimni taqqoslash bo‘yicha mashqlar bajarish ham kata yordam beradi.

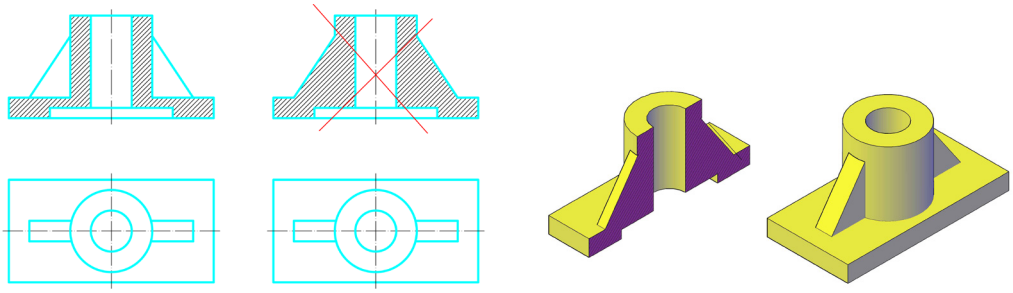
1-chizmadagi ustiga qizil chiziq bilan chizilgan kesimlar noto‘g’ri yasalgan. Kesim xato shundan iboratki, silindrik teshikda va konussimon o‘yiqchada kontur o‘tkazilmagan (aylana uzib qo‘yilgan). Qirqim yasashda detalning ichki ko‘rinmas konturlarini qirqimgacha ko‘rsatuvchi shtrix chiziqlar tutash asosiy chiziqlar bilan almashtiriladi, qirqim tarkibiga kiruvchi kesim yuzasi shtrixlanadi; buyumning old (ko‘rinadigan) yarmida joylashgan chiziqlar ko‘rsatilmaydi. O‘quvchilar ushbu qoidaga amal qilmasdan daslapki qirqim bajarish bo‘yicha topshiriqlarni bajarishda diqqatlarini ko‘proq qirqim konturi shaklini to‘g’ri tasvirlashga qaratadilar va kesuvchi tekislik orqasida joylashgan kontur tasvirini ko‘pincha esdan chiqarib qoldiradilar (2-chizma)

Qirqimlar mavzusini tushintirishda o‘qituvchi ularni yasashda amal qilinadigan maxsus qoidalarga alohida to‘xtalib o‘tishi kerak. Bularga mustahkamlik qovurg’asi va kegayli detallarni qirqimda tasvirlashlar kiradi.

3-chizmada mustahkamlik qovurg’asi bor bo‘lgan detal tasvirlangan. Frontal qirqim berilgan. Kesuvchi tekislik qovurg’alar bo‘ylab o‘tgan, shuning uchun ham ular qirqimad (3-chizma.) kesuvchi tekislik bilan kesilgan bo‘lsa ham shtrixlanmagan.

2-chizma.

3-chizma.

Kegayli detallarni (g'ildiraklar, shkivlar, maxoviklarni) qirqimda tasvirlashda yupqa qovurg'alar uchun qanday qoidalar qo'llanilsa, bularga ham shunday qoidalar qo'llaniladi, ya'ni kesuvchi tekislik kegaylar uzunligi bo'ylab yo'nalgan bo'lsa, u holda, ular shtrixlanmaydi. Bu holda, agar kegay kesuvchi tekislikka biror burchak ostida joylashgan bo'lsa ham, kesuvchi tekislik kegay orqali o'tayapdi deb tasavvur qilinadi.

O'quvchi har bir chizayotgan chizmasiga o'qtuvchi etiborliroq bo'lib, uning xatolarni tushuntrishdan charchamasligi zaruz aks holda o'quvchi xato va to'g'ri chizmalarni anglab ololmaydi. Grafik ishni xatolarini ko'rib chiqarayotganda bevosita talaba bilan xatolarni ko'rib, shu joyning o'zida xal qilgan maqsadga muvofiq. Grafik ish chizayotgan talaba oq qog'ozga qaraydi va ko'z toliqishiga sabab bo'ladi. Grafik ish tugagandan kiyin talaba bir mudat rngbarang tomonga 5…10 minutlar qarab turib yana shu chizmaga qarasa xatolari yaxshi ko'rinadi va seziladi. Chizma bajarishda o'quvchiga samarali tasir ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Boburmirzo, Kukiev., Achilov, Nurbek, Norboy o'g'li & Bekqulov, Qudrat, Shaydulloyevich. (2019). Technology for creating images in autocad. European Journal of Research and Reflection in Educational Science. 7 (12), 49-54-220.
2. Shaydulloyevich, B. K. (2020). Increasing students' graphic literacy through teaching the sciences of drafting and descriptive geometry. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences, 8 (4), Part II, 75-78.
3. Achilov Nurbek Norboy o'g'li, Bekqulov Qudrat Shaydulloyevich, Ko'kiyev Boburmirzo Baxodir o'g'li & Jumayev Isroil Omandovlat o'g'li (2020). Methods of developing creative abilities in children. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences, 8 (10), Part II, 151-153.
4. Bekqulov Qudrat Shaydulloyevich., Kukiyev Boburmirzo Bahodir ugli., Avazova Guzal Rustambek qizi. (2020). The works in the framework of five initiatives at chirchik state pedagogical institute in tashkent region. EPRA International Journal of Research and Development, 5 (3), p. 411-412.
5. Boizaqova, S. A., Bekqulov Q.Sh. (2021). Ko'rinishlar mavzusni tushuntirishda detal modelini o'ziga qarab o'rganishning ahamiyat. ACADEMIC RESEARCH IN EDUCATIONAL SCIENCES, 2(3), 96-101.
6. Ko'kiyev, J. S., Bekqulov Q.Sh. (2021). MUHANDISLIK GRAFIKASI FANLARINI BOSHQA FANLAR BILAN BOG'LIQLIGI. ACADEMIC RESEARCH IN EDUCATIONAL SCIENCES, 2(3), 34-39.
7. Bekqulov Q.Sh. (2021). Chizmachilik va chizma geometriya fanlarini o'qitish orqali o'quvchilarni grafik savodxonligni oshrish. "Экономика и социум" №10(89), С. 1314-1319.
8. Bekqulov Q.Sh. (2021). Ortoganal proyeksiyalarni qayta tuzish usullaridan foydalanib talabalarning fazoviy tassavurlarini rivojlantirish. "Экономика и социум" №10(89), С. 1314-1319.
9. Q.SH.Bekqulov. (2020) Chizmachilik va chizma geometriya fanlarini o'qitish orqali o'quvchilarning grafik savodxonligni oshrish. Maktab va hayot, № 2, 3-4.
10. Y.Derajne. Mustaqil ta'lim olish tizimi. Kasb-hunar ta'limi. 2001. № 6. – S.
11. Q.SH.Bekqulov. (2020) Chizmachilik va chizma geometriya fanlarini o'qitish orqali o'quvchilarning grafik savodxonligni oshrish. Maktab va hayot, № 2, 3-4.
12. Achilov N N., Ko'kiyev.B.B., Bekqulov.Q.Sh., Yaqqol atsvirlarni bajarishda AutoCAD dasturidan foydalanib loyihalash, Муғаллим ҳәм үзликсиз билимлендириў, № 2, 122-125.
13. Qudrat Shaydulloyevich Bekqulov, Yig'ish chizmalarini detallarga ajratishda yo'l qo'yadigan tipik xatolar. ACADEMIC RESEARCH IN EDUCATIONAL SCIENCES, 1 (3), 321-325.
14. Bekqulov Q.Sh., To'laganova H. Chizmachilik fanidan o'quvchilarning fazoviy tasavvurini oshirishda tugallanmagan chizmalardan foydalanish. Муғаллим ҳәм үзликсиз билимлендириў, № 3, 111-113.
15. Xalimov M., Bekqulov Q. Chizmachilik fanini o'qitishda interaktiv metodlarni qo'llash zaruriyati. Муғаллим ҳәм үзликсиз билимлендириў, № 3, 102-105.
16. Boizaqova Sh.A., Bekqulov Q.Sh. Ko'rinishlar mavzusni tushuntrishda detal modelini o'ziga qarab o'rganishning ahamiyati. Муғаллим ҳәм үзликсиз билимлендириў, № 3, 117-120.
17. Bekqulov Q.Sh., To'laganova H. Muhandislik grafikasi fanlarida talabalar chizma bajarishda yo'l qo'yadigan tipik xatolar. Муғаллим ҳәм үзликсиз билимлендириў, № 3, 107-111.
18. Bekqulov Q.Sh., Boizaqova Sh.A. Muhandislik grafikasi fanlarini boshqa fanlar bilan bog'liqligi. Муғаллим ҳәм үзликсиз билимлендириў, № 3, 113-117.
19. Bekqulov Q.Sh. O'quvchilar yo'l qo'yadigan tipik xatolarni tizimga solish va prognoz qilish oldini olish choralari. Муғаллим ҳәм үзликсиз билимлендириў, № 3, 105-107.
20. Ozodboyev, I. O. (2022). DRAWING ASSEMBLY DRAWINGS USING AUTOCAD COMPUTER GRAPHICS SOFTWARE. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 10(11), 1085-1091.

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA TASVIRIY FAOLIYAT VOSITASIDA BOLALARNING QOBILIYATLARI VA IJODKORLIGINI RIVOJLANTIRISH

ISLOMOVA GULZAMON MADIYEVNA
O‘zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti o‘qituvchisi
ZAYNIDINOVA ZULXUMOR ISAMADINOVNA
O‘zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ta'limning dastlabki bosqichlarida bolalarning ko'nikma va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Ushbu maqola maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ushbu jihatlarni yaxshilashda rasm faoliyatining rolini o'rganadi. Turli rasmlarga asoslangan vazifalarni bajarish orqali bolalar o'zlarining bilim qobiliyatlarini, nozik motorli ko'nikmalarini va ijodiy fikrlashni yaxshilaydi. Tadqiqot nazariy asoslarni, amalga oshirish strategiyalarini, rasm faoliyatini maktabgacha ta'lim dasturlariga kiritishning afzalliklari va natijalarini o'rganadi.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, rasmlar faoliyati, bola rivojlanishi, ijodkorlik, kognitiv qobiliyatlar, nozik motorli ko'nikmalar, ijtimoiy-madaniy nazariya, ko'p intellect, erta bolalik ta'limi,vizual-fazoviy intellect, hikoya,tasavvur

Абстракт. Важно развивать у детей навыки и творческие способности на ранних этапах обучения. В данной статье рассматривается роль занятия рисованием в совершенствовании этих аспектов в дошкольных образовательных учреждениях. Выполняя различные задания по картинкам, дети улучшают свои познавательные способности, мелкую моторику и творческое мышление. В исследовании рассматриваются теоретическая основа, стратегии реализации, преимущества и результаты включения рисования в дошкольные программы.

Ключевые слова: дошкольное образование, деятельность с изображениями, развитие ребенка, творчество, когнитивные навыки, мелкая моторика, социокультурная теория, множественный интеллект, дошкольное образование, визуально-пространственный интеллект, рассказывание историй, воображение.

Abstract. It is important to develop children's skills and creative abilities in the early stages of education. This article examines the role of painting activities in improving these aspects in preschool educational institutions. By completing various picture-based tasks, children improve their cognitive abilities, fine motor skills and creative thinking. The study examines the theoretical framework, implementation strategies, benefits, and outcomes of incorporating drawing activities into preschool programs.

Keywords: preschool education, picture activities, child development, creativity, cognitive skills, fine motor skills, socio-cultural theory, multiple intellect, early childhood education, visual-spatial intellect, storytelling, imagination

Kirish

Erta bolalik davridagi ta'lim bolalarning har tomonlama rivojlanishi uchun asos bo'lib xizmat qiladi, ularning akademik, ijtimoiy va hissiy rivojlanishi uchun zamin yaratadi. Ushbu shakllanish yillarida ijodkorlik va muhim ko'nikmalarni rivojlantirish birinchi o'rinda turadi. Bunga erishishning eng samarali va jozibador usullaridan biri tasvirlarni chizish, rang berish va talqin qilish kabi ko'plab vizual va badiiy vazifalarni o'z ichiga olgan rasm faoliyatidir.

Rasmiy faoliyat ko'p qirrali afzalliklari tufayli maktabgacha ta'limda o'ziga xos o'rin tutadi. Bunday tadbirlar nafaqat bolalarning kognitiv rivojlanishini rag'batlantiradi, balki ularning nozik motorli ko'nikmalarini, ijtimoiy munosabatlarini va ijodiy fikrlashni rivojlantiradi. Vizual savodxonlik tobora muhim ahamiyat kasb etayotgan dunyoda bolalarga vizual stimullardan ma'no yaratish va harakat qilish imkoniyatini berish muhim

ahamiyatga ega.

Ushbu maqola maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishidagi rasm faoliyatining rolini o'rganadi. U kognitiv va ijodiy o'sishni rivojlantirish uchun ushbu tadbirlarni maktabgacha ta'lim dasturlariga qanday kiritish mumkinligini chuqur tahlil qilishga qaratilgan. Nazariy asoslarni, amalga oshirish strategiyalarini va ushbu faoliyat natijalarini o'rganish orqali ushbu tadqiqot erta bolalik ta'limida rasmga asoslangan ta'limning muhimligini ta'kidlaydi.

Vygotskiyning ijtimoiy-madaniy nazariyasi va Gardnerning ko'p aqllar nazariyasiga tayangan holda, maqola rasm faoliyati qanday qilib o'rganish va rivojlanishga vositachilik qiladigan madaniy vosita sifatida xizmat qilishini muhokama qiladi. Vygotskiy kognitiv rivojlanishda ijtimoiy o'zaro ta'sir va madaniy artefaktlarning rolini ta'kidlaydi, Gardner esa rasm faoliyati orqali bevosita tarbiyalanadigan vizual-fazoviy intellektning ahamiyatini ta'kidlaydi.

Metodologiya bo'limi sifatli kuzatuvlar va intervyularni miqdoriy so'rovlar va standartlashtirilgan testlar bilan birlashtirgan aralash usullar yondashuvini belgilaydi. Bunday kompleks yondashuv tasviriy faoliyatning bolalar rivojlanishiga ta'sirini har tomonlama tushunishni ta'minlaydi.

Rasm faoliyati turlarini va ularni amalga oshirish strategiyalarini batafsil o'rganish orqali ushbu maqola o'qituvchilar va siyosatchilar uchun amaliy tushunchalar berishga qaratilgan. Ushbu faoliyatning afzalliklari kognitiv rivojlanish, nozik vosita qobiliyatlari, ijodkorlik va ijtimoiy ko'nikmalar nuqtai nazaridan tekshiriladi, empirik dalillar va nazariy tahlillar bilan tasdiqlanadi.

Tasviriy faoliyat orqali bolalarning mahorati va ijodkorligini rivojlantirishni tushunish uchun belgilangan nazariy asoslarga asoslanish kerak. Ushbu bo'lim Lev Vygotskiy va Govard Gardnerning erta yoshdagi bolalar rivojlanishiga rasm faoliyatining ta'sirini tahlil qilish uchun keng qamrovli asos bo'lgan nazariyalarini o'rganadi.

Vygotskiyning ijtimoiy-madaniy nazariyasi

Lev Vygotskiyning sotsial-madaniy nazariyasi kognitiv rivojlanish asosan ijtimoiy jarayon ekanligini ta'kidlaydi. Vygotskiyning so'zlariga ko'ra, bolalar ota-onalar, o'qituvchilar va tengdoshlar kabi ko'proq bilimga ega bo'lgan odamlar bilan muloqot qilish orqali o'rganadilar. Ushbu o'zaro ta'sirlar til, ramzlar va artefaktlarni o'z ichiga olgan madaniy vositalar kontekstida sodir bo'ladi. Tasviriy faoliyat bir necha jihatdan o'rganish va rivojlanishni osonlashtiradigan madaniy vositalar sifatida qaralishi mumkin:

Ta'lim vositachiligi: Rasm faoliyati bolaning ichki kognitiv jarayonlari va tashqi dunyo o'rtasida vositachi vazifasini bajaradi. Rasmlar bilan shug'ullanib, bolalar o'zlarining atrof-muhitini sharhlaydilar va tushunadilar, ularning bilim qobiliyatini oshiradilar.

Proksimal rivojlanish zonasi (ZPD): Vygotskiy ZPD kontseptsiyasini kiritdi, bu bola rahbarlik bilan bajarishi mumkin bo'lgan, lekin hali mustaqil ravishda bajarilmaydigan vazifalar qatoriga ishora qiladi. Tasviriy faoliyatlar bolaning ZPD darajasiga moslashtirilishi mumkin, bu esa o'rganish va ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam berish uchun to'g'ri darajadagi qiyinchilik va yordamni ta'minlaydi.

Rasm faoliyatida iskala kattalar yoki tengdoshlar tomonidan ko'rsatilgan yordamni o'z ichiga oladi, bu bolalarga yuqori darajadagi tushunish va mahoratga erishishga yordam beradi. Masalan, o'qituvchi bolaga rasm chizishda rahbarlik qilishi mumkin, chunki bola ko'proq qobiliyatli bo'lib qolganda yordamni asta-sekin kamaytiradi.

Gardnerning ko'p intellekt nazariyasi

Govard Gardnerning ko'p intellekt nazariyasi har biri ma'lumotni qayta ishlashning turli usullarini ifodalovchi sakkiz xil aql turlarini taklif qilish orqali razvedkaning an'anaviy nuqtai nazarini kengaytiradi. Ushbu intellektlarning ikkitasi, xususan, rasm faoliyatiga juda mos keladi:

Vizual-fazoviy intellekt: razvedkaning bu turi ob'ektlar va fazoviy o'lchamlarni ko'rish va manipulyatsiya qilish qobiliyatini o'z ichiga oladi. Tasviriy faoliyat bevosita vizual-fazoviy intellektni o'z ichiga oladi, bolalarda vizual tasvirlarni idrok etish va yaratish qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi. Bu mahorat nafaqat badiiy faoliyat, balki matematika, muhandislik va arxitektura kabi sohalar uchun ham juda muhimdir.

Tana-kinestetik razvedka: birinchi navbatda jismoniy faoliyat bilan bog'liq bo'lsa-da, tana-kinestetik intellekt, shuningdek, chizish va rang berish uchun zarur bo'lgan nozik vosita mahoratini ham o'z ichiga oladi. Tasviriy faoliyat ushbu ko'nikmalarni takomillashtirishga yordam beradi, bolaning umumiy jismoniy va kognitiv rivojlanishiga hissa qo'shadi.

Nazariyalarning integratsiyasi

Vygotskiyning ijtimoiy-madaniy nazariyasini va Gardnerning ko'p intellekt nazariyasini birlashtirib, biz rasm faoliyatining bolalar rivojlanishiga ko'p qirrali ta'sirini yaxshiroq tushunishimiz mumkin. Rasm faoliyati bolaning ZPD doirasida o'rganishga vositachilik qiluvchi madaniy vosita bo'lib xizmat qiladi, shu bilan birga turli xil aql-idroklarni jalb qiladi va tarbiyalaydi.

Kognitiv rivojlanish: Rasmlar bilan shug'ullanish bolalardan vizual ma'lumotni talqin qilish, naqshlarni tan olish va turli elementlar o'rtasida aloqa o'rnatishni talab qiladi. Bu jarayon xotira, e'tibor va muammolarni hal qilish kabi kognitiv qobiliyatlarni oshiradi.

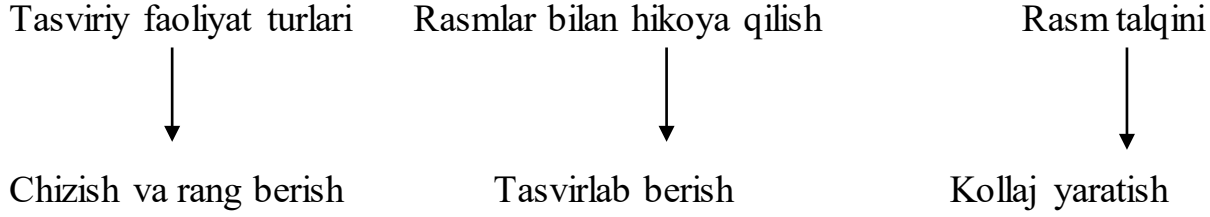
Ijodiy ifoda: Tasviriy faoliyat bolalar uchun o'z ijodkorligi va tasavvurlarini namoyon qilish uchun zamin yaratadi. Rasm chizish va hikoya qilish orqali bolalar yangi g'oyalar va istiqbollarni o'rganadilar, ijodiy fikrlashni rivojlantiradilar.

Ijtimoiy o'zaro ta'sir: hamkorlikdagi rasm faoliyati ijtimoiy shovqin va muloqotni rag'batlantiradi. Bolalar fikr almashishni, rollarni muhokama qilishni va umumiy maqsad sari birgalikda ishlashni o'rganadilar, bu ularning ijtimoiy va hissiy rivojlanishini oshiradi.

Metodologiya

Ushbu tadqiqot sifat va miqdoriy ma'lumotlarni birlashtirgan aralash usullardan foydalanadi. Maktabgacha tarbiya o'qituvchilari bilan o'tkazilgan kuzatishlar va suhbatlar rasm faoliyatining amalga oshirilishi va ta'siri haqida tushuncha beradi. So'rovlar va standartlashtirilgan testlar ushbu tadbirlarda ishtirok etayotgan bolalarda o'ziga xos ko'nikmalar va ijodkorliklarning rivojlanishini o'lchaydi.

MAKTABGACHA TA'LIMDA TASVIRIY FAOLIYAT

Amalga oshirish strategiyalari

O'quv dasturiga integratsiya

Kundalik harakatlar: ertalabki davra vaqti yoki bepul o'yin seanslari kabi kundalik ishlarga rasmli faoliyatni qo'shing.

Tematik birliklar: Mavzular yoki mavzularni o'rganish, ularni fan, adabiyot yoki ijtimoiy fanlar darslari bilan birlashtirish uchun rasm faoliyatidan foydalaning.

O'qituvchilar tayyorlash

Master-klasslar va seminarlar: O'qituvchilarga rasm faoliyatini qo'shish uchun yangi texnika va strategiyalarni o'rganish uchun kasbiy rivojlanish imkoniyatlarini taqdim etish.

Resurs almashish: o‘qituvchilar kirishi va o‘z sinflariga moslasha oladigan g‘oyalar, dars rejalari va materiallar omborini yaratish.

Ota-onalar ishtiroki

Uy loyihalari: Ota-onalarni maktabda o'rganilgan ko'nikmalarni mustahkamlab, uyda bolalari bilan rasmlar bilan shug'ullanishga undash.

Ota-onalar uchun seminarlar: Ota-onalarga rasm faoliyatining afzalliklari va bolalarning ijodiy rivojlanishini qanday samarali qo'llab-quvvatlashni tushunish uchun mashg'ulotlarni taklif qilish.

Rasm faoliyatining afzalliklari

Kognitiv rivojlanish

Xotira va e'tibor: Tasvirlar bilan shug'ullanish bolalarning xotirasini va tafsilotlarga e'tiborini yaxshilashga yordam beradi.

Muammolarni yechish: Tasviriy faoliyat ko'pincha bolalardan tanqidiy fikrlashni va muayyan g'oya yoki sahnani qanday tasvirlashni tanlash kabi muammolarni hal qilishni talab qiladi.

Nozik motorli ko'nikmalar

Aniqlik va nazorat: chizish va kesish kabi harakatlar qo'l harakatlarida aniqlik va nazoratni yaxshilaydi.

Yozishga tayyorgarlik: tasviriy harakatlar orqali nozik vosita ko'nikmalarini rivojlantirish bolalarni yozish vazifalariga tayyorlaydi.

Ijodkorlik va tasavvur

G'oyalarni ifodalash: Rasmiy faoliyat bolalarga o'z fikrlari va his-tuyg'ularini vizual tarzda ifodalash imkonini beradi, hissiy va tasavvurni rivojlantirishga yordam beradi.

Tushunchalarni o'rganish: Bolalar mavhum tushunchalar va g'oyalarni vizual tasvirlash orqali o'rganishlari, tushunishlari va ijodkorliklarini oshirishlari mumkin.

Xulosa

Rasmiy faoliyat maktabgacha ta'limda qimmatli vosita bo'lib, bolalarning ko'nikma va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga sezilarli hissa qo'shadi. Ushbu tadbirlarni o'quv dasturiga kiritish va tarbiyachilar uchun etarli tayyorgarlikni ta'minlash orqali maktabgacha ta'lim muassasalari rag'batlantiruvchi va qo'llab-quvvatlovchi o'quv muhitini yaratishi mumkin. Kelajakdagi tadqiqotlar uzoq muddatli ta'sirlarni o'rganishi va turli ta'lim kontekstlari uchun eng yaxshi amaliyotlarni aniqlashi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xalikova, Z. (2024). Pedagogika darslik. Nordic_Press, 2(0002).
2. Edwards, C. P., & Springate, K. W. (1995). Encouraging Creativity in Early Childhood Classrooms. ERIC Digest.
3. Golomb, C. (2004). The Child's Creation of a Pictorial World. Lawrence Erlbaum Associates.
4. Malchiodi, C. A. (1998). Understanding Children's Drawings. Guilford Press.
5. Piaget, J. (1952). The Origins of Intelligence in Children. International Universities Press.
6. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press.

НЕФТЬ-ГАЗ САНОАТИГА ОИД ТЕРМИНЛАРНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

АЗИМОВА ФЕРУЗА
Жиззах политехника институти ўқитувчиси

Аннотация. Мазкур мақолади нефть-газ саноатига оид терминларнинг ўзига хос хусусиятлари ёритилган. Шунингдек, терминологик лексика, махсус ва умумий лексика моделлари, терминларнинг деривацион хусусиятлари, терминларнинг ясалиши, аббреавиатураларнинг лексик ва графикларга бўлиниши, ўзаги бир хил бўлган терминлар тўғриси маълумот берилган.

Калит сўзлар: термин, терминология, терминологик лексика, махсус лексика моделлари, умумий лексика моделлари, терминларнинг деривацион хусусиятлари, терминларнинг ясалиши, аббреавиатуралар.

Терминологик лексика аниқ терминологик тизимнинг хусусиятлари, норматив талаблари, нефть-газ саноатига (LSP) оид терминларни аниқлаб беради. Таҳлилларга асосан 2 компонентли махсус (М) ва умумий (У) лексика таркибий қисмларининг қуйидагиларни аниқлади:

модел М+М – catalytic cracking (каталитик крекинг), gasoline cut (бензинли фракция), drill stem (бурил колоннаси), riser reactor (лифт-реактор), oil spill (ёғ оқиши), acidic catalyst (кислотали катализатор);

модел У+У – prereservoir section (нефть / газ кони), atmospheric residue (атмосфера қолдиғи), reaction chamber (реакция камераси), cloud point (лойқалик нуқтаси);

модел М+У – wellhead pressure (қудуқ бошидаги босим), frac crew (шланги синиш операторлари жамоаси), blowdown vapors (тозалаш жуфтлари), downstream family (нефтни қайта ишлаш соҳаси жамоаси);

модел М+У – needle coke (игнали кокс), “blue crude” (е-дизель, суюқ энергия ташувчиси), charge pump (хом ашё насоси), “orphan” well (тўхтатилган, лекин яхши уланмаган), gas-hungry (газ таъминоти узилишларини бошдан кечириш), propagation reaction (занжирнинг ўсиш реакцияси) [6].

Икки компонентли терминлар:

N+N: choke manifold, cable armour, water loss, water treatment, mud acid (HCl+HF), fish head, horse's head, safety factor, over pull, pipe wrench, crown block, mule shoe, brine water, salt water, control panel, drill line, rat hole, junk basket, well inventory.

Adj+N: fishing well, fishing tools, gas station drill pipe, rig tank, rig manager, rotation worker, shale shaker, screen shaker, thread round, inside diameter (ID), exhaust pipe, apparent viscosity, plastic viscosity, hydrostatic head, hydraulic booster, setting depth, kill string, flowing pressure, weight indicator, job description, trip tank, stiff assembly, accomodation block, kill mud, cable feedthrough, wireline truck, acid treatment, die collar, washover shoe, short circuit, pressure gauge, reverse circulation, break circulation, impression block, mud weight, well workover, produced water, crescent wrench, adjustable wrench, rotary table, steering wheel, packoff head, annular velosity, diesel fuel, round trips, shear rams, traveling block, intermediate casing, bubble point, saturation point, acme threads, buttress threads, master valve, cement plug, fast line.

V+N: break circulation, condition mud, intake pressure, production rate, injectivity test, leak off test, stem test, flow test, well tests, drive shaft, gear box, cable spear, production test, step ring, flowing well, extension cord,

sinker bar.

N-Adj: master valve, casing valve, material requisition, producing well, exploration well.

V+V: work order, casing head, crew change, blowout preventer (BOP), safety valve.

Уч компонентли терминлар: water based mud, oil-water contact (OWC), acid spending time, get stuck, lay down, high viscous pill, true vertical depth, mud acid treatment, positive displacement motor, gun loading facility, formation integrity test, open hole log, cased hole log, logging while drilling, tubing annulus pressure, magnetic particle inspection, lost circulation material, tubing adaptor flange, oil recovery stimulation, slow circulating rate, bleed off well, flat bottom mill, well head equipment.

Тўрт компонентли терминлар: bulk mud mixing system, obtain (bring to,achieve) stable production rate, basic sediment and water (BS&W), pull out of hole (POOH), slip to string weight, Reserves-To-Production Ratio.

Кўп компонентли терминлар: Ministry of Energy and Mineral Resources, Instrument and Cable Runs Layouts, Project Document & Drawing Register.

Simple terms: unit, area, field, notch, span, lime, barrel, head, shoe, berm, beam, dike, muff, screw, solvent, ridge, core, space, jib, coke, index, oil [4].

Қўшма сўзлар ёзилиши мумкин:

1) икки / уч сўздан иборат – work order, flowing pressure, weight indicator, job description, lost circulation material, tubing adaptor flange;

2) дефис орқали – re-entry guide, oil-water contact, bottom-hole pressure, shut-in pressure, gas-oil ratio, non-destructive test, overhead-track hoist, overhead-track hoist, air-driven, shut-in fluid level, cased-hole completion;

3) битта сўз сифатида – doghouse, viscosimeter, underbalance, drawdown, primacord, bottomhole, bullhead, manifold, toolpusher, substructure, buildups, crossflow, intermittent, downhole, floorhand, roughneck, hydrofrac, warehouse, wellbore, transmission, tailpipe.

Мутахассислар: gas separator, lubricator, rigger, slinger, transformer, anchor, elevator [7].

От сўз туркумидаги нефть-газ саноатига оид терминларнинг ясалишида префикс ва суффикслар орқали амалга оширилади. Префикслар ёрдамида терминлар қуйидагича ясалади [5]:

- co: coexistence;
- dis: disassemble, dismantle, displace, disconformity, duscomfort;
- im: impolitenience;
- il: illegality;
- in: inflam;
- inter: interrelationship;
- mis: misadventure;
- re: rerun;
- un: unreality.

Суффикслар ёрдамида терминлар қуйидагича ясалади:

- age: leakage, seapage, storeage, shortage, acreage, coverage, linkage, percentage, mileage, leakage;
- ance: significance;
- ant: pollutant;
- ence: conference;
-er/or: constructor;
- ess: air hostess;
- hood: manhood;
- ian: politician;
- ing: meeting;
- ism: impressionism;
- ist: environmentalist;
- ity /- ty: activity;
- dom: freedom;
- ment: fulfillment;
- ness: sickness;
- ship: distributorship;
- sion / ssion: collision;
- (t)ion: pollution, gas injection;
- y: energy;
- ure: agriculture.

Феъл сўз туркумидаги нефть-газ саноатига оид терминларнинг ясалишида префикс ва суффикслар орқали амалга оши-

рилади. Префикслар ёрдамида терминлар қуйидагича ясалади:

- co: coexist;
- de: dewaxing, deposit, defoamer, decompose;
- dis: disable;
- im: implant;
- in: input;
- inter: interrogate;
- ir: irrigate;
- mis: misinterpret;
- over: overdo;
- re: re-design.

Суффикслар ёрдамида терминлар қуйидагича ясалади:

- ate: cultivate;
- en: lengthen;
- fy: signify;
- ize: vaporize.

Сифат сўз туркумидаги нефть-газ саноатига оид терминларнинг ясалишида префикс ва суффикслар орқали амалга оширилади. Префикслар ёрдамида терминлар қуйидагича ясалади:

- dis: disappointing;
- im: impolite;
- il: illegitimate;
- in: inefficient;
- inter: interdepartmental;
- ir: irresponsible;
- non: nonsulfurous;
- post: post-industrial;
- un: unusual.

Суффикслар ёрдамида терминлар қуйидагича ясалади:

- able: favourable;
- al: celestial;
- ant: significant;
- ary: necessary;
- ent: efficient;
- full: harmful;
- ian: Russian;
- ible: terrible;
- ic: cosmic;
- ing: interesting;
- ish: childish;
- ive: communicative;
- less: careless;
- ous: poisonous;
- y: stormy.

Равиш сўз туркумидаги нефть-газ саноатига оид терминларнинг ясалишида суффикслар орқали амалга оширилади. Суффикслар ёрдамида терминлар қуйидагича ясалади:

- ly: immensely.

Аббреавиатураларнинг лексик ва графикларга бўлиниши умумий қабул қилинди. Амалиётда лексик аббреавиатуралар устуворлик қилади. Ушбу турлар орасида биз доимий (инициал) аббреавиатураларни ажратамиз (терминларнинг бошланғич ҳарфлари бўйича қисқартирилади). Тадқиқотчи В.В. Борисов томонидан доимий (инициал) аббреавиатураларни талаффуз қилиш услубига кўра таснифланган. Доимий (инициал) аббреавиатураларнинг уч тури мавжуд: ҳарфли (ҳарфларнинг алифбо номларининг комбинацияси сифатида талаффуз қилинади), товушли (оддий сўз сифатида талаффуз қилинади) ва ҳарф-товушли (талаффузда юқоридаги иккала усул ҳам бирлаштирилади) (1-жадвалга қаранг):

1-жадвал.

Нефть-газ саноатига оид ҳарфли, товушли ва ҳарф-товушли аббреавиатуралар

Ҳарфли аббреавиатуралар	Товушли аббреавиатуралар	Ҳарф-товушли аббреавиатуралар
BDQ (Basic Design Questionnaire), CCSS (Close Coke Slurry System), VCM (Volatile Combustion Matter), IBP (initial boiling point)	BDEP (Basic Design Engineering Package), HVAC (Heating, Ventilation and Air Conditioning), PONA (Paraffins, Olefins, Naphtenes, Aromatics), ROSE (Residual Oil Supercritical Extraction)	-

Доимий муқобил қисқартмалар: SCSSSV (Surface Control Sub-Surface Safety Valve), LRCCU (Long Residue Catalytic Cracking Unit), HIPPS (High Integrity Pressure Protection System).

Аббреавиатураларнинг тузилмавий моделлари қуйидаги тартибларда келтирилган (2-жадвалга қаранг):

2-жадвал.

Аббреавиатураларнинг тузилмавий моделлари

№	Тузилмавий моделлари	Тузилмавий моделларнинг мазмуни	Аббреавиатуралар
1.	Яширин тузилмалар	хизмат сўзлари қисқартманинг бир қисми бўлиб, кўринмайди	MMO (maintenance, modification AND Operation), FEED (Front End Engineering AND Design), PDO (Plan OF Development AND Operations), CCS (Carbon Capture AND Storage), CIMS (Corrosion AND Inspection Management System), PPC (Pollution Prevention AND Control), psig (pounds PER square inch gage)
2.	Аниқ тузилмалар	хизмат сўзлари қисқартманинг бир қисми бўлиб, аниқ кўринади	bpd (Barrel Per Day), STOIIP (Stock Tank Oil Initially In Place), ROP (Rate Of Penetration), ROHS (Restriction Of Hazard Substances), GTL (Gas To Liquid), MTTR (Mean Time To Repair), COTC (Crude Oil-To-Chemicals)
3.	Қисқаришли тузилмалар	ичидаги товуш ёки товушлар гуруҳидан тушиши	DIB (DeIsoButanizer), PSD (Process ShutDown), GHG (GreenHouse Gas), GRST (GRainSTone), TBG (TuBinG), EDP (Emergency DePressurization)
4.	Аралаш тузилмалар	ҳар хил комбинациялар	SoFEM (Solar-Fueled Electric Maritime mobility), SCANfining (Selective Cat-Naphta hydrofining), MEOR (Microbial Enhanced Oil Recovery), Nox (Nitrogen Oxide)
5.	Акронимлар	сўз бирикмаси бўлиб, оддий сўзга айланади	SAFOP (SAFety and OPerability), mogas (MOtor GASoline), hazmat (HAZardous MATerial), SIMOPS (SIMultaneous OPerationS), MuSol (MUtual SOLvent), HAZID (HAZards IDentification).
6.	Гибрид тузилмалар	тўлиқ терминни доимий аббреатуралар боғланиши	POX-methanol plant (Partial OXidation), LNG-powered vessel (Liquefied Natural Gaspowered vessel), syncrude (SYNthetic crude), MSR acid (Mud Silt Removal acid)

График аббреавиатуралар ёзувнинг ўзи каби қадимий ҳисобланади. Аббреавиатураларнинг таркибида лигатура мавжуд: E&P (Exploration and Production), F&G (Fire and Gas), D&ID (Duct and Instrument Diagram); белги %: wt % (% by weight); белги o и @ : @ 20oC (at 20 o Celsius).

Эгри чизиқли график аббреавиатуралар: boe/d (barrels per day), J/cm2 (Joule per square centimeter), cu.ft./bbl (cubic feet per barrel), I/O (Input/Output), N/C (Normally Closed), stb/d (stock tank barrels per day); дефисли: ft-lb (foot-pound), py-oil (pyrolis oil).

Нефть-газ саноатидаги мавзулар бўйича аббреавиатуралар: GT (Gas Turbine), FOSV (Full Opening Safety Valve), EWDF (Effluent Water Disposal Facilities), ESP (Electric Submersible Pump), FIC (Flow Indicator Controller), PHDC (Process Heating Dump Cooler) (3-жадвалга қаранг):

3-жадвал.

Нефть-газ саноатидаги мавзулар бўйича аббреавиатуралар

№	Мавзулар	Аббреавиатуралар
1.	хусусиятлари бўйича	TAN (Total Acid Number), GOR (Gas Oil Ratio), CA (Corrosion Allowance), PEL (Permissible Exposure Limit), FVF (Formation Volume Factor);
2.	моддалар ва материаллар	PCA (Petroleum Coke Additive), LDPE (Low Density PolyEthylene), AO (Alpha Olephins), BTX (Benzene, Toluene, Xylene), SRB (Straight Run Benzene), LPG (Liquefied Petroleum Gas), POBM (Pseudo OilBased Mud);
3.	технологик жараён	LPR (Low Pressure Recovery Olefins), EOR (Enhanced Oil Recovery), COTC (Crude Oil – To – Chemicals), FCDH (Fluidized Catalytic DeHydrogenation), LGR (Liquid Gas Recovery);
4.	усуллар, техникалар, синовлар	NDT (Non-Destructive Testing), SIL (Safety Integrity Level), PWD (Pressure While Drilling), HSEIA (Health, Safety, Environment and Impact Assessment), COW (Crude Oil Washing);
5.	ўлчов бирликлари	tcf (trillion cubic feet), gpm (gallons per minute), MMscf/d (millions of standard cubic feet per day), ppm (parts per million)

Ўзаги бир хил бўлган терминлар қуйидаги маъноларни англатади:

deposit - to deposit – deposition;

power – powerful – powerless;

to pollute – pollution – pollutant;

to solve – solution – solvent – soluble – solubility;

to use - use - useful - useless - usefulness;

to increase - increase - increasingly;

to refine – refiner – refinery – refined;

to depend – dependence – dependent - dependently - independent;

to produce – producer – production – product - productive – productivity – producible;

to refer – reference – referable;

to occur – occurrence [3].

Тадқиқотларда соҳавий терминларни ўқитишда интерфаол методлардан фойдаланиш имкониятилари етарли даражада таҳлил этилган [1, 2].

Хулоса қилиб айтганда, нефть-газ саноатига оид терминларнинг деривацион хусусиятлари икки, уч, тўрт ва кўп компонентли терминларни таҳлил қилишни талаб этади. Сўз туркумларидаги нефть-газ саноатига оид терминларнинг ясалиши префикс ва суффикслар орқали амалга оширишига имкон яратди. Аббреавиатураларнинг лексик ва графикларга бўлиниши амалиётда лексик аббреавиатуралар устуворлигини англатади.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Isakulova N. Using the Venn Diagram in Teaching Geography Terms //Journal of Pharmaceutical Negative Results. – 2022. – С. 2519-2523.
2. Isakulova N. USE OF BLITS-QUESTION METHODOLOGY IN TEACHING TERMS OF GEOGRAPHY //European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies. – 2022. – Т. 2. – №. 06. – С. 84-88.
3. Oil Industry. Microsoft Word - ПОСОБИЕ 1-3 Petroleum Engineering.doc (gubkin.ru).
4. Terminological combinations of oil and gas industry terms in english and kazakh languages. 2 (kaznu.kz).
5. Англо-русский словарь по нефтегазовому делу. Электронный ресурс: Утечка, просачивание - стр. 2 (refdb.ru). Дата обращения: 18.12.2022.
6. Калинина С. Сущностные характеристики термина в сфере его функционирования (на материале периодики и узкоспециализированной литературы англоязычной нефтегазовой терминосистемы). Электронный ресурс: suschnostne-harakteristiki-termina-v-sfere-ego-funktsionirovaniya-na-materiale-periodiki-i-uzkospetsializirovannoy-literatury-angloyazychnoy-neftegazovoy-terminosistemy.pdf. Дата обращения: 18.12.2022.
7. Перевод англоязычных терминов нефтегазовой тематики. Электронный ресурс: Перевод англоязычных терминов нефтегазовой тематики (uchimsya.com). Дата обращения: 18.12.2022.

TA’LIM OLUVCHILARDA NOSTANDART TAFAKKUR MUAMMOSINING O‘RGANILISHI: TARIXIY EKSKURS

SHAXLO MAMANIYOZOVNA XUDOYQULOVA
O‘zbekiston-Finlandiya pedagogika institutiBoshlang‘ich ta’lim metodikasi dotsent

Annotatsiya. Mazkur maqolada ta’lim oluvchilarning tayanch kompetensiyalarini rivojlantirish muammosi, xususan, ularda ijodiy tafakkur tarzini shakllantirish muammosining pedagogik-psixologik tadqiqotlarda o‘rganilish muammosi tadqiq etilgan. Ijodiy tafakkur tarzining rivojlanishi ta’limda o‘quvchilarni nostandart tafakkur yuritishga o‘rgatishning mahsuli ekanligi maqolaning ilmiy konsepsiyasi sifatida ilgari suriladi. Bu borada ayrim metodik tavsiyalar taklif qilingan.

Kalit so‘zlar: kreativ tafakkur tarzi, nostandart tafakkur, ijodiy fikrlash, obsenyon ta’limoti

Абстракт. В данной статье в педагогических и психологических исследованиях исследуется проблема развития базовых компетенций обучающихся, в частности, проблема формирования у них творческого образа мышления. Научная концепция статьи заключается в том, что развитие творческого образа мышления является продуктом обучения студентов нестандартному мышлению в образовании. В связи с этим предложены некоторые методические рекомендации.

Ключевые слова: креативное мышление, нестандартное мышление, креативное мышление, учение обсеньона.

Abstract. In this article, the problem of developing basic competencies of learners, in particular, the problem of forming a creative way of thinking in them, is studied in pedagogical and psychological research. The scientific concept of the article is that the development of a creative way of thinking is a product of teaching students to think non-standard in education. Some methodical recommendations are offered in this regard.

Key words: creative way of thinking, non-standard thinking, creative thinking, obsenyon doctrine

Kishilik jamiyatining rivojlanishi, tabiat va atrof muhitni o‘rganish, ular bilan muloqotga kirish hamda ularni inson manfaatiga muvofiqlashtirish barcha davrlarda muhim omillardan biri bo‘lib kelgan va bu borada turli qarash va nazariyalar shakllangan. Bu jarayon individuallikni kasb etib, nostandart ko‘rinishni o‘zida aks ettirgan holda oddiy odamdan tortib olimlarning yondashuvlarida ham nostandartlik, qarama-qarshilik va ziddiyatli fikr-mulohazalarni yuzaga kelishiga asos bo‘lgan holda taraqqiyot tomon insoniyatni yo‘naltirgan omillardan hisoblanadi.

Shu nuqtai nazardan olib qaraydigan bo‘lsak, nostandart tafakkur tarzi inson tabiatiga xos bo‘lib, har bir inson o‘z hayotida ijodkorlik bilan duch keladi, uning qaysidir jihatini o‘zgartirish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Biroq aynan mana shu masala anlangan va anglanmagan faoliyat turi bilan izohlangan holda nimanidair kashf etish yoki uni bilmasdan o‘tkazib yuborish ehtimoli asosida amalga oshadi. Agar shaxsda nosatandart tafakkur tarzi shakllantirilgan bo‘lsa, unda yangi narsalarni kashf etish kompetentligi namoyon bo‘ladi.

Ta’kidlash lozimki, nostandart tafakkur tarziga ega bo‘lish, ijodkorlik manbasi bo‘lib, inson faoliyati bilan bog‘liq bo‘lgan natija va samardorlikni hamda yangiliklarni yuzaga chiqarib bervchi «dvigatelidir”. Bu borada tadqiqotchi L.S.Выgotskiyning ilmiy mulohazalari o‘rinli bo‘lib, uning fikricha, ijod bu - bir necha tanlangan kishilar, xususan, daholar, betakror badiiy va san’at asarlarini yaratgan, insoniyat taraqqiyotiga xizmat qilagan va qilayotgan ilmiy kashfiyot, texnologiya sohasidagi taraqqiyot va ixtirolarni amalga oshirgan iste’dod egalarining taqdiri” dir.

Antik davrdan shu kungacha inson ongi va tafakkurini o‘rganib kelgan olim va tadqiqotchilar ijodkorlik va uning manbasi xususida bir qator ilmiy-amaliy izlanishlarni olib borgan bo‘lib, turli nazariy yondashuvlarni ilgari surgan.

Xususan, qadimgi yunon olimlari va faylasuflari inson tafakkuri va unig mahsuli bo‘lgan nosatndart va ijodiy fikrlash jarayonini tadqiq etib, bu borada bir qator ilmiy-nazariy qarashlarni ilgari surgan.

Platon san’at bo‘yicha kasbiy tayyorgarlik va badiiy ijodning mistik nazariyasini ishlab chiqib, ijod nazariyasi g‘oyalarni oqilona bilish haqidagi o‘z ta’limotini ilgari surgan va badiiy ijod aktini mantiqsiz harakat deb e’lon qiladi. Aflotun nuqtai nazaricha, san’atdagi ijodning manbai va sababi obsesyon (inson ongini biror narsaga yo‘naltirish yoki bo‘sundirish) bo‘lib, rassom u eng yuqori va tabiatan ilohiy kuchlarning ongli ta’siri va jozibasiga ega bo‘lgan ilhom manbasini o‘zida shakllantirgan ijodkor shaxsi deb qaraydi.

Inson tafakkuri mahsuli bo‘lgan ijodkorlik, boshqalardan qaysidir jihati bilan ajralib turish, biror bir sohadagi yutuqlari bu insonga ato etilgan ilohiy manba ekanligi xususida Suqrotning nazariy qarashlari Platondan farqli ularoq, Aflotun yondashuvini yoqlaydi. Uning nuqtai nazaricha barcha epik shoirlar san’at va ijodkorligi ato etilgan ilohiy ilhom bilan uyg‘unlashgan holda go‘zal ijod namunalarini yaratishligini e’tirof etadi.

Ushb nuqtai nazarlarni tahlil etgan holda ijodkorlik bu shunchaki Platon ta’kidlagandek mantiqsiz yoki tushunarsiz narsa emas, balki insonga xudo tomnidan ato etilgan buyuk ne’matdir. Bizning nuqtai nazarimizcha, har bir inson biror bir kasb yoki sohaga nisbatan yuqori darajadagi qobiliyat va is’edodga ega. Biroq uni davlat va jamiyat (oila, MTM, maktab, mahalla, ta’lim muassasalari, nodavlat tashkilotlar) tomonidan o‘z vaqtida anglab, rivojlantiruvchi pedagogik metodika va vositalardan maqsadli foydalangan holda yuzaga chiqarish imkoniyatini ta’minlash lozim. Bunda inson ongi va dunyoqarashi muhim rol o‘ynab, har bir boladagi iste’dod va ijodkorlikni ko‘ra olish hamda uni maqsadli yo‘naltirish, energiyasini manfaatli omillarga qaratish orqali barcha sohalarda yangilik va nostandart yondashuvni yuzaga chiqarish hamda davlat va jamiyat manfaatiga xizmat qildirish imokoniyatini oshirish mumkin.

Aflotunning obsesyon ta’limotida ilgari surilgan, keyingi davrlarni estetik idealistlari ijodida takrorlangan uchta fikr, ya’ni, ijodning o‘ta sezgir manbai, badiiy ilhomning mantiqsiz tabiati va estetik iste’dodning asosini ilmiy nuqtai nazarda hozirgi davrda ham chuqur o‘rganish maqsadga muvofiqdir.

Bizning nuqtai nazarimizcha, insondagi kreativ ijodkorlik hamda nostandart tafakkur muammosini yuzaga chiqarishda biror narsaga bo‘lgan qiziqish va e’tiborning elementini sezgirlik bilan anglash va uni rag‘batlantirish, yuzaga chiqaruvchi omillar bilan ta’minlash bo‘lsa, ilhomning mantiqsiz tabiati deganda esa har bir narsaga qiziqishni shunchaki hayrat va emotsional yondashuv deb emas balki ichki ruhiy olamning u bilan ko‘rinmas zanjirlar orqali bog‘langanligini anglash hamda moddiyatga aylantirish resurslarini izlab topish, mavjud shart-sharoitlarni imkon qadar yaratib berish va faoliyatiga aralashmaslik talab etilsa, estetik iste’dodning asosi sifatida yaratilgan ijod mahsulidan motivatsiya olishning psixologik mexanizmlarini yuzaga keltirgan holda ruhiy jihatdan rag‘batlantirish tushuniladi.

Bu jarayon, uylaymizki, har bir inson ijodkorligining manbasi bo‘lib, kerativ tafakkur tarzining rivojiga katta hissa qo‘shadi. Har bir kraetiv tafakkur bu davlat va jamiyatning, qolaversa, insoniyatning umummiliy boyligidir.

Bu borada Aristotelning ilmiy nazariy qarshlariga e’tibor qaratish ahamiyatli bo‘lib, uning fikricha, inson tafakkur tarzini ishga solish har bir narsaga kreativ yondashish bu uning anglangan faoliyat turiga munsubligi nuqtai nazaridan yuzaga keladigan faol jarayondir. Uning fikricha, biror kishi passiv aqlga ega (potentsial aql), shuning uchun u

ba’zan o‘ylaydi, ba’zan esa yo‘q. Bilish uchun inson sezgi (ko‘rish, eshitish) orqali bilim manbasini olishi va passiv ongni faoliyat holatiga yo‘naltirishi, ya’ni aqlini faol aqlga yaqinlashtirishi kerak[1].

Bu o‘rinda shuni ta’kidlash kerakki, aqlni faol aqlga tenglashtirish kerak deganda, har bir inson tafakkur qilish mumkin, ammo uni real vaziyatda amalga oshirish chora-tadbirlari xususida, uning natijalari hamda imkoniyatlari va samaradorligini yanada takomillashtirish masalalari har kimda ham bir xil kechmaydi. Insonga har doim o‘ylashga imkon berilgan va tanlash hamda yondashish masalalriga yetarli asoslar bor. Shuning uchun Aristotel aytganidek, passiv ong potensial bilimga ega, ya’ni mavjud. Agarda u nostandart yondashuvlar va bir nechta muqobil variantlar bilan amaliyotga joriy etilsa, faol ong mahsuli sifatida haqiqiy bilimga aylanib, o‘z samarasi va natijasini beradi.

Aristotel haqiqiy intellektga ta’rif berib, bu shunday ongdirki, hamma narsani ishlab chiqaradi va yorug‘lik manbasi kabi xususiyatlarga egadir. Chunki yorug‘lik, qaysidir ma’noda, mumkin bo‘lgan ranglarni haqiqiy qiladi. Aql esa alohida mavjud bo‘lib, hech narsaga bo‘ysunmaydi, hech narsa bilan aralashmaydi, o‘z mohiyatiga ko‘ra faoliyatdir.”

Insondagi nostandart yondashuv doimiy izlanish va har xil ijodiy yondashuv mahsuli bo‘lib, doimiy harakatni taqozo etadi. Bu inson tafakkurini regidlik jarayonidan xalos etib, tafakkur operatsiyalarini, ya’ni analiz va sintezni yanada aniqlik asosida faoliyatga xos xulosalar chiqarishga zamin bo‘lib xizmat qiladi.

Arestotel ta’kidlaganidek, harakatdagi bilim uning ob’ekti bilan bir xil bo‘ladi, shaxsning imkoniyatidagi bilim yuzaga chiqarilmas ekan, u umuman bilim emasdir. Axir, vujudga keladigan hamma narsa haqiqatda mavjud bo‘lgan narsadan kelib chiqadi.[2]

Umuman, har bir insonda ma’lum sohaga nisbatan qobiliyat, ijodkorlik sifati va salohiyat mavjud bo‘ladi, uni har qanday holatda nostandar vaziyatlarda yuzaga chiqarish imkoniyat mavjud. Bu ilmiy xulosani Aflotun va Arestotel kabi faylasuflar yuqoridagi gepotezasi ham tasdiqlaydi. Shunday ekan, nostandart tafakkur tarzi muammosini pedagogikaning o‘rganilishi zarur muammolari qatorida tadqiq etish o‘quvchilarda ijodkorlik kompetensiyalarini rivojlantirish bilan bog‘liq iuhim ilmiy xulosalar chiqarish imkonini beradi.

1 Леменкова П.А. Эволюция взглядов аристотеля на проблему человека и окружающего мира / https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-01986701/document

2 Леменкова П.А. Эволюция взглядов аристотеля на проблему человека и окружающего мира / https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-01986701/document

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Шеров М.Б. Креатив тафаккур ҳақида фалсафий қарашлар эволюцияси. // ARES Vol.1№.1,?2020. ISSN 2181-1385. https://cyberleninka.ru/article/n/kreativ-tafakkur-a-idagi-falsafiy-arashlar-evolyutsiyasi
2. Выготский, Л.С. Лекции по психологии /Л.С. Выготский; – СПб.: Союз, – 2006. – 144 с.
3. Мистическая «теория творчества» по Платону / Манба: https://vikent.ru/enc/5420/
4. Леменкова П.А. Эволюция взглядов аристотеля на проблему человека и окружающего мира / https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-01986701/document
5. Нильс Хенрик Давид Бор – биография, (to-name.ru/biography/nils-bor.htm)
6. Бергсон А. Творческая эволюция. М.: 1908 г. Стр. 340.
7. Шайхова Х.А. Маънавият – камолот кўзгуси. – Т,: Ғ.Ғулом номидаги НМИУ, 2009, -Б. 115.
8. Тиллаева Г.Ҳ. Акмеология асослари. – Т,: Тафаккур бўстони, 2014, -Б. 31-бет.
9. Тиллаева Г.Ҳ. Акмеология асослари. – Т,: Тафаккур бўстони, 2014, -Б. 192.
10. Индиаминов Н., Бабажанов Б. Таълим самарадорлигини оширида шахсга йўналтирилган таълим // Замонавий таълим. 2014. №8. 18-22 бетлар.
11. Основы личностно-ориентированного образования. / И.С.Якиманская. – М.: «Бином. Лаборатория знаний», 2011.